Bound 1944 by Ernst Hermann.

Red rulings done by hand

Whitney Warren
Paris - New York - 1916

EN TIBI LECTOR

ROBERTVM VALTVRIVM AD

ILLVSTREM HEROA SIGISMVNdum Pandulphum Malateſtam Ariminenſium regem, de RE MILITARI Libris XII multò emaculatius, ac picturis, quæ plurimæ in eo ſunt, elegantioribus expreſſum, quàm cùm Veronæ inter initia artis chalcographicæ Anno M.cccclxxxiii. inuulgaretur.

Achaté a Bordeaux le xij Jour du mois de Juy 1605

PARISIIS,
Apud Chriſtianum Wechelum, ſub inſigni ſcuti Baſilienſis. M.DXXXIIII.

ORNATISSIMO VIRO FRANCISCO OLIVERIO ſummæ curiæ regio conſiliario, Alenconiorum & Bituricenſium Cancellario, Foſſarum Baréuilleriorumq́ domino &c. Chriſtianus Wechelus typographus S. P. D.

NIſi vniuerſa quæcunq; hic cœli ambitus complectitur, vir præſtantiſſime, nõ tantùm res naturales, ſed & artes omnes & ſummæ & infimæ ita eſſent cõparatæ, vt nulli ꝓprius ſuus locus & quaſi ſolitudo quædam ab aliis rebus omnibus tributa ſit, ſed permixta inuicem & quadam cõfuſa cyclopædia conſtarent, facile ſiuiſſem mihi perſuaderi, abſurdè facturũ, ſi librum de re Militari inſcriptũ tibi homini iuriſconſultiſſimo legendũ afferrem: verùm quando contrà habent omnia, vt ei qui verè publica velit tractare, rei quoq; Militaris & aliarũ itẽ cõpluriũ artiũ vſus ſit, quod vel imprimis in ſplẽdidiſsima tua OLIVERIORVM familia licet agnoſcere, quę nihil bonorũ autorum relinquit intactũ, vt pace & bello ſuis ſemper q̃optimè conſulat, nihil videor facturus minus, præſertim cum eximii illi legũ cõditores Romani nõ inferiorẽ armis q̃ toga operã reipub. nauarint. Indignè enim bono viro nedũ iuriſcõſulto fecerit, qui rẽp. ſilẽtibus legibus, armis oppreſſã neglexerit, q̃ cùm aliarum artiũ adminiculis, tũ ex rerũ bellicarũ autoribus petitis documẽtis licebit, ſi non inferẽdis plagis, q̃ ne Turcarum quidẽ nunc ſatis grauiter ac minitabundè imminentiũ reipub. Chriſtianæ ad noſtrã perſuaſionem pertrahendorũ cõpẽdioſiſsimam rationẽ quidã putant, euitandis certè quæ illatę fuerint & quodãmodo, vt ille ait, ex vna ciuitate in aliã fugiendo ꝓpugnare. Aut, ſi cui id fortè magis placebit, quod Philoſophis frequens eſt, apud quos cõtraria contrariorũ admonẽt, putet voluiſſe ſubindicare nõ fere magis q̃ tuã volũtatem ac profeſſionẽ, agni illius ſine macula imbecillitatẽ ac innocentiã à furioſo Marte abhorrere. Iam qui me ſanguinariũ ac Germanico, hoc eſt, vt ferè perſuaſum eſt, bellico ſpiritu prouectũ æneos nodos furori diſoluere cauillabũtur, id velim expẽdant, egóne qui priſtinas calamitates ac belli peſtes oculis ſubiicio & vniuerſos alieno malo ſapere doceo, plus cõmuni hominum vitæ cõmodem, an illi, q̃ cõtẽptis & perpetua obliuionis caligine obrutis, quæcũq; ſupioribus ſęculis incõmodè tentata ſunt, humanũ genus nouis ſemper periculis obiiciũt, ſuóq; malo quãtum hæc vita miſeriarũ habeat, vt experiãtur autores ſunt. Vides vir humaniſs. quę me rationes induxerint, vt tuæ dignitati nõ veritus ſim librũ exhibere, nõ ita fortè dignũ, q̃ in tantorũ virorũ oculos ſe ingerat, quóq; cõſilio in eiuſmodi autoribus imprimẽdi & animo verſer: quæ ſi tibi probabuntur, nactus fuero quod quærebã, ſin diſplicebũt, duplici mihi nomine impetrabiliorẽ veniã polliceor, tum ꝙ beneficio breuioris chartæ anguſtis cancellis concluſus paucioribus te obtũdam, tũ quia Vegetio & Geometria Dureri propediẽ ædendis aliquid illi tuæ nauſeę, ſi qua eſt, deceſſurũ puto. Vale vir clariſſime & Valturii noſtri cõtemplatione memineris vt tenebroſa & à Vulcano cõcinnata arma lucidis & à patre luminum expeditis, quę vel Achillis clypeum facilè penetrarint retũdas, ac intra ſua mœnia cohibeas, quo minus in perniciẽ tranquillitatis humanæ aliquà poſſint erũpere, Lutetiæ M.D.XXXII. quinto Idus Iulii.

ILLVSTRI PANDVLPHO MALATESTAE principi Ariminenſi Paulus Ramuſius Ariminenſis,iuris vtriuſꝗ conſultus S.P.dicit.

CLariſſima progenitorum tuorum facinora toga & bello magnificè geſta,me ciuem tuum coëgere,conſcriptum accuratiſſimè opus de re militari conterranei mei Roberti Valturii,ad te tranſmittere, quod incuria caſtigantium pariter & imprimentium ab archetypo diſſimile & deuians multis mendis deforme neglectumꝗ iacebat.Illud ſanè pro viribus,dum Veronæ ſub Magnifico & Clariſſimo Antonio Venerio à publico iure reddendo vacarē, non ſine paruo labore ſuccisiuis horis recognoui,vt pro eo iure quo conciui meo debebam,id in priſtinum nitorem & doctis legendum reſtituerem:cuius laborioſam caſtigationem,& diuini propè operis huius emolumentum tuo nomini, princeps iocundiſſime, dedicaui, quò documenta illa percurrens,facile intelligas, quantopere maiores tui in eo genere excelluerint: adeò vt ſi militię pręcepta ſtratagemataꝗ nulla literarum monumentis tradita eſſent, potuiſſent abundè ex Malateſtarum genere ſtrenui ac inuicti armorum duces cunctas gentes huiuſce diſciplinæ peritiam geſtis ſuis condocere,exemplarꝗ continua bellorũ exercitatione,ac lætiſſimo triũphorũ ſplendore, & præſentibus & futuris præſtare. Adeſt ferè ante oculos Robertus Malateſta, Sigiſmũdo patre ortus,cuius memoria obortæ lachrymę ſcripta demoliũtur.Hic octauum & decimum agens annum aduerſus eximios Picœni populos ab Anconitanis delectus imperator,& tot hoſtibus ſtratis captiſꝗ quadringẽtis,victoria triumphoꝗ potitur.Non multò poſt,quum Fani teneret imperium, obſeſſus à Pio Romano pontifice,equite pediteꝗ potentiſſimo, ipſe parua manu romanos milites ſępius in fugam vertit.Ad trigeſimum ætatis annum Romæ cõmoratus,vbi omnes tanti viri ſpeciem & virtutem admirabantur,Sigiſmũdum patrem Arimini obiiſſe præſenſit,quem vniuerſa Italia & Achaia ducem excellentiſſimum prius fuerat experta: aduolat Ariminum Robertus mœrore plenus,quem ciues ad vnum exoptantes ſibi principem delegere.Interea Pauli põtificis maximi florentiſſimę armatorum copiæ, Arimini ſuburbanum rubeſcente aurora clàm ſubintrauerunt,Robertus verò inuicto animo, grandem Romanorum exercitum parua tyronum manu pellit fugatꝗ, cuius ob egregia facinora Florentini omniũ conſenſu militum imperatorem ſibi delegere, aduerſus ingentes Sixti pontificis maximi, & illuſtriſſimi Ferdinandi regis vires, quibus maximè vniuerſa pręmebatur Hetruria,ſpiritum emiſſura,ni Robertus inclytus virtute,ſcientia rei militaris,autoritate pręſtò adfuiſſet. Matthæũ Capuanũ militiæ ducem ad Thraſumenum lacum vertit in fugã, reliquis militibus fœdiſſima nota ſub iugum ire compulſis:is profectò ſuis armis ſuaꝗ virtute digniſſimus,qui ſereniſſimi imperii Veneti dux militum maximus aliquando, capitolinas arces & Romanã eccleſiã ſeruaturus,totius ſenatus ſuffragiis glorioſiſſimè cõſtitueretur.Audiat nunc quæſo vniuerſus Chriſti populus & cogno

ſcat Romanæ eccleſiæ ad interitum penè vulnera. Venerat ſapientiſſimus Calabriæ dux iamiã Romuleas arces euerſurus, accurrit veluti Papyrius Curſor & Furius Camillus, Pub. Decius, Curius Dentatus, Valerius Publicola, Robertus Malateſta, iuſſu sereniſſimi ſenatus Veneti, aſſueti perpetuò eccleſiam conſeruare, Calabrum ducem tantopere minantecm, onſerto Marte fugere coëgit: cuius caſtra, proſtratis vexillis, direptis impedimẽtis, glorioſiſſima victoria cepit duces egregios & milites quadringentos in triumphum Romã ſpoliis & militaribus ſignis onuſtus deducit: venientem Sixtus ſummus põtifex amplectitur, collaudat, admiratur tãtis periculis liberatus. Robertus verò dux inclytus ſummus in conflictu penè diei laboribus & æſtu fatigatus, in morbum incidit, ſanguiniſq; pfluuio à nobis emigrauit, inter diuos cãdidatus laureã perpetuò virẽtẽ recepturus, quẽ gratus & pientiſſimus pontifex maximus ante obitũ deplorãs, viſere cõſtituit, & ipſũ eccleſię verũ ſeruatorẽ terrenę labis cõtagione purgatum, larga & indulgenti venia ad cœleſtem triũphũ condonauit. Moritur itaq; Romæ Robertus Malateſta anno ætatis ſuæ quadrageſimo, dux abundans bellicis laudibus, & in æde diui Petri conditur, elatus mœrore publico. Quorſum hęc dicet quiſpiam? vt tanti principis, quem Venetorum ſenatus & vniuerſa deplorat Italia, aliquid literarum monumentis mandarem, vtq; magnificis progenitorum tuorum exemplis exardeſcens, & paternæ virtutis æmulatione acrius ad virtutis gloriam euehare, & ſępius legendo accuratè caſtigatum opus, Ramuſios tibi deditiſſimos & domeſticarũ laudum præcones recognoſcas.

Vale.

Eiuſdem Pauli Ramuſii epigramma.

Armorum fulmen iacet hic Malateſta Robertus,
Cuius præſtantes gloria vicit auos.
Nam poſt mille acies ſuperatas Marte ſecundo,
Dum ſoluit patrios obſidione lares,
Agmina proſtrauit Tuſcos immiſſa per agros,
Et Calabri fudit fortia caſtra ducis
Occubuit poſt hæc inter fera prælia, certè
Non potuit fato candidiore mori.

AD MAGNANIMVM ET ILLVSTREM

heroa Sigiſmundum Pandulphum Malateſtã ſplẽdidiſsimum
Ariminenſium regem ac Imperatorem ſemper inuictum
Roberti Valturii rei militaris librorum præfatio.

CRedo equidem,nec ſum neſcius, dux & Imperator inclyte,SI-
GISMVNDE PANDVLPHE,(tanta eſt liuoris &
inuidiæ noſtri huius ſæculi malignitatíſq; peruerſitas) q̄ mul-
tos hoc meum inceſſuros opuſculum,quòd in tanta ſcilicet ꝓ-
batiſſimorum vtriuſque linguæ ſcriptorum copia, qui accura-
tè & eleganter rei militaris præcepta tradiderunt, ego potiſſi-
mùm auſus ſim temere ac ieiunè libros de tanta re cõminiſci : in qua primùm
cẽſorum aciem ſtruam,quàm cœpti mei rationem reddam,quàm de perſcripti-
one operis huius diſſerendum quicquam putem.Inter iſtos itaq; qui mea legẽt,
nouum,immo antiquum & admirabile hominum genus,fore ſcio,nec mihi ſo-
li,vltimo hominum,verùm primis ac maximis importunum,quibus nihil ritè
fiat,quibuſcum loqui ſi cœperis,faſtidiant ſingula,ſua licet non edãt:indignen-
túrque,nunquam in ſententia permanentes, ſi veluti muta & rationis expertia
vitam ſilentio prætereas. Nonnulli,veluti ſues in luto grũnientes,quum norint
forſan ad hanc immortalitatis & gloriæ partem ex literarum & ingenii ſui co-
natibus aſpirare non poſſe,nec inuenire,nec explicare ſermone quod fuerit in-
uentum,incaſſum me laboraſſe contendent:& quoniã nixu ipſi ſuo minime iu-
uabuntur,nullum adiuuari poſſe cenſebunt. Alii veluti apum fuci,& improbiſ
ſimi ſycophantæ, ſolita libidine omnibus detrahendi,& ad ſingula quæq; car-
penda proni & ingenioſi, non deerunt interpretes qui calumniabuntur ſingu-
lorum ordinem,eo pacto ſcientiæ phamam ſibi aucupari credentes:qui puerilis
iactantiæ ſtudio tenebuntur obnoxii, quum olim conſueuerint adoleſcentes ab
inſigni accuſatione aliqua primum nomen auſpicari. Phormionis peripateticę
ſectæ philoſophi,& Sergii Galbæ perſimilem me dicẽt. Alii,cum nitida ego,vt
illi,cute,& corpore propter vmbram molli,nullo vnquam vulnere admiſſo, de
re militari,de fortitudine ac ignauia ducum , de inſtruenda acie,de loco caſtris
capiẽdo idoneo,multíſque id genus, verba facturus ſim,ad eũ maximè ducem
qui & caſtris nutritus ſit,& exercitus maximos duxerit ſemper inuictus.Erunt
& alii porrò difficiles,monſtroſi,lucifugi, qui falſam ſcientiæ perſuaſionem in-
duent:ſub peritiæ tamen oſtentatione,ac doctrinarum ſuarum opinione,multa
ſibi arrogantes,& intra ſeſe,neſcio quid,inneptè cornicantes,quiq; non tam cri-
minibus quàm maledictis annitentur obruere:quorum voces tumentiáq; verba
minimè perhorreſcens,nihilo pluris ego faciam,quàm Demetrius ille quem di-
cere ſolitum accepimus,eodẽ ſibi loco voces eſſe imperitorũ,quo & ventre red-
ditos crepitus:quum nihil penè interſit qua parte corporis ,ſurſum an deorſum
turpiter ſonent. Acrius vrgebunt alii,& inculcabunt mihi illud Satyricum,Te
net inſanabile multos Scribendi cacoẽthes, illius obliti non minoris in Satyra,
Eſt quòdam prodire tenus,ſi non datur vltrà:

quos omnes etſi poſſum iure meo repercutere, malim tamen æquo animo intactos linquere, maximè quũ haudquaq̃ ex eorum ſim numero, qui æmulis carere velint: & eo ſint ſtudio, & ingenio prouecti, vt nihil reprehẽſibile, nihil niſi ad vnguem perfectum habeant. Non pigebit igitur, ſi qua me inconſultè præterierint (quanquam mea, diligẽtia & curioſa perſcrutatione veterum ex libris explorata omnia eſſe ſciam) vel amicorum, vel eruditorũ monitu, ſi vera fuerint emendatione corrigere: ſi minus, Democriti potius riſum, quàm Heraclyti lachrymas ſequi velle. Non enim ægrè feram, hanc eſſe de ſcriptis meis exiſtimationem, vt qui neſciunt, doctiſſimos, grauiſſimos, ſanctiſſimosq; viros ab æmulis, quibus referta ſunt omnia, perperàm talia perpeſſos eſſe intelligant. Atq;, vt à poëtis initium ſumam, qui ſunt multo antiquiores quàm hiſtorici, quàm oratores, quàm cætera ſcriptorum genera, Homerus primus omnis philologiæ dux & antiquitatis parens, diuinarumq; omnium inuentionum fons & origo fuit, haudquaq̃ tamen ſic poſteritatis ſtudia reſtrinxit, quin æmulos haberet plures, qui labentem, & cedentem oneri, & dormitantem eum nonnunquam appellent: ſed Zoilum illum imprimis, quod mirabere, qui à Macedonia Alexandriam profectus, optauit ſibi cognomen, vt Homeromaſtix appellaretur, quum ſua Ptolomęo regi contra Iliadem & Odyſſeam ſcripta comparata recitaret, quanquam ante annos mille diem obiiſſet Homerus. Maronẽ vatẽ Mantuanũ, diſciplinarum omnium cognitione ad vnguem excultum, & cuius anima, vt inquit Flaccus, candidiorem aliã non tulit terra, ab C. Caligula, nullius ingenii: à M. Vipranio Repertore, ab Carnificio, Euangelo, Camillo Pictore, Hærennio, Perillo, Fauſtino, Octauioq; Auito, ac multis aliis non tanq̃ imitatorem, ſed deſloratorem, & veterum compilatorem publicumq; furem nouimus eſſe notatũ. Hæc eadem à maliuolis paſſus eſt P. Terẽtius Comicorum ſummus, qui comœdiarum prologos in defenſionem ſcenis dedit. Vrgebant enim comœdias eum omnes à Polydoro ac Menãdro tranſtuliſſe, & à Lælio Scipioneq; in ſcriptis ſic adiutum, vt meritò non ſua ſed aliena pro ſuis edentem criminarẽtur. Sunt qui non tam ab his, qui tum adoleſcentuli fortè fuere, quàm à Q. Sulpitio Gallo, qui conſularibus ludis fabularum dandarum initium fecerit, vel à Q. Fabio Labeone, & M. Pompilio conſulari vtroq; ac poëta viris, vtpote quorum operã & in bello & in ocio & negocio nedum Terentius, ſed S.P.Q. pleruncq; R. fuerit expertus. Quis M. T. Cicerone doctrinarum luce in eloquendo ornatior? quis felicior in explicando? quis in perſuadendo potentior? qui in arce romanæ eloquentiæ ſtetit? id nedum inter ætatis ſuæ homines, verùm apud poſteros aſſecutus, vt eius non Arpinatis cuiuſpiam hominis, ſed animatę diuinæq; potius eloquentiæ nomen habeatur? obtrectatorum tamẽ morſus euitare non potuit, quominus in eorum linguas incideret. Hunc enim Græci repetundarum dignum accuſari cenſent, ꝙ ea literis mandaret, quæ haud primùm ex ſe forẽt inuenta: criminantur alii incompoſitè eum loqui, & non modò tumidum, ſed redundantem, in repetitione nimium deniq;, atq; verboſum, quum tamen mos ſit ei profundam rerum ſcientiam, ſub breuitate verborum tegere. Martianus Capella, vitioſiſſimum in clauſulis reperiri eum, turbantem numeros quadam

permixta confuſione,dicit.Nõnulli quoq; inter maximos viros tam prodigioſi extiteru nt,in quibus ſunt Gallus Aſinius Caluus,& Largus Licinius(cuius liber in ſuggillationẽ eius atq; notam etiã inuulgatus fertur,infami titulo Ciceromaſtix)vt ſcribere auſi ſint, oratorem maximum impropriè atq; inconſultè locutum:quos itidem(vt in oratione etiam ſua Vatiniana teſtis eſt)ob inſignẽ linguæ feſtiuitatem,conſularem eum ſcurram minus puduit appellare:quódq; magis mirabere(tanta eſt iudiciorum varietas)extat eiuſdẽ Ciceronis de optimo genere dicendi liber, tale tãmq; ex alto ſunmptũ opus,vt idem in epiſtolis ægrè attigit,à M.tamen Bruto,ad quem & cuius precibus ſcriptus erat,erudito viro licet & ſcribentis amico,non probatur.Quis Demoſthene in tanta Graiorum hominum eruditione,oratoriæ artis præceptis & dicendi vſu ac maieſtate præſtantior?& quanquam quum dicturus eſſet,concurſus in audienda cauſa ex omni Grępcia fieri ſolitos monumentis Atticis atq; Latinis memoriæ proditum ſit,attamen hic ipſe huius quẽ modò diximus Ciceronis aures perſæpe nõ implet.Quis Epicurum in toleranda ſuperbia detrahentem omnibus non audiuit?Pythagoræ,Empedocli,Democrati?quem amicum licet totis voluminibus laceraſſe traditur, quòd in philoſophia paululũ à ſe ſuiſq; inſanis opinionibus diſcordarent?Democritum,à quo quæ ſciebat in philoſophicis cũcta didicerat,& quem exigua mutatione verborũ in omnibus ſequebatur, hunc acrius inurebat:nẽpe qui magiſtro caruiſſe gloriaretur & videri vellet. Secuti ſunt in hac detrahẽdi libidine Epicurum Metrodorus atque Hermacus,ſupradictos quoq; philoſophos lacerãtes,nec vllius magnitudini parcentes aut gloriæ,quãdo idem Epicurus mirum in modum Platonem ſpernit & contumelioſiſſimè Ariſtotelem vexat,aduerſus Tritamum hominem in dicendi nitore tantùm,vt ob diuinam eius eloquentiam Ariſtoteles Theophraſtum appellaret:Scito ſermone & Attico inuenitur ſcripſiſſe etiam fœminam,ac meretriculam quidem. Fuit & Zeno ipſe maledicus,& aſpernator nõ modicè,qui & Chryſippum philoſophum acutiſſimum,& eiuſdem ſectæ nominans contemptim,non Chryſippum ſed Chryſippã ſemper diceret:nec modò qui tum erant, Apollodorum ſiue cæteros coætaneos conuitiis ac maledictis inceſſeret,ſed parẽtem,immo deum philoſophiæ Socratẽ, Latino verbo vſus quò mordacior credo eſſet,ſcurrã Atticum appellaret.Similiter qui de Platone Xenophonteq;,duobus Socraticę amœnitatis luminibus exquiſitiſſimè ſcripſere, nõ abfuiſſe ab ipſis motus quoſdam tacitos & occultos ſimultatis & æmulationis mutuæ putauerunt . Fuit & Annei Senecæ in Fabium Quintilianũ,& Qintiliani in Senecam detractio nõ leuis,& quanquam ambo excellenti ingenio & doctrina viri,eodem cœlo geniti,quos ætas, quos profeſſio penè iunxerit, ſeiunxit tamen adeò parium,immo diſparium peſtis liuor, vt nec Fabius Senecam ore pleno probare poſſit,nec ille de Fabio,par pari referẽs,niſi contẽptiſſimè loqui.Liuiũ hiſtoricum celeberrimum,tametſi lacteum alii, alii vberem & beatum eloquentiæ fontem vocẽt, Caius tamen , ferox fateor princeps, ſed minimè rudis, vt Senecæ dicta, commiſtiones meras & ſine calce arenam eſſe dixit, ſic verboſum hunc in hiſtoria negligentémque carpit, cui & Pollio patauinitatem quampiam dicit ineſſe.

Saluſtianæ orationis breuitatem,qua nihil apud eruditos elegantius, nihil po-
teſt eſſe perfectius,malignè etiam reprehendere inſciteq; obtrectare plerique co
nati ſunt. Vtq; ad ſanctos patres conuertatur oratio,quis Hieronymi contenti-
ones non audiuit,non legit, cum Ruffino Aquilienſe? cnm Iouiniano? cum Vi-
gilantio? quem nonuunquã proprio, nonnunquã mutato nomine Dormitãtiũ
appellat? Quis eiuſdem cum Auguſtino non vidit epiſtolas? à quibus quũ con
tentionis ſtudium & volũtas fortè abſit,more ſanctorum in quibus illi duo om
ni genere doctrinæ & vitæ ſanctimonia omnium iudicio excelluerunt,æmulati
onis tamen non paruæ ſpeciẽ quãdam præ ſe tuliſſe haud dubiè viſi ſunt. Cy-
prianum in omni genere oratoriæ artis admirabilem, & cuius ingenii facilita-
tem,copiam,& ſuauitatem admiramur omnes,à peritis tamen quibuſdam accu
ſari deriderìq; ſolitum legimus, & vna ſui nominis litera immutata, Caprianũ
appellari,quòd ingenii tam diuitis venam ad dominicam orationem,ac humi-
lia quædam alia literarum,ignaris ſolùm enodanda,conuertiſſet. Ad poſtremũ
quum conſtet ingeniis omnis æui præcellentibus vnum hoc venenum vnámq;
labem inuidiam extitiſſe,non mirum tibi,Sigiſmunde,nec cuipiã videri debet,
ſi cõtra me puſillum hominem & indoctum ſcholaſtici quidam & circumfora-
nei rabulæ latrent atq; deſæuiant. Quocirca lectorem etiam humanitatis iure
poſtulo,quiſquis ille erit qui viderit hæc,ne iurgiis inſectetur,cõterat,vel dete-
ſtetur:verùm ſi ab initio legerit, perlegat quoq;, & in legendo quæ alibi norit
(quum nihil ſcribi omnino noua inquiſitione poſſit)minimè tanquam iniqua
repudiet,ſatíſque eſſe iudicet,non eſſe hæc,nec in compitis, neq; in tabernis li-
terarum ludi valde protrita.Illud denique peto, vt non erudiendi oſtentãdiq;
noui aliquid magis, quàm reſtaurãdi gratia,quæ deperdita erant,clarorũ viro-
rum monumenta,quaſi maiorum demonſtratione veſtigiorum,ſcripta hæc ex-
iſtimentur:atq; vt eiuſce deperditæ rei notitia plenior habeatur, ab ipſis(vt ita
loquar)cunabulis ſcriptores eius autores recenſebo, quos & multos & præcla-
ros,tam Græcorum quàm Latinorum aliarumq; gentium fuiſſe comperio,De-
metrium ſcilicet Phanoſtrati filium,Phalereum,Democritum,Xenophontem,
Pyrrhum Epirotarum regem maximum,Iphicratem Athenienſem, Anachar
ſim Scytham,Cincium,Iulium Higinum,Catonẽ Cenſorium,Marcum Varro-
nem,M. T.Ciceronem,Cornelium Celſum, Martianum,Modeſtinum,Marcel-
lum,Sextum Iulium Frontinum,Vegetium Renatum,Patrinũ,his minus omiſ
ſis quæ,à Romulo,Numa pompilio, Tullo Hoſtilio,Anco Martio,Tarquinio
Priſco,Seruio Tullo ex regibus: ex Cæſarum verò & Auguſtorum familia, Iu-
lio Cæſare,Diuo Aug. Diuo Traiano Adrianoq; inſtituta,inuẽta,commutata
vel reuocata ſunt:quorum penè omnium libri,qui ſcripſerũt,cùm vel temporũ
vitio,vel iactura quadam noſtra deperiſſent,illiq; ipſi qui fato minus eſſent ab
ſumpti,in multis deficerent quæ ad rem ſpectare videbãtur, ſuſcepi laborẽ no-
uæ huius commentationis,tuo tantùm nomini dedicandum. Nullus enim oc-
currebat alius (neq; amore aut errore teneor)in tanto nobilium ducum & Im-
peratorũ numero, cui iure ſuo munus hoc dedicari dignius poſſet:quippe qui
hac ſolus tempeſtate caſtrorum filius,exercituum pater,optimisquibuſq; doctri-
nis &

nis & artibus belli imbutus, clariſſimis exacti temporis ducibus peculiari quadam amoris gratia militaris huius rei afficeris, vitam illorum ac geſta ſtudens ęmulari. Eoq; libentius id effeci, quòd concilium cœleſtiùm terreſtriumq; in ſedibus immortalitatis te collocaſſe videbam, omnemq; inclytæ domus tuæ gloriam ſubditorumq; populorum ſpem in tuam poteſtatem trãſtuliſſe, vt non aliter ac dei nutu ſine dubio factum ſit, quòd tam arduus eccleſiæ Romanæ caſus emerſerit, quo heroicam illam diuinamq; virtutem tuam facilè poſſes oſtendere. Nec ęgrè feres, de te audiens, quod aliquando de ſummatibus viris & illuſtribus dictum eſt, & literarum cuſtodiæ traditum: vt enim Hectorem & Achillẽ Troiani belli celebritas claros fecit, innumerabilis Xerxem exercitus, & Marathonia pugna Milciadẽ, Camillum Galli, Manlium Capitolina defẽſio, Scipiones Carthago, Cymbri & Theutones Marium, Pompeium Mithridates atq; pyratæ, Cæſarem Britannia, Gallia, atq; Theſſalia, ſic te diuina ſigna per omnes Italię oras, per omnes exteras nationes, notiſſimum clariſſimũq; reddiderunt, cum Eugenio Pontifice Maximo, omniumq; ſanctiſſimo præſide, tu gentibus eius aduerſus egregiũ ſanè ducem, Franciſcum Sphortiã ſocerum tuum potẽtiſſimum, ac acerrimum dominici tunc gregis hoſtem, aduerſusq; Florentinũ Venetumq; populum Imperator inuictus adeſſes, ac ſacroſanctam eccleſiam eius gẽtibus laceram, & armis oppreſſam, breui temporis curriculo contra communem omnium opinionem ad ſummum dignitatis ſuæ culmen inſtinctu diuinitatis, mentis magnitudine, ductuq; tuo, conſilio & autoritate prouexeris. Neq; aliter illum ipſum caſtrenſem impetum atq; conatum tuum, qui præceſſerat, cõtra hæc ipſa eccleſiaſtica ſigna, & illuſtrem Tarraconenſium regem Alphonſum Philippumq; Mariam, Inſubriũ, Lygurumq; ducem bellicoſiſſimũ reor extitiſſe, niſi quia maxima vi maximoq; diſcrimine modeſtia tua illuſtrãda erat, ac veluti cœli temperiem venti imbreſq; commendant, ita ad augendum tuæ dignitatis cumulum apud Pontificem, apud omne genus hominum, illum tumultum, hunc ſpectatiſſimũ triumphũ præceſſiſſe crediderim, vt quot in illo turpitudinis notas extingueres, tot in te triumphales coronę refulgerẽt. Cõuenientiſſimum præterea videbatur, vt cui meritò omnia debeo, & imperio ſubſũ, ipſi meum, ſi quid eſſet, præ cæteris dicaretur ingenium, ſperans deniq; id fore morte obita, vt ad poſteros aliquando non inglorius commigrẽ & viuã: vbi ſi immortalitatem illam, quã omnes expetunt, pauci verò aſſequuntur, vel ipſe non aſſequar, gaudebo tamẽ tuo auguſto paternoq; nomine, cui hoc de re militari opus inſcripſi conſecrauiq;, me diuturnam lucem & ſempiternã quãdã gloriam adepturum, qui fortaſſè ſine te, qui multis me ad ſcribendum rationibus impuliſti, in tenebris abiectus iacuiſſem. Sit itaq; tuo tantùm nomini dicatum, & quid de te mihi pollicear, videas obſecro. Nũq̃ enim huiuſce libri exordio nomen ipſum legetur tuum, quum paſſim & vbiq; gentium ſublime magnificũmq; prædicetur, quin mihi ſplendoris & gratiæ plurimum ſit allaturũ. Putabũt etenim ſinguli, ad quos liber iſte peruenerit, non parua, nec inutilia ſe percepturos, dũ tã ſplẽdidũ, tã pręcellẽs, tã illuſtre ipſis primis apicibus nomẽ

tuum

tuum intuebuntur & legent. Suſcipe igitur clementiſſime ac optime princeps, SIGISMVNDE PANDVLPHE, gratiſſimis vlnis munuſculum hoc, exiguum licet, ab animo tamen tibi deditiſſimo tuiq; amantiſſimo profectum, intentiusq; leges, quum aſpirare tibi inter plurima ſtrepentium occupationum tuarum agmina licebit: Inuenies profectò plurima in hoc opere, quæ tibi ſint aut voluptati maximæ legiſſe, aut ornamento vidiſſe, aut vſui meminiſſe: quippe quæ præceptis & exemplis ſuis oblectare atq; inſtruere bene inſtitutũ animum poſſint: de cuius cauſis nil attinet plura nunc diſſerere, quum quidem ſingulæ partes eius deſtinatis aliquot voluminibus explicãdæ ſint, quas ordine ſuo tunc demũ proſequar, quũ præfatus fuero, pauca quædam de ipſius rei origine ab aliis penè omnibus omiſſa ſcriptoribus, quã reor ad vniuerſæ etiam rei deſcriptionem ab aliis quoq; plurimis intactam, maximè profuturam.

Vale.

Dantis Tertii Aligeri,

Qui modò Romuleam ſeruarat ab hoſtibus vrbem,
Et Capitolini culmina celſa Iouis,
Quique ducem Calabrum caſtris ſpoliarat & armis,
I nq; omni felix agmine victor erat,
Marmore dux Venetum iacet hoc, Malateſta Robertus,
Fecit adhuc tantum non Libitina nefas.
Cur fraudata rapis iuuenem fortuna, putabas
Nunquid, dum numeras parta trophæa, ſenem?

Eiuſdem,

Quiſquis funeſto validas ſub Marte cohortes,
Et ſequitur miſſas per freta ſalſa rates,
Ille Raguſæum tollat ſuper aſtra Boninum
Ingenioq; viri præmia digna ferat,
Impreſſit quoniam quonam modò bella gerantur,
Machina vel quatiat mœnia quæque ſolo.

¶ ERRATVM

Pagina 191 Linea 12 ab imo. Expunge conceptū, & repone, receptui canere.

Nomina autorum præcipua(nam omnia perſequi eſſet infinitum) à quibus quę xii Valturii de re militari libris continentur, deſumpta ſunt.

Acron
Ambroſius
Ammianus Marcellinus
Apollonius Tyaneus
Apuleius
Ariſtophanes
Ariſtoteles
Aſconius Pædianus
Athanaſius
Auguſtinus
Auguſtus Cæſar
Beroſus
Biblia ſacra
Boëtius
Cæſar
Cæcilius
C.Caligula
Caſſiodorus
Cenſorinus
Cicero
Claudianus
Cleſbius Alexandrinus
Columella
Cornelius Celſus
Cornificius
Curtius
Dares Phrygius
Demonactes
Demoſthenes
Dion
Dionyſius
Dioſcorides
Donatus
Draco
Druidæ
Egeſippus
Epicurus
Ennius
Epimenides
Euangelus
Euclides
Eudoxus
Euripides
Euſebius Cęſarienſis
Eutropius
Fabius Quint.
Fauſtinus
Feneſtella
Firmianus
Florus
Flauius Vopiſcus
Frontinus
Galenus
Gellius
Germanicus Cæſar
Gratianus
Gregorius
Helius Lampridius
Heraclytus
Heſiodus
Hieronymus
Hyrcius
Homerus
Horatius
Ioſephus
Iphicrates
Iulianus
Iuſtinus
Iuuenalis
Laërtius
Liuius
Lucanus
Lucullus
Lycurgus
Macrobibus
Martialis
Martianus Capell.
Maſurius Sabinus
Menander
Neuius
Nigidius
Oppius
Oribaſius
Oroſius
Pacuuius
Palladius
Pandectæ
Perſius
Petronius Arbiter
Pittacus
Pherecides.
Pindarus
Plato
Plautus
Plinius
Plinius nepos
Plutarchus
Polybius
Priſcianus
Propertius
Rabanus
Saluſtius
Seneca
Seruius
Stephanus
Suetonius
Terentius
Tertullianus
Theocritus
Theophraſtus
Thucydides
Tibullus
Trogus
Valerius Max.
Varro
Vegetius
Victruuius
Virgilius
Vlpianus
Xenophon

ROBERTI VALTVRII

AD MAGNANIMVM ET ILLVSTREM

Heroa Sigiſmundum Pandulphum Malateſtam ſplen-
DIDISSIMVM ARIMINENSIVM REGEM
ac Imperatorem ſemper inuictum, R*ei Militaris Libri* XII.

De prima & ſecunda R*ei bellicæ origine,apud quas nationes prima orta & unde* R*es bellica dicta ſit,* *Cap.* I.

QVum inter omnes priſcæ autoritatis viros,qui Xenophonte ac Cicerone duce, clariore mentis ratione viguerunt, non dubium ſit, per ſe hominis vim imbecillam ac fragilem nimis,non ſatis eſſe quò res omnes domi & foris ſibi commodas ad vitam poſſet amplecti, alteriúſque indigere : legitimam maris & fœminæ copulam conſtat comparatam eſſe natura, vt & vtiliſſima & maximè neceſſaria vitę ſocietas iniretur, & quod alteri plerunq; deeſſet, prętò ſumeretur ex altero:tum etiam, quum victus non vti primûm palam & in propatulis campis, ſed intra domeſticos parietes accurandus erat, nec eſſe fuit alterum foris ſub diuo eſſe, qui labore & induſtria compararet, quæ tectis includerētur,fruges,& alimenta:quum verò partę res intra limen eſſent congeſtę,alium eſſe qui & congeſta ſeruaret ad vſus vitæ neceſſarios.Iure igitur & natura comparata eſt opera mulieris ad domeſticam diligentiam,viri autem opera omnis , & curam ad exercitationem forenſem & extraneam , ad inediam & vigilias,æſtus & algores,tum etiam itinera & labores pacis & Belli,cęterarũ q; artium & militarium ſtipendiorũ perpetiendos: idcirco natura viros q̃ mulieres fecit audaciores:quòd neceſſe eſſet foris & in aperto vitam tuentibus nõnunquam manu & viribus iniuriam propulſare . Huiuſmodi autem homines, aliis belli propulſatores & arma tenentes,alii,cuſtodes,aliiſq; milites,notiori vocabulo libuit appellare:quo fit,vt hæc militaris res ad commoda vitę conſequẽda,ſecundum naturam apud cœtus iure ſociatos conſiliaq; hominum(quæ noſtri homines ciuitatem appellant)honeſtiſſimis orta & procreata principiis,ad ſalutem vtilitatemq; hominibus tradita & conceſſa videatur .Eius rei originẽ, priſca illa & abſoleta, à memoriaq; hominum multum remota,mecum ipſe reputans,cur ad vrbium conditores ſeu rei ciuilis rectores referatur,non ſatis intelligo. Antiquiſſima enim rei huius bellicæ initia fuiſſe comperio,longeq; ante vrbes legéſq; conditas,ante æris ferriq; vſum adinuenta,ſiue ad Iouem illum magnum,quem in cœlo comitatum exercitu deorum pariter & dæmonũ,Plato deſcribit,procurantes præfectos & præſides habentem , radices agentia:ſiue ad priſcos vſque illos homines inertes & ex terra genitos, vt poëta meminit.

Terrea progenies duris caput extulit aruis:

ſiue corruptione aliqua,alióve quouis modo abſq; parentibus natos & reſeruatos,iuris multarúmq; rerum ignaros , quum nullum tunc neq; naturale neq; ci-

A uile ius

uile ius deſcriptum , nulla initia ſapientiæ , nullę diſſentiones,nec inimicitiæ, neq; bella oborta forent.Nam

Nondum veſanos rabies nudauerat enſes.

vt Germanicus Cęſar in Arateo carmine loquitur.

Nec conſanguineis fuerat diſcordia nota-

imo nec alienigenis quidē,quum nulli omnino gladii,qui tunc ſtringerentur eſſent,quum pœna ex cupiditate,amentia,nequitia,improbitate aucta,per ſcelus, prędas,direptionem, ſanguinem,& crudelitatē perfecta.Bellica res à beluis, vel quòd beluarum more propter alimoniam & ſpecus,quæ tunc pro domibus illis erant,vnguibus & dentibus pugnarent,vel quòd beluarum ſit pernitioſa diſſenſio,dicta & appellata non inſcitè videbatur Horatio,

Quum prorepſerunt primis animalia terris,
Mutum & turpe pecus glandem atq; cubilia propter,
Vnguibus & pugnis,dehinc fuſtibus,atq; ita porrò
Pugnabant armis,quæ mox fabricauerat vſus:

niſi rem hanc ab initio ſecundum naturam profectam , tuncq; rudem ac penè fortuitā ad diſciplinam peritiæq; ſtudia primi reuocaſſent,quales Aſſyrii,quos primos bella finitimis intuliſſe conſtat,quanq̄ non horrida multum nec difficilia,quòd rudes adhuc ad reſiſtendum gētes eſſent,nec etiam multæ nec magnæ, quum poſt Noë diluuium anni non multo amplius quàm mille fluxiſſent, vbi Ninus rex Beli filius,ſupra quem nihil præclarum in libris relatū inuenio, Veſorem illum Aegyptium,& Scythiæ regem Taneum,remotis bella populis inferentes,nec imperium ſibi,ſed ſuis populis gloriam querētes (victoria ſola cōtentos ſemper excipio) omnes à Syriæ finibus aduſq; vltima Lybiæ gentes nationeſq; ſubegit.quo tempore inter ſeſe inſidiari cœpere & gloriam ex humano ſibi ſanguine comparare:Siue quales Abantes,qui propè pugnandi, ac præter cœteros manus cum hoſtibus conſerendi,ſolum peritiam habuere . Nam vt Antilochus refert,

Nec crebros tendunt arcus,nec verbera fundæ
Expediunt,ſæuaſq; ferox Mars æquore cædes
Infert,ſed rigido geritur res comminus enſe:
Hac illi apprimè pugna certare periti,
Euboicæ genus acre virum Belloq; ſuperbum:

Siue quales Cretenſes,quorum patria prima remis & ſagittis inclaruit:Siue quales acerrimi omnium bellatorum Chalibes , per quos erutum & domitum eſt primitus ferrum,vel vt Heſiodo quoq; placet, in Creta eos qui vocati ſunt Dactyli Idei:Aphris & Theſſalis hanc alii partim gloriam dabūt,quòd ex his primitus pugnam ex equis Centauri ſecundùm Pelion montem incolentes,docuerint inire,laſciuáſq; vertigines implicare.Illis vero,quod primi contra Aegyptios prælium fuſtibus, quos phalangas vocant,feciſſe memorentur : Erunt & qui contra hos pugnent,veluti Doci,Medi ſiue Thraces , quos bellicoſos adeo fuiſſe ſemper non dubium eſt , vt ipſum Martem,apud ipſos fabulæ natum eſſe confirment.Galli vero ſuo quodam iure ab his, quos modo diximus hanc pal.

mam repe

mam repetent,ſuámque omnino eſſe contendent, quum ſe Druidum ſententia omnes à Dite patre,cui terrena vis omnis atq; natura dedicata eſt pugnæ,natos prędicent,liberóſq; ſuos,niſi quum adoleuerint vt munus militiæ ſuſtinere poſſint, palàm ad ſe adire non patiantur . Athenienſibus hanc tribuent alii,quoniam eorum ciuitas,qua nihil habuit Græcia clarius, nihil antiquius,à Minerua eſt,principe & inuentrice Belli armorúmq; Dea,quæ græcè ἀθηνᾶ dicitur, vtpote quæ bellicoſa & ſapiens regionem eligendam cenſuerit talem,quę ſui ſimiles viros editura eſſet.Permulti deniq; Spartiatis cõcedent, quorum diſciplina quid quantúmue bellicis actionibus conduxerit,vt reliquos miſſos faciam,Maharbalis præſtantiſſimi ducis & Xanthippi declaretur exemplis . Huius enim mercenarii militis ſiue ducis opera & arte,triginta milia Romanorũ cęſa ſunt, Regulo eorum duce,cum quingentorum equitum numero in vincula coniecto. Illo Lacedæmonio quoque,Hannibal ſecundo punico bello,poſtquàm alpibus patefactis in Italiã traiecit , vſus ductore & accincto & acri & expedito ſemper ad bellum milite,occidiſſe populi Ro.ſupra ducenta milia,quinquaginta & eo amplius hoſtium milia cepiſſe memoratur . Quo quidem duce , vt cætera ſileam,illa maxima Cannenſi mirabiliterq; horrenda clade,de Romanis procul dubio eſſet actum , niſi mora peruadendæ vrbis obſtitiſſet, ipſaq; militia tanta rerum agitatione longo poſtliminio ab interitu penè reuocata fuiſſet in lucem, quæ deniq; omni ſtudio exculta,nõ principatuum omnium,quæ circa ſe eſſent Sabinorum,Hetruſcorum,Latinorum , Hernicorum, Volſcorum & Auruncorum,totiuſq; Italiæ populorum ſolum Romanis peperit,verùm omnium ferè remotiſſimarum gentium ac nationum terrarum orbis reges ac dominos fecit.

Quid res Militaris,& in quot partes diſtributa ſecundum Iphicratis traditionem , & quòd tribus rebus,ut reliquæ actionum,natura,doctrina,& exercitatione conſumitur, quodq; plurimis liberalium artium ſtudiis inhærendum ſit ei,qui ſe cum gloria cæteris imperaturum profiteatur,

Cap. II.

MILITARIS res,eſt ciuilis quędam pars, facultáſque honoratiſſima , ad reliquas ciuilis potentiæ partes tuendo continendas , ſecundùm naturam maximè neceſſaria,legitiméq; ad hoc ipſum variis diuerſorum temporum exemplis,electione,ac ſacramento adacta.Hæc vt Iphicrates tradit,in Pedites,Equites,Phalãgem,Ducémq; diſtributa eſt.Manibus pedites ſimiles ſunt,pedibus verò equites,ipſa phalanx thoraci & pectori,capiti autem Imperator:qui,vt Ariſtoteli placet,mentis atq; animi inſtar eſt. Rurſus tribus hęc rebus,natura,doctrina & exercitatione conſumitur.Naturæ namque principiis fortes creantur ex fortibus & bonis, eſtq; in iuuencis , eſt in Equis patrum virtus,nec imbellem progenerant aquilæ columbam,vt Flaccus inquit. Maxima quoque huic rei adiumenta conferre,doctrinam,& inſtitutionem quis dubitat ? quum in præliis quondam omnibus artibus ſtudiorum liberalium excultis, veluti ſeminario ducum præfectorúmque,præcipuus honos haberetur : quumq; ad militiam euntibus apud maiores noſtros dari ſoliti ſint

cuſtodes atq; magiſtri,quibus primo anno erudirentur,quod nec poëtam maximum præterit de Pallante canentem atq; dicentem,

Sub te tolerare magiſtro
Militiam graue Martis opus.

Porrò conſuetudinis & exercitationis ea vis eſt,vt dimicantiũ animus ſemper ſit pronus ad cędem,ardenſq; in præliis, ad quę ſi inconſuetum militem duxeris,non ſecus ac mulierem videris:& quanquàm Tyronum ætas Veteranorum potior eſſe ſoleat, veterani tamen ex conſuetudine cæteris audendi exemplum præ ſe ferent,quum videamus ex militum turba ſępenumerò ſaucios efferri :& quidem Tyronem illum & à conſuetudine pugnæ alienũ,leui quanq̃ ictu vulneris ſuſpicione pallentem,effœminatiſſimumq; eiulatum edentem:veteranum verò præliis aſſuetum , vulneribus innutritum , ac poſt ſanguinem ſæpe etiam victoria potitum,quum nonnunquam grauiter impellatur,feriatur,deiiciatur, alacrem iterum ad cædem exurgere,chirurgũ & vnguenta ſpernentem.Quum itaq; ad perfectam huius rei actionem hæc tria inſint, vt antè diximus,natura, doctrina,& exercitatio ,neceſſe eſt vndecunq; expolitum eſſe debere,qui ſe pręſtantem cæteris profiteatur: quocirca huius rei ducem,ingenioſum,& ad diſciplinas ſingulas ,maiorumq; inſtituta capeſſenda docilem atq; verſilem eſſe oportet:haud enim ingenii vis abſq; diſciplina, & rerum plurimarum maximarumq; exercitatione, aut diſciplina,ingenio & exercitatione deſtituta, conſummatum ducem poteſt effingere:quòd ſi qui aliter forſan putẽt, falluntur maximè, & in ſummo omnium errore verſantur : quumq; nulla ſit ars, nulla diſciplina tam ſuis abſoluta partibus , vt non quoq; cæterarum adiumenta deſideret , vt in bellicę huius rei quota maximè parte verſatur inſtrumentis,quum alter ſpicula telis & ſagittis exacuat,alii baliſtarum ſcorpionumq; ſymmetriis & temperaturis inſiſtant ,cælatis alii frænis,cęteriſq; id genus quæ ad hominum equorũq; ſtructuram pertinent,occupentur,non alienum cenſeri debet,ſi huic militari diſciplinæ plurima liberalium & optimarum artium ornamẽta conſtituta quibus inhęrendum putem.Sit itaq; in primis literatus dux,& ſaluberrima philoſophiæ pręcepta æmuletur,hiſtorias multiplices memoriter complectatur:oratoriæ poëticæq; facultatis non ſit ignarus : Muſicę , Arithmeticę, Geometriæ, aſtrorum,cœliq; rationes pro facultate cognitas habeat:iuris ac legum diuerſarum gentium varietatem calleat, medendi cognitionem haud aſpernetur,gymnaſticæ & militari exercitationi,ac ocio,belliciſq; , poſtremò rebus aliis ad laureas, & triumphos tanquàm maximè neceſſariis, totus incumbat : quæ cur ita ſint,ſeorſum hę ſint cauſæ.

De literis,hiſq; qui maximè earum ſtudiis incubuere,plurima memoratu digna. CAP. III.

LITERATVM ducem eſſe oportet in primis & eruditum , vt diximus.Sunt enim literę ad excolẽdam vitam,& ad comparandam gloriam ſempiternamq; rerum geſtarum memoriam propagandam, adiumentum ei maximum,roburq; validiſſimũ. Literaturam autem intelligo,non vulgarem, non craſſam,& barbaram iſtam,qua vtuntur qui nunc in caſtris verſantur duces, ſed præclaram & accuratã illam cum rerum multarum

rum

rum ſcientia coniunctam. Nam neq; præcepta illorum,qui ſcripſerunt,nec eorum exempla,de quibus ſcribitur ſatis intelliget,qui non iſta fuerit eruditione perpolitus. Ad quam comparandam, quum diligentia noſtra maximè opus ſit & cura, quum incidant tempora nonnunquàm & horæ,quibus ab huiuſmodi rebus bellicis vacare neceſſe ſit, quum non ſemper gerantur bella,& ſinguli dies ac noctes aliquid habeant intercapedinis, quo domi contineri & cum veteribus tuis amicis,id eſt, libris eſſe ſeorſum poſſis, ante omnia tinctũ eſſe oportet ingenium & quaſi initiatum præceptoris optimi opera. Quod conſiderans Philippus,Macedonum Rex ſapiẽtiſsimus, Alexandrum filium præ cæteris literarum inductoribus,quibus eius curam demãdauerat, Ariſtoteli ſummo id temporis philoſopho tradidit literis imbuendum,quo illam,quam modo dixi literaturæ & eruditionis excellentiam adipiſceretur : quod nec rex ille prudẽtiſſimus feciſſet,niſi forte ab Alexãdro fratre Thebanis obſes datus,triennio apud Epaminundam,ſtrenuiſſimum Imperatorem,& ſummum philoſophum,eruditus eſſet , nec tantus philoſophus hoc ſibi munus ſuſcepiſſet,ſi non honeſtiſſimarum artiũ ſemina, ab optimo tractari præceptore debuiſſent:in qua re extat illius adhuc epiſtola ad Ariſtotelẽ, de Alexãdro filio in hunc modum ſcripta.

Filium mihi genitum ſcito,quo equidẽ diis gratias habeo, non tam proindê quia natus eſt,quam pro eo quòd eũ naſci cõtigit tẽporibus vitę tuę. Spero enim fore,vt educatus eruditusq; à te,dignus exiſtat & nobis & harũ rerum ſuſceptione . O ſapientiſsimam & tãto principe dignam vocem,qui ita demũ eum putauit dignum fore ſuſceptione regni, & tantarum rerum adminiſtratione,ſi literis & diſciplinis erudiretur, atque planè ita fuit:ſuapte enim natura primùm conuerſatione,deinde doctrina , & præceptis tanti philoſophi ornatus Rex ita egit,vt ipſo Deo genitus,Deoq; ſimillimus crederetur . Ariſtotele enim primũ exacta pueritia per quinquennium , & porrò Calliſthene vſus rhetoribus,orbẽ terrarum aggreſſus,innumeras hoſtium copias ac gentes expugnauit, & totum penè orbem ſuis victoriis illuſtrauit:cunq; ea tempeſtate armis exercitam communem propè Aſiam teneret,potentiſsimùmq; & Perſarum & Medorum regẽ Darium,præliis & victoriis vrgeret,quãti literas & ipſe rex feciſſe, quantùmq; ornamenti illis poſuiſſe viſus eſt,ex his liquet inſpicere:in illis enim tãtis negotiis literas ad Ariſtotelem miſit,quibus in hunc modum queſtus eſt,

Haud abs te rectè factũ eſt,ꝙ ſpeculatiuas edidiſti diſciplinas:qua enim re cæteris iã nos ipſi præcellemus,ſi ea,q̃bus eruditi ſumus,ſtudia õnibus cœperint eſſe cõmunia? Quippè ego doctrina ãteire malim,q̃ copiis atq; opulẽtiis. Cupidi ea fortaſſè vox & inuidi hominis ad vtilitatẽ ſuã omnia reuocãtis,ſed ex hoc facilior eſt cõiectura quantũ literis tribuerit,quippè q̃ cũ cęteris rebus cõcertatores ineſſe ſibi nõ ægrè ferret,in his ne æmulũ quidem vellet habere. Quæ animi excolendi cura,quod ſtudium Antigono,pręclaro etiã Macedonum regi fuerit,facile ꝑcipi poteſt ex Perſeo,Philonideq; eius pręceptoribus,atq; ex his, vt refert Apollonius Tyrius,quæ de Zenone ad eum in hunc modum conſcripta ſunt,

Antigonus rex Zenoni philoſopho ad ſalutem . Ego fortuna me quidem & gloria vitam tuam anteire exiſtimo , cæterùm diſciplinis ſtudiiſq; liberalibus

& perfecta felicitate quam tute poſſides, longè abs te præcelli ſentio. Quocirca te orare ſtatui vti ad me proficiſcaris, id mihi perſuadens, te preces meas minimè irritas fieri paſſurum. Tu igitur modis omnibus enitere vt tuo cōtubernio fruamur, hoc pro certo habens, te non mei tantùm, ſed omnium ſimul Macedonum eruditorem fore. Nam qui Macedonię regem erudit atq; ad virtutem imbuit, eum & ſubditos quoſq; inſtruere ad fortitudinem, & probitatem certum eſt: nam cuiuſmodi fuerit dux, tales vt plurimùm ſubditos fieri neceſſe eſt: nec ab re, aliámq; ob cauſam, ſi principi literarū Homero credimus, Peleum regem Achilli filio Phœnicem præfeciſſe ferunt, quàm vt attritus nō ſolùm dicendi, ſed gerēdi quoq; vſu pariter inclareret clariorq; euaderet. Quid ille Themiſtocles, quem ego Graii ſanguinis virorum clariſſimum & vnum ex omnibus totius Græciæ callidiſſimum & prudentiſſimū Imperatorē auſim dicere? Nonne in diſciplinis percipiendis præceptores habuit, & eos quanquàm Anaxagoram & Meliſſum philoſophum Emniſtes Imbrotus affirmet, tamen temporum ratione diligenter inſpecta, qua illum erraſſe conſtat, Mneſiphilo aſſentiēdum magis videtur, quippe qui eum Phrearei diſcipulum fuiſſe aſſeueret, ad eā ſolùm eruditionem quam bellicæ rei facultatem dicimus capeſſendam, quanquàm naturæ bonitate fidens prius ipſe contempſerat? Dionem Syracuſanum omni diſciplinarū genere erudiuit Plato, cuius quanto deinde ſtudio Dyoniſius iunior ad ſe flagitarit aduentum, quantíq; eum fecerit, vtpote qui illo tempore plus cęteris amauerit Architæ Pythagorei ſcripta, ad eum demonſtrat epiſtola. Valuit etiam apud veteres diu eiuſdem Platonis ſententia, qui tum deniq; res publicas cenſuit fore beatas, ſi aut philoſophi regnarent, aut reges philoſopharentur. Nec Iſocrates aliis artibus Timotheum Cononis præſtantiſſimi Imperatoris filium, ſummum ipſum Imperaorē, hominémq; doctiſſimū inſtruxit. Quid ipſius Epaminundæ ſummi philoſophi, ſummíque ducis eruditio, quam in eo præcipuam fuiſſe accepimus? nonne ea quoque in Lyſiam Pythagoreum refertur? Archeſilaum prudentem rei bellicæ naualiúmq; commētorem pręliorum, adeò literarum ſtdiis inhærentem nouimus, vt Euripidi Tragico conſiliorum ſummam crederet omnem, cuius ſuprema haud proſequi contētus rex & ſumptu & impenſa funeris, ſecta barba & attōſo crine, mœrorem quem animo ingentem conceperat, vultu publicauit. Pyrrhum quoq; Epirotharum regem maximum bello, non ſolum lectitaſſe libros cum eſſet rex, verumetiā multa literis demandaſſe rei militaris præcepta nouimus. Pœnorum dux inclytus Hannibal, vir tantus tantiſq; confractus bellis, nonnihil temporis etiam literis tribuiſſe dicitur cùm eſſet in caſtris: quippe qui præter Sylenum Soſilao Lacedæmonio Literarum Græcarum vſus eſt doctore. Tradūt & muſas virgines cum Libero patre profectas in caſtra, hiſq; cum bonis artibus apprimè eruditæ eſſent dux ille oblectabatur: ſecutus eſt eum Sylenus quoque pædagogus ac nutritor optimarumq; inſtitutor ſtudiorum, qui ei plurimùm ob virtutē ac gloriā reſq; bellicas contulit ornamenti. Nec admiraberis Mithridatem Ponti regem, clariſſimúmq; ducem annos duos & ſeptuaginta natum ſecum philoſophos omnes immenſæ ſublimitatis ſemper habentem, omniúmque ante ſe genitorum

ſtudia literarũ æquantem facile vel ſuperantẽ. Latini verò duces, vel Romanorum proceres, etſi non ſine eruditione exteris forſan pares, omnes tamẽ ferè docti, & literis clari euaſere. Nã Cato primus Porciæ gentis animi vigore præſtantiſſimus, literis etiam expoliri præſtantiſſimum cenſuit, quàm ſerò, inde exiſtimari poteſt, ꝙ latinis iam pridẽ, ab Q. Ennio verò iam ſenex & in Sardinia prętor Græcis literis eruditus eſt, adeòque vt probabilis priſca illa eloquentia, non ſolùm orator & hiſtoricus, ſed iuris conſultiſſimus, literarúmque omnium cupidiſſimus fuerit, quarum & ſi ſenior (vt antè diximus) ſtudiũ arripuit, tãtùm tamen in eo progreſſus eſt, vt non facile reperiri queat, neq; græcarum, neq; latinarum rerum quidpiam, quod ei fuerit incognitum: Huius quoq; ſucceſſor ac propior ætati noſtræ alius Cato, in literis diſciplinisq; percipiendis tardior licet eſſet, Sarpedone tamẽ pædagogo primũ & Antipatro philoſopho ac Tyrio excultus, deinde tam inexhauſta legendi auiditate ferebatur, vt veluti librorum helluo, maximè Stoicorum, nedum inter domeſticos & priuatos parietes, ſed ne in curia quidem contra inanem vulgi opinionem, quum Senatus cogeretur, ſedẽs ſeſe contineret, quominus obuoluta circùm toga eos lectitaret ad animi cultum, quaſi quendã humanitatis cibum, nihil ſtudio rei publicæ adimẽs: & Scipionem Aphricanum ſuperiorem à re militari atq; vrbana ſtudium ad literas reuocantem legimus, & quanquàm ingenii eius monumenta nulla extent, nulla literis mandata inueniantur, non tamen ſine literis, Pieriiſq; artibus arma exercuiſſe ſcimus: ſemper enim eius, vt poëta Claudianus meminit,

Hærebat doctus lateri, caſtriſq; ſolebat
Omnibus in medias Ennius ire tubas,

quúmque felicibus auſpiciis victor rediens ſubacta Chartagine triumpharet, ſicut ſuum bellica, ita Ennii caput Martia voluit laurea inſigniri: & quod maius mirabiliusq; fatebere, ipſius poëtæ ſtatuam & effigiem in monumentis & ſepulchris Corneliæ gentis collocari, clarumq; illud nomen, imò verò ſpolium ex tertia orbis parte raptum in itinere cum poëtæ titulo legi, ratus rerum ſuarum memoriam extingui non poſſe, ſi literarum illius diuini poëtæ lumen accederet. Paulus Aemilius deuicto Perſæ, Romana diſciplina qua ipſe doctus erat, vt filii etiam imbuerentur, ſummopere curauit: quûmq; ob rem ipſam petiiſſet ab Athenienſibus vti ſibi quàm probatiſſimum philoſophum mitterent ad erudiendos liberos, victorem item ad triumphum exequendum. Athenienſes Metrodorum elegerunt, profeſſi eundem in vtroq; deſiderio præſtantiſſimum, qđ ita Paulus quoq; iudicauit: neq; hoc contentus Paulus, quum quid ocii ex publicis muneribus ſupereſſet, eorum eruditioni intererat, miro erga filiorum eruditionem amore ſuccenſus. Nullum à ſtudiis literarum diem intermiſiſſe Iulũ Cæſarẽ traditur, quem poëtarum collegium communium ſtudiorum cauſa, cũ per ocium liceret ingredientem, & in maxima difficultate itinerum, & in mediis bellorum æſtibus ſcribentem libros & legentem, ſimulq; dictantem & audientem frequenter accepimus. Diuus Cæſar Auguſtus, Diui Iulii filius, tanto paternis veſtigiis ſtudio inhæſiſſe traditur, vt grauiſſimis bellorum & imperii curis oppreſſus, & coniuratorum obſeſſus inſidiis, horas & momenta colli-

gereret,nec vllum tempus inutiliter labi ſineret, Apollodoro Pergameo dicendi magiſtro vſus:nec eo contẽtus,ad diuerſa literarum ſtudia ineunda,præter ſperareum philoſophum & Aſinium Pollionem, Valerium Meſſalam,Pariumq́ Geminũ clariſsimos dicendi artifices, Vergilium Maronem & plæroſque alios illius temporis poëtas habuit ſecum,non tam imperio quam dulci conuictu & morum comitate à ſodalitio in omni vita comites, Horatium Flaccum in primis,vt ad Iulium Florum de ſe taliter ſcribentem legimus,

Ciuilisq́ rudem belli tulit æſtus in arma
Cæſaris Auguſti non reſponſura lacertis.
Vnde ſimul primum me dimiſere Philippi,
Deciſis humilem pennis inopemq́ paterni
Et laris & fundi paupertas impulit audax
Vt verſus facerem.

Ouidium nec minus deinde,qui hæc ait,

Illa dies libycis qua victor Cæſar in oris
　Perfida magnanimi contudit arma Iubæ,
Dux mihi Cæſar erat ſub quo meruiſſe tribunus
　Glorior,officio præfuit ille meo.
Hanc ego militia ſedem,tu pace paraſti
　Inter bisquinos vſus honore viros.

Quanquàm hunc ſuo indignum contubernio tandem vindicans in Scythiam, vbi diem obiit,relegauit, cuius relegationis aſperitatem diuturnitatémque his verbis ſuis queſtus eſt,

InScythia nobis quinquennis olympias acta eſt,
　Iam tempus luſtri tranſit & alterius.
Perſtat enim fortuna tenax votisq́ malignum.
　Oppoſuit noſtris inuidioſa pedem.

Ex his autem vtriuſque linguæ autoribus,quos ſtudioſius Auguſtus lectitabat, illa cupidus hauriebat,quę vel præcepto vel exemplo ad eruditionem vitæ morúmque elegantiam pertinerent priuatæ vel publicæ diſciplinæ. Hæc & memoriter annotata tenens,quum res exigeret,vel amicos,vel notos exercitus,vel prouinciales aut vrbanos magiſtratus,tali annotatione ad verbum excerpta cõmonefacere ſolebat,vt ea nõ ſibi primùm ſed antiquis iam tunc curæ fuiſſe perſuaderet:id denique ex talium autorum eruditorumq́ hominum ingeniis, vno tempore confluentibus aſſecutus,vt nõ minus his,quàm omnibus Romanis legionibus illuſtratus ſit. Nam quid tantùm ſibi conferre potuerunt quinque & triginta illæ tribus Romani populi, vel tot bellicoſiſſimæ legiones, quantum vel Maro ſolus heroico, vel Flaccus heroico ſimul & lyrico carmine contulit ad nominis ſui diuturnitatẽ? Interiere illæ quidẽ cum duce ſuo,cæterùm tantorum poëtarum præconio eius res clariſſimæ geſtæ nunquàm defuturæ ſuperſunt.Fuit in Lucullo mirabilis quędam ingenii præcellentia, maxima literarũ totiusq́ veteris Academicæ philoſophiæ cognitio ac elegans dicẽdi copia, qui & Aſcolonitam Antiochum acutiſsimũ doctiſſimũq́ dicendi artificẽ amicum

ſibi ſociumq́ vitæ fecerit. Simili quoq; ardore P. Craſſus in caſtrẽſi expeditione quum in Aſiam ad Ariſtonicum regem debellãdum conſul traieciſſet, tantus præter latinam graiæ linguæ ardor inſediſſe perhibetur, vt eam in plurima diuiſam genera per ſingulas partes eius ac numeros penitus cognoſceret, quæ res maximum ei omnium amorem conciliauit. Nec Scyllam illum beatum atq; felicem, nec Pompeium quidem magnum imp. nec Q. Fabium, nec M. Brutum, nec Traianum, nec Adrianum, nec Maximum, nec M. deniq; Antoniuũ Aurelium (qui ob literarum ſapientiæq; ſtudium, & ardorẽ, philoſophus dictus eſt) ab hac egregia literarũ cognitione alienos fuiſſe comperio, quum & orationes & epiſtolas, & libros ſcripſiſſe memoriæ proditum ſit. In maximã quoq; & ampliſſimam tui nominis laudem cedit, magnanime princeps Sigiſmunde, multum lectitare, multum audire, diſputare, patienterq; refelli: quumq́ plurima ſcias, & omnia bonarum artium ſemina cœlitus tibi conceſſa, communis omniũ eruditorum teneat opinio, quotidie tamen aliquid diſcere nonnullis horis liberis, ſapientumq́ colloquiis inſiſtere in cõuiuiis publicis & priuatis, grauiſſimis ac profundiſſimis rerum naturalium quæſtionibus & rationibus oblectari, ingeniis illuſtribus oratorum & poëtarũ tui temporis fauere, copiis & honoribus illuſtrare, ſacras ædes inſtaurare, bibliothecaſq; nouas maximis impenſis tuis illis erigere, data mihi ac pleriſq; aliis librorum perquirendorum facultate, non ætati tuę ſolum, verùm poſteritati profutura: quo quid melius, quid ſummo duce ac principe ad immortalitatem dignius eſſe queat, nec ſcio, nec ſatis intelligo: maximè quum ea tria hac in iuuenili ætate tua adeptus videare, quę multis ſenio denegata ſunt, vel gerendo ſcilicet aliquid magnum & illuſtre, quod de te ſcribant autores idonei, quod pleriq; tam poëtæ, q oratores & hiſtorici faciunt: vel ſcribendo aliquid, quod legant poſteri, qualia ſunt plurima materna humanarum diuinarúmq; rerum carmina elegantiſſimè per te edita, & multis iam oris ac variis regionibus decantata: vel inſigne aliquod opus extruendo erigendóq;, veluti arx nobilis ſiue maius caſtellum tui nominis, eo aſtu militari, & arte bellica præcellens, vt eius pulchritudo, ſitus atq; diſpoſitio, non ciuium modo, ſed omnium oculos intuentium, in ſemet haud immerito alliceat, atq; perſtringat: campi enim planicies vndiq; eſt perſpicua, loci ſpecies mœnibus paribus. Primo verſus vrbem ambitu hemicycli formam habens, promuralis eius vix credibilis relatu profunditas, quę pyramidum inſtar procliuis, à fundamentis erigitur, ampliſſima latitudine ad ſummitatem, altitudine pedum quinquaginta, feneſtris centũ ſexaginta ſupra terram, totidemq́ infra ex ordine per interualla quędam dimiſſis, vbi baliſtæ lapidum ac ſagittarum ad propulſandos hoſtiles impetus, ac omnem inteſtinam ſeditionem, ſi quãdo contingerent, collocẽtur. Faſtigii autẽ ſpaciũ craſſitudóq; tãta, vt plures occurrẽtes ſeſe minimè impediant, foſſa prima interiorq́;, quam perennis fontis aqua interluit, centũ pedum latitudine, quinq; & triginta eoq; amplius altitudine. Totius molis ambitus, qui coctili laterculo & perpolito eſt lapide, trecẽtos quinquaginta paſſus per vniuerſum complectitur ſpacium: ex altera parte & poſtrema, quæ vergit in quadrũ, pomerium & murus communis vrbis eſt duplici ponte ac turris latitudine

titudine ſupra quàm cuiquam credibile ſit, ad eius tutelã cum magnis propugnaculis & crate ferrea, area interius ampliſsima & puteo, vtrinq; mirabili habitationum ſerie ſuoq; cuſtode diſtincta, à fronte vrbẽ ipſam proſpicit, primóq; in veſtibulo vallum cuſtodibus munitũ, porta perexigua, duabus deinde latiſſimis ſupra foſſam turribus, parum de induſtria editis, viridi prima puniceo colore, altera ligneo ponte, gemino, verſatili ac penſili: hoc tranſgreſſo, ſpatium & area quædam molem totã ambiens ineſt, quę terra ad primi muri firmitatẽ egeſta oppletur. Alterius deinde muri altitudo lv, latitudo verò viginti pedũ eminet ſpatio. Turres ſex octoginta pedũ altitudine, à fundamẽtis latiſsimis ad ſũmũ penè faſtigiũ terra oppletę, vnde viginti vlnis, quàm murus iſte, altiores ſũt. In ſũmo autẽ cõſummationéq; cuiuſlibet turris pedũ latitudo decẽ & quinque, vbi ab omniũ turrium latere habitacula deféſorũ, octo feneſtris ad baliſtas ſimili modo lapidum ſagittarũq; ſexdecim æque diſpoſita ſunt. Huius autẽ muri mediũ à dextris occupat, lapis quadrato marmore ornatiſsimus, qui vt carmẽ literis aureis inciſum indicat, Sigiſmundum Pandulphum totius molis autorẽ celebrat: porta deinde pręluſtris ad lęuam paulo ingredientibus cernitur, marmore cælato ac præclaro artificio ad vngem expolita, & in cuius ſũmo elephantus ex alabaſtrite indico, antiquiſſimum Malateſtarum inſigne, auro plurimo, & autoris ſui Sigiſmundi Pandulphi nomine, maiuſculis quibuſdã literis pręfulgẽs, circũſeptus eſt. Media autem loci totius intercapedine murus quidã medius, arcem geminóſq; eius cuſtodes, area etiã ſua, puteo & fabrili domo diſcriminat, penes quẽ ſublimis regia tua eſt, non æque quadrilatera baſi à fundamentis q̃ latiſsima, triplici portarũ obice cataractis imminẽtibus, minis ac propugnaculis minitantibus, ſuo cuſtode, multiplici habitatione, puteo profundiſſimo, ornatiſſim aad aſcendendum cochlea, armamentario omni telorum & tormentorum genere referto, minaci proceritate mirabilis, vtpote quæ altiſſimorum cacumina montium ſuperet, ac maris æquora latè proſpiciat. Præterire deniq; nequeo quod ab initio inſtitueram, quum ſit non Ariminea tantum vrbis & arcis firmiſſima ſalus & tutela, ſed Italicæ magnificentiæ vera admiratio, tota nanque moles penſilis quum ſit, plurimos aditus atque receſſus habens, & à quibus armati exercitus vrbem verſus, per abditos ſpecus educi poſſunt, nullo incolentium ciuium percipiente, quóque ab omni externa oppugnatione inteſtináque iniuria eſſe queat immunis, altera aqua extrinſecus latè patens inſtar ſimiliter amnis irrigua circumfluit foſſa, magnæ mentis & præcellentis ingenii opus ſanè: vtrinque enim per ambitum latiſsimis eſt firmiſsima muris cum propugnaculis & aggeribus: denſiſsimis deinde turribus à fundamentis erecta, anguſtiſque vt ſuprà munita feneſtris, aqua ac terra tenus, cum defenſorum habitaculis, paruis machinis ac ſagittariis æquè diſpoſitis, tanta firmitate, tam mirifica vtriuſque foſſæ interſtitii, habitationum diſpoſitione ad peditatum omnem equitatũmque continendum, vt diſſoluere eam nec crebri arietum impulſus queant, nec metallicæ vis vlla machinæ poſſit diruere, incertũmque munimentum loci huius ne totius, an pulchritudo plus admirationis apud homines ſit habitura. Taceo ſacras celebréſque Deo di-

catas

dicatas ædes,prætereo fortunæ fanum,ſcenã gallicam,cęteraſq́ per te inſtauratas vrbes,erecta oppida,conſtructas arces,ſexcentaq́ id genus nomen tuum literis oſtendentia. Qua vna in re ſi te cęteris huiuſce ætatis principibus cõferamus & regibus,omni genere laudis excellere iure ipſo prædicaberis: maximè quum hæc quidem laus latiſſimis defixa radicibus innitatur, & ſolida adeò ſtabiliſq́ ſit,& infinita ſæcula duratura,vt nec vetuſtate corrũpi poſsit, nec ex memoria hominum obliuione deleri. Quàm laudabilis igitur & imitatione digna,tui & horũ,quos modò diximus, principum vitæ inſtitutio,qui prima vitæ tẽpora & media patriæ,extrema verò ſibi imperẽt,vt ipſę leges monẽt, quæ maiorẽ annis ocio reddũt? q̃ Licini,Domitianiq́ Cæſaris,& aliorũ quorundã improbãda deteſtandaq́,quos fortuna opibus,loco,imaginum domeſticarum ſplendore ac dignitate cæteris prępfecit,ecõrtà verò ipſi vitio ſuo, libidine,ignauia,turpiq́ ocio inquinati excidere? Ille enim literas,vomicam,virus,ac peſtem publicam appellare ſolitus erat: Alterum quum ſacietas hominum, aut honeſti cuiuſpiã negocii aliquando odium occepiſſet, velletq́ illam expuere curam & ſolicitudinem ex animo,& voluptate aliqua refici,incomitatum ſe intra regios parietes ſingulis diebus recipiẽtẽ,clauſis foribus,nihil aliud amplius quàm muſcas captantẽ, acutiſſimoq́ ſtilo prępfigentẽ accepimus. Sed origo illum ruſtica forſã excuſat: etſi enim ad cæſareum vſq́ nomen aſcenderit,naturam tamen ſubruſticam & agreſtem haudquaq̃ exuerat. Verum enim eſt illud Flacci, Fortuna non mutat genus. Huius verò tam fœdo ſtudio,tam abominandę occupationi, & ſui principatus initiis,quibus is delectabatur aucupiis,venia fortaſſe danda eſſet, modò temporis reliquum claris actionibus conſumpſiſſet, nec exoſum ex tetris facinoribus maiore odio, quàm ex hoc ridiculo negocio nominandum ſe poſteris pręſtitiſſet: Quid plura? Nullum deniq́ Romanum ferè Imperatorem,qui cæteris omnibus exemplo ſit,præter Cn. Marium vnum,ſiue M. Marcellum huius egregię literaturę expertes fuiſſe comperies,quiq́ literarum ſtudia,ſaltẽ pręter hunc vnum,quem paulò antè diximus, Licinum non probarint,non admirati ac ſummo quodam ſtudio proſecuti ſint. Obſtrepãt vt libet, & irrideant alii,noſtri temporis duces,noſtriq́ reges & principes,qui virtuti bellum ac literis indicunt,ſimulatoq́ contemptu vel ingenii tarditatem, vel ſegnitiem ſuam ac ſocordiam tegunt: Audacter tecum dixerim, Sigiſmũde,ſupellex regia & augusta,& ornamenta ducum, & principum erant olim,libri & literæ. Vnde illud Piſiſtrati probatur ab omnibus, qui Athenienſium tyrannus quum eſſet, hanc diuinam librorum ſupellectilem ciuibus ſuis primus ad legendum inuulgaſſe, publiceq́ præbuiſſe dictus eſt: quos deinceps accuratius eorumnumero ab Athenienſibus aucto, Xerxes Athenarum vrbe potitus abſtulit,aſportariq́ iuſſit in Perſas: quoſq́ itidem multis poſt ſęculis interiectis Seleucus rex hic & Nicanor dictus in Gręciã,inq́ ipſã Athenienſiũ vrbem, vti condignũ fuit rurſus cẽſuit reportãdos: increbuitq́ ſic cura & voluptas quædã permultis cogẽdi in vnũ volumina diuerſarũ gẽtiũ diuerſarũq́ artiũ,vt Alexander, & ei qui ſucceſſere,in conficiẽdis bibliothecis animum intẽderẽt. Sic magnus atq́ ingẽs poſtea librorũ numerus, ac penè incredibilis in Aegypto cõquiſitus atq́ cõfectus eſt:ad

eſt:ad quadraginta enim,vel,vt,alibi reperio quadringenta,vt Oroſio & Senecę ſeptingenta fermè,vt Gellio & Amiano Marcellino placet,ſeptingēta volumi-nū milia Ptolomæis regibus, vigiliis intētis,cōpoſita bello priore Alexādrino, dum diripitur ciuitas, dictatore Cæſare à militibus fortè auxiliariis incenſa claſſe,flāma partē vrbis inuadente,qua tum ſingulare profectò monumētū curę ſtudiiq; maiorū condebatur,conflagraſſe produ͠tur:quod elegantiæ regū curęq; opus egregium fuiſſe ait Liuius, quem Seneca carpit:non id elegantiæ curæq; regiæ opus dicens,ſed ſtudioſæ luxuriæ,immò ne id quidem, ſed ſe ipſum conquiſitis ſpectaculis inaniter oſtentātis,& Liuii tamen dictum,& Ptolomæi factum vtcunq; forſan regię opes excuſant, & in longum publicis vſibus proſpiciens primùm,ac conſulens immortalitati tantorum virorum,in hoc tamen certè laude digniſſimus,q; ſacras literas, non vtiles modò,ſed neceſſarias ſūma diligentia atq; impenſa, per lectos ad tempus viros, in gręcam linguam ex hebræo fonte transfudit. Parem curam & ſtudium cogendorum ſimul librorū ſecuti ſunt ex ducibus primoribusq; vrbis Romę plures, eorumq; primus Aemilius Paulus Imp. Perſe potentiſſimo Macedonum rege deuicto. Dehinc Lucullus è Pontica pręda:pòſt hos Iulius Cęſar dato M. Varoni negocio bibliothecas vtriuſq; linguę q̄ maximas poſſet comparandi,dirigendi,publicandiq;. Probaturquoq; in hoc Domitianus, qui liberalia ſtudia licet imperii initio neglexerit,bibliothecas tamē incendio abſumptas reparare curaſſet,exemplaribus vndiq; petitis miſſiſq; Alexandriā,qui deſcriberent,emendarētq;. Tollitur in cœlum præ cæteris & Aſinii Pollionis Romę ſimile inuentum ,qui primus bibliothecas græcas ſimul atq; latinas additis autorū imaginibus dicēdo ingenia hominum,R.P,fecit:quæ an priores & maiore librorū copia inibi fuerint,an Alexandriæ & Pergami, qui bibliothecas magno certamine inſtituere, non facile dixerim. De priuatis auſim dicere, non regios huiuſmodi apparatus, ſed alios æquantibus facile vel ſuperantibus:Sereno quidem Samonico, ingenti doctina viro,ſed maiore cura pulcherrimarum literarum multorumq; voluminū, duo & ſexaginta milia librorum fuiſſe legimus: quos omnes Gordiano iuniori,cuius patri fuiſſet amiciſſimus,ille moriens reliquit : nobilem ſanè theſaurum,& pręclarā,generoſi animi & humani generis hęreditatem . Hanc igitur gręcarū ac latinarum literarum copiam diuinamq; librorum ſupellectilem atq; peritiam,tanq̄ maximum abſolutiſsimumq; mortalibus bonum,ſummo opere perq̄rendam in deliciisq; habendam futuris ducibus ac imperatoribus cenſeo. interdumq;.Corn. Cęlſo aſſentire cogor,qui ait ſummum bonum ſapientiam : ſummum autem malum,dolorem corporis:quū nec eius ratio mihi videatur abſurda. Nam quoniam duabus,inquit,partibus conſtamus,animo ſcilicet & corpore:quarum prior,melior:deterius corpus eſt:ſummum bonum eſt,melioris partis optimum :ſummum autem malum eſt, peſſimum deterioris. Eſt autem optimum in animo ſapientia, eſt in corpore peſſimum dolor:vt igitur ſummum malum dolere,ſic ſummū hominis bonum ſapere, vt opinor,ſine vlla dubitatione concluditur:q; ſi qui illam aſſequi poterūt,non ad oſtentationē, ſed ad decus,dignitatem,ad commodum ac patrię vtilitatem,hi mihi videntur felicitatem ac

tem ac beatitudinem facile poſſe contingere. Alia enim bona humana ſi cum hoc cõferantur, parua ea ſunt quidẽ & exigua,& ab huius quàm longiſſimè dignitate præſtantiaq; remota. Præclarum quiddam ſcio dices Sigiſmunde, eſt multis imperio eminere,ſed ſpecioſa magis quã trãquilla imperii facies eſt, & qua nulla curioſior,nulla minus libera:immo nulla magis ſerua,vt Senecę placet, conditio eſt.Gladiis enim ceruicibus appendentibus imminent haſtæ vndique & ſpicula, ipſi cuſtodes timentur & comites,nihil non auſuri, ira illos,vel inopia,vel auaritia militari ad quæuis facinora facile iritante.Sic Pertinax non ab alio quàm à ſuis militibus interfectus eſt: ſic poſtmodum duo Maximini pater & filius:ſic Balbinus & Maximus:ſic Probus dux clariſſimus:ſic Gratianus & Valentinianus iunior optimi fratres:ille à ſuis legionibus,hic à ſuo comite proditus:ſic innumerabiles alii à ſuis hoſtibus inuicti, ſuis exercitibus periere: & quos milites ſocios ac comites appellabant,inuenere carnifices. Adde quòd omnis ætas in imperio reprehenditur:ſenex enim quiſq; inhabilis videtur, iuueni quoq; additur & furor. Pulchra eſt generis dignitas,ſed quid aliud quàm quædã ex progenitorũ meritis proueniens laus videtur? pretioſæ diuitiæ, ſed externa rapacis fortunæ munera, quæ dum quæruntur cruciant:parta, oblectando molliunt,cupidinémq; ſuccendunt:quæ illa pro ſua libidine perturbat atq; permiſcet,cui videtur tradit,aufert habentibus: & rurſum quũ viſum fuerit,non ſperantibus reddit,eorúmque bonos ſimul & malos ſine vllo diſcrimine atq; delectu participes fieri ſinit.Illuſtriſſima rerúmque omnium blandiſſima eſt gloria, ſed inſtabilis & periculis multis obnoxia,vtpote quæ ſæpius fortunę quàm virtutis eſt beneficium:qua & nihil inanius eſſe Theophraſtus dixit,nihil pernitioſius Satyricus:patriam nãq; obruit olim Gloria paucorũ,et laudis tituliq; cupido.Formę dignitas grata eſt,ſed vel fragile bonum,vel nulla potentia formæ eſt, inquit Naſo,quam & alienum quoque bonum Bion, deceptionem tacitam Theophraſtus,modici verò temporis tyrannidem appellauit Socrates,naturæ priuilegium Plato,regnum ſolitarium Carneades,eburneum detrimẽtum Theocritus, vitę floſculũ celeriter decidẽtem Satyricus,feſtinat,inquit, decurrere velox Floſculus anguſtę miſerǽq; breuiſſima vitæ Portio,dum bibimus,dum ſerta,vnguenta,puellas Poſcimus, obrepit non intellecta ſenectus.Iocunda valitudo, ſed inconſulta iocunditas,quę negligentes & incautos ferre ſoleat poſſeſſores, & perſæpe morbos accerſere,quos malæ valitudinis intentio declinaſſet. Optabile robur:at nullæ tantum corporis vires,quæ vel labore immodico,vel morbo acri, vel cuncta rodente ſenio non frangantur, non conficiantur. Sic Herculem domitorem gentium ab hominibus inuictum, vis latentis mali vicit. Sic Milonem Crotonienſem athletam illuſtrem patulis in parte media hiſcens ramis arbor vna detinuit, dilacerandúmque hominem feris prębuit. Literarum autem & humanarum rerum diſciplina cum virtute coniuncta, hæc omnia declinare & effugere poſſe videtur incommoda. Hanc enim non caſus, nec fortuna violare,nec columnia auferre, nec morbus corrumpere,nec ferrum minuere,nec labefactare ſenectus poteſt: immo quum cætera tẽpori cedant, ſola hęc literarum monumenta temporis diuturnitate pubeſcunt.

B Roberti

ROBERTI VALTVRII
DE RE MILITARI LIBER SECVNDVS.

Quod maximos huic diſciplinæ fructus afferat philoſophiæ & hiſtoriarum cognitio, quodq; maximi duces hiſtoriam ſcripſere.

MVlta igitur literarum ſtudia quum ſint,vt antè diximus,Impe
rator inuicte Sigiſmunde Pandulphe , quæ ſummum decus &
ornamentum ducibus queant afferre,erit & in re hac illa præ-
pollens philoſophiæ tum hiſtoriarum omnis æui ſummopere
peroptanda cognitio:nam quiq; docti & excellẽtes viri qui vſ-
quã ſunt grauiter ac peritè locuti, omnem viuendi rationẽ ita
diſtribuũt,vt pars altera ſit in pręceptis & inſtitutis,pars altera in hiſtoriis col
locata.Illa enim viuendi rationem & legem quum præ ſe ferat tradátque ho-
minũ officia,quid ſit honeſtũ,quid turpe,quid vtile,quid quemq; deceat, quid
non,& cætera quidem acri ingenio excogitata in medium afferat, cùm tamen
per ſeſe explicantur, ſegnius legentium animos iritant, faciúque quodammo-
do incredibilia iudicantur: vbi verò pręclara rerum ac temporum teſtis acce-
dit hiſtoria,faces quaſdam ac ſtimulos ſic cõparat,vt obſcurum haud ſit mẽ-
tes hominum ita tepeſcentium,clariſſimorum facinorum memoria ad gloriæ
et immortalitatis ſtudiũ vehementer accendi:quod genus Pythagoræ, Demo
criti,Platonis, & Ariſtotelis,cæterorúmque philoſophorum præcepta iubent,
vt acerbiſſimos cruciatus, & maxima vitæ diſcrimina ineamus, vt fidẽ iureiu-
rando hoſtibus datam non fallamus,vt coniunctiones pactionéſque bellicas &
hoſtiles non perturbemus,eorum quidem probabitur oratio,ad rem autẽ pro-
ficiſcẽtibus torpebit animus,perhorreſcet cadétque:quòd ſi L.Bruti facinus in
expellendo Tarquinio,aut Scipionis Naſicæ inuicti animi magnitudinem &
robur contra Tyberium Gracchum,aut M.Attilium Regulum, Caſſium Sce
uam Centurionem, Attilium militem,aut L. Sicinium Dentatum,plebium
Tribunum ,vel Cynegirum quempiam ex hiſtoriarũ monumentis quaſi teſtes
adduxeris,quis eſt adeò vecors, adeò exanimis,vt eorum exemplis non excite-
tur,non animetur,nõ impellatur ad patriæ incolumitatem , ad ſui ſuorúmque
ſalutem vindicandam,cõſeruandam,diſcrimina mortéſque pro nihilo ducat.
Sic enim Mylciadis trophæa ſomnos eripuiſſe Themiſtocli,ſic alii ſunt ad imi
tandos præſtantiſſimos duces Alexãdros,Scipiones,Fabios,Catones,Regulos,
Curſores,Valerios,Marcellos,Aemilios , Cęſares deniq; ac reliquos innumera
biles crebro rumore virtutum ſuarum incredibili ardore cõpulſi. Porrò ſi ali-
am hiſtoriæ vim libet inſpicere,reperiemus eã non minimam nec mediocrem
ducibus in conſultando auctoritatẽ, & in gerẽdo peritiam accõmodare poſſe:
quòd ſi veterum res geſtas memoria repetamus,inueniamúſque maximas res
publicas,pręcellentiſſima regna,potentiſsimos diuerſarum gentium populos,
grauiſsimo ſenum adoleuiſſe floruiſſéque conſilio , ꝙ hi temporũ diuturnita-
te,multarũ gentiũ vertigine & experiẽtia multa ſciſſe, permulta vidiſſe crede-

rentur,

rentur,quanti faciemus totius antiquitatis ſtudioſos homines atq; peritos,quibus non vnius ſenatus & imperii,neq; vnius ætatis,ſed omnium penè gentium omniumq; ſæculorum res, viſæ cognitęq; ſint?quæ omnia Cicero noſter hiſtoriam deſcribens,paucis & his quidem verbis expreſſit,Hiſtoria eſt teſtis temporum,lux veritatis, memoriæ vita,magiſtra vitæ,nuncia vetuſtatis. Ex qua deſcriptione,temporum rationes,hominum res geſtas,vniuſcuiuſque vitam,naturam,formam,cogitatus,conſilia,mores,naturæ in ſolita opera, fortunæque inſperatos euentus accipies:hac in re aderit quoque ſcriptorum genus, quaſi caſtrenſe,egregium ſanè atque pręcellēs,quos ad pacis vſum belliq́ue tempora legere atq; manu verſare operæ pretium ſit: Verùm apud exteros quidem Herodotus ille imprimis atque Thucydides:ille enim Perſico bello merens,quo tempore Xerxes in Græciam duxit exercitum,quātum hoc dicēdi genere valuerit, eius hiſtoria elegantiſſimè ſcripta declarat.Hic verò non ſecus cùm in re bellica aliquandiu verſatus eſſet, tandem ſe contulit ad ſcribendam hiſtoriam, in qua ita claruit,vt cùm eius fama in bello non obſcura eſſet,maiorem ex eo ſtudio q̄ ex armis ſibi laudem et gloriam cōpararet.Idem etiam de Timotheo Cononis filio liceret dicere,qui quū ſummus Imperator fuiſſet,elegantiſſimè perſcripſit hiſtoriam,& quod magis ſcio admirabere,ſi Probum non legeris,Hannibal Pœnorū dux inclytus,tot tantiſq; bellis implicitus,de Cn.Manilii Volonis rebus in Aſia geſtis nonnulla ocii, ſolitudinis, & ingenii ſui Græcis literis monumenta reliquit.Ioſephus hebræus genere,& Galilęorum dux à Veſpaſiano captus,Titóque filio eius relictus, Hieroſolymis Romā veniens,nónne bellum quod cum Romanis geſſere Iudæi omnium maximum atrociſſimúmque, ſeptē libris digeſtum,patri filióque imperatoribus obtulit,ſtatuámque promeruit?Mitto alios antiquitatum libros ab exordio mūdi ad quartūdecimum vſque Domitiani Cęſaris annum, ab eo quoq; quorundam ſententia ita vti ſunt apud nos latinis literis & orationis venuſtate conſcriptos: ſunt qui eum ſcripſiſſe literis Gręcis putēt,poſtea verò in Latinū verſos illos è Gręco,quidam à Ruffino Aquilegiēſi,aliique ab aliis traductos malint.Ex noſtris quoque ducibus nonnullis cùm militaſſent,hoc idē quod externis propōſitum fuit, vt nec in armis ætatem totam contererent, verùm ab negotio caſtrenſi ad hiſtoricum ocium, & ab hiſtorico ad caſtrenſe aliquando ſe mutuò conferrent. Vnde M. Porcius Cato quem honoris ac differentiæ cauſa,modò priſcum,modò ſuperiorem,aliquando maiorem, ſępe familiæ Porciæ principem, plerumque Cenſorinum docti vocant,Originum libros ſcripſit, egregium quidē opus atque diffuſum,& in quo ſi vſquam alibi hiſtoriæ plurimę & antiquitatis monumenta extant,eiuſce rei ſeptē ſunt libri cōſcripti, ſed primus quæ ſint Romanis à regibus res geſtę cōtinet,ſecūdus et tertius cuiusque ciuitatis Italicæ cōditorē,ortū & originem,quā ob rem Originum libros inſcripſiſſe viſus eſt: quartus bellum primum Carthaginenſe,quintus ſecundum, terribile atque memorandū,quod Hannibale duce cum Po. Ro Carthago ſubiit. Quæ autem ſunt eo ſuperſtite bella deinde confecta, ſextus & ſeptimus vſque ad præturam Sergii Galbæ referunt,expoſitis etiam in Italia & Hiſpania,quę aut eſſent aut viderētur admi-

ratione digniſſima. Nobilem deinde ducem Q. Fabium, qui etiam romanę hiſtorię ſcriptor eſt,& cuius orationis Thucydidis orationibus q̃ ſimiles fuiſſe aſſerunt,miris in cœlum laudibus ſuperior tollit ętas,quanquàm ex pictura magis,q̃ ex literatura nomen inuenerit. Conſimili ratione Syllam Luculli res clariſſimè geſtas,memoriæ hominum demandantem accepimus, & ad eum ipſum qui commentariis maiore quodam orationis cultu & ſplendore eam ipſam hiſtoriam expolire potuiſſet. Magna etiam huiuſce rei D. Iulii Cæſaris inter cæteros acta cura eſt, in ſcribendis ſiquidem Gallici ciuiliſq; belli Pompeiani commentariis(ſic enim libros ſuos appellauit) hanc diligētiam adhibuit, vt ſingulis libris ſingulorum annorũ res geſtas colligeret: libros igitur ſeptem de bello Gallico,& tres de ciuili Pompeiano ſcripſit, ſuperioribus autem octauum poſt eum necatum addidit Hirtius. Is namque libro vno quæ deerant de bello Gallico ad finē cum integritate ſuppleuit:poſtremò libri ſunt tres de Alexandrino,de Aphricano,de Hiſpanienſi bello ſcripti, horum auctorem Suetonius qui antiquus & nobilis eſt ſcriptor, eſſe incertum refert, quòd eos ſcriptos alii ab Hirtio,alii ab Oppio eſſe putent: Hirtius autem in ſuo octauo qui eſt,vt dixi,de bello Gallico ita prefatur,quod iſti etiam tres de bellis quæ in Alexandria deinde geſſit Cæſar ſcripti ab eo haud dubiè videantur: quę hoc in loco à me dicta ſint vt vera,ac teſtimonio Hirtii & Suetonii approbantur, inſcriptiones tamen ſolent (memini)quædã haud minus falſæ q̃ variæ inueniri, ꝙ aliqui Iulio Cæſari,quidam Iulio Celſo, nonnulli Hirtio,multi Suetonio nõ iſtos aut illos modò,ſed quos nominaui libros omnes de Cæſaris geſtis(ſunt enim numero quatuor & decem)inſcribant:ſed vt libet diſponant illi,Hirtium nos ac Suetonium ſecuti ſumus. Eadem Cęſariana tempeſtate Aſinius Pollio, Dalmatico triumpho etiam inſignis prętermittendus non videtur:et quãquàm eloquentiæ ſuæ nulla ſuperſint monumenea, eum tamen hiſtoriarum ſcriptorem nobiliſsimum fuiſſe memoriæ proditum eſt. Marcus autem Varro quem etiam militaſſe conſtat,quantùm hoc ſtudio Romanis rebus profuerit,de temporum deſcriptionibus, de patriæ ætate libri àb eo accuratiſsimè ſcripti clarè teſtantur. Quid Cicero noſter,orator ampliſsimus & Imperator? nónne cùm militaſſet, hoc literarum genus ita excoluit,vt de tēporibus ſuis ſcripſerit, totámque Cyri hiſtoriam à Xenophonte conſcriptam legendo contriuerit pariter & excuſſerit: annales etiam ab eo eſſe conſcriptos atque de Coſmographia libros Priſc.Cęſarienſis refert,& fragmētũ adhuc ſupereſt.Fuerunt & alii pręter hos Romanorum Auguſti,maximi ac nobiliſsimi principes duceſq;, orbis ac rerum ſummam adepti, hoc ſcribendi munus minimè aſpernati, Octauianus Auguſtus imprimis & Claudius: ille enim rerum à ſe geſtarum libros tres ac decem cum eſſet in Hiſpania Cantabrico tenus bello edidit, hic verò hiſtoriam Tito Liuio hortante in adoleſcentia, Sulpitio verò adiuuante aggreſſus eſt: in principatu etiam ſuo plurima cùm literis huiuſmodi cõplexus fuerit hiſtoriæque ſuæ initium ſumpſerit,poſt cędem obitúmque Cæſaris dictatoris,prioris materiæ duos, poſterioris vnum & quadraginta libros reliquit.Huius etiã literariæ & hiſtoricæ famæ tã cupidum Hadrianum fuiſſe nouimus, vt rerum

ſuarum

ſuarum volumina notauerit, familiaribus libertiſq; ſuis nominibus eorum inſcriptis inuulganda contulerit. Gordianus deniq; ſenior, panegyricum ſiue laudes Antoninorum omnium qui ſuperiori tempore fuerant, oratione ſoluta cōgeſsit in libros, & etiā Antoniniados, hoc eſt, Antonini Pii & Antonini Marci elegantiſſimis verſibus in triginta libris vitam illorum & bella publicè priuatimq; geſta perſcripſit. Taceo alios innumeros rerum geſtarum auctores, ſine quibus præclara ſuperioris temporis vtriuſq; linguę regum & ducum acta, aut penè deperiſſent, aut eſſent in tenebris perpetua obliuione ſepulta: vtq; ad vrbium iam maximarum nomina conuertatur oratio, nónne ſuo iam igne cōſumptum eſſet Ilion? Nū cōſumptę Thebę? Num Micenæ? Lacedæmon? Athenæ? Num Corinthus, Carthaginis Byrſa, ac veteris mœnia Babylonis? Quid Roma denique ipſa, vnica quondam mundi gloria, ac clarorū tot virorū patria & domicilium? nihil profectò, niſi & Gręcis & Latinis rerum geſtarū ſcriptionibus ſuſcitaretur: hac enim re vna muti loquuntur, abſentes adſunt, mortui viuunt. Mortuorum enim vita (vt inquit Cicero) in viuorum memoria conſiſtit: quò fit, vt res ab noſtra ætate memoriáque remotas melius cognoſcamus, ſi modo ſint claris auctoribus illuſtratę, q̄ quæ recētior dies attulit: cū qui ne vnquā vrbem viderint, illuſtres tamen Romanos réſque eorum magnificè geſtas ita norint, vt res omnis penè longe melius, quā qui à multis ſæculis citra inde oriundi ſunt, cognouiſſe videātur. Poſtremò ad ea quæ adeunda ineundáque ſunt locorū genera, nihil conducibilius q̄ regionū terreſtriū aut maritimarū ſciētia, cum non ſolū agros, ſyluas, nemora, ſaltus, montes, flumina, lacus, ſtagna, portus, & maria, ſed tot oras orbis & vrbes, ſparſáq; imperia, et populorū diſſonas diſsidētesq; linguas ita deſcribit, vt nō tā ore ac mēte q̄ oculis legere te reputes. Quocirca et pręclarū (vt inquit Flaccus) et vtile nobis exēplar ꝓpoſuit Vlyxes

Qui domitor Troiæ, multorum prouidus vrbes,
Et mores hominum inſpexit, latúmque per æquor.
Dum ſibi dum ſociis reditum parat, aſpera multa
Pertulit, aduerſis rerum immerſabilis vndis.

Illud quoq; in eodem genere Alexandri Cæſ. inſtitutum ſæpenumero ſcitū et memoratu dignum mihi videri ſolet, qui ſapientes obeundis in rebus cōſiliarios hiſtoricos cōſulebat, & milites veteres & benemeritos ac locorū gnaros, vt ſi quid huiuſcemodi ſuperiori ętate bene actū eſſet, vel vſu ꝓbaret, vel melius ac prudentius cerneret. Pręclarum & illud quoq; Demetrii Phalerii, Ptolemeum Aegyptium admonentis, vt libros in quibus iuſti regis officia & illuſtriū principum vitæ ac mores literis demādati eſſent, & ſtudioſè legeret, & de manibus nunq̄ emitteret. Huic cōſentaneū non minus eſt, quod à Scipione Aphricano diuino homine obſeruatū inuenimus, qui nō tantū ſtudii operæq; Xenophontis lectioni, in qua Cyri vita cōtineri dicebatur, impendiſſet, ni bello vel pace exiſtimaſſet eam ſibi lectionem plurimū ꝓfuturā: nec Cato ille Priſcus aliam ob cauſam manu ſe ſua nato res geſtas maiuſculis literis exaraſſe teſtatur, niſi vt domi maiorum virtutis ſimulacra filio vſui forēt et adiumēto. Quæ cū ita ſint, egregiū ſanè conſummatúmq; belli ducē neminem eſſe poſſe arbitramur,

qui non harum rerũ cognitione & doctrina ad ea quæ ſibi propoſita ſunt mu-
nera tractanda inſtructus atque ornatus acceſſerit, qui non ea quæ de bonis re-
bus & malis,de contemnenda pecunia,gloria propaganda, frãgendis cupidita
tibus,conformandis hominum moribus,excipiẽdis periculis ac morte,pro ho-
neſtate appetenda,ſapientiſſimi viri maiores noſtri monumẽtis ſuis ſcripta no
bis reliquerunt , non modo audierit,legerit,verſauerit,verũ etiam in his exer-
cuerit ſe diutius,& earũ exempla ab omni memoria antiquitatis cognouerit,
cognitáque tenuerit,nõ minora denique priuatim publicéque Pythagorã,De
mocritum,Zenonem , Chryſippũ, Platonẽ, Ariſtotelem,Liuium,Salluſtium,
Herodotum,Thucydidem,Ephorum,Theopompum,cæteróſque ſapientes e-
giſſe aſſerentes,q̃ ſi duxiſſẽt exercitus,geſſiſſent honores,leges tuliſſent,nec ſo
lum palmas & coronas his tribui oportere,ſed etiam decerni triũphos & inter
deorum ſedes eos dicandos iudicare.

De Eloquentia quantúmque huic ipſa rei conducat. *Cap.* I.

ADiicienda eſt huic,ni fallimur,illa quæ rectè à pręclaro poëta flexa-
nima dicta eſt omnium regina rerum oratio , hac quam modo dix-
imus hiſtoria famoſior multo & illuſtrior.Sed cum duplex ſit orati
onis ratio,& in altera ſermo ſit,in altera cõtentio,non eſt id quidem
dubium quin orationis contentio maiorem vim habeat ad gloriã : ea eſt enim
quam eloquentiam dicimus.Sed tamen difficile dictu,quantopere cõciliet ani
mos comitas affabilitásque ſermonis.Extant epiſtolę Philippi ad Alexandrũ,
Antipatris ad Caſſandrum,& Antigoni ad Philippum filium,quibus pręcipi
unt vt oratione benigna multitudinis animos ad beniuolentiam alliciant,mi-
litéſque blando appellando ſermone deliniant. Quę autem in multitudine cũ
contentione habetur oratio,ea ſępe vniuerſam ita excitat gloriam,vt flagrãtes
cupiditate animi ab improbitate,auaritia,luxuria,ignauia,deſidia,flagitio de-
terreantur.Remiſſi verò atque languentes metúque abiecti,ad virtutem,digni-
tatem, decus,ac gloriam excitentur, inducantúrque in ſpem cogitationemque
meliorem:quę ſingula licet niſi ab his qui naturas hominũ vímque omnem hu
manitatis cauſáſque eas,quibus mentes aut incitãtur aut reflectũtur, quos phi
loſophos eſſe nouimus,& quibus hi loci potiſſime debentur,proſpiciantur:ta-
men neſcio quo pacto & ira & miſericordia omniſque animi ſuſcitatio in po-
teſtate eſt oratorum:quorum fœlicem ac beatam eloquentiã ab omni populo
fuiſſe ſpectatam,& veluti numen quoddam celebratam nõ ambigimus ,quum
neque nos lateat ab ea quàm ſæpe tyrãnos vrbibus eiectos atque ſublatos,ſeda
tas diſcordias,mitigatam inuidiam,turbulentos ac ſeditioſos ciues oppreſſos,
plurimos ad honores ac imperia magna prouectos , plurimáſque partas vrbes,
quæ ita fuiſſe ſuperiorũ tẽporũ demõſtrat euẽtus,et clariſſimorũ virorũ illuſtri
ũq; rerũ publicarũ teſtãtur exẽpla:atq; vt à noſtris his in rebus qui multũ valu
ere noſtra fidẽ ſumat oratio: qs dubitat aliter hac comitate et ſermonis affabili
tate militariq; facũdia et bellis accõmodata fieri potuiſſe,quod à L.Bruto,ſpe-
ctatæ nobilitatis virũ factũ eſſe ſcimus,qui potẽtiſſimũ regẽ expulerit , ciuita-
téq; ꝑpetuo iugo liberarit.Paulo etiã poſt reges exactos,qs neſcit hac ipſa orati
one

one plebē armatā,variis ſtimulata iniuriis,& à patribus diſſidētē ꝓpe ripā Ani enis fluminis,eūq́; mōtē q ſacer dicitur,ſiue cuius Piſo teſtatur Auētinū occupātē,Meneniū Agrippā grauē ea tēpeſtate virū dicendo ſedaſſe?poſſumus Appiū Claudiū āpliſſimū virū ſenectute ac oculorū orbitate cōfectū his ānumerare,q à filiis lectica per forū deuectus in curiā,his auditis quę in ſenatu & pręclarè & humaniter à Cynea dicta erāt,quū & liberationē captiuorū,& auxiliū ad ſubigendā Italiā Po.Ro.Pyrrhus offerret,ac pro his nihil aliud quā amicitiā ſibi Tarentiniſq; ſecuritatem poſtularet,pluribus ad eā rem inclinantibus,magnifica oratione auctor fuit, vt eiuſmodi pacis quæ plurimum turpitudinis & inſidiarum habitura erat,fœdus nullo pacto reciperent. Poſſumus merito M. Tullium Ciceronem ſermonis & contentionis præſtantia omnipotentē dicere, qui Verrem audaciſſimum hominem ſceleſtumq́; criminibus ſuis oppreſſit,& ferociſſimis ſeptum armis, nihilq́; non auſurum Catilinam inermis exterruit, ac de incendio vrbis & ciuiū ſanguine cogitantem truſit in exilium:qui mœnia Romana,tecta,tēpla, Capitolii arcem,bonorum lares,totum deniq; corpus imperii impendenti iam præripuit ruinæ: quo merito primus omnium(vt inquit Plinius)parens patriæ appellatus,vt qui primus in toga triumphum linguæq; lauream meruit,facundiæ literarūmq; Latinarū æquè parens, omnium triumphorum lauream adeptus maiorem, quāto plus eſt ingenii Romani terminos in tantum promouiſſe q̄ imperii. Addidit etiam Cæſarem dictatorem ipſius quondam Ciceronis hoſtem de eo talia ſcripſiſſe,ex teſtibus inimicitia fidem ſibi ſumens,qui & ipſe quantum militari valuerit eloquentia,nemini mediocriter etiam erudito ambigendum eſſe cēſeo:quippe qui aut diſertiſſimos dicendi artifices ęquauit,aut exceſſit eloquio:accuſator namq; Dolobellę plus q̄ militare ſit munus,ſummi oratoris officium impleuit:in qua quidem accuſatione extorqueri ſibi cauſam optimam L. Cottæ patrocinio queſtus eſt, quo verbo facundię vim expreſſit,vt Valerio videtur.Nimirum verbum extorquere hanc vim habet,vt reus ille nō ex facili,ſed ex arctiſſimo quidem indiſſolubiliq́; laqueo verbi,vbi Cæſareo eloquio victus erat,præreptus videretur, poſtquā accuſationem (vt Suetonius inquit)haud dubie principibus patronis annumeratus eſt.Enumerare poſſem quibus præliis eius oratio ita militum animos incenderit,vt periculi omnis immemores,læti etiam & exultātes in ferrū ruerent,quas ingentis exercitus ſeditiones compreſſerit, quot armorum milia ſolus & inermis oratione terruerit, vſqueadeo vt ad nutum perorantis inuēti ſint,& qui colla porrigerent, & qui ferirent: qui verò gemeret nemo, niſi narratio longior foret. Nec Auguſtum inter multa animi ingeniiq; ſui bona ab huius,quā modo diximus,paternæ eloquentiæ ſtudiis abhorrentem nouimus. Nā vt de illo ſcriptum eſt, genus loquendi ſecutus elegans & tēperatū, præcipuā curā duxit,ſenſū animi quàm aptiſſimè exprimere, & amicos irriſit verba inſolita & obſcura captantes,& hoſtem increpuit,vt inſanū,ea ſcribentem quæ admirationis plus quàm intelligentiæ allatura eſſent animis audiētiū.Nec eſt mihi de eloquentia clarorum ducū ſcribenti Aſinius ipſe Pollio ſilētio obruendus,quem(vt appareat ſuum cuiq; iudicium fore)medium inter duos eloquē-

tiſſimos

tiſſimos Latinorum,M. Tullium & T. Liuium Seneca cõſtituit,ita non ſpernendus auctor. Tres enim vult eſſe eloquentię principes, quos in epiſtola quadam videtur omnibus pręferre,ſecundum faciens Pollionem,cuius orationem Ciceronianæ diſſimilem,ſalebroſam,& exilientẽ dicit, & vbi minimè expectes relicturam.Si verò Portii Catonis quiſpiam quærit eloquentiam in orãda cauſa,oratoriæ artis magnum ea ętate decus illi partum dices: quippe qui omnis generis eloquentię eius orationes tam multas pro ſe,pro aliis,& in alios egerit, ſicq; perorauerit,vt nõ ab re Romanus in vrbe Demoſthenes diceretur:id etiã vbi nactus pręcæteris,vt eius propriũ ſit quater et quadragies cauſam dixiſſe, nec quemq̃ ſæpius odio & inimicorum ſimultate petitum,ac ſemper inuictum & abſolutum: cuius eloquentiæ vim atq; naturam quum ipſe probè noſſet,ac iuuentutem hortaretur ad audacter pugnandum,aſſerebat verbo magis quàm enſe, & voce quàm manu,plarumq; euerti & cõſternari hoſtes ſolere.Excellẽtem & egregiam quoq; L. Craſſi facundiã ſi aliunde neſciremus,hinc liceret intelligere, quòd in libris de oratore M. Cicero mortẽ eius magnificentiſſimè deplorans,omnes illum ſemper eloquentia,paucis verò ante obitum diebus ſeſe etiam viciſſe commemorat. Certatim quoq; ſecum eloquentiæ ſtudioſos ad eũ locum,quem nouiſſimè pedibus ille calcauerat, poſt ipſius mortem rediiſſe,captus dulcedine & recordatione ſermonis,quẽ ex eo nuper audierat,& velut iterum auditurum. Addit etiam id vni Craſſo ſingulariter cõtigiſſe,vt quotiens peroraret,totiẽs ſolito altius ac ſine exemplo locutus videretur. Enimuero quia fama huius aliquando apud vulgus ignotior eſt,non alienũ exiſtimaui duo etiam M. Tullii dicta ſubiicere, quibus de hac re præ cũctis fides habẽda eſt. Nanque apud eum ita ſcriptum iuuenio,Craſſo dicẽte, nemo tam arrogans qui ſimiliter ſe vnquam dicturum eſſe confideret:& iterum,omnibus auditis oratoribus, ſine vlla dubitatione ſic ſtatuo & iudico, neminem omnium tot & tanta quanta ſint in Craſſo habuiſſe ornamenta dicẽdi.Idem de M. Antonio teſtis adeſt. Siquidem cùm quodam in loco de hoc déq; ſuperiore ſimul loquens dixerit fuiſſe vtrumq; tũ ſtudio & ingenio & doctrina pręſtãtem omnibus,tum in ſuo genere perfectum,vt neq; in Antonio deeſſet ornatus orationis,neq; in Craſſo redundaret,alio tamen loco omnium quos ipſe audiſſet eloquentiſſimum ait Antonium,quaſi de induſtria dubium relinquens,quò tãtarum laudum ſtateram potiſſimum inclinaret. Verũ fama huius vulgatior videtur,cui multũ adiecit nouiſſimus dies,quo migrauit è vita:in illa enim tẽpeſtate Mariana,vbi nullus miſericordię portus erat,iuſſi ſcelerũ miniſtri Antonium trucidare,vbi domum eius peruenere, Antonium intuẽtes, ac alium alius ad cædẽ hortaretur præmitterétq;,tanta fuit oris illius dulcedo, ſed quædã perſuadendi dea potius,vt loqui quum inciperet, milites omnes præter vnum Annium eius oratione deliniti,diſtrictos iam & vibratos gladios incruẽtos vaginis redderent,ac à ſummo furore protinus ad ſummam miſericordiam conciderent.Huius eſt etiam ille ad perſuadendũ efficax actus orationis, cuius in Oratore ſuo aliiſq; in locis meminit Cicero:cum enim M.Aquilium qui cõſul fuerat & dux apud ſenatum & populum clarus, omni tandem honore ſpolia-

tum

tum & ad extrema fallacis fortunę pręcipitatum ſenem in capitali cauſa defen deret, in medio orationis ardore & deformen ſqualentémque reum ſuſtulit, putrémque eius diſcindens tunicam,ac generoſi quondam tunc miſerandi pe-ctoris cicatrices iudicibus oſtẽtans,ſimulq; ad C. Marium qui inter aſtãtes erat verſus, & vt collegæ dudum miſereretur multis cum lachrymis oſtentãs,mi-ſericordiam omnium concitauit: vtq; ad exteros prolabatur oratio,quibus ca rere in hoc quidem ſermonis genere non poſſumus, occurrit nunc qui primas militaris huius eloquentiæ partes ſibi vendicat Piſiſtratus, quem rara quadam eloquentia florentem Athenienſibus imperitaſſe patientibus,atq; vltro ei defe-rentibus imperium cõſtat: quod ne magis obliuione quàm iudicio factum exi ſtimetur,ex eo coniici poteſt, maxime quum Solon orientem Piſiſtrati tyran-nidem multo antè proſpiciẽs,euocata concione,ꝓfectus in publicũ,lorica arma tus & clypeo,inſidias & improbos conatus eius aperuiſſet: neq; ſolũ orientem, verũ quum relicta patria depoſitis ante curiã armis in Aegyptum indignabũ-dus nauigaſſet, atq; inde Cyprũ profectus,pòſt ad Craſum perueniẽs,atq; inde in Ciliciam Piſiſtratũ in tyrãnide perſeuerãtem didiciſſet, eos rurſus per epi-ſtolam ſic monuit,Siquidem per veſtram vecordiam dira toleratis,nihil in hac parte diis acceptum referatis:ipſi enim vobis horum cauſa eſtis,qui pignora vt duram ſeruitutem pateremini dediſtis:veſtrum verò vnuſquiſque vulpis veſti giis incedit, omnibus autem leuis & ſtolida mens eſt:quippe viri linguam ſer-monemq; varium & plenum aſtu & fallacia attenditis, rerum exitum conſide-rare neſcitis.Huius quoque tyrannidis & eloquentiæ ſucceſſor Pericles dicen-do tam ſimilis fuit, vt qui hunc audirent, illum ſe audire arbitrarentur,ſi mo-do vnquàm eum audire contigiſſet:hoc tamen iſte præſtantior,quòd alter elo-quentiam armis adiuuerat:huic eloquẽtia ſola ſatis fuit ad imperiũ,quod & di uturnum geſſit & magnificum.Quadraginta enim annos rempub.tenuit, eo-démque tempore & vrbanis rebus præfuit & bellicis inermis ipſe.Sed tamẽ ar-mata fultus eloquentia,dictu mirabile,vt quum aduerſus omnium ſalutem di-ceret,cum voluptate ſũma omnium audiretur.Quid Alcibiades Clinię filius, Atheniẽſium & ipſe Imperator ſummus mari ac terra,nónne tanta eloquentia præſtitiſſe,ad tantãq; rei militaris gloriam perueniſſe perhibetur,vt vtraq; in illo duce laus de excellẽtia certare videatur? qui quod ad reliquos attinet tãtũ dicendo valuit,vt nemo ei dicendo poſſet reſiſtere. Hanc itidẽ oris orationiſq; vim atq; potentiam apud Homericum Neſtorem, veluti quodam ingenti ſpe-culo clarius licet inſpicere:nam quũ duo totius exercitus columina diſſiderẽt, Agamemnon regno pollens,& Achilles potens bello,deſideratur vir cuius ore melle dulcior proflueret oratio,& peritia multa memoratus,qui Atridę ſuper-biam ſedet, Pelidę ferociam compeſcat,atq; eos auctoritate auertat, exemplis moneat,oratione permulceat.Similiter apud eundum poëtam,quum in conci-lio Græcorum Agamemnõ ſopitis ſumno membris, quod de inſtruẽdo prælio viderat,efferret in medium.Neſtor fidem relatis concilians,exercitui non mi-nus eloquentia,q̃ reliqua omnis multitudo ferro & viribus fuit adiumẽto. Ea-dem ratione dux ille inclytus Græcię non tantùm, immo nunquam (ſi Cice-

roni

roni credimus)optabat vt Aiacis ſimiles haberet milites,ſed vt ſapientes ſimiles Neſtoris.Quòd ſi ſibi concederetur,non dubitat quin breui tempore Troia foret peritura . Adhec etiã accedit Socraticus ille Xenophõ, qui optimum dicebat vel tribunos vel equitũ præfectos eloquẽtia præſtãtes parare, vel oratores idoneos in cõcionibus caſtrenſibus adhibere,qui equitibus peditibûſq; vi orationis & copia terrorẽ incutiant,metu quò meliores fiant:ſedent etiam & ad trãquilliorem partem traducant , ſi quando temere cõcitati fuerint : nec aliam ob rem deniq; Pyrrhus ille ſapiẽtiſſimus rex & Imperator dicere ſolitus eſt,Plures à Cynnea vrbis,quàm ab ſe armis vrbes eſſe partas : niſi ꝙ omnia Euripidis ſententia conficit oratio,quę haud hoſtile ferrum conficere poteſt.

De poëtis,qui fructus ex eis,& qui audiendi,quique repudiandi ſint. CAP. II.

CVmque finitimi ſint oratoribus Poëtæ regeſq; ſuperiori tempore & inclyti duces quum bellum inituri eſſent, ſacra Muſis de more antẽ perſoluerent,vtpote quæ diſciplinæ iudiciorumq; meminiſſent , quo & faciles ac promptę periculis adeſſent,& facinora præliantium memoratu digna redderentur:eos audiendos legendôſq; quum inhæreant penitus mentibus eſſe operępretium arbitramur:maximè quum magnam ſpeciem doctrinæ atq; ſapientię præ ſe ferant : Cæterùm hi quum multiformes variiq; ſint, vt Tragici,Comici,Epici,Melici,& Iambici,ac Dithyrãbici,apûdq; alios poëtarũ alii cẽſoria notatione digni,alii habeantur in prætio,vt facile ſecerni poſſit ex his qui lectione noſtra digni quíue exigendi ſint, diuiſionis gradibus explicandum eſt. Poëtæ itaque omnes aut tantùm conciliandæ auribus voluptatis aut orationis quoque ad meliores vitę vias gratia fabulas finxere,auditũ imprimis mulcẽt:veluti ſcenici,de quibus nihil aliud eſt,quod dixerim in prę ſentia,quàm ꝙ Romani veteres apud quos nunq̃ Tragœdiæ ſiue Cmœdię probare ſua in Scenis ac Theatris flagitia potuiſſent , eos nõ admiſſuri fuerãt niſi conſuetudo vitę pateretur,à rebus diuinis Liberi patris, Apollinisq; ſũpto principio:ab his enim Tragœdia & Comœdia ſumpſerũt exordiũ,dictáque Tragœdia proinde eodem nomine quo ſacer hymnus Liberi patris,cùm hymnus ille fortia facta & laudes Liberi patris cõcinebat : ita & hęc Tragœdia nõ niſi magnorum & fortium virorum vitia reprehendebat , vel ex vocis vaſtitate nominata quę concauis repercuſſionibus roborata,talem ſonum videtur efficere,vt penè ab homine non videatur exire:erigitur autẽ in hircinos pedes,quia ſi quis inter paſtores tali voce placuiſſet, capri munere donabatur:vel ꝙ hyrco ornabatur inter alia præmia eius carminis ſcriptor : vel quia corium hirci plenum muſto ſolenne præmium cantoribus erat: vel ꝙ ora ſua fecibus perliniebãt Scenici,ante vſum perſonarũ ab Aeſchylo repertum , fex enim gręcè dicitur τρὺξ: & his quidem cauſis Tragœdię nomen inuentum . Simili modo quũ pòſt longo tempore Apollini Nomio vel Ariſteo , id eſt,paſtorũ vicinorúmue præſidi deo ſacra & ludi inuenti celebrarentur circum Atticę pagos & vicos & villas, & compita vbi ruſtici geſtiẽtes humanos actus lętiſſimis carminibus irridebãt, ſacer hymnus Apollinis cãtus eſſet , q Comœdia dicebatur, vt opinor à pagis & cantilena compoſito nomine:vel à Græco quod eſt comeſſatum ire cãtantes

conſuetum

conſuetum eſt ibi quoq; ſicut in ſacris Liberi reprehenſoria carmina recitari, ſed quæ non reprehenderent, niſi vitia agricolarum & mēdicorum hominum, quorum ille erat conuentus maximè apud Græcos, etiam primùm fuit lege cō ceſſum, vt quod vellet Tragœdia ſiue Comœdia quodā quaſi ludo, ſalſa & faceta reprehenſione compoſita, & dignitate orationis, & vtilitate corrigēdorum morum nominatim de quo vellet diceret: quod ſuis tēporibus profuit multùm quū vnuſquiſq; caueret culpā, ne publico ſpectaculo derideretur. Poſtea verò quàm victor populus & prius Athenienſis, poſtmodum Italicus cœpit agros & vrbes extendere, & multitudine ciuium creuere factiones & vitia, tantóq; poëtæ pro materia vitiorum acrius reprehenderent, vt etiam ad nobiles vſque conſcenderent, nec ſolum homines improbos in repub. & ſeditioſos, cȩterum nonnullos virtute ac magiſtratuū dignitate præſtātes nulla laceſſiti iniuria, vt Neuius ſȩpenumero Metellos laceſſeret atq; vexaret, nobilitas indignata legē dedit, ne quis nominatim reprehēderet quēquā. Horatius, Luſit amabiliter donec tam ſæuus apertam In rabiem verti cœpit iocus, ac per honeſtas Ire domos impune minax, doluere cruento Dente laceſſiti, fuit intactis quoque cura Conditione ſuper communi: quin etiam lex Pœnáque data malo, quȩ nollet carmine quēquam Deſcribi. Hac lege ſiue pœna quum aliquanto tēpore ſiluiſſent, à cōſuetudine priſca deterriti, nihilq; dictarēt, rurſus aliud genus dictaminis adorti ſunt: ibi enim Satyra ſumpſit exordium, quæ à Satyris quos in iocis ſemper petulātes deos ſcimus eſſe, vocitata eſt, quidā aliunde nomē praue putant. Hȩc igitur Satyra eiuſmodi fuit, vt in ea duro veluti & agreſti ioco de vitiis ciuiū tamē ſine vllo proprii nominis titulo, carmē eſſet: quod itē genus Comœdiæ multis obfuit poëtis, quum in ſuſpitionem potentibus ciuibus veniſſent, illorū facta deſcripſiſſe in peius, ac deformaſſe ſtilo carminis. Hoc igitur malo coacti ſunt omittere Satyram, & aliud genus carminis, hoc eſt, nouam Comœdiā inuenire: ꝙ Græci quamquàm impudentius, tamen conuenientius licere voluerunt, cum viderēt ſuis diis accepta & grata eſſe opprobria, nō tantū hominū verum etiam ipſorum deorū in ſcenicis fabulis, ſiue à poëtis eſſent illa cōficta, ſiue flagitia eorū vera commemorarētur & agerentur in Theatris, atq; ab eorum cultoribus: vtinam ſolo riſu, ac non etiam imitatione digna viderentur, quale eſt illud apud Terentium, dum flagitio Iouis optimi maximi adoleſcentum nequitiam incitaret. Quid enim ingenui iuuenes aut virgines ipſæ faciēt, quum hȩc & fieri ſine rubore, & ſpectari ab hominibus libēter cernant? nonne admonebuntur quid facere poſſint, & inflamabuntur libidine, quæ viſu maximè concitatur? At Romani quamuis noxia iā ſuſpitione premerentur, vt illos deos colerent, quos videbant ſibi voluiſſe ſcenicas turpitudines conſecrari, ſuȩ tamē dignitatis memores ac pudoris actores taliū fabularū haudquaquā honorauere, more Grȩcorū: ſed artem ludicram ſcenámque totā in probro duxere, genus id hominum non modo honore ciuiū reliquorum carere, ſed etiā tribu immoueri, notatione cenſoria voluerunt. Nā quāquam ibi actus muſici et prudentiſſimi ſȩculi dicta floruerunt, ȩtas tamen ſubſequens miſcens ludicra priſcorū inuenta traxit ad vitia, & quod honeſtȩ cauſa delectationis repertū erat, ad volu-

ad voluptates corporeas pręcipitatis mentibus impulerunt : quo factum eſt,vt
paulatim honeſtiſſimę diſciplinę improborum conſortia fugientes,verecunda ſe
exinde conſideratione ſubtraherent : & conſultè id quidem . Quid enim ali-
ud quàm libidines edocent & inſtigant hiſtrionum impudentiſſimi motus,
quorum eneruata corpora,& in mulierum inceſſum habitúmque mollita impu-
dicas fœminas immodeſtis geſtibus mentiuntur? Quid de Mimis dixerim?
corruptelarum impudentięꝗ omnis diſciplinam humanarum rerum imita-
tione pręferentibus, qui docent adulteria dum fingunt, & ſimulatis ſtupris eru-
diunt ad vera?quòd ſi nullus ſcenicis ad honores dabatur locus, conſentaneum
videtur,vt ipſi poëtæ talium fabularum compoſitores, qui duodecim etiam ta-
bularum lege prohibentur famam lædere ciuium , non minus quàm ſcenici
actores habeantur eiecti . Plato etiam quum recte formaret,qualis eſſe ciuitas de
beret quam finxit, quámque optimis moribus & optimo reipublicæ ſtatu, tan-
quam aduerſarios poëtas omnes (Homerum tamen excipiens, quem honora
biliter admonet,phanum ei conſtituens,& vnguenta ſuperfundens) vrbe pellen
dos cenſuit,ne rectam opinionem de deo fabulis forte deſtruerent, deorum iniu
rias indignè ferens,animóſque ciuium talium lectione fucari corrumpique.Huic
illud quoque apud Lacedæmonios perſimile probatur,qui Archilochi poëtæ li-
bros è ciuitate ſua aſportari iuſſere,quòd eorum parum verecundam,parum con
tinentem ac pudicam lectionem non virtutum ſemina,ſed labem quandam po-
tius & iuuentutis corruptelam, viamꝗ ad obſcœna ſingula præſtruentem arbi-
trarentur.His proximi ſunt,qui auditum etiam mulcent, ſed illecebris ac fœdis
amoribus referti ,laſciuię omnis & intemperantię legem pręferentes : quales Mar
ſum Pedonem,Aediuium Zetulicium, Portium Theium Lacedęmoni-
um . Meminium, Titydem,Cynnam,Cornificium,Anſerem, Hortenſium,Ser
uium,Gallum,Catullum,Caluum,Propertium,Tibullum , Apicium, mulierem
Leſbiam:Naſonémque poſtremo omnium laſciuiſſimum,ſiue M. Valerium Mar-
tialem:& quicquid Melicorum,ſiue Lyricorum,ſiue Dithyrambicorum erit hu
iuſmodi,quod dictum licentius ac procacius videatur:quum horum omnium li-
bri potius Veneris militiam,quàm Martis ſtudium,& inſtituta perſtruere videan
tur.Molliunt enim fortiſſimorum hominum animos dulcedine ſua , & ita mol
liunt,vt non legantur modò ſed ediſcantur:ſicque ad malam rei domeſticæ diſ-
ciplinam, vitamque omnem quum acceſſerint, neruos virtutis omnes elidunt.
Sunt Epici alii,qui ſumma vi eloquentię carminíſque præcellentia per turpia li
cet & indigna nonnunquam effluant : perplurima tamen ac maxima per cla-
riſſimos duces bella memoratu digna ſub honeſtis rerum figmentis ac velami-
nibus ad varium optimúmque degendę vitę genus proprius videntur accedere.
Hi ſunt qui ſuppliciis & pœnis improbos homines variis terrent agitantꝗ ter-
roribus , eos qui econtra iuſti probiꝗ fuerint , & ob patriam pugnando vulnera
paſſi,Quíque ſacerdotes caſti dum vita manebat,Quíque pii vates et Phœbo di
gna locuti,Inuentas aut qui vitam excoluere per artes, Quiꝗ ſui memores alios
fecere merendo,puros,impatibiles,& beatos in cœlum prouehi virtutum meri-
tis,vel in campos quoſdam fortunatos rapi hic vbi mira voluptate fruantur:

Hoc in genere quum multi nobis occurrant poëtæ, omnium clariſſimi Homerus & Maro primi ſe ingerunt. Apud illũ nanque operæpreciũ eſt videre, quæ prouiſio ducum in bello, qui aut aſtus aut fortitudo militum, quod inſidiarum genus vel cauẽdũ vel inferendum: quæ deinde monitio, quod conſilium, quod genus Aeneas prælio Troianorũ dux, Græcos magna vi pulſos in caſtra redegerat: quumq́ audacius ſurgeret, ac iam totum agmen obiiceret caſtris, aduolat ad eũ Hector & ſenſim circumſpecteq́ agere monet, affirmãs eum qui exercitum ductitet, non tam audacem quàm cautum eſſe debere, quod quãti exiſtimandum eſt prętertim ab Hectore audaciſſimo traditum, tute Sigiſmunde tecum verſa atque peruolue. Apud eundem quoq́ poëtã Iris ſiue ſomnus, vt alii interpretantur, nónne ad Atridem miſſus quum dormientẽ comperiſſet, corripit eum verbis negatq́ dormiẽdum eſſe, cui tot populorum, tot gentium ſalus cõmiſſa eſt, ac tantarũ denique rerum incumbit prouiſio? Poſtremò quum rebus dubiis & afflictis ſpectatores deligendi ſunt, qui noctis intempeſtę ſilẽtio caſtra hoſtium penetrent, nónne Vlyxes inibi cum Diomede deliguntur, veluti conſiliũ & auxiliũ, veluti mens & manus, animus quoque & gladius? Quiſquis igitur cõcionator aut imperator ſũmus effici voluerit, Achillis aut Agamemnonis ſe ſimilem fieri cupit, is ſe in huius poëtę diſciplinã tradat, librũq́ de manibus nunquam deponat, quod ab Alexãdro ſicut ex ipſius ꝑcipi poteſt epiſtolis factum fuiſſe proditum eſt. Is enim rex diſcendi legendiq́ auidus, Iliadem in qua rei militaris viaticum exiſtimare ſolebat & appellare, Ariſtotele exponente perdidicit, eam ſemper vnà cum pugione ſub puluino iacentẽ tenere ſolitus, qui itidem quanti eundem poëtam facere viſus ſit, ex hoc maxime liquet: hic enim quum inter ſpolia Darii regis deuicti vnguẽtorum ſcrinium reperiſſet auro gemmiſque expolitũ, ac eius ſcrinii varios vſus amici oſtentarent, immo inquit librorum Homeri cuſtodiæ detur, vt precioſiſſimum humani animi opus quàm maximi diuiti opere conſeruetur. Apud hũc verò huius quem modò diximus Homeri in omnibus ferè ęmulũ Maronem, deeſſe quid poteſt? cuius poëſim nedum viaticum, cæterum totius penè rei militaris eſſe diſciplinam non dubium eſt, in belli tempora paciſque diuiſam. Quod etſi ſatis diuini operis eius conſtet initio, apud eos tamen qui mentem eius enucliatius perſcrutantur potiſſimùm eſt intueri. Nam ſi militaris iuſtitię formam et tremendum cõſulis imperium ab eo quæris, occurrit tibi ilico in primis Brutus, deinde Torquatus rigidis faſcibus, immo ſæuis ſecuribus in filios patriam & rei bellicæ diſciplinã acerrimè vindicantes. Si fortitudinem, aderit Horatius Cocles, qui pro ponte ſublicio ſtans, minitantem Porſennam exercitũque eius, qui grauiſſimo bello Romanos vrgebat, auſus eſt & potuit dũ pro ſalute patrię dimicat, donec pons ipſe ſolueretur à tergo in arcẽdo hoſte ſuſtinere. Si luẽdis periculis publicis priuata piacula, Decii præſto ſunt, vt illis cadẽtibus & iram deorum ſanguine ſuo placãtibus romanus liberaretur exercitus. Pręterea Camilli victoriã de Gallis, Coſſi clariſſimè res geſtas. Fabricii & Curii victus tenuitatem eorũmque duritiam & cõtinentiam, Fabii moram, et plurima huiuſmodi in bello & pace non minus egregia mentem ſubeuntia: quæ omnia poetam no-

bilem minime latuere dicẽtem, Interea muſis animis dum mollior ętas, Et quę mox initure legas,nec deſinat vnq̃ Tecum graia loqui , tecũ romana vetuſtas. Antiquos euolue duces,aſſueſce futurę Militię,Latium retro te cõfer in ęuum Libertas quæſita placet,mirabere Brutũ.Perfidiam dãnãs Metii ſatiabere pœnis. Triſte rigor nimius,Torquati reſpice mores.Mors impẽſa bonũ,Decios venerare ruẽtes. Vel ſolus quid fortis agat te põte ſoluto Oppoſitus Cocles,Muti te flãma docebit.Quid mora proſpiciat,Fabius :quid rebus in arctis Dux gerat oſtẽdet Gallorũ ſtrage Camillus.Diſcitur his nullos meritis obſiſtere caſus, Prorogat ęternam feritas tibi punica famam Regule,ſucceſſus ſuperent aduerſa Catonis:Diſcitur hinc quãtũ paupertas ſobria poſſit,Pauper erat Curius regem quũ vinceret auro,Pauper Fabricius Pyrrhi quũ ſperneret aurũ,Sordida Serranus flexit dictator aratra , Luſtratæ lictore caſæ facẽſq; ſalignis Poſtibus affixi,collectę cõſule meſſes,Et ſulcata diu trabeato rura colono.Prætericẽs itaq; reliquos ex noſtris,exterorũ nonnullos Tirtheumq; Lacedæmoniorũ poetã ac ducem dicã imprimis,cuius cõpoſito carmine & pro cõcione habito, tãta vi animorũ deuictis Meſſanis deniq; cõcurſum eſt , vt raro vnquã cruẽtius pręlium exarſerit,tametſi antea cõflictibus Lacedæmonii à Meſſanis fuſi metuq; periculi propterea territi,certamine deſiſtendum arbitrarẽtur. Thucydidẽ præterea,nónne quem imperatorẽ Athenienſes in exiliũ egere Tragœdiarum conditorem reuocauere,deinde maxima bellorũ tẽpeſtate permoti? duos duces nõ ab re delegere,Periclem ſpectatæ virtutis virũ & Sophoclem Tragœdiarũ ſcriptorem? qui diuiſo exercitu & Spartanorũ fines late populati ſunt,& multas Aſiæ ciuitates Athenienſiũ imperio adiecerunt.Quid Diopitẽ,& Meneſtheum,Leoſthenem & Charedemũ ſubticeo ? nõne his artibus & rei bellicæ peritia amplitudinẽ adeptos ſcimus,rẽpub.Periclis,Ariſtidis & Solonis more gerẽdo? vtpote omni ex parte abſolutam & vtrinque excultã & idoneã? Quiſq; enim horum virorum,videbatur,vt inquit Archilochus & Mauorte deo gratiſq; Helicone camænis,Aſſiduus cultor munus vtrunq; tenens.Apud agreſtiores denique barbaros et nationes nõnullas,vt apud Galatas,tanti ſunt poëtæ,atque ſapientię cedit ira,Marſq; reueretur muſas , vt quũ inſtructa acie exercitus eductis enſibus iactiſq; iaculis propinquant , non ſolum amici , verum hoſtes quoque,eorum interuentu à pugna conquieſcant.

De Muſica & in quo cum re Militari commercium eius ſit. CAP. IIII.

DIſciplina autem cantuum & modorum quam Muſicen dicunt , non minus in ſtudio erat quàm dicendi emulatio ac nitor.Ipſa nanq; modulis ſuis & numeris,inſtitutio erat ad ingenuos animi mores ratione moderandos, & ſtimulus quidam ad eum cõcitandum & ad impetũ quaſi furẽtem atq; ſtrenuum inducendum.Etenim quum hæc ipſa diſciplina ſit in modos ſiue tonos,numeroſq; diſtributa , repente vt diſſimiliũ concordia quã harmoniam vocãt diſtinguitur:ſic audientium animi diſponũtur ad vnũquemq; ipſorũ,ad alios quidem cõpoſitè et mediocriter, vt ad doricum quem fatentur omnes conſtãtem ac firmum eſſe,morẽq; cõtinere virilem prudentię ac caſtitatis auctorem:ad alios violenter,vt ad eum qui Phrygius eſt,qui

& ita

& ita excitat,diſtrahit rapitq; animū ad pugnas,votūq; furoris inflāmat,vt vix apud ſeſe videatur,quēadmodū de Pythagora ſcriptū eſt,ꝗ violentos ac debacchātes adoleſcētes ſub huiuſmodi ſono incitatos,ſpōdeo ſuccinēte,ad cōpoſitę mētis tranquillitatē reddiderit. Nā quū mulieris cuiuſpiā dilectę domū vellēt amburere foréſque perfringere, vbi Pythagoras intellexit tibiarum Phrygiiq; modi ſono adoleſcētes raptos furere,& multorum perſuaſionibus cœptis nolle diſiſtere,mutari modum præcepit,atq; ita tarditate modorum furentem illorū petulātiā cōſedaſſe.Simili modo de Timotheo Mileſio inuulgatū eſt,qui quū in Alexādri cōuiuio eſſet,et hūc,quē Phrygiū diximus,modularetur,vſq;adeo regē excitaſſe fertur,vt ad arma capiēda ꝓſiliret,atq; iterū ad cōmeſſatores epulasq; reduxiſſe,modulatione mutata.Eūdem etiā ferūt Alexandrū Xenophōte canēte manū ad arma miſiſſe.Sūt et modi alii diuerſorū etiā idiomatū vocabulis deſignati,vt Aeolius,ꝗ animi tēpeſtates ſedat,ſōnūq; iam placatis attribuit. Iaſius,qui intellectū obtuſis acuit et terreno deſiderio grauatis cæleſtiū bonorū appetētia operator indulget.Lydius,qui contra nimias animę curas tædiáq; reptus,remiſſiōe reparat et oblectatiōe corroborat.Itidē enim et in numeris dicēdū,quū & alii morem cōtineāt grauius,alii verò cōcitēt,alii liberaliores,alii violētiores afferāt motus,quo fit vt morū animorūq; maximę mutationes fiant. Nā ſi numeri modiq; ad mētē vſq; ꝑuenerint, ęquè animū atq; ipſi ſunt afficiāt neceſſe eſt.Ideo laſciuia mollis diſſolutaq; mēs mollibus & impudicis modis delectatur, aſperior rurſus durioribus gaudet: mediocribus autē quæ māſueta,ex quo internoſci poteſt,quāta ſit nobis cognatio cū harmonicis modulationibus, quū et multi quoq; Sapientū dixerint, alii quidē animā eſſe harmoniā, alii vt Plato mūdi animā muſica cōueniētia fuiſſe cōpactā. Proinde nullis quidē ꝗ ſapientiā profitētur,curā Muſicæ quantū ætas illa recipiebat defuiſſe,quū Pythagoras inuētor atq; eū ſecuti aliquot præcipui philoſophi,imbibita & aſſūpta à veteribus opinione cuncta cōpleuerint,mūdū hūc quatuor elemētis ea reſonātia eſſe cōfectū,quā poſtea ſit lyra ad ſimilitudinē veræ teſtudinis imitata, cuius Mercuriū quoq; neruis trium chordarū,triū anni tēporū inſtar,repertorem tradūt.Tres enim inſtituit voces,acutā,grauē,& mediā.Acutam ab æſtate, ab hyeme grauē,à vere autūnoq; mediā, tantaq; proinde vtiliſſima procurātē Aſtronomi inter ſtellas requirēdā eſſe putauerūt,perſuadētes cæleſtē eſſe muſicā, quādo lyrę formā cōprehēdere potuerūt inter ſydera collocatā.Detractoribus autē & humile et abiectū huius diſciplinę exercitiū eſſe dicentibus,ꝙ aiūt ſordidos homines ac viles muſicā exercere,haud quaq̄ difficile eſt reſpōdere,ſi ſpectetur ꝗbus modis & inſtrumētis,et quouſq; illi indulgendū ab his ꝗ ad virtutē ciuilē erudiuntur: quum vſq; ad aliquid diſcere & exercere honeſtū ſit atq; modeſtū,ad extremum vſq; proſequi & ab illius illecebris capi,turpe atque indecorum:& quum nihil vetet modos quoſdā et inſtrumēta muſicæ illud quod aiūt efficere,clarū eſt oportere diſciplinā eius neq; impedimēto eſſe cęteris operatiōibus, neq; corpus molle & inutile reddere ad bellicas ciuileſq; exercitationes:quod vtiq; fiet,ſi neq; illis tēporibus multū impartiemur,quæ ad certamen artificii pertinent,neq; circa admirabilia quędā & ſuperuacanea , ſed eó vſque

vt gaudere valeamus probabilibus modis,et non cõmuni ſenſu muſicæ ſolũ,vt
turba vilium ſeruorũ,ac puerorũ,Quũ autem ſonorum qui materies cantilena-
rũ ſunt,triformẽ cõſtet eſſe naturã, quod triũ muſarũ numerus efficit, quũ aut
ſcilicet voce editur,ſicuti eorũ eſt qui faucibus canũt:aut ſpiritus,ſicuti tubarũ
& tibiarũ:aut intẽſione & pulſu,ſicuti in neruis et citharis et tympanis et qui-
buſdã aliis,quę cõcaua feriẽdo canora ſunt,ex his qui fit voce modus quàm de-
cẽs ſit quáqꝫ ingenuis progredi in ea liceat,ex Philippi & Catonis ſentẽtia intu
eri licet.Hic enim quia ſibi viſũ eſt bene cãtare nõ ſerii hominis eſſe,nimirũ M.
Senatorẽ nõ ignobilem,ſpatiatorẽ et feſcemiũ vocat. Ille verò in inſtitutiõe ad
filiũ, quũ eum accepiſſet ſuauiter quodã in loco ceciniſſe, vrbanè eſt obiurga-
tus.Non te pudet,inquiẽs,ꝙ ita pulchrè canere ſcias? ſatis eſt enim regi,canẽti-
bus audiẽdi ocio ſupereſſe: at ꝑmultũ quidem videtur impartiri muſis,ſi cæte-
ris his de rebus concertãtibus ſpectatorem ipſe tãtùm ſe præbeat:quum nec vl-
lus vnquã ingenuus adoleſcẽs,quũ ipſe Iouẽ ſit intuitus, Phidiã ſe fieri cõcupi
uerit,neqꝫ Polycletũ:etſi vehemẽter eorũ opera ſit admiratus.Et quanq̃ hoc ar
dens muſicæ ſtudiũ nõ horũ,quos modò diximus,duorũ principũ mẽtes inceſ-
ſerit,inuaſit tamen & occupauit aliquorũ animos peſſimorũ,Caii maximè qui
adeò cãtandi voluptate efferebatur, vt ne publicis quidẽ ſpectaculis tẽperaret.
L.Sylla vir tãti nominis optimè etiã cãtaſſe dicitur. Nero q̃ vocis curã habu-
erit cõſeruãdæ vel augẽdę,nemini quidẽ mediocriter erudito in dubium venit,
neqꝫ ab his id iniuria factũ quiſpiã forte dixerit. Eſt enim haud dubiè muſicæ
pars hęc potens multũ et effectus eius ſupra fidẽ varii,quũ multos ad lęticiã in-
anẽ,ad amatoria carmina,ad reliquas voluptatis illecebras,multos ad virtutẽ,
ſanctũ & deuotũ gaudiũ, piáſqꝫ nõnunquã lachrymas moueat:quę varietas in
diuerſas ſẽtentias magna etiã ſanctorũ patrũ traxit ingenia.Nempe Hierony-
mus canẽdi ſtudiũ improbaſſe viſus eſt,cum inquit,deo,nõ voce,ſed corde can
tatur:nec in Tragœdiarũ modũ guttur & fauces medicamine leniendę ſũt,vt
in Eccleſia theatrales modi audiantur. Vnde fit plerũqꝫ,teſte Gregorio,vt in ſa
cro miniſterio,dũ blanda vox quęritur,cõgrua vita negligatur, & cãtor mini-
ſter deũ moribus ſtimulet, quũ populũ vocibus oblectat. Ambroſius pietatis ap
petẽs,vt caneretur inſtituit.Athanaſius vanitatis fugitãs, canẽdi vſũ in eccleſi
is eũ apꝓbat,q̃ tã exiguo vocis flexu fit, vt pronunciãti vicinior ſit:ne volupta
tis,aut vanitatis,aut laſciuiẽtis & proſtitutę vocis luxu affectuqꝫ ſtupẽtes emo
riãtur animulæ. Auguſtinus difficile hinc inde ſibi negotiũ dubietate exortum
intuẽs,ita fluctuo,inquit,inter periculũ voluptatis & experimentũ ſalubritatis,
magíſqꝫ adducor nõ quidẽ irretractabilẽ ſententiã ꝓferens, Cantandi dico cõ-
ſuetudinẽ approbari in Eccleſia, vt per oblectamẽta aurium infirmior animus
in affectũ pietatis aſſurgat:tamẽ cùm mihi accidit,vt me amplius cantus q̃ res
quę cantatur moueat,pœnaliter me peccare confiteor, & tunc mallem non au-
dire cantantẽ:quanquã alio in loco apertè denunciet,nos non propter ſuperſti
tionem prophanorũ debere muſicã fugere,ſi quid inde vtile ad intelligẽdas ſa-
cras ſcripturas capere potuerimus:nec ad eorũ theatricas nugas cõuerti,ſi ali-
quid de citharis & de organis,quod ad ſpiritualia capiẽda valeat,diſputemus.

Neqꝫ

Neq; enim & literas diſcere nõ debemus,quia earũ deum dicunt eſſe Mercurium,aut quia virtuti iuſticię tẽpla dedicarũt,et quę corde geſtãda ſunt in lapidibus adorare maluerũt,propterea nobis iuſticiæ virtus fugiẽda eſt. Qui verò ex ſpiritu et ore fit modus,nõ aliter improbãdus nobis erit, ac de Minerua & Alcybiade rationabiliter teſtãtur antiqui. Aiũt enim illã tibiarũ reptricẽ eas abieciſſe, ob deformitatẽ oris infenſã:huic verò ab auunculo Pericle tibiarũ ſtudio tradito ſimiliter obtigiſſe,qui cùm ab inſigni tibicine ad ipſum accito,oblatas tibias ori applicuiſſet,& collecto ſpiritu genas inflaſſet,animaduerſa vultus deformitate erubuit,& abiectas tibias aſpernatus fregit, meruitq; tenera licet ætate exẽplo eſſe,vt totius populi cõſenſu ex tũc Athenis tibiarũ vſus,qui poſt victoriã cõtra Medos aſſũptus & receptus adeò fuerat, vt ingenui omnes addiſſcerẽt, improbaretur. Nec Athenienſiũ modò,nec veteris illius celebratiſſimæ quõdã Græciæ,quæ pòſt tellus Itala eſt, virorũ illuſtriũ ſolũ,ſed maiorũ quoq; noſtrorũ,multarũq; aliarũ nationũ & populorũ fides & tibias ſolennibus epulis,choris,& cõcionibus adhibere,veteris inſtituti fuiſſe cõperio,quũ illorũ laudes qui fortiter pro patria occubuiſſẽt, et eorũ vituperationes qui metu id agere detrectaſſent,cãtu & tibiis proſequerẽtur:quippe quæ etiam ludis pariter cõmunes & luctibus. Ouidius, Temporibus veterũ tibicinis vſus auorum Magnus,& in magno ſemper honore fuit. Cantabat phanis,cãtabat tibia ludis,Cantabat mœſtis tibia funeribus. Et quanq̃ ab ingenuis & grauibus illis ad meribibulos quoſdã helluones leuiſſimos & ſordidiſſimos eſt huiuſmodi tibiarũ ſtudiũ,vt ãtea forte prolapſũ, apud multas tamẽ nationes & bellicoſiſſimos populos in cõſerẽdis bellis,veluti diſciplinã quãdã militarẽ fuiſſe,multorũ cõſtat exemplis. Spartiatarũ enim militia imprimis ad modũ ac tibiã ꝓficiſcebatur,nec adhibebatur vlla ſinè modulo anapæſti pedis cohortatio. Itaq; illorũ aſpectus pulcher erat,& formidabilis: qui & numeris ad tibiã incederẽt, neq; phalãgis ordinẽ miſcerẽt,neq; animis turbarẽtur,ſed manſuetè & hilariter à modulo in diſcrimẽ inducerẽtur,quũ certũ videatur, neq; metũ neq; furorẽ nimiũ illis oriri poſſe,qui ita ſe habuerint,ſed firmã potius & conſtãtem animi magnitudinẽ ſpei audẽtiæq; admixtã. Nec aliter Lydos Halyacte etiã rege ſuo bellũ Mileſiis inferẽte inire prælia ſolitos accepimus,quũ non ſolũ inter pugnantis exercitus acies tibicines habuerit,ſed fiſtulatores & fidicines,quod Cretenſes itidẽ nõ tibia ſed cithara quaſi magiſtra ac duce ſingulos eorũ bellicos actus regẽte nõ ab re feciſſe memorãtur. Nã veluti Loconicus ille poëta inquit, Serpit et in ferrũ citharę ſonus ipſe canorę. Et quid aliud in noſtris legionibus litui ſiue cornua tubæ,claſſica,buccinæ,ſiue Tympana ſibi volunt, quàm vt his in bello & progreſſione & itẽ receptui cãtetur: aut nimis remiſſos excitãdo,aut plus iuſto cõcitatos reuocãdo?quod poëtarũ maximũ minimè fugit dicẽtem, Aere ciere viros Martẽq; accendere cãtu. Nec cantu ſolùm accendi remittiq; virorum animos conſtat: verùm equorum, quibus docilitas tanta eſt,vt vniuerſus Sybaritani exercitus equitatus ad ſymphoniæ cantum ſaltatione quadã moueri & excitari ſolitus inueniatur. Cæterùm Sigiſmũde Pandulphe qui ex pulſu et fidium intenſione fit modus,quo pacto in eo quiſq; agat,plurimùm refert. Nam

ſi vti tu tecũ aliquãdo ſoles ſapiẽtiſſime princeps poſt magnas curas,difficiles & illuſtres bellorũ occupationes relaxãdi ac reparandi animi gratia , vel amicorũ vel propter virtutẽ quis agat,non illiberaliter ſed modeſtè ab his aliquid voluptatis aſſumet:nec abſurde hanc muſicæ partẽ bellicę fortitudini coniunxiſſe te quiſpiã admiretur,Mercuriũ maximè imitãtẽ , qui Palęſtrã docuit &, lyrã primus inuenit: qui verò id ipſum propter alios vt audiẽtes oblectet ſæpe vti videbitur,turpiter ac indecorè agere,quũ finis cuius ſit gratia improbus ſit & meritò improbãdus vſus,nec aliter q̃ quomodo multa inſtrumẽtorũ antiquorũ improbata ſunt,veluti Pentades & Barbiti & quæ ad voluptatẽ audiẽtium intendebant,et heptagona & cũcta quę indigent perita manuũ geſticulatione. Itaq; profitendũ puto nõ hãc quæ iſtis inſtrumẽtis cõſumitur omni dedita opera pręcepi,& quę in theatris olim & in ſcenis effœminata & impudicis modis, infracta non ex parte minima,quęue nec fera nec varia ſit,ſed ſimplex,morata, prudens,maſcula atq; modeſta,& qua laudes fortiũ canebantur, quáſq; ipſi canebant, cuiuſq; qui tũc fuiſſet ignarus quisquis ille eſſet habebatur indoctior. Quod Themiſtoli Attico Gręcorum imperatori clariſſimo eò quòd lyrã inter epulãdũ recuſaſſet , accidiſſe Cic. teſtis eſt.Epaminũdã Thebanum hanc fortaſſis infamiam declinantẽ pręclarè fidibus cõcinentẽ accepimus:et Achillem Homerus inducit à pugna redeuntẽ in hac re aquieſcere ſolitum, nõ amatoria quidẽ ſed virorum fortium geſta modulantẽ.Ouidius hũc nõ modò,ſed Alcydem fidibus doctum,muſiciſq; inſtitutum diſciplinis his verbis expreſſit, Ille manus olim miſſurus in Hectora lęto Creditur & lyricis detinuiſſe modis. Venerat Alcydes exhauſta parte laborum, Iuſſaq; reſtabãt vltima penè viro . Nero verò quantum ſtudio citharæ deditus fuerit,incredibile dictu eſt, cùm neq; quicq̃ omitteret eorũ quę eius generis artifices ex induſtria factitare ſolẽt.Id verò eiuſdẽ ſtultũ penitúſq; ridiculũ , quòd nocte illa quę ſibi vitę fuit vltima in terris,inter querelas quas vicina mors & pręſens metus dolorq; dictabãt,crebrius atq; miſerabilius,non quòd tantus princeps,cæterũ quòd muſicus deperiret defleuit infœlix.Multa præterea poſſent Adriani , Alexandri,Seueri,et aliorũ maiorũ exẽpla in mediũ ꝓferri,ſed vereor ne ſi fuero in taliũ enumeratione diutius immoratus,aut oblitus eſſe ꝓpoſiti videar, aut crimẽ loq̃citatis incurrã.

De Arithmetica & militari Geometria. Cap. V.

DIgnum et conſentaneum propterea viſum eſt eas diſciplinas attingere quæ Geometricis numeros rationibus & multiplicationes habent notas.Magnũ nanq; adiumentũ afferunt ad eorũ quę ſupra nos ſunt, vim naturãq; explicandã,maximũ ad ea quæ infra , vt ad locorũ interualla,ędificiorũq; magnitudines,profunditates aquarũ,inſtrumẽtorũ quorũdam infra ſcriptorũ arte dimetiẽdas:quã rem vt eſt hominũ genus nimis ſolers atq; ſolicitum,Chaldęi primi inueniſſe et Aegyptii nõ diſſimili feruore calentes tranſtuliſſe memorãtur, qui rationẽ huius diſciplinæ generaliter colligẽtes ad hęc omnia quę diximus q̃cquidue poteſt formis generalibus contineri aptã ita eſſe docuerunt,vt ea ſine nihil horum poſſit ad agnitionem veriſſimã peruenire. Eudoxũ etiã & Architã inchoaſſe variis eã formis & cęlaturis illuſtrãtes

memoriæ

memoriæ proditū inuenimus. Hi enim artis obſcuratis ſub pectoribus ingenii latētes rationes,obductas propoſitiones demōſtrationesq; per ſenſum ac inſtrumētorū exēpla inuulgarunt,ambo in cōparādis ꝑduxerunt inſtrumētis ſemiſcriptis qbuſdā lineolis figuriſq; geometricis machinamēta formantes.Quocirca in eos moleſtè cōcitus eſt Plato quòd doctrinę huius tātę dignitatē ac pręſtātiā ſuſtuliſſent,quę à cogitatione & rebus incorporeis ad ſenſibilia quędā prolapſa eſſet, quaſi ad ſui vſum corpore & mercenaria indigeret inertia. In qua re operoſā porrò ac mirificā quoq; Archimedis & Scopinę Siculi Siracuſis induſtriā à nominatiſſimis artiū ſcriptoribus fuiſſe ſpectatā atque ꝓbatā nō ambigimus.Multa nāq; organica & gnomonica numero naturalibuſq; rationibus inuēta atq; explicata poſteris reliquerūt, maximā ſibi gloriā pręcęteris vindicātes, Archimedes præcipuè,ærei cōcauiq; orbis & globi cęleſtis inuētor. Erat enim ea tēpeſtate obſeſſis dura obſidione à Marcello Syracuſis, vir ille huius diſciplinæ ſtudio ante alios omnes & doctrina pręcellens: admirabilior tamen artifex fabricatorq; muraliū ac bellicorū tormentorū, quibus varia miſſiliū genera & immenſæ magnitudinis ſaxa incredibili fragore & celeritate iaculata vexant hoſtes,leuiq; momēto labefactātur muri,& mœnia quatiūtur, quibuſq; vſus ad obſidionē patriæ ꝓpulſādā aduerſus Romanū exercitū & Marcellū ducē vnus Archimedes ex tātę vrbis ciuiū numero haud dubiè tardiorē effecit.Quam tarditatē quū Marcellus tādē vrbe potitus victoriæ ſuę magno impedimēto fuiſſe cōperiſſet,eius tamē egregia opera delectatus,quū eam vrbē diripiēdā permitteret diſcurrētiū militū furori,vnū de tot milibus ciuiū vita donatū excipit Archimedem,pluris illū meritò quàm vniuerſū populū faciens.Cęterū in tāto tumultu quātus captæ vrbis in diſcurſu eſſe poterat,dum artis ſuæ lineamētis & formis quas in puluere ille deſcripſerat totus incubuit, introgreſſus interea vnus ex militibus Ro. inter rapinę ſitim & imperatorii præcepti memoriā hęſitabūdus,ſtricto mucrone ſupra verticē cogitātis,vt nomē ſuū ederet iubebat. Sed is cui oculos atq; aures ingens animi cura cōcluſerat,ferociter percūctāti et quiſnā is eſſet ſciſcitāti,certū aliquid reſpōdere nō curās, oppoſita quin immo tātū manu ne puluerē ſibi ſuum cōfunderet obſecrās,militi contemptione irato trucidādi ſui cauſam præbuit.Cuius mortis miſertus dux Ro. immunitatē fruſtra ſibi deſtinatā in affines eius tranſtulit,ſibiq; quod vnicū ſupererat fieriq; potuit,funeris ac ſepulturæ curā exhibuit.Huius etiā ſepulchrū ſphęra & Cylindro in ſummo eius ſculptum & inciſum multo pòſt tēpore diſiectum & ſuis etiā ciuibus incognitum inter denſiſſimas vepres obſitum ſe reperiſſe,et ignorantibus indicaſſe dum in Sicilia queſtor eſt, Romani princeps eloquii Cicero gloriatur. Hoc itaq; modo hiſq; auctoribus oblabantem paſſim & inuulgatam artis huius imitationem fabricandorum induſtria machinamentorum à Geometria delapſa conſpicitur, ac diutius philoſophia neglecta vna militaribus ac mechanicis artibus inſtrumentis eiuſmodi enumerata ſecernitur.

Per vmbram quoq; turris vel erecti ſti
pitis eorũ altitudo deprehẽditur.

Inanis pila plũbea vel ænea, manu cum ferrea,in hũc modum,quæ in aquã demiſſa cõtinget in profũdũ trahi:quod vbi tetigerit,mox reſiliẽs ſurſũ aſcẽdet. Vbi igitur immergi cœperit,cõputa in merſi one ipſa tẽporis momẽta, móxque lãceã demittẽs, pedũ altitudinẽ vel cubitorũ quãtitatẽ diſtribue, & ſanè quod in minori aq̃ fuerit inuẽtũ, in oĩ maiori copia index tibi ac certiſſimus teſtis accedet.

ROBERTI VALTVRII
AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum, de re Militari Liber Tertius.

De Aſtronomia uariáque perquirendorum futurorum arte ſi qua eſt.

REſtat autem nobis, Sigiſmunde Pandulphe, profundiſſimam quandam Matheſeos, hoc eſt, aſtronomicæ rationis tradere diſciplinam, quam multi oportunam maximè putant ad bellorum futurorum euentus denunciandos. Hanc nanque inter cæteros ſi non docuit, ſectam tamen erroris attigit Lucanus, quum timorẽ Vrbis deſcriberet, bellúmq; ciuile neceſſariis huius diſciplinæ argumentis ineuitabiliter appropinquante Cæſare futurum denunciaret. Innuit enim poëta doctiſſimus, ſi tamen poëta dicendus eſt, qui vera narratione rerum geſtarũ ad oratores vel hiſtoricos magis accedit, Saturni malitiam, quũ ſolus in ſui domicilii throno reſideret, emouendã fore, quũ inquit,

Quod cladis genus, ô ſuperi, qua peſte paratis
Sæuitiam? extremi multorum tempus in vnum
Conuenere dies, ſummo ſi frigida cęlo
Stella nocens nigros Saturni accenderet ignes,
Deucalioneos fudiſſet Aquarius imbres,
Totaq; diffuſo latuiſſet in æquore tellus.
Si ſæuum radiis nemęum phœbe Leonem
Nunc premeres, toto fluerent incendia mundo,
Succenſuſq; tuis flagraſſet curribus æther,
Hi ceſſant ignes, tu qui flagrante minacem
Scorpion incendis cauda chelaſq; peruris,
Quid tantum Gradiue paras? nam mitis in alto
Iupiter occaſu premitur Veneriſq; ſalubre
Sidus habet, motuq; celer Cyllenius hæret,
Et cælum Mars ſolus habet, cur ſigna meatus
Deſeruere ſuos, mundóq; obſcura feruntur?
Enſiferi nimium fulget latus Orionis,
Imminet armorum rabies ferriq; poteſtas,
Confundet ius omne manu ſceleriq; nephando.
Nomen erit virtus, multoſq; exibit in annos
Hic furor.

In hac igitur rerum altiſſimarum cõtemplatione ſi quid huiuſmodi occurret, quo talium curioſi ſtellarum veram poſſint aſſequi poſitionem, vel qualitatem pręſcire temporum & ſpeculationis ſuæ iocundiſſimum fructum capere, tanta

compleri

compleri vidĕtur voluptate, vt noſtra hęc omnia externa præcipuè,ac fortunæ munera,quæ ſinguli tanti faciunt tanquam exigua & minima ab eis contemnantur. Ex hac enim reliquâque perquirendorum futurorum arte,ſi modò ars vlla eſt, potiusquã vaniſſimum cuiuſq; ludibriũ,clariſſimorũ philoſophorum ſummorumq; virorum conflictari videmus ingenia:nãq; Democriti totius penè terrarum orbis peregrinatio fuit,patrimoniiq; ampliſſimi diſſipatio,Platonis Diogenisq; captiuitas & Pythagoræ longa ad varias gentes peregrinatio. Hoſtanes verò & Empedocles ad rabiem non auiditatem modo eius percipiende gratia nauigauere, exiliis verius quàm peregrinationibus:hanc reuerſi prædicauere,hanc in archanis habuere:quãquam animaduertam præter hos ſummam quoq; literarum claritatem gloriamq; ex hac ipſa abditarum peruestigatione rerum antiquitus,& penè ſemper ſpectatam atq; petitã. Thalem dico Mileſium, Anaxagoram,Clazomenium Xenophanem, Colophoniũ Eudoxũ,Calliſtum,Melonem,Philippum,Euchemenonem, Aratum, Hipareũ:adde his Socratem, Zenonem, Dicearchum peripateticum,Cratippum,Cleantẽ,Chryſippum, Antipatrum,Poſſidonium,atq; Panætium, plurimosq; alios quorũ volũtaria paupertas, iniuriarũ contumeliarumq; perpeſſio, laborum præterea, itinerum,vigiliarum,algoris,æſtus, inediæque ſuſceptio memoratur : pro quibus eorum aliqui cultus & honores diuinos vel diuinis pares meruerunt, & omnes quam ſemper viui cõtempſerant,laudem,gloriam & immortalitatem nominis mortui conſecuti ſunt. Nec verò ſolos philoſophos in hac rerum futurarũ cognitione tantum ſtudii & diligentiæ contuliſſe,ſed omnes ferè nationes,potentiſſimas reſpub.Imperatores quoq; maximos, clariſſimos reges & principes eadẽ mente & ſententia extitiſſe,vt his ſinè quæ futura promittũt,quæ varia multiformiaque ſunt, ad maximas res gerendas nunq̃ ſibi tutè accedendũ putarẽt. In qua re primi occurrũt Babylonii et Aegyptii, qui quoniam neq; domiciliis tegebãtur propter aëris qualitatem,neq; vllis in ea regione nubibus ſubtexitur cœlum,ſolis & lunæ varios curſus,& meatus ſiderũ ac effectus ſolo vſu egregiè notauere atq; inuenere, quũ ea ſæpius ac liberius cæteris intuerentur.Chaldæi deinde vnà cũ Aſſyriis diuina cœli obſeruatione ſũmo ſtudio meditationeq; ſcientiam creduntur effeciſſe,qua maximè reliquis antecellerent:dicente Lucano,quis noſcere fibris Fata queat,quis probet aues,quis fulgura cæli Seruet, & Aſſyria ſcrutetur ſidera cura . Aruſpicum autem diſciplina quo pacto in omnem Cariam diffuſa ſit perueneritque ad Telmeſſum religioſiſſimam vrbem, in his & in aduertendis oſtentis curioſam atque diligentem non facile dixerim,nec qualiter tranſierit ad Theſſalas vrbes : quam & ipſam Britanni tantis ceremoniis obſeruaſſe dicuntur,vt dediſſe Perſis videri poſſint,apud quos Magos doctiſſimum hominum genus Aegyptiis antiquiores floruiſſe Cicero teſtis eſt,& Ariſtoteles in primo de Philoſophia libro . Druides habuit quondã Gallia,religionum ſuarũ interpretes, qui de ſiderum cœlique & terrę,mundiq; ambitu & forma,de immortalium deorum vi, poteſtate,& voluptate diſſerebant, & auguriis partim ac coniectura quæ eſſent euentura ſe ſcire profitebantur, quorum diſciplina quanquam in Britannia reperta, atq; inde in Galliam

tranſlata

tranſlata eſſe exiſtimetur, pòſt tamen qui diligentius eã rem cognoſcere voluerũt eò diſcendi cauſa profecti ſunt, vbi annos nõnullos duo de viginti & vltrà conſumpſiſſe memoriæ proditum eſt. Diuinatoribus etiam vtuntur Galatæ, qui apud eos tum auguriis tum ſacrificiis futura prędicunt, quiq; plurimi exiſtimantur, omni eis obtemperante plebe, quũ verò de rebus magnis conſulunt, mirabilem incredibilemq; ſeruant conſuetudinem. Iugulãt enim enſe hominẽ, quo decidente, tum ex caſu, tum ex membrorum laceratione, tum etiam ex ſanguinis fluxu, ex quadam antiqua rerum obſeruatione futura norunt. Gręcia verò, omnium bonarum artium nutrix, vt aliquò nullam vnquam coloniã miſit, ſic quoq; nullum belli genus ab ea, ſine ſuorum numine deorũ cœptũ aut ſuſceptũ eſt. Quid Hetruria, nõnne extorũ inuentrix fuit, ac portentorũ & fulgurũ interpres, hincq; prȩterea vel à thure & ſacrificiis, vel à ſacrifico ritu lingua Græcorũ Tuſcia cognominata? Phryges prȩtereo qui auguria inueniſſe credũtur. Ciliciũ et Arabũ, Piſidarũ, deinde Pãphilię et Vmbrię gentẽ miſſam facio, huic vni cognitione ſemper intentam. Hæc de variis gentium nationibus: nunc nobilia rerum publicarum ſubtexantur exempla imprimiſq; Athenienſium & Lacedæmoniorum: hi enim augurem regibus ſuis dediſſe collegam & aſſeſſorẽ, illi verò ſacerdotes quoſdã diuinos, quos, vt ait Cicero, Mantes appellant, ſingulis eorum publicis concionibus præfeciſſe dicuntur. Quoties deinde S.P.Q.R quum armorum crepitus è cœlo auditus, quum prodigioſę lapidum, laterum, ferri, carnis, ſanguiniſq; pluuiæ in terram cecidiſſent, quum clypei ardẽtes emicuiſſent, cæleſtes coronæ arſiſſent, quum è fœminis mutari in mares, quibus omnibus non minima reip. detrimenta imminere ſperabantur. nõnne his diſciplinis cum Sibyllinis verſibus vſi perhibentur? neque his contenti, omnia quoque, quod omnibus in rebus plurimum conducere poſſe arbitrabantur, agendorum ſingulorum initiis, quod bonum, fauſtum, fœlix fotunatúmq; eſſet prȩfabantur. Calchãtem ſcimus tanto honore apud Græcos habitum ob vnam auſpicii diſciplinã qua profectò excellebat, licet aliis in rebus multis eſſet inferior, vt petentibus Ilion Graiis, innumeroſiſſimę claſſi præfectus memoretur. Amphiaraus, verò & Tireſias tam illuſtres eodem artificio feruntur, vt primum pro deo colerent, ſecundus non modo viuis hominibus præferretur, ſed defunctis etiam, Homero dicente, apud inferos Tireſiam ſolum ſapere, vagarique reliquos vmbrarum more. Mopſus & Amphilochus reges quoque in Græcia auguriorum fama percogniti. Hic verò mirari poſſe aliquos præclare video, vbinam ſcilicet vrbis Romanæ parentẽ augurem optimũ omiſerim: Sed piget reminiſci, pudet cogitare vrbem Romam omnium terrarum indubitatũ caput, auſpicio conditã et florentem, porrò prȩpotẽtis populi fortunã auibus credere maluiſſe quàm deo, quũ ſub regibus & imperio cõſulari multis quidem ſæculis nihil abſq; auſpiciis fieri ſolitum ſit, neque comitia, neque Patrũ prouocationes, nec equitũ conſilia aut peditũ deſcriptiones, nec tota deniq; res militaris. Stupet animus recolens viros illos tã celebres ac magnificos, auium volatibus garritibúſq; ſuccubuiſſe fallacibus: vbinã Martios dimiſerim fratres apud vetuſtiſſimos romanorũ hoc in genere celebratos, ſed de his fateor nihil

præter nomen habere me. Prætereo Caſſandrã virginem, Priami regis filiam cuius illuſtris admodum & magnæ rei nuncius furor, Polybũ deinde quẽdam Corinthium, de quo eſt apud Homerum, ꝗ multis Achiuorum Troiam petẽtibus & imprimis filio ſuo, an furore an aliter incertum eſt, mortẽ prędixit. Ego autẽ omne quod vel fabula eſt vel fabulã redolet ſciens volẽsq́ prætereo. Athlantem aſtrologiæ fuiſſe peritiſſimum, deq́ ſphæra primum inter homines diſputaſſe, qua ex re viſus eſt orbem ſuis humeris ſuſtinere: Zoroaſtrem verò Bactrianorum regem quem primum magicas artes inueniſſe nominatiſſimi teſtãtur auctores, nónne vt Hermodorus etiam tradit & Dion in quinto de philoſophia libro, & ſui nominis interpretatione aſtrorum cõſtat fuiſſe cultorem, mundi principia ſiderũq́ motus curioſiſſimè ſpectaſſe? qua curioſa ſiderũ cognitione atq́ contemplatione Pericles Athenienſium animos Solis obſcuratione territos, eiuſce cauſis redditis, quas ab Anaxagoræ inſtitutione perceperat, vano trepidantes metu liberauit. Alexandro quoq́ Darium inſequente quum lunæ defectus matutinis horis incidiſſet, Macedones rati numina ſibi indignari, tanta ſeditione cõmoti ſunt, vt armis abſtinere decernerent, nec eos cohibere potuiſſet magni ducis imperium, ni Ariſtãder vates, naturę rationes abſoluiſſet, ſicut Dion Syracuſanus, turbatis primùm militum animis cũ grauiſſimo & crudeliſſimo tyranno Dionyſio patriam liberaret, Amylta vate docente & cunctis in medium rationem deficientis ſideris reddente, non eſt tali caſu deterritus. Arguuntur quoq́ diſſoni lunę crepitus, cuius pauoris cauſęq́ ignarus Nicias Athenienſium imperator, veritus, claſſem & pulcherrimũ exercitum portui ſubducẽs perdidit, eorumq́ opes afflixit. Nec aliter L. Sulpitius Gallus qui Coſ. cũ M. Marcello fuit, defectũ lunę imminentẽ in L. Pauli exercitu contra Perſem regem militibus metũ adimens, fore prædixit. Nõ me præterit, Iulium quoque Cæſarem Aſtronomica ratione denos dies obſeruationi veterum ſuperadieciſſe, quòd Solis meatũ partes ccclxv, quibus Sol zodiacum luſtrat, efficerent, vt temporum ratio fluctuans facilius congrueret in annum: quam rationem vnico errore comperto, ſuperintercalandis diebus emendauit Aug. & vt eſt ſcriptum in Saturnalibus, omnem hunc ordinem æreæ tabulæ ad æternam cuſtodiam inciſione mandauit. Neronem principem quoque ſceleſtiſſimũ ac crudeliſſimũ, alioquin artis eius amãtiſſimum fuiſſe cõſtat, quę ex aëre eſt et ſtellis, et aqua & ſphęris, lucernis, ac peluibus, inferorũ vmbrarũq́ colloquiis, multiſq́ aliis modis qui diuinationẽ promittunt, fortuna ſua rerũ humanarũ ſumma geſtiente potiſſimũq́ imperare diis cõcupiente: neq́ ſum neſcius, Adrianum Matheſeos adeò peritũ fuiſſe, vt de rebus ſuis ad ſupremum vſq́ vitę ſuę exitum cuncta perſcriberet, diceretq́ de vero Helio Virgilianũ illud, Oſtendẽt terris hunc tantũ fata, nec vltrà Eſſe ſinẽt. Prætereo Alexandrum Seuerum Matheſeos & auruſpicinæ artis peritiſſimum, Heroſcopũ quoque ſummum Auidum Caſſium in his quoq́ nil omittentem. Taceo Variũ Antonium Heliogabalum, qui & Magorũ colloquio vtebatur aſſiduè. Sunt pręter hos qui diuinis numinum præſagitionibus illuſtres habẽtur, neq́ id mirũ quidẽ, quũ ſingulis hominibus in lucem editis (ſalua tamen firmitate fatali) Genios eſſe quoſdam

quoſdam,eorũ tutelæ,ſalutiq; aſſignatos,veluti actionũ ſuarũ magiſtros ac rectores à nõnullis,paucis quanq̃,viſos,multipliciũ virtutũ ſuarũ ſplendore conſpicuis,& Theologi,& Socraticorũ, Platonicorũq; libri,ac autores celebres, Cẽſorinus,C.Flaccus,Euclides, Apuleius,Triſmegiſtus,Anneus Florus,Ammianus Marcellinus,ſed Menander Comicus imprimis & Homerus docuere : quorum carminibus illud accepimus , Cæleſtes deos cum viris fortibus haud quaquam fuiſſe locutos,nec affuiſſe pugnãtibus,vel iuuiſſe,cęterum familiares Genios cũ iiſdẽ verſatos,quorum adminiculis ac præcipuis ad monitionibus freti plurimi dicũtur enituiſſe Socrates præcipuè quẽ ſępe dicere ſolitũ nouimus, diuini quiddã numinis ſecũ eſſe,qđ Dæmonion appellat,cui ſemp paruerit nunq̃ impellenti,ſæpe reuocanti, idq; ſæpe accidiſſe,tũ maximè quũ apud Duellum infeliciter ceſſiſſet Lachete prętore, vnaq; ſecũ proinde fugã arriperet ac eſſet in cõpito,nec eò,quò reliqui , diuerteret:eius rei cauſã ſciſcitãtibus præmonitũ ac ſe deterritũ à deo dixit:tũq; eos q aliò diuerterãt, in hoſtiũ incurſiones incidiſſe. Nec Socratẽ ſolũ, vt diximus,in hac diuina pręſagione celebrẽ fuiſſe creditũ eſt,ſed Zalecũ & Minoëm,Cimonẽ Zoroaſtrẽ, Lycurgũ & Numã,vt Pyrrhi bello Curiũ Fabriciũ Coruncanũ:primo punico caratinũ Duellũ, Metellũ Luctatiũ,ſecũdo maximũ Marcellũ,Paulũ Garcchũ,Catonẽ,ſuperiorẽ Aphricanũ,Lęliũ,Syllã,Mariũ,ac vt nõnulli putãt,Cæſarẽ quoq; Auguſtũ , multoſq; præterea,&, præter hos Romanorũ Reſpub . & Græcorũ tulit ſingulares viros quorum neminem,niſi iuuante deo talem fuiſſe credẽdũ eſt . Quæ ratio poëtas maximeq; Homerum impulit,vt principibus heroum, Vlyſſi, Achilli, Agamẽnoni certos deum diſcriminũ & periculorum comites adiungerent . Præterea ipſornm deorum aliquando præſentiæ quales ſupra commemoraui declarant, ab his ſingulis hominibus quibuſdam conſuli,quod quidem intelligitur etiam ſignificationibus rerum futurarum quæ, tum vigilantibus, tum dormientibus portenduntur . Tametſi quidam talia prorſus tollentes afferant, nulli ſapientum comparuiſſe deum vel genios,verũ vecordes quoſdã ex imbecillitate homines, in animi horrore aut corporis intẽperie cõſtitutos , inanes & alienas opiniones attrahere,q in ſe ipſis eſſe genium,ſuperſtitionẽ habẽt:qbus quidẽ aſſentiendũ putarẽ, Epicuri rationibus defenſus, noſtri mutatiõe atq; deceptione innixus,niſi,Dion atq; Brutus,grauiſſimi viri & ſapientię ſtudio dediti,nullã per affectionẽ morbũve aberrãtes,haud facile captabiles,ab ipſo ita diſpoſiti genio fuiſſẽt,vt amicis ac familiaribus retulerint : quare periculoſũ iter auertẽs haud facile dixerim,vetuſtiſſimis ne autoribus hũc ſermonẽ cõprobãtibus,aſſentiẽdũ ſit,an huiuſmodi homines regna & exercitus reſq;pub.gubernãtes atq; regẽtes, familiares genios ac numina ſibi adeſſe dicẽtes,vt infrenes difficileſq; multitudines caperent nouitate ac magnitudine rei , & opinionem dei verè commenti ſint,quæ ipſis illis,quorum gratia fingebatur,ſaluti eſſet. Quis itaque,niſi mentis inops quiſpiam dicet,non oraculis fidẽ daret, quum videret non modo ſummos philoſophos & humanę magiſtros vitę,ſed latiſſimas nationes,clariſſimos populos & reges apud Delphos & Dodonam & Ammonem cõcurrentes? quis ſperneret Sybillas quas ſenatus & Po.Ro.in extremis periculis cõſulebãt? quis

ſomnia negligeret quum ſciret,vt reliquos ſileã,Lacedæmonios ipſos(quos ne. ſcio an proximos Romanis fortſſimóſque omnium & præſtantiſſimos viros iu dicare velim) vſq; adeo ſomniorum curioſos,vt ſcribit Cicero,quòd qui eis præ erant non contenti vigilantibus curis,in Paſyphæ fano,quod eſt in agro prope vrbem ſomniandi cauſa excubabant:quia vera,inquit,quietis oracula ducebãt. Quis deniq; Magos non ſuſciperet,ſine quorum doctrina neminem qnãtumlibet talibus rebus ornatum ad Perſarum regnũ prouehi poſſe cognoſceret? His & aliis eiuſmodi,vt diximus,tunc prouidentiæ modus agebatur inſenſata mortalitas,fidens conſultoribus infeſtis,nec dum tempus erat ex tã profundis tenebris emergere: proſequebatur humanum genus tũc diuina vltio, ſicque meritũ premebat vt(ſi dici fas eſt)ſuperſtitionibus humanis cæleſtis patientia faueret. Nos verò quibus diuinæ gratiæ ſplendor illuxit, aliud vitæ genus alioſq; ritus decet amplecti, & modum omnem,vt eſt cuique tributa prouincia,in præpetibus gubernendis,erudiendis oſcinibus,ſpectandis extis,ſomniis conformandis, inſpirandis vatibus, fulminibus iaculandis, ſortibus regendis, cæteríſque,quibus futura dignoſcimus,dæmonum obſequio & miniſterio fieri arbitrandũ eſt. Etenim deceptionum illudentium plena ſunt,quibus,vt turbent omnia & errores humanis pectoribus infundant,euenit,vt iſtis ſubdolis & captioſis præſcientię modis multa futura dicantur,nec aliter ac dicuntur eueniant:quibus impliciti homines curoſiores fiãt & ſeſe magis ac magis inſerãt multiplicibus laqueis perniocioſiſſimi erroris: quod vt facilius valeant leuiusq; conſequantur quod in nos intendunt,edunt illa perſæpe quibus ſtupefacti homines fidem commodent ſimulachris diuinitatis ac numinis.Inde fit vt vitam ſæpe turbẽt, ſomnos inquietẽt, membra obtorqueant,valitudinem frangant,morbos laceſſant,mentéſque aliquando territent:inde eſt quòd augure Accio Neuio Tarquinii tempore,lapis nouacula inciſus eſt, hinc nonnullis regni futuri ſigna procurantur. Quo fit vt.L.Tarquinio Priſco Romam petenti, Aquila pileũ ſuſtulerit & cũ alte ſubuolaſſet,dictu vix credibile,capiti repoſuerit.Quo etiam regnante tradunt Creſſam virginem reliquias quas ex omni regia mẽſa percipiebat ad virgines veſtales ferre conſueuiſſe, obtigiſſeq; aliquando quũ igni ſacro eas imponeret,repẽte è foco genitalem cinerem viri inſurrexiſſe,eámq; quę ibi inſederat Tanaquilis reginæ ancillam Creſſam captiuam conſurrexiſſe grauidam,Seruiumq; Tullum natũ qui regno ſncceſſit, cui porrò in regia accumbãti puero caput arſiſſe viſum,creditumq; laris familiaris filium,Ouidio infaſtis dicente,Nã q; pater Tulli Vulcanus Creſſaq; mater Præſignis facie corniculata fuit:Hanc ſecum Tanaquil ſacris de more peractis, Iuſſit in ornatũ fundere vina focum. Hic inter cineres obſcœni forma virilis Aut fuit aut viſa,ſed fuit illa magis.Iuſſa foco captiua ſedet,cõceptus ab illa Seruius à cœlo ſemina gẽtis habet.Signa dedit genitor tunc quum caput ore coruſco Cõtigit,inque coma flammeus arſit apex. Hinc quoque q; Iuno Vegenſis migrare ſeſe Romam velle reſpondit, quòd Claudię manũ nauis ſecuta perhibetur,q; in ſacrilegos & Iuno nudata & Locrenſis Proſerpina & Ceres Mileſia vindicauit, Herculeſq; de apio.Nec aliter Hãnibal ſomnia orbitatẽ oculi comminantur.Flaminio extiſpicia periculum

lum cladis prædicant:vel ſerpens,immo verò Dęmoniarchas vrbem Romã peſtilentia liberauit Epidauro accerſitus,aut Aeneas oraculorum indicio promiſſam & quęſitam inuenit Italiam,& in ea non tam numinũ q̃ dæmonũ nutu ſedẽ ſtatuit. Quid aliud agit in ſomnis pater Anchiſes? Quid Iupiter & Apollo qui ambiguitate ſtudẽt obnubere oracula,vt cùm mẽdaces aut fallaces inuenti fuerint,aliquando rationis velamine,ſuã tueri queãt fallaciã,ſicq; perditos perdere & deprauatis errorem prauitatis infũdere ac fallere non deſinũt, donec auditores ſuos protrudant in præceps:cui à ſeculis vatum profuere reſponſa? Crœſone an Pyrrho vel Laio, aut præcedentiũ aut ſubſequentiũ cuiquam? Nonne Crœſus opulentiſſimus Lydorum rex bellum moturus in Perſas,tali reſponſo fertur illuſus, Crœſus Alyn penetrans magnã puerterat opũ vim. Quo reſponſo hoſtium ſe vim peruerſurũ putans peruertit ſuam. Vtrũ autem accidiſſet eorum,verum oraculũ fuiſſet. Nihilo purius egiſſe traditur cum Pyrrho,qui bellum Romanis illaturus dum Delphos cõſulit,hoc reſponſum vt ait Ennius accepit, Aio te Aeacida Romanos vincere poſſe. Demẽs Pyrrhus,ſi non intelligeret,vtra pars viciſſet,verum oraculum videri:ſic verſutus artifex texuerat,ſic in omnem euentum perfugium veritatis occupauerat, hoc inquã adeò manifeſtã fallaciam præfert,vt quanq̃ ſicut Ennius idem ait,ſemp fuerit ſtolidũ genus Aeacidarum,ab eo tamen perpendi abſq; difficultate potuerit:illud etiam obſcurius,quod Crœſum decepit, quod vel Chryſippũ potuiſſet fallere. Sic enim apud Ciceronem ſcriptum eſt,cui tamen ad poſtremũ tota res commẽtitia videtur,et hoc à poëta fictũ ſuſpicatur,illud ab hiſtorico,rationes afferẽs:primũ enim latinè Apollinem nunq̃ locutum fuiſſe,deinde Pyrrhi temporibus iam iam verſificari deſiiſſe,& hoc vltimum,vt eodẽ libro permulta, irriſiuè dictum arbitror: tamen vtcunq; non multũ his rationibus moueor,quoniam in latinũ transferri & in carmẽ inſeri potuit ambiguitas oraculi, græcis & ſolutis primũ verbis edita:nam ſi ad linguã reſpicio,quęcunq; oraculis dicta ſunt,latinè quidẽ apud noſtros de his:græco fonte deſcendunt,gręcè vel ab Apolline prolata, vel ab illis memoriæ mandata,nec linguarum varietas obfuit veritati. Alia igitur me Ciceronis ratio violentius vrget,ait enim hoc Pyrrho reſponſum inauditum græcis,itaq; ſatis credi poteſt hoc ab Ennio,ſuo quodam iure fictum eſſe. De Herodoto autem quem Cicero ipſe patrem hiſtorię vocat,quòd ſuperioris oraculi fictor extiterit,non tam facile crediderim. In dubio igitur viſum eſt verumq; attingere,& Ciceronianam de hac re non præterire ſententiam. Illud etiam anceps & inopinabile,quod Philippus Macedo ex eodem adyto accepit,vt immi nens,ſibi à quadriga periculum prouideret,quo audito rex anxius diſſolui currus per omnem Macedoniam imperauit. Quin & oppidum Bœotię,cui Quadrigæ nomen erat,vt fatale ſibi perpetuo declinauit,vel,vt quidam ferunt,iuſſit euerti, fruſtra tamen :aliò nanq; minarum ſpectabat oraculum. Capulus enim gladii quo eum Pauſanias tranſfodit quadrigæ cælaturam fertur habuiſſe. Itaq; Tullius eleganter illudit, Neq; enim obſcura tantum ſed mendax admonitio, quaſi rex capulo & non cuſpide moriturus eſſet. Appius Claudius is qui ciuili bello pompeianas partes ſecutus eſt, de euentu rerũ dubius vicinũ caſtris

qui iam tunc neglectus obmutuerat,retentauit Apollinem. Itaq; Perhemonoe quędam templi vates,in antrum compulſa, ſolitoq; æſtuās furore,fertur in hāc ſententiam reſpōdiſſe,Magnas huius minas,Romane,ne timeas:nihil enim ad te,quoniam in pace Eubϖæ cola,vel vt quidā alii , latus Euboicum poſſidebis. Lucanus,Effugis ingentes tanti diſcriminis expers Bellorum Romane minas, ſoluſq; quietem Euboici vaſta lateris conualle tenebis : quo ille reſponſo,velut in ſomnis accepto,perplexior diſceſſit inde q̄ venerat:ſed non multo pòſt apud locum,qui Eubϖæ cola dicitur,ante ſupremum prælium morbo correptus interiit,ita ſubtractus bellis & ſepulcho cōditus Euboico fidem fecit oraculo . Eodemq; modo Laio prædictum eſt ab Apolline, Caue vetatos liberum ſulcos ſeras,generatus ille mactabit te impiê,& omnis aula reſpergetur ſanguine.Sed ille quidem,vtpote pręſcius quę ſequerētur, ſementem iuxta fatum fieri vetabat: ſciens in poteſtate eius poſitum ſi abſtinere vellet . Laius non vt homo neſcius futurorum,ab eo qui ſciret,quid agendum ſibi eſſet ſciſcitabatur,ſeuit autē non fato eliciente,ſed victus intēperātia . Similiter Argiuis per oraculum quęrentibus,an aduerſum Perſas bellum ſuſcipi conueniret? reſponſum eſt, Vicinis offēſa deo chariſſima plebs armorum cohibe numina, corporis omne diſcrimē ſola capitis tutabitur vmbra.Sciebat enim quid eſſet deligendū,quodq; optio penes hominem:id verò quod ſequitur optionem penes factū . Nero Cæſar poſt hos portendi ſibi mutationem ſtatus à Mathematicis acceperat, qui in hoc concordes,in eo diſcordabant,quæ nam fortuna imperio deiectum exciperet : his Neronis animus æger , Delphicum oraculum experiri ſtatuit , ſic enim ſibi viſum eſt hæſitationem ſuam ab humano ad diuinum conſilium transferri debere:inde ſibi reſponſum eſt, Annum tertium & ſeptuageſimum caueret : quod quum audiſſet homini inconſiderato & vix trigeſimum ætatis ſuę annum tranſgreſſo, tanta ſecuritas inceſſerat,vt iam nihil metuens,& proſperitatem & ætatem ſibi integram ſponderet, quaſi ante prænunciatum tempus ab Apolline mori non poſſet,eo deniq; eſt inſolentiæ raptus, vt praecioſiſsimis quibuſdam rebus maritima tempeſtate deperditis, affirmaret eas ad ſe vel piſcium obſequio reuerſuras, talibus intumuerat erroribus,quum ſubitò deſtitutus ab omnibus & ad turpiſsimam compulſus eſt mortē, vtiq; conſiliario dignus Apolline, quāmuis vaniſſimus ille ſpiritus mendaciiq; parens, ne quid ineptius videretur, conſuetis ambagibus atq; arte prouiderit. Quod ipſe Nero ſuprema illa nocte,audito clamore militari,ſuum execrante & Galbæ nomen celebrante, ſerò licet,quiuit intelligere,& ad infelicitatis ſuę cumulum autorem oraculum veridicum appellari.Galba enim ſucceſſor tertium & ſeptuageſimum annū tunc agebat.Admonet nos aliquis obtrectator,quibuſdam conſultorem iſtum conſulere , querūtur vtrinq; noſtris temporibus ſacra ſibi interdicta ceremoniaſq; ſublatas,& ob hoc ideo maximè nulla vel perplexa & inexetricabilia omnia talium rerū conſultoribus reſponſa dari . Cur ergo longè ante imperium Cæſaris ac Chriſti dei ſaluatoris noſtri natiuitatem,ſicut ipſorum autores atteſtantur, abolita penè fuerat Pythii oraculi fides,abolita autē quia contempta .Porrò autem quare contēpta,niſi quia vel vana vel falſa vel dubia? Vnde poëta prudēter admonuit inconſulti

conſulti abeunt ſedemq́ odere Sybillæ. Et ne fortè parui id pendant quòd contemptum, abolitũ, atq́ antiquatum fuit, hoc eſſe aut numen aut ſedem, Apollo ille Pythius erat quem ferunt magno Pythone ſerpente interfecto, magnum vatem totiusq́ vaticinationis autorem & principem hæredem ſedis & diuinationis & nominis extitiſſe, ibique eum reddere reſponſa elegiſſe, vbi orta cum autore ipſa diuinatio videbatur. Euaſiũculas autẽ quærentes dicentesq́ vim ſedis ac loci euanuiſſe tractu tẽporis, ſic ridet Cicero, vt dicat eos nõ aduertere quod de vi diuina agitur, quæ ſi eſt, vtique æterna eſt: Sed perinde loqui quaſi de vino aut ſalſamẽto, quæ vim ſuam imminuũt vetuſtate & paulatim euaneſcunt. Itaque hæc profitẽtes philoſophos ſuperſtitioſos & penè phanaticos appellat, qui excurſationes friuolas ineptiis ſuis malunt exquirere euanuiſſe fingẽtes, quàm veritatem ingenuè confiteri, & errorẽ ſuũ vel ſerò cognoſcere, qui diutiſſimè circumuẽti ſunt ſuper huiuſcemodi oraculis, partim falſis, vt ipſius Tullii verbis vtar, partim caſu veris, vt fit in omni ratione ſæpiſſimè, partim flexiloquis & obſcuris, vt interpres egeat interprete, & ſors ipſa ad ſortes referenda ſit, partim ambiguis & ꝑplexis oraculis: hi maximè fallunt, quorũ præſtigias à veritate ꝓfani intelligere non poſſunt. Ideoq́ ab ipſis attribui putãt & imperia & victorias & opes & euentus proſperos rerum, denique cum ipſorũ nutu ſæpe rempub. conſtet periculis imminentibus liberatam, quæ pericula & reſponſis denunciauerunt & ſacrificiis placati auerterunt, omnia illa meræ fallaciæ ſunt. Nam quum diſpoſitiones dei præſentant, quippe qui miniſtri eius fuerunt, interponunt ſe in his rebus, vt quæcunq́ à deo facta ſunt vel fiunt ipſi potiſſimè facere aut feciſſe viderẽtur. Et quotiens alicui populo vel vrbi, duci vel principi ſecũdum dei ſtatutum boni quid impẽdet, illi ſe facturos vel prodigiis vel ſomniis vel oraculis vel ſortibus cæterisq́ id genus, vt diximus, pollicentur, ſi ſibi honores & ſacrificia tribuantur, quibus datis quum id acciderit quod neceſſe eſt, ſibi ſummam pariunt venerationem. Quotiẽs autẽ pericula impendẽt, ad aliquam ineptam & leuem cauſam ſe profitentur iratos, ſicuti vni Varroni quòd formoſum puerũ in templo Iouis ad excubias tenẽdas collocauerat, & ob hãc cauſam Romanum nomẽ apud Cannas penè deletum: quod ſi Iuno alterum Ganymedem vrebatur, cur iuuẽtus Romana luit pœnas, vel ſi dum tãtummodò duces? vel principes curant cæteram multitudinem negligunt? Cur Varro ſolus euaſit qui hoc fecit, & Paulus qui nihil meruit occiſus eſt? Itaq́ ſine periculum quod imminet vitari poteſt, videri volunt id placati auertiſſe, ſiue nõ poteſt id agũt, ſicq́ ſibi apud homines qui neſciunt, autoritatem pariunt ac timorem: his verſutiis & his artibus noticiam veri dei trini & vnius apud omnes gentes inuerterunt. Harum igitur diſciplinarum obſeruationibus ſuperſtitioſis, quæ ad cognitionem ſiderum coniunguntur, ſocietas dæmonum formidanda atque vitanda eſt, neque illos ab hoc genere ſuperſtitionis ſegregandos puto, qui ab ipſa Chaldæorum natione profluxerunt: quod propria eſt eorum genealogiæ ratio, vt poſſint antea facta futuráque ex ratiocinatiobus aſtrorum explicare, hoc eſt, quos effectus habent ſidera duodecim, ſtellæ qninque, ſol & luna, ad humanam rationem conferre: Cuius rei primus Beroſus inſula & ciuitate

Coho confidens,ibi aperuit diſciplinam,poſtea ſtudens Antipater, iterùmque Achinapolus qui etiam non enaſcentia,ſed ex conceptione rationes explicatas reliquit. Hi enim quanquam veram ſtellarum poſitionē,quum quiſq; naſcitur, conſectentur,& aliquando eam perueſtigent, per eorum inuentas conſcriptasq; regulas,tamen ꝙ inde conantur vel actus noſtros vel mores vel euenta prædicere,nimis errant profectò,nimiſque magna dementia detinentur,& quos non ſolùm chriſtianæ religionis inſtituta ac fidei noſtræ lumina, verùm multa quoq; veterum poëtarum,philoſophorumq; illuſtrium , clariſſimorumq; ducū & Imperatorum dicta cōfutent: ex quibus eſt illud imprimis ſacris in literis ad Moyſen annotatum, Quando ingreſſus fueris terram,quam dominus deus tuus dabit tibi, caue ne imitari velis abominationem illarū gentium,ne inueniatur in te,qui luſtret filium aut filiam, ducens ſuper ignem: aut qui ariolos ſciſcitetur & obſeruet ſomnia atq; auguria:ne ſis maleficus vel incātator,ne pythones cōſulas & diuinos,& ne quæras à mortuis veritatem.Omnia hæc enim obominabitur,& propter huiuſmodi ſcelera delebit eos in introitu tuo: perfectus eris & abſq; macula cum domino deo tuo : gentes iſtæ quarum poſſidebis terram, augures & diuinos audiunt,tu autē à domino deo tuo aliter inſtitutus es.Quis ergo dubitet hæc non modò capitalia ſed fidei peruerſionem , quæ tanta diligentia diuina explodit ſentētia?Et illud quidem Leuitici,Non augurabimini nec obſeruabitis ſomnia nec declinetis ad magos, nec ab ariolis aliquid ſciſcitemini,vt polluamini per eos:vir enim in eodē,inquit,ſiue mulier in quibus pythonicus vel diuinationis fuerit ſpiritus,morte moriatur,lapidibus obruant eos,& ſāguis eorum ſit ſuper illos. Nec minus ad Romanos apoſtolicis verbis expreſſum:Quis enim cognouit ſenſum domini,aut quis cōſiliarius eius fuit?Eſt quoque illud diuinum ac cœleſte conſilium, Altiora te ne quęſieris,& fortiora te ne ſcrutatus fueris:Sed quæ præcepit deus tibi illa cogita ſemper,& in pluribus operibus eius ne fueris curioſus.Non eſt enim tibi neceſſariū ea,quæ tibi abſcondita ſunt,videre.Non eſt veſtrum,alibi ſcriptum,noſſe tempora vel momenta, quæ in patris poteſtate poſita ſunt. Annūciate quæ futura ſunt,inquit Iſaias,& ſciemus quia dii eſtis vos.Simile eſt illud Eccleſiaſtici,Ignorat homo quod ante ſe fuerit,& quod poſt futurū,quis ei poterit indicare?Quid aliud illud Sapiētiæ aſſerit?Cogitationes enim mortalium, inquit,timidæ ſunt & incertæ prouidentię noſtrę: corpus quod corrumpitur,aggrauat animam,& terrena inhabitatio deprimit ſenſum multa cogitantem:& difficilè exiſtimamus quę in terra ſunt,& quæ in proſpectu ſunt inuenimus cū labore:quæ in cœlis ſunt autē,quis inueſtigabit:ſenſum autem tuum quis ſciet , niſi tu dederis ſapiētiam & miſeris ſpiritum ſanctū tuū de altiſſimis ? & ſic correptæ ſemitæ eorū,qui ſunt in terris,& quæ ſibi placent,didicerunt homines. Atqui,teſte Firmiano,non hoc idē faciunt philoſophi,qui diſputāt in cœlo quid agatur,& eo ſemper impune id facere arbitrantur:quia nullus exiſtit qui errores eorū coarguat:quòd ſi exiſtimarent deſcenſurum aliquem qui eos delirare & mentiri doceret,nunquàm quicquam de his rebus,quas ſcire non poſſunt,diſputarent.Nec tamen ideo felicior putanda eſt eorum impudentia & audacia quia non redarguuntur . Redarguit

enim deus cui ſola veritas nota eſt,licet conuenire videatur,eamq́ hominum ſapientiã pro ſumma ſtulticia cõputat. Linquo Auguſtini & Ambroſii operoſiſſimos validiſſimosq́ tractatus,ac diſputationes lõgiſſimas:quas nec tempus exigit,nec recipit locus,nec requirit,quiſquis aliquantulũ legendo profecerit,notæ nempe ſunt:vnam Auguſtini veram neſcio,an breuem magis proferam ſententiam,ex eo libro qui de dei ciuitate inſcribitur.His omnibus conſideratis,inq̃t, non immerito creditur quũ aſtrologi mirabiliter multa vera reſpõdent, occulto inſtinctu fieri ſpirituum, nõ bonorum, quorum cura eſt has falſas & noxias opiniones de aſtralibus fatis inſerere humanis mentibus,atque firmare non horoſcopi mutati & inſpecti aliqua arte,quæ nulla eſt. Alterã Ambroſii ipſius ex eo libro,quẽ de obitu Satyri fratris nobis luculenta oratione reliquit:eius enim verba ſunt hæc.De ſolis curſu cœliq́ ratione philoſophi diſputant, & ſunt qui putant his credendum,quũ quid loquantur ignorent,neq́ cœlum aſcenderunt, axem dimenſi,nondum oculis perſcrutati ſunt:quia nullus eorum cum deo in principio fuit, nullus eorũ de deo dixit. Quum pararet cœlum cum ipſo eram & eram cũ eo cuncta componens.A diuinis præter hæc ad humana deſcendenti,permulta ſe ingerunt illuſtriũ poëtarum dicta his ſatis conſentanea:è quibus illud primum antiquiſſimũ & acerrimum apud Homerum proferendum:Iuppiter,inquit,non mortalem hominẽ,non è communi grege deum aliquẽ,ſed Iunonem illam ſuam coniugem ac ſororem reginamq́ deum graui comminatione deterret,ne ſecretum ſuũ intimũ auderet inquirere,aut ſciri poſſe præſumeret:poſt hunc duo literis demandata ſunt.Duorum quoque in illa prima ætate poëtarum illuſtrium,Pacuuius, Nam ſi quæ vetura ſunt,præuident,æquiparãt Ioui.Rurſum idem poëta iſtis qui liuguam auiũ intelligunt,plúſq́ ex alieno iecore ſapiunt,quàm ex ſuo,magis audiendũ quàm auſcultandum cenſeo.Accius, Nihil quoque credo auguribus,qui aures verbis ditant alienas, ſuas vt auro locupletent domos.Quartum his Ennium addiderim,qui vetuſta illa & venerabili facundia hos ipſos eleganter irridet,vt verbis etiã ſuis vtar,Qui ſui quæſtus cauſa falſas ſuſcitant ſententias.Nõ enim ſunt hi aut ſcientia aut arte diuini,ſed ſuperſtitioſi vates impudẽteſq́ arioli,aut inertes,aut inſani,aut quibus egeſtas imperet:qui ſibi ſemitam non ſapiunt,aliis demõſtrant vias:quibus diuitias pollicentur,ab ipſis drachmam ipſi petunt. De his diuitiis ſibi deducant drachmam,reddãt cætera. Addo quinto loco ſpectatę autoritatis grauitatiſq́ poëtam doctiſſimum,Flaccum Horatium dicentem,Prudẽs futuri temporis exitum caliginoſa nocte pręmittit deus,Ridetq́ ſi mortales vltra fas trepidãt nec non illud quod adeſt memẽto componere æquus, & quid ſit futurum cras fuge quærere : Et quem ſors dierũ quemque dabit lucro appone . Eſt & illud eiuſdẽ quoq́ poëtæ ad Leuconoen.Tu ne quæſieris ſcire nefas, quem mihi,quem tibi finẽ dederint dii Leuconoe, nec Babylonios tentaris numeros, vt melius quicquid erit pati,ſeu plures hyemes,ſeu tribuit Iuppiter vltimã.Lucanus inrerhos ſextus his verbis accedit.

Sit ſubitum quodcunque paras,ſit cæca futuri
Mens hominum fati,liceat ſperare timenti.

Statium

Statium his ſeptimum aggregauerim, Quid craſtina voluerit hora ſcire nefas homini. Vltimo in loco ſequitur hos Iunius Iuuenalis Aquinas & his verbis.

Spondet amatorem tenerum vel diuitis orbi
Teſtamentum ingens calidę pulmone columbæ
Tractato Armenus, vel Compagenus Aruſpex
Pectora pullorum rimatur & exta catelli,
Interdum & exta pueri faciet quod deferat ipſe
Chaldæis. Sed maior erit fiducia, quicquid
Dixerit aſtrologus credent à fronte relatum
Amonis: quoniam delphis oracula ceſſant:
Et genus humanum damnat caligo futuri.

Hęc religionis noſtræ inſtituta & illuſtriū dicta poëtarū illis ſimilia, ſubſequūtur & philoſophorum ſententiæ, Socratis potiſſimum, qui in hoc cæleſtiū ſcrutinio & cauſarum abditarum indagatione, cæteris cordatior fuit, quum hęc intelligeret nō poſſe inueniri, celebre illud ab omnibus probatum in medium nobis attulit, Quod ſupra nos nihil ad nos: ſicq; ꝓinde ab omni phyſica quæſtione diſputationē ſuſpendens eò ſe contulit, vt in virtute atque officio omnis eius verſaretur intentio. Itidē Democriti phyſici non ineptus præ cęteris contra tales iocus, Quod eſt ante pedes nemo ſpectat, cæli ſcrutātur plagas: facetiſsimaq; illa Ciceronis irriſio temere diſputantium, nullaq; de re dubitantium tanquàm modò deorum ex concilio deſcendentes, quid ibi agatur oculis ſuis aſpexerint auribúſq; perceperint. Sanè, vt idē inquit Cicero, & in ſenectute ſua. Horę quidem cedunt & dies & mēſes & anni, nec præteritū tempus vnquàm reuertitur, nec quid ſequatur ſciri poteſt. Sunt & aliæ contra hæc hominum portenta phi ſophorum clarorum ſententiæ, inter quos Fauorini eſt illa melius & vrgentius cęteris, quos legere potui, philoſophis futurorum noticiam facillime repudiantis atque dicentis, Nihil enim ab illis audire poſſe dicebat niſi graue atque moleſtum: quoniam aut vera reſpondebunt quod rariſsime ſolent: ſi quidem mala miſeriam ante tempus afferre, & ſuperuacuam ſolicitudinem: poſita enim illic veritate, adeſt hinc neceſſitas. Ita nihil præciſè niſi dolorem poſcēti reddere libet hoc loco ſuſtinere, & quod communis rerum natura non patitur tentare, maior ſine offenſione poſſit iterſeri, hoc eſt, Fauorini, M. Tul. cuius hęc, ſunt vt omittamus ſuperiores. M. Craſſo putas vtile fuiſſe tum quum maximis opibus fortuniſq; florebat, ſcire ſibi interfecto filio Publio exercitūq; deleto trans Eufratē cum ignominia & dedecore eſſe pereundū? An Cn. Pompeium cenſes tribus ſuis conſulatibus, tribus triumphis maximarum rerū gloria lætaturum fuiſſe, ſi ſciret ſe in ſolitudine Aegyptiorum trucidatum iri, amiſſo exercitu, poſt mortē verò ea cōſecutura, quæ ſine lachrymis non poſſumus dicere? Quid verò Cęſarem putaſſe, ſi diuinaſſet fore vt in eo ſenatu quem ex maiori parte ipſe cooptaſſet, in curia pompeiana ante ipſius Pompeii ſimulachrum tot centurionibus ſuis ſpectantibus, ac nobiliſſimis ciuibus, partim etiā à ſe omnibus rebus ornatis trucidatus ita iaceret, vt ad eius corpus nō modò amicorū ſed ne ſeruorū quidem quiſpiam accederet, quo cruciatu animi vitam acturū fuiſſe? & certè

ignorantia futurorum malorum vtilior eſt quàm ſcientia, Hæc Cicero. Poſſem ego antiquos & fortunatiſsimos ætatis noſtræ viros, in huius ſententię teſtimonium vocare, ſed nec neceſſe, nec locus hic longiorem digreſſionem recipit, & attigiſſe videtur ille clariſſima: ſin autem, vt ad Fauorini argumentationẽ redeat oratio, bona pronũtiant, duplex incõmoditas, expectationis tędium, & præcogniti gaudii extenuatio: quod repẽtinum, gratius ac cumulatius obueniſſet. Aut falſa dicẽt, quod q̃ familiare & frequẽtiſſimũ apud eos eſt: & ſi erũt infelicia, angoribus falſoq; metu: ſi felicia, inani ſpe & gaudio treſtitiaq;, vbi te deluſũ ſẽties, torqueberis. In omnẽ igitur euẽtũ hos nugatores ſycophãtas cõtẽnendos fore, ad hanc ferè ſentẽtiã (vt prætereã Dicearchum qui expeditè omnia nobis futura neſcire magno volumine concluſit) Anaxarti philoſophi ratione cõpellor. Is enim quum in Byrſam vrbẽ trans Eufraten omiſſam traieciſſet Alexander, ibi eum vt antea perſæpe monuit, vt tanq̃ falſa & incerta Magorum prędicta contẽneret: nec ab re. Nam ſi fatis, inquit, ô Alexãder cõſtent quæ prędicuntur, ignota eſſe mortalibus: ſi veró naturæ debeantur, immutabilia q̃dem eſſe. Simile & illud Demonactis etiã philoſophi, qui vatẽ ſemel intuens, publica mercede reſponſa præbentem, nonne vides, inquit, cuius rei mercedem flagites? Si enim tibi poteſtas à Ioue eſt eorum quæ fatali lege ſunt conſtituta, aliquid commutãdi, quodcũq; id eſt quod flagitas, parùm ſanè eſt: ſin autẽ in dei nutu & voluntate poſita ſunt omnia, quid tuũ nos vaticinium iuuare poteſt? Demoſthenes Græcorum armis ac tanta & tam prompta virorum potentia confiſus, neq; mentem adhiberi oraculis, neq; vaticinia audiri permiſit, Epaminundam memorãs & Periclẽ illa ſemper formidinis & ignauiæ velamẽta putaſſe. Saluberrimum & memorabile eſt illud omnibus horis Halicarnaſei excellentis in aſtrologia, & in regendis ſuis ciuibus principis præſtãtiſſimi, totũ id quod eſt Chaldaicum prædicandi genus repudiantis. Magnus q̃dam vir ecce ſuperuenit, præmiſſis omnibus fide non inferior, Cato ille rigidus, qui mirari ſe ait, q͂ non ridet aruſpex aruſpicem, quum viderit, quòd dictũ ad omnes ęquè augures, ſortilegos, coniectores, chaldæosq; & mathematicos, ac totã deniq; mãticen cõuerti poteſt. Spectatis enim tot ineptiis, quibus credulis homũculis illudũt, occurſus profectò memoriam & riſum ex mutua conſcientia mouere deberet. Quàm illud quoq; eleganter? quum eſſet couſultus à quodam, mõſtrum ne eſſet à ſoricibus corroſas ſibi caligas quum diceret, Reſpondit non eſſe id monſtrum, ſed verum mõſtrum habendum fuiſſe, ſi ſorices à caligis roderentur. Quod ſequitur non minus profectò, ſed magnificum ac ſucci & penſi plenum. Nam quũ apud Pruſiam Hannibali exultanti, & autori cõmittẽdi prælii pugnari placeret, ac ille negaret, quòd exta prohiberent. An tu Pruſia, inquit Hannibal, vitulinæ carni mauis quàm imperatori veteri credere? breue ſanè atq; ampliſſimum tantoq; principe dignum verbũ, vtpote qui Hiſpaniam, Galliam, Liguriam, Italiam deniq; laceratam in faciem eius effuderit, vnius hoſtiæ viliſſimæ ac ſordidiſſimæ exta tot monumentis ac victoriis rerum præponi indignum ferens. Quid aliud Cęſar quum à maximo augure & doctiſſimo aruſpice præmoneretur, ne in Aphricam ante brumã nauigia tranſmitteret, nonne illius dictum nihili faciens

ciens tranſmiſit? quod ni feciſſet, omnes aduerſariorum copię conuiciſſet. Econ trario Regulus nonne auguria ſeruauit & captus eſt? & Mancinus religionem tenuit, & ſub iugum miſſus eſt? Pullos habuit Paulus, & apud Cannas tamē cę-ſus eſt. Hæc & horum ſimilia quę confirmandis auſpiciis & id genus erroribus afferuntur, tam inepta, tam friuola perſæpe ſunt vt multis quidem M. Marcelli illius quinquies coſ. probandum ſummopere conſilium videatur, qui quū eſſet imperator & augur optimus, totum hoc militare auſpicium omiſerit: à quo ne præpediretur lectica opertus, nec ab re, iter facere ſolitus: vir enim fortis & ſapi ens deſperabat poſſe inuulgatam diu & imbibitam ac oſſibus inhærentem opi nionem aperta fronte diſcutere. Non eò vſq; tamen Marcello aſſentiendū, nec auſpicia omnino ita repudianda reor, vt res magnas nullis vnq̄ credam ſignis, vel auſpiciis præueniri, quum & volatus auium dirigat deus, vt roſtrum ſonans aut præteruolans penna, turbido meatu vel leni, futura præmonſtret, vt theoli-gi veteres & clari quidam autores teſtes ſunt, Ouidius in faſtis,

Non ego te quàmuis properabis vincere Cæſar
  Si vetat auſpicium ſigna mouere velim.
Sint tibi Flaminius Traſimenaq; littora teſtes,
  Per volucres ſigna multa mouere deos.

Verùm præclarè de hoc quoq; vt de aliis Cicero, Signa, inquit, oſtenduntur ab his rerum futurarum: in his ſi quis errauerit, non deorum natura, ſed hominū coniectura peccauerit. Nec etiam poſtremo præter hęc rerum futurarum ſigna eſt, quod ratione ſignorum vel planetarum certiores hi futurorum nuncii de ſin gulis quibuſq; polliceri poſſint, vel audiri: in ſeptem nanq; ſideribus, de quibus antè diximus, & quæ ab inceſſu vocamus errātia, quū errēt tamen nulla minus certæ conſiderationis nihil habent niſi ſecūdū commune regimē in mundo eis debitū intellegentiā ſeptuplicē ſubſtātia extra conſiſtēte virtute ſibi coniūctā. Scimus etiā, ne horū audaciā per ſingula prætereamus intactā, eos fateri ſolitos quòd quiſquis aquarii ſigno in lucē editus ſit, piſcatoris miniſteriū ſortiretur. Cæterū piſcatores quū Getulia non habeat, quis eorū dicere auſit, quia nemo illic in ſtella aquarii naſcitur. Rurſum quū plurimos quos naſci ſigno librę no-rint, trapezitas fore prædicent, quos multarū gentium prouinciæ ignorant, fate antur neceſſe eſt, aut in eis hoc ſignum deeſſe, aut effectum fatalē nullo modo haberi. Perſarum autē ac Lacedæmoniorū reges quū per genus denominentur regnūq; filii vno eodēq; ſidere cum ſeruis continue degētibus nati ad regnū ꝓfi ceant, quid rationis habēt vt ſerui qui ſecū iiſdē momentis horarū ac temporū fuerāt geniti omnino in ſeruitute cōmorentur? Homines etiā diuerſarū regio nū, diuerſarū ætatum, ſub variis & diuerſis ſiderum motibus geniti, ſi aut oppi-dorū expugnationibus, aut collatis ſignis, eadē claſſe fluctibus obruantur, vel a-lio quouis modo, eodē tamē genere mortis eodemq; momēto temporis interie-rūt, vt in Cannēſi pugna contigit, quomodo momēta naſcendi ſingulis ſecun-dū iſtos attributa ſuas leges habebūt? Aduerſabitur horū iudiciis vaſtitas for-ſan immenſa altitudine, diſcreta in duo & ſeptuaginta ſigna per rerum aut animarum effigies, in quas digeſſere cœlum periti. Poſſe etiā fieri credibile eſt,

ex infinito ſtellarũ numero,vt alia ſigna pari,maiore,vel minore poteſtate ſint, ſine quibus recta ac perpetua obſeruatio perfici non queat.neque eos homines cernere poſſe,neque percipere exuperantiam vel ſplendoris vel altitudinis,quũ & quædam ſydera in quibuſdam terris conſpiciantur,earumq́ terrarum hominibus nota ſint, eademq́ ipſa ex omni terra alia non videantur,& ſint aliis, vt Canopus,omnino ignotiſſima.Eſt enim id ſydus ingens noctibus lucens,clarũ & maximè mirum,cuius,ſi aliunde fides abeſſet,M.Manilius libro primo aſtronomicon præcellentiſſimus teſtis accedit:idcirco inquit,terris nõ omnibus omnia ſigna Conſpicimus, nũquam inuenies fulgere Canopũ, Donec hiliacas per pontum venerit oras. Quum itaq́ conſtet rerum ambiguitatem confuſionémque dãnoſam ex taliũ potius diuinationis prænunciatione generari,quàm certam,conducibilẽ conſultoribus cognitionem,quũ nihil ritè cernant,nihil percipiant,nihilq́ veniat horum quæ iſti lubricis & fallacibus cõiecturis delirãtes ac velut ebrii pollicentur(niſi rarum fortè aliquid,aut fortuitum,qualia etiam aliquãdo ementiri volentibus elabuntur & excidunt)nullo pacto,Sigiſmunde Pandulphe,vtendum eſſe tibi reor iſtiuſmodi ſuperſtitioſis hominum iudiciis: quorũ diſciplinas tutè optimè calles, ſtudiis indulges,ingeniis faues,et argutiis apprimè delectaris:maximè quum clariſſimos quoſq́ ætatis viros mathematicos,horoſcopos ſummos & aſtronomos,more maiorũ domi militię ad futura præſagienda te ſemper penes habueris & habeas.Tantorum itaque virorum,tã eruditorum,tam illuſtriũ exẽplis & autoritate,ac rationibus fretus,non iniuria dixerim diuinationibus artem,qua quis de futuris omnibus ſoli deo cognitis ad interrogata ſingula vera reſpondeat,aut omnino nullam eſſe(quod Socrates & eum ſecuti antiqui Academici quos eoſdem & Peripateticos nominamus aſſerunt) aut eſſe, ſed nondum ſcitã aut opinionem quandã, proinde vanam hominum coniecturã atq́ iudicia quàm maximè fallentem.

Finis Tertii.

ROBERTI VALTVRII
AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum, de re Militari Liber Quartus.

De legibus. Cap. I.

CVm quoque, Sigiſmunde Pándulphe, neceſſe eſt quem aliis du
cem & Imperatorem præfecimus, non harum quas modo dixi-
mus bonarum artium inſtitutis ſolum, verum & legitimi iuris
& more maiorum, cerimoniarum & ſacrorum erga deos & con
tentionum cóntrouerſiarumq; inter homines dirimendarũ iudi
cem, ac belli primum iuſtè gerendi dominum eſſe: bellum enim
iuſtum eſt, vt in repub inquit Cicero, quod denunciatum & indictum, atq; hoc
ipſum quod aut repetundarum aut propulſandorũ hoſtium cauſa geratur: legi
timi iuris munus etiam dícimus, ea iubere, quæ ſunt viri fortis, vt non deſerere
locum in acie, non fugere, non arma abiicere: & ea quæ ſunt temperãtis, vt non
committere adulterium, non flagitiũ facere: & ea quę ſunt manſueti, vt nõ pul-
ſare, non iurgia exercere: eodem modo ſecundum alias virtutes, & vitia, has iu-
bere, illa vetare. Eſſe etiam præter hæc quædam belli iura, vt ineũdę pugnæ ſo-
lennitatem ſeruare, decreta publica, fœderũ percuſſionẽ, religionem ſacramẽti,
militum animaduerſionem, dignitatem, ac prẹmiorum, & honorum gradum.
Quædã porrò eſſe quæ vti facere ita pati ſit fas, vt ſata exuri, dirui tecta, prædas
hominum pecorumq; agi, aliáque id genus, quæ de ſingulis cauta ſunt legibus:
in quarum editione ſunt qui putent Zelencum, alii Rhadamanthum ſiue Ly-
curgum putant: quidam omnium priorem Cererem, quæ frumenta, quum an-
tea glande veſcerentur, inuenit: molere quoque & conficere in Attica, & alia in
Sicilia; ob idq; dea iudicata, vt Carcinus Tragædus in ſuo poëmate affirmat.
Hanc alii gloriã illi gẽtis hebræórũ duci ſummóq; philoſopho, Moyſi tãquam
veritati magis conſentaneum, facilè conceſſerunt. Lycurgus enim & Zeleucus
omnésq;, qui apud Gręcos mirabiles ſunt recentes atq; nouelli, quantũ ad hunc
ipſum Moyſen comparati, eſſe noſcuntur, quoniam nec ipſum nomen legis, fu-
iſſe olim apud Græcos agnoſcitur, & teſtis Homerus eſt, q nuſquàm in diuino
eius opere, hoc vſus eſt nomine. Non enim ſecundũ legem, ſed indifinitiuis ſen-
tentiis & regum præceptionibus populus regebatur: vnde etiam multo tempo-
re permanſere tantùm moribus vtentes, & nõ ſcripto, & multa horũ ſemper ſe-
cundum euentum caſuum permittentes. Phoroneus etiam ipſe ſecundus Argi
uorum rex à quo forum forenſéq; dicendi genus deductũ putant, vt argiui cer-
ta lege ac iudiciis regerẽtur, ſexcẽtis ante bellum Troianum ferme annis, inter
Græcos primus ante omnes effecit, ſi modo illa quæ apud Platonem in Timæo

Critias,ex Solone commemorat de legibus atticis multis annorum milibus ante Phoroneum,fabuloſa & commentitia eſſe credamus: Nec me præterit apud priſcos Græcos Iſidem legiferam appellatam,tanquam primam legum inuētricem. Aegyptiis autem prima ſcriptarum legū monumenta Mina rex ſiue Triſmegiſtus dedit,quem fortaſſè quiſpiā in philoſophorū numero computet,quanquam in deos relatus Mercurii nomine ab Aegyptiis honoretur. Secūdus apud Aegyptios legūlator dicitur, vir prudētia excellens Saſochis,hunc & ad deūm religionē cultumq́ multa prioribus legibus addidiſſe perhibent. Tertium Seſoſim regem tradunt, qui ad rem militarem & belli munera plurima contulit inſtitutis ſuis. Quartus ſcribitur rex Buchoris tuliſſe leges ſapientia ac vſu rerū expertus,qui & vitæ regum leges dederit,& cōmercia hominū iudiciáq́ cōſtituerit:poſt hūc legibus multa addidit Amaſus rex, quē tradūt & de his,quæ ad monarchas pertinent,déque omni Ægyptiorum œconomia præcepiſſe. Minos mare obtinuit,& paulo antè Troiam captam Cretenſibus leges dedit,vt Paradius memorat,quod Plato falſum eſſe conuincit. Spartanis verò,qui & Lacedæmonii ſunt, Lycurgus primus leges ex Apollinis,vt aiunt,autoritate cōfinxit. Et quanquam leges ſcriptas nullas Lycurgus tulerit,vt alii perhibent,vnā tamen ex his quæ rhetræ appellantur afferā,quæ in hoſtes militare prohiberet, ne ſæpe pugnādo conſuefacti,bellicoſi redderentur. Qua in re Ageſilaū regem maximè poſteriori tempore accuſant, vtpote qui continuis & frequentibus in Bæotiā incurſibus ac præliis Thebanos reſiſtere Lacedæmoniis edocuerit. Qua re ſaucium Antalcides quum intueretur, pulchram tuæ doctrinæ mercedem, inquit,à Thebanis recipis, qui nolentes ipſos neque ſciētes pugnandi peritiam docuiſti. Huiuſmodi ſanctiones rhetras libuit appellari, quaſi ex deo decretæ, deíque oracula quędā eſſent. Epirotis Ariba Epirotarum rex vnus ęx poſteris Pyrrhi,Achillis filii,leges, ſenatū, magiſtratus annuos,& politicæ vitę formā primus inſtituit. Arianeis Chatharactes,Getis Zamolxis: Pittacus Mitileneis, qui ad ſexcētos elegos verſus,& carptim de legibus ad ciues conſcripſit. Fuit & alter Pittacus legifer,cuius & Fauorinus & Demetrius meminit. Atheniēſibus verò à quibus iura & leges ortę atq́ in omnes terras diſtributę putātur,tulit rigidiſſimus Draco,quas & hoc ipſo mitior Solon,ſapiens vnus è ſeptem,& legū ſcriptor,propter aſperitatem magnitudinémque pœnarū abrogandas curauit: vna enim ferè omnibus mors pœna pędiffinita erat, vt etiā qui otii damnati, eſſent capite plecterentur:& eis qui olera aut fructus ſurripuiſſent,idem ſupplicium,quod peculatoribus aut homicidis conſtitutū eſſet. Ob quam cauſam illud Demadis à doctis probatur, qui Draconem non atramento,ſed ſanguine leges deſcripſiſſe dixit. Inter Solonis autē leges,quas plures fuiſſe cōſtat, ac omnes q̄dē ſapientiſſimè latas,illas pręclare ſtatuit,quibus athletarū quoq́ pręmia caſtigata moderatione correxit,& ei,qui Olympia viciſſet,quingētas drachmas,qui verò in Iſthmo,ei centū dari cōſtituit,eadḗq́ ratione in certaminibus & præliis qui ſuccubuiſſent,præmiis eſſe illuſtrandos,eorūmque filios publicè enutriendos educādosq́:quo ſane animati ſinguli,fortiter ac ſtrenuè in bellis dimicabāt: ſic Polyzeus,ſic Cyneagirus,ſic Callimachus,ſic omnes q̄ in Marathonis expu

gnatione pugnauerũt:ſic prætereа Armodius, Aroſtogitõ,Mylciades,innumerabileſque alii : maximè autem Alexis comicus Athenienſis,inquit , oportere ideo laudari,quòd omnium Græcorũ leges cogunt parentes à liberis ali, Athenienſium non omnes , niſi eos qui liberos artibus erudiiſſent.Fuit etiam quandoque in Macedonia lex,eum qui nullum hoſtẽ interfeciſſet,capiſtro cingi debere.Et apud Scythas,in bello vbi primùm quis hominẽ deieciſſet,eius ſanguinem bibere,neque aliter participes prædę fieri cõſueuiſſe,niſi ad regem necatorum omnium capita detuliſſent:quæ nonnunqam(horrendum dictu) purgantes deaurantéſque ad pocula deferebant. Non licere etiam eorum cuiquam ſolennibus epulis pateram circumlatam accipere, niſi ei qui aliquem ex hoſtium quoque numero de medio ſuſtuliſſet : apud Gallos ſic etiam puberes omnes & armatos cõmuni lege cogi ad bellum ſolere, vt qui ex his nouiſſimè adueniret, in conſpectu circũfuſæ multitudinis affectus omni genere cruciatus necaretur. Atque vt ab externis ad domeſtica aliquãdo redeat oratio, quis neſcit Italis leges dediſſe Italum quendã Oenotriæ regẽ (à quo mutato nomine ꝓ Oenotris Itali ſunt vocati)orámque illam maritimam Europæ quæ eſt inter Syllaticum & Lameticum ſinum Italiæ nomẽ primo cepiſſe?Hunc ergo Italum periti quidam tradunt agriculturam Oenotros docuiſſe,quum prius eſſent paſtores vagi ac palantes,illiſq; comeſſationes inſtituiſſe primùm,legeſq; poſuiſſe, quas itidẽ nõnulli & quidem docti non Italũ Italis,ſed Sauturnum:Romanis verò Quirinum.Nam quum agreſti quodam more in Italia etiã viueretur, is genus indocile & diſperſum mõtibus altis Compoſuit legeſq; dedit,Latiúmq; vocari Maluit his quoniã latuiſſet tutus in oris.Hic verò quum poſt fratrem interemptũ, ſolus potiretur imperio,iura dedit populo, nec re aliqua,præter quàm legibus, coaleſcere multitudinem vnum in corpus arbitratus eſt:populum itaq; Ro.qui noua tunc paſtorum conuenarumq; omniũ colluuione collectus erat, Romulus in partes triginta diuiſit , quibus quoque additæ ſunt quinque,eaſdémq; curias placuit appellari,quòd publicas curas gerebant, quum in illis vniuſcuiuſq; partis populi Romani qd̃ gereretur:ita vt in ſua quiſq; curia, ſacra publica faceret feriáſque obſeruaret:quibus ſingulis curiis, Curiarum nomina virginũ impoſita eſſe dicũtur,quas virgines quondã Romani de Sabinis rapuerãt:qui verò eis conſulerent,ex populo nobiliſſimo centum ſenes delegit,quos ob ætatem Senatores,ob pietatem & in ſimilitudinem curæ,Patres nominauit,quorúmque filii Patritii ſunt appellati.Tres equitum deinde centurias inſtituit,quas ſuo nomine Ramnes, à T.Tacio Ticiẽſes , à luci cõmunione Luceres (quáquam huius denominatio autore Liuio incerta eſt)appellauit.Equites itẽ armatos trecẽtos, qui Celeres vocarentur,tum pace,tum bello ſui ad cuſtodiam corporis, Tribunum etiam,qui eis præerat appellauit . Reliqua verò multitudo regem in bellũ euntem ſequebatur pedes,vniuerſos autem Milites appellabat.Nõ enim vti poſtea atque in pręſentia ornati aureis calcaribus,& aureo cingulo ,ſed qui erant, in exercitu equites & pedites, vulgò ſimul omnes ſine diſcrimine apud veteres ſunt milites à militandi conſuetudine appellati : hunc deinde Romulum ſecutus Numa Pompilius Pomponii filius , è Curibus Sabinorum oppido accitus

ad regnum qui Romanum populum,vtpote ferreum,religione molliuit,fidẽ pacis ac belli docens,ſacris pluribus per eum inſtitutis: nam Veſtæ fecit ædem,& portas Iano gemino ędificauit,augures,flamines tres,Dialem,Martialẽ,& Quirinalem,& Salios Martis ſacerdotes:pontificem maximum creauit,leges plures tulit,ceremonias cultumq́ deorum omnium immortalium,ob quam tantam iuſtitiam & religionem,nemo ei bellum inferre auſus eſt. Excipit Numam Pompiliũ,Tullus Hoſtilius Romulo fortior,qui populũ iam quieti & legibus aſſuetum ad bella & arma reduxit:idem omnem militarẽ diſciplinam,artemq́ bellãdi condidit, ac debellatis Etruſcis,ſellam currulem,lictoreſq́,& togam pictam atq́ pr ętextam(quæ inſignia magiſtratuum Etruſcorũ erant)primus vt Romæ haberentur inſtituit:huic ſucceſſit Ancus Martius Numę Pompilii ex filia nepos, ac religioni auitæ quàm ſimilis: hic vt bella geri aliquo ritu, piè ac ſanctè indici viderentur,ceremonias lege quadã inſtituit,quibus Fecialis & Pater Patratus qui eſſent ad eam rem legati,hoc eſt, ad res repetundas,quum bellũ indicerẽt vterẽtur. Regnũ tenuit poſt Ancũ Tarquinius Priſcus,qui omnia quibus imperii dignitas eminet,decora & inſignia ſumpſit ex Tuſcia:inde namq́ aureus & triumphalis currus & equi quatuor,tunicæ palmatæ, faſces,trabeæ,curru-les,phaleræ,anuli,ac paludamenta ſumpta ſunt,frequentibus pręliis,duodecim Etruriæ populis per eum ſubactis.Poſt hunc Seruius Tullus,quanq̃ quaſi precariò regnare cœpiſſet, imperiũ tamen rectè miniſtrauit, vrbe quadrifariam diuiſa,regionibus colliburq́ qui incoluntur, & Tribus eas partes, vt ego arbitror, à tributo appellauit. Ab hoc claſſes centuriæq́ conſtitutæ peditum & equitum: huius tempore Romanorum ciuium qui arma ferre poſſent,cenſita eſſe octoginta milia,Fabius pictor autor eſt:ab eodẽ cenſus conſtitutus.Diuiſit namq́ ciuitatem non ſecundũ regiones,verum ſecundum cenſũ, vnum corpus faciens eorum ciuium,qui cenſum habebant ſupra centum milia æris:aliud corpus cenſũ habentium à centum milibus,ad ſeptuagintaquinque:tertium eorum,qui à ſeptuagintaquinque milibus:& ita deſcendens vſq́ ad quinque milia peruenit:infra eum numerum,ſine cenſu reliquit,quaſi tenues & impotentes.Ex cenſu autẽ quæ domi & militię ſubeunda forent onera conſtituit. Quia verò patrimonia vel augentur vel minuuntur ſingulis quinquenniis,in quinquennium recenſeri ſtatuit: idq́ quinquennium,Luſtrum maiores dixere. Tarquinius,cui Superbo ex moribus cognomen inditum eſt,poſtremus omnium fuit,vir iniquus,cruentus,ad reſq́ bellicas fortis ac præſtãs: vtpote qui vrbes euerteret,& turpi arte in deditionem redigeret .Exactis autem regibus,anno ſeptimo & quinquageſimo, ab vrbe verò condita trecenteſimo & vltra, creati ſunt viri decem ad leges condendas: nouus quidem ac ſummi imperii magiſtratus, à quibus decem tabulæ primùm editæ, centuriatis comitiis perlatæ ſunt:ſimulq́ deinde duę ſuperadditæ, vt omne ius Quiritũ confectũ duodecim illis tabulis ad vnguem abſoluere-tur:ſicq́ à decemuiris leges decemuirales,quibus tabulis duodecim eſt nomẽ, in æs ſiue ebur inciſas,in publico propoſuerunt:quas tanti feciſſe Romanum populum memorant,vt illis quàmdiu Romæ ſtetit honor & innocentia pudicitię,cõtentus fuerit: Sed quum creſcente improbitate, interpretationes prudentum

per conſuetudinem receptę ſunt, quas quidem ius ciuile,nō leges libuit appel-
lare.Ex hoc fuerunt actiones,quę ius agendi ſunt,ſolenniter inſtitutę:quibus,ſi
cut & interpretationi,collegium pontificum præſidebat. Acceſſerunt ad hęc
populi placita,ſenatus conſulta,ſcita plebis,edicta prętorum,reſpōſa prudētū:
& tranſlata demū in principes,lege regia,romani populi poteſtate,cœpit quod
principi placuit,legis habere vigorem.Hoc legū progreſſu multi clariſſimi ro.
manorū conſules,tribuni,aut cenſores,ferēdis legibus autores fuere,& à quibus
leges denominatæ,vt conſulares,tribunicię,iuliæ,corneliæ. Nam ſub Octauia-
no Cæſare ſuffecti conſules,Papius & Pompeius, leges tulere,quæ à nominibus
eorum appellantur,Papia & Pompeia : ſub eodem quoq; imperatore Falcidius
tribunus plebis, legē fecit, ex cuius nomine lex extat Falcidia. Aquilius quoq;
legem condidit,quæ hactenus Aquilia nūcupatur,ſic Iulia,ſic Cornelia.Catoni
ana regula etiam legibus ab Catonibus inſerta,quorū nomen quoq; adeò clarū,
adeò celebre eſt,vt non ſolum vrbem,ſed orbē penè totum ſuis temporibus,prę-
ſentia,poſtea verò memoria ſua ac ſplendore illuſtrarint.Nam,vt Priſcū & Cē-
ſorium illum prætercam , tanta fuit poſterior ille Vticēſis habitus reuerentia,
vt eum quum Cęſar à ſubſellis in carcerē traheret, ſumma cum mœſtitia boni
ciues vnà cum ſenatu taciti atq; afflicti omnes ſequerētur, vtque in ſacris ludiſ-
q; floralibus(quibus vulgati corporis meretrices nudę more veterū mimarū fū-
gebantur officio,& in conſpectu populi vſq; ad ſatietatem impudicorum lumi-
num,cum impudendis motibus detinebantur)veritus ſit populus Ro.ſolitæ la-
ſciuię ludum petere,quoniam fortè tum Cato venerat in theatrum. Vnde Mar-
tialis in epigrammatum ſuorum limine inquit, Noſſes iocoſæ dulce cum ſacrū
Florę Feſtoſq; ludos & licentiam vulgi, Cur in theatrum, Cato ſeuere,veniſti?
An ideo tantum veneras vt exires? Legimus enim eum plaudēte populo,poſtea-
quàm ex Fauonio familiari & amico vnà ſedente, præſentiam ſuam ſpectaculi
conſuetudini impedimento eſſe intellexit, è theatro continuò abiiſſe,abeuntē-
q; populū priſcum ludendi morem in ſcenam reuocaſſe , confeſſum plus ſe ho-
noris & maieſtatis, & reuerentiæ illi vni debere, quàm ſibi vniuerſo vendicare.
Equeſtris autem ordinis & qui ſua literis poſteritati demādarēt,inter alios,iuriſ
conſultos plurimos fuiſſe cōſtat, & quidē celeberrimos: quorū ſcripta Aufidius
Namuſa quadraginta & centū libris complexus eſt . Ex his Aufidius & Nerua
ambo doctiſſimi, & equeſtris ordinis ambo fuere . Ex his Furius Sabinus quoq;
fuit,& publicè primus ſcripſit.Mitto Tiberium Coruncanū,Labeonem,Treba
tium & Alpheum.Prętereo & alios innumeros,quibus,quaſi ſtellis quibuſdam,
leges fulgent: quorumq; conſiliis multi ſane principum,ſuum imperiū ad maxi
mum felicitatis cumulum prouexere. Adrianus enim Iulio,Celſo,Saluio,Iulia-
no,Priſco,atq; Neratio vſus eſt. Antoninus Pius Vindio, Vero,Saluio, Valēte,
Voluxio, Martiano, Vlpio, Marcello, & Iaboleno . M. Antonius philoſophus
Scęuola,præcipuo iuriſperito: Alexāder Seuerus Fabio, Sabino,Iulio Paulo,atq;
Vlpiano,quē inter cæteros tanti feciſſe cōſtat, vt Helius Lampridius literis mā
dauerit,hūc principē ideo ſūmū impatorē fuiſſe,ꝙ Vlpiani præcipuè cōſiliis rē-
pub.rexerit . Horū ſtudiis fretus & moribus,iuſtiſſime pŕiceps Sigiſmūde,quātū

ſemper

ſem per hęc ętas noſtra tulit,regni tui ſummam,regimen,curam ac gubernationem tanquàm optimus populorum paſtor his hominibus cõtuliſti qui,nõ callidi,non ſeditioſi, non ad malum idonei,nõ virtutis hoſtes, nõ luxu perditi,nõ truces,non facinoroſi, non ſcelerum miniſtri, nõ improbi ac prouincialium ex pilatores,ſed ſenes,ſed ſapientes,ſed ſobrii, ſeueri, pii,ſancti,& qui habeant illud ſemper in animo vetus pręceptum,Deum ſequere, & qui nihil venderent, nihil mentirentur,nihil fingerent deciperéntque exiſtimationẽ de te bonã tuíque mandata,more Perſarum, qui internuncii ſunt,aliud quàm reſpondetur à principe ſępenumero populis referentes:nec Parthorum regum vſum imitarentur,quos non poteſt quiſquam ſine muuere ſalutare:& ne poſteri ſilentio obruantur,quos cõſiliis tuis huiuſmodi præfeceris,quorũdam nomina ac dignitates recenſere non alienum erit. Meritò itaque ante omnes præcipuum & primariũ magiſtratus huius noſtri decus eſt Iuſtus,ex antiquiſſima & pręcellẽtiſſima comitum vrbis Romæ familia,ea vitæ ſanctimonia,ea integritate, ea religione,ea iuris ciuilis etiam & Pontificii cognitione,ea denique eximia & maternæ & latinę eloquentiæ copia ac ſuauitate prędituſ,vt hac noſtra ętate ea non niſi cœlitus per eum nobis tranſmiſſa meritò atq; optimo iure exiſtimari poſſit. Effulſit inter hos porrò quaſi matutinũ quoddã ſidus,Iacobus Aneſtaxius Burgẽſis, iuris non ſolùm ciuilis & pontificii ſcientia clarus,cęterùm omnium bonarum & optimarum artium ſtudiis peritiſſimus,ac in maximis quibuſq; gerendis rebus quàm aptiſſimus: vtpote qui vafra ducum ac principũ conſilia optimè norit,& cuius ingenium & eruditionem ita laudem, vt hac laude cũ eo neminem comparem,ita admirer vt magnum neſcio quid portendere in poſterum videatur,quum ad quamcunque animo rem ſe conferat, in ea facile ac breui ſui acumine ac mobilitate cæteris antecellat. Succeſſit Deindus, equeſtris ordinis,ex primariis Peruſiæ vrbis,vir magni ac preſtantis ingenii,multæq; lectionis ac literaturæ,ſic omnibus conſiliorum præſidiis,virtutis omnis & eloquentiæ ſplẽdore conſpicuus,vt eo non ſolùm vrbs noſtra,verùm Romana etiam,ſi priſca illa maiorum gloria maneat,nõ iniuria gloriari poſſit:acceſſit quarto loco ex nobiliſſima vicecomitum familia,Franciſcus vicecomes, equeſtris & ipſe ordinis perpaucorum,vir magni penſi magnóque rerum vſu attritus,& experiẽtia multa perilluſtris.Sũt & alii plures equeſtris ordinis & ſpectatæ nobilitatis viri doctiſſimi,philoſophi,& oratores ampliſſimi,ex quibus ad feliciſſimam regni tui diuturnitatem oportuna conſilia,literatæ conciones ac docta colloquia facillimê poſſint haberi,atque componi.

De Medicina *Cap.* II.

NEque tandem medicinæ rationem intactam relinquemus,tametſi maiores noſtri virtutum omniũ cupidiſſimi,minus q̃ par erat,eam celebraſſe forſan viſi ſunt.Eſt enim, vt doctiſſimi autores tradunt, non ſolùm ob morborũ ac vulnerum remedia,quoquo modo corpora debilitari contingat, verùm ſicubi diutius habendus eſt exercitus, ob ſalubrem caſtris locum deligendum,huius rei habenda cognitio, veterum rationẽ in hęc ipſa tẽpora reuocãdo.In his enim locis q̃bus ſupioris ætatis homines aut oppi-

da,ſtatiua,aut caſtra conſtituebãt,pecoribus immolatis, quæ ibi paſcebãtur,iecinora inſpiciebant Et ſi integram & ſolidã eorũ naturam inueniebãt,ex aqua & pabulo ibi munitiones conſtituebãt:ſin autem vitioſa,idem in humanis corporibus ob peſtilentem loci cibiq; copiam fieri poſſe credentes,tranſmigrabãt, ac regiones mutabant, quęrẽtes omnibus ſalubritatem:quã ſi propter locorum diſcrepantiam,terrarũmq; diſſimiles proprietates percipere haudquaquam poterant, & fama & incolentium diſpoſitione corporum,atque eorum colore facile conſequebantur.Magna dehinc etiam induſtria,maiorum inſtitutis,quęrẽdi ſunt & deligendi fontes,qui ſi nuſquã pręſto & inpromptu ſint,pluresq; dies caſtris immorandum,his ſignis hiſque notis & rationibus,vbinam lateant,poterunt internoſci.Nanque virentium imprimis herbarum copia,arborũmq; ꝓceritas, vicinitatem indicant aquarũ:terris enim quibus dulcis humor nõ longe ſubeſt,vbertas quorundũ germinũ ſemper arridet, vt iuncus,arundo,rubus, ſalix, alnus, multũmque alicui loco pectore incumbens rana.Sunt illa huiuſce rei indicia,quum nocte adueniente, loco in altitudinem pedum quinque defoſſo, teſtaque è figulino opere cruda aut perũcta,pelui ærea cooperta, lucernãq; ardente concremata,ſine defectu olei reſtincta,aut etiam vellus lanę madidum reperiatur,non dubiè promittunt aquas. Addunt, quod certius multo eſt,ante ortum ſolis longius intuentibus,quòd ex edito quidã ſpeculantur in columnæ ſpeciem quandam, nebuloſa exhalatione tenuiſſimum fumum, qui quanta fuerit altitudine porrectus ad ſummum, tanto in imum humorem deliteſcere ꝓfiteatur.Orto etiam ſole intuẽtur loca, talium rerum curioſi, & vbinam ſupra terram viderint volitare ſpiſſitudinẽ muſcarum, tunc promittunt facilè,quod quæritur,inueniri.Eſt & peculiaris exiſtimatio,peritis tantùm nota,quã feruentiſſimo æſtu ſequũtur dieiq; horis ardentiſſimis,qualis exquocunque locorum repercuſſus ſplendeat:nã terra ſitiẽte,humidior eſt ille, indubitatãque ſpe promittitur. Sed tanta oculorum intenſione opus eſt,vt indoleſcant:quo fugiente, ad alia experimenta decurrunt.Prædicunt etiam ſapores aquarum,vt nec aſpera diſpendioſo labore debeat quæri,nec dulcis neceſſariãq; inhonora relinqui. Aquam enim dulcem argilloſa terra,limoſas exileſq; ſabulum promittit.Glarea incertas venas,ſed boni ſaporis:rubra ſaxa optimas. Hanc ſcientiam ſequẽtibus acuratiſſime tradidit apud Latinos Marcellus,inquit enim,aquas quæ ad orientem auſtrũmq; prorumpunt,dulces atque perſpicuas eſſe,& pro ſua leuitate ſalubres:ad ſeptentrionem verò atque occidentem quæcunque manant,probari quidem nimis frigidas: ſed grauitatis ſuæ craſſitudine incommodas. His proinde reperti vt ad humanæ vitæ ſalubritatem magna diligentia bonæ vtileſq; appetendæ,ſic non minori cura earum quoque vitia repudianda. Nanque damnantur imprimis, vndecunque profluxerint ſtagnantes,pigræq; & amaræ, quibus odor & ſapor vllus inſit,pręter vnius in toto orbe fontis aquæ,vt equidem inuenio iocundæ,olentiſque.In Meſopotamia vtiliores quæ profluunt & excurrunt exiſtimantur:curſu enim & agitatione ſua extenuari atque proficere aiunt,eòque miror ciſternarum ab aliquibus maximè probari,quum inutiles aluo duritie,ac faucibus cõſtet. Quòd ſi rationem afferunt quòd leuiſſima ſit

imbrium

imbrium,vt quę ſubire in cœlum potuerit,ac pendere in aëre,ideo & niues præ feruntur imbribus:leuiores enim his eſſe, & multo leuiorem aqua glacié, cuius ac niuis peſtilentiſſimos ac inſaluberrimos potus prædicant. Repudiantur deinde aquę quæ cœnum & limum faciunt,quæq́ corpora inualida,malum colorem,crura vitioſa,lippientes oculos bibentibus reddunt. Culpátur etiam ſi vas ęre corinthio,vel nobili ſparſæ infecerint,aut ſi legumina tarde percoxerint,de coctaque craſſis obducunt vaſa cruſtis. Non etiam ipſa aqua quę erit in fonte ſi fuerit limpida & lucido cœlo pſimilis, quóq́ peruenerit aut profluxerit muſcus innaſcitur, aut iucus & inquinatus aliquo inquinaméto is locus fuerit,minus improbáda videbitur:intereſt enim plurimum vtrum loca ſulphure an vitro an bitumine plena tranſeat.grauem enim ſpiritum caloremq́ peſtiferũ aut nimium rigorem ex loci vitio ſaporis varietate concipit,& ſũma celeritate cor rũpit:quia protinus hauſta duratur,nec aliter quàm gypſum ſub humore conſtringitur & alligat viſcera:illinc eſt illud de quo Ouidius ait,

Flumen habet Cicones quod potum ſaxea reddit
Viſcera,quod tactis inducit marmora rebus.

Medicamentum eſt etiam, & eius natura habet limum,vt corpora conglutinet & induretur, quemadmodum puteolanus puluis,ſi aquam attigerit,ſaxum eſt: ſi econtrario hæc aqua ſolidum quippiam attigerit, hæret & affigitur.Inde eſt quòd res abiectæ in eundem locum, lapideæ ſubinde extrahũtur.Similem vim habent mero illi lacus quos quiſque faucibus hauſit,vt idem poëta ait,aut furit aut patitur mirum grauitate ſoporé. Nam quemadmodum ebrietas donec exſiccetur dementia eſt,& nimia grauitate defertur in ſomnum,ſic huius aquę vis habet quoddam acrius ex aëre noxio virus, quod mentem aut in furorem mouet aut ſopore opprimit.Contingit etiam non ſolum confectis de induſtria venenis pleroſq́ necari, verum aquas quaſdam conſueto naturalis ordinis curſu, occultiorem in ſe peſtem ſeruare. Nanque fertur in Armenia fons cuius piſces in cibo ſumpti mortem afferant,in Archadia circa Nonacrina Styx ab incolis appellata mortifera eſt, aduenaſq́ fallit: quia non colore nec odore natabilis, nec ſapore ſuſpecta eſt,qualia ſunt magnorum artificum venena,quæ deprehendi,niſi morte non poſſunt:in eadem regione fontem etiam eſſe conſtat, vt epigramma indicat,lapide inſcriptum, non idoneum ad lauádum, ſed inimicum vſibus:quòd apud eum Melampus ſacrificiis purgauiſſet rabiem proci filiarum reſtituiſſetq́ earum virginum mentes in priſtinam ſanitatem. Linus etiam ibi fons eſt,qui abortus fieri nõ patitur:ediuerſo in Pyrrhea flumen,quod Aphrodixũ vocatur,ſteriles facit. Eſt etiam noxia aqua in Theſſalia circa tépe,quam fera & pecus omne deuitat,per ferrum & æs exit:vis illi ineſt etiam dura molliendi,nec arbuſta vlla quidem alit,& herbas necat. In Macedonia nõ procul ab Euripidis ſepulchro dextra ac ſiniſtra monumenti aduenientes duo confluunt riui,vnum accumbentes viatores tranſire ſolent,propter aquæ bonitatem:ad riuum autem qui ex altera parte monumenti,nemo accedit, quòd mortiferam aquam dicitur habere. Achaia ex ſaxo ſtillantes frigidiſſimos humores habet, quos neque argenteum,neque æneum neque ferreum vas, neque vlla alia mate-

ria

ria quo minus corrodatur poteſt ſuſtinere, diſſilit enim & diſſipatur:cōſeruare autem eam & continere nihil aliud niſi mulina vel aſinina, vel,vt alii tradunt, equina vngula poteſt: quæ etiam memoratur ab Antipatro in prouincia,vbi erat Alexander, per Iollam filium perlata eſſe , & ab eoea qua regem non ſine magna Ariſtotelis infamia eſſe necatum . In Bœotia ſunt duo fontes,quorum alter memoriam,alter obliuionem affert:In Cilicia apud oppidum Viſcum,riuus fluit,ex quo bibentium ſubtiliores ſenſus fieri Varro tradit. In Co inſula fontem eſſe quo hebetes fiant. Cidnus etiam Ciliciæ amnis podagricis medetur, ſicut apparet ex epiſtola Caſſii Parmenſis ad.M.Antonium.In Germania trans Rhenum caſtris à Germanico Cæſare promotis maritimo tractu fons erat aquæ dulcis,cuius hauſtu infra biennium dentes labefierent deciderentq́, ac compages in genibus diſſoluerentur:villa etiam ab Antonio lacu Cāpaniæ Puteolos tendentibus impoſita littori celebrata,porticu ac nemore,quam vocat M.Cicero Academiam ab exemplo Athenarum, exiguo poſt obitum ipſius tēpore, Antiſtio vetere poſſidente,eruperunt fontes calidi,perquàm ſalubres oculis, celebrati Laurei Tullii,qui fuit ex libertis eius,tali carmine.

Quòd tua Romanæ vindex clariſſima linguæ
  Sylua loco melius ſurgere iuſſa viret,
Atq́ Academiæ celebratam nomine villam,
  Nunc reparat cultus ſub potiore vetus.
Hęc etiam apparent lymphæ non antè repertę
  Languidáque infuſæ lumina rore leuant.
Nimirum locus ipſe ſui Ciceronis honori
  Hæc dedit,hæc fontes quum patefecit ope:
Et quoniam totum legitur ſine fine per orbem,
  Sunt plures oculis quæ medeantur aquæ.

In Italię etiam alpibus multis in locis eſt genus aquę,quá qui potu aſſiduo hauſerint,turgidis & prominentibus gutturibus efficiuntur.Scatēt alibi deniq́ in plurimis terris,alibi frigidæ,alibi calidę, alibi promiſcuè auxilia conferētes,& è cūctis animalibus hominum tantùm cauſa erūpentes: ferūtur aliæ quæ aluos inaniunt,capiti,auribus, oculíſque priuatim medentur: neruis aliæ proſunt & pedibus:aliæ luxatis & fractis adiumento ſunt,ac vulnera ſanant. Eſt autē vtilis ſulfurata neruis,aluminata paralyticis, aut ſimili modo ſolutis bituminata aut nitroſa,maximè calens.Homerum calidorum fontiū mentionem nō feciſſe non demiror,quū aliquos lauari calida frequenter induceret,videlicet quia medicina tunc non erat hæc,quæ nunc aquarum profugio vtitur.Cęterum quum ad huiuſmodi humanę infirmitatis remedia, aquæ præſto ſemper eſſe non poſſint,atque alio in loco inter ſeſe maximè diſtantes,neque ad omnia omnes valeant,nunc ad reptilium fugam morſusq́ & reliqua imbecillitatis noſtræ auxilia ex ſimplici medicina vel compoſita congeramus: quòd in promptu ſit & inuētum tam ab ipſa natura, quàm ab ipſa arte profectum quàm facile:ab ipſa natura filicem ſubſterni vtile locis ſuſpectis aiunt,quoniam ſerpētem experientia comprobante non recipit, vſtáque fugat nidore:experti quoq́ prodidere,ſi ſerpens

pens ignibus & fraxini frondibus concludatur in gyro,in ignem potius quàm in fraxinum fugere:&,quod maius eſt,nec matutini quidem occidentiſue ſolis vmbras,quamuis longiſſimæ ſint,vllo pacto velle contingere: Verùm ſi ex arte, vt ſæpe fit,& Maro inquit,Sub immotis pręſepibus aut mala tactu

Vipera delituit,cœlumq́ꝫ exterrita fugit:
Aut tecto aſſuetus coluber ſuccederet vmbræ
Peſtis acerba boum,pecoriq́ꝫ aſpergere virus,
Diſce & odoratam ſtabulis accendere cedrum,
Galbaneoq́ꝫ agitare graues nidore chelidros.

Vel plenius & vberius vt,Pharſaliæ autor expreſſit,

Vltima caſtrorum meditatus circuit ignis,
Hic ebulum ſtridet peregrinaq́ꝫ galbana ſudant:
Et larix non lęta comis eoáqꝫ coſtus.
Et Panacea poten s,& theſſala centaurea,
Peucedanumq́ꝫ ſudat flammis ericináqꝫ taxus,
Et larices fumóqꝫ grauem ſerpentibus vrunt,
Abrotanum & longe naſcentis cornua cerui.

Percuſſis quorundam hominum tota corpora ſiue partes proſunt,vt Ophiogenes olim in inſula Paro,Marſiq́ꝫ alibi in Italia,ſiue quõdam in terra Aphrica,ſi modo durẽt Pſilli q̃ vocãtur à Pſillo rege,vt Agarchides tradit,dicti.Lucanus,

Nam primùm tacta deſignant membra ſaliua,
Quæ cohibet virus retinétque in vulnere peſtem.

Nec Marſorum ſolum ac Pſillorum,ſed ieiunam cuiuſq́ꝫ hominis ſaliuam contra ſerpentum ictus pręſidio eſſe,non dubium eſt.Silerem in proferendo percuſſorum remedia,niſi M. Varronem ſcirem,lxxx vitæ annum agentem, Marcũq́ꝫ Catonem Porcium prodidiſſe, aſpidum ſerpentum ictus, hauſta à percuſſis vrina, vel Melantio in vini veteris hemina contrito, & in nares infuſo, appoſitoq́ꝫ ad morſum ſtercore ſuillo,efficaciſſimè curari : horum eiam & ſcorpionum ictibus ipſi medentur, ſi mortui & attriti ilico ſuperimponantur. Viperã etiam ferunt exuſtam in cineremq́ꝫ dilapſam,mederi eiuſdem beſtię morſui.Ad huiuſmodi etiam ſerpentum morſus,Nigidius de animalibus,libro ſecundo,teſtis eſt,gallinam quoqꝫ q̃primum deligi opponiq́ꝫ debere:ex arte quoqꝫ ea maximè probantur, quæ in ædis Eſculapii dei limine ,contra animalia virulenta ea compoſitione clariſſima ſcripta lapide fuiſſe inueniuntur , Serpilli videlicet duum denariorum põdus,opoponacis ac milii,tantundem ſingulorum, trifolii pondus denarii, anethi & feniculi ſeminis & aneſi & opii duum denariorum, ſemis ex ſingulis generibus,erui farinę,xii.quæ tuſa & cribrata ac vino excellẽti digeſta,dari in vini cyathis tribus conſueuere . Quo genere antidoti Antiochus magnus rex , aduerſus omnia venenata vſus perhibetur.In ſãctuariis Mithrydatis maximi etiam regis,inuẽtam antidoti quoqꝫ compoſitionẽ ipſius manu cõſcriptam legimus,& à Galeno etiam & Dioſcoride celebratam, è duabus ſcilicet nucibus,ſiccis ficis totidem,foliis rutę, xx .ſimul tritis,additoſalis grano:hoc effectu deniqꝫ,vt qui hoc ſumeret ieiunu s, nullum veneni genus profecto

fecto ſciret illo ſibi die nociturum. Porrò vulnerum remedia in præſentiarum attingere,nec abſurdum,nec inutile erit: verùm quoniam vulnus ne quicquam conglutinationem admittit,ſi ferrum intus maneat,infixa & corpori adhærentia quonammodo abſtrahi poſſint primùm docebimus,prompta & pauca quædam remedia proſequētes.Infixa quæque cinis abſtrahit hirundinis, in olla cōbuſtę cum aceto.Mus ſimiliter diſſectus & ſuperimpoſitus ,farina è ſemine lini cum radice cucumeris ſylueſtris fractis oſſibus præſentaneus:maxillarum apri cinis : coſtis quoq; fractis laudatur vnicè caprinus fimus ex vino vetere, aperit enim & extrahit atq; ſanat . Sanguinem porrò ex vulnere fluentem ſiſtit puluis olibani,cum pilis leporis & albumine oui facto emplaſtro,& impoſito donec cadat. Aloēs etiam puluis per ſe,vel cum aceto,vndecūq; fluat ſanguis, eum ſiſtit, vulnera recentia & vetera ſi braſſicę decoctione foueantur,& ea trita imponantur,mirè ſanat:vermes qui in ligno, vlcera ſanāt omnia : vulnera verò recentia terreni adeò conglutinant, vt neruos quoque præciſos illitu ſolidare intra ſeptimum diem Democritus perſuaſerit, itaque in melle ſeruandos cenſuit : inflaturā ex ictu,cicuta trita impoſita ſanat. Achilea quæ millefoliū maius vocatur cum aceto bibita ad plurima quum valeat,ad ſuſpiria pręcipuè confert pręcipitatis ex alto. Eiuſmodi remediis clara Eſculapii opera fuere Troianis temporibus.Podalyrius deinde & Machaō ex eo geniti ſucceſſere,qui & bello Troiano ducem inclitum Agamēnonem ſecuti,non mediocrem opem vulneribus,tantū medendo commilitonibus ſuis,attulere . Adhibitos in exercitu ſuo à Cyro medicos,Xenophontis tradit hiſtoria.Scimus & Xerxem Perſarum regem à Soſthene comitatum eſſe bello,quod Græcis intulit, itemq; Alexandrum à Soſthene ſecundo , nec niſi cura artis huius, ope atque præſtantia, quam ab inuictiſſimis maiorum noſtrorum ducibus celebratā nouimus. Hanc enim apud noſtros M. Cato magiſter primus,ſoluſq; diu paucis duntaxat attigit, ad armentarios morbos medicaminibus haud quaq̄ omiſſis,quæ per alios deniq; diffuſius pertractanda ſunt:poſt hunc illuſtrium & clarorum virorum vnus tentauit C.Eualgius literarum eruditione ſpectatus,volumine ad D.Cęſarem Auguſtum de ea edito. Verum enimuerò antè condiderat ſolus apud noſtros,vt equidem inuenio,Pōpeii magni libertus Leucus nomine,quo primū tempore,hanc ſcientiam ad noſtros animaduerſum eſt perueniſſe.Nanq; vt ad externos redeam,qui huius diſciplinę multarum rerum inuentione gloriantur,Mithridates,maximus ſua ętate rex & imperator, quem debellauit Pompeius,omnium ante ſe genitorum curioſiſſimus medicinæ remediorum indagator, tam argumentis q̄ fama nuncia habitus eſt, cui vni cum veneno ſæpe tentaretur excogitatum , quotidie venenum bibere, præſumptis remediis, vt conſuetudine ipſa innoxium redderetur: ſicq; in hunc vſq; diem Antidotum eius nomine celebratiſſimum extat , quod Mithrydaticum vocatur: alterum Antidoti genus Zopyrus regi Ptolomęo dicitur compoſuiſſe , atque Ambroſiam nominaſſe . Pręter hunc inuenit Iuba rex, Ptolomæi pater, ſtudiorum claritate admirabilior quàm regni, (quànquā primus vtrique Mauritaniæ imperio præfuerit) euforbiam herbam,quam medici ſui fratris nomine appellant , edito de ea volumine claro præconio Cen-

taurea

taurea à Centauro Chirone dicta inuentore,qua Curatus Chiron quum Herculis exceptus hoſpitio pertractanti arma ſagitta excidiſſet in pedem . Achillis quoque,Chironis diſcipuli Achillea perhibetur inuentum,qua vulneribus mederetur,quæ ob id Achilleos vocatur:hanc apud nos millefolium vocant.Alii primùm æruginem inueniſſe vtiliſſimam in plaſtris, ideoq; depingitur ex cuſpide decutiens eam gladio in vulnus Telephi. Comperiſſe etiam dicitur Teucer eadem ætate Teucrion,quam quidam germineam vocant.Gentianã quoq; reperiſſe aiunt,Gẽtium Illyricorum regem,vbique naſcentem:Illyrico tamẽ ad plura præſtantiſſimam.Sunt & alia medicamentorum genera,quæ diuino quaſi quodam numine tactu ipſo fiant,atq; leuentur:vt Veſpaſiano principi & Epirotarum regi Pyrrho contigit,illum enim publicè ſedentem audiẽtemq;,quum è vulgo captus quiſpiam luminibus,alter quoque cruris debilitate pariter adirent,opem implorãtes,à ſe rapide demonſtratam illis per quietem, redditurũq; alteri lumen profiteretur,ſi oculos inſpueret, confirmaturumq; alteri crus,ſi dignaretur calce contingere:quum ridicula res primùm putaretur, nihili penderetur q;,tandem familiarium interuentu & circunſtantium quorundã ſuaſione, vtrunque tentatum eſt,nec optatę ſalutis ambobus defuit euẽtus. Hunc autem lienoſis,hoc eſt,ſplene laborantibus reſupineq; iacentibus,dexteri pedis pollice preſſis,medentẽ accepimus,Galli ſacrificio albi facto:neq; quempiam abiectum ab eo fuiſſe,cui huiuſmodi genus medicaminis poſcenti abnegaret.Magnã etiam medendo vim verborum ineſſe infirmitatibus hominũ, animalibus languẽtibus, claudicantibusq;, vel etiam moribundis,ſunt qui putent: & quanquam literæ id noſtræ reſpuant,& ad ſalutis remedium nihil conferre autumẽt, profluuium tamen ſanguinis vulnerato Vlyſſem inhibuiſſe carmine,teſtis eſt Homerus.Theophraſtus etiã ſciaticis prodidit,Cato luxatis membris, Varro podagris carmen auxiliari. Cęſarem quoq; dictatorẽ poſt vehiculi caſum vnum, ferunt ſemper vt primùm conſcendiſſet, id qnod plerique ea tempeſtate facere norant, carmine ter repetito itinerum ſecuritatem aucupari ſolitum. Infinita huiuſmodi exemplorum copia ſupereſt,quæ libens ponerem,niſi ad gymnaſticam & exercitationem reliquam,quæ maximum ſuſcepti muneris officium eſt, ac bellicas rationes feſtinaret oratio.De bonarum igitur artium ſtudiis hęc exarata ſint, Gymnaſticam & reliquã huiuſmodi militarem exercitationem nũc ordine ſuo proſequemur.

De Gymnaſtica equeſtrique exercitatione. *Cap. III.*

CAEterum quum plurima ſint exercitationum genera,probanda quidem ſolùm illa nobis erunt,quæ ſecundùm naturæ vim ac ætatis rationem ſuſcipiẽtur, quò & valitudo bona ſeruetur,& ad labores militares ferendos robuſtiora deinde membra reddantur. Vtrinque enim primis ab annis,non parum referre putandũ eſt,quali quiſque alimoniæ aſſuefiat,quibuſque exercitiis durioribus vel mitioribus aſſuefaciendo vrgeatur:veluti ea quæ in Lacædemoniorũ ciuitate,vel ſola,vel cum paucis cura à legum latoribus circa education ẽ & exercitationẽ publicè videtur adhibita. Ex cęteris etiã animalibus & gentibus apparet, quibus cura eſt aſſidua bellicæ habitudi-

nis,nutrimentum lactis fontiúmque aliquorum ad valitudinem robúrq; maximè proprium eſſe corporibus, vt Lucanorum & aliorum plurimorũ:ad vtrũq; etiã confert,& vtile putatur à pueritia frigori aſſuefacere: Quapropter ad amicum ſcribẽs monet Flaccus, vt anguſtam pauperiem pati robuſtus acri militia puer condiſcat,& Parthos feroces vexet eques metuẽdus haſta,vitámq; ſub diuo & trepidis agat in rebus: & quũ procliuis puerorum etiã natura ſit ad omnia opera & ad omnes actus,illi ea ætate maximè ſuſcipiẽdi ſunt,qui per ludos fiunt. Ludi verò ipſi,neque illiberales,neq; illaborioſi eſſe debent,neque remiſſi, ſed quales Lycurgum in Spartiatarum filiis inſtituiſſe ferunt:ipſe enim quãprimum ſeptimum ætatis annum exegiſſent, aſſumens diſtribuebat in claſſes,eóſque vnà ſocios atque contubernales cõſuefaciebat,in vicẽ ſimul legere & ſimul exercere,quo per dimicationes mutuas & promiſcuas contẽtiones diſceret,quale cuiuſque ingenium eſſet,qui auderet, neque in certaminibus pugnam detrectaret. Mirides quoq; Aegypti rex poſt ortũ filii Seſooſis,ex omni Aegypto omnibus,qui eadem die quo filius nati erant,infantibus congreatis,nutriri educaríque ac ſingulos eadem diſciplina exercitióq; erudiri fecit:exiſtimans hoc pacto ſimul educatos atq; inſtructos meliores in bello fore, hos continuo vſu ad malorum patientiam exercebat:non enim licebat alicui cibum,priuſquã curſu centumoctoginta ſtadia cõfeciſſet,capere, quo exercitio vt omnes viri euaſerãt & robuſto corpore & animo præſtantes, primùm Seſooſis in Arabiam cum eorum,qui ſimul nutriti erant,exercitu à patre miſſus,aſſuetúſque venatui,ac cibi potuſq; abſtinentię,omnemq; eam gentem ſubiecit,liberam antea & ſeruitio inſuetam. Deinde in Libyam profectus maiorem eius partem in deditionem adhuc adoleſcentior redegit. Simili modo Alexander xxx.milibus barbarorum puerorũ delectis,Gręcis eos literis & Macedonico more armorũ exercitationũq; vſibus verſari præcepit, pluribus ad eam rem inſtitutis magiſtris,ſicq; præter literas,quas pro neceſſitate diſcebãt,reliqua omnis exercitatio & diſciplina ad rectè obtemperandum armorumq; laborem tolerandum,& pręlio vincendũ parabatur. Hac in re Lacones quoque,quum efferatos laboribus perſæpe redderẽt adoleſcentes,quaſi hoc eſſet vtile ad fortitudinẽ,maxime fallebãtur. Nõ enim id conſequebantur quod intendebant: neque in aliis animalibus neq; in gentibus videmus fortitudinem adeſſe maximè efferatis,ſed potius mãſuetioribus & leoninis moribus, multęq; ſunt gentes quæ ad cædes hominum,& ad eorum comeſtionem inſultant,vt circa Pontum Achei & Agniochi:& ex mediterraneis alię gentes,quæ quidem clanculum per inſidias latrocinantur, ad bellica tamẽ opera nihil valent. Omnes enim iſtę feritate liberæ gentes,luporum ritu,vt ſeruire non poſſunt, ita nec imperare:non enim humani vim ingenii habent, ſed feri & intractabilis. Lacones pręterea ſcimus,dum ipſi exercebantur,præſtitiſſe cæteris,poſtea verò fuiſſe aliis inferiores. Non enim ob id ſolum præſtabant,ꝙ iuuentutẽ exercerent, ſed quòd ipſi exercitati contra nõ exercitatos pugnarẽt. Romanæ ſimiliter legiones,niſi fuiſſent primùm aſſidua exercitatione attritæ, (Ab exercendo enim exercitus,quòd exercendo fit melior,dictus) nullo pacto in pubertate,ante,vel poſt pubertatis tẽpora pedibus agmen pręire,ſubire pondera

dera,arma deferre,nec pręclarum ac memoratu dignum aliquid reddere potuiſſent.Huius rei ætatiſq; huius,ſi alia nobis deeſſent,Scipionis Aphricani ſuperioris,& Aemilii quoq; Lepidi conſtare poteſt exēplis: ille enim dum prætextatus eſſet,vt Floro placet & Senecæ,pubeſcēs autem,vt Liuio,eo prælio,quo in Romanos Hannibal ad Ticinum valido ſtatim fragore detonuit, patrē ciuem cōſulem belliq; ducem affectum graui vulnere & ab hoſtibus circunuentū, periculo mortis exemit, ſeruatiq; parentis cumulatā ſuis laudem retulit.Hic verò puer productus in pugnam,eodem congreſſu,& hoſtem occidit,& ciuem ſeruauit:in cuius memoriam rei ſtatua illi prætextata ex S. C.in capitolio poſita eſt, vt & cæteri exēplo eiuſmodi accenderentur.Sed neq; & tu quoque hoc in loco, niſi tibi tuas laudes inuiderimus,Sigiſmunde Pandulphe, ſilentio obruēdus es, aut vllo pacto his duobus inferior habēdus,quum tertiumdecimum ætatis annū pene agēs,ſub D.fratre tuo Roberto,in illa peſtifera atq; funeſta tumultuantium parricidarum conſpirationis eruptione,cōſternatis tuorū iam omniū animis,ſuborta, de tota Malateſtarū familia omniumq; ciuiū ſtatu actum eſſet,niſi protinus hinc te raptimq; ſurripiens in legionis vnius numerū,cōuocatis vndecunq; ſubditorū populorum auxiliis,tecum vna die confluentibus, ferro,vi, armis contra quamplurimos,fortiſſimos, & ad ſubuerſionē vrbis noſtræ immitiſſimos viros cum maximo capitis tui periculo dimicaſſes:niſi tu tibi ac fratribus patriam,rerum fortunarúmq; ſuarū pariter ac tuarum incolumitatē deperditam,& penè reſtinctam vindicaſſes,illa peſte, illo monſtro ac portento ſeditionis autore atq; flabello, à ciuitate reiecto: profligatis cæteris deinde factionis & tumultus illius primoribus atq; complicibus,& quę ad tertium vſq; lapidem in eorum auxilium prouenerant,Piſaurienſium copiis,plurimis inſuper ad cuſtodiā,tutelam firmitatēq; ciuitatis noſtrę per te accitis præfectiſq; cohortibus. Sicq;,mirabile dictu, in illa perditorum hominum colluuione, vnde veterano, armorum & equitandi totiúſq; rei militaris peritiſſimo,euaſiſſe ſatis fuiſſet,tu id ætatis ob tuam vigilantiā,ingenii viuacitatem,animiq; præſtantiam,vtriuſque fratris ſeruati & patriæ,publicæ ſcilicet ac priuatæ pietatis triplicem meruiſti coronam,clariſſimū inuictiſſimi futuri ducis initiū. Quid enim fuit principem in ſuis adoleſcentiæ limine inſpicere,tam magnū facinus committere audere? quid eo ipſo magnificētius, qd fortius, quid glorioſius & laudabilius? qđ in antiquis maiorū tuorū monumentis pręclarius? quid famoſius tuis potuiſſes poſteris relinquere, quàm vna ferè omnium voce dici, hāc vrbē nobiliſſimam, vniuerſum populum,ius,ęquitatem,leges,mores,per te vno tempore cōſeruatos fuiſſe? Neq; id ſanè cuiquā incredibile de te videri debet,qui annos ſemper tuos longe anteceſſeris,& omnes virtutū,omniū ab ineunte æuo,numeros ita colueris,vt in te antè claruerint,quàm perſpectę intellectæq; ab aliis fuerint.Spretis nāq; ſolitis puerilis ætatis illecebris,magna vi aſtrorū,fortuna tuas res maximas ad imperium diſponente didiciſti,non ignauia,non quiete,non ocio,non deſidia, non voluptate torpere,ſed mēbra durare,militares labores perferre,vigilare,eſurire,ſitire,algere,æſtuare, & cum vltimis militum & equitum dura & aſpera quæq; aggredi. Doctus etiam præ cęteris tui temporis regi pariter & re-

F gere,

gere,exercitus ducere,caſtrametari, acies inſtruere,præſidia agitare, hoſtes ferire,machinas erigere,firmare aggeres,pila torquere,haſtilia iaculari, clypeis intonare,enſe vibrando incredibilia penetrare, in ſcãdẽdis equis non perſico more iuuari, ſed inſtituto ſine ſcãſilis ferri adminiculo, leuiter facileq́; eos inſilire, ac reflexis in tergũ manibus,velociſſimis curſibus ad exẽplũ ducẽdi frequẽter cõcitare:nũc item flexis habenis in medio curſu leui momẽto præuertere : nũc montes conſcẽdere,nunc foſſas ſaltu traiicere:& ita demũ ad omnia rei militaris munia percallere,vt non facile quiſquã poſſit elicere,milẽſne an eques,tribunus vel imperator maior, & inſtructior accedas vel habearis : pluribus deinde, quũ adoleueris,rerũ eiuſmodi per vniuerſã Italiã inductoribus accitis,qui neque prius à te dimiſſi,q̃ in cęteris,quę modo diximus,exercẽdo eos aut ęquaris gloria,aut ſuparis,diuitiis plurimis & honoribus auctos: Alexãdrũ Seuerum, credo,imitatus, quẽ poſt literarũ ſtudia paleſtræ operã dediſſe ferũt: vel potius P.Rutiliũ,qui armorũ agitatione,vitãdorũ inferẽdorũq́; ictuũ diſciplinam primus miles iuſſit accipere,& in caſtra penetrare,vt nedũ viribus & audacia,qbus antea ſolis innitebatur,ſed etiã arte induſtriaq́; valeret. Iiſdẽ ſtudiis innitẽtem Paulũ Aemiliũ legimus,q & filios,quorũ inſtitutioni frequẽter intererat,erudiri cẽſuit,ac voluit egregiis taliũ rerũ ſelectis præceptoribus cõmitti.Marius autẽ iiſdẽ,nec dũ iuuenis ſtudiis, verũ quũ eſſet annis cõfectus, & multa corporis ęgritudine grauis, quo filiũ militaribus officiis obeũdis per reliquũ ætatis illuſtrẽ redderet,quotidie cũ adoleſcẽtibus foràs prodibat in mediũ vnà decertans, nõ neſcius,quãti hoc in pace imaginariæ militię genus à teneris annis imbibitę, ad maxima poſterorũ diſcrimina, ac vera belli prȩlia ineũda conferret.Et licet hoc militiæ genus,quod in eiuſmodi exercitationibus quæritur, lõgè impar ſit ei,quod inter bellorũ tumultus per indigẽtiã rerũ omniũ omnẽſq; terrores diſcitur,mirũ tamẽ in modũ equitatu facile,& armatura leuiſſimũ corpus reddit. Idẽ expeditionẽ agẽs, copias ſuas aſſiduis laboribus, curſu & lõgo itinere exercuit, eoſq́; ſæpenumero onera iubebat ferre,& vaſa,& cibaria illis in faſciculos coëuntia,furcis imponi,ſub qbus & habile onus,& reqes facilis eſſet,vnde in ꝓuerbiũ poſtea venit,vt,q difficultate nulla infractus,miles laborũ eſſet patiens, eorũq́; nõ aſpnator,ſed ſtudioſus ardẽſq́; Imperatoris ſui iuſſa tacitè agẽs,Marianus mulus appellaretur.Cato etiã Cenſorius filio ſuo magiſtrũ ſe prębuit:quippe qui exercẽdi corporis, nõ modo iaculãdi,tractãdiue arma,verũ equũ defricãdi,equitãdiq́; & pugno dimicãdi,calorẽ & frigus tolerandi,ac rapidos gurgites & aſprimos fluuios vi tranãdi arte inſtruxit. Vticẽſis autẽ ille poſterior Cato,in gymnaſiis ſe exercẽs,laboris ita patiẽs fuiſſe dicitur,vt detecto capite,ſeu ſol,ſeu imber eſſet,cũ amicis q vnà iter faciebãt, eq́ſq́; veherentur, ſingulos ſæpe adiẽs, & pariter cũ ſingulis ambulãs loqueretur,pedibus ipſe ꝓficiſcens.Magnũ & prȩclarum quoque erat ad animorũ fiduciã , maximũ ducem aſpicere Pompeium, duo de ſexaginta annos natum,ſaltu & curſu pedites primũ , equites armis deinde exercere,nudare enſem,& currente equo vectum peropportunè recondere. In Iaculatu prætcrea,nõ agitare modo , ſed pro tempore robur oſtendere,quem talibus inſidentem , ex iunioribus plerique haudquaquam facile ſuperabant.

Neque

Neque enim ille potuiſſet par eſſe Sertorio,niſi ſe militesq́ ſuos frequẽtibus exercitiis præparaſſet ad prælia,quum ad difficultates ille maximas,ad lõgas itinerationes,per aſpera quæq́ & inuia aſſuefactus,ex quibuſcunq́ locis inuadendi euadẽdiq́,ac exercitum ducendi peritiam quandã & ſummam haberet.Maſiniſſa Numidarum rex,nonaginta annos natus,præ cæteris hominibus hac in parte admirabilis fuit,adeò,quemadmodum Cicero refert,vt nullo vnquam imbre,nullo frigore caput ſuum veſte tegeret. Eundem cõſtat aliquot horis in eodem veſtigio perſtare ſolitum,nec antè moto pede,q̃ cõſimili labore iuuenes fatigaſſet:ac ſi quid agi,vt ſępe ſolet,à ſedẽte oporteret,toto die ſępenumero nullam in partẽ conuerſo corpore,in ſolio duraſſe : & quum ingreſſus iter pedibus eſſet,in equũ omnino nõ aſcẽdere:quũ equo,ex equo nõ deſcẽdere:quimo noctẽ diei ſic plerũq́ iungẽdo ducere,vt nihil ex his,quæ adoleſcẽtes ſolẽt,omittere videretur.P.Scipio cõtra Numãtiã miſſus,corruptũ ſocordia ducẽs exercitũ,exercitatione correxit,cogẽs niues & frigora pati,vada fluminũ pedibus traiicere, timidos ſubinde exꝓbrãdo & ignauos,frangẽdoq́ dilicatioris laſciuioríſq́ vitę vſus,& parum neceſſaria expeditioni vaſa.Curauit pręterea Cyrus,vt nũquam milites,niſi ſudore præuio,prandium ſumerent aut cœnam, idq́ aut venatione fiebat,aut alio iniuncto opere, quod egens feſtinatione ſudorẽ eliceret.Mithrydates rex Ponti per hyemem ocio marcere milites nunquã paſſus eſt,eos nanq́ ac ſe ipſum continuò tectis haudquaquã vrbanis, ſed caſtrenſibus tenuit:neque verò ludis,niſi acerrimis,mẽbra indies exercuit,aſſuetus feras curſu perſequi & viribus nonnunquã cõgredi,ne Zephyro ad bella vocãte vires per blandimẽta langueſcerẽt C.quoque Cęſare,quẽ vltrà,quàm credibile cuiquã videatur,laboris patientẽ fuiſſe conſtat,tyrones domi per equites perq́ etiam ſenatores armorum peritos,inſtructos legimus, ad eóſq́ ſcripſiſſe perſæpe,quo ſingulorum curam diſciplinámq́ ſuſciperẽt:nec tyronibus ſolum, ſed militibus etiam ſuis,ac vniuerſo exercitui die noctúq́ ſubtrahebat,augebátque iter,quo per ſegnitiem & inertiam ſubſequentes fatigaret:quæ omnia ſilentibus bellis animaduertens Probus Aurelius,in negotio verſari milites ſuos,quàm in ocio,ne lãguerent,ſatius fore duxit,fabricis nunc vrgendo nouis,altas nunc extruendo turres,nunc aquoſa deſiccãdo loca,nunc tẽpla,quę vetuſtate corruiſſent reſtaurãdo, aut noua & pulcherrima conſtituendo atque colendo.Saltationẽ quoque domi à Lacedæmoniis admiſſam,inter exercitationes ad bella vtiles fuiſſe,memoriæ ꝓditur,quam Socrates apud Græcos probat:& maiores noſtri,nec inhoneſtam , ſed neceſſariam ſimili modo putãt, quum apud eos ſaltationem in armis habitam, & ab ipſo tripudio,ſaltatorios alios denominatos conſtet.Et quãquam vno eodemq́ tempore tribus nobiliſſimis ciuibus,non modo ſtudium ſaltandi,ſed etiam peritiam,qua gloriarentur,fuiſſe non dubium ſit,Gabinio ſcilicet cõſulari, Ciceronis inimico,quod ei etiam Cicero nõ diſſimulanter obiecit,& M.Cælio, noto in turbas viro,quem idem Cicero defendit,& Licinio Craſſo,Craſſi eius, qui apud Parthos extinctus eſt, filio:Criſpus tamen Saluſtius,ſpectata veritate hiſtoricus,Semproniam nobiliſſimam fœminam reprehendit,non ꝙ ſaltu valeret,ſed quòd eiuſce rei ſingularem quãdam peritiam & eruditionem habuerit:

& Scipio, vt Senecę verbis vtar, eo in libro qui de animi tranquillitate inſcribitur, triumphale illud & militare corpus mouet ad numeros non molliter, ſed infringens, vt nunc mos eſt etiã, inceſſu ipſo vltra muliebrem mollitiem fluente. Sed vt illi antiqui viri ſolebant inter luſũ, ac feſta tempora virilem in modũ tripudiare, non facturi detrimentum, etiam ſi ab hoſtibus ſuis ſpectarentur, nec tibi, Sigiſmunde, huius & illorum ſaltationis ſtudium turpitudini fuit, ſimili modo exercere prodireq; in medium, ac modò aperta fronte, modò perſonata nonnunquam populo eſſe ſpectaculo, hac ratione tua quòd nulla pars corporis in ſaltatione, vti, ſæpe & phyſicè quidem dicere ſoles, ocioſa ſit, ſed collum vnà & crura & manus exerceantur exerceriq; debeant, per eũ qui ſit corpus agilius & ad omnem militarem motũ ac celeritatẽ promptius habiturus. Præter hoc Nembroth vel, vt alii perhibent, Apollinis Dianęq; inuẽtũ, venandi ſtudiũ ſũmopere probare etiam ſoles, quod parum tibi quid à iuſto differre bello videatur, quum opus ſit feras inſequi fugientes, locorum aſperitatibus, abruptis & inuiis moueri, maximos labores capiendi ſtudio ſubire, abſtinere à multis, ęſtus & algores pati, ſitim ac inediam tolerare, commoueri deniq; animo, quum ſint manus conferẽdæ cum feris, cominuſq; congrediendũ, his cauſis honeſtiſſimis, nec ad illecebras tantùm & animorũ relaxationes, antiquorũ plurimos ac quidem grauiſſimos inhæſiſſe percelebre eſt: nam fixerit ceruã licet, aut Erimanti nemora placarit victor Alcides, aprũ Calydonis regionis vaſtatorem ſtrauerit Meleager, fuderit autor Romani generis ceruorum corpora, non voluptati ſuæ ſed publicæ vtilitati proſpexere. Cyrus ſimili modo publicæ vtilitatis militariſq; diſciplinæ gratia, eos ipſos qui aptiores bellis videbantur, venationi aſſuefaciebat, propterea quòd id genus exercitii plurimùm bellicæ rei conducere ad explorãda itinera, & diuerſorum locorum anfractus non dubium ſit. Prætereo Alexandrum, Sertorium, M. Antonium, Alexandrum item Seuerũ, Hadrianũ, Tacitum, pluresq; alios ſuperioris temporis imperatores ac duces maximos hoc exercitii genus ſummo quodã ſtudio proſecutos: quos verò ſpecies illa venationis oblectat, vt aues auibus inſequatur, ſi tamen hoc genus aucupii venationi cenſeas annectendũ, mitiori quidem ſtudio exercẽtur, ſed non impari leuitate ac voluptate. Huius autem exercitationis autorem ſunt qui Macchabæũ egregium belli ducem fuiſſe confirment. Ab antiquis autem ſecularium hiſtoriarum ſcriptoribus fidem ſumentes, Vlyſſẽ perhibent, qui primus exciſa Troia armatas aues attulit Græciæ, quas ſua vi quadã, & grata intuẽtiũ admiratiõe, duce natura in cognati generis exitium animauit. Nam quũ accipitres paſſim auibus inſidientur, eáſq; rapiant, alii ex terra ſolum, alii non niſi circa arbores volitantes, alii ſedẽtes in ſublimi, aliqui volãtes in apto, in Thraciæ parte ſuper Amphipolim homines & accipitres ſocietate quadã aucupãtur. Hi enim ex ſyluis & arũdinetis excitant aues, illi ſuperuolãtes deprimũt: rurſus captas aues diuidũt cũ his, traditũmq; eſt miſſas in ſublime ibi accipere eos, et quũ tẽpus ſit capturæ, clãgore & volatus genere inuitare ad occiſionẽ. Piſcationis autẽ vſus & modeſtior eſt, quẽ nec aſpnati ſũt plures & qdem magni viri, Auguſtus pręcipue & M. Antonius, qui ob laxandũ animũ, piſcari ſæpius hamo ſoliti ferũtur: quanquam

quanquã & honeſtior fortè,& ꝓbãda magis illorũ vita fuerit,de qua inquit Naſo, Piſcis adhuc illis populis ſine fraude natabat, Oſtreaq́ʒ in cõchis tuta fuere ſuis:Nec Latiũ norat quã præbet Ionia diues, Nec quæ pygmeo ſanguine gaudet auis. Natandi peritia,propter maritima etiam bella,his adhibẽda videtur, quum & periculis liberare milites ac duces plerunque ſoleat,& ad quęq́ʒ clariſſima facinora audaciores reddere,ideóq́ʒ maiores noſtri cãpũ martiũ Tyberi finitimũ delegere,quo & milites tabẽ omnẽ ſudoréq́ʒ illũ Martiũ atq́ʒ ſqualorem armorũ exercitio cõtractũ,diluerẽt,ac natãdo laborẽ deponerẽt.Huius rei peritia Sertorius, Romanis aduerſus Cymbros malè pugnantibus, amiſſo equo & vulnere inſup accepto, Rhodanũ amnẽ cũ thorace & ſcuto ꝑ aduerſos fluctus, & fluminis vortices toto corpore atq́ʒ omnibus vnguliſ(vt dicitur)plurimũ innitẽdo traiecit. Simili modo Iulius Cæſar,quũ Alexãdriæ circa oppugnationẽ irrumpẽtiſq́ʒ multitudinis impetũ preſſus ſcaphã coſcendiſſet, mox põdere ſequentium preſſam,ac porrò merſam per ducentos paſſus ad nauem,vna manu elata qua literas deferebat,natãdo peruenit,ſicq́ʒ vt ſint,qui paludamẽto in fluctibus dimiſſo enataſſe illum dicant:idq́ʒ ſeu fortuitò,ſeu conſultò,vt hoſtes in illud ſagittis ac lapidibus intentos faceret:ſintq́ʒ qui paludamentum mordicus trahentem,ne hanc quidem gloriandi materiam hoſtibus reliquiſſe confirmẽt: hæc tamen vulgatior,& certioribus teſtibus ſuffulta ſententia eſt.Nã de eo nulla eſt cõtrouerſia,eleuata illum ſiniſtra manu natauiſſe,ne libellos,quos ea geſtabat,maris aqua perfunderet.Huius diſcriminis fortè memor Auguſtus,ea in re nepotes ſuos ita ſtuduit erudiri,vt & ipſe plerunq́ʒ per ſeſe doceret. Talia porrò exercitia recipiẽda ſunt,quæ ad imitationes eorum,quæ poſtea ſeriò erunt facienda,accommodari poſſint,nec faciãt exercentem habentémque,vilis exercitii operatorem:vile autem exercitium putandum eſt,quodcunque corpus aut animum, ſiue mentem deterius diſponit,vt mercenariorum turba plurima,& quæ ſordida nuncupamus:mentem non enim expeditam, nec ad opera bellica vtilem,ſed vilibus occupatam reddunt.Illud ſimili modo vnũ nec prætereũdum, tanquam omnium vtiliſſimum,equos ſcilicet ad equitãdum idoneos,ſed inexpertos laboris,celeriter confici necarique ſolere: proinde equitem oportere frequenter eos agitare,& qnoniam frena & phaleræ ex loris confecta maximè vſui ſunt,nunquã ſine illis incedere:ſicq́ʒ parua impenſa permagnum ſibi pręſidium comparare poterit,& glorioſius in omni bellico certamine victor euadere.

De Ocio militari Cap. IIII.

VErum quoniam clarorum virorum atq́ʒ magnorum non minus ocii, quàm negocii rationẽ extare oportet, quũ nihil pene ſit in opere naturæ,quòd non exemplo dierum ac noctium, aliquas vices feriarum velit,huic ipſi modum finemq́ʒ præſcribamus.Primum itaque quum permultæ ſint animorũ huiuſmodi relaxationes, quæ aliquo ſtudio feſſos leuare poſſint,vigoréq́ʒ animi ab omni triſticia & pertinaci laboris cõtinuatione feriatũ,hilariter diſcutere in ocio & ceſſatione,id potiſſimũ erit,ne q̲d illiberaliter,ne quid petulãter,ne q̲d flagitioſe,ne quid obſcœne,molliter, impudẽter ac improbe ſuſcipiatur.Sed quicquid id erit,ſit vrbanum,ſit ingenuum,ſit facetũ,

& eiuſmodi deniq; in quo aliquod probi,& generoſi animi lumē eluceat,vt quę apophthegmata & ſcōmata vocant,quibus Auguſtus Cęſ. Adrianus,aliiq; permulti ferociſſimi & bellicoſiſſimi viri,maximè Lacedæmonii vſi perhibentur. Apud hos enim inter cætera exactæ vitæ inſtituta,hoc iocandi genus à Lycurgo inſtitutum eſt, vt adoleſcentes & ſcommata ſine morſu dicere, & ab aliis in ſe dicta perpeti diſcerent: vnde ſi quis eorū in indignationem ob tale delictum prolapſus fuiſſet,vlterius ei in alterum dicere non liceret: quæ res quantum ſit vtilitatis allatura,qui Lycurgi vitam legerit, facilè inueniet. Licebit etiam varium vitę genus habere, modo ruri eſſe,modo in vrbe,ſæpius in agro quieſcere ac deambulare,vt Scipio ille,qui primus Aphricani nomen geſtis rebus & virtute meruit. Quippe qui ſpiritum domitorem gentium,& aures caſtrorum ſtrepitu & tubarum fragoribus oppletas huc referre conſueuerat, nō vt virtus ocio langueret,ſed vt ſeſe mens varietate negociorū diſcreta colligeret. Quamobrem nec ſibi vnq̃ ocioſus, neque ſibi ſolus vnq̃ videbatur . Huius nepos & ipſe Aphricanus Scipio,ſicut laboris & exercitii ſupra fidē patiens, ſic ocii & ſolitudinis cupidus, ſolus ſæpe cum Lælio ruſticari peregrinariq; ſolitus,interdumq; littoribus vagabūdus, expugnatricem illam Carthaginis Numantiæq; dextrā ad marinas conchulas calculoſq; legendos inclinaſſe,eoſq; , vt Ciceronis verbo vtar,incredibiliter repueraſcere eſſe ſolitos,quū rus ex vrbe,tanq̃ è vinculis euolaſſent. Q. Mutius Sceuola,diuini pariter & humani iuris illa ætate conſultiſſimus,à procellis fori fugiens in ocium, & aleæ,& calculorum ludo fertur operā dediſſe,eaq; viciſſitudine rerum mole prægrauatum ingenium releuaſſe. Quanquam eo in genere probandi forſan magis ſint idem Q. Mutius Sceuola augur, & Lycon philoſophus,qui optime pila luſiſſe dicuntur,quòd forenſibus cauſis interpretandiq; iuris ac rerum naturalium labore fatigati, ad hoc præcipuum ocii genus recreandarum virium confirmandorumq; laterum gratia ſeſe conferebant. Dioniſium quoque Syracuſium hoc etiam ludo delectari ſolitum accepimus,& diuum Auguſtum,poſt finem ciuilium bellorum ab exercitiis campeſtribus ad pilam traniiſſe, & M. Antonium, Verum, Auguſtum,Marcumq; Aurelium Antonium, qui,vt de eo ſcriptum eſt,pila quoq; luſit apprime. Calculorum quoq; luſus quorundam iudicio nec indecens habendus, quum & pugnæ belliq; ſpeciem præferat hoſtiliſq; certaminis,dicente Ouidio,

Diſcolor vt recto graſſetur limite miles
  Quum medius gemino calculus hoſte perit.
Vt mage velle ſequi ſciat & reuocare priorem,
  Ne cito fugiens incomitatus eat.

Qui ludus, proinde ꝙ pauculis lignis ſit vagis ac furtim inſidiantibus atq; latrocinantibus, Latruncularius ludus apud veteres dicebatur. Vnde Martialis,

Inſidioſorum ſi ludi bella latronum,
  Geminus iſte tibi miles & hoſtis erit.

Et quanq̃ probent hoc alii,ex eo quòd ingenii multa meditatione excitare acumen videatur, ex eo mihi quidem videtur magis improbandus, quum nihil ſit temporis amiſſione infelicius,nihil deterius eo,in quo minimum proficias,plurimum

rimum

rimum cùm labores. Poſſet enim motus animi, & mentis agitatio illa, quæ ibi fruſtra diſtrahitur, rebus magnis, ſeriis, & melioribus accommodari: vnde non ab re prȩter Scȩuolã & Auguſtum, apud maiores noſtros hoc ludo ludere quoque ſimias ſolere, autore Plinio, memoriæ proditum eſt. Tabularum verò ludus nec aſpernandus nobis videtur, quem Palamedes troiano bello, vt Varro tradit, iccirco inueniſſe legitur, vt vel hoc negocio milites occupatos teneret, taliq; ludo auerteret à ſeditionibus exercitum. Iocundum quoq; & fructuoſum eſt alearum noſſe certamen: cuius ſimiliter ſtudio Claudium Cæſarem, libro de ipſis edito teneri quondam nouimus. Legimus & Neronem, & Domitianum, Verũ, Commodum, & Auguſtum Cæſarem imprimis, tantum huins rei cupidum fuiſſe, vt de bello Siculo mordax epigrãma huiuſmodi inuulgatum ſit. Poſtquàm bis claſſe victa naues perdidit, Aliquando vt vincat ludit aſſidue alea. Huius etiam voluptate certaminis Ptolomæum & Alexandrum, pluresq; alios grauiores curas nouimus deliniſſe, idq; inter ludendum egiſſe, vt cum laude & glori à maioribus negociis aptiores poſtea redderentur: quòd ſi aut cupiditatẽ ſequitur, minimè liberale: aut indecentem viro mollientem illã, quam Athalus Aſiaticus dicitur inueniſſe (quanquam Aſiȩ regno exciſo, inter manubias non ſub vna ſpecie migraſſe ad Grȩcos ferunt) damnoſum tanquam ac iurgii plenũ fugiendum eſſe, & leges iubent, & his verbis Naſo non reticet,

Sunt aliis ſcriptæ quibus alea luditur artes,
Hoc eſt ad noſtros non leue crimen auos.
Quid valeant tali, quò poſſes plurima iactu
Figere damnoſos effugiaſue canes.

Alius verò aleæ ludus, cum ære quõdam pueri denarios in ſublime iactantes capita aut nauium luſu teſtæ vetuſtatis exclamant, quid criminis turpitudiniſue in ſe habeat, nec video neq; intelligo. Addit etiam Herodotus Talariũ ludum & ſphæræ, Lydos fame oppreſſos quaſi ſolatia quædam inueniſſe. Altera enim die ludebant, alia epulabantur, atq; ita duo de viginti annis feciſſe, quȩ ſi non ad voluptatem comparata ſunt, ſimiliter improbãda minimè puto. Non igitur ad tam varias huiuſmodi ludorum ſpecies, atq; iocorum, tanta clarorum hominum, ducum, ac principum cupiditas tenderet, niſi voluptatem quandam natura inſitam, luſus, iocuſq; haberent: quum conſtet vitam in laxationem, & ſtudium diuidi oportere: ob hócque non ſolum lucubrationes & vigilias, ſed etiam ſomnos inuentos eſſe. non turbines & tempeſtates, ſed temperies: nec bellum rurſus, ſed pacẽ & inducias: nec laborioſas ſemper actiones, ſed celebritates quaſdam à legum cõditoribus inſtitutas, quibus ad hilaritatem homines publice cogerentur.

Finis Quarti.

ROBERTI VALTVRII
AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum, de re Militari Liber Quintus.

De quadruplici uirtutum ſpecie & earum diſtributione, quiq; in his bellorum duces clariſſimi habiti ſint. Cap. I.

OMnes, Sigiſmũde Pandulphe, omnium penè diſciplinarum inſtitutiones, naturam & exercitationẽ, quę ſine dubio plurimũ iuuant, in ſuperioribus libris attigiſſe ſatis viſum eſt, nũc vberiore quadam comprehenſione per omnes quidem ſpecies virtutum exemplorúmq; ire qui poterunt, magis proficient: maximè ſi ducum atque Imperatorum quiſque conſilia, quæ Græci ſtratagemata appellant, multáque multorum grauiter, argutè, faceteque dicta, (vt ea quæ à ſene Catone collecta ſũt) quæ vocãt apophthegmata, & ratione, & loco, & tempore vſus diligenter inſpiciet. Nam & omnium, quęcũq; docemus, exempla potentiora & efficatiora ſunt, etiam ipſis quæ tradũtur artibus. In his enim mirabilem quandam ac variam, illis excogitandi generandiq; ſimilia opera, noſtri duces & Imperatores ſument alimoniam: quum nihil (vt ita dixerim) ante prælium, in prælio, poſt prælium, ſtrenuum, memorabile, clarum, vafrum, callidum, continẽter, conſtanter, benigne, liberaliter, innocenter, magnifice, ſapiẽter, cum laude & virtute dictũ factũmve, quod non hinc legentiũ animos facilè poſſit irrepere. Non alienũ igitur erit, eius primùm virtutis exẽpla pertingere, cuius quidem nota omnibus quadripartita diſtinctio eſt. Nam callere ducem oportet & quid agendum, non ſolum in prælio aduerſus hoſtem, cæterum vbique, & cum omnibus induſtriũ eſſe: neque enim ſemper duces pugnant, immo ſæpenumero per inducias, aut caſu aliquo poſitis armis, cum amicis aut hoſtibus colloquuntur: vbi in eligendis aut reiiciendis rebus falli, agreſtè, vel ſubruſticum aliquid, & ineptum loqui, imprudẽtis & inſulſi eſt. Enimuero ne in id ꝓlabamur, naturæ comitas, affabilitaſq; prǫſtabit: in qua primus omniũ Aphricanus maior, inde Auguſtus, Veſpaſianus, multiq; alii ex noſtris, Pompilius rex Romanus, & Fabius Maximus, & Catones duo clari ſunt. Adde his Marcũ Antonium, longè prudentiſſimum: eum, inquam, qui Phyſicum maluit, quàm Cæſareum cognomen: Ex alienigenis Cyri ambo, Pœnus Hannibal, & Ponticus Mithrydates. Et hæc quidẽ prudẽtiæ virtus in tres partes diſtributa eſt: memoriã enim, intelligentiã, ac prouidentiã affert, quę tres oculos in totidẽ quoq; tẽpora, mira rerum diſtantium connexione deſigunt: memoria, quæ rerum geſtarum, locorum, temporũ ac perſonarum meminit, quis præter cæteros fuerit inſignis haud facile dixerim, permultis gloriã eius adeptis. Diuo Iulio Cęſari, hoc imprimis

imprimis ab hoſtibus datũ ſcio, vt memoria polleret eximia, de quo inquit Cicero, ꝙ nihil ſoleret præter iniurias obliuiſci, quippe qui huius rei quoq; beneficio, & legere ſimul & ſcribere, & audire, & epiſtolas ex tempore tãtarum rerum duobus librariis & pluribus vt Oppius, vt alius hiſtoricus quidẽ & orator inſignis inquit, quaternas, vel vbi nil aliud ageret, ſeptenas dictare ſolitus ſit. Mirifica ꝓfecto res, tã facile ſingulis adeſſe, tam fideliter omniũ reminiſci. Nec ſum neſcius huius quoque rei ſingularem Q. Fabio Max. laudẽ contigiſſe: inter multa nimium, quæ viri illius gloriam extollunt, hoc nõ in vltimis poſuerim, quòd ingenti quadam fuit notitia vetuſtatis, de quo eſt apud Ciceronẽ, quòd omnia non domeſtica ſolùm, ſed etiam externa bella memoria complectebatur: itaque minimè miror, quòd bello punico ſecundo dicta eius conſiliaq; tum in populo, tum inter primores patrum pro oraculis habebantur. Verè enim mihi videor dicturus, qui multa ſuperioris temporis memoria tenuerit, fore quodam modo futurorum vatem. Sed quum duplex ſit memoria, altera rerum, verborũ altera, primam, qualem in Fabio modò retuli, talẽ in L. Lucullo, ampliſſimo & imperatore & philoſopho admirabiliter viguiſſe comperio. Alterã atque ſecundam habuiſſe videtur Scipio. Ex omnibus enim gẽtibus ac ſæculis nullum in hac re facile ſibi prætulerim, ſi modò verum eſt quod tradunt, ipſum etiã populo Ro. nomina reddidiſſe: quæ res quidem penè incredibilis eſt, niſi eã permulti clari autores, inter quos Plinius ſecundus in naturali hiſtoria, id proprio teſtimonio confirmaſſent. Fuit & Adrianus ingẽtis & mirificæ memoriæ, quippe qui & libros ſtatim lectos & ignotos plurimis memoriter redderet, vnoque tempore cõfabularetur, ſcriberet, dictaret, audiret. Ab occaſu ad orientem verſo, Themiſtocles Graiæ gentis primus occurrit, qui inter grauiſſimas occupationes, publicas & priuatas, cunctorum ſuorum ciuium nomina, Athenis natus, memoria tenebat, ſtupendum profectò negotium, niſi L. Scipionis mentio perfeciſſet. Cyneas quoque Pyrrhi regis nuncius, clariſſimam excellentiæ huius gloriam conſecutus eſt: legatus enim ſenatui Ro. poſtero q̃ ingreſſus eſt vrbem die, nouus homo & ab ea patria alienus, vniuerſum propriis ſenatum nominibus ſalutauit. Sunt qui equeſtrem ordinem, ſunt qui vrbanam omnem circumfuſam ſenatui plebẽ adiiciant. Præclarum ſanè facinus, operoſum ac diligens, etiam ſi ob aliud Romam non veniſſet. Cyrus porrò, Perſarũ rex, etſi maximis exercitibus præeſſet, omnium tamen militum nomina meminerat. Mithrydates denique, vt autori Noctium atticarum A. Gellio, quinque & viginti: vt Plinio, duarum & viginti: vt verò Nepoti eius, eo libro qui de viris illuſtribus inſcribitur, quinqnaginta gentiũ quæ ſub imperio eius linguarũ notitiã habuiſſe perhibetur, & iura cuilibet patrio ſermone reddidiſſe, & in concionibus ſingularum nationum interpretem haudquaquam illi fuiſſe: quæ res & illũ militibus, & hunc populis ſuis acceptiſſimum fecit. Intelligentia in rerum præſentium cognitione ſita eſt hac qui fuerit prẹditus Imperator, nõ aliena ſed vera & immortali mihi laude probandus videbitur, cui cõſentaneum illud erit quod Accius Vlyſſem ꝓbans in Philocteta ſuo, & in eius Tragœdię principio inquit, Inclyte parua prẹdite patria, nomine celebri claróque potẽs pectore, achiuis claſſibus autor, grauis Dardanis

danis gentibus vltor, Laërtiade: nouiſſime patrē memorat, verum omnes laudes eius viri non Laërtes, nec quiſquam alius ſibi vendicat, ſed virtus eius ducis ſocia: nec aliud in eodem Vlyſſe monet Homerus, qui ſemper ei comitem voluit eſſe prudentiam, quam poëtico more Mineruā appellauit, quòd ea comite Vlyſſes horrenda quæque ſubiit, aduerſiſq; omnibus præfuit, Ea nãq; adiutrice, Cyclopis antrum introiit, verum egreſſus eſt, Charybdim & Scyllam præternauigās nec retētus nec ereptus eſt, ad Lotophagos ꝓfectus eſt, nec remanſit, Sirenū cantus audiit, & Circes nouit pocula, quę ſi cū ſociis delinitus, ſtultus cupiduſq; bibiſſet, Sub domina meretrice fuiſſet turpis & excors, Vixiſſet canis immūdus & amica luto ſus, vt Flaccus inquit. Sic Homeri in cunctis imitator Maro, virum inſignem armis & pietate deſcribēs, & quem dignum cenſuit, vt patrem faceret Romanorum, in recte gerendis omnibus ei Achatem ſociauit, vt circūſpecto duci ſic negocia procedāt, vt nullis inſidiarū dolis præpediatur, & quaſi inuiſibilis, gerendorum via non vulgata, ad finem intentionis accedat, Eleganter equidē, quum nec res militaris, nec pietatis opus ſine ſollicitudine & prudētia exerceri queant, hanc ſubdiſtinguere viſum eſt nobis: eſt enim quoddā hominum genus percipiendis literis quàm aptum, quos præcellēti ingenio, & vſitatiori nomine ingenioſos appellamus, quāquam in actibus humanis hebetiores ſint nonnunquam mentis acumine: quum alii econtra ad res gerendas acutiſſimi, perceptioni literarum inhabiles habeantur, quos vel ſagaces, vel cautos, vel ſolertes, vel aſtutos non alienum eſt appellare, quibusq; magna pars cōuenit eorum, quæ Græco vocabulo ſtratagematicon appellant, vbi in re bellica pro negotii qualitate præſens ſubitò capitur conſiliū, ad effectūq; ꝑducitur. Quod quia negotio perficitur, dixit quidam Romanę linguę diſertiſſimus autor, neq; illi tamen ad cauēdum dolus, aut aſtutia deerant. Et Criſpus, compertum eſſe, in bello plurimum ingenium poſſe. In hac itaq; ingenii & intelligentię parte, ſi recte diiudicare voluerimus, nec noſmetipſos amore noſtri decipere, iam videbimus manifeſte tempora noſtra haudquaquam antiquis reſpondere, niſi forte Pyrrho, & Hānibali, aut Fabio Maximo, aut Marcello, aut Iulio Cæſari, ſæcula noſtra pares aliquot, aut cōparandos queant afferre. Eſt autē quum in longum tempus conſilii effectus extēnditur, vbi locum ſibi vendicat prouidētia, quę tertia prudentiæ pars eſt, per quam nō tam pręſentia, quàm ex præſentiū & præteritorum collatione futura noſcūtur. Sequitur fortitudo, viri fortis maximè propria. Sed hęc quoque duplex eſt, altera animi, de qua ſermo nobis pòſt eſt habēdendus, altera corporis: ſub hac mēbrorū robur, agilitas, & quinque integritas ſenſuū colligitur: neq; enim dux inualidus, quanquā idem doctus obeundis muneribus bellicis aptus habebitur: vtilis ille conſilio, non pugnæ: domi verbis aptius ac felicius, quàm in caſtris decertabit. Quæ res Aphricani magni filiū virtute animi patri æqualē, doctrina verò etiā altiorem, inhabilem bello fecit. Contra neque præualidus, ſi nimia corporis mole grauabitur, repentè poterit variis in locis, vbi res exiget, cohortādis militibus, propulſādiſq; periculis adeſſe, neque rurſū cæcus, vel ſurdus, vel hoſtiū, vel ſuorū ſtatum circunſpicere, ex diſſonis vocibus clamoréque militū quid in re, quidue futurū, iudicare

care queat. Huius proprium eſſe aiũt, exercitus ducere, aliena vaſtare, delere vrbes, oppida excindere, liberos populos aut trucidare, aut ſubiicere ſeruituti: ex quo plura hominum milia afflixerit, ſpoliauerit, ſubſtulerit, cruore cãpos inundauerit, fluminaq; infecerit, & maiora quæq; fuerit aggreſſa, eo magis nomen illius illuſtrari. In hac præpollentis virtutis parte, apud externos clarũ nomẽ habet Pyrrhus, Hãnibal, & Maſiniſſa. Ex his verò hominibus, qui ꝓdigioſa viriũ oſtentatione gloriantur, Polydamas & Milo, omnium certaminũ victores, palmam ſecum auferunt: horum enim alter ante olympicum certamẽ, currus ſiſtere currentes, & manibus, contrà nitẽtibus iumentis, obnixis retinere ſolitus eſt: alter in clypeo vncto perſtare, neq; ſolum depelli ab eo vlla vi poſſe, verum non ſecus, ac ſtatua quædam plumbo affixa, reſiſtere. Tritanum quendam etiã legimus, qui ludo Samnitum gladiatorio, leui tactu aduerſarios omnes vicit, eius quoq; filium Cn. Pompeii militem, tam parui feciſſe hoſtem prouocantẽ, vt inermi eũ dextra ſuperaret, & digito vno correptũ in Imperatoris ſui caſtra trãſferret. Firmum Saturnium robuſtum etiam adeò fuiſſe ferunt, vt Tritanum huius parentem, cuius Elius in prodigioſa fortitudine meminit, viribus ſuperaret: nam & incudem ſuperpoſitã pectori, conſtanter pertulit, quum ipſe recliuis ac reſupinus, & curuatus in manus, & terga, pẽderet potius, quàm iaceret. Ex regibus verò noſtris & ducibus inſignes habentur Tul. Hoſtilius, Romanus rex, nec nõ vterq; Aphricanus, & Marius, Mariúſq; tyrannus, Iulius Cæſar, & Papyrius curſor deniq;, ac Maximus, quorũ alter nactus ex pedũ pernicitate cognomen, alter ex viribus, quum alii Crotoniatem eum Milonem, alii Herculem, Anteũ alii vocarent. Nunc ſupereſt, vt de reliqua fortitudinis ſpecie diſſeramus, cuius munera hęc maximè ſunt, mortis ſcilicet doloriſq;, & aſperarũ terribiliúmque rerum contemptio. Et quanquàm hanc multi ducum propriam militarẽq; virtutem opinentur, quum ſit omnium, in bello tamen clarior inter mortes & vulnera emicat. Huius virtutis ante alios inuictum habitaculũ Roma fuit, proximũ Lacedæmon & Carthago. Hic ex noſtris primus occurrit Romanæ ſapientiæ princeps Cato, cæteris, multorum eruditorum ſententia, maximè pręcellens, Cleãtem, Chryſippũ, Zenonem, Empedoclẽ ſecutus credo, qui omnes, alia licet perſuaſione, ſpõte ſua lęto caput obuii obtulere: tametſi nullam in Catone fuiſſe, verùm omnem potius ceſſiſſe fortitudinem afferãt alii, pręclaro ingenio & præſtanti doctrina viri: & quũ propriũ virtutis huius partis ſit, à ſe & à recto rationis tramite nõ diſcedere, nec in rebus aſperis perturbari, ac deiici, ſed perſiſtere, Fortitudinem afferentes non vmbratilẽ eã eſſe, quæ contra naturã, monſtri vice nititur, vltràque modũ eius egreditur, aut ſtupore animi, aut immanitate, aut inſania, qualem fuiſſe accepimus ferum quendã in ludo Cæſaris gladiatorem, qui, quum vulnera eius à medicis execabãtur, eo fuit habitu oris, vt ſuperante lætitia dolores, ridentis etiam ſpeciem præbuerit, ſed eam verã & probã, quam Socrates & maiores noſtri ſcientiam eſſe dixerunt tolerandarum rerũ, & non tolerandarũ: per quod apparet eſſe quædam intolerabilia, à quibus fortes viri aut obeundis abhorrent, aut ſuſtinẽdis. In hac etiã ex noſtris, Iulius Cæſar, à nobis ſæpe dictus dicenduſq; nobis occurrit, occurrũt Aphricani duo, Pauli

totidem,Macedonicus & Cannenſis,Claudius Marcellus,Claudius Nero,Tib. Gracchus,C.Marius, Druſus & Germanicus Cæſares,Titus & Traianus principes.Ex vetuſtiſſimis autē,primus & tertius Romani reges,nec non ex equeſtri ordine Oratius cocles, L.Siccius dentatus,tribunus plebeius,M Sergius, innumerabilesq́; alii,ſi ſingulos quoſq́; ꝓſequi libeat,quū plures vna gens in quocūque genere eximios tulerit, quàm cæteræ terræ. Externi verò Lacedæmonius Leonidas,Atheniēſis Mylciades, ſupraq́; nominati Themiſtocles atq́; Epaminūdas,& ex antiquioribus,Liber,Hercules,Theſeus,Achilles,Hector,Tydeus, Diomedes, Aiax,& Virgilianus Aeneas:Hannibal quoq́; genitórq́; Amilcar,& Germanus Haſd rubal, Alexāder Macedo,& huius gēitor Philippus,& auunculus Alexāder Epirenſis,& Pyrrhus etiam ipſe Epirotarum rex,de quo ſuprà diximus.Hebręorum inſuper,& imprimis Dauid,Ioſue,deinde & Iudas.Porrò nec me fallit,eam licet virtutem Ariſtoteles ipſe prętulerit, quibuſdam videri poſſe ethicum me virtutum perturbaſſe ordinem, non ſolum prudentiam his annumerando,verum etiam fortitudinem iuſticiæ præferendo militarē, quum ſępenumero iuſticia longe pręfulgens,perfectáque virtus ad alium maximè cēſeatur:quod non ab re,ſed de induſtria quoq́; factū eſſe ſcito.Eſt enim viri propria maximè fortitudo,ſola inter cæteras maſcula,plena ſpiritus,plena vigoris & animi:honoratiſſimam verò eam eſſe omnium virtutum,Ariſtotelis ſentētia ex eo patet,non quia optima ſit,verum propter ea,quæ in ea ſunt optima & vtilia: quas ob res Imperatorū ſimulachra defunctorum,militari fere habitu inſigniri,obeliſcos,columnas & pyramides arcuſq́; triumphales erigi,& poſteritati conſecrari videmus,quaſi præcellentiſſimū ſit,in eo genere laudis ac virtutis potiſſimum claruiſſe.Et quāquam fortitudo hominum cœtus maxime protegat, non minus & iuſtitia vna omnium domina & regina virtutum, etiam ducum propria cenſeri poteſt, quòd ſola hominū cōuentus regit,quòd fœdera ſocietatis humanæ cōtinet,quòd ſeruare non amicis modo,ſed hoſtibus fidem monet. Quúmq́; nihil fraude vtilius,nec dolo efficatius in his,quæ in bellis ꝓſperè atque ex ſententia geſta ſunt,quæ plurima ac maxima eſſe comperies,& quorum gratia aut repudiāda imperia ſunt,aut vnà cum ſuis artibus obeunda,ſunt qui hac Xenophontis ſentētia fręti,in eo libro, qui Equitum pręfectus inſcribitur, licere ſibi exiſtiment hoſtem nedum bello fallere,ſed à diis immortalibus ipſis, vt poſſe cōtingat, precandum,omníque ſtudio fraude vel virtute innitendum, iuxta illud Corebi apud Maronem in illa turbulentiſſima nocte Troianę captiuitatis poſt Androgei mortem inquientis,

Mutemus clypeos,Danaumq́; inſignia nobis
Aptemus:dolus, an virtus,quis in hoſte requirat?

Sint licet qui deteſtandū id omni tempore putent,mutationem illā clypeorum, & reliqua, non grauiſſimi poëtę,ſed adoleſcētis ore dictum cenſeri debere aſſerētes,quod malum & antiquū & noſtri temporis eſt,ſeu illa ignauia eſt ducum, ſeu militum inſolentia, auaritięque rabies,vtraq́; ſententia militantiū ducumq́; animis extirpāda eſt,vt hoſtibus ſeruetur fides,amicis humanitas, vtriſq́; iuſtitia:vt & illis nō, niſi ſeruato decore,noceas,& his nullo penitus noceas modo.

Nam

Nam quid turpius,aut quid vſquã ſceleratius, quàm nocumento his eſſe quorum tutelæ ac præſidio euocatus ſis,quàm ex cuſtode raptorem,ex cane lupum fieri? Huius gloriæ prima in parte clariſſimi habētur Fabricius,& Camillus,& Regulus,quorum primi duo quū poſſent dolo vincere,noluerūt:tertius, ne aut damnoſus eſſet patrię,aut infidus hoſtibus,crudeliſſimè mori elegit,interq; hoſtibus præſtitę fidei ſeruatores,haud prætereundus eſt Caſſius: in altera autem hi ſunt quibus modicum fuit à ſuorū iniuriis abſtinere,niſi vltro pro eis morerentur.Ex his Romę Curius & duo Decii,Athenis autem Codrus,Carthagini Philenes fratres ſeſe ante alios offerunt, quorum primus vt terrorē publicū ſedaret,ſecundi vt victoriam labentemq; aciem firmarent,tertius patriam inſtāti excidio eriperet, quarti vt fines patrios prorogarēt, ad mortē voluntariā ſunt ꝑfecti,vtq; ciuibus ſuis bene eſſet,ipſi eſſe noluerūt.In vtraq; verò Magnus Pōpeius etſi ad hunc vnū Cicero omnes bellicas laudes & quæcunque de his quibus egēt duces vt ſummi ſint aut diximus aut dicturi ſumus cumulatiſſimè cōparat: iurè id quidem meritòque, ſed ſi cui maximè ſuū tribuitur, verè Magni Pompeii laus eſt bellica iuſticia ſimulq; & cognita inter victorias & triumphos cōtinentia,quę ad eam de qua hic aggrediar dicere virtutē referenda eſt, ſi vnū quod nūc ad iuſtitiā ſpectat adiecero, eſſe beneficentiā ac liberalitatē pulcherrimas ducum & Imperatorū veſtes, quibus indecora plurima tegi poſſunt:hac Iul.Cęſar præit cunctos gloria,neq; enim quiſquam,ſi *Senecæ* verba teneo,liberalius victoria vſus eſt, ex qua nihil niſi diſpenſandi poteſtatē ſibi vindicauit. Apud exteros Alexander primum locum tenet,vt Gręci volunt,neq; noſtri obſtant: quanquam Philippus pater in Alexādro qui largitione beniuolentiam Macedonū ſectabatur, profuſionem illam pecuniarū his verbis inſecutus eſt, Quid te, malùm, rationis,inquit, in iſtā ſpem induxit,vt eos tibi fideles putes quos pecunia corrupiſſes? an tu ideo agis vt Macedones nō te regem ſuum, ſed miniſtrum & præbitorē putēt? quod quidem regi ſordidum eſſe non ambigis, & corruptelam quàm largitionem potius dici:fit enim deterior qui accipit,atque ad idem ſemper expectandum paratior.Quid autē eſt ſtultius,quàm quòd facias libenter, curare vt id diutius facere non poſſis? largitiones immoderatas rapinæ ſequuntur,quum enim dando egere cœperis,bonis alienis manus cogeris inferre: itaque quum beniuolentiæ comparandæ cauſa ſis prodigus, non tanta ſtudia aſſequeris eorum quibus dederis, quanta eorum odia quibus exemeris: quamobrem nec ita claudenda eſt res familiaris, vt eam benignitas aperire non poſſit ,nec ita reſeranda vt omnibus pateat, ſed vtrinque modus adhibeatur,isq; referatur ad facultates.Quarta nunc mihi ſupereſt Modeſtia quam Temperantiā vocant, cui adiacet ipſa quam paulo antè dicebam Cōtinentia,ſinè qua non dicam dux,ſed nec quidem vir bonus vſq; fuit. Quia verò nūc de Ducibus ſermo eſt,quid oratio perita literarumq; cognitio, quid magnanimitas,quidue omnes aliæ Imperatorię artes profuerint,ſi auaritæ,ſi libidinis aut gulę imperio Dux victus, abiecto freno quo exercitū regat,ſe ſuaſque legiones præcipitet,& in peſtem trahat,quo ſępe multi cū omnibus copiis periere? Hęc igitur ſingularis,& propria virtus eſt Pompeii,in qua ſi imitari eū

collega eius Craſſus voluiſſet, nunquã ipſe cum filio, & cũ tanta ruina imperii cecidiſſet. Probat hanc Romani ducis cõtinentiam atq; modeſtiam tẽplum Hieroſolymę opulentiſſimum, ſed ab hoc intactum duce, ab altero ſpoliatum: probant & alia multa, quorum pars in verbis Ciceronis apparet, quę mox inſerã. Accedit his manſuetudo quędã, & ſuauitas, facilitasq; animi, in qua Aphricanus & Iulius Cęſar excellunt, hac ad conciliandos animos hominũ nihil efficacius. Eſt huic confinis æqualitas quędam, familiaritasq; cũ exercitu, quæ res maximè milites ducũ amãtiſſimos effecit, in qua notus Valerius Coruus & Marius ex noſtris, ex externis Hãnibal: & hæ quidẽ artes beniuolẽtia & amore, ſicut obiectę, ſeueritas atque imperioſitas exercitum ac ſubiectos metu frenant. His artibus Mar. Curius, & Q. Cincinatus, & Papyrius curſor, & Fabius Max. notiſſimi, ſed nullus in ea re Iunio Bruto Manlióq; par Torquato, quorum primũ publicæ libertatis amor impulit, vt proprios filios à ſe depulſæ tyrannidi fauentes, ſeruiliter virgis cæſos, ſecuri percuſſos, ad mortem ageret: ſecundum verò caſtrẽſis diſciplinę ſtudium coẽgit, vt pręclara indole adoleſcentem filiũ, quòd iniuſſu eius in hoſtem pugnaſſet, quanquàm vnicum & victorẽ necaret. Additur huic ſeueriſſimi facti comes, Poſthumius Tiburtus, cuius ego ne pretermiſiſſe potius, q̃ vt aſſeruiſſe rẽ tantã videar, mentionẽ fecerim: apud quoſdam enim ſcriptorum certa res, apud alios facti eius in ambiguo fama eſt. His tam multis & patientia iungitur eáque multiplex, hæc dolores corporis æquanimiter perfert, illa quaſi quoddam vulnus aurium atq; animi, cõtumelias fert verborum, vtraque ducibus & militaribus curis accommodata: prima quidẽ fortitudinem, ſecunda verò ciuilitatẽ reſpicit, atq; modeſtiã ipſam de qua ſermo eſt: in prima Mutius, & Marius, & Pompeius clari habẽtur, & Actilius quidam Cæſaris miles Maſſilię ſpectatus, & M. Sergius cum eiſdem quibus ſuprà comitibus: ex externis verò Cynegirus Athenienſis græcis hiſtoriis celebratus. In altera verò Ro. imperatores Iulius & Auguſtus ex noſtris: ex externis Philippus & Antigonus Macedonũ reges, & Pyſiſtratus Athenienſis tyrãnus: deniq; noſtros atq; externos Magnus ille Pompeius omnes ſuperat aut ęquat, quo admoneor vt ex oratione quæ de eius imperio habita eſt, ac de imperatorũ ſeu ducũ continentia, déque his quatuor, quę in duce requirimus, M. T. Ciceronis verba paulo antè promiſſa ſubiiciam, quę clementiſſimè atq; inuictiſſimè princeps, vel vſui vel voluptati maximè tibi fore, cõfido. Neq; enim ille, inquit, ſolę ſũt virtutes Imperatoriæ quæ vulgò exiſtimãtur, labor in negotiis, fortitudo in periculis, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, conſiliũ in prouidendo. Et poſt hæc, Non enim, inquit, bellandi virtus ſolùm in ſummo ac perfecto imperatore quærẽda eſt, ſed multæ ſunt artes eximiæ huius adminiſtrę comitéſq; virtutis, ac primùm quanta innocentia eſſe debent imperatores, quanta deinde omnibus in rebus temperantia, quanta fide, quanta facilitate, quanto ingenio, quanta humanitate: nec longe pòſt, Propter hanc auaritiam, inquit, imperatorum, quantas calamitates, quocunque ventum ſit noſtri exercitus ferant, quis ignorat? itinera quæ per hoſce annos in Italia, per agros atq; oppida ciuium Romanorum noſtri imperatores fecerunt recordamini, quũ facilius ſtatuitis quid apud

apud exteras nationes fieri exiſtimetis, vtrum plures arbitramini per hoſce annos militum noſtrorum armis hoſtium vrbes, an hybernis ſociorum ciuitates eſſe deletas? Neque enim poteſt exercitũ is cõtinere imperator, qui ſeipſum non continet, neque ſeuerus in iudicando, qui in ſe alios ſeueros eſſe iudices non vult. Quibus dictis, ad Pompeii laudes verſus, Et miramur, inquit, hunc hominẽ tantum excellere cæteris, cuius legiones ſic in Aſiam peruenerint, vt non modo manus tanti exercitus, ſed ne veſtigium quidem cuiquam pacato nocuiſſe dicatur. Iam verò quemadmodum milites hybernent, quotidie ſermo ac literæ perferuntur, non modo vt ſumptum faciat in militem, nemini vis affertur, ſed ne cupienti cuiquam permittitur: hyemis enim, non auaritiæ profugium maiores noſtri in ſociorum atque amicorum tectis eſſe voluerunt. Age verò, cęteris in rebus qualis ſit temperantia conſiderate, vnde illam tantã celeritatem, & tam incredibilem curſum inuentum putatis? Non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui tam celeriter in vltimas terras pertulerunt, ſed eum res quæ cæteros remorari ſolent, non retardarunt: non auaritia ab inſtituto curſu ad prædam aliquam deuocauit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas vrbis ad cognitionem, non denique labor ipſe ad quietem: poſtremo ſigna tabulas cæteraq́ ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri tollenda eſſe arbitrantur, ea ſibi ille ne videnda quidem exiſtimauit: itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium ſicut aliquem non ex hac vrbe miſſum, ſed de cœlo lapſum intuentur. Nunc denique incipiunt credere, fuiſſe homines Romanos hac quõdam abſtinẽtia, quod iã nationibus exteris incredibile ac falſò memoriæ proditum videbatur: nunc imperii noſtri ſplendor illis gentibus lucet, nunc intelligunt non ſine cauſa maiores ſuos tum cum omni hac temperantia magiſtratus habebamus, ſeruire populo Ro. quàm imperare aliis maluiſſe: iam vero ita faciles aditus ad eũ priuatorũ, ita liberæ querimoniæ de aliorũ iniuriis eſſe dicuntur, vt is qui dignitate principes excellit, facilitate par infimis eſſe videatur. Iã quãtũ conſilio, quãtũ dicẽdi grauitate & copia valeat, in quo ipſo ineſt quędam dignitas imperatoria, vos Quirites hoc ipſo in loco ſæpe cognoſcitis: fidem vero eius inter ſocios quãtam exiſtimari putatis, quam hoſtes omnium gẽtium ſanctiſſimam iudicarint? humanitate iam tanta eſt, vt difficile dictu ſit, vtrum hoſtes magis virtutem eius pugnantes timuerint, an manſuetudinem victi dilexerint. Hęc Cicero, cuius ex officina tãta imperatorum & ducum monumenta poſuiſſe velim, quia neſcio an vſquam alibi de bonis & præclaris eorũ moribus luculentius & vberius ſcriptum ſit. Supereſt auctoritas, quæ ex prędictis maxime naſcitur, augetur autem fama nominis, ex opinione hominũ, ex ducũ virtutibus & ꝓſperitate cõcepta: quo in genere Iulius Cę. Aphricanus maior, & Põpeius Magnus opinatiſſimi habẽtur, quorũ tãta fuit auctoritas, eaq́ ſub iſtis militũ fiducia, vt nõ ſe ad pręliũ ac diſcrimẽ, ſed ad victoriã & hoſtiũ prędã duci crederẽt, quo nihil vtilius ad votiuos ac ꝓſperos belli euentus, & quos in cõtrariũ verti ſolere diffidẽtia bellatorũ, ex leuitate aut inertia ducũ orta, ſępe cõpertũ eſt. Poſtremo deniq́ fœlicitas nõ ſolũ in militia, ſed in vita eſt expetẽda. Nẽpe huc omnia referuntur, háncque nec dare ſibi quiſquã poteſt,

nec augere,diuinum ſane munus,ſed ita duci neceſſarium,vt quamquàm reliquis floreat,ſi hoc vnum deſit,nemo cenſeat eligendum . Nam vt fœlicitatem fiducia, ſic infœlicitatem ducum ſequitur militum pauor, quo nihil propius exitio eſt. In hac quidem quum multi celebres ſint,longê tamẽ Titus,& Traianus, & Theodoſius, & Sylla,ſiue, vt fama fert, Metellus ille fœlix dictus,omnes ſupergreditur:etſi iuxta ſententiã verè philoſophantiũ,nullus hic fœlix ſit, ſed de fœlicitate bellica ſermo eſt, qua fœlicem ducem dicimus vincere ſolitum, inſuetum vinci:in hoc numero ex externis Alexander eſt Macedo, & Cyrus Perſarum rex, niſi in Scythiam perrexiſſet, & Carthaginenſium dux Hannibal, ſi aut Matherbali credidiſſet,aut paulo maturius diem obiiſſet.

Imperatorum consilia quæ Græci ſtratagemata appellant,& quæ ante bellum,in bello,& poſt bellum ſapienter,lepide,facete,ac moderatius dicta ſunt. Ca.II.

POſt haſce virtutum ſpecies & imperatoria munera ,quorum illuſtrem eſſe conſtat effectum , vt præclarè factorum , ita dictorum quæ ducem moneant, rationes etiam & exempla promiſſa ſubiiciemus : quibus egregium primò ac ſanè præcellens ſit illud quod ab Heſiodo vſurpauit Ariſtoteles,ab Heſiodo vel Ariſtotele Liuius,dum ſalutem ſuam exercitúſque ſui M. Rufus Minutius beneficio Q.Fabii Max . cognouiſſet,eum videlicet optimũ ,& primum ſeſe virũ, qui quę gerenda ſunt conſpicetur & cõſulat:ſequẽti autem gradu eum,qui aliorum bene monentium conſilia ſequatur:extremi autem ingenii & penitus inutilis illum eſſe, qui coſulere neſciat alteri nec parere.

Gymnoſophiſta quiſpiam acri & perſpicaci ingenio ad ſuccinćte reſpondendum,ab Alexandro interrogatus,quonam pacto quis late imperitans,magnam ſibi beniuolentiam comparare poſſet,Ne ſit terribilis inquit. Ab eodem interrogatus item, quomodo mortalis quiſpiam ſe in deorum numerum reciperet, Si humanis,ſubiunxit,maiora viribus opera geſſerit.

Agis rex,quũ Atticus quidã in Laconicos enſes cauillaretur,φ parui eſſent, diceretq; facile eos abſorberi à circulatoribus in theatris poſſe : Et tamẽ vix nos, inquit,attingimur hoſtiũ gladiis lõgioribus. Ego verò & Laconicã orationẽ intueor,quæ breuis videtur eſſe,maximas res cõplecti,& auditorũ mentem attingere. Cyrus conſpecto Centurione prope ſe diſcumbente,graui turpíq; corpore,iocandi gratia adoleſcentem ne ponè aſſidentem ob pulchritudinem more Gręco ſecum duceret rogauit,annuente illo dicenteq́; ſe aſpectu eius oblectari admodum, coniicere in eum oculos ,qui vnà cœnabant,viſaq; viri inhoneſta nimium facie, riſere omnes:ſubinde qnęrẽtes,qua ſibi in re vſui talis vir eſſet:is Centurio quotiens die noctuq́; ab ſe appellaretur,ait nulla vnq̃ excuſatione vſũ,cito ſemp obtẽperaſſe:quũ quid ei demãdaſſet,nũq̃ abſq; ſudore mãdata executũ,reddidiſſe quoq; cõmilitones ſuo exẽplo ſolicitos. Idem quoq; ad impii magnitudinẽ hoc adiecit inuẽtũ,vt quicquid etiã in remotiſſimis ageretur locis,q̃primũ ſciret. Cognito nã φ quãtũ die noctuq́; eques itineris cõficere poſſet,diſpoſitis in loco equitibus, vt recẽs literis receptis ſuccederet feſſo,velociter q̄d vbiq; accideret noui ꝑcipiebat, ꝓuidebatq́; ꝓut neceſſariũ eſſe videbatur:hęcq; cauſa extitit,q̃uis procul abſit à vero,vt velocius q̃ grues iter facere putarẽtur,idq́; ꝓpter velocitatẽ eũtiũ creditũ eſt. Aeſchylus

Aeſchylus in Iſthmo certamē ſpectās,vbi altero vulnerato,theatrum exclamauit,Ionem Chiū tangens,Vidésne,inquit,quid exercitatio ſit? vulneratus enim tacet,ſpectantes verò clamant.

Ageſilaus interrogatus quid facturi Lacedæmonii victores eſſent,Si prudētiſſimus,inquit,imperator rem gereret.Hoc itē præſente duce,quū quiſpiā Lacedæmoniis muros deeſſe queſtus eſſet, Dic,inqt,meliora:ciuitas enim ipſa noſtræ vrbis munitiſſima mœnia ſūt:par ſiquidē eſt,nō lignis aut lateribus,ſed virtute patriā,deos penates,aras,focos,parētes,cōiuges,liberos, tueri atq; defēdere.

Braſidas quū in caricis murē cōprehēdiſſet, morſus eum dimiſit:deinde ad aſtantes conuerſus,inquit,O Hercules,nihil eſt tam paruū neq; tam imbecillū, quod ſi auſit vlciſci,& inuadentibus repugnare,non ſe incolumen ſeruet.

Chabridas dicere cōſueuit, formidabilius eſſe ceruorū agmē ductu leonis, quàm leonū ceruo duce.Idem eos dicebat pulcherrimè officio imperatoris fūgi,qui res hoſtium maximè noſcerent.

Seſoſtris Aegyptiorum rex, quum eos qui iuxta mare rubrū ſunt homines claſſe ſubdidiſſet,& in Aegyptum rediens per terrā,omnes gentes,quæ ſibi impedimēto erāt expugnaſſet,harū quęcūq; ſibi fortis & libertatis cupida viſa eſt, in eorum regione colūnas erigens,in eis & nomen eius,& patrię hominisq; verēda incidit,& vt ſua potētia eos vicerat:quos autē ſinè prælio & facile ſuperaſſet,ibi colūnis poſitis ea ſcripſit nomina,addēs ad ea mulieris pudibūda inciſa.

Q.Mutius legatus à Romanis ad Pœnos,duabus teſſeris poſitis,altera pacis altera belli,optione ſibi collata vtrā S.P.Q.R.referri mallet, vtraque ſublata, Pœnorum,inquit,non Romanorum vtram vellent eſſe debere.

Q.Fabius,Romanorum imperator econtrà, ſimili modo ad Carthaginēſes miſit epiſtolam,in qua vtriuſque populi ſententia par vigor amplitudoq; quōdā fuiſſe deprehendi poteſt:ibi enim ſcriptum quū eſſet,Po.Ro. miſiſſe ad eos haſtam et caduceū,ſigna duo belli aut pacis,ex quis vtrū vellent eligerēt,quōd que eligiſſent,vt vnū id eſſe miſſum exiſtimarent,Carthaginenſes reſponderūt ſeſe neutrum velle eligere,ſed poſſe cogitare qui attuliſſent,vtrū mallent relinquere:quodq; reliquiſſent,id ſibi profectò gratum futurum:hæc tametſi ab elegātiſſimis rerum geſtarum ſcriptoribus dicta ſint, M.tamē Varro certiſſimus auctor,non haſtam ipſam,neque ipſum caduceum miſſa dicit,verum duas teſſerulas,in quarum altera caducei,in altera haſtæ ſimulachra fuerint inciſa.

Carthaginenſes quia ſpartum & nerui deficiebant ad ſagittas emittēdas,tōſarum crinibus mulierum ad funes efficiendos vſi ſunt,quod aliquādo & apud Maſſiliēſes,& Rhodios,& Aquilegiēſes, & Romanos in Capitolio obſeſſos vrbe à Gallis occupata,factū eſt:vnde & in honorem matronarum,templum Veneri caluæ ſenatus decreuit.

Tarquinius Priſcus,Quiritibus operis tædiū periculūq; fugientibus, nouū & inexcogitatū antea,poſteaq; remediū inuenit.Sex enim hominū vita defūctorū figere crucibus corpora ſpectāda ciuibus,ſimul à feris volucribusq; lacerāda iuſſit,quāobrē pudor Romani nominis,qui prius res ſæpe pditas ſeruauit in præliis,tūc quoq; ſubuenit:iā erubeſcēs, cū puderet ſic viros, tāq̃ puditurū eſſet

extinctos. Cæcilius Metellus Pius ꝓcõſul, Trebiá vrbẽ Hiſpaniȩ primariá quũ ſubigere nequiret, ac vagantẽ fluctuantémque exercitum duceret, hóſq; modo adoriretur, modo ad illos ſe tranſferret, & iunior quidam tribunus militum quid ſibi vellet tã crebra locorum mutatio peteret, Si hanc reſpondit interiorem tunicam exiſtimarem mentis meæ conſciam eſſe, exutus eam, in ignem cõtinuo mitterem: ſicq; fœlicibus cœptis, poſt tam longa itinera, tam varia peragrata municipia, ad Trebiam inopinatam denuò conuerſus eã oppreſſit, & nõ ſine omnium admiratione, voti ſui compos factus eſt.

Scipio cui primum Aphricano cognomentum extitit, vt Valerio Maximo, vel Fabius, vt Senecæ placet, Turpiſſimam aiebat & ignauiæ plenam imperatori excuſationem eſſe, Nõ putaui: cõſultè enim quæ armis geruntur tractari debere opinabatur, quum præterita præcipitaq; magis reprehendi, quàm reuocari vlla vi humana, vel ratione in integrũ reſtitui corrigíue poſſint. Is etiam Scipio quũ à re militari atque vrbana ſtudium ad literas conuerteret, dicebat quũ ocioſus eſſet, plura tunc negocia à ſe geri. Inde vbi Carthaginem in deditionẽ vi accepiſſet, ac milites quidem quam cepiſſent captiuã præſtanti forma virginem aduеherent, atque illi darent, Libenter, inquit, acciperẽ ſi priuatus, haudquaquàm Imperator eſſem. De eodem itidem licet inuulgatũ ſit, in aciem nunquã deſcendere imperatorẽ debere niſi aut occaſione ſe prȩbẽte, aut neceſſitate impellente, ex Sempronii tamẽ Aſellionis veteris ſcriptoris quarto hiſtoriarũ libro de P. Aphricano, Pauli filio ita proditum eſt, Se patrẽ ſuum audiſſe dicere, L. Aemilium Pau. nimis bonum imperatorem, ſignis collatis non decertare, niſi ſumma neceſſitudo, aut ſumma ei occaſio data eſſet: & ſapiẽter quidẽ vtrũque. Nã ad totius exercitus ſalubritatẽ nihil efficacius quàm quòd viri & ducis eſt, non deeſſe fortunæ prȩbenti ſe, ſed oblato caſu ad conſiliũ flectere: nihil pernicioſius quàm in anguſtiam rei bellicȩ compulſum, imbellẽ fieri: quod nec euentus modo docet, qui ſtultorũ magiſter eſt, ſed eadẽ ratio quæ ſȩpenumero fuit futuráque eſt.

Auguſtus quum decimum octauum annum agens hoſtiliter vrbem inuaderet, ex ipſius exercitus legatis qui ſibi eius nomine cõſulatum expoſcerent, cũctante ſenatu, Cornelius Cẽturio legationis princeps reiecto ſagulo, enſis capulum detegens, haudquaquam dubitauit in curia dicere, Hic faciet, ſi vos nõ feceritis. Idẽ Auguſtus ſaxo in expeditione percuſſũ, ac notabili cicatrice in frõte deformẽ nimium, tamẽ ſua opera iactantẽ, ſic leuiter caſtigauit, At tu cũ fugies, inqt, nũq̃ poſt te reſpexeris. Ad eum itẽ veteranus quiſpiã, quũ die ſibi dicto piclitaretur, acceſſit in publicũ rogauitq; vt ſibi adeſſet, Auguſtus aduocatum quẽ ex comitatu ſuo elegerat ſine mora dedit, cõmẽdauitq; ei litigatorẽ: exclamauit ingẽti voce veteranus, At nõ ego, Cȩſar, pclitãte te Actiaco bello vicarium quȩſiui, ſed ꝓ te ipſe pugnaui, detexitq; ĩpreſſas cicatrices, qbus erubuit Cȩſar venitq; in aduocationẽ, vt q vereretur ne ſupbus tantũ, ſed etiã ingratus videri poſſet. Imperatori quoq; bono inſuper neq; quicq̃ minus quàm temeritatẽ cõgruere arbitratus eſt, ſatiſq; celeriter fieri quicquid cõmode gereretur, quod à Catone licet prius dictũ ſit, crebro tamen & familiari tanq̃ ſuum ſolitus erat

vſurpare

vſurparē ſermone.Occurrit illud eiuſdē Auguſt.Cęſ.poſtremo,qui cū Alexandrię eſſet,& antrum vbi Aegypti regum cineres precioſis pyxidibus ſeruabantur ingreſſus eſſet,corpus quidē Alexādri Macedonis libenter aſpexit, interrogatus verò nū & Ptolemæi reliquias vellet inſpicere, Reges ſe inquit velle videre,non mortuos:atqui rex fuerat Ptolemæus, ſed quantū inter veros reges,eóſque quos regum nomine vulgus appellat interſit, breui diffinire voluit elogio ſapientiſſimus imperator.

Scipio iunior Polybii præceptum obſeruans ſtudebat non prius è foro abire, quàm aliquem ex abeuntibus familiarē ſibi atq; amicū quouis pacto effeciſſet. Idem quum pulcherrimè ornatum quiſpiā ſcutum oſtētaret,Heus,inquit,adoleſcens, ſcutum certe pulchrum eſt, verum decet Romanum virum in dextra potius ſpes ſuas quàm in ſiniſtra collocet.

Scilurus quū relictis maribus filiis octoginta,diē eſſet obiturus, haſtarū faſcē cuiq; oſtendens,vt illū cōfringeret iubebat : id autē ſingulis ſe poſſe negātibus, ſigillatim haſtas eductas facile omnes cōfregit:ita docēs illos,vbi vna eſſe perſeuerarent,firmos ac potentes fore:imbecillos verò, ſi ſepararentur ac diſſiderēt.

Tigranes vrbanum,facetúmque quippiam in Romanorum exercitum afferre cupiens,vulgatiſſimū illud dixiſſe fertur,Eos ſi legati venirent,ſatis multos quidem:ſi verò pugnaturi,perpaucos admodum eſſe.

Amaſis Aegyptiorum rex,quum contemneretur ab Aegyptiis,quòd obſcuro loco natus,& paulo antè regno potitus, vas aureū quod habebat lauādi gratia ad turpéſque vſus,fregit,deiq; ſimulachrum ex eo cōfecit, ídq; in celeberrimo vrbis loco ſtatuit : quūq; religioſe coleretur ab Aegyptiis,huius rei certior factus eos cōuocauit,rémque docuit,vt ex eo vaſe ſimulachrū erat in quod prius Aegyptii vomebant,meiebántque,& pedes lauabāt:nunc verò venerabātur, eodē ſibi modo eueniſſe,ſiquidem prius plebeius erat,nunc eorum rex,proinde ſibi honores haberi iuſſit,ſic Aegyptios induxit ad ſui venerationem.

Agathocles figuli fuit filius, qui Siciliæ dominationē adeptus,réxque appellatus fictilia pocula conſueuit inter aurea ponere eáque iunioribus oſtendēs dicere,Ego quum huiuſmodi pocula conſueſſem,in præſentiarum quoniam diligentiæ ac fortitudini ſtuduerim, hæc facio.Inſuper quum vrbem obſideret & quidam è mœnibus per conuicium dicerēt,O figule, quo pacto militibus ſtipē ſolues,manſuetè is atq; ſubridens ait,Quum hanc cepero : quū autē viribus in ſuam redegiſſet ditionem,captiuos venundabat,inquiens, Si conuicio me rurſus affeceritis,querar apud dominos veſtros.

Antigonus quum milites quoſdam eſſet intuitus,qui thoracibus & galeis ad pilam luderent gauiſus eſt,eorumq; duces accerſiuit quos laudaret, vt autē audiuit eos bibere,illorum ducatus militibus dedit,Is etiam poſteaquàm longam ægrotationē euaſiſſet cōualeſceretq;,nihil ait deterius accidat: hęc enim aduerſa valitudo nos monuit,vehementius nobis efferendū nō eſſe,quoniā mortales ſumus . Idem nocte quadā quum nōnullos ex militibus ſuis exaudiſſet omnia mala imprecantes regi,qui ipſos in illud iter inextricabileq; lutum deduxiſſet, acceſſit ad eos qui maxime laborabāt,& quum ignorantes à quo adiuuarentur

expl

explicuiſſet,Nunc,inquit,maledicite Antigono,cuius vitio in has miſerias incidiſtis:ei autem bene optate, qui vos ex hac voragine eduxit. Inſuper tã miti animo hoſtium maledicta quàm ciuiũ tulit.Itaque quum in paruulo quodam caſtello Græci obſiderentur,& fiducia loci contemnentes hoſtem, multa in deformitatem Antigoni iocarentur,& nunc ſtaturam humilem,nunc naſum colliſum deriderent,cũ gaudio,inquit,Bene ſpero,ſi in caſtris meis ſilentiũ habeo: quũ hos dicaces fame domuiſſet,captis ſic viſus eſt,vt eos qui militiæ vtiles erãt in cohortes deſcriberet,cæteros præconi ſubiiceret,idq; ſe negauit facturum fuiſſe niſi expediret his dominum habere,qui tam petulantem linguam haberẽt. Rurſus quum ſæua tempeſtate iactaretur,ac in eadem naui ſecũ ſuos omnes habuiſſet,prẹcepiſſe liberis dicitur,vt & ipſi meminiſsẽt, & ita poſteris proderẽt, ne quis cum tota gente ſimul in rebus dubiis periclitari auderet. Cuius præcepti memor Philippus,quum duos ſimul filios ſecum haberet,ambos ſe non cõmiſſurũ in aleam eius qui præponeretur caſus: & quoniã maiorẽ filiũ ſecũ duceret,minorẽ ad ſubſidia ſpei,& cuſtodiã regni remiſſurũ in Macedoniam eſſe.

Dum Antagoras poëta cõgrũ elixaret,idemq; patellã quateret, Antigonus qui poſt eum ſtaret,Homerũ ne,ait, putas Antagora quum Agamemnonis res geſtas ſcriberet,congrũ elixaſſe? & Antagoras, Tu autẽ rex,ait,exiſtimas Agamemnonem quum illas res gereret,curioſum adeò extitiſſe,ſi quis in caſtris cõgrum elixaret.

Lamachus quũ manipularem præfectũ quendã reprehenderet,quoniã deliquiſſet,isq; diceret nũq̃ fore vt id amplius faceret,bello enim bis errare nõ licet.

Memnõ qui cõtra Alexandrũ pro rege Dario bellũ gereret,quendã qui ſub ſe merens multa de Alexãdro maledicè,petulanterq; loqueretur,vbi lancea percuſſiſſet,Ego te,inquit,alo vt pugnes, non vt Alexandro maledicas.

Dum Medis irruentibus Perſarũ acies pulſata in fugam ageretur, ac omnino deficiens,nec victorem aſpicere auderet,matresfamilias eorũ & vxores paſſim obuiam fugientibus occurrerunt,& earũ denſata acie orant, vt eiuſce fugæ notam haudquaquam ſubeant,ſed fortiter in prẹlium reuertantur: nolentibus ſublata veſte obſcœna corporis oſtendunt,rogãtes ne in vteros matrũ vel vxorum velint refugere:hac repreſſi caſtigatione,in prẹlium redeunt, & facta impreſſione,quos fugiebãt, fugere compulerunt.

Themiſtocles adhuc iuuenis,quum Marathonis victoriam & Milciadis imperium animo celebratum repeteret atque verſaret, inſomnéſque noctes proinde duceret,& ſolita reſpueret cõuiuia, interrogantibus admirãtibusq; vitæ mutationem,eum dicere ſolitum ferunt,quòd Milciadis victoria ſibi ſomnos eriperet.Interrogatus etiam,vtrum Achilles mallet an Homerus eſſe, Tu autẽ ipſe, inquit,vtrum victor in Olympia eſſe malles, an victorum præco? Rurſus quũ Adimãthus qui nauale prælium formidaret diceret,aduerſus eũ qui ad id Grẹcos adhortaretur ſuadendoque incitaret,ô Themiſtocles,eos qui in certaminibus primi irruperint,cẹdunt ſemper,Ita eſt,inquit, Adimanthe, verum eos qui manſerint haud coronãt. Quum item ad interfectorum cadauera ad mare viſenda ſe cõtuliſſet,vt armillas paſſim & torques abiectas aſpexit,prẹteriẽs ipſe

amico

amico qui eum ſequebatur, Collige tibi,inquit, tu enim nequaquam Themiſtocles es. Eundem etiam dicere ſolitum ferunt,ſe neque honoribus ab Athenienſibus affici,neque apud eos in admiratione eſſe,ſed procella vexatos, imminente periculo,ſe veluti platanum ſubterfugere:reddita autem ſerenitate,euellere atque deiicere.

Cum Antiochus rex, poſteaquàm Romani aduerſus eum traieciſſent in Aſiam,pro ſoluendo bello ad Scipionem miſiſſet,eiuſmodi reſponſum accepiſſe fertur,Prius enim oportuit,non nunc quum frenum & ſeſſorem ſuſceperis. Idem cùm ingenti exercitu Græciam petiturus eſſet,cunctis ob militum multitudinem & armorum varietatem,quę paulo antè iactabantur perterritis, huiuſcemodi ad Achæos dictione eſt vſus,Quum enim apud Chalcidenſem,bonum quidem hoſpitem,& ſcitum cõuiuatorem ſolſtitiali tẽpore comiter accepti miraremur, vnde illi eo tempore anni tam varia & multa venatio, homo glorioſus ridens varietatem ,ait illam ſpeciem ferinæ carnis, ex manſueto manſuefactam, ſed cõdimentis & apparatibus ſolum differre. Proinde nec vos vlla teneat admiratio circa hæc varia nomina gentium inauditarum,Dacas,& Caduſios ,& Elimæos,& multa genera armorum,haſtatos,cataphractos,& pezæteros,hoc eſt, pedeſtres ſocios,cumq; pedeſtribus ſagittarios auditis:nam, homines omnes eſſe,armis inuicem differentes,aut paulo mancipiorũ melius propter ſeruilia ingenia quàm militum genus.

Lucullus in Armenia,quum cataphractos Tygranis maxime milites ſui metuerent,bono animo eſſe iuſſit : futurum enim plus laboris in illis ſpoliandis, quàm in vincendis.

Lucius Sylla qui Præneſte obſidebâtur,occiſorum in prælio ducum capita, haſtis infixa oſtendit, atq; ita obſtinatorum peruicaciam fregit. Sylla item cognomento fœlix,inter ſuas maximas fœlicitates duas exiſtimabat,Pii Metelliami citiam,& quòd vrbem Athenarum non ęquaſſet ſolo,ſed ſeruaſſet potius.

Eumenes quum in caſtra reuerteretur, & epiſtolę paſſim in ipſis caſtris abiectæ inuenirentur, quibus his qui eius caput ad Antigonum detuliſſent, magna præmia diffinirentur, vocatis ad concionem militibus, gratias primo egit,quòd nemo inuentus eſſet,qui ſpem cruenti pręmii fidei ſacramentis anteponeret, tum deinde ſubiecit callidè confictas has à ſe literas ad experiendos ſuorum animos eſſe,cęterum ſalutẽ, ſuam in omnium poteſtate eſſe,nec Antigonum, nec quemquam ducum ſic velle vincere,vt ipſe in ſe peſſimum exemplum ſtatuat : hoc facto in præſenti labantium animos coërcuit,& in futurũ prouidit,vt ſi quid ſimile accidiſſet,non ſe ab hoſte corrumpi,ſed à duce tentari milites arbitrarentur.Inſuper quum intelligeret,ſi copiæ ſuæ cognoſcerent aduerſus quos ducerentur, non modò non ituras,ſed ſimul cũ nuncio dilapſuras, hoc eius fuiſſe prudentiſſimũ fertur,vt deuiis itineribus milittes duceret, in quibus vera audire non poſſent,& his perſuaderet ſe contra quoſdam barbaros proficiſci:itaque tenuit hoc propoſitum, & prius in aciem exercitum duxit præliũmque commiſit, quàm milites ſui ſcirent, cum quibus arma conferrent. Effecit etiam illud locorum præoccupatione,vt equitatu potius dimicaret,quo plus valebat, quàm peditatu,quo erat

deterior

deterior. Hunc item Eumenem perſequens Antigonus,cum omni genere copiarum ſępe abundaret, neque vnquam ad manus accedere liceret,niſi his locis quibus pauci multis poſſent referre,extremo tempore cum conſilio capi non poſſet, multitudine circuitus eſt:hinc tamen multis ſuis amiſſis,ſe expediuit,& in caſtellum Phrygiæ quod Nora appellatur confugit,vbi cum videret ſe fortunam obſidionis ſubiturum,maiorem exercitus partem dimiſit,ne aut conſenſu multitudinis hoſti traderetur,aut obſidio ipſa multitudine grauaretur, in hiſque qui remanſerant,quum vereretur,ne vno loco manens,equos militares perderet, quòd ſpatium non eſſet agitandi, callidum fuit eius inuentum,quemadmodum ſtans iumentum concalefieri exerceriq́ꝫ poſſet, quo libentius & cibo vteretur,& à corporis motu remoueretur:ſubſtringebat caput loro altius,quàm vt prioribus pedibus planè terram poſſet attingere, deinde poſterioribus cogebat exultare, & calces remittere:qui motus non modo minus ſudorem excutiebat,quàm ſi ſpatio decurreret: quo factum eſt, quod omnibus mirabile eſt viſum, vt æquè iumenta nitida ex caſtello educeret,quum complures menſes in obſidione fuiſſent, ac ſi in campeſtribus ea locis is habuiſſet. Demades poſteaquàm ex hac luce migraſſet, Alexander aiebat videre ſe Macedonum exercitum excæcato Cyclopi perſimilem,quoniam tali principe eſſet orbatus. Artaxerxes quum aliquando fugiẽs, commeatu impedimẽtiſq́ꝫ direptis,ſiccis ficis veſceretur,ac pane ordeaceo,Cuiuſmodi,inquit,voluptatis rudis eram?

Aurelianum imperatorem,ne vti ſtatuerat,in vrbem Tyanam deſæuiret, placauit Apollinius, maximæ famæ & auctoritatis homo: quippe ſi vis ô imperator inquit vincere, nihil eſt cur ſæuias in ciues iſtos: ſi vis imperare, abſtineas à cruore innocentum oportet: ſi vis viuere, clementer age. Idem Tyanam quidem rebellem vrbem obſidens,iurauit ſe neque canem in ea vllum ſi caperet relicturum, ac probe id quidem: ea nanque res militibus prædæ auidis ſpem dedit, & animum capiendi, obſeſſis verò deſperationem fecit: at verò vi capta vrbe,quum milites iuxta illud dictum,quo canem ſe relicturum apud Tyanæos negarat,euerſionem vrbis expoſcerent, reſpondit his, Canem, inquit, negaui in hac vrbe me relicturum, canes ergo omnes occidite: quod dictum quo præda negabatur,ciuitáſque ſeruabatur, totus exercitus quaſi dictaretur,accepit. Inſuper Manlio Chiloni cuipiam forſan iurganti hominem ab eo de medio ſublatũ, quo peruadendæ vrbis ſuæ conſiliario vſus maxime fuerat, in hunc modum reſpondiſſe fertur, Occidi paſſus ſum, cuius quaſi beneficio Tyanam recepi: ego verò proditorem amare non potui: & libenter tuli quod eum milites occiderunt, neque enim mihi fidem ſeruare potuiſſet,qui patriæ non pepercit.

Exercitum ducens in Perſas Iulianus apoſtata,quem occuparat pontẽ quum tranſiſſent copiæ omnes,igne combuſſit,vt pugnaretur fortius,militéſque in hoſtium terra aut mori aut vincere oportere.

Lacedæmonii magna bellicæ rei gloria cęteris præſtantes, natorum ſuorum verberibus publice admotis, experiebantur indolem, exhortabantúrque,vt flagellorum ictus fortiter ferrent, & laceros & ſemianimes rogabant perſeueranter vulnera præbere vulneribus. Nec aliter matres pugnam inituros filios admonebant,

bât,quàm vt eam minus detrectantes, aut ſuperſtites armatiq; coram reuerterentur, aut exanimes vnà cũ armis referrẽtur:vt enim eorũ epigramma oſtendit,& viuendum libenter & moriendum,ſed vtrunque cum virtute,cenſebant. Lacedæmoniorum etiam quiſpiam quum præſens hoſtis inter loquendũ gloriabundus aſſereret,ſolem telorum copia ſuorũ & ſagittarũ multitudine Spartiatas non viſuros in vmbra,immo,inquit,melius pugnabimus.

Cymbrorũ probanda etiam ac Celtiberorum animi præſtãtia,qui inter arma,ſanguinem & vulnera exultabant tanquam beati vitam relicturi:ægrè ferebant,vt cæteri mortalium,aliquo morbi genere confici,tanquam turpiſſimum id eſſet,& miſeriæ plenum.Hi etiam ignominiæ non paruæ eſſe putabant,prælijs ſupereſſe,quum is oppetiſſet,pro cuius ſalute ſe deuouiſſent:proinde,quod mirũ dictu eſt,lęti ferebant vulnera,enumerabãt cicatrices,& telis traiecti morientes etiam amabant,pro quo caderent,imperatorem.

Alexander animo ſemper ingenti,quãquam matris legiſſet epiſtolã, qua admonebatur vt à veneno Philippi medici præcaueret,acceptã potionẽ tamẽ bibit nõ deterritus:& quia plus ſibi de amico ſuo credidit,dignus fuit q innocẽtẽ haberet,dignus q faceret.Is etiã inſtructo exercitu,quũ militẽ quẽdã intueretur,q iaculũ amẽtaret,ex acie vt inutilem repulit: quippe qui nũc inſtrueretur, quũ iã armis vtendũ eſſet.Inſuper quũ ad Arbelas aduerſus decies cẽtena hominũ milia de ſumma rerũ,acie dimicaturus eſſet,& amici eum adirẽt,qui milites ſubaccuſarent,quòd intra tabernacula inter loquendum paciſcerentur,vt nihil omnino ſpoliorum in regiam relaturi forent, ſed ſibi ipſis cõparaturi, at ille ſubridens,Bona,inquit,nunciatis omnia:audio enim his viris vincendi,nõ fugiendi conſultationes eſſe.Sagittę quoque ictu in crure vulneratus,vt eorum multi concurriſſent qui eum appellare deũ conſueſſent,læta hilariq; facie,Hic quidem ſanguis eſt,ait,vt videtis,& nõ cruor cælicolæ,qualem diui miſere fluentem.Idem præceptorem ſuum credo ſecutus Ariſtotelem, ęnea concha ſubpoſita,brachio extra cubile protento pilã tenebat argenteam, vt quum neruorum vigorem ſopor laxaſſet infuſus,geſtaminis lapſi tinnitus ſomnum abrumperet.Rurſus qui inter Indos optimus arcu videretur,diceretur q; per annulũ ſagittam emittere,eum quum haberet captiuũ,vt id oſtenderet iuſſit:quod quũ ille nollet,iratus Alexãder hominem imperauit interimi: ille verò quũ ageretur vbi ad eos à quibus agebatur cõuerſus diceret, multos ſe dies ei rei nõ ſtuduiſſe, ꝑpterea q; ne aberraret timuiſſe:id poſtquã Alexãder audiſſet, & miratum eſſe,& muneribus donatum hominem liberaſſe.Laboranti item ob ſitim, Macedonum manus aquam vtribus ferẽs,impletã galeæ aquam obtulit, quam accipiens ſitientemq; exercitum circumſpiciens,demiſſo capite & fixis in potũ oculis,inguſtatam hiſce probãdis verbis reddidit,Si bibero,inquit,hos mœror inſtigabit:quo audito,milites adeſſe eum cernentes, magna cum voce ingẽtiq; ſpe certatim acclamauere.Non enim laborem perferre,non morti ſe obnoxios putare,donec talem eis regem ac ducem adeſſe cõtingeret.Cuidam etiam ciuitati,partim agrorum ac dimidium omnium rerum pollicẽti,Eo,inquit, Alexander,propoſito in Aſiã veni,vt nõ id acciperem quod dediſſetis,ſed vt id haberetis

beretis quod reliquiſſem. Illud etiam eiuſdem regis, dictu ſanè ac factu memorabile, qui quum Darii filias captiuas haberet, & mirum in modum forma præſtantes, nec aſpicere quidem voluit, indignũ ac turpe regi ac duci eſſe ratus, eos qui viros vincerent, à mulieribus vinci. Hoc loco denique non videtur prætereundum, Sigiſmunde, conſiliũ tuum, Alexandri conſilio quàm ſimilimũ, qui nõ ſolùm vltrò oblatas hoſtium epiſtolas Cæſaris more nõ combuſſit, ſed ſuorum callidè perquiſiuit: quanquam quid Alexandrum teq; nomino, quum omnium penè hominũ cõſilia hac de re paria, & Alexãdrea Sigiſmũdeaq; potius quàm Cæſarea vel Pompeiana eſſe conſpiciantur?

Caius Pompilius, vt ferè omnes tradũt, vt Plinius, P. Octauius coſ. legatus à Romanis miſſus ad Antiochum regem, qui abſtinere illũ Aegypto, & ab Alexandria diſcedere quam obſidebat, ne Ptolomæi filiorum qui pupilli eſſent regnum occuparet, aut ſi iam cepiſſet, excedere iuberet, quum in Aegypto Pompilium per caſtra aduenientem eminus Antiochus quã humaniſſimè ſalutaſſet, oſculumq; ei poſtea rex obtuliſſet, nõ ſeruata ſalutandi vice (nam coluerat inter cæteros Antiochus multum Pompilium, quum obſes Romæ fuiſſet) tum Pompilius faceſſere interim priuatam amicitiam iubet, quum mandata patriæ intercedãt, prolatoq; Senatus decreto, & tradito ac perlecto, quum rex dixiſſet cõſultaturum daturũq; reſponſũ, Pompilius rege in gyrum virga circũſcripto, Hic ergo ſtans, inquit, conſulta & reſponde. Cunctis autem viri grauitatẽ atque animi magnitudinẽ admirãtibus ſtupentibúſq;, & Antiochus ſe Senatui pariturũ reſpõdit, & ita Pompilius & ſalutauit eũ, & gratiſſimis vlnis cõplexus eſt.

Hadrianus qui reges omnes muneribus ſuis penè vicit, quum quodam tempore veteranum quempiam notũ ſibi in militia, dorſum & reliquũ corporis in balneis vidiſſet atterere, percũctatus cur ſe marmoribus detergẽdum daret? vbi audiuit hoc idcirco fieri, q ſeruum non haberet, & ſeruis eum donauit & ſumptibus: verùm poſtridie quum plures ſenes ad prouocandam liberalitatẽ principis parieti ſe ſimili modo attererent, euocari eos iuſſit, & alium ab alio inuicem defricari. Idem familiaribus quibuſdam facilitatem comitatemq; ſuã nimiam in omnes obiurgantibus, eiuſmodi ſubiecit, Imperatorẽ ſingulis eſſe debere, cuiſmodi eſſe ſibi ſingulos Imperator optaret.

Fauorinus philoſophus quum pro verbo quopiã quòd elegantiſſimè protulerat ab Hadriano ineptè reprehenderetur atque ceſſiſſet, arguẽtibus ac ęgreferentibus ob id illum familiaribus ſuis, ſubridens, Non rectè quidem ſuadetis, inqt, qui nõ patimini me illũ doctiorẽ omnibus credere q habet xxx legiones.

Antonius poſt Mutinẽſem obſidionẽ fugiens, ſeu quòd naturali more ſui corporis laboribus exhauſtis creberrimè bibebat, vbi bibẽdi facultas afforet, per ſingulosq; paſſus ſubſtitebat, è veſtigio deinde fugã præcipiti conſternatione reaſſumebat, interrogatus ex familiaribus eius quiſpiam quidnã Antonius ageret? ſubiecit, Quod canis in Aegypto, bibit enim & fugit: memorię enim pditũ eſt, canes Aegyptiacos Crocodilorũ cõtactu ãxios atq; lunaticos, bibere & fugere.

Theocritus ille nõ Syracuſius, ſed Chius, ad infenſũ ſibi regẽ Antigonũ altero captũ oculo quũ traheretur, ſpẽ prębẽtibus ſuis fore vt quũ ad oculos regis

perueniſſet

perueniſſet,miſericordiam inueniret,reſpondit,Impoſſibilis ergo eſt iſta conditio,actum eſt,perii. Verumenimuero hæc intempeſtiua mordacitas,& Theocrito mortis, & Antigono homicidii ſimul ac periurii cauſa fuit: iurauerat enim ſibi parcere,ſed ioci aſperitate motus non pepercit.

Mithridates Ponti rex, Ariaracti regi Capadocum ſub ſimulatione colloquii inſidias tendens,gladiũ ſub faſciis abdiderat,crudelis licet adoleſcens,& ad interitũ deſtinatus,regio tamen illorum more temporum,ſcrutatorẽ permiſit:qui dũ Mithridati curioſius manũ in ſecretiores partes corporis immittit,iocabundus ille,Caue,ait,ne aliud telum quàm quod quæris inuenias:eoq; modo ſuſpicione detracta iocis texit inſidias,euocatumq; regẽ ab amicis velut ad ſecretum ſermonem,vtroque inſpectante peremit exercitu.

Cicero cùm diutius ad caſtra Pompeii aduenıſſet, in primordio ciuilis belli reprehẽdentibus amicis ꝙ nimis diſtuliſſet,minimè,inquit,ſerius aduen: nam nihil hic paratum video, Pompeii tarditatem in apparatibus bellorum ludẽs. Idem Cicero cùm poſt Pharſalicum prælium,fugiẽte Pompeio Nonius quiſpiam dixiſſet,adhuc aquilas ſeptem apud ipſos eſſe,& ob id vt bono animo eſſet hortaretur,Rectè,inquit,moneres,ſi cum graculis nobis pugnandum eſſet.

M.Craſſus perquirenti cuipiam quo tempore moturus eſſet exercitũ,reſpondit,Vereris ne tubam non audias?

P.autem Licinius Craſſus coſ.& pon.max.aduerſus Ariſtonicũ Athali fratrem cum inſtructiſſimo miſſus exercitu,maximis inſuper copiis & regum prę ſidiis fultus,conſerto tamen bello victus eſt,iſq; ne ſeruiret barbaro victori,virgam qua vſus fuerat ad equum regendum impegit ad oculum Thracis cuiuſpiam,vt ipſum in necem ſuam irritaret:quo ita ſibi adueniente,morte ſua dignitatem reipub.& libertatem ſuam ſeruauit.

Pelopidas domum egrediens, lachrymante vxore & exhortante ac rogante ſeipſum ſaluum redderet, inquit, O mulier priuatorum ſemper eſt admonere, ducum autem ac Imperatorum alios ſaluos facere. Idem cùm primùm cognitũ eſt per difficilia arctaq; loca iter habituros eſſe aduerſarios, & accelerans quidã O Pelopida,inquit,incidimus in hoſtes,Quid,ait,in illos nos magis incidimus quàm in nos illi?quibus dictis tãquam futuri belli præludium, equam à cauda impelli iuſſit.Rurſus quum in Pharſalum veniſſent aduerſus Alexãdrum,dicenti cuidam Tyrannum cum ingentibus copiis aduentare,Eo melius, inquit, nam plurium victoria nobis aderit.

M. Porcius Cato coſ. quum Celtiberos domuiſſet compertùmque haberet experientia rerũ magiſtra & illuſtrium autorum ſententiis, eam gentem locorum natura & hominum ingeniis ad rebellandũ, nõ ſolùm omnibus aliis prouinciis,ſed ipſa etiam Italia aptiorem eſſe,quominus id facere poſſet literas ad ſingulas ciuitates dedit,vt muros diruerent: quod præceptum tam immite,ad rebellionem hortari potuiſſet potius, quàm ad eam ſedandam, ſi generale id quidẽ eſſe cognouiſſent:verum quũ quęlibet ſibi ſoli Imperari,nõ aliis putaret, metu omnes imperii paruere.Hæc & Plinii & hiſtoricorũ penè omniũ habet aſſertio,apud hiſtoriæ autem Romanæ patrem T.Liuium cõuocaſſe Catonẽ con

ſtat omnium vrbium legatos, atque eis oſtendiſſe, eorum rebelliones Romanis quàm laborioſas, Hiſpanis diſcriminũ plenas, peſtiferas, atque funeſtas eſſe: hortatum deinde vt rebellionibus abſtinerent, vtq; quonam id modo fieri melius quiret, in commune conſulerent: nil reſpondentibus illis, aliquot dierum ſpacium dediſſe, quo exacto, reuocatis iterumq; ſilentibus, ipſum conſilio quod ab illis quęſiuerat, in ſe aſſumpto, miſiſſe per vniuerſum orbem nuncios edictáque vt vno die Romanis qui in vrbiũ præſidiis arant muri omnes euerterẽtur: quo facto, ipſus ilico ad eos qui adhuc rebellarẽt cũ exercitu ſe conferens, omnes ferme metu territos in deditionem accepit. Idem quum Eumenes rex Romam profectus eſſet, & à ſenatu comiter & honorificè ſuſceptus, & clariſſimorum circa eum ciuium frequentia certatim verſaretur, Cato non obſcurè tantum erga regem ſtudium ſuſpectum habens, eum declinabat, verùm quum ipſi diceretur, Eumenem frugi virum, amiciſſimo animo in rempub. Romam veniſſe, Eſto, inquit, cæterùm hæc ipſa Belua, Rex ſcilicet, natura vorax canis eſt. Rurſus quum animaduertiſſet in Hiſpania potiri ſe quodam oppido poſſe, ſi inopinatos inuaderet, quatridui iter biduo per confragoſa & deſerta emenſus, nihil tale metuẽtes oppreſſit hoſtes: victoribus deinde ſuis cauſam tã facilis euẽtus reqrentibus, dixit, tum illos victoriã adeptos, quũ quatridui iter biduo cõfeciſſet.

Epaminundas vxorem quum nunquam nouiſſet, reprehenderetúrq; quòd liberos nõ relinqueret à Pelopida qui filium haberet infamem, maleq; eum in eo patriæ conſulere diceret, Vide, inquit, ne tu peius conſulas, qui talem ex te natum relicturus ſis. Neque verò ſtirps poteſt mihi deeſſe: namque ex me natam relinquo pugnam Leuctricam, quæ non modò mihi ſuperſtes, ſed etiam immortalis ſit neceſſe eſt.

Pomponius, vir inſignis, cùm in Romanorum congreſſu acceptis vulneribus ad Mithridatem ductus fuiſſet, rogaretúrque ab eo ſi curatus ſibi foret amicus, Si tu, inquit Pomponius, Romanis amicus fueris: ſin autem, me quoq; inimicum habebis. Mithridates clariſſimam viri conſtantiam admiratus, ab omni penitus in eum iniuria temperauit.

Lycurgi exemplis huiuſmodi ad ciues reſponſa feruntur, quonam pacto, hoſtium impetus repellere poſſent poſtulantes, Si pauperes, inquit, manſeritis & cõtemptiones mutuas omiſeritis. Et rurſum de muris, nequaquã ea vrbis minus circundata muro fuerit, ſi quis eam viris fortibus non lateribus cinxerit.

Paulus Aemilius coſ. quũ in Lucanis iuxta littus anguſto itinere exercitum duceret, & Tarentini agmen eius ſcorpionibus adorirentur, captiuis euntium latera prætexuit, quorum prætextu hoſtes tela inhibuere. Idem nocturnas excubias iuſſit ſine haſta & ſine enſe aſſeruarẽt, quò deſperãtes qui hoſtibus repugnarent magis ſomno reſiſterent.

Tyberius Gracchus Luſitanis aſſerẽtibus in decenne tempus alimoniam ſe habere, & obſidionis incommoda nõ reformidare, Vndecimo, inquit, anno vos capiam: quo dicto perterriti Luſitani, tametſi commeatu muniti, ſe dediderunt

Lyſander poſtquam incumbentibus Corinthiis mœnia prętergrediens, languidiores ad inuadendum Lacedæmonios cernit, & interim lepus foſſam tran

ſilire

ſilire viſus eſſet, Non pudet vos, ait, eius generis hoſtes pertimeſcere, qnorum mœnibus per ſecordiam lepores indormiunt?

Pompeius Luculli facta detrectans, illum dicebat tragicum & vmbratile quoddam bellum cum regibus geſſiſſe: ſibi verò certam atque ſobriam hoſtium vim ad expugnationem reſeruatam eſſe, quum Mithridates ad enſes & equos confugiſſet. Ad quæ Lucullus, ſimulachra & vmbras belli immo Pompeium acceſſiſſe expugnatum aiebat, ſuetum veluti volucrem alieno cadaueri celerem aduentare, reliquiiſq; bellorum inſurgere. Sic enim Sertorio & Lepido & Spartanis inſurrexiſſe eum dicebat, quum alia Craſſus, alia Metellus, alia Lepidus bella ſtrenuè geſſiſſet. Ad hęc Sertorii ſcripturis in Hiberia potitus, inter quas erant multorum ducum epiſtolæ quibus ad mutandam perturbandámque rẽpub. Sertorium Romam accerſebant, illas omnes concremauit, facultatem his quidem præbens, vt mali ad ſanitatem redirent ac meliores fierent. Idem quoq; Pompeius quum omnes factiones ſuæ vno penè ore, tanquam diuino quodam oraculo moniti, ad furentem Cæſaris inuaſionem pronunciarent, nulla ratione poſſe concipere quo ſe modo tueri poſſet, cùm tanta veniente belli tẽpeſtate delectum ad reſiſtendum neque haberet vllum, neque pararet, reſpondiſſe fertur, fore quum Italiæ ſolum pede quateret, vt pedeſtres copiæ equeſtréſque ſcaterẽt: paulo verò pòſt, fama increbeſcente & nuntiis, quum percepiſſet Rubiconem flumen tranſiuiſſe Cæſarem Ariminúmque egregiam tunc & amplam vrbem ilico ſubegiſſe, ac palam magíſque ac magis in dies increbreſceret rumor Cæſarem iratum & infenſum Pompeio & patribus eſſe, atque eo animo aduentare, vt conſulatũ aut ſponte datum acciperet, aut negatum, vi, armis arriperet, proindéque copias quæ Picenum, quæ Vmbrum, quæ Hetruſcum agrum occuparent, omnémque exercitum ſuum Romam traiicere (quanquam id falſum erat, quum maiorem non haberet manum quàm trecentorum equitum & quinque milium peditum) metu tumultúque huiuſmodi pręuio, qualis nunquam antè vrbem inuaſerat, ita ſunt Pompeianæ factionis omnium deterriti animi, vt ciuitas tota trepidaret, nec venire ad vrbẽ Iul. Cæſar Rò. ciuis ac legiones Romanæ, ſed Pœnus ille ferúſque hoſtis Hannibal, ac omnis barbaries videretur: futurus quidem, ſi vinceret Cæſar nec Cinna clementior in principum cæde, nec Sylla moderatior in diripiendis expilandíſque locupletum fortunis, coniectura & opinione omnium putabatur.

Aulo Torquato Græcam vrbem oppugnanti quum diceretur, iuuentutem ibi iaculis ac ſagittis ſtudioſè exerceri, Pluris eam, inquit, vendam.

Iugurtha Numidarũ rex corrupta muneribus ſenatus parte atq; auro victis belli ducibus, ſæpe votorum iniquiſſimorum compos, quum tandem pecuniæ & artibus ſuis fidẽs Romam ſub fide publica veniſſet, atq; inde præter ſpem verecundia vincente cupidinem iuſſus excederet, portas vrbis egreſſus crebroq; tacitus ſubſiſtens & in tergum verſus, in fine dixiſſe traditur, O vrbẽ vænalẽ, & maturè perituram, ſi emptorem inuenerit: quod verbum ab hoſte prolatum, dictu mirum eſt quàm latè ad infamiam Romanorum inuulgatum eſt.

Philippus Alexãdri pater quum munitiſſimum caſtellum quoddam capere

vellet,vbi exploratores retuliſſent quàm difficillimum eſſe & nullo modo capi poſſe,rogauit itáne difficile eſſet,quò ne aſinus qdē auro onuſtus qret accedere.

Cleomenes Athenienſis trecētos,qui præſidium Cratetium tenebant aggreſſus,tela quædam,in quibus ſcriptum erat,veniſſe ſe ad liberandum eorum rempublicam,inter muros iecit, & eodem tempore captiuos quoſdam conciliatos ſibi remiſit,quorum conſilio ſeditione inteſtina apud obſeſſos conciliata,admoto exercitu, ciuitate potitus eſt. Idem quum quis ſe Gallos ei daturū polliceretur,qui pugnando interirēt,Iſtos mihi des,inquit,nolim,ſed illos potius qui pugnando interimant.

Lycenes Sicyonius ductum aquarum in oppidum Chryſeorum labētem rupit, mox factis ſuis reſtituit aquam elleboro corruptam,qua vtentes profluuio ventris correptos cepit.

Pyrrhus quum ex Antigona quidem Ptolomæum,ex Ianoſſa verò Alexandrū,ex Tircēna Helenū filios ſuſcepiſſet,omnes manu prōptos & bello feroces, ſtatim à pueritia ad hoc ipſum enutritos,dicitur cuidā ex filiis puero patrē rogāti,cuinā regnū relinqueret,reſpōdiſſe, ei ex vobis,q gladiū acutiorē habebit. Sed hoc nihil differt ab illa tragica deteſtatione, Acuto ferro diuidant fratres domū.Idē ex Ambrachia vt quendā maledicū pelleret precātibus reſpōdit,Potius apud paucos illic manēs,quàm currens apud multos de nobis obloquatur.

Darius vt Scythas diſceſſu falleret,aſinos caneſq; in caſtris reliquit,quos quū rudentes latranteſque hoſtes audirent, remanere Dariū credidere.Eodem modo Ligures per diuerſa loca buculas laqueis ad arbores alligauere,q deducti,frequentiori mugitu ſpeciem remanentium præbuerunt hoſtium.

Leonidas rex intempeſtiue quodam de rebus militaribus verba faciēte,O hoſpes,inquit,non opportunè,quod oportet vteris. Eius quoq; ducis cōtra Perſarum exercitū quàm fortiter cōmilitones ſuos hortantis elogiū eſt,vt non aliter pranderent,quàm ſi apud inferos cœnaturi eſſent,Mirum dictu,non in ore creuit cibus,non hęſit faucibus,nō elapſus eſt manibus,cæterum alacres & ad prādium illi promiſerunt,& ad cœnam.

Periandri conſilium Thraſybulo datum eſt,ſupereminētes ſpicas decerpere, tanquam opportunū fuerit eminentiores ciuium de medio tollere. Itidem Tarquinius Superbus pater,apud noſtros Sabinorum principes necandos cenſuit.

Theopompi regis dictū probari etiam ſolet, qui dicenti quodam eo ſeruari Spartam,quòd reges imperare didicerint, Quin propterea,inquit,potius quòd ciues imperio parent:non enim parere illis patiūtur,qui neſciunt imperare,ſed ſubiectorum obedientia diſciplina eſt principis:nam qui rectè ducit,vt rectè ſequātur efficit, Atqui ſicut equeſtris artis eſt,manſuetum præſtare & obſequentem equum:ſic & regiæ diſciplinę munus,obedientes efficere.

Helius cōmodus Cęſ.curſoribus ſuis,exēplo cupidinū,alas frequēter appoſuit, eoſq; à ventorū nominibus ſępe vocitauit,Boreā,Notū aliū, & itē Aqlonē,aut Circiū,cęteriſq; noībus appellās, & indefeſſè atq; inclemēter faciens curſitare.

M.Sertorius acie decertantē Barbarū,q ei nūciauerat Hyrculegiū periiſſe,pugione traiecit,ne in aliorū noticiā pueniret,&obhoc animi ſuorū infirmarētur

Antoninus

Antoninus Pius pacem eouſque dilexit, vt ſcipionis ſentētiam vſurpare ſæpe ſolitus ſit,qua ille ꝓfitebatur,malle ſe vnum ſeruare ciuē quàm mille hoſtes occidere.

Hannibalem venientem in Italiam cum tria milia Carpentanorum relinquerent,callidiſſimo ille aſtu ne & cæteri mouerētur edixit,à ſe eſſe dimiſſos & inſuper in fidē eius rei paucos leuiſſimæ operæ domū remiſit. Eiuſdē quoq; ducis clementiſſimum ſanè ſalubreq; in ſuos conſilium:nam quum milites eius gelu ac frigore torperent,ignibus ante tentoria factis,vt epularētur edixit, oleumq; per manipulos impartiendum,vt vngerentur mollirēntq; artus,miſit:& ſcitè id quidem ac ſapienter. Nam vt Phyſicis placet,oleo nihil,ſi corporibus exterius admoueatur,ſalutarius:ſi interius,nihil perniciofius eſt. Rurſus quū apud Aufidum fluuium prope Cannas caſtra haberet,& orto die extemplo belli ſignum extuliſſet(Nam erat rubra quædam veſtis ſupra conſulis tentorium protenſa) Carthaginēſes proſpecta imperatoris Romani audacia, & copiarum hoſtilium multitudine,quum ipſi haud medium numerum attingerent, principio ingēti trepidatioue perculſi ſunt:Hannibal iubens exercitum arma capere, eques ipſe cum paucis ex quodam humili tumulo hoſtes,qui iam legiones in acies ſtruxerant,ſpeculatur,quúmq; quidam ex his qui circa ipſum erant,vir haud inglorius Giſgo diceret admirabilem ſibi hoſtium multitudinem videri, contrahens faciem Hānibal,inquit, Alterum vidiſſe te puto hoc admirabilius, quod è memoria tua excidit:interrogante Giſgone quidnam illud eſſet,reſpondit Hannibal,quòd inter hos tot homines, nemo præter te ſit,qui Giſgo appelletur: hæc ſcōmata præter opinionē accidentia,omnes in riſum milites coniecerunt,& qui ex colle digrediebantur, & qui circa eum erant:quare quum Carthaginēſes ꝓſpicerent Imperatorem eorum in periculo iocari, & rem paruifacere,in conſerendo bello audentiores facti ſunt.

Claudius Nero victis Pœnis,quos Haſdrubale duce in Italiam ex Hiſpania traiiciētes exceperat, caput Haſdrubalis in caſtra hannibalis eiecit:quo factum eſt,vt Hannibal (nam frater occiſus erat) exercitus deſperatione aduentantis præſidii affligeretur.

Camillus diſceptātibus Romanis obſeſſis cū Gallis de pecunia pendēda interueniens,cū optimatibus aurū arripiens, miniſtris dedit,trutinā reddidit hoſtibus, abire iubens,propriū inquiēs eſſe Romanis ferro,non auro patriā ſeruare.

Domitius Corbulo quum Cretam obſideret & Armeni pertinaciter viderentur tolerare obſidionem,in Vaduadum ex Megeſtanis,quos cœperat animaduertit,caputq; eius in baliſta excuſſum intra munimenta hoſtium miſit:id forte decidit in medium concilium,quod tum maximè habebant Barbari,ad cuius cōſpectum velut oſtento conſternati,ad deditionem feſtinauerunt.

Gallorum equites pectoribus equorum ad terrorem ſuſpenſa Romanorum geſtarunt capita,& lanceis infixa,ouantéſque moris ſui carmine:quanquā ſint, qui Vmbros fuiſſe,non Gallos tradant.

Appius Claudius,in ōni ſermōe negociū Romanorū ocio pręferre ſolitus fertur atq; nemo tā demēs eſt,qui ocii dulcedinē,negotiorū curis,ſi ſecuritas cū ocio cō

tingat nō præferēdā cēſeat:ſed in anteriora proſpiciēs vir cautiſſimus, videbat id quod exitus ap̄pbauit, Romanā virtutē negociis ali, ſegniciecꝫ marceſcere.

Q. Metellus bello punico ſecundo, pulſo tandem ex Italia Hānibale ac ſubacta Carthagine,cunctis gaudio exultantibus,ſolus in ſenatu graui ac circumſpecta ſententia vſus eſt, Ignorare ſe afferens ea victoriāne lætabilior,an formidabilior eſſet reipub.Sicut enim Hannibal Alpes ingenti ſtrepitu tranſgreſſus, concuſſa Italia dormitantē populū Ro.excitaſſet, ſecurus torpor opprimeret.

Scipio Naſica vir optimus à ſenatu iudicatus, tertio bello punico,dum à ſententia Catonis Cenſorii(q vir omniū ſapientiſſimus habebatur) acerrimè conſtantercꝫ diſſenſit, & illo cenſente,inexorabiliter delendam eſſe Carthaginem, aduerſatus eſt: non quòd vrbem infeſtiſſimam parcius odiſſet,ſed quòd patriam diligret,cuius mores præuidere ſe dicebat in luxuriā abituros,amoto ęmulæ vrbis ſtimulo. Atcꝫ vtinam eius tunc conſilium valuiſſet, lōgioris æui forſā Romana felicitas fuiſſet, nec vitiis propellētibns corruiſſet, pace bellorū gloriam inquinante,atcꝫ orbem domitum vindicante luxuria.

Melanthus Athenienſium dux,quum prouocatus à rege hoſtiū Xantho Boëtio, deſcendiſſet ad pugnam,vt primùm cominus ſtetit,Iniquè,inquit, Xante & contra pactum pacis: aduerſus enim vnū cum altero proceſſiſti:quūcꝫ admiratus ille,quiſnā ſe cōcomitaretur,reſpexit, adortus hominē vno ictu confecit.

Dionyſius ſenior,cùm fortè concionatores pro literarum ordine traherentur,vbi,D, litera fortè ipſi obueuiſſet,ad eū,qui dixiſſet deliras Dionyſi,dominabitur immo reſpondit,atcꝫ vbi concionem habuiſſet,continuò àSyracuſanis prætor deſignatus eſt : accuſantibus verò quibuſdam , hominem à ſe honorari & ad dignitatem prouehi, qui & improbus foret & moleſtus ciuibus, At volo, inquit,eum eſſe quem magis,quàm me,oderint.

Leon Byzantius,gibboſo,ſibi oculorum vitium obiicienti,Humanum,inq̄t malum reprehendis,quum ipſe tergo ſupplicium luas.

Hermocrates Syracuſanus ſuperatis acie Carthaginenſibus, veritus ne captiui, quorum ingentem manum in poteſtatem redegerat,parùm diligenter cuſtodirentur,quia veritas euentus dimicationis in epulas,in ſecuritatemcꝫ compellere victores poterat , finxit proxima nocte equitatum hoſtilem venturum : qua expectatione aſſecutus eſt,vt ſolito attentius accuratiuſcꝫ vigiliæ agerentur.

Caius Pontius Samnitum imp.ambos coſſ. atque omnem exercitum ro.fortè pręruptis & anguſtis locis incluſerat , miſerabile ſpectaculū,tot fortiſſimos viros,adēpta pugnę copia,& armatos ſimul & captiuos cernere:quum interuētus noctis animos ab operibus in curas traduxiſſet , nec minus lętitia victoribus,quàm incluſis dolor cōſiliū ademiſſet, viſum eſt Herenniū Victoris patrē, virū & ætate & ſapientia prouectum conſulere, (Necꝫ enim aberat) ſenex audito rerum ſtatu conſilium dedit,vt abire permitteret, inſuper honorificis verbis & omni obſequiorū genere proſequeretur : quod in conſilio caſtrenſi apud feroces animos iuuenum agitari cœpit , nimis molle ac prorſus ſenile cōſilium de tam infeſtis hoſtibus, & indignum omnibus videri:proinde iuſſus nuncius reuerti , ac virilius reſponſum petere . At ille omnes ad vnū occidēdos cēſuit

Romanos: enimuero tum cunctі, præcipuè imperator, delirare iam ſenē arbitrati ſunt, quippe qui de eadem re tam pugnantia ſuaderet: quia tamē fama hominis præclara erat, placuit rurſum exquirere, ſi quod forte medium conſiliū haberet: tum verò ſenior ſtratis ſeſe iuſſit attolli, & vehiculo impoſitum ſe ad caſtra filii perferri, cuius aduentum circumfuſis omnibus, Nihil, inquit, noui conſilii daturus venio, ſed eorum, quæ dedi, dicturus rationem: Primum quidē eſt, Romanos bello clariſſimos & optimos mortalium viros, grandi & inſperato beneficio aſtrictos ex inimicitiis ad amicitiā attrahere, & vobis ac poſteris veſtris tam validæ gentis præſidium promereri: quonam enim modo vnquam odiſſe poterunt, aut eos, aut eorum ſobolem, qui ab eis naſcētur, per quos ſe meminerint, vita ac libertate donatos? Secundum, ſi hoc vobis diſplicet, reor vti præſenti fortuna, & gentem inimicam extirpare funditus placeat: ſic enim in longum non tantum vobis conſulitis, ſed natorum natis, & qui naſcentur ab illis. Tertium ſanè, quod ex me petiſtis conſilium, nullum eſt: nam quos, inquit, in manibus habetis dimittere contumeliis affectos, ea demum ſumma dementia eſt, quę nec hoſtem tollit, nec amicum parat. verumtamen cæcus & inſolens victoris animus, vtroq; conſilio deſpecto, tertiū, quod ille dānauerat, amplexus exercitum & conſules exarmatos & ſub iugum actos relaxauit, armis etiam veſtimentiſq; ſublatis, tantum ſingulis vilioribus operimentis ob pudibunda corporis tegēda cōceſſit, quod quū nūciatū eſſet Herennio, vt audiuit eos mœſtiſſimos abire, nec amicum, nec hoſtem poſſe à quoq; romano verbum extorquere, Ei, inquit, miſero quàm graues minæ ſub hoc ſilentio premuntur: id quoque quàm verè ꝓdiderit, ſubſecuta Samnitum ſtrages duce Papyrio Curſore, repoſitumq; iugū Pontio & legionibus teſtatur. Eiuſdem etiam Caii Pōtii Samnitum imperatoris dictum illud memorabile fuiſſe aiunt, Vtinā, inquit, ad id tēpus me fata reſeruaſſent, quo Romani dona accipere cœpiſſent: non eſſem paſſus eos diutius regnare. Sapienter id quidem hoſtis optabat: videbat enim imperium donis corruptibile, diuturnum eſſe non poſſe.

Xerxi quum exercitus ſui magnitudine, multa vndiq; iactarentur, quæ hominem nimia exiſtimatione ſui furentē, concitarēt, aliúſq; diceret Græcos, quibus bellum illaturus eſſet, non laturos nuncium belli, & ad primam aduētus famā terga verſuros, alius, nihil eſſe dubii quin illa multitudine non vinci ſolum Gręciā, ſed obrui poſſe, alius, vix illi rerum naturam ſufficere, anguſta eſſe claſſibus maria, militi caſtra, explicandis equeſtribus copiis campeſtria vix patere, cœlumq; haud ſatis ad emittēda omnium manu tela, multaq; in hunc modum, Demaratus Lacedęmonius ſolues dixit, Ipſam illam, quæ ſibi placeret, multitudinem indigeſtam & grauem metuendam eſſe ducenti: non enim vires habere ſed pōdus: verumq; eſſe quod diceretur, maiorē belli apparatū eſſe, q̄ qui recipi ab his regionibus poſſit, quas oppugnare conſtituiſſet: quæ res contra te eſt, ob hoc ipſum te Græcia vincet, quia nō capiet, & vti toto te non poterit. Pręterea quæ vna rebus ſalus eſt, occurrere ad primos rerum impetus, & inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire aut firmare labentia, multò antè vinceris, quàm victum eſſe te ſentias: ſic denique vt Demaratus prædixerat, ſtratus per totam

paſſim

paſſim Græciam Xerxes intellexit,quantum ab exercitu turba diſtaret.

Hanno Carthaginenſis,vir apud ſuos ſpectatæ prouidentiæ,perferuidũ Hannibalis ingeniũ ab infantia contemplatus,ſemper ſuaſit continẽdum domi ſub legibus,docendũ ex æquo cũ ciuibus ſuis viuere,abſtrahendũ ab exercitibus ne intempeſtiuo aſſuefactus imperio,poſtquã ceruicem dediſſet,tyrannum ageret: id ſalubriter ne præmoneret,declarauit exitus.Quanta enim cũ Aphricæ,Hiſpaniæq́ & Italiæ ruina, quantoq́ populorum cum gemitu ac ſanguine imperitandi dulcedinem ſemel deguſtatã, perpetuam reddere puer ille nixus ſit, tam notum eſt,vt commemoratione non egeat.

Periclem Athenienſium ducem, quem virum cautiſſimum fuiſſe conſtabat, Ariſtophanes comicus ab inferis reuertentem finxit conciues ſuos monentem, non oportere in ciuitate leonem educari:verum ſi educatus fuerit,obſequi oportere:perſuadere volens hoc figmento,adoleſcentibus generoſis ac ferocibus habenas ſubſtringi debere:poſtquam laxatæ ſint,ſerò contrahi,immodica frenum recuſante licentia.Poſſe igitur inimicum libertati nimium fauorem petentibus negari,conſecutis verò eripi non poſſe.Idem Pericles cum à Themiſtocle vehementer diſſideret,multæq́ inter ipſos & graues eſſent,& diſſonæ contentiones, dicere in concione ſolitus fertur,nunquam ſalutem Athenienſium rebus fore, niſi ſe ac Themiſtoclem in barathrum coniicerent.

Cimon Athenienſis,Peloponeſiaci belli tẽporibus qui fuiſſe dicitur,inhumanus admodum & hominum congreſſus fugiens,& colloquia omnia præter vnius Alcybiadis,qui ea tempeſtate adoleſcens erat, & præſtanti forma, & lingua maxime promptus,quum eum libẽtiſſime amplecteretur oſcularetur q́,interrogatus ab Epemanto quid ita faceret? ideo ſe adoleſcentem amare reſpõdit,quòd intelligeret illum multorum malorum cauſam Athenienſibus fore.

Iulius Cęſar ciuili victoria clementiſſimè vſus,quũ ſcrinia deprehendiſſet epiſtolarum ad Pompeium miſſarum ab his,qui videbantur aut in diuerſis, aut in neutris fuiſſe partibus,igni tradidit,& quàmuis moderatè ſoleret iraſci,maluit tamen non poſſe:maximum putauit genus veniæ,neſcire quid quiſque peccaſſet:ſatiusq́ eſſe ratus, in quibuſdã rebus decipi,quàm fallaciſſimis ſuſpicionis & coniecturæ irritamentis poſſe decipere.Idem Põponio oſtẽdenti vulnus ore exceptum in ſeditione Sulpitiana, quod ipſe paſſum pro eo pugnãte gloriabatur,Nunquam fugiens reſpexeris,inquit.Huius paterni verbi etiam poſtea forte memor Auguſtus,in quempiam ſimili modo iactitantẽ,& cicatrices oſtentãtem inuectus eſt.

Antigonus ſecũdus, Demetrii filius, quum bello nauali aduerſus Ptolomæi prætores pugnaturus eſſet,gubernatorq́ dixiſſet hoſtiũ naues multo plures eſſe, At me,inquit,præſentẽ aduerſus quot naues opponis? inuadentibus verò hoſtibus,quum aliquando ceſſiſſet,ait nequaquam ſe fugere,ſed ipſum vtile,quod retro poſitum eſſet inſequi.

Alcybiades canem quum haberet optimũ, quem nummum ſeptem milibus bus emerat,ei caudam abſcidit,dicentibúſqe id vile incly ti ducis miniſterium fuiſſe,Hoc ideo feci, inquit, quò Atheninſes hac de re lo quentes,de me aliud

nihl

nihil curioſius quęritent.

Thymoleon,quum Demenatus in concione populi de rebus geſtis eius detrahere cœpiſſet,ac nonnulla inueheretur in eum, dixit nunc demũ ſe voti factũ compotem,nanque hoc à diis immortalibus ſemper precatũ,vt talem libertatem reſtitueret Syracuſanis,in qua cuius liceret de quo vellet,impunè dicere.

M.Bruto,quum ſe penè tota Luſitania dedidiſſet,ac ſola gentis huius Citania ciuitas pertinaciter inſtaret,tentata redemptione propemodum vno ore legatus eius reſpondit, ferrum videlicet ſibi à maioribus quo vrbem tuerentur, non aurũ,quo libertatem ab Imperatore auaro emerent,relictum.

Timotheus fortunatus Imperator quum putaretur, atque qui ei inuiderent, pingerent vrbes,quæ illo dormiente ad rete vltro ſe implicarent.Itaque dicebat Timotheus,ſi huiuſmodi vrbes capio dormiens, quid me facturum arbitramini quum vigilauero? Ad hęc quum ex audacibus prætoribus quidam Athenienſibus vulnus oſtenderet,At me,inquit,puduit quòd me prętore veſtro in Samo catapulta propè concidit.

Liſimachus in Thracia ſuperatus à Dromachea, quum & ſeſe,& exercitum ſuum præſidi dedidiſſet,vbi bibiſſet in captiuitate poſitus,O dii,inquit,vt par uæ voluptatis gratia memet ſeruum ex rege feci.

P.Syllanus quum maxima apud hoſtes dignitate ac potentia præſtans, Mario in bello ciuili foſſa circundato & obſeſſo occaſionem & tempus operiens dixiſſet,O Mari,ſi magnus Imperator es,certare me nolentem coge.Iterum quum aliquando hoſtes ſibi congrediendi præbuiſſent cauſam,Romanúſque certamē detrectauiſſet,vt abiere,vtrinq; militibus in concione habitis,Ambigo, inquit, an hoſtes,an vos magis eneruatos appellem:non enim veſtra illi,nec vos eorum terga intueri poteſtis.

Laberius quum vitam omnem honeſta militia exegiſſet, ſexageſimum vitæ annum agēs,ad extremum Iul.Cæſaris blanditiis ac precibus, quæ de ore principum armatæ prodeunt,productus in ſcenam,de Romano equite factus eſt mimus:quam iniuriam ipſe quidem non tacitus tulit,imo multis, & inter cætera his queſtus eſt verbis, Ego his tricenis annis actis ſine nota,eques Romanus lare egreſſus meo, domum reuertar minimus : ni mirum hoc die vno plus vixi quàm mihi viuendum fuit. Idem diu antè clariſſimus & inuictus,tandem à Publio victus extitit : quippe à quo ea tempeſtate nemo nõ victus extitit,quòd & Iulius Cæſar diffiniuit his verbis,Fauente tibi me victus es Laberi:& Laberius ipſe tam æquo tulit animo,vt victum ſe ſine altercatione fateretur his ſapientiæ plenis & memoratu dignis verſibus,Nõ poſſũt primi eſſe omnes omni in tempore, Summum ad gradum quum claritatis veneris, Cõſiſtes ægre & citius quàm deſcendas Decides,cecidi ego,cadet qui ſequitur,Laus eſt publica.

Athenodorus ſingularis & vita & doctrina philoſophus, quum aliquandiu in inſtruendo Auguſto dediſſet operam,& vrgente ſenectute facultatem in patriam redeundi ab Imperatore oraret, ac tandem impetraret,diſceſſurus,vt aliquod quaſi pignus & perpetuum ſui receſſus monumentum relinqueret,in ex-

tremo abeundi gratificandique officio quum iraſci,inquit, Cæſar tibi contigerit,nihil prius dixeris feceriſue quàm quatuor & viginti literas mente percurras:quod à philoſopho ſummo inuentū proinde puto,quò cōcitatio illa vehemens animi aliò traducta,parui temporis momento langueſceret : ſapiens profectò præceptoris dictū.Non minus benignum illud Octauiani Cęſaris factum:apprehenſa enim Ahenodori dextra,Tua mihi & adhuc opus eſt præſentia dixit, hominēq; apud ſe annum poſtea tenuit, præfatus taciturnitatis(quia ſine periculo ſit)tutum, nec mediocre præmium fore.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum, de re Militari Liber Sextus.

Belli gerendi indicendiq́;,aut feriendi fœderis antiquorum rationes. *Cap.* I.

SVnt aliæ bellorum rationes atq; conſilia permulta, Sigiſmunde Pandulphe, quæ tradere, ardua res quidem erit & operoſa nimis, quoniam quod vtile quiſq; probat dux & Imperator id & ſequitur : & quanquam nouis ingeniorum inuentis occurrere difficillimū etiam ſit,quum nō præmeditata ſæpenumerò caſus afferat, dabimus tamen operam ex his quæ prioribus ad gloriam ſucceſſerit viam aperire poſteris, vt ex ſimilibus elicere ſimilia queant conſilia : inſtituti nanq; veteris ac probati quàmdiu fuiſſe legimus nullum bellum geri,neque indici debere,neq; ſolere,niſi quicquam prius hoſtibus à ſacerdotibus fœcialibus denūciatum eſſet,apud quos belli æquitas paciſque ſanctiſſimo Ro.populi iure perſcripta erat.Formula autem indicendi belli aut feriendi fœderis per fœcialem huiuſmodi erat:& qua nulla, vt Liuio placet,vetuſtior eſſe memoratur,Fœcialis,inquit,regem Tullium ita rogauit,Iubésne me,rex cū patre patrato populi Albani fœdus ferire?iubente rege,Sagmina, inquit,à te rex poſco.Rex ait,puram tollito : Fœcialis ex arce graminis herbam purā attulit, poſtea regē ita rogauit, Rex facis ne me tu regiū nuncium,populi Romani vos comiteſq; meos? Rex reſpōdit, quod ſine fraude mea populiq; Romani Quiritum fiat facio, multiſq; id verbis quæ longo effata carmine non operęprecium eſt referre,peragit:legibus deinde recitatis, Audi inquit,Iupiter,audi Paterpa-

trate

trate populi Albani, audi tu populc Albane,vt illa palã prima poſtremáue ex illis tabulis ceráue recitata ſunt ſine dolo malo,vtiq; ea hic hodie rectiſſimè intellecta ſunt,illis legibus populus Romanus prior non deficiet. Si prior defecerit,conſilio publico,dolo malo,tu illo die Iupiter populum Romanum ſic ferito,vt ego hunc porcum hodie feriam, tantóque magis ferito,quanto magis potes polléſque:id vbi dixit,porcum ſaxo ſilice percuſſit.Sua item carmina Albani ſuúmque iuſiurandum per ſuum dictatorem ſuóſque ſacerdotes peregerunt. Ancus autẽ Martius Numæ Pompilii ex filia nepos, æquitate ac religione aui perſimilis, q Latinos bello domuit, ius fœciale quo legati ad res repetẽdas vterentur ab Equiculis tranſtulit,quod prius Heſus fertur excogitaſſe.Patrispatrati vſus eodẽ tempore quo Fœcialis apud Ro. prodiit:Nam & in feriendis à fœcialibus fœderibus, Patrispatrati opera autoritáſque exigebatur. Legatus igitur idemq; Paterpatratus, vbi ad fines eorũ venit, vnde res repetũtur,capite velato filo,lanæ velamen eſt, Audi Iupiter, inquit, audite fines cuiuſcunq; gentis ſunt,numina audiant fas, Ego ſum publicus nũcius populi Romani,iuſtè pieq; legatus venio,verbiſq; meis fides ſit.Peragit deinde poſtulata, inde Iouẽ teſtem facit, Si ego iniuſtè impieq; illos homines illáſq; res dederim, populo Romano mihiq; expoſco,vt patriæ compotẽ nunquàm me ſinas eſſe:hæc quum finiit ſuprà ſcandit. Hæc quicunque primus vir ei obuius fuerit,hæc portam ingrediens,hæc forum ingreſſus,paucis verbis carminis,concipiendiq; iuriſiurãdi mutatis peragit.Si non deduntur quæ expoſcit,diebus tribus & triginta(tot enim ſolẽnes ſunt)peractis bellũ ita indicit, Audi Iupiter,& tu Iuno, Quirine,Diiq; omnes cęleſtes,voſq; terreſtres, voſq; inferni audite, Ego vos teſtor,populũ illũ (quicũq; eſt nominat)iniuſtum eſſe,neq; ius perſoluere.Sed de iſtis rebus in patria maiores natu conſulemus, quo pacto ius noſtrum adipiſcamur. Quum is nuncius Romam ad conſulem rediit, confeſtim rex ex his ferme verbis Patres conſulebat,quarum rerum,litiũ,cauſarum,condixit Paterpatratus po. ro.Quiritium Patripatrato priſcorum Latinorũ,hominibuſq; priſcis latinis, quas res dari,fieri, ſolui oportuit:quas res nõ dederunt,nec ſoluerunt,nec fecerunt:Dic, inquit ei,qui primùm ſententiã rogabat,Quid cenſes?Tum ille,Puro pioq; duello quęrendas cenſeo,itaque conſentio,conſiſtóque,indeq; ordine alii rogabantur.Quandoque pars maior eorum qui aderant in eandem ſententiam ibat,bellum erat conſenſu fieri ſolitum, vt Fœcialis haſtam ferratam aut ſudem præuſtam ad fines eorum ferret,& non minus tribus puberibus præſentibus diceret, quòd populi priſcorum Latinorũ,hominéſve priſci Latini aduerſus populum Romanum Quiritium fecerũt, deliquerũtq;,Po.Ro. Quiritium bellum cum priſcis Latinis iuſſit eſſe ſenatúsue po.ro. Quiritium,fecerũt,deliquerũtq;,Po. Ro.Quiritium cenſuit,conſenſit, conſciuit vt bellum cum priſcis Latinis fieret ob eam rem. Ego populuſq; Romanus,populis priſcorum Latinorum hominibúſque priſcis Latinis bellum indico,facioque:id vbi clara voce denunciaſſet,clarigationem quaſi claram actionem veteres dixere, haſtã in fines eorum emittebat,quę ſic deniq; miſſa, belli principium erat:quod nec diſſimulaſſe viſus eſt Maro,quum inquit,Et iaculum torquẽs emittit in auras Principium pu-

gnæ

gnæ erat. Erat & ante Bellonæ templum, Bellica (columnæ id nomen eſt) ſupra quam haſtam etiam iaciebant bellum indicturi. Ouidius in faſtis, Proſpicit à tergo ſummum breuis area circũ Eſt vbi non paruæ parua columna notæ. Huc ſolet haſta manu belli prænuncia mitti, In regem & gentes quum placet arma capi. Hoc itaq; tum modo repetitæ primùm res à Romanis ac bellũ indictum morémque eum poſteri, & ſi abſoleuerit, acceperunt.

De euocationis & deuotionis formula. *Cap.* II.

CElebres deinde autores habemus, quæ vel vi vel arte excogitari ac machinari poſſunt, adcapiendum opprimendúmque hoſtem, nutu deorum & auſpicio fieri ſolere, vt his propitiis & autoribus ars efficacior eſſet. Simili modo in oppugnationibus vrbiũ ante omnia ſolitum à Romanis ſacerdotibus euocari deum conſtat, in cuius tutela id oppidum ſit, promittiq; illi eundem, aut ampliorẽ honorem apud Romanos cultúmve, quòd haud aliter vrbem capi poſſe crederent aut etiam ſi poſſe, nefas exiſtimarent, deos habere captiuos. Propterea durauit in pontificum diſciplina quamdiu id ſacrum, cõſtátque ideo occultum & multis ſæculis ignotum vrbis Latinũ nomen tutelarisve dei. Sed dei quidẽ nomen nonnullis antiquorũ inter ſe diſſidẽtiũ libris inſitum eſt. Alii enim Iouem crediderunt, alii lunam, alii opem cõſciniam: & horum quidem fides firmior videtur quibuſdã. Sunt qui Angeronam: inter antiquiſſimas ſane religiones, huius deæ ſacellum colitur, cui ſacrificatur ante diem xii, Kal. ianuarii, quæ Diua præſul ſilẽtii ipſius, prẹnexo ore, digitóq; ad id admoto ſimulachrum habet, quod ſilentiũ denũciat. Ipſius deinde verum vrbis nomen & vnde deductum ſit, inter doctiſſimos non ſatis cõſtat. Vt enim Varroni placet & Liuio, potito imperio Romulo ſiue Remo condita vrbs eſt, & conditoris ſui appellatione nominata. Alii ſunt qui videri velint Romæ vocabulum ab Euandro primum datum, quum oppidum vbi ſita nunc vrbs eſt, ibi offendiſſet, quod extructum antea Latino nomine Valẽtia dicebatur, cuius vocabulum Arcades vertentes in Græcum, iuxta prioris verbi ſignificationem ῥώμην pro Valentia vocauere. Heraclidi placet, Troia capta quoſdam ex Achiuis in ea loca per Tyberim deueniſſe, deinde ſuadente Roma, nobiliſſima captiuarũ quæ his comes erat, incenſis nauibus poſuiſſe ſedes, ſtruxiſſe mœnia, & oppidum ab eius nomine vocauiſſe. Agatocles ſcribit Romam non captiuam fuiſſe, ſed Aſcanio natam Aeneæ neptem, eiuſce denominationis cauſam extitiſſe tradit, & Romæ nomen verum, vetitum tamẽ publicari quò minus annũciarentur cerimoniarum arcana, neq; quod ſæpe aduerſus vrbes hoſtium feciſſe ſe nouerant, idem ipſi quoq; hoſtili euocatione paterentur. Sed vidẽdum ne quod nonnulli exiſtimauerunt, nos quoq; cõfundat opinãtes uno carmine & euocari ex vrbe aliqua deos, & ipſam deuotã fieri ciuitatem. Eſt autem carmẽ huiuſmodi quo dii euocantur, quum oppugnatione aliqua ciuitas cingitur. Si deus, ſi dea eſt, cui populus ciuitáſq; Carthaginenſis eſt in tutela, teq; maximẽ qui vrbis huius populiq; tutelã recepiſti precor, veneror q;, veniamq; à vobis peto, vt vos populum ciuitatemq; Carthaginenſiũ deſeratis, loca, templa, ſacra, vrbẽ eorum relinquatis, abſque his abeatis, eiq; populo, ciuitati, metum, formidinem, obliuionem

obliuionem iniiciatis,proditiq; Romam ad me meosq; veniatis, noſtráq; vobis loca,tēpla,ſacra,vrbs acceptiora probatioráq; ſint:mihi quoq; populoq; Romano militibúſq; meis præpoſiti ſitis,vt ſciamus,intelligamúſq;,ſi ita feceritis,voueo vobis templa ludosq; facturū.In eadē verba hoſtias fieri oportet,auctoritatémq; videri extorum,vt ea ꝓmittant futura:vrbes verò exercitúſq; numinibus iam euocatis,his verbis ſic deuouētur,Dis pater veiouis,manes,ſiue quo alio nomine fas eſt nominare, oro vt omnes illā vrbē Carthaginem exercitúq; quē ego me ſentio dicere,fuga,formidine,terrore cōpleatis:quíq; aduerſus legiones exercitúq; noſtrum arma,teláq; ferent,vti vos eū exercitū,eos hoſtes,eósq; homines, vrbes, agróſq; eorum & qui in his locis regionibusq;,agris, vrbibúſq; habitant abducatis,lumine ſupero priuetis,exercitúq; hoſtium,vrbes agróſq; eorū quos me ſentio dicere,vti vos eas vrbes agrosq;,capita,ætatesq; eorū deuotas cōſecratáſq; habeatis,illis legibus quibus quandoq; ſunt maximè hoſtes deuoti,eóſque ego vicarios pro mea fide magiſtratúq; meo po. ro. exercitibus legionibúſque do deuoueo, vt me meáq; fidē imperiumq;, legiones exercitúq; noſtrum qui in his rebus gerendis ſunt,bene ſaluos nos iri ſinetis eſſe. Si hæc ita faxitis,vt ego ſciam,ſentiam,intelligáq;,tum quisquis votū hoc faxit,vt vbi faxit, rectè factū eſto,ouibus atris,Tellus mater,teq; Iupiter obteſtor:quum Tellurē dicit,manibus terram tangit:quū Iouem dicit,manus ad cælum tollit: quum votum recipere dicit,manibus pectus tangit.Hęc eſt euocationis deuotionisq; forma ex libro rerū reconditarum v.Sāmonici Serrani vtrūq; carmē hoc cōtinentis, quod etiā ille in cuiusdā Furii vetuſtiſſimo libro ſe reperiſſe ꝓfeſſus eſt. Liuius autē libro octauo ab vrbe cōdita trepidationē Decii conſulis ſe deuouentis, alia deuotionis forma his verbis expreſſit, Agedum pōtifex publicus populi Ro.præi verba quibus me pro legionibus deuoueam: Pontifex eū togam prætextam ſumere iuſſit,et velato capite manu ſubter togā ad mētum exerta,ſuper telū ſubiectū pedibus ſtātē ſic dicere, Iane,Iupiter,Mars,pater Quirine,Bellona,Lares diui,numen ſimiles dii indigetes,Diui quorum eſt poteſtas noſtrorū hoſtiumq; diiq; manes,vos precor,veneror,veniam peto feroq; vt Po.Ro. Quiritium vim victoriáq; ꝓſperetis,hoſtesq; Po.Ro.Quiritiū terrore,formidine,mortéq; afficiatis,ſicut verbis nūcupaui,ita ꝓ Po.Ro.Quiritiū exercitu,legionibus,auxiliis Po.Romani Quiritiū,legiones, auxiliáq; hoſtiū mecū diis manibus Tellurīq; deuoueo.Hæc ita precatus,lictores ire ad T.Māliū iubet,maturéque collegę ſe deuotum pro exercitu nunciare, ipſe incinctus cinctúque Gabino armatus in equum inſiliit,ac ſe in medios hoſtes immiſit, cōſpectus ab vtraque acie aliquāto auguſtior humano viſu, ſicut à cęlo miſſus piaculū omnis deorum irę qui peſtē à ſuis aduerſam in hoſtes ferret : ita omnis terror pauórq; cum illo latus, ſigna prima Latinorum turbauit,deinde in totam penitus aciē ꝑuaſit, euidentiſſimum id fuit,q; quocunque equo inuectus eſt,ibi haud ſecus q̄ peſtifero ſidere icti pauebant:vbi vérò corruit obrutus telis,inde iam haud dubiè cōſternatę cohortes Latinorū fugā ac vaſtitatē latè fecerunt.Illud etiam adiiciendum videtur, licere conſuli Dictatorique & Prętori quum legiones hoſtium deuouerit, non vtique ſe,ſed quem velit ex regione Romana ſcripta ciuem deuouere.

De Religione antiquorum ducum. *Cap.* III.

NEque etiam ſermo ille quem de Zaleuci, Minois, Lycurgi, Numæ aliorumq́ſ ſimilium virorum religione deorum narrant hiſtoriæ, ineptũ quicq̃ habet, qui vt infrenes difficiléſque multitudines gubernarent, componerent, caperent, magnasq́ſ rebus publicis nouitates afferrent, deorum opinionem cõmenti ſunt, quæ ipſis illis quorum gratia fingebantur ſaluti eſſent: in qua re præter hos, quos modò diximus, nec externorum, nec noſtrorum ſimiliũ virorũ deſunt exempla. Nanque Epaminundas ille Thebanus, non aliter aduerſus Lacedæmonios quàm religione fiduciam ſuorum adiuuandam cenſuit, è veſtigio enim arma quæ in templi ornamentis affixa erãt nocte ſubtraxit, perſuaſitq́ſ militibus deos iter ſuum ſequi, et prælliantibus ipſis adiumento fore. Pericles Athenienſium quoq́ſ dux initurus prẽliũ, quum animaduertiſſet locum ex quo vtraq́ſ acies conſpici poterat denſiſſimẽ opacitatis, vaſtum alioquin & Diti patri ſacrum, ingentis illic ſtaturæ hominẽ altiſſimis cothurnis & veſte purpurea venerabilẽ in curru conſtituit, qui dato pugnæ ſigno proueheretur, & voce Periclem nomine appellãs cohortaretur eum, diceretq́ſ deos Athenienſes adeſſe: quare ſubitò demiſſis ac conſternatis animis, hoſtes in fugam verſi ſunt. Thymoleon Corinthius, magnus etiam omnium iudicio vir & dux, humanarum rerum nihil quod fauſtũ, fœlix, fortunatúmq́ſ eſſet ſine deorum numine geri poſſe putabat: proinde ſuæ domi ſacellum conſtituerat, idq́ſ ſanctiſſimè colebat. Ad hanc quoq́ſ hominis excellentem probitatẽ & religionẽ, mirabiles acceſſerant caſus: nam prælia maxima natali ſuo die fecit omnia, quo factum eſt vt eius diem natalem feſtũ haberet vniuerſa Sicilia. *Sy*rus nomine quiſpiã Eunus, fanatico furore ſimulato, dũ *S*yrię deæ comas iactaret, ad libertatẽ et arma ſeruos quaſi numinũ imperio cõcitauit, idq́ſ vt diuinitus fieri ꝓbaret, in ore abdita nuce quã ſulphure & igne ſtipauerat leuiter inſpirãs, flammã inter verba fũdebat, hoc miraculũ primo II. M. ex obulis, mox iure belli refractis ergaſtulis lx. amplius milium fecit exercitũ: regiis, ne quid malis deeſſet, decoratus inſignibus, caſtella, vicos, oppidáq́ſ miſerabili direptione vaſtauit. Vtque ad noſtros, vnde paululũ diſceſſit, redeat oratio, *S*cipio maior clariſſimũ hac in re prę cęteris ſibi locũ vẽdicat: quippe qui ab adoleſcentia, ſuprà quàm credi poſſet, mira quadã arte in oſtentationẽ virtutis ac ſanctimonię inſtructus erat: percrebuerat enim fama, ſeu cõſultò, ſeu temere, incertũ, nõ humana ſed diuina eũ ſtirpe progenitũ, cui quidẽ in tali re vſu euenit, & fabularum ambages aderãt, viſum ſerpẽtẽ inſuetæ magnitudinis in lecto matris, ſibi infanti dracone circũfuſum nihil nocuiſſe, multa id genus in vulgus indoctũ matura. Hanc de ſe opinionẽ hominũ tali ingenio nutriuit, vt de origine quidẽ ſua nihil ſpõte loqueretur, & interrogatus an vera eſſent quæ paſſim ferebãtur, nec affirmaret, ne quã exinde vanitatis notã incurreret, nec negaret, quod credi ab omnibus gratulabatur: hac taciturnitate plus aſſecutus, q̃ ſi palã Iouis ſe filiũ prædicaſſet. Addidit etiã aliud religionis genus, per ſingulos dies anteq̃ quicquã publici priuatiq́ſ muneris ageret, in Capitoliũ aſcẽdẽs, cellã Iouis ſolus intrabat, ibiq́ſ aliquãdiu ꝑſtãs, veluti diuino colloq̃o frueretur, quod vulgo perſuaſerat,

ſuauerat, inde ſpei plenus ad gerendas res digrediebatur, idq; in multis bellis repletis ſuperſtitione ac ſpe militũ animis, quaſi è cęlo promiſſis proſperis euẽtibus ad victoriam eis contuliſſe certũ eſt. L. Sylla quò paratiorem militem ad pugnãdum haberet, prædici ſibi à diis futura ſimulauit. Poſtremò etiã in conſpectu exercitus priuſquã in aciem deſcẽderet, ſignum amplitudinis quod Delphis ſuſtulerat orabat, petebãtq; promiſſam victoriã maturaret. C. Marius mulierem quandam Syram, nomine Martam habuit, vaticinii (vt dicebatur) gnaram, quã lecticæ incubãtem compoſitè ornateq; circunducebat, à qua ſe dimicationum euentum prædiſcere inſimulabat. Q. Sertorius cũm barbaro & rationis & cõſilii experti exercitu, in religionẽ tamẽ prono vteretur, ceruã cãdidi coloris per Luſitaniã ducebat tanquã donũ id eſſet Dianæ ſibi tranſmiſſum, & ab ea quæ agenda qũæve vitanda erant pernoſcere ſe aſſeuerabat: nam quoties hoſtium copias fines ingreſſos, aut oppidũ aliquod cepiſſe occultè perſenſerat, in ſomnis ſibi dictum à cerua inſimulabat, vt ſuos in armis haberet. Rurſum verò, ſi victoria aliqua ducũ ſuorũ deferebatur, occultato nũcio ceruã coronabat, ſibiq; ab ea quoq; fauſtè nũciatum, & ob id diis ſupplicãdũ eſſe dicebat, quaſi aliquid fœliciter geſtũ audituros: hac ratiõe illos ſibi magis ac magis parere cõpellebat, veluti nõ hominis alienigenæ, ſed dei cõſiliis ac religiõe ſumma ducerẽtur. Poſt hos deniq; intueri ſi libet, M. Furiũ Camillũ, virũ religione, pace, ac bello verè vnicũ, cæteróſq; Romanorũ et exterarũ gẽtiũ illuſtres, ab ætatis noſtræ memoria remotos maximarũ ꝓfecto victoriarũ et optatæ gloriæ cõpotes fuiſſe eos ſemp inuenies, q res prę cęteris exactiſſimo deorũ cultu auſpicioq; geſſiſſet.

Quòd religioſa uſque adeo res Militia erat, ut non niſi ſacramento miles fieret. Cap. IIII.

VSque etiam adeò religioſa res Militia fuit, vt non niſi ſacramento fieret miles, & qui miles non eſſet, ei militare munus obire non liceret: cuius rei fidẽ ſi quęris, in primo Offic. libro. M. T. C. opulẽtiſſimus teſtis eſt, Pompilius, inquit, imperator tenebat prouintiã, in cuius exercitu Catonis filius tyro militauit: quum autẽ Pompilio videretur vnam dimittere legionem, Catonis quoq; filium qui in eadẽ legione militabat, dimiſit: ſed quum amore pugnãdi in exercitu remãſiſſet, Cato ad Pompiliũ ſcripſit, vt ſi eum pateretur in exercitu remanere, ſecundo obligaret militię ſacramẽto: qu ia priore amiſſo iure, cũ hoſtibus pugnare nõ poterat. M. quoq; Catonis ſenis ad M. filiũ extat epiſtola, in qua ſcribit ſe audiſſe, eũ dimiſſum eſſe à cõſule, quum in Macedonia bello Perſico miles eſſet: monet igitur vt caueat ne pręliũ ineat: negat enim ius eſſe cum hoſte pugnare, quaſi miles non ſit: ecce ꝙ vir ſapiẽtiſſimus militem non credebat, niſi eum qui ſacramento ad militiam eſſet adactus.

Quando ex uoluntario inter ipſos milites fœdere militare ſacramentum ad tribunos ac legitimam iuriſiurandi adactionem translatum ſit, quidq; iurarent ſe facturos. Cap V.

LVcio etiam Flac. & C. Varrone coſſ. milites primo iureiurando facti ſunt: antea enim ſacramento tãtummodo à tribunis rogabãtur, ipſiq; inter ſe cõiurabãt ducis aut tribuni parere edicto, militiã nõ deſerere, ſtrenuè pugnare, defendere ſigna, nõ vitare mortẽ, tenere pugnãdo locũ, eũdẽq; inter eũdũ ſeruare, ſuccurrere feſſis, ꝓtegere ſaucios, die inſcripto ad

eſſe & citanti imperatori reſpondere:quod & Liuiũ,xxii.ab vrbe cõdita mini
mè prȩterit,Delectũ,inquit,profectò coſ.paucos morati dies,dũ ſocii ab nomi
ne latino venirent,nunquã quod ante factum erat,iureiurando à tribunis mili
tum adacti milites,iuſſu coſ.conuenturos,neque iniuſſu abituros . Nã ad eam
diem nihil præter iuramentũ fuerat , & vbi ad decuriatũ & centuriatũ cõue-
niſſent,ſua volũtate ipſi ſe equites,decuriati,cẽturiati,pedites,cõiurabãt ſeſe fu
gȩ atque formidinis cauſa nõ abituros,neque ex ordine non receſſuros, niſi te-
li ſumendi aut petendi,aut hoſtes feriendi,aut ciuis ſeruandi cauſa,id ex volũ-
tario inter ipſos fœdere ad tribunos ac legitimã iuriſiurãdi adactionẽ trãſlatũ.

Tribuni Militaris uerba cum delectus antiquus fieret. Cap. VI.

Mincius verò de re Militari quũ delectus antiquus fieret,& milites ſcri
berentur , iuſiurandum eos Tribunus militũ adigebat in verba hȩc,
in magiſtratu verba hæc,C.Lelii,C.F.coſſ.L.Cornelii,P.F.coſſ.in
exercitu decẽmque milia paſſuum propè, furtũ non facies dolo ma
lo,ſolus,neque cum pluribus pluris nũmi argẽtei in dies ſingulos,extrãque ha
ſtam,haſtile,pompabulum,vtrem,follem,faculam,ſi quid ibi inueneris ſuſtule-
riſue,quod tuũ non erit,quod pluris argentei nummi erit,vti tu ad C.Lelium,
C.F.coſſ,L.ue Corneliũ,P.F.coſſ. ſiue ad quem virũ eorum iuſſerit,proferes:
aut profiteberis in triduo proximo quicquid inueneris ſuſtuleriſue in dolo ma
lo,aut domino ſuo cuiũ id cẽſebis,reddes,vti quod recte factum eſſe voles.Mi-
litibus autẽ ſcriptis tempus præfiniebatur quo die adeſſent,& vt citanti cõſuli
reſponderent:deinde ita concipiebatur iuſiurandũ vt adeſſet,his additis exce-
ptionibus,niſi haruncȩ aliqua cauſa erit,funus familiare,feriȩ vindemiales,quȩ
non eius rei cauſa in eũ diem collatæ ſunt,quo is eo die minus ibi eſſet,morbus
ſonticus,auſpicium ve,quod ſine piaculo prȩterire non licet,ſacrificiũ ve anni-
uerſarium,quod rectè fieri nõ poſſet niſi ipſo die. Si haruncȩ aliqua cauſa erit,
tum poſtridie licebit:quum autem miles die quȩ prȩdicta erat,aberat, neque ex
cuſatus erat,cæterum infrequens dabatur:iurabãt autẽ milites,teſte Plinio, per
Iouem Martemq;.

Quod imperium belli habentibus,ſceptri eleuatio iusiurandum erat. CAP VII.

IMperium autem belli habentes apud veteres,de controuerſiis iudica-
bant,atque hoc alii iureiurando,alii ſine.Erat autem illis iuſiurandũ
per ſceptri eleuationem,vt Ariſtoteles auctor eſt.Et hæc de militaris
ac imperatorii forma iuramenti dicta ſunt.

Gentium diuerſarum ratio in deligendis militibus. Cap. VIII

QVum autem duo ſint quæ militem efficiunt, delectus ſcilicet & ſa-
cramẽtum,de ſacramẽtoq; dictũ ſatis ſuperq; ſit,de altero nobis diſſe-
rẽdum ſupereſt:in hoc itaq; militum delectu,primò cuius gentis ſint,
ipſius deinde regionis ſpectãda natura, quũ & vario & diuerſo terra
rum ſitu cȩliq; aſpectu,& facies hominum,& voces,& colores,& corporũ linea
mẽta,& qualitates,animorũq; diuerſitates prodeãt:nec dubiũ ſit effœminari ani
mos,locorũ amœnitate nimia, aliquidq; ad dandũ animis vigorẽ corrũpẽdũq;
poſſe regionẽ.Hinc enim Aegyptios eẽ ſuapte natura leues,ventoſos, pẽdulos,

furibundos,

furibundos,iactãtes,iniurioſos,nouarum rerũ cupidos,& ad omnia famæ momenta volitãtes,Romanos graues,Græcos ſuperbos,auaros,& leues,expeditiore ingenio Athenienſes,callidos Pœnos et verſipelles, inſenſatos Galatas,& ſi Diodoro credimus,molles,minaces,detractores, opinioneq; inflatos,acutos ingenio & à doctrina minimè alienos,mobiles & infidos Numidas, Seres, Perſas & Allobroges,horridos Hiſpanos,furẽtes Cymbros,animoſos Germanos & feroces,procero corpore,animoq; magno magis q̄ firmo Gallos,quorũ Iulio Cæſ. belli Gallici libro tertio auctore, vt ad bella ſuſcipiẽda alacer nõ ſolũ ſed prõptus eſt animus : ſic mollis ac minimè reſiſtẽs ad calamitates ꝑferẽdas mẽs eorũ eſt,vtq; inquit,Romanæ pater hiſtoriæ.Horũ etiã quidẽ corpora intolerantiſſima laboris,atq; æſtu fluere:primaq; eorũ eſſe prælia plus q̄ virorũ,poſtrema minus q̄ fœminarũ,iamq; cognitum eſt ſi primũ impetũ quem feruido ingenio & cęca ira effundunt ſuſtinueris,fluũt ſudore & laſſitudine membra, labãt arma, mollia corpora,molles vbi ira conſedit animos,Sol,puluis,ſitis,vt ferrũ nõ admoueas,ꝓſternunt.Quid de nõnullis Aſię partibus,Phrygia Cariáq; dixerim? nõnne ſi Ciceroni credimus,& veteri prouerbio,Phryges plagis fieri ſolere meliores? quid de tota Caria? nõne ꝓuerbio etiã increbuit,ſi quid cũ periculo experiri velis,in Care potiſſimũ id eſſe faciẽdũ? quid porrò de Cretẽſibus dicam, quos Epimenidis poëtæ ſententia,quã poſtea Callimachus vſurpauit,& mẽdaces,& malas beſtias, et vẽtres pigros ſemper fuiſſe cõſtat? deniq; q proximi ſũt ad axẽ meridianũ ſubiectiq; ſolis curſui,vel ad oriẽtis plagas vergunt, breuioribus corporibus ſunt,ob cæliq; tenuitatẽ ex acuto feruore ad cõſiliorũ bellicorũ cogitationes incredibili ſolertia expeditius celeriusq; q̄ cæteri mouẽtur,atq; vt ingenii & artis plurimũ,ita & animi parũ habẽt.Propter ſãguinis enim exiguitatẽ,ſolis calore exhauſtã,ferro reſiſtere formidoloſiores ſint cõſequẽs eſt. Luca.

Quicquid ad Eoos tractus mundiq; teporem
Labitur,emollit gentes clementia cæli.
Illic & laxas veſtes & fluxa virorum
Velamenta vides.

Sub ſeptẽtrionibus autẽ quę nutriũtur gẽtes ac nationes, immanibus corporibus & ſãguine plurimo ab humoris plenitudine & craſſitudine cęli perfuſi hebetes ac tardas vt habent mentes,ita & animo quidẽ magno ſunt & elato, proinde ad armorum vehementiam procliuiores ſunt:ſanguinis enim copia, ſine timore in ferrũ ruũt, & vulnera.Quòd ſi in dubium cuipiam forte veniat, ardentiſſimus duobus in locis teſtis Lucanus accedit, in altero quidẽ his verbis,

Certe populi quos deſpicit arctos
Fœlices errore ſuo quos ille timorum
Maximus haud vrget lęti metus:inde ruendi
In ferrum mens prona viris animæq; capaces
Mortis,& ignauum eſt rediturę parcere vitæ: in altero,
Omnis in arctois populis quicunque pruinis
Naſcitur indomitus bellis & Martis amator.

Alpina etiam corpora humecto cælo educata, ſimile quidpiam niuibus ſuis ha

bent,ſuoq́ſimilima cælo vtũtur,vt ait poëta. Quũ enim mox pugna incaluerint,ſtatim in ſudoré eũt,et leui motu quaſi ſudore laxãtur. Quũ igitur acutiores et ad motũ ꝓniores efficiat calidus aër hoĩm mẽtes: refrigeratus autẽ cõtrà tardiores,ꝙ pigrũ cõtractũq́ eſt frigus,vt in ſerpẽtibus eſt videre,quę ſolis incẽdio exploſa humoris refrigeratione,curſu et corporum dimicatione mouentur acerrimè:hyberno autẽ tpe ab humectatione cęli refrigeratę,immobiles ꝓpemodũ fiũt atq́ ſtupẽtes,ex his itaq́ qui mediã quãdã locorũ regionũq́ qualitatẽ ab origine nacti erũt,eligẽtur:ꝙ vtriuſq́ naturę participes ſint,ad cędem mortiſq́ contemptum, ad intelligentiã vigoremq́ animi,dimicationibus impartiẽdum idonei. Adde quòd ſalubris hęc vtrinq́ mixtura,ad omnes actus,ritus,mores, ſenſus fœcũda efficit ingenia,imperii omnis totiusq́ naturę capacia, vt Italorũ omnium qui contra Barbarorum virtutes,forti manu:conſiliis verò cõtra meridianorum cogitationes, orbis terrarum imperio potiti inuictas & immortales laudes conſecuti ſunt:quas etiam inter hos vt facile conſequamur,adhibẽdi erunt pręſtanti ingenio viri,militaris diſciplinę gnari,quos ſumma cura & diligentia niti decet,ne quis militũ ętate minor,aut quàm virtus poſcat,aut maior q̃ patiatur humanitas,contra morẽ veterem deligatur:ętatis autem huiuſmodi initium ad finem Tubero in hiſtoriarum primo ſcripſit,Seruium Tullum prudentiſſimum Ro.Po.regem à XVII.ad annum vſque quadrageſimum ſextum milites ſcripſiſſe:quòd idoneos tunc eſſe populos Ro.arbitraretur. Similiter ſenatũ Triumuiros binos creare in hoc militũ delectu ſolitum accepimus: alteros qui citra, alteros qui vltra quinquageſimum lapidem in plateis, foris, & conciliabulis omnẽ copiam ingenuorum inſpicerent: & ſi qui roboris ſatis ad ferenda arma habere viderentur,etiam ſi nondũ militari ętate eſſent,milites facęrent. Tribuni plebis,ſi his videretur ad populũ ferrent,vt qui minores ſeptẽ & decẽ annis ſacramento addixiſſent,his perinde ſtipendia procederẽt,ac ſi ſeptem & decem annorũ aut maiores milites facti eſſent. Nec aliter Dictator ex auctoritate patrum dictus,Iunius & T.Sempronius magiſter equitum,delectu edicto,iuniores ab annis decem & ſeptem,& quoſdã prętextatos ſcripſere, quatuor ex his legiones & mille equites efficientes. Macedonũ regũ Philippus primo, ac mox Alexander nõ prætextatos & impuberes,nec ſpectati roboris iuuenes tantùm,ſed veteranos etiã qui ſuperiori tempore ſæpe ac diu in caſtris verſati eſſent,ad exercitũ deligendos cenſuit,quóſque nõ tam milites quàm in militum pręfectos & Tribunos virtutis veneratione & ſapientię magnitudine delectos iure diceres. Proceritatẽ ſunt deinde q in hoc delectu ſpectari debere maximè putent,fortitudinem nanq́ & virium magnitudinem conſiſtere quemadmodum formę pulchritudinem in magno corpore aiunt. Nõ ab re igitur delectori ſuo Pyrrho dixiſſe ferunt,Tu grãdes elige,ego eos fortes reddã. Nec multũ tamẽ id refert,ſi cętera ꝓbitatis inſignia coëant,procerine ſint an ſtatura breuiore. Præſtat enim viriũ quàm ſtaturę rationẽ habere, vnde equites Ro. binũ fuiſſe cubitorum, clari nec deſunt auctores,vt C.Marium quum facultatẽ haberet deligendi exercitus ex duobus q ſub Rutilio quiq́ ſub Metello,ac poſtea ſub ſe ipſo meruerant,Rutilianũ quempiã minorem,quoniã certioris diſcipli-

næ arbitrabatur,militem præoptaſſe.Idem Marius declaratus coſ.militũ agens delectũ,capite cenſos militiæ aſſcripſit, quod genus hominũ ab Imperatoribus cæteris antea nũquàm receptum fuerat:arma enim veteres illi, nõ niſi cum ingenuis hominibus,cuiusdamq́ cenſus & benemeritis partiri ſoliti ſunt,iudicãtes cenſum ad res bene gerendas vt pignus eſſe:id autẽ ab C.Mario præter legẽ morémque maiorum,alii per ambitionem conſulis, alii bonorũ inopia factum memorant : veritus autem poſtea,hanc militum electionem in ſui nominis ſugillationem verti poſſe, & veluti capite cenſum Imperatorẽ compellari,eiuſcemodi militiæ genus obliterandum duxit:& quanquam ad hunc vſque diem capite cenſum militem etiã nobilem Romana res publica deligendum ęgrè tuliſſet,cælis tamen ſeruilibus è paſtorum caſulis,mancipiorum,vt ita dixerim,colluuionem quandam deligere & tanquã validiſſimũ robur legionibus ſuis adiicere coacta eſt.Bello etiam punico ſecundo,quũ deeſſent qui ſcriberentur,ſerui pro dominis pugnaturos ſe polliciti,in ciuitatẽ recepti ſunt:& Volones,quia ſponte hęc voluerunt,appellati.Eiuſdem etiã belli punici tempore,infœlicibus quibuſdam præliorum ſucceſſibus confectis, imminutiſque Romanorum legionibus,ſenatus cenſuit,vt publicè ſerui emerentur : proinde quatuor & viginti milia ſeruorum empta fuiſſe cõſtat,hóſque iureiurando adactos,fortiter ſtrenuéque quoad Pœni vexarent Italiã laturos arma in caſtra tranſmiſit. Ad Cãnas quoque victis Romanis,ſimilem formam noui delectus inopia liberorum capitum ac neceſſitas dedit:octo milia nãq; iuuenum validorum ex ſeruitiis, prius ſciſcitantes ſingulos vellentne militare empta publicè armauerunt,quumq́ ſex milia Romanorum quæ in caſtris Hannibalis captiua erant, minoris redimi poſſent,maluit ſe res publica ſeruis in tãta tempeſtate cõmittere,in qua & prętextatorum plurimos arma tuliſſe & abdicatorum, & vltimo ſupplicio plectẽdorũ ſex milia etiam cõſcripta fuiſſe memorant.Sed poſt calamitatẽ apud Traſimenũ noctc cladis acceptã,libertini quoq; in ſacramẽtũ vocati ſunt : bello ſociali cohortum XII.milia ex libertinis conſcriptarũ opera memorabilis virtutis apparuit aduerſus Gallos.L.Furio duce quũ Latini qui à Romanis ſubiugati erãt milites præſtare nollent, ex Romanis tantũ tyrones delecti ſunt factęq; legiones decẽ,qui modus LX . vel eo amplius armatorum milia paruis adhuc rebus Romanis efficiebat.Cæſarem quum milites in amiſſorum locum ſubſtitueret, ſeruos quoq; ab amicis accepiſſe,& eorum forti opera vſum eſſe cõperimus.Cęſar Auguſtus in Germaniis & Illirico cohortes libertinorum complũres legit,quas voluntarias appellauit.Ac ne putes hęc tantũ contigiſſe reipub. noſtræ,Boriſtenidæ oppugnãte Zopyrione ſeruis libertatis datâq; ciuitate peregrinis & factis tabulis nouis hoſtem ſuſtinere potuerunt.Cleomenes Lacedæmonius quum mille quingenti ſoli Lacedęmonii qui arma ferre poſſent ſuperfuiſſent,ex ſeruis manumiſſis bellatorũ nouem milia conſcripſit.Athenienſes conſumptis publicis opibus,ſeruis libertatem dederunt. Cato Cenſorius eo itẽ milite quiſquis ille eſſet ſibi opus non eſſe aiebat,qui vt inter eundũ manus,ita inter pugnandũ pedes agitaret,quiq; in ſternendo hoſtibus quàm in clamando lõgius ſentiretur.Rurſus hic ſe iuuenibus dicebat magis oblectari qui rubeſcerent,

rent,quàm qui pallore perfunderentur.Idem in pinguem quendá acerbè maledictis inuectus,quibus enim in rebus huiuſmodi corpus ciuitati fructuoſũ fore putas interrogauit,cuius inter guttur & inguem cuncta ſub vẽtris ditione poſita eſſent?Neque aliter magnis atq; præpinguibus dux ille Thebanus Epaminundas infeſtum ſe præbebat: quippe qui & talẽ quempiam amouit exercitu, inquiens, vix tribus quatuórve clypeis tegi eius ventrẽ,cuius magnitudine ſuá ipſius mentulá ne videre quidem poſſet.Nimis ſimiliter pingui homini &corpulẽto militi Cenſores quondá equos adimere ſolitos legimus, minus idoneũ ſcilicet ratos eſſe eum tanti corporis pondere ad equitis munus obeundũ. Cæſar militem neq; à morum vrbanitate neq; à formæ dignitate, neq; ab externorum bonorum copia,ſed à viribus corporis tantùm deligendũ probat,maiores ſuos credo ſecutus:vera enim illa Romuli proles agris villiſq; exercitata vt firmiſſimis perualida corporibus, ſic ad militiá quum opus eſſet ſemper fortiſſimos viros & milites ſtrenuiſſimos ex ruſtica plebe deligens præpoſuit vrbanę, vtq; omnem villá ortũ veteres appellant,quòd ibi qui arma capere poſſent orirentur,ſic finitis quoq; bellorum operibus,augendæ reipub.cauſa vrbes inſtituerunt, quas victoribus militibus pro eorum meritis aſſignarent,& ab incolẽdo Colonos appellauere. Hinc etiá ciuitates à maioribus ciuitatibus veluti populorũ examinibus conditæ, Coloniæ nuncupantur . Sic Iulius Cæſar militem à colendo rure deductũ intra ſtipẽdiaria merita detinuit, veteranoſq; in colonias dimiſit.Diuus æque Augu.exercitus qui ſub Antonio aut Lepido militauerát,pariter & ſuorũ legionum milites,colonos fecit, alios in Italia,alios in prouinciis quibuſdam,deletis hoſtium ciuitatibus,nouas vrbes conſtituit, quoſdá à veteribus oppidis deduxit,& colonos nominauit.Illas quoq; vrbes quæ deletę à regibus aut dictatoribus fuerát, quaſiq; ciuiliũ bellorũ interuentus exhauſerat,dato iterum coloniæ nomine,numerò ciuium ampliauit. Romana quoq; reſpub. quum neceſſaria admodùm eſſet militia in vrbe ad vim vi hoſtiũ propellendam,vixq; fieri poſſet quo idem ſemper militię munus obirent,rẽ vt omnibus conducibilẽ in vrbe retinuit:munus autem huiuſmodi pro cuiuſq; hominis cõditione,intercapedine ac viciſſitudine quadam curauit. Quapropter & agricola quũ viciſſitudo & reipub.neceſſitas aderat,relictis agris,ad arma ꝓficiſcebatur,omiſſóq; agricolationis artificio,quaſi alius factus militabat,rurſuſq; ad artificiũ redibat,nõ vt miles vel belli dux,ſed vt artifex.Nec erat illis pudor,depoſitis armis,anguſtia rei familiaris coactis, agreſtẽ vitá repetere:ea náq; ætate ciuitatis proceres in agris verſabátur, & quum conſilium publicum fieri ſolitum erat,à villis accerſebantur in ſenatũ, quod vſque adeò verũ eſſe cõſtat, vt Attilium Serranum imperium populi Ro.ſuſcepturum, dati honores ſerentem inuenerint, vnde & cognomentum poſtea . Aranti etiam illa quatuor ſua iugera in Vaticano,quæ prius prata Quintia dicebátur,P.Quintio Cincinnato viator attulit dictaturá, ex qua obſeſſi cõſulis & exercitus liberator,depoſitis faſcibus,rurſus ad eoſdẽ boues rediit bubſequúſq; denuo factus eſt.C.itẽ Fabritius & Curius Dentatus,alter Pyrrho finibus Italię pulſo, domitis alter Sabinis,nõ minori induſtria agros coluit,quá ſtrenuè ac fortiter armis hoſtes quæ

ſiuit

ſiuit. Nec aliud de M. Furio Camillo multiſque aliis Romani generis memorabilibus ducibus ad hoc ſemper duplex ſtudiũ vel defendendi vel codẽdi patrios quæſitósve fines incumbẽtibus coniectari licet, teſte Lucano quũ inquit,

Paupertas fugitur totóque arceſſitur orbe,
Quò gens quæque petit nunc longos iungere fines
Agrorum, & quondam duris ſulcata Camilli
Vomere, et antiquos Curionum paſſa ligones,
Longa ſed ignotis extendere rura colonis?

Quum diſtinctio honóſque ciuitatis ipſius nõ aliũde eſſet, nec prima maiorũ cognomina: non aliunde enim Fabios quàm ab agrorum foſſione Fodios quidã non incelebres primùm dictos putãt, mutatisque geminis literis, Fabios deinde cognominatos, vel à fabarum exactiſſimo cultu. Fabiorum enim, Lẽtulorum, Ciceronũmq; cognominationẽ admittebant, vt quiſque aliquid optimè genus ſereret. Sic Iuniorum familiam bubulcum nominarunt, qui bobus vtebatur, nec ſolùm ſemina ac boues, ſed ſcrofam etiam & aſinam viris uon mediocribus Tremelio, & principi Corneliæ gentis cęteriſque Corneliis & Scipionibus cognomẽta prębuiſſe nõ eſt obſcurũ. Syluius deniq; à quo omnes Albanorum reges Syluii ſunt vocati, nõ aliunde quàm quòd ſyluis & rure fuerat educatus, hoc ſibi apud latinam gentem nomen aſciuit: & quoniam ruſticæ tribus laudatiſſimæ eorum qui rura haberent, vrbanæ verò in quas transferri ignominia eſſet, deſidię probro: ea porrò ratione vt ex agricolis milites deligerẽtur, factum eſſe reor: quoniam minimè malè cogitantes, duratis ad omnem malorum tolerantiam membris, & ęſtum, & puluerẽ, & frigora, & niues pati, vada fluminũ traiicere., celeribúſque plantis mõtes ſuperare aptiſſimi ſunt. Adde ꝙ delitiarum omnium ac voluptatũ contẽptores iure vidẽtur nõ multifacere oportere in bello, cùm tot laboribus tantíſque malis affecti liberentur. Neſcio enim quo pacto fit, vt is mortẽ minus reformidet, qui lautè minus vixerit. Neq; tamẽ inficiandũ reor, fortiſſimos ac optimos Græcorũ Romanorumq; milites cum laude & dignitate ex vrbibus ad militiam fuiſſe delectos, verũ quia hi tunc nõ otio, nõ lãguore, non deſidia, non luxu, nõ vmbris, nõ delitiis, cęteriſq; voluptatibus infringebantur, pericula ſubire ſoliti, ex infamiæ pudore & glorię cupiditate, quales Homerus aliquot ex ciuibus etiam facit, vt Hectorẽ, & Diomedem Ro. reipub. regniq; illius ampliſſimi ſalus ac fundamentũ erant. Noſtræ autem ętatis milites vrbani & vernæ, ſplendido apparatu, vncti & nitidi ac vrbiũ illecebris deliniti, cùm loci diſciplina ſeuerior firmet ingenium, aptumq; magnis conatibus reddat, ſi manus conſerere debeant, quum in leui armatura parũ habeant fiduciæ, in graui minimum alacritatis, crebrò non tam ducibus ſuis conferre ad victoriam quàm hoſtes iritare ad prædã ſolent: vnde & Hannibal quũ apud regẽ Antiochũ profugii cauſa diuertiſſet, facetiſſimè cauillatus eſt, eáque cauillatio huiuſmodi fuit, Oſtendebat ei Antiochus exercitum ingentẽ quem bellum Po. Ro. facturus comparauerat, purpura, inſignibus auri & argenti, fortunæ apparatibus florentem: inducebat etiã falcatos currus, & elephãtos cum turribus, equitatũmque cum frenis, monilibus, faleriſque præfulgentem, atque vbi

vbi rex contẽplatione tanti ac tam ornati exercitus gloriabundus Hãnibalem aſpicit, Putáſne, inquit, conferri poſſe, ac ſatis eſſe credis Romanis hæc omnia? tum Pœnus illudẽs ignauiam imbelliámque militũ eius precioſe armatorum, Planè ſatis eſſe credo, ait, Romanis hęc omnia, etiã ſi auariſſimi ſunt: nihil prorſus, nec tam lepidè, nec tam acerbè dici poterat. Rex enim de numero exercitus ſui, ac de exiſtimanda æquiparatione quæſiuerat, reſpondit Hannibal de pręda tanquam ad eam huiuſmodi homines expoſiti ſoleant eſſe. Doctus enim erat Pœnus horridum militem ferro & armis fretum eſſe debere, non cælatum purpura, auro atq; argento, illumq; inſignium armorum apparatum prædam verius quàm arma eſſe, vtq; nitentia ante rẽ, ſic deformia inter ſanguinẽ & vulnera virtutémque eſſe militis decus, & omnia illa victoriam ſequi, & ditẽ hoſtẽ quamuis pauperis victoris præmiũ eſſe: eos ſi denique milites Naſo à militari re ſua, nedum arcet, ſed eſſe procul tanquam peſtem & labem quãdã iubet, quis eos credet ad robuſtã militiam admittendos, niſi forte cum Dario vel Traſone potius ad imitationem expugnandæ Thaidis, lenonum, mulierũ, ac ſpadonum agmine, cæterorumq; qui miniſtri ſunt voluptatũ, & ſordidi quæſtus, ac viliſſimarum artium, Veneri militiam ſuam deuouerit, Marte contempto nõ ſolùm contra Hannibalis, ſed Catonis quoq; ac veteris militię inſtitutũ? quod Lucanus breui quodam præconio his verbis expreſſit,

Hirta membra cuius Romani more Quiritis
Incluſiſſe togam:

Hoc profectò tantus auctor haudquaquam extuliſſet, niſi durioris etiam togæ vſus de Quiritũ conſuetudine proceſſiſſet. Tales denique ex omni genere hominũ deligi debent, qui nõ, vti Sannites, vibrẽt haſtas ante pugnã, quibus in pugnando nihil vtantur, ſed qui ipſis q̃bus pręluſerint, pugnare poſſint & valeãt.

De delectu equorum *Cap.IX*

NVnc quoniam de militum delectu abũdè ſatis dictum eſt, equorum ad pugnam deligendorum rationem & ſigna ineamus, per quæ militię incumbentes excellentis equi notas intelligant, ne fallantur empturi, & operam ſimul & impenſam perdant in ignauo. Hic probatur natura, moribus, colore, forma, & educationis loco. Natura probatur ſi hilaris, ſi laſciuus & alacer, ſi intrepidus, ſi nouę rei haudquaquam terretur aſpectu. Ex moribus, qui ex placido & concitato mitiſſimus fit, quiq; ex ſumma quiete facile commoueatur, vel excitatus feſtinatione nõ difficili teneatur, hoc eſt, honoris appetens cum temperantia ac pudore, promptus, cohortatione ſolùm & ratione regatur. Alter econtrà improbandus, qui intortus & multiplex, inglorius & contumax, vix flagello ſtimuliſq; obtemperãs, nec habenis nec verberibus coërceri poteſt, ſed inter equitandum calcitrat, ac domitis frenis ne regi poſſit, violentia equitem aurigámque ſuũ mordet & in præceps quo per ſe timuiſſet deſcendere, proturbat & rapit: quo fit vt ſi quando hoſtibus obuiam ſit eundũ, neceſſe ſit equites aut poſtremos in agmine cõſequi, aut eorum malignitate inutiles reddi. Colores inter multiplices eorum mixtas facies hi duo tantũ reuera potiſſimum ſpectandi, Candidus quadã nitẽti luce perfuſus, ex omni quoq;

parte

parte niger intermixtus:albus deinde nigris pũctis interuenientibus, & ſpadix glaucuſque,hoc eſt, exuperantia & ſplẽdore ruboris,quales ſunt fructus palmæ arboris non admodũ ſole incocti:vnde ſpadici phœnicei nomen eſt.Forma deligetur,vt ſit arguto & breui capite & ſicco, pelle propemodum oſſibus adhærẽte,ceruice ardua & erecta, auribus breuibus & acutis,oculis magnis & prominentibus nigríſque,ſiue fellineis,id eſt,quaſi quodã ſplendore perfuſis, naribus patulis,duobus vtrinque foraminibus quibus auras captare vberius faciliúſque reciprocare animam poſſint,coma denſa & in dextrum latus protẽdente,pectore lato,ventre ſubſtricto,paribus & exiguis teſtibus,rotundis clunibus,promiſſa cauda,mollibus,altis,erectíſque cruribus,pedibusq; ſiccis,altis,concauis,atq; rotundis, vniuerſo corpore compoſito, articulatim diſtincto,grandi,ſublimi, erecto,& in aſpero loco(vt Xenophonti placet)educato,vt autẽ Satyra inquit,

Nempe volucrem
Sic laudamus equum,facili cui plurima palma
Feruet,& exultat rauco victoria circo.
Nobilis hic quocunque venit de gramine,cuius
Clara fuga ante alios,& primus in equore puluis.

Rationes gentium in deligendis ducibus. Cap. X.

DElectis militibus & equis ad pugnam idoneis, quis potiſſimũm illis præficiendus ſit dux quærimus, voluntates & gentium ſtudia in his declarantes. Iudæis alienigenam lex præfici vetat, ne auctoritas imperio religionis ſuę cultum inuertat,in aliis duces & imperatores externi,patria & natione nobiliſſimi reperti ſũt,vnde & ex oraculo Aegyptiis dictum eſt,vt auxiliatore Hebræo cõtra Aethiopas vterentur. Carthaginẽſes infracti bellis & cladibus multis exinaniti, Xantippum Lacedæmoniorum regẽ cum auxiliis ducem bello præfecerunt, qui fortiter ac ſtrenuè pugnãtes Romanos euerterunt.Tarentini Gilippo duce & ipſo Lacedæmonio,Athenienſes vicere.Galli Brẽno duce Britanno,Italiam cepere,Roma inſuper incenſa.Romanos tamen quos labore & induſtria armis quoq; ac bellicis inſtitutis cæteris nationibus,Græcorum pace dixerim,præfloruiſſe conſtat, multi opinione ducendi regendiq; exercitus in cælum extulerũt:vnde vir præcipuus Cyneas Pyrrhi legatus, quum Romam ingrederetur, regum patriã ſe vidiſſe teſtatus eſt: quã ſententiam video poëtico illi nimium conuenire,

Excudent alii ſpirantia mollius æra,
Credo equidem viuos ducent de marmore vultus,
Orabunt cauſas melius cæliq; meatus
Deſcribent radio,& ſurgentia ſidera dicent,
Tu regere imperio populos Romane memento,
Hæ tibi erunt artes,paciſq; imponere mores:
Parcere ſubiectis & debellare ſuperbos.

Cæterũ in hac ipſa ſentẽtia præ ſe ne ipſi Romani fauiſſe vlli reperti ſunt, quãdo externos quorum virtute Romam creuiſſe conſtat, in ſupremos dignitatũ gradus admiſere.Sunt qui aſtruũt ſolas diuitias eſſe, quæ ducum & imperato-

torum gloriam cõcomitentur & illuſtrent,quibus deficientibus volunt ac prędicant nihil arduũ,nihil magnificum & excellens geri poſſe,ſic Perſas,ſic Græcos,ſic Romanos non ſine diuitiarum copia orbis terrarũ potitos eſſe. Alii putant ad laureas & triumphos habendos,fœlices duntaxat,fortunatóſque duces ſemper præfici debere. Aiunt enim,quæ diuitiæ vel copiæ gentium Romanos fere ſubactos aduerſus Hannibalem erexiſſent,niſi Cornelium Scipionẽ, fortunatiſſimum Imperatorem, qui illũ apud Carthaginẽ relicta Italia ſolus fudit, habuiſſent? Quid profuiſſent,inquiũt,alii,Carthaginenſibus theſauri exuberãtiſſimi aut exercitus ampliſſimi ad oppugnandam diruendáque tot annos Italiam,niſi ipſum Hannibalem callidiſſimum audentiſſimumq́ꝫ belli ducem gẽtibus ſuis præfeciſſent? Sic Epaminundam Thebani, Leonidã Lacedæmonii, Themiſtoclem Athenienſes,fortiſſimos duces ſortiti ſunt. Alii & qui tecũ rectius ſentiunt,Sigiſmunde,non diuitiis affluentibus,non fortunatis,non callidis & audentibus ducibus tantum, cæterum ingenio atq́ꝫ animi virtute præditis decernenda imperia,ſummos credendos magiſtratus eſſe putãt. Parũ enim, ait Cicero,ſunt fortia arma,niſi conſilium ſit domi:neque fortuna,aut viribus, aut velocitatibus,aut celeritate corporum,aut excurſione,aut ſaltu,aut eminus haſtis,aut cominus gladiis tãtũ res magnę gerũtur,ſed cõſilio magis, ſed ratione,ſentẽtia, auctoritate atq́ꝫ ſciẽtia. Quæ omnia ſiue deorũ ſeu naturę munere quũ in te eſſe omnes intelligãt,prędicẽt,admirẽtur,quid mirũ,ſi te ducẽ ad omnes bellorũ euẽtus & magnifica quæq́ꝫ conficienda, vniuerſa hinc inde delegit Italia? Quod de te autẽ reformident ſinguli,refelleréque palam audeant,vnum hoc eſt. Aiũt enim,ꝙ tamẽ Epaminũdæ,quod Sertorii,quod Cęſaris,quod Auguſti,aliorúmq́ꝫ plurium & maximorum ducum proprium fuiſſe legimus,ſtrenui militis officio fungi, fortitudinis opera manu propria edere, ac ſine vlla te exceptione periculis nimis ingerere: quod quàm glorioſum ſit,quàmque pernicioſum ad maxima & plurima bellorum munera obeunda,quum cõſilio polleas,viribus præſtes,& cunctis tã ducibus quàm militibus in vtriuſlibet officiis antecellas,tuo prudentiſſimo iudicio exiſtimãdum relinquo. Rariſſimum quidẽ decus,& quod inquit Criſpus de Iugurtha, de te Imperatorũ noſtri ęui gloria,omnium cõſenſu dici poteſt. At ſanè,inquit ille, quod difficilimum imprimis eſt,& in prœlio ſtrenuus erat & bonus conſilio:& quoniam alterum ex prouidentia timorem,alterum ex audacia temeritatem afferre plerunque ſolet,glorioſum nomen tuum non tam fortuna & opinio,quàm virtus,& conſilium circunferat periculíſque obiiciat. Caue itaque oro, ac ducis & militis officia diſtinguas obſecro. Tu enim longè melius noſti quæ ſint ducis partes,& quę militum fortitudo atq́ꝫ profeſſio debet,quę ſeorſum à duce exigenda,pręſtandáq́ꝫ non ſunt,niſi forte cum ſumma neceſſitas incumbit. Legimus fortiſſimum ducum Marium prouocanti ipſum ad ſingulare certamẽ reſpõdiſſe,ſe ſi mori voluiſſet multoties ſuſpendio potuiſſe,& ſapientem nõ quærere pugnam,ſed potius cogitare victoriã. Ecce virum gloriæ cupidiſſimum,& Romanum, diſcernentem quid inter ducis & militis officiũ intereſſet,& reputantem ſępius ducem ſine exercitu ſaluum euaſiſſe,quàm exercitũ ſine duce. Vides,inclyte dux,

Marium

Marium declinauiſſe ſingularem congreſſum quem nullũ ferme militum legimus recuſaſſe,vt eius exẽplo diſcas quæ ſunt militis ſpernere,& quæ imperatoriæ maieſtati conducant adimplere:ꝙ ſi te parum mouet ob ſanguinis ignobilitatem Marius,audi de gente Cornelia Scipionem,non quemlibet,ſed illum qui virtutibus ſuis Aphricani cognomẽ adeptus.Hic enim quum à quodam ꝙ parum pugnax foret argueretur ignauiæ, crimẽ lepida reſponſione ſubmouit:inquit etenim, Recolo matrem me Imperatorem peperiſſe non militem. Metellũ quoque quum multi clamarẽt vt ipſe ſingulari certamine cum Sertorio prouocante dimicaret,dux cum duce,& romanus cum romano,detrectantẽ verò pugnam vt ignauum aſpernabatur:ſed ipſe Metellus hæc dicentes meritòcõtemnebat.Ducem etenim,vt inquit Theophraſtus,nõ militis,ſed ducis obire mortem decet.Nec te moueat,dux præcellentiſſime Sigiſmunde,ꝙ Alexandrũ Magnum legamus & Imperatoris & militis impleuiſſe munus,ſed memẽto quòd à principe rei militaris peritiſſimo atq; probatiſſimo laudatus ſit ſolùm,ꝙ parua manu aduerſus maximos exercitus ſteterit vicerítq;,& in extremas mundi partes peruenerit pugnás vltra ſpem,exiſtimationémq; mentiũ humanarum.Nam quòd manu promptus & pugnaciſſimus fuerit, quũ & gregarii militis laus ſit, glorię illi principi non aſſcripſit:tantus iudex ac teſtis,quantus Hannibal cum Scipione conſerens fuit.Neq; Catilinam peſſimæ factionis tibi imitãdum proponas velim , de quo Saluſtius ſcriptũ reliquit, Interia Catilina cum expeditis in prima acie verſari,laborãtibus ſuccurrere,integros pro ſauciis accerſere, omnia prouidere:& pręter hęc Imperatoris officia quod militis eſt ſubdit,multùm ipſe pugnare,ſępe hoſtem ferire, ſtrennui militis & boni Imperatoris officia ſimul exequebatur.Alia quidem ratio eſt eius quod fieri debet,alia eius quod ille faciebat:pugnabat enim deſperatione plenus,poſtquam,vt ille ait, videt montibus atque copiis hoſtium ſeſe clauſum, in vrbe res aduerſas,neque fugæ neque præſidii eſſe ſibi vllam ſpem,optimum factu ratus in tali re fortunam belli tentare ſtatuit . Promittebat enim cuncta ſibi , ſi vinceret:& deſperabat omnia,ſi vis hoſtium præualeret , Nam nec ego velim te penitus non pugnare, ſed tunc te manum conſerere probo,quum de ſumma rerũ agetur, cùm cuncta ſicut optimũ ducẽ decet prouideris,quũ neceſſitas tulerit,quũ cuipiã ingenti periculo, vt ſępe ſoles,videris occurrendũ. Audi Craterũ Alexandrũ ſuum admonẽtem, Quãlibet,inquit ille, vis omnium gentiũ cõſpiret in nos,impleat armis viriſq; totũ orbẽ,claſſibus mare cõſternat , inuſitatas beluas inducat, tu nos pręſtabis inuictos:& ſubdit,ſed quis deorũ hoc Macedoniæ columẽ accitus diuturnum fore polliceri poteſt,quũ tam auidè corpus periculis offeras,oblitus tunc tot ciuiũ animas trahere te incaſſum?ac poſt plura,quòcũque iuſſeris ibimus,obſcura pericula,& ignobiles pugnas nobis depoſcimus,temetipſum ad ea ſerua quę magnitudinem tuã capiũt,citò gloria abſoleſcit in ſordidis hoſtibus. Vidéſne qua regula ducis pugna limitetur,et vbi cõueniat Imperatorẽ manus iniicere? Et qd,putáſne ſi quotidie te periculis obiicies,nõ aliquãdo fortunã inuenire tuam?Tragicũ eſt,Iniqua rarò maximis virtutibus fortuna parcit.Nemo ſe tutò diu periculis offerre tã crebris poteſt, quẽ ſæpe trãſit caſus,aliquando inuenit.

Noli itaq; in paruis ac minimis experiri fortunam,ſatis enim periculo tuo,immo noſtro,quantùm ad gloriam attinet,Sigiſmunde,te pluribus oſtendiſti,ſatis Picentibus,ſatis Etruſcis,ſatis Inſubribus,ſatis Latinis ac Barbaris ducibus,ſatis amicis,ſatis deniq; hoſtibus te mortis omniſq; periculi contemptorem, manu ac corpore ſtrenuum & ad horrenda omnia quiſquis caſus immineat expeditum.Fauit deus, nunc exhibendum prudentiæ temperamentũ,& cautionis modus, vt quæ geſſiſti conſilio & animi magnitudine,non impetu,non temere geſſiſſe videare. Deniq; corporis habitudo & integritas,formęq; dignitas, non munditiis culta,ſed virilis & penè militaris,vt Liuius inquit,non nihil etiã ducibus ſolet conferre,quæ ſi deſit,non vſquequaque tamen expetenda eſt,vel quo minus militent aliisve præficiãtur omnino repudianda, modò animo præſtent & harum rerum quas modò diximus cognitione ornentur. Iure etiã diui Traiani ſentẽtia militabãt qui aliqua corporis parte debilitati vel minuti ſunt, idq; in multis ſanè vrbis Romæ exterarumq; gentium ducibus eſt intelligere. Nanque pręter Marium,præclarum ducem,varicibus laborantẽ, legimus & Camillum quum Præneſtinos & Tyrrhenos prẹlio vicit, ſenem pariter & ęgrotum, & Iulium Cęſarem dictatorem ſemel atque iterum inter res gerendas comitiali morbo correptum.Q.quoq; Ciceronem magni Ciceronis fratrẽ,tenuiſſimę valitudinis,multa & grauia bella ſub hoc duce in Gallia prudenter ac perſtrenuè a dminiſtrantem. Apud Lacedæmonios nec minus Lyſandrum, ſępenumerò vi morbi ac magnitudine,mẽtis viribus & corporis deſtitutũ.Ageſilaum quoque eorum quõdam regem claudum,proinde ſummæ an eum rei pręficerẽt,diu multumq; deliberaſſe, deniq; ſtatuerũt ſatius eſſe ingreſſu regẽ qnàm imperio regnum claudicare.Vtq; Scyllam & Cottã,non obſcuros ſanè duces,eo habitu fuiſſe naturæ perhibent,quòd vno tantùm teſticulo nati memorentur,ſic Sertorium,Oratium Coclitem,Philippum, Antigonum,& Pœnorum ducem Hannibalem, qui omnes maximè bellaciſſimi fuere,altero nõ teſticulo caruiſſe,ſed oculo aliæ fideles tradũt hiſtoriæ.Quod autẽ ad formę dignitatem ſpectat,Scipio Aphricanus & Iul.Cæ.etſi ꝓcero corpore fuerint, breui tamen Antigonus, Alexander Macedo,& Auguſtus,nec tamen eorum magnitudini breuitas, nec breuitati magnitudo obfuit,nec detraxit famę.Et ad tumulũ Archemori dum ludos ſolẽnes Græcia celebraret, Tydeũ Capaneo præſtitiſſe poëtico pręconio percelebre eſt,à quo humili admodũ ſtatura & exigua Thebanos omnes certaminibus lõgè ſuperatos fuiſſe traditur.Gerẽdę igitur huius rei dignitas & ſumma meritò illis tradetur,quibus explorata ſint omnia,quiq; cõſilii,auctoritatis, ſciẽtiæ,multarũq; rerũ geſtarum titulis illuſtrati pręſentes non modò prouocẽt ad victoriam,ſed eorum commemoratione poſteros imitatione ſuccendant.

Agminis ſiue incedentis exercitus ordo ſecundum græcam romanamq; diſciplinã Cap. XI.

SVpereſt nunc agminis,hoc eſt,incedentis exercitus ordo,circa quem ſumma Imperatorum ac ducum verſanda conſideratio eſt, quumſit pariũ impariũq; rerũ ſua tribuẽs cuiq; loca diſpoſitio:qua ſpreta, neque miles,neq; imperator quicq̃ valet explicare,quũ pedes equitẽ,peditemq; eques,ſi ſint promiſcui,ſępenumerò ſe præpediant,ac veluti ex theatro confuſè

confuſè abeuntes,ſe inuicem afflictēt atq; opprimant. Ecõtrariò verò,vbi ſit ritè diſpoſitum agmẽ,ſuóq; quidq; ordine locatũ,ſiue trepidatione Imperator victoriam ab omnibus optatã promittet. De hoc itaq; ipſo breuiter à nobis ſecũdum gręcam rationem primò diſſerẽdum eſt, ab Romana traditione deinde ſũ mentibus. Quum igitur ciuitas in Tribus diſtributa ſit,ex his Decuriones primùm,de cuius tribuni ſentẽtia ex ipſo iuuẽtutis flore deligẽdi ſunt: ex his qui ætate & prudẽtia,qui pulchrũ aliquid & gerẽdi & audiẽdi ſtudio flagrent, hos anteire oportet. Poſt hæc totidẽ deligẽdi ſunt ex his qui ætate & prudentia maximè antecedebãt,qui poſtremi in ipſis cẽturiis collocabũtur. Decurionũ verò ordo ob has præcipuè cauſas probatur,ꝙ qui priori loco collocati ſunt, omnes principes fiunt:quúmq; in dignitate ſunt magis q̃ quũ priuati,impoſitũ ſibi eſſe exiſtimant præclari alicuius facinoris gloriam quærere. Deinde quũ quidpiam agendũ inſtet,efficatius eſt magiſtratuũ imperiũ q̃ priuatorũ, primorum etiam manus promptiori alacrioriq; ſe animo offert,ſiquidẽ à frõte periculum ingruat,quũ eã minimè lateat,eũ locũ ſuæ virtuti creditum eſſe. Et poſtrema,ſi qua à tergo maior vis premat,quũ eam haudquaquã etiã fugiat, deſerere ordinẽ turpiſſimum eſſe:qui etiã poſtremum agmen ducit,hũc omni laude cumulatũ virum eſſe cõuenit. Si enim pręſtãti virtute erit,quũ tempus inſtabit,iubens in hoſtem inuadere prioribus vires adiiciet:ſin rurſus pedẽ referre opus erit,prudẽter abducens ſuos profectò magis ſeruabit incolumes:& hic ſecundum Græcorum rationem agminis ordo. Secundũ Romanã autẽ eiuſmodi erat,Nanq; auxaliares leues,& ſagittarii pręibãt primò ad feſtinas hoſtium incurſiones coërcẽdas, vtq; ſuſpecta inſidiis loca ſcrutarẽtur:poſt hos viarũ ſcrutatores,qui aggerũ maligna corrigerẽt,ſyluáſq; præciderẽt,ne ꝑplexo itinere fatigaretur exercitus,deinde ſua ſuperiorũq; ſibi rectorũ impedimẽta ferentes,& defenſiones ergo plurimi cũ his equitum,poſt quos princeps ipſe equitatus peditatuſq; hos poſtea ſequebãtur, qui remouendis vrbibus machinarũ ac reliquorũ tormentorũ genera deferebãt. Chiliarchi deinde atq; præfecti,& poſt hos circa Aquilã cętera ſigna militaria,póſtq; ſerui ſingulorũ ordinũ cũ peditatu erãt,agminis poſtrema multitudo mercenaria quã armorũ factores ſequebãtur,& armati equites pedités q; non pauci,Cęterùm pro tẽpore & cauſis occurrentibus,Iul. Cęſar octo legiones hac ratione et ordine inter eundũ diſponebat,quũ hoſtẽ cominus ſentiret ſex legiones expeditas præponebat,poſt has totius exercitus impedimẽta, inde duas legiones quæ minus firmę ad dimicãdum putabãtur, vt agmẽ clauderent præſidióq; impedimentis eſſent: minoribus autẽ expeditionibus treis legiones expeditas pręmittebat,deinde impedimenta, nouiſſimè legionẽ vnã quę agmẽ clauderet. Ita quadrato ferè agmine incedere,vbi hoſtis ab omni parte ſuſpectus eſſet. Et hęc de agminis diſpoſitione ſecundum vtrãque diſciplinã dicta ſunt.

Acierum inſtruendarum uaria ratio. *Cap.* XII.

Cæterùm ſi conflicturæ coëant vtrinque hoſtium copiæ,primum optimi & ſapientiſſimi ducis munus eſſe videtur,conſtituere atq; diſponere qui prudenter,fideliter,ſtrenuè,ac viriliter hoſtẽ inuadãt. Quòd ſi omnem ciuium equitatũ celeriter ad mille equitum numerum com

pleri neceſſe ſit,ad ducentos, præterea peregrini cõſtituendi ſunt equites,& in-
ter ciues collocandi:hi enim adiũcti vidétur mihi,& firmiorẽ vniuerſum equi-
tatum præſtare:& magis æmulatione quadam ad laudis & gloriæ cupiditatem
incendere,vt certatim ſe inuicem virtute ſuperare nitantur.Nec verò me pręte
rit Lacedæmonios rei militaris peritiſſimos bellicoſiſſimosq; , tũ primũ eque-
ſtri gloria maximè clarere cœpiſſe,quũ peregrinos equites aſciuerint.Et in aliis
quoq; bellorum euentibus diuerſiſq; nationibus conſtat,peregrinas copias ma-
gnum ſibi & præclarum nomen peperiſſe,vſus enim ad promptitudinem pluri
mum confert. Videtur præterea peditatus equitibus adiunctis ad rem gerẽdam
efficaciſſimus eſſe , maximè ſi his hominibus cõſtituatur qui hoſtibus infenſiſ
ſimi ſint.Sunt qui putent pro ratione acierũ illud Neſtoris apud Homerum eſ
ſe , qui iubebat per tribus atq; partes eorum , cohortes aciesq; Græcorũ coordi
nari,vt & tribus tribubus,& pars parti auxiliaretur. Satius & ſalubrius alii cen
ſent,amatorem iuxta amatum collocari debere:nam ordo ſecundum tribus nõ
multum rationis in periculis habet, verùm ſi cuneus ex amicis inter ſe amanti-
bus exiſtit, indiſſolubilis & inſeparabilis ad perferendos inferendóſq; ictus effi
citur.quum hi amatorum mirabili amore , ferrea adamantina , vt ita dixerim
cathena teneantur,& ſacram,vt aiunt,cohortem efficiant,quemadmodũ Seſoo
ſis in Arabiam,vt antè diximus,cùm eorũ qui eadem die geniti,qua ipſe ſimúl
que nutriti erant exercitu à patre miſſus. Atq; in hoc quoq; ad primos ictus ſu
ſtinendos,ſunt qui ſuos cohortentur,& eo ipſo ſuperiores ſe putẽt quòd non in
feriores in occurſu primo reperiuntur Hac arte ſiue ratione vſus Põpeius Phar
ſalicis in campis:acies enim ab equo animaduertens, vt hoſtes nouit cum ſilen-
tio congerdiendi tempus ex ordine expectare,ſuúmque exercitum ſine ſtrepitu
nõ eſſe:imo turbulentum & imperitia tumultuantẽ,extimuit,ne in ipſo pugnę
initio penitus diſſolueretur : vnde quum vtrinq; concurrẽdi ſigna dãda eſſent,
acierum primos monuit vt in locis ſuis ſtarent, & dẽſa confertáq; manentes ſe-
rie hoſtilem incurſum donec intra pili iactũ eſſent ſolidiſſimè exciperẽt . Qua
quidẽ in re ſi Lucano creditur,ſteterit licet ordine certo Infelix acies,Cęſar ta-
men erraſſe Pompeium aſſerit.Plagarum enim ictus impetu curſuq; illatos ſub
ſiſtendo reſtingui inquit,feriẽdo enim & initio cõfligendo, magnas vires impe-
tu & curſibus adiici,& animos perinde ac flatibus excitatos omni ex parte ſuc-
cẽdi.Cæſar itaque quũ ſiniſtrũ Pompeii cornu conſpexiſſet, tot munitũ equiti
bus,timens armaturę ſplendorem,quinque ſiue ſex,vt alii ferunt,obliquas poſt
ſigna cohortes , quibus cùm orbẽ terrarum congreſſus eſt è legionibus eductas
legioni decimæ à tergo locauit,iuſſitque eas quietẽ agere, hoſtibúſque ignotas
eſſe,Sed quũ irrueret,equites admonuit,quòd neque vt ſolitũ eſſet,iacerẽt pila,
feſtinaréntque quemadmodum robuſtiſſimi ad perſtringendos enſes, ſed ferire
eos altius iuſſit, oculóſque , frontéſque hoſtium ad vulnera impetere.Nõ enim
permãſuros eos fulgentes floridóſque inſultatores , inquit, neque cõtra ferrum
inſpecturos in oculos illatũ , illos iuuenes parum bellis ac vulneribus aſſuetos.
Hoc itaque impetu,hac acierũ ſerie , ratione & ordine inſtruitur vtrinq;acies.
Pompeius octoginta & octo cohortes triplici ordine locauit,fuerunt autẽ pedi
tum,

tum,xl.milia,equites in ſiniſtro cornu,DC.in dextero D.pręterea reges multi, ſenatores,equiteſq; Ro.plurimi abſq; leuis armaturæ magna copia. Cæſar ſimiliter octoginta cohortes triplici ordine diſpoſuit,cui fuerũt minus xl.M. peditum,equites mille.His explicitis obſecrãtibúſq; militibus Cęſar pugnæ ſignum dedit.Erat forte in exercitu eius,C. Craſſianus, qui priori tẽpore honeſto gradu ſub Cæſare militaſſet,tunc verò nõ militiæ ſacramento quo ſolitus erat,ſed iure quodã amicitię euocatus aderat,vir bellica fortitudine memorabilis.Cęſaris nanq; concione intellecta , & vt ab his vtriſq; ſigna dari vidit, alacri vultu è Cæſaris phalãge procurrens,Sequimini me inquit manipulares olim mei,& imperatori noſtro quã debetis operã exhibete, vltimũ hoc præliũ eſt,quo peracto ille ſuam dignitatẽ, nos noſtrã recuperabimus libertatẽ. Dehinc verſus in Cæſarem,Faciam,inquit,hodie imperator, vnde vel viuo mihi vel mortuo gratias agas:hæc dicẽs in hoſtes irrupit, eumq; delecti milites circiter centũuiginti ſua ſponte proſecuti ſunt.Erat nẽpe,vt aliqui tradidere,nec diſſimile veri eſt, quidam vtrinq; in ipſo pugnæ principio pius torpor,qui ſtrictos iam gladios contineret,quum germani ſuos fratres ab aduerſa acie,patres filios,& parentes filii viderent,donec Craſſianus hic pręcipitanti rabie vocem tolleret, pilúmq; torqueret,itáq; pręliũ cœptum eſt,quòd niſi huius furor hominis acies miſcuiſſet, poterat fortaſſe ducibus ipſis patiẽtibus,circa Romani imperii humaniq; generis excidiũ mutua pietate cõponi.Sed proh dolor,iuuentus eſt qui Cęſare ipſo differente ꝓperaret,imperiũq; ſupremũ irreparabili clade protereret.Steterunt enim acies antè magno ordine vtrinq;,& bello cœpto,quum aliquãdiu ęquis viribus hinc inde dimicaretur, & Pompeius multitudine fiſus ad circũueniendũ Cæſarem equitatũ effunderet,ab vtroq; cornu Cæſar ſuis equitibus quos intentos in hãc rem fecerat, ſubitò ſignum dedit:qui dicto citius in effuſos facto impetu,verè illos effuderunt ac dare terga coëgerũt, & ſecuta eſt equitatũ ardẽtiſſima legionũ,adeò cõglobata vt quaſi vna manus omnium videretur. Acceſſit & magni inſtar exercitus Cęſar ipſe vbique præſens,vtrunq; ſimul exhibens,& fortiſſimi militis & ſummi ducis officium, & feriẽs,& exhortans.Duæ ex omnibus illius per omnia diſcurrẽtis voces annotatæ literíſque mandatæ: ferox altera, ſed ad vincendum vtilis, Miles faciem feri, altera autem pia, & hanc licet ad iactationem Cæſaris compoſitam in hunc modum Florus dicat, Miles parce iam ciuibus,Pompeio tamen inter hortãdũ tribuit Eutropius.Illa enim, vt Floro aſſentiar,Cęſaris vincere ſatagentis,hęc eiuſdem vincentis,ſeu iam victoris miſerentis, vox fuit illa in medio prælii ardore, ac iam victis & in fugam verſis hoſtibus vſus eſt. Ille etiam piæ non conſentaneus actus fuit quòd cuilibet ſuorum vni hoſtium quem optaſſet vitam dare permiſit. Nec minus ille,quòd in tanto conflictu nullus inuentus eſt,niſi armatus in acie cecidiſſe . Pompeius turbatis ac territis ſuorum ordinibus tantæ ruinæ molem nec ſufferre valens nec attollere,tanquàm inſano attonitóq; tantùm ſimilis abiecit pondus imperii,ſéque in caſtra recepit,nimis illi quod de alio eſt carmini cõueniẽs,Iupiter ipſe pater currus exterruit altos Aiacis,ſtetit ille amẽs clypeũq; tumentẽ,Tergore ſepteno poſt terga immania iecit,Hincq; oculos voluẽs mœſtus

ſe auertit ab armis.Hæc vbi ingreſſus eſt caſtra, tamdiu ſecum tacitus perſtitit quamdiu confligendo plurimi cum fugientibus ſimul in cędem corruiſſent,ru ptóque ſilentio tandem vocem hãc vnicã emiſit,Ergo ad congreſſum, aliúdq; nihil locutus, ſurgit, veſteq; ſumpta, præſenti cladi accommodata caſtra exceſſit,ſéque fugæ credidit,non tam viuere cupiens quàm metuẽs mori, ne ſecũ reliquæ legiones incaſſùm traherentur:quo ſubmoto,nemo amplius in acie ſtetit,ſicq; vniuerſus Pompeii fugit exercitus,cladéſque in caſtris permagna facta miniſtrorum,eorúmque qui contubernia defenderent:& quanquam facta cęſorũ ratione,milites tantũ ad ſex milia cecidiſſe clariſſimus teſtis ſit Aſinius Pol lio,qui tunc cum Cæſare militauit, compertum eſt tamẽ per alios nobiliſſimos auctores de legionibus & equitatu Pompeii XV. M.cecidiſſe:nam exterarum gentium & auxiliorum quæ ex magna orbis parte confluxerant,innumerabilis ſtrages fuit,& eorum qui vagi,& inermes nullo ordine ad ſatietatem cædentiũ ſunt oppreſſi. Eorum verò qui deditione in poteſtatẽ Cæſaris venerãt numerũ XXIIII.M. & eo amplius fuiſſe literis traditũ eſt, ſigna militaria centum octoginta & LXXX. aquilæ.Inter cæſos fuit Craſſianus,vt dictũ eſt,ardẽtiſſimè di micãs, quem Cæſar eo prælio mira virtute rem geſſiſſe, & de ſe optimè meritũ prædicauit,atq; ita vt prædixerat,vel mortuo gratias egit. Pompeianorũ enim multos quum ſtrauiſſet, in cõfertiſſimam aciem inuectus,vnius gladio per ora illi ad oppoſitum latus adacto perfoſſus occubuit,notatúmq; oris vulnere, oris impetum punitũ,vltione iuſtiſſima. Periit Domitius is qui ad confiniũ captus fuerat ac dimiſſus:ex his qui Cæſaris partes ſecuti non niſi ducẽti milites ſunt deſiderati.Cẽturiones XXX.viri excellẽtes.Mirũ dictu,Romanis ab vtraq; par te pugnantibus, eã fuiſſe cladis imparitatem:ſed puto diis placuiſſe,vt Põpeiũ ſua illa vetus fortuna relinqueret. Pyrrhus in inſtruenda acie apud Aſculum, Homerici verſus ſententiam inſecutus fertur,quo equidẽ minus bellicoſi in me dio collocantur,elephãtos & equitatũ omnẽ in ſubſidiis eſſe iubens. Xãtippus Lacedæmoniorũ rex in auxiliũ aliquãdo euocatus à Carthaginẽſibus quos Ro mani ſæpenumero protriuerant,inſpectis Pœnorum copiis atq; in campum deductis,quum in percunctando quemamodum Romani ſecum pugnando ſemper ſuperiores euaſiſſent percepiſſet,ac errata ſubinde quibus res eorum ſubuerſæ forent,quaſi diſciplinam quandã aperiens edocuiſſet,in inſtruenda acie, ſic equitum,ſic peditum,ſic elephantorum ordinẽ diſciplinãq; digeſſit,vt qui modo ne conſpectum quidẽ Romani exercitus ſuſtinere poſſent, vltro iam poſtularent vt ad hoſtes ducerentur. Cognito igitur militũ ardore,Carthaginẽſium fortunam prælii ratus Xantippus,aduerſus Romanos Carthaginẽſium acies ſic inſtruxit.Prima enim fronte elephãtos conſtituit,paulo pòſt vrbanã multitudi nem dextro ac læuo cornu, deinde mercenariũ militem veteranorumq; robur diſtribuens,expeditos quoſq; ac celeres vtrinque inter equitũ alas certare iuſſit Ecõtra vt ſolidam Romanorum aciem perſpexiſſet, qui aduerſus elephãtos ex omni exercitu expeditos & delectos oppoſuerant,multipliciq; ſubſidio firmaue rũt, equitatu in vtroq; cornu diuiſo,ne ab elephãtis perrũpi agmẽ poſſet,Xantippus quo Romanorum aciẽ labefactaret, circumire equitatum ac extremos à

tergo

tergo laceſſere iuſſit: hoc quũ pluribus in locis faceret, ac legiones Romanæ neceſſariò extra equites conuerſæ illis reſiſterent ac propellerẽt, interim rarefacta acies ac diſiuncta, ab elephantis perrumpitur, configiturq́: quo in conflictu XXX. Romanorum milia cecidere. Regulus dux eorum cum quingẽtis interceptus, & duo milia in Clypeam vrbem fugata ſunt. Hãnibal Imperator maximus, directa acie ad Cannas milites fortiores bellicoſioréſq́ in extremitatibus diſponens, ipſe cum debilioribus mediũ, vbi multi ex fortibus & ſtrenuis viris prẹerant, tenuit: ſexcentos deinde equites Numidas transfugere iuſſit, qui ad fidem faciendam gladios & ſcuta Romanis tradiderunt, & in vltimum agmen recepti, vbi primũ cõcurri cœpit, ſtrictis minoribus quos occultauerãt gladiis, ſcutis iacentium aſſumptis Romanorum aciem cecidere. Ad hoc etiam miſcẽdarum acierum diſcrimen, Scipio aduerſus Hãnibalem in terra Aphrica quum ordinaret exercitum, haſtatos prima fronte locauit: principum deinde cohortem, quam quidẽ triariis deniq́ clauſit, nec dẽſas ſuorũ acies inſtruxit, ſed quodam interuallo diſtantes, quò elephanti recepti abſque vlla ſuorũ permixtione ac ordinis perturbatione tranſmitti quirent. Velitum etiam plurimi præſtò erant, iuſſi in ipſo beluarum impetu eorum terga dextrum læuúmque latus telis confodere: equites deinde diſtinxit in cornua, & cũ Italis equitibus Lẹliũ ab læuo, Maſiniſſam verò Numidis inſtructũ dextro cornu oppoſuit, quæ ordinatio magnam ſibi peperit victoriæ laudem. Hannibal verò econtra cùm decernendum ſibi neceſſariò eſſet, & ad illud ſupremum gloriæ certamen quo nullũ vnquam pernicioſius, nullum magis terribile vel memorandum quoque, quum vel omnium gẽtium imperium, vel perpetuum ſeruitutis iugum ſuis fore videret, ex Scipionis hoſtis ſui ſententia omniúmque qui armorum vel militarium rerũ gnari ẹrãt, id laudis aſſecutus, vt ſuorum cohortes mirabili aſtu & diuina potius quàm humana ratione diſponeret: elephantos enim octoginta tremen-tes in terga turres, militibúſque refertos, habentes, in proſpectu Romanorum exercitus præſepſit, vt inde ſuo terrore, impetu atq́ vi, hoſtium ad ſuos tanquã clypeus & murus aheneus acceſſum prohiberent. auxiliaribus Gallis, Lyguribus, Mauris atq́ Balearibus ante Pœnorum ſuorumq́ ciuium cohortem deinde ſubſequentibus, ne mercenariis diuerſarum nationum militibus, quos non fides, non patriæ pietas vlla fortes ac ſtrenuos redderet, fugiendi facultas daretur: vtq́ primo poſt elephantos loco poſiti pugnæ impetum admittentes extinguerẽt tũ ſuorum ac Macedonum multitudinem, vt integri cum feſſis hoſtibus pugnãdo victores euaderent. Italicos verò & Brutios, tanq̃ infidos, quòd mœſti coactiq́ magna ex parte terra Italia excedere, imperium ducis & caſtra ſequerẽtur, in poſtremam ſummouit aciem: ad ſuos poſtea quum ambo ſe duces vtrinque recepiſſent, hortarentúrque variè & ignauiæ notas & pręmia militibus pręponerent, interim ad initium pugnæ claſſica Romanorum cecinere, tanto quidem omnium clamore, vt elephanti quos primo agmine anxia tanti ducis cura in præſidium locauerat, fortuna conſilium peruertente, in ſuas acies redirẽt, impetuq́ ſuo loco adeò turbarent, vt equitibus in fugam verſis primam tãtæ ruinæ tantæq́ ſtragis cauſam præbuiſſent. Equitibus enim imminuta Pœnorum

acies

acies, pedes in hoſtes concurrit, primóque nixu loco moueri contigit: hos vt mótos Romani cenſere, partim ſeſe ad ſuos recipientes ac terga dantes, Carthaginenſium aciem adorti ſunt. Re autem bene ac feliciter geſta, tot iam fugatis equitibus, tot elephâtibus fuſis, primíſque ordinibus in ſecundos iam pulſis, inter pugnandum Lælius ac Maſiniſſa qui pauloante pedem referentes aliquantiſper profugos inſecuti fuerant opportunè redeuntes, & quidem equites hoſtilis exercitus quotquot ſupererant à tergo incurſant, isq́ quaſi inopinatus impetus hoſtilem aciem tanta compleuit formidine, vt ancipiti vndique pugna circumuenti funderentur cæderenturq́, nullo pudore, nulla reuerentia tâti ducis valéte fugam ſiſtere. Et quanquàm ſanè ab vtroque ipſorum ducum, & ab aliis ſępenumero maiores alibi ſtrages æditæ ſint, grande tamen prælium in primis meritoq́ ſeu ducum claritate, ſeu gentium potétia, ſeu militū virtute, ſeu ancipiti cęſorum diſcrimine, ſeu denique victorię effectu inter illuſtria referendum, quum, auctore etiā Floro, non fuerit maior ſub imperio Ro. dies quàm ille quo hęc geſta ſunt. Ex Carthaginēſibus & ſociis xx. M. & eo amplius hac in pugna cecidere, totidē ferè capti, ſignaq́ militaria c.xxxii. cum elephâtis xi. intercepta. Romanis verò qui ſuperiores euaſere, nec incruenta victoria fuit: decē nanque milia periere. Dux autem ipſe Hannibal mœſtus, & equitibus paucis admodum comitatus, Haſdrumetum, id oppidi nomen eſt, fuga ſe contulit, ſingula tam ante prælium, quàm in pręlio quę quemlibet magnanimum principem decent priuſquam inde abiret expertus. Carthaginem patriam deinde ſuam profectus vel reuocatus, corā primoribus & ſummatibus vrbis ſe non pręlii modo, ſed belli vniuerſa gloria inferiorē euaſiſſe, & à Scipione victum & ſuperatū eſſe non iuit inficias. Cornelius Scipio cognomento Aphricanus, aduerſus Haſdrubalē Pœnorū ducem in Hiſpania bellum gerens, quum per aliquot dies non quo dimicaturus eſſet ordine duxiſſet exercitum, ac hoſtes pari ordine ſeruato proficiſcerentur, eodē die quo manus conſerere inſtituerat, inſtructionis mutauit ordinem, & quibus ipſe præualebat infirmiſſimas hoſtium partes vna acie aggreſſus facile fudit. Theogenes Athenienſis, quum exercitum Megaram duceret petentibus acierum ordinem reſpondit, ibi ſe daturum: deinde clàm equites præmiſit, eóſq́ hoſtium ſpecie impetum in ſocios retorquère iuſſit: quo facto tanquam ad hoſtium occurſum pręſpararētur, permiſit ita acies ordinari vt quo quiſq́ loco voluiſſet cōſiſteret, vt inertiſſimus quoq́ quiſq́ retro ſe dediſſet, ſtrenui autem in fronte proſiliiſſent, vt quemque inuenerat ſtantem, ita ad ordinē milites prouexit. Adderem his ego Arcturi regis placita, cuius apud nos neſcio q̄ verax, ſed noua vtiq́, & ob id ipſum ſuſpecta mihi eſt fama: et quāquā hiſtoriis miſcere fabulas nihil ſit aliud q̄ mēdacio veri fidē imminuere, eius tamē hac in re geſta, vel quæ geri potuerūt, cōducibilia plurimū, nō ſiluiſſe equidē q̄ affirmaſſe maluerim. Hic enim in acie, vt aiunt, inſtituēda peditatū quidem omnē per ſe ponebat, equitatum quoq́: quumq́ pedites pugnam iniiſſent, equites ſuperuenientes aduerſam aciem diſſipabât. Præter hos autem ſeorſum quoſdam manipulos militares collocabat, qui prælio ferueſcēte ſuperueniētes, hoſtes impeterent. Ita cùm feſſi integris à tergo vrgerentur, ſuo commēto nunquā nō vi

ctor in omni prælio fuit Alexander, peditatum in mediā aciem, equites à dextro læuoqꝫ cornu diſponens. Idem aduerſus Archelaum quum hoſtium copias multitudinemqꝫ vereretur, virtute autem ſuorum fideret, aciem in omnem partem ſpectantem ordinauit, vt circumuentis vndiqꝫ pugnandi facultas eſſet. Hic idem aliquando omnibus ad pugnam ſtructis, quum prætores militum interrogaſſent, ad hæc aliúdne quicq̄ iuberet, Nihil, reſpōdit, niſi vt barbæ Macedonū abraderētur. Parmenone verò admirante, an ignoras, inquit, anſam in prælio nullam eſſe quàm barbę meliorem? M. Antonius aduerſus Parthos qui infinita multitudine ſagittarum exercitum eius obruebant ſubſidere ſuos & teſtudinē facere iuſſit, ſupra quam trāſmiſſis ſagittis ſine militum noxa exhauſtus eſt hoſtis. Quòd ſi hoſtilis acies inſolubilis ſit, vt pleriſqꝫ mos eſt, ſcutorum teſtudine cuneos inſolubiles efficere inuenti ſunt aliquādo iuuenes militiæ Romanę, qui ſupra inſilirent & ſcuta manibus euellētes deſuper vulnerarēt. Scipio Aemilianus ad Numantiam non corhortibus tantùm, ſed cēturiis ſagittarios & funditores interpoſuit. Fuit & mirabilis Romanorum aduerſus Latinos Latinorūqꝫ aduerſus Romanos in omnibus penè par inſtruenda acie ratio, cum æquis ante omnia vtrinqꝫ viribus, eodem animorum ardore, iiſdem militaribus inſtitutis, eodem armorum genere congruentes, milites militibus, centuriones centurionibus, tribunos tribunis cōpares collegiſſent: quūqꝫ in vnum manipuli plures coiſſent, plures haſtati, & ſcutati, & principes, antepilarii, vexillarii, triarii, rotarii & accēſi, hiſqꝫ omnibus quū munitus eſſet exercitus, haſtati omniū primi pręliū inceptarūt: qui ſi hoſtibus pugnādo inferiores reddebantur, ipſi ſeſe ad ſuos recipientes à principibus excipiebātur, tuncqꝫ principes qui dicti ſunt decernebant, & ſubſequebātur haſtati: qꝫ ſi à principibus quoqꝫ infeliciter dimicatum eſſet, ad Triarios qui poſtremos claudebāt pedetentim referebantur: uqi quū in acie tertio ordine extremis ſubſidio locarentur cōſurgentes, hoſtes inceſſebant: hi quanquam ſpei nihil ſuis pòſt relinquerent, hoſtibus tamē formidinis plurimum afferebant, quum velut fuſos profligatoſqꝫ hoſtes inſecuti, & victoriæ cōpotes, inopinatam extemplo aciem, ſcutis & haſtis horridam munitámqꝫ, & militum numero auctam intuerentur. Inſtructis itaque, ſicut ante dictum eſt, ordinibus, aduerſus Latinos Romani in aciē proceſſere, & Manlius & Decius eorū dextro ac læuo cornu præfuere. Adiectū eſt aliquid Romana diſciplina per Q. Neuium centurionem in exercitu Fuluii Flacci procoſ. contra Cāpanorū multitudinē, ad inſtruendam aciem, præter eam quæ eſt ex equitibus peditibúſque pugnā: lecti nanqꝫ agilitate corporis iuuenes, leuibus armis tecti, galeiculis gladiiſque ac ſeptenis haſtis quaternorū circiter pedum armati, poſt terga equitū inſidebant, & cùm ad hoſtem ventum erat, equis deſilientes hoſtem ex improuiſo confodiebant, Velites ipſi huiuſmodi pugnatores appellant. Samnites pręter cęteros belli apparatus, vt acies ſua fulgeret nouis armorū inſignibus, fecerunt. Duo nāqꝫ illis exercitus erant, & ſcuta alterius auro, alterius argēto cælata, ſpōgia pectori tegmentum, et ſiniſtrum crus ocrea tectū, galeæqꝫ criſtatę, quæ ſpeciem magnitudinis corporū adderent, tunicæ auratis militibus verſicolores, argētatis linteæ, quibus apparatibus formidinis plurimū & terroris aduerſę parti

redde

redderetur. Fidenates, & Faliſci, Veientes item et Tarquinienſes quia pares armis non erant, ad terrorem in acies hoſtiles mouendum, cum plurimis ſuorum noua acie irrumpente, & inaudita & ante id tempus inuſitata, in habitu ſacro ſacerdotibus faces & angues fanatico velut inſtructa curſu præferētibus, Romanorum pari modo aciem exterruere. Scythicæ gentis Amazones exercitum ad pugnam ingreſſuræ tegmenta corporum pro armis habuere, ſerpentū magnorum coria, quorum, & quidem præter fidem, ingentium copia in Lybia ſupereſt: vtebantur longis enſibus, haſta & arcu, quo non ſolùm exaduerſùm pugnātes vulnerabantur, ſed fugiendo feriebant inſequentes. Aduerſus Çarolū quoq; in Hiſpaniis Arabes mirabili arte in inſtruēda acie vſi perhibētur: equitatu nāque in acie directo, Arabes contrà laruarum inſuetam faciem obiiciētes, ſimul & tympanorum ſtrepitus concitantes, equis pauefactis, equitatum omnē pepulerunt: nec fuit reſiſtendi facultas, donec equorum facie velata auribusq; obturatis milites rigidis perſonarū ſimulachris repugnarent. Baleares tribus fundis quiq; in prẹliis armantur, vna caput cingunt, altera ventrem, tertia in manibus geſtatur: in prælio multo maiores lapides quàm reliqui ita iactāt robuſtè, vt ab aliquo tormento lapis videatur emiſſus, in vrbium expugnatione lapidū iactu eos qui deſuper ex propugnaculis tuentur mœnia vulnerāt, in pugna vero ſcuta, galeas, omneq; armorum genus confringunt, tantâque vis ac peritia his eſt, vt creberrimè grandinis modo in aduerſam partem & propinquantē iam terrẹ claſſem effuſa intrare portum ſinant neminem: quodcunque enim volūt lapide miſſili facile contingunt. Nec eſt quod gentis huius quiſpiam certiſſimos mire tur ictus, quum hæc ſola gentis arma ſint, idq; vnum ab infantia ſtudium: nam cibum puer à matre non accipit, niſi quem ipſa monſtrāte, funda percuſſit. Troglodytæ Aethiopum gens tātæ velocitatis quū ſint vt feras curſu pedum aſſequantur, in aciem arma hẹc ferunt hi, ſcutum ex corio crudo bouis rotundum, & ferarum clauam: arcus alii lanceáſque, nec, vt Græci, ob iram aut ambitionē, ſed pabuli gratia belligerantur inuicem. In eorum concertationibus primū iactis lapidibus quoad aliqui vulnerentur concertant, cum arcu quo admodū exercitati ſunt pugnantes, mutuis vulneribus cadūt, eorúmq; certamina dirimūt quæ ætate prẹcedant fœminẹ, quibus nullo periculo in medium prodeuntibus (nefas eſt enim has vllo pacto lædere) extēplo à certamine ceſſāt. Macæ qui circa Syrtes habitant, inter cẹteros Lybios quum ſint corporibus etiam agiles, patria verò vt plurimùm plana, neq; enſe, neq; galeis, neq; aliis armis inter pugnādum vtuntur, tantùm ferunt haſtas, lapideſq; in vaſis ex corio factis delatos, cū his certantes, tum in congreſſu, tum etiam abeundo primò hoſtem ferire conātur, ad curſū & lapides rectè iaciendos longo vſu edocti, ergaq; externos nullū ius, nullam omnino fidem ſeruant. Germani acies ſuas rhedis circundare ſoliti ſunt, ne cui ſpes in fuga relinquatur, hiſq; impedimēta imponūt. Iidem equeſtrē aciem ſic ſtruūt, equitum quot milia lectiſſima ſunt, totidem numero pedites velociſſimi & fortiſſimi, quos ex omnibus copiis ſinguli in ſingulos ſalutis ſuæ cauſa delegerint: cū his præliis verſātur, et ad eos ſe eqtes recipiūt, hi ſi quid ſit durius, concurrunt: ſi quis grauiori vulnere admiſſo equo deciderit, circunſiſtunt:

ſtunt:ſi quò ſit longius aut celerius recipiendum, prodeundi tanta eſt celeritas, horum exercitatione vt iubis equorum ſubleuati eorum curſum adæquẽt.Celtiberorum quidem ſcutis leuibus certant,alii rotundis vmbonibus magnitudine clypei cruribus ocreas ex pilis factas inuoluunt,galeas ferunt ęneas criſtatas plumis, gladios inſuper ex ferro puro ad palmæ menſuram: qui in conferta pugna ferrum ſuo more ad conficienda arma præparantes (nam ferreas laminas in terra abſcondentes ibi tã diu eſſe ſinunt quoad debiliore parte ferrugine abſumpta validior ſuperſit) ex eo tũ enſes fortiſſimos, tũ cætera ad belli vſum arma neceſſaria componunt :hoc pacto fabricata adeò cædunt omnia vt neque ſcutum,neque galea,neq; aliud quid eis obſiſtat:duobus gladiis fulti cum equeſtri certamine ſuperiores euaſerunt,ex equis deſiliunt pedeſtremq; adiuuant pugnam. Sueuorum gens quæ longè maxima & belloſiſſima Germanorum omnium eſt,equeſtribus præliis ſæpe & equis deſiliũt,ac pedibus pręliãtur,equoſq; eodem remanere veſtigio aſſuefaciunt, ad quos ſe celeriter quum vſus fert recipiunt.Galli equitum aciẽ inſtructuri,inter equites raros ſagittarios expeditoſq; leuis armaturæ interponunt,qui ſuis auxilio ſint, atq; impetum equitũ ſuſtineant:pedites autem pugnaturi nudabantur,vel nudi ſuper vmbilicum vaſtis ſcutis & pręlongis gladiis accincti in pugna perſiſtebant. Adhæc cantus inchoantium prælium & vlulatus, & tripudia, & quatientium ſcuta in patrium quendam modum,horrendos armorum crepitus,omnia de induſtria cõpoſita ad terrorem:verùm hæc quibus inſolita atq; inſueta erant aduerſus Græcos,& Phryges & Cares multi ad victoriã momenti erant:aduerſus autẽ Romanos quibus Gallici tumultus vanitates notæ erãt, nullius vel quàm parui. Nã tametſi ſemel atq; iterũ ad Cremerã et ad Alliã olim fuderint maiores noſtros,in deterius tamen eorum quotidie data res eſt,quũ ex eo tempore per ducentos iam annos pecorum in modum cõſternati, cæſi,fugatiq; ſint:ac plures quoq; de Gallis victoriæ quàm de toto orbe terrarum per Romanos habitę,ac literarum cuſtodiæ traditæ memorentur. Galatæ in pugna iugis vtuntur,quæ rhedarius & aſſeſſor ducunt,in bellis obuium hoſtem iaculo ex curru primùm appetunt,tum relicto curru pedites enſibus certant. Quidam adeò mortem contemnũt,vt pugnent nudi: cuſtodes corporis ex liberis hominibus pauperes eligũt,qui & pro aurigis in pugna ſeruiant,& ferant ſcutum:inſtructa acie pręire conſueuerunt, & ad ſingulare certamen hoſtium fortiſſimos prouocare arma,vt hoſtem terreant quatientes,capita hoſtium in acie cadentium abſciſſa equorum alligãt collo,hoſtium ſpolia ſanguine perfuſa famulis tradunt,in foribus domorum cum cantu atq; hymnis affigenda, quemadmodũ feras ſolent venatu captas: hoſtiũ nobiliorũ capita aromatibus vncta in terris condunt, ſumma diligentia oſtendentes ea hoſpitibus,nullòque precio ea vel parentibus vel aliis reddunt.Britãnis vel Belgis Galliæ populis ſua cura hæc inuenta etiam ſunt,eſſedis & carris apud ipſos primũ repertis ſtruunt genus pugnę,quod eiuſmodi eſt,Equis enim huiuſmodi curribus iunctis & bellatoribus impoſitis,omnes primò partes perequitant,inter media equitum agmina tela iaciẽtes, atq; ipſo terrore equorum & ſtrepitu rotarũ ſuperſtans hoſtis, inſolituſq; eius tumultus,nonnunquã Romanorum

norum

norum conterruit equos aliorumq; ordines plerunque perturbauit,Cęterùm hi quum ſe inter turmas immiſerint,eſſedis deſiliunt & pedites præliãtur.Interea aurigæ paululùm è prælio excedentes,ita ſe locant,vt ſi ab hoſtibus ſuis premãtur,tutum præceptum ad eos habebãt:ita mobilitatem equitum,peditũ ſtabilitatem in præliis præſtãt,vſu quotidiano & exercitatione inſtructi vt & decliui & præcipiti loco equos ſiſtere,moderari,ac flectere per temonem, percurrere & iugo inſiſtere, & in currus quàm ociſſimè ſe recipere conſueuerint. Quod genus pugnæ ab orientalibus ſumptum puto, qui curribus falcatis vtũtur in prępliis,ex quibus eſt pugna haud diſſimilis.Multa in his ſpes orientalibus fuit.Filii Ioſeph multo tempore ab hęreditate ꝓhibiti ſunt curruum falcatorum metu . Siſara noningentos in expeditione contra Iſrahelitas produxerat. Darius eam ſpeciem obiecit Alexandro,quos ille laxis ordinibus ſuos iuſſit excipere,& nõ impune vagari.Hos in bellis & rex Mithridates,& rex Antiochus,aliiq; plurimi nobiliſſimi duces habuerunt. Ex equo acies vbi armis ad pugnam inſtruere Theſſali prius docuere,hos poſtea omnes penè ſecutæ nationes, equis ad certamina vſæ ſunt, ac in dies magis magiſque vtũtur : verùm Scythæ non equos pro bello,ſed equas malunt:quoniam vrinant curſu non impedito.Colophonii & Caſtabolẽſes canibus in bella ductis primas acies inſtruebãt,tutiſſima ac fidiſſima hominum auxilia,nõ æris alienæq; ſtipis indigna,nec dominorum fidem detrectantia.Dominos enim conſtat canum auxilio à graſſatoribus ſępe defenſos,& pugnaſſe eos aduerſus hoſtes pro dominis Garamãtum regis exemplo,quem ducentorum canũ acies obiicientes ſeſe cõtra reſiſtẽtes propter bella, ab eo quo detinebãtur exilio reduxere.Seianus perfidus miles,acerrimos canes vt ſibi vni mãſuetos & mites,hoſtibus verò in acie feros & immanes habere poſſet,ſanguine paſcebat humano:Bactros,credo,ſecutus:qui canibus humana carne nutritis obiiciunt ſenes:quod cùm Alexandri præfectus Siaſanor emendare voluiſſet,penè amiſit prouinciam. Aduerſus Amilcarem Hiſpani,nõ canes, ſed boues vehiculis adiunctos in prima fronte locarunt,vehiculáq; rheſinę,ſulphuris,ac cæpi plena,vbi æneatores pugnæ ſignum dedere,incẽderunt:actis deinde & exagitatis ſic bobus,conſternatam ac diſſipatam hoſtiũ aciem reliquere:neq; enim ludibriis pręcipitiq; furore,ſed alta conſilii meditatione his inuẽtis maiores bella tractabant,deſerta quoq; requirentes,vt elephãtos ac terrificas feras etiam ad pugnam cogerent. Equidem de natura elephantorum non operoſè tractãdum, quoniam in remotis orbis partibus reperiuntur:quę autem ad bellorum vſum attinent,his inſtandum.Capti quàm ociſſimè mitificantur ordei ſucco, truncos gratiſſimo in cibatu habent:palmas quoq; celſiores frõte ꝓſternunt,atque ita latentium fructum aſſumunt mandũtque:& ſi pabulum in pręſepio poſitũ attingi cõtingat à mure quẽ maximè animaliũ odere, faſtidiũt, in potu quoq; hauſta hirudine,quam Sanguiſugam vulgo appellãt, cruciatum maximum ſentiunt:& quod ad docilitatẽ attinet, minimi Aethiopis iuſſu diſcunt ſubſidere in genua,ambulare per funem,militare,turres armatorũ in dorſis ferre,magna ex parte Perſarum & orientalium regum bella conficiẽtes. Ad acuendos verò eos in pręliũ,linteũ vuę vel mori ſanguine tinctum eis oſtendũt:

&

& proſternant licet acies,proterant armatos,ſuis tamen & muris animátis exigui ſtridore ac viſu (tanta eſt rerũ natura) terrentur,territi vulneratíque retro ſemper cedunt,haud minore quandoque ſuarum partium pernitie. Semiramis bellum Indis motura,inferior illis elephantorũ apparatu,rem excogitauit,qua terreret Indos cogitantes nequaquam extra Indiam elephantos eſſe. Occiſis igitur ccc.boum milibus,carnes operariis diſtribuens,coria inſui fecit elephantorum inſtar,quę poſtmodum fœno referta veri elephanti ſpeciem prę ſe ferebãt: intus hominem,camelũmque ſuper quo ſedens formã beluæ duceret, incluſit, hęc in loco ſemoto occultóque acta,ne qua exterius emanare poſſent,vtq; inde improuiſa re perculſi,veras beſtias exiſtimarent:his biennio confectis,tertio in Bactris coëgit. Fuerunt præter aliam infinitam multitudinem currus ad milia centum , erant totidem numero homines ſupra camelos cũ gladiis cubitorũ q̃tuor: aſſuefecit autẽ equos ne eis ſimulachris terrerẽtur, quod & Perſeus Macedonum rex multis pòſt annis in eo bello imitatus. Verùm neque illi in bello, neque Simiramidi profuerunt : audita enim rex Indorum tum exercitus magnitudine,tum ingenti apparatu belli,conatus eſt excedere Semiramidis vires, accitis maioribus quàm quę erãt Semiramidis copiis, elephantorumque ſylueſtrium venatione facta , plurimos ad bellum inſtruxit, vt verum terrorẽ,quem intulerunt aſpicientibus iniicerent. Pyrrhi bellis hi primùm in Italia viſi fuerunt,quippe qui vſque ad id temporis inuiſos Romanis,numero xx.in Italiam primus inuexit. L. Metellus pontifex victoria de Pœnis captos cxlii. vt quidã clx.trãſtulit ratibus,quas doliorũ cõſertis ordinibus impoſuerat. Antiocho regi , Antipatro autore duo fuere celebres in bellicis rebus , cognominibus ſuis appellati atque diſtincti:etenim nouere ea. Certe Cato quum imperatorũ nomina annalibus deſcriberet, eũ qui in acie Punica fortiſſimè præliatus eſt , Sutrũ tradidit appellatum,altero dente mutilato. Antiocho vadum fluminis eis aliquãdo renuit experiẽti Aiax, alioquin dux agminis ſemper . Tũ pronunciatũ eſt eius fore principatum qui tranſiſſet , auſúmque Patroclum , ob id phaleris argenteis, quibus maximè gaudent,& reliquo omni primatu donauit , ille qui notabatur inedia vitam finiens,mortem ignominiæ prætulit. Mirus nanq; his pudor eſt,victiq; vocem fugiũt victorum, terràmque ac verbenas porrigunt pudore. Idem rex quum in præalti fluminis tranſitum elephantos compellere nõ poſſet,nec nauium copiã haberet, iuſſit ferociſſimum elephantũ ſub aure vulnerari , & eum qui vulneraſſet ſtatim tranſnato flumine procurrere , elephantus exaſperatus ad ſequẽdum doloris ſui auctorem tranauit amnem , reliquiſq; idem audendi fecit exemplum. Antiochus quem Eupatorem dixerunt xxxii. in acie cõtra Iudæos produxit, in ſubſidium cuiuſque beſtiæ quingentis equitibus deputatis,in ſingulis turribus fuere pugnatores xxxii.electi. Hannibal aduerſus Scipionem in Aphrica quum exercitum dirigeret,elephantos octoginta in prima frõte locauit,vt auxiliares Gallos & Ligures, Mauros & Baleares, Pœnis à tergo ſtantibus,à fuga arcerent,hoſtiúmque aciem terrore peruerterẽt, Cęſare dictatore,tertio cõſulatu ſuo viginti etiã elephãti cõtra pedites quingẽtos pugnauere, itemq; totidẽ turriti cum ſexagenis propugnatoribus eodẽ quo

priores numero peditum & pari equitum ex aduerſo dimicante,prima inter regem Pyrrhũ & Leuinum conſulem apud Heracleam Campanię vrbem,fluuiumq́ Lyrim pugna commiſſa,introducti inter concurrentia agmina elephanti forma truces,odore graues,mole terribiles,vt videre Romani,nouo pugnandi genere circũuenti,& territi, equis maximè pauitãtibus diffugerũt:ſed poſtquã Minutius Centurio quartę legionis primus haſtatus protenſam in ſe,haud impropriè belluæ manũ appellatam gladio deſecuit,atq́ in ſuos ſæuire coëgit, eius immoderato diſcurſu perturbari ac permiſceri ordines cœpere, finisq́ pugnæ beneficio etiam noctis impoſitus eſt.Secunda inter Pyrrhũ eundem & Romanos pugna fuit P.Sulpitio,Decio Murena coſulibus,vbi elephãti qui prima pugna vulnerati atq́ in fugam poſſe cogi deprehenſi fuerant,ſubiectis inter poſteriora & molliora ignibus exagitati,ardentes inſuper machinas furore trepidi circũferentes exitio ſuis fuere.Tertia inter Pyrrhũ & Romanos pugna fuit Curio Dentato conſule, vbi elephantibus in ſubſidium miſſis Romani aſſueti iam pugnare cum belluis,cum malleolos ſtuppa inuolutos ac pice oblitos inſuper aculeis tenaces prępárauiſſent,eosq́ flagrãtes in terga belluarum turréſque vibraſſent,non difficile furentes, ardentesq́ belluas in eorum excidium quorũ ſubſidio fuerant retorſerunt: Eoſdem aliquando Velites à volitando dicti vel à Grȩco βάλλειν,id eſt,iacẽdo , quod genus militiæ paulo antè repertũ fuerat, fabrili ſcalpro inter aures adacto, retrò agebant,& quũ à ſuis regi nõ poſſent,necabantur. Id genus occidendæ belluæ cũ opus eſſet, Haſdrubal Hãnibalis frater primus inuenit,vnumq́ vno ictu confectum accepimus telo in vitalia capitis per oculum recepto:ipſi tela cęteraq́ quę hęſerint corpori,olei potu decutiunt.Contra hos diuerſa reſiſtendi ratio fuit, bini equi cataphracti ad currũ iũgebantur,quibus inſidentes longiſſimas ſariſſas in elephantos dirigebant:muniti enim ferro,nec à ſagittariis quos elephanti vehebant lædebãtur, & ipſorũ impetum equorũ incurſatione vitabãt.Cataphractos alii mittebãt milites, ita tamen vt aculei ferrei vndecunque in eorum armis prominerent,ne veniẽtem in ſe militẽ ſine vulnere elephãti poſſent excipere. Alii velitum aciem his obiecere,dato eis pręcepto vt quàm primùm elephanti ab hoſtibus acti ſpatio intermiſſo reciperentur, ad elephantorum impetum vel retrò,vel pòſt,vel ad latus contunderent equitatum.Permulti quoq́ quo nihil tutius erat,eminus fundis eos per quos regebantur elidebant,ſicq́ in ſuos plerunque lapidibus adactę bellug,& amiſſis rectoribus ſæuire cogebantur.Venientibus nonnulli quaſi terrore quaterentur,continuas detrahebant cohortes: manipulíſque inter ſe diſtãtibus ſpatium dabant,cúmque agminis medium attigiſſent, circunfuſa militũ multitudine obruebantur,illæſique vnà cum rectoribus aliquando intercipiebãtur . Camelos Vitelliani in terra Aphrica,& aliquot clari etiã duces in aciem produxere,qui ante legiones poſiti,aut cum legionariis mixti, cũ cominus pugnaretur, hoſtiũ ſæpe acies pu̇ertere.Crœſus numeroſo ac prǽpotẽti hoſtiũ equitatu eos obiecit,quorum nouitate aſpectus, odore,atque horrore trepidantes equi,nedum equitum,verum etiã peditũ ſuorũ acies peruerterũt,vincẽdosq́ hoſtes præbuerũt.Cameli itẽ cũ Scipione Antiochũ deuicere , & cũ Archelao

item

item ad Orchomenum & Cheroniá conſeruiſſe camelos memoriæ proditum eſt. Horum qui in pugna præſtent nonnulli gibbum duplicem in dorſo habẽt, duos quoq; in bello in certamẽ ſagittarios ferunt dorſo, inuicem cõtrariè reſidentes: alterum à fronte verſus hoſtem, alterum cõtra perſequentẽ pugnantes. Tentarunt etiam Pœni, vt Lucretius inquit,

tauros in munere belli,
Expertiq; ſues ſcæuos ſunt mittere in hoſtes,
Et validos partim præ ſe miſere leones,
Cum ductoribus armatis ſcæuiſq; magiſtris,
Qui moderarier his poſſent vinclíſque tenere.
Nequicquam quoniam permixta cæde ruentes
Turbabant ſcæui nullo diſcrimine turmas,
Terrificas capitis quatientes vndique criſtas:
Nec poterant equites fremitu perterriti equorum
Pectora mulcere, & frenis conuertere in hoſtes.

ROBERTI VALTVRII AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum, de re Militari Liber Septimus.

De Religioſis, hoc eſt, infauſtis uel infamibus menſium quorundam dicbus, ac tempore ad bellum idoneo Cap. I.

HActenus, Sigiſmunde Pandulphe, de inſtruẽda acie ſecundum diuerſos ducum aſtus, variáſque rationes de impugnatione huiuſmodi atque expugnatione, ſi quãdo vſus tulerit, ad præſentiũ ac poſterũm inſtructionẽ dicta ſint: deinceps vt erat propoſitum, de religioſi temporis diebus ac menſibus præſenti materię ſubiacentibus, quos infames, atros, vel infauſtos in xi. cõmentariorum grammaticorũ Nigidius appellauit, pauca memorare exempla forſan non incongruũ erit, ſeu rectè ſeu perperã id fiat. Menſis itaque octobris pridie nonas Romanos primo quidem à Cymbris ſub Scipione exercitu priuatos fuiſſe conſtat: poſtea verò imperatore Lucullo Armenios & Tygranem viciſſe. Lucullus enim in Armenia cum decem milibus peditũ & mille equitum aduerſus Tigranem, qui centum quinquaginta milia hominum in expeditione haberet hoc die profectus cũ eſſet, quo Scipionis copiæ conſumptę ſunt à Cymbris, & quidam dixiſſet Romanis illum diẽ infauſtum eſſe atque formidabilẽ. Pugnemus igitur, inquit, hodie impigrè, quò hunc quoq; Romanis diẽ ex atro

& triſti hilarem iocundumq́ reddamus: atq; quum pugnaſſet illóſque fugaſſet, Romanos quinque leto interceptos amiſit, hoſtium verò ſupra centũ milia occidit. Menſis nouembris clades Barbaris magnas euidenter intulit: hoc nanq; menſe Alexandri regis ductores ad Granicum vicit, & Carthaginenſes ſeptima & vigeſima die apud Siciliam à Thymeleóte victi ſunt, ſub quam diẽ Ilion captũ videtur, ſicuti Ephorus, & Callıſthenes, & Damaſches, & Philarchus perhibent. Bœotiis quidem contigit menſis Ianuarii quinta die binas præclaras & inſignes victorias cœpiſſe, vtpote quibus Grēcię libertatem reſtituerẽt. Februarius Græcis haudquaquam æquus extitit, huius ſeptimo die pugna cũ Cranone, ab Antipatro victi funditus periere, & in Cheronia ãtea aduerſus Philippũ haud fœliciter pugnauere. Hac eadem die februarii eodemq́ anno qui cum Archidamo tranſiere in Italiã, ab illius loci Barbaris fœdè conſumpti ſunt. Vigeſimamnonã Carthaginenſes obſeruant, vt quæ plurimas eis & maximas calamitates intulerit. Menſis Martii ſexta quidẽ die Marathone, tertia verò in Platæis ſimul & apud Michalem Perſæ à Græcis deuicti ſunt: quinta verò & vigeſima die, Arbelis Atheniẽſes nauali pugna circa Naxon victores fuere, ſub ipſam præterea eiuſdem menſis vigeſimam diem Macedonum Athenienſes præſidium cepiſſe, quo die myſtico luſtrant Baccho. Apud Romanos præliares etiam dies ſunt, qui ab iuſtis non ſegregantur: ſiquidem iuſti ſunt cõtinui xxx. dies, quibus exercitui imperato vexillum rufi coloris in arce poſitum eſt: præliares autem omnes, quibus fas eſt res repetere, vel hoſtẽ laceſſere: eligẽdi enim ad pugnandum diem Romanis tunc fuiſſe licentiam conſtat, ſi ipſi inferrẽt bellum. At cùm exciperent, nullum obſtitiſſe diem quo minus vel ſalutem ſuam, vel publicam defenderent dignitatem: vitabant & ad viros vocandos dies qui eſſent notati rebus aduerſis. Dies autẽ qui ſunt poſtridie Kal. nonas, idus, quanquã ad rẽ ſanè militarẽ nihil attinere notet Varro, ſed ad ſolas actiones reſpicere priuatas, ad omnia tamen maiores noſtri cauendos putauerunt: quos etiam atros, velut infauſta appellatione damnarũt: ob hanc cauſam dictos habitosq́ atros Seruius Flaccus ſcribit, quòd vrbe à Gallis Senonibus recuperata L. Actilius in ſenatu verba fecit, Q. Sulpitiũ tribunum militum ad Alliam aduerſus Gallos pugnaturum, rem diuinam dimicandi gratia poſtridie feciſſe, cum exercitu populi Romani occiſum. Item apud Cremeram multíſque aliis temporibus & locis poſt ſacrificium die poſtero celebratum malè ceſſiſſe cõflictũ, & poſt diem tertium eius diei vrbem præter Capitoliũ captam fuiſſe, quàm pluréſque alii ſenatores recordari ſe dixerunt, quotiens belli gerendi gratia res diuina poſtridie Kal. nonas, idus populi Romani facta eſſet, eius belli proximo deinceps prælio rempublicam malè geſtam eſſe, tũmque ea re per ſenatum in pontifices reiecta, vt ipſi quid videretur ſtatuerent, pontifices decreuerunt, vt hi dies neq; prēliares, neq; puri, neq; cõitiales eſſent, nullũq; his diebus ſacrificiũ rectè futurũ: quod nec doctiſſimũ poetã Ouidiũ prēterit, primo Faſtorũ dicẽtẽ,

Vendicat Auſonias Iunonis cura Calendas,
Idibus alba Ioui grandior agna cadit.
Nonarum tutela adeò caret omnibus iſtis

Ne fallare caue proximus ater erit.
Omen ab euentu eſt illis: nam Roma diebus
Damna ſub aduerſo triſtia Marte tulit.
Hæc tibi dicta ſemel totis hærentia faſtis,
Ne ſeriem rerum ſcindere cogar, erunt.

Ante diē tertium nonas Octobris, & ante diem ſextum idus Nouembris nihil in repub. maiores noſtri geri voluerūt. Itaq; per hos dies nō cū hoſte manus cōſerebantur, non aliud quodcunq; in repub. non exercitus ſcribebantur, non comitia habebantur, nō aliud agebatur, niſi quod vltima neceſſitas exegiſſet adminiſtrabatur. Ante diem quoq; quartum Kal. vel nonas, vel idus, tanquam inominabilem diē pleriq; vitant, cuius obſeruationis an religio vlla ſit, memoriæ proditum nihil inuenio, niſi quòd Claudius annaliū quinto, cladē illā pugnæ Cannenſis vaſtiſſimam factam dicit ante diem quartū nonas Sextiles. Ante diem inſuper xv. Kal. Sextiles à Romanis haud procul fluuio qui Allia nūcupatur ac xi. milibus paſſuum via Sabbaria ab vrbe diſtat, inſtantibus Gallis malè pugnatum eſt, fuſaq; extemplo Romana acies, ad ripam fluminis quo ſiniſtrū cornu defugerat, à Celtis tāta ſtrages facta, vt vrbi ſubito ſubſecuta ruina, & patrū cædes, atq; Capitolinæ arcis obſidio. Eorum fuga verò nocturna fuit, eo tēpore quo cōmiſſa eſt, pugnatumq; eſt circa æſtatis finem circaq; plenilunium, quo die ingens & antea clades in Fabios ad Cremerā flumen inter vrbē & Veios acciderat: ſex & trecēti nanque patritii milites omnes ex eodem genere eademq; familia vna die à Veientibus cæſi ſunt. Pompeius etiā fugientē Mithridatem ad prælium compellere cupiens, noctis tempore expugnationē fieri ſtatuit: quē Pompeius inſecutus, vt luna tunc orta à tergo Romanis erat, Mithridates exercitus longitudine vmbrarum, proximitatem hoſtium ratus, cūcta in irritum tela fudit: illi inermes aggreſſi, ſinè labore certaminis vicerūt, & caſtra ceperunt. Hannibal apud Cannas hac militari temporis ratione & aſtutia vſus non noctis tempore, ſed orto iam ſole aduerſus Romanos dimicaturus, ita ſuos ad pugnam ſtruxit, vt contra ſolem orientem exercitum Romanū pugnare cogeret, contráque Eurum ventum quem noſtri Vulturnum vocant: nā in morem ardentis fulminis mane more ſuo perflare ſolitus tunc flabat, rapidúmque puluerem ex patentibus torridiſq; campis eleuabat, & ſupra Carthaginenſium phalanges ad ora Romanorum impellebatur: ſicq; cum Euri vel Vulturni vēti adiutorio, ac fulgoris oculos hoſtium perſtringentis, Hannibal illam memorabilem & immortalem Cannenſis pugnæ gloriam ſibi adeptus: vbi ipſe quum eſſet crudeliſſimus Romaniſque infeſtiſſimus, tanta tamē inimicorum atrociſſimorum cæde ſaciatus, parci iuſſiſſe perhibetur. Par poſtea ratio Romanos iuuit. Marius enim & Catullus coſſ. contra Gallos pugnaturi, virtuti dolum addiderunt: primùm nebuloſum nacti diem, vt hoſti inopinanti occurrerent, tum ventoſum quoque vt puluis in oculos oráque ferretur, tum acie cōuerſa in orientem, vt, quod ex captiuis mox cognitū eſt, ex ſplendore galearū ac repercuſſu ex aduerſo viſum eorum puluis oppleret, & ſplendor hebetaret, totā terribilē Gallorū multitudinē minima Romanorū clade profligauere. Eſt etiam

pręterea ſuas ſabbatiſimi ratio Iudæis, qua quum eis nefandum ſit quicq̃ feriæ rei facere, Diuus Auguſtus Veſpaſianus adortus eos ſuperauit. Eoſdē alia atq; huic diſſimili ratione ſubegit Antiochus: is enim quum Hieroſolymā obſide ret, Iudæis ad maxima illa ſolennia petentibus dierum ſeptem inducias, nō eas modò dedit, ſed etiam tauris auratis cornibus odoribusq; & pigmētis affatim pręparatis, ad portas vſque pompam egit, atque ſacrificio illorū ſacerdotibus tradito, ipſe in caſtra rediit: Iudęi verò admirati, cōtinuò ſeſe poſt ſolēnitatem dedidere. Eſt & aliis gentibus alia quoq; temporis ratio. Nam Mylciades quū Perſas triduanæ religionis ocio teneri didiciſſet, improuiſos inuaſit & obtinu it. Athenienſes quū ſubinde à Lacedæmoniis infeſtarētur, diebus feſtis quos ſacros Mineruæ extra vrbem celebrabāt, armis veſte cęlatis peracto ritu ſuo, non ſtatim reuerſi Athenas, ſed potius inde raptim acto Lacedæmonem verſus agmine, eo tempore quo minimè timebatur, agros hoſtiū quibus ſubinde prædæ fuerant, vltro depopulati ſunt. Athenienſes ſimili modo vbi aduentare Darium compererunt, quanquàm auxilium à Lacedæmoniis popoſciſſent, tamen quū detineri Perſas quatriduanę religionis ocio compertum haberent, ſpem religionis occaſione ſumentes, inſtructis tantum decem milibus ciuiū & Plateenſibus auxiliaribus mille, aduerſus ſexcenta milia hoſtium campis Marathoniis perruperunt, Mylciade eius belli duce, qui celeritate magis q̃ virtute fretus, ala cri ſatis expeditione prius hoſti cominus hęſit, quàm poſſet expedito ſagittarū ictu propulſari. Tanta in eo bello diuerſitas certādi fuit, vt ex alia parte viri ad occidendum parati, ex alia pecudes ad moriendum pręparatæ putarentur. Du centa enim milia Perſarum apud campos Marathonios ea tempeſtate ceciderunt. Germanorum etiam animos quum ſortilegarum vaticinia mulierum obtunderent, vt puta quæ fluuiorum curſus, vortices, ſtrepitūq; coniectantes futu ra prædicerent aſſererētq;, ſiue Ariouiſti eorum regis inſtituto, ſiue lege non eſſe fas ſuperari eos ſi ante lunam nouā contenderent, Cæſar ſatius eſſe duxit cir ca tempus inuadere, quàm idoneum illis tempus expectando cedere: facto itaq; in eorum munitiones & tumulos impetu, nō antea ſtimulare ac inceſſere deſti tit, quàm ira deducti pugnam capeſſerent. His hac de re denique in fugam ver ſis, Cæſar ſtadiis cccc. ad Rhenum vſque perſequens, terram omnem cadaueribus ſpoliisq; referſit. Ariouiſtus cum paucis præueniēs, Rhenum traiecit: cęſorum numerum lxxx. milia fuiſſe perhibent.

De loco metationis inſidiisq; hoſtium deligendis: quid ſpeculator, & quid explorator, in quoq; differant. Cap. II.

HIc deinde locus caſtris idoneus deligatur neceſſe eſt: ea enim res maximè rationis eſt bellicæ, vt hoſtis hoſtem ſi petierit, è ſublimi repelli non poſſit, aut ſanè collectis viribus excipi: ſiue igitur ex itinere quieſcendum ſit, ſiue caſtra caſtris obiicienda, in deligendo loco hāc rationē haberi oportet, vt locus arte vel natura munitus ſit, & neceſſariis ſufficiens: arte, veluti foſſa, vallo, vel aggere: natura munitus, vt ſunt tumuli aſcenſu difficiles, colles ardui, locaq; edita & aſpera quę verrucas Cato appellauit, vt loca fluminibus vel paludibus cincta, neceſſariis ſufficiens, vt materies, aq̃, frumē tumq;

tū́q; de proximo peti poſſint. Quòd ſi & horū cõparatio habenda ſit, loca munita q̃ opulēta viros illuſtres quæſiſſe magis inuenio, ꝙ & Mario venit in ſucceſſum. Is enim tertio cõſulatu ſuo, bello Cymbrico quū collē occupaſſet q̃ cãpo & fluuio imminebat, vbi hoſtes ſe defuderant, quúmq; aqua exercitui deeſſet ad potandum, querelíſque omnium coargueretur, aquam in proſpectu eſſe reſpondit, ſed eam ferro vindicãdam. Primis itaque colonibus in pugnam cum clamore ruentibus, ſubſecutus exercitus, mox iuſto certamine compoſitis agminibus, bellum geſtum eſt, & vicere Romani. Iulius Cæſar loca eminentia in omnibus approbauit, quæ ſi negaſſet facultas, irrigua præferebat. Inuenitur etiam Gallicis expeditionibus aliquando iuxta fluuium Axonam caſtra poſuiſſe, quæ res & latus vnum caſtrorum ripis fluminis muniebat, & poſt eum quę erant, tuta ab hoſtibus reddebat, & commeatus, vt à proximis ciuitatibus ſinè periculo aduehi poſſent, efficiebat. Cn. Pompeius in Capadocia locum delegit caſtris ponendis editum, ab imo paulatim procliuē: vnde adiuuãte procliui impetum militū, facile ipſo decurſu Mithridatem ſuperauit. Q. Metellus in Hiſpania citeriore in caſtra hoſtiū humili loco poſita ex ſuperiori parte flumē immiſit, & ſubita inundatione turbatos per diſpoſitos inſidiatores cecidit. Tanto itaq; locus vtilior iudicabitur, quanto fuerit editior: in ſubiectos enim vehemētius tela torquētur, maioríque impetu pars editior obnitētes propulſat, & impellit, quum hi qui humili ſunt loco caſtrametati, duplex ſubeant cū loco primùm, deinde cum hoſte certamen.

De oppoſiti loci poſitione, multitudine, uoluntate, ſtudiis, ac conſiliis. Cap. III.

ET quoniam pręcellentis eſt ducis munus, tum pace, tum maximè bello hoſtium regionem exploratam planeq; cognitã habere, ne omnes ordines temere vagari errareq; contingat, conſiderandum quoq; oppoſitæ ipſius regionis quæ ſit naturalis poſitio, rupibùs ne inuia aut fluminibus cincta, vel paludibus impedita: inhabitantium præterea multitudines quantæ, quæ voluntates, quę ſtudia, quę conſilia perquirendū: firmis, an infirmis, natura vel artè munitis præſidiis contineantur: quę ſingula in ducis conſiderationem deducta: ſi minus per ſe pręſtare queant, alios quorumcunque locorum peritiſſimos adiungere oportet. Hæc autem tutè ac commodè poterit, ſi ex vtrorumq; amicis ciuitatibus atq; mercatoribus futuri ſunt qui explorent. Ciuitates enim, omnes qui importēt aliquid, quàm liberaliter ſemper accipiūt. Sunt qui hæc per hoſtes, aut per ſuos, vel etiam per ſeipſos imperatores quidã ſcrutati ſunt. M. Cato in Hiſpania, quia ad hoſtium cõſilia alio ingenio peruenire non poterat, iuſſit trecētos milites ſimul impetum facere in ſtationē hoſtium raptumq; vnū ex his in caſtra perferre incolumen, tortuſque ille, omnium ſuorum archana confeſſus eſt. Iulius Cęſar miſſis equitibus his quos in agris reperiſſet, hoſtium res & conſilia ſcrutabatur: & vt concordi eorū ſententia repe   riſſet, quid agendum in cõſultatione deliberabat, & ſcitè ac ſapienter id quidem. Speculatores deinde exploratoreſq; de ſuis mittere vniuerſorū ducū inſtitutum eſſe: & quanquam duo hæc vſus ſæpe confundat, diſcernit tamen ratio, & doctiſſimorum hominum auctoritas, vt ſpeculator is ſit qui hoſtilia ſilē-

tio

tio perſpiciat,quũ explorator clamore peccata cognoſcat. Explorare enim antiquos pro exclamare legimus vſos ,ſed poſtea proſpicere, & certũ cognoſcere cœpit ſignificare. Per ſe quoq; nullo extrinſecus adminiculo,explorãdi modus quidã eſt,quo & ipſi duces vſi ſæpe perhibẽtur,ſicut Aemylius coſ. bello Etruſco:hic enim dux apud oppidum Coloniam, multitudinem auium procul cõtẽplatus citatiori volatu ex ſylua cõſurrexiſſe,intellexit illic aliquid inſidiarũ deliteſcere,quòd & turbatę aues & plures ſimul euolarent. Pręmiſſis igitur exploratoribus,decem milia Coloniorum comperit,excipiendo ibi Romanorum agmen in itinere,eaq; alio quàm expectabatur itinere latẽter miſſis legionibus circumfudit. Thianicus Horeſtis filius ſimiliter quum audiſſet iugum ab hoſtibus munitũ , præmiſit ſciſcitaturos quid rei foret, referentibuſq; non eſſe verũ quod opinarentur,ingreſſus iter vt ex eo loco vidit magnam vim auium ſimul euolaſſe,arbitratus eſt ibi hoſtiũ agmen reſidere, itaq; circũducto exercitu , illuſit inſidiatores. Per ſeſe autẽ hoſtiũ res ſcrutati ſunt Alexander,Sertorius,M. Voluſius, ædilis plebis & Maximianus quoq; qui cum Diocletiano poſtea imperauit,& mutato habitu quidem. Iulium verò Cęſarem & habitus mutatione & per alium,& per ſeſe etiam exploraſſe cõſtat. Nam quũ Britanniam expugnare illi mens eſſet, & inſulæ ſtatum moréſque hominum percunctari, exploraſſe per C. Voluſenũ,vt cõmunis habet hiſtoria: ſunt tamẽ non ignobiles auctores qui Cæſarem per ſeipſum portum & nauigationem, & acceſſum ad inſulam exploraſſe confirmet: & quanquã illi fortunam ſuã experti forte probauerint,omnino tamen audaciæ & temeritatis mihi maximę eſſe videtur,cõſilium & ſubſidium totius exercitus periculis obiicere, quũ hi omnes aut vitæ ſuę aut alienę necis cupidi ſint,q huiuſmodi vel ipſi ſuſtinuerint,vel alios perpeti coegerint: maxime quũ id quod Scipio et Valerius Lauinus coſſ.& Xerxes pro ſua nobilitate memorabile poſteris reliquerũt exẽplũ, nõ ſępe ſed perrarò contingat. Ille enim captus tres Hannibalis exploratores circunduci per caſtra iuſſit,oſtẽditq; his totum exercitum nihil de hoſtibus percũctatus: mox etiã prandiũ dari iuſſit,eiſq; refectis,impunè redire,vt quæ apud Romanos vidiſſent Hãnibali renunciarẽt. Hic verò quum non ſecus intra caſtra ſua exploratorẽ hoſtium deprehendiſſet, magnãmque copiarum ſuarum fiduciam haberet,circunduci eum iuſſit,terrendiq; hoſtis cauſa exercitũ ſpeculatoribus eorũ quotiens voluiſſet patere. Poſtremò Xerxes ſimiliter Darii filius quos in caſtris ſpeculatores Gręcorũ deprehendiſſet,nullo affecit ſupplitio,quin vbi iuſſiſſent eos circunduci,vt audacter intuerentur exercitum cuius gratia venerãt, liberè quod voluerunt,dimiſit incolumes. Præterea non vſquequaque etiã obuiis & transfugis quibuſque credendam ſalutem ſuã plurimorũ periculis edocemur. Babylon enim ingens,quam exercitus capere nulla vi poterat, Zopyri arte capta eſt: ſe nanq; plagis affici,auribuſq; ac naribus mutilari conſultò iuſſit,ac deformis veluti tranſfuga vrbem ingreſſus, ſe cum omnium audientium intuentiumq; conſenſu ita Darii iuſſu cæſum mutilatumq; finxit: inde populũ cohortatus forti animo vt eſſet, ac mœnia tueretur patereturq; ſe vnà cum ſuis recentiore ira & iniuria laceſſitum,bellum contra Darium inire. His nanque

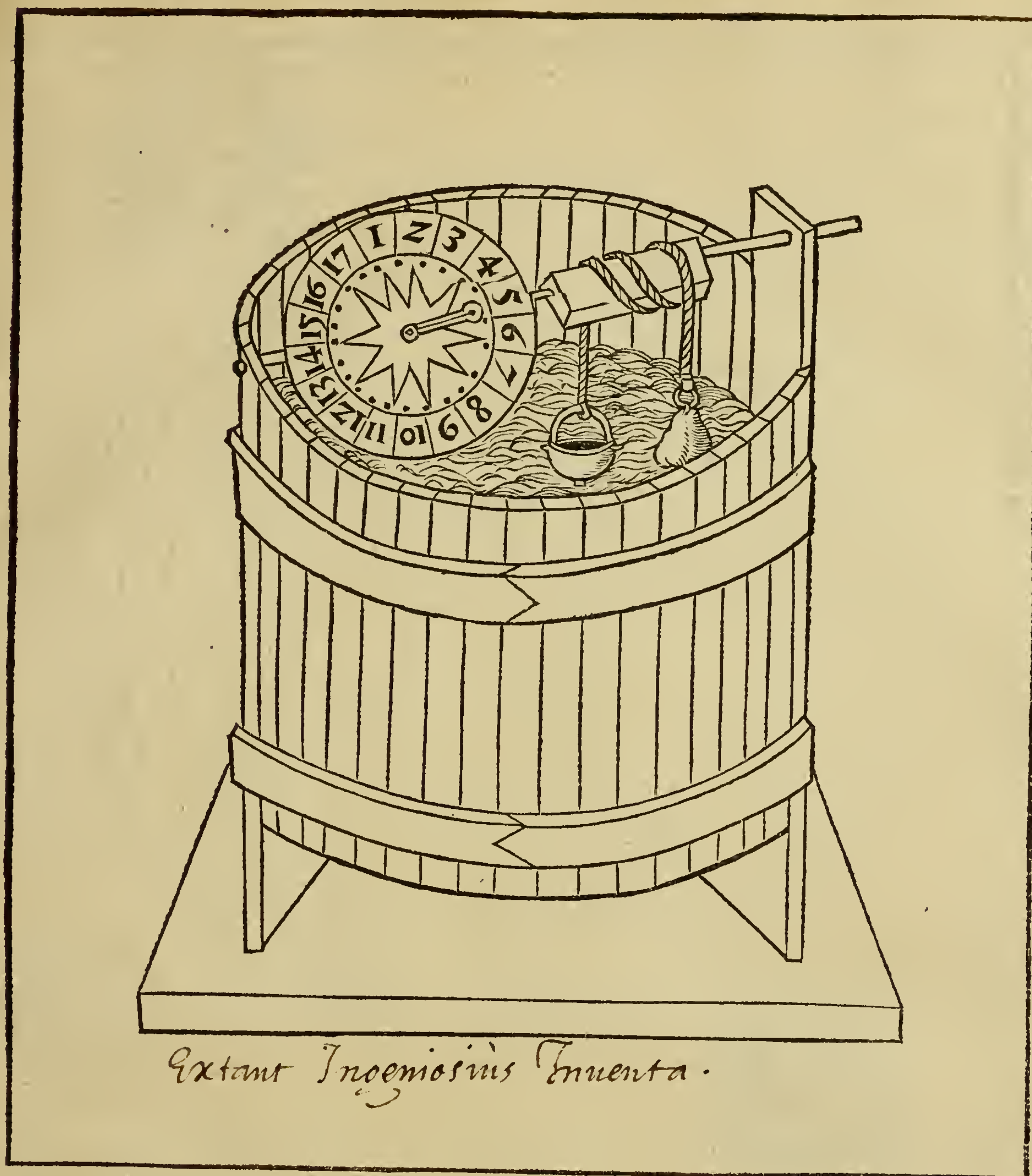
que & aliis huiuſmodi Babylonii decepti fraudibus, ſummam gerẽdarum rerum omnium curam & poteſtatem liberam Zopyro tandem omnium transfugio tribuerunt: augendã verò ad fidem ſæpe is profligauit hoſtes, ac poſtremò creditam multitudinem in hoſtium manus duxit: ſic vrbs Babylonia, quæ vi non poterat, fraude capta eſt. Quum autem Darius poſtea punicũ malũ quoddam, & id quidem permagnum aperuiſſet, quærenti cuidam quidnam tantùm habere vellet, quãta eſſet granorũ multitudo? Zopyros ſe velle reſpondit. Erat autem Zopyrus non modò comes illi, verùm vir tum probus, tum amicus, qui vbi ſeſe ipſe cecidiſſet, narémque & aures obtrũcaſſet, & ita creditus Babylonios fefelliſſet, ac Dario tradidiſſet vrbem, ſæpe dicebat Darius, Zopyrum malle integrum quàm centum capere Babylonias. Iulianus quoque in Parthos expeditionem agens, quum in deſertum primò captiuorum habuiſſet ductorẽ, poſtea quidam ſenior transfuga ſub ſchemate proditoris ei ſe cõpendioſum iter oſtendere pollicitus, quum triduò ambulantes ad maiores ſolitudines perueniſſent, in inſidias inciderunt: & mox quidem illum ſenem fuſtibus occidere, cõfitentem ſe hoc pro patriæ libertate feciſſe, & libenter aſpera quæque pati velle: in quo bello imperator concidit, & exercitus in conditionẽ adductus eſt. Valerianus item Auguſtus doctrina & eloquentia clarus ingentem exercitum in Perſas agens, & incautè quidẽ ſuorum ac aliorum ductu à Sapore Perſarum rege captus, ignominioſa apud Perſas ſeruitute cõſenuit, donec damnationẽ ſortitus, vt ipſe accliuis humi, regem aſcenſurum equum non manu, ſed dorſo ſemper attolleret. Ad poſtremum quum nulla præda hoſtibus pulchrior nec præſtantior quàm exploratorum, vel ſpeculatorum, ſi capi eos cõtingat, quod ſępe fit, quum perſequantur quodcunque ſe illis peruium obtulerit, non vſque ita fides habẽda illis, vt cuſtodia negligatur, ſed inſtructa ſemper omnia et parata eſſe oportet, ęquè ac ſi hoſtem inſtare vel imminere nunciatum ſit.

Caſtrorum forma officiorumq́; caſtrenſium ritus. Cap. IIII.

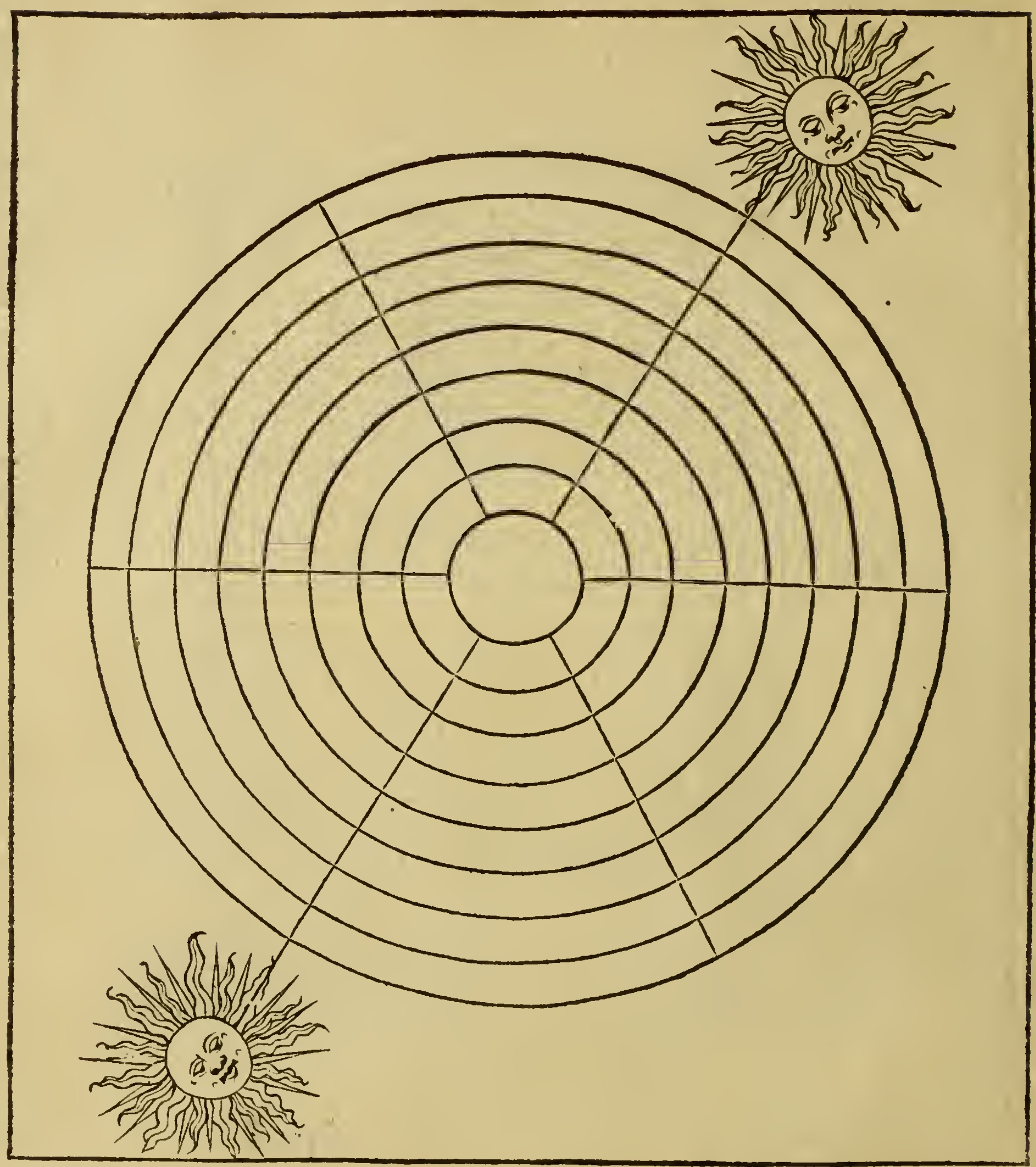
HIs pro loci qualitate hinc inde ritè peractis, caſtrorum formam ſecũdum maiorum diſciplinam officiorũq́ caſtrenſium ordinem, ritus, ac rationes ex reliquo proſequamur: quatuor nanque angulis eorum dimenſio deſignabatur. Nam & fabrorum multitudo, & ferramentorũ copia quæ vſus extructionis poſcit, ſequitur exercitum, & interior quidẽ pars caſtrorum tabernaculis diſtribuitur, ambitus autem eorũ extrinſecus muri faciem pręferebat, ordinatis etiam turribus pari ſpatio diſpoſitis, quarũ interualla telis atque baliſtis aliiſq́ machinis ſaxa torquentibus, omnibuſque inſtrumentis miſſiliũ complent, vt cuncta ſcilicet iaculorum genera in promptu ſint. Ex omni denique muri parte quatuor portas ędificant, tam iumentis aditu faciles, quàm ipſis ſi quid vrgeat intrò currẽtibus latas. Intus autem caſtra vici ſpatiis interpoſitis dirimunt, mediáque caſtrorũ tabernacula collocãt, & inter hæc imperatoris ac ducis maximi mediũ templo ſimilimũ, vt quaſi repẽtina quędam ciuitas exiſtat, forúmque & opificum ſtationes, & ſedes militum, primatibus ordinúmque principibus, vbi ſi qua ſit inter illos ambiguitas iudicet: ipſe verò ambitus, & omnia quæ in eo ſunt, multitudine ſimul & ſciẽtia, &

fabrican

fabricantium opinione quum opus eſt, dicto citius cõmunitur, qui ſi res vrgeat, foſſa extrinſecus cingitur depreſſa cubitis quatuor, parique ſpatio lata. Caſtris etiã ſic munitis aut muniendis armata cuſtodia deeſſe non debet. Numerus cohortis extimatione nunquam inferior, per ſingulas portas ſi periculũ immineat ducis arbitrio augetur, hiq; per vices quaternis horis die noctuq; ſibi ſuccedunt. Horarũ autem diſcretionem veteres aqua & vmbra denunciarũt, & ad poſteros in hunc modũ noſcenda tranſmiſerunt. Duo nanq; illis vaſa erant ænea, ſiue, vt Cleſbius Alexandrinus primũ inſtituit, ex auro perforata, aut ex gẽma terebrata: ea enim nec terũtur percuſſu aquæ, nec ſordes recipiũt vt obturentur. Non vbique tamen ea vſui: nam alibi alteri fundus erat in modum clepſydræ foratus, et quod erat integrũ vacuũ ſubiecerũt, pleno aquæ altero ſuperpoſito: alibi ſuperioris vaſis vacui fundus erat ſimili modo perforatus, alterum quod ſubiecerũt integrũ ac aquæ plenũ, altero ſuperaddito, & aquã cõtingente, ſed aquæ meatu antè hinc inde munito, quæ vbi primùm cœpit ſurſum vel deorſum emergere, vel effluere, vel influere, mox munitione ſubducta pmiſerũt influere vel effluere, fluxítque in noctis ipſius & ſequentis ipſius diei finem, atque id vſq; ad principium noctis ſecundæ: ſic ſibi menſurã tẽporis in aquæ de illo fluxu ſuſceptæ quantitate poſuerũt, ac in partes quas xii. ſub fida dimẽſione diuiſa decreuerunt, in ipſo cyclo conſtituere, & diuiſionibus annotauere, vt certi eſſent horarum numeri, in quos eas ingredi, morari, & egredi nunciarent. Tuncq; poſt Aegyptiorum retrò maiores quos cõſtat primos omnium cælum & temporis momenta ſcrutari & auſos metiri, ſiue Horus ille fuerit, quem ſolem appellãt, & vnde horæ dictæ ſunt, ſiue quòd Horus Appollo ſit, qui præ ceteris horas inueniſſe perhibetur, Scipio Naſica collega Lenati primus apud noſtros aqua diuiſit eas æqua noctium ac dierũ, idq; horologium in hunc modũ ſub tecto dicauit, Anno vrbis quingenteſimo quadrageſimoquinto.

VMbrarum autem rationē apud Græcos Anaximenes Mileſius Thaletis diſcipulus inuenit,primuſq; horologium Lacedæmoniis oſtendit:hæc ipſa ratio interdiu,modò horoſcopi inſtitutio die nubilo nō vacet,per ſolem internoſci maximè poterit,ſi in loco plano ſtās quiſpiam dorſum contra ſolis rectitudinem poſuerit,ſuiq; vmbram corporis pedibus metietur à xxiiii.die menſis Decembris cū Ianuario inchoādo, in quo eſt numerus in ſua hora prima,& in decima pedum xxix. Nā Decēbrem cum Ianuario in horis cauſa diſpar adiūxit,cum linea ſimili alter augeatur,alter verò decreſcat.Nouembrem & Februariū ratio temporis per horas duxit ęqualiter. October Martium concordibus vmbris aſciuit,& parem ſibi fecit: Septembris & Aprilis dies horis ſimilibus cōferūtur, Auguſtū Maio par ſolis curſus ęquabit.Iunius & Iulius hararum ſibi ęqua ſpatia contulerunt,vt de ſingulis menſibus in hiuuſmodi circunſcripta numerorum deſcriptione continetur.

HAc horarum viciſſitudine vigilum ſors ſucceſſiuè per omnes æqualiter currat, in hos acerbiſſima ſanctio, vt qui loco qualibet cauſa ceſſerit, de medio tollatur: & die quidẽ pro portis armatę ſtationes diſponuntur, nocte autẽ per caſtella vigilare mos eſt, ſed & præter publicas cuſtodias aliquot in caſtris diſponere, nõ erit inutile, ne quid tecti facinoris admittatur. Brutus enim ex captiuitate Gręcorum quum pernotos ſibi vigiles euocaſſet, totum exercitum ſuũ in caſtra Gręcorũ induxit, hoſtéſque cõfecit: ideo prudẽtioribus cõſuetũ fuit, vt circitores caſtris præficerent, quos olim circuitores appellabãt, qui vigilias circuirent ac renunciarent, ſi quos immerſerit culpa, vel aliquando per ſe vigiles reuiſere. Titus Hieroſolymorum obſidione primam vigiliam noctis per caſtra & caſtellorũ ſpacia circuiẽs explorabat: ſecundã ſecũdo à ſe principi Alexandro permiſerat, tertiam agminũ ducibus. Alcybiades Athenienſis ciuibus ſuis à Lacedęmoniis obſeſſis, veritus negligẽtiam vigilũ, his qui in ſtationibus erant denũciauit, vt lumẽ obſeruarẽt quod

nocte oſtenſurus eſſet ex arce,& ad conſpectum eius ipſi quoque lumen attollerent,quo munere qui ceſſaſſet,pœnam paſſurum : dum ſolicitè itaque expectaretur ſignum ducis,peruigilatum ab omnibus,& ſuſpectæ noctis periculũ euitatum eſt.Iphycrates Athenienſium dux , quum ſub aduentu hoſtiũ ipſe vigilias circuiret, vigilem quem dormientem viderat teli cuſpide perfodit,quod inclementius factum nonnullis increpãtibus, Qualem inueni,inquit,talem reliqui. His itaque omnibus ſimul ſomnum & excubiarum & vigiliarum tempora buccinæ ſignificent,nec quicquã præter ordinem ſine ducis geratur edicto:ſummo mane officiis ꝓ religione celebratis, mox milites ad cẽturiones , ad chiliarhos illi veniant , cum quibus ad ſummum omnium ducem vniuerſorum ordinum principes,quibus ille ſigna det, aliaq́ꝫ pro negotio præcepta perferẽda ſubiectis, quę cùm in acie fuerint recognoſcãt:vt ſi res exigat incurſibus,itemq́ꝫ reuocationibus vniuerſi obſecundent & pareant.Signum ab Imperatore dandum quod deferant ſubiectis,quod nemo non ſciat in ordine conſtitutus,nemo ſciat externus,eiuſmodi eſt,quum quid memoriter tenẽdum indicitur,vti in bello Marii, Bardeius:in Syllæ, Apollo Delphicus in Cæſaris , Venus genitrix:Græcorum Chriſtianorum Kyrieeleeſon,& alia atque alia,prout cuique viſum eſt : id enim quo ſe hoſtibus diſcernant,maximi vſus in bellis eſt,ſiue in luce pugnetur , ſiue in tenebris.Nam ſi hoſtis in armis domeſticis latere velit, ſignum interrogatus ſocium vel hoſtem illico ſe prodit : id alii ſymbolum vocant , probati autores Liuius & Maro teſſeram.

Legationes cum hoſtibus ſi agendæ ſunt,quales eſſe debeant. Cap. V.

LEgationes cum hoſtibus ſi agendæ ſint , illud animaduertendum, vt hi mittantur qui aſtu vel multarum rerum cognitione hoſtium latebras,atque conſilia metiri queant. Scipio enim Aphricanus occaſione mittendæ ad Syphacem legationis capto cum Lælio ſeruorum habitu,tribunos & cẽturiones electiſſimos ire iuſſit,quibus curæ eſſet regios viros inſpicere:qui vt liberius caſtrorũ poſitionem ſcrutarentur,equũ de induſtria dimiſſum tanquã fugientem proſecuti,maximam partem circuierunt munitorũ: quæ quum nunciaſſent,incẽdio confectum eſt bellum . Itidem Carthaginenſes miſere qui per ſpeciem legatorum Romæ morarentur, exciperent conſilia Romanorum .Cato autem Cenſorius poſtquã tres in Bithyniam legati Romæ delecti,quorum articulari morbo,& podagra vnus,capite alter vulneribus confoſſo,tertius vecordia laborare videbatur,ridens,Populus Romanus,inqt , legationem mittit,quæ nec pedes,nec caput,nec cor habet . Apud eũ populum autem legati ſi quando incogniti venire nũciabãtur,primò quid vellẽt ab exploratoribus requirebãt,poſtea ad eos egrediebãtur magſtratus minores,& tunc demum ſenatus extra vrbem poſtulata noſcebat:& ita,ſi viſum fuiſſet, admittebantur.

Qua cautione conſultationes cum hoſtibus habendæ. Cap. VI.

SI autem conſultationes hoſtiũ admittendæ ſunt, qua cautione id fieri debeat, Cæſaris & Ariouiſti Germanorum regis monemur exemplo.Hi enim quum occurriſſet dies colloquii vtriuſque conſenſu indicta,placuit equitatu tantùm armato conuenire. Cæſar quum ſalu-

tem ſuá non omnibus cómittere vellet,Gallis auxiliaribus equis ſubtractis,milites eis legionarios decimæ legionis,qui maximè propter virtutem confidebat, impoſuit,hos ducentis paſſibus ab Ariouiſti præſidiis in tumulo collocans, vt ex equis colloquerentur,pari quoq; interuallo aberant equites Ariouiſti:vbi verò inter loquendum , Cæſari nuntiatur Germanos adequitare,lapideſq; & tela in ſuos coniicere,loquendi finẽ fecit,ſeq; ad ſuos recepit . Nam & ſi ſine vllo periculo decimæ legionis pręſtantia hoſtes ſuperari videret,à ſuis tamen pręlium committendum non putauit,ne poſſet dici pulſis hoſtibus à ſe per fidem in colloquio circunuentos.Caſtris item & loco et manu munitis,ſi ex conſultatione ſimiliter cum hoſtibus agendum , ſapientis ducis eſſe ſtatuo, ne ſe incautè illis ingerat ad loquendum.Agrippa enim rex cùm Gamalenſibus de traditione loqueretur, Veſpaſiano iubente,ad dextrum cubitum lapide ictus ęgrè de medio ſublatus eſt.Titus quoque ad Hieruſalem,quum putaret Iudæos hominis gentilis oratione poſſe flecti , Ioſephum miſit oraturum , qui grauiter in capite ab eis ſaucius , niſi mature ab ipſo Cæſare in caſtra ſubreptus fuiſſet , oppetiiſſet.

Armorum hoſtilium ratio habenda. Cap. VII.

ADhuc armorum habenda ratio : eorum enim habitus pleriſq; gentibus alio atq; alio tẽpore noxius eſt , vti Numidis haſtilia telorũ,quæ manu ſine amentis intorqueri ſolent,pluuiis ingruentibus lubrica ac per hoc inutilia fiunt.Scuta etiam quę elephantorum corio extẽto atque durato habilia & tuta geſtabãt,quorum ea natura eſt,vt acceptũ imbrẽ tanquã ſpongia ebibant,ac per hoc intractabilia repẽtino põdere fiant,quia circũferri nõ poterant, defendere nequiuerũt. Orientales qui maximè ſagittis bella cõficiunt,oderunt ventos & imbres,qui inter illos pacem eſſe cogunt:proinde P.Scipio in Lydia quũ die ac nocte imbre cõtinuo vexatum exercitum Antiochi videret,nec homines tantùm aut equos deficere,verùm arcus quoq; manãtibus neruis inhabiles factos,cohortatus eſt ſuos,vt ſubſequenti,quamquam religioſo die committerẽt prælium, quam ſententiã ſecuta extemplo victoria eſt.

Multitudo partiũ ſpectãda,quia maximi exercitus præter hominũ opinionẽ à minimis fuſi,pfligatiq; ſint. Cap. VIII.

PVrſus in multitudine partiũ diſciplinæ ſtudiũ vel ratio vtrinq; animaduertẽda,ne pugnãtibus & diſciplinæ tenacioris militibus, rudẽ & indoctam multitudinem miſceas.putãs in vniuerſo exercitu,Xerxis exemplo,belli robur cõſiſtere.Hic enim præclarus Aſiæ rex cũ armatorum ſeptingẽta milia Perſarum,trecentáq; de auxiliaribus pręter claſſem maximam vixq; credibilẽ habuiſſe narretur , meritóq; inopinato exercitui vix ad potum flumina,vix terra ad ingreſſum,vix maria ad curſum,cœlum ipſum vix patere ſagittis putaretur,huic tã incredibili tẽporibus noſtris agmini,cuius numerũ nunc difficilius eſt aſtrui q̃ tũc fuit vinci, Leonidas rex Spartanorũ cũ quotuor milibus hominũ in anguſtiis Thermopylarũ obſtitit,triduo cõtinuo manum conferens:quatriduo deinde cùm iugi bello videret hoſtẽ vndiq; circũfundi,dimiſſis ſociis auxiliaribus vt ad meliora ſe tempora reſeruarent,hortatus Spartanos ſuos admonet de gloria plurimùm,de vita nihil ſperãdum, neq; expectandum,vel hoſtem,vel diẽ, ſed occaſione noctis perrumpenda caſtra,cõ-

miſcenda

miſcenda arma,cõturbãda agmina fore, nũquãq́ victores honeſtius q̃ in caſtris hoſtiũ eſſe perituros. Perſuaſit igitur plus ſe patriæ debere quàm vitę,ac mori malle cum gloria q̃ ſupereſſe ſine.Mirum dictu,ſexcenti viri caſtra ſexcẽtorum militum irruperunt.Poſtremò inter ſtragem & cadauerũ aceruos, inedia,vigili is,& labore lõgæ cędis feſſi,cũ duce ſuo multo cruore graues inuicti æterna viuentes gloria cecidere. Xerxes verò eo tumultu terreſtri ac pertubatione territus,& à Themiſtocle nauibus,quibus omne mare compleuerat,ſpoliatus,in cognitus & ſaucius fugit,nec aliter ſanè, vt Satyrus inq̃t, q̃ vna naue cruẽtis Fluctibus,ac tarda per denſa cadauera prora, Xerxes itidem à trecẽtis Lacedæmoniorum ad Thermopylas vexatus, cùm vix eos cõfeciſſet,hoc ſe deceptum aiebat,ꝙ multos quidem homines habebat,viros autem diſciplinę tenaces nullos, vel ꝙ pauciores:à xiiii.milibus Gręcorũ, q numerus in auxiliis Cyri aduerſus Artaxarxem fuit, cẽtum milia Barbarorũ ſuperata ſunt.Cyrus bello aduerſus Perſas,xiiii.milibus armatorũ immẽſas difficultates ſuperauit. Alexãder Macedo,xl.milia hominum iam inde à Philippo patre tantæ diſciplinę aſſuefecit, vt terrarũ orbem aggreſſus,innumeras hoſtium copias ſuperarit. Primò nanq́, cæteris omiſſis, Alexãdri cum Dario rege congreſſu, ſexcenta milia Perſarum in acie fuere,quę non minus arte Alexandri ſuperata,quàm virtute Macedonũ terga verterunt.In exercitũ Alexãdri cxx.equites, et ix.tantũ pedites defuere. Secundo prælio à Dario cum ccc. milibus peditũ,& centum milibus equitum in Alexandrum pugna cõmittitur, quoad Darius fugeret & Perſarũ cædes ſecuta:ibi enim tunc peditum octingẽta milia,equitũ x.milia cæſa ſunt,capta autẽ xl. milia fuere:ex Macedonibus verò cecidere pedites cxxx.equites cl.inter captiuos caſtrorum,mater & vxor,eademq́ ſoror,& filię duæ Darii fuere, quarum redemptionem Darius, tum etiam oblata regni dimidia parte non impetraſſet.Tertiò cunctis Perſarum viribus ſociorumq́ auxiliis contractis,bellum inſtaurat ſpe pacis amiſſa,& cccc.milia peditum & c.milia equitum Alexãdro ab Aegypto reuertenti apud Tharſum bello opponit:ſed Darius poſt anceps diu prælium cùm vinci ſuos videret,mori in bello paratus,perſuaſu ſuorum fugere compulſus eſt:quo pręlio Aſiæ vires & regna ceciderunt,totusq́ oriens in poteſtate Macedonum eſſe cœpit imperii:atq́ ita attrita eſt in hoc bello Perſarũ omnis fidutia,vt poſt hoc rebellare auſus ſit nullus,è quoq́ animo Perſę poſt imperium tot annorum, iugum ſeruitutis acceperunt:in tanta malorum multitudine difficillima dictis fides,tribus præliis totidemq́ annis quinquies decies centena milia peditum equitumq́ conſumpta,& hæc quidem ex eo regno illisq́ populis vnde iam ante annos non multos plures decies nouies centena milia profligata referuntur.Epaminũdas Thebanorũ dux quatuor milibus hominũ,ex quibus quadringenti equites erãt, Lacedęmoniorũ exercitũ vigintiquatuor milium peditum,equitum mille ſexcentorum,vicit.Milciades Athenienſium dux in paucis ſuorum omnibus Perſarum copiis occurrens,prius hoſti cominus hæſit quàm poſſet ſagittarum ictibus propulſari:itaque in xi.milibus ſuorum,ducenta milia Perſarum occidit.Lucullus in Armenia cum decem milibus peditum & mille equitum aduerſum Tygranem,qui cẽtum quinquaginta

milia hominum in expeditione haberet, nemine illorum ſuorum impetum ſu-ſtinente dum illos fugat, Romanos quinq; læto interceptos amiſit,hoſtiũ verò ſupra centũ milia occidit. Idẽ Lucullus trãſgreſſus Eufratem & Tygrim cum Mithridate & Tygrane cõgreſſus minima ſuorum manu magnum numerum hoſtium occidit,triginta milia hoſtiũ in eo bello cæſa referũtur. Tygranes vix cũ cl.equitibus aufugit,diademate ne agnoſceretur abiecto.Fabio Maximo,Decio Muręna coſs.quatuor fortiſſimi florentiſſimiq; Italiæ populi,Etruſci, Vmbri,Samnites,& Galli in vnũ agmen fœduſq; cõſpirantes,Romanos delere conati ſunt.Cumq; cũ Samnitibus & Gallis bellũ inirent,& in eo bello Gallorũ impetu Romani premerẽtur,Decius conſ.occiſus eſt.Fabius cum magna Decianę partis ſtrage vicit eo prælio xl.milia Samnitum & Gallorũ cæſa. Romanorũ verò ſeptẽ milia, ex Decii tãtummodò parte qui occiſus eſt,referũtur.Fuiſſe autẽ abſq; Etruſcis & Vmbris quos aſtu Romani bello auocauerũt Gallorũ & Samnitum peditum cxl.milia & cccxxx.equitum verò xlvii.milia Liuius refert,& carpentarios mille in armis cõtra aciem ſtetiſſe Romanam . A Romanis aduerſus Mithridatis exercitum in minore Armenia quadraginta milia hominũ cæſa vel capta ſũt,Romani vulnerati mille,vix autẽ quadraginta interfecti. A Romanis item penes Metaurum flumen victus eſt Haſdrubal, capútque eius ante Hannibalis caſtra proiectum,deq; exercitu ſuo ſex & quinquaginta milia occiſa:capta autem qninq; milia & quadraginta cum ab exercitu Romanorum ſociorumq; octo fermè milia cecidiſſent. Cùm Teuthones & Cymbri Italiæ plana peruaſiſſent,Marius & Catulus aduerſus eos miſſi ita pugnarũt,vt tanta tãque terribilis multitudo minima Romanorũ clade,ſua autẽ vltima internitione cæderetur,cl.milia eorũ tũc in bello cæſa,quadraginta milia capta dicũtur. L . Aemilio Catullo, C . Acilio Regulo coſs. formidine magna conſternatus ſenatus defectione Ciſalpinæ Gallię,cùm etiam ex vlteriore Gallia ingẽs aduẽtare exercitus nuntiaretur,maximè Gerſatorũ,quod nomẽ non gentis ſed mercenariorum Gallorum eſt,ita permoti cõſules totius Italiæ ad præſidium imperii cõtraxere vires,quo facto vtriuſq; cõſulis in exercitu octoginta milia armatorũ fuiſſe referuntur , ſic vt Fabius hiſtoricus qui eo bello interfuit memoriæ demandauit,quę nec ſaltem tanta,quanta eos terrere debuit,cæſa ſui parte,fugerunt,nam tria milia eorum tunc interempta hiſtorici tradiderũt, quod ideo ignominioſius turpiuſq; eſt tã paucis amiſſis tãta agmina diffugiſſe . Sylla poſt partam Athenienſium vrbem cum Archelao conflixit . cx.milia cæſa,vix decem milia ſuperfuiſſe referuntur, hac comperta clade Mithridates lectiſſima ſeptuaginta milia militum in ſubſidium Archelao miſit ex Aſia. Secũdo prælio ſexaginta milia ex his interfecta ſunt. Tertio bello omnes copiæ quas Archelaus habebat extinctę ſunt,nã viginti milia militũ eius in paludẽ pulſa quũ Syllæ fidẽ implorarent inſatiabili victoris ira interfecta ſunt,totidẽq; alia in flumẽ coacta ac necata,reliqui miſerorũ trucidati ſunt. Praſodes Perſa dux belli exercitum maximũ ad cc.milia hominũ coẽgit,caſtriſq; in finibus Caduſiorũ poſitis Arſeum Medorum ducem ſe aduerſus eum octingentis milibus hominum profectum pugna inita ſuperauit,ad quingenta milia interfectis,reliquos extra

Caduſiorum

Caduſiorum fines abigens hac victoria inſignis à Caduſiis rex creatus in Mediam tranſit, omniq́ prouincia vaſtatam magnam gloriam aſſecutus eſt. Crotonienſes Italiæ quondam potentiſſimi populi, bello ſunt à Locrenſibus fuſi, quãquam militum illis centumuiginti milia, his non milia xv. modò eſſent. Heraclianus cui immenſam & ſatis incredibilem claſſem nauium fuiſſe perhibent, quippe qui tunc tria milia ſeptingentas haberet, quem numerum apud Alexandrum magnum vel quenquam alium regem præter Xerxem fuiſſe hiſtoriæ non ferunt, ſimul vt cum agmine militũ ad vrbem pergens littore egreſſus eſt, occurſu comitis marini territus, & in fugam verſus, arrepta naui ſolus Carthaginem rediit, atque ibi conto militari interemptus eſt.

Obſeſſorum exploranda ſtudia. Cap. IX.

IN obſeſſis item ſtudia multitudinis exploranda, ſi enim diſſenſorum partes intercidant auditus, aperitur viro forti, dum trepidant, ait ille, nullo firmatæ robore partes, Tolle moras ſemp nocuit differre paratis. Titus proinde dũ Taricheas bello fugaſſet, in ciuitatem regreſſus aduenas cum indigenis diſſidentes audiẽs, mox armato milite ciuitatem ingreſſus obtinuit. Itidem ſi ad deditionem offeratur aſſenſus, cauendum ne ſententia plurimorum in dolo obtineat, P. Licinii proconſulis exemplo: nam quum pagos ſub ſpecie deditionis oblatos accepiſſet, qui in poſtrema recepti acie collocati ſunt, Romanorum terga ceciderũt: proinde Cæſar nunquã dedititiis credidit, niſi armis obſidibusq́ traditis, & ipſis ex nobilioribus lectis veluti filiis ac fratribus principum, numero pro amplitudine loci plerunque ad quingentos, quo & fidutiam hoſtibus adimeret & ſibi munimenta conquireret.

Quid agendum ſi oppugnari caſtra contingat. Cap. X.

SI oppugnari caſtra varia ſorte plerũq́ contingat, qua id ratione fiat horũ monemur exẽplis, Scipio Aphricanus agreſſus hyberna Pœnorum caſtra atque munitiones nocte concubia fecit incendi. Pœni trepidi cùm caſu ignem accidiſſe vel affuiſſe putarent, inermes ad extinguendum aduolarunt, qui facile ab armatis oppreſſi ſunt, in vtriſque caſtris xl. milia hominũ igni ferróque conſumpta, capta quinque milia, duces ipſi miſerabiliter aduſti ægrè effugerunt. Craſſus ex ducibus Cæſaris hoſtium caſtra hac arte expugnauit, Ipſe in Aquitania res gerens, quum aduerteret hoſtes cõſuetudine reipublicæ, loca capere, caſtra munire, cõmeatus ſuos includere, non cunctandũ æſtimauit, quin pugna decerneret: hac re ad conſilium delata, quum omnes idem ſentirẽt, poſterũ diem pugnæ conſtituit: prima luce productis copiis auxilia in mediam aciem cõiectauit, ſicq́ acie inſtituta, quid hoſtes conſilii caperent expectabat: illi etſi multitudine ſua & Romanorum paucitate tutò ſe dimicaturos arbitrarentur, tutius tamen eſſe rati ſunt, obſeſſis viis, cõmeatu interclуſo, ſine vulnere victoria potiri: quòd ſi ſe Romani recipere cœpiſſent, firmiori animo ſub ſarcinis adoriri cogitabãt. Hac re pcepta, Craſſus cùm hoſtium cũctatione ſuos alacriores effeciſſet, ad hoſtiũ caſtra contendit: vbi cùm alii foſſas complerent, alii telis coniectis hoſtes repellerent, auxiliares quibus non multum confidebat, lapidibus teliſque ſubminiſtrandis, & ad aggerem ceſpitibus

deferendis conſtituit,quum his intenderet,equiteſq́ꝫ Craſſo renunciarēt,nō eadem diligētia ab decumana porta caſtra munita,illi Craſſo iubēte,eductis quatuor cohortibus,quæ præſidio caſtris erāt, in hoſtium caſtra peruenerūt:qúumque bellum anceps eſſet,& vltro citróque ferirentur,hoſtéſque per munitiones eiicientes fugā peterent,equitatus eos apertis campis conſectatus ex hominum milibus quinquaginta vix quartam partem reliquit.Propter huiuſmodi caſus, animaduerto Cæſarem ſatis cauiſſe,ne caſtrorum munitionibus ampliores vnquam latitudines includeret,quàm ſuis copiis implere ſufficeret.Eidē vna conſuetudo etiam fuit,nunquam caſtra deſerenda eſſe, niſi cum munitionibus effractis,hoſtes vallo ꝓhibere non poſſent:aſt eruptio quando neceſſaria ſit,Galba eiuſdē Cæſaris dux,documentum nobis ſit.Hic enim quum ad radices Alpium hyberna caſtra locaſſet, & commeatus cauſa plurima pars ſuorum abeſſet, Galli ſubito Alpium culmina occupare cœperunt:Rebus cognitis,Galba concilio conuocato perquirit, placet interim rei euētum experiri,& caſtra defendere.Tunc ſigno dato , hoſtes ex omnibus partibus concurrunt : hi quum primo integri viribus,& qua parte caſtra nudata defenſoribus erant,cōcurrentes auxilium ferrent,tandem hoſtium multitndine, & ſuorum paucitate, languidiores effecti ſunt:vallum hoſtes ſcindere,foſſam complere cœperunt, vt res ad extremum caſum perduci viſa ſit . Primorum ordinum principes ad Galbā conuenientes,experiri extremum remedium ſuadent,atque eruptione pugnare:principes ſuos ſubiectos centuriones faciunt, vt pauliſper miſſa tela excipiētes, ſeſe ex labore reficiant:poſtea verò ſigno dato , atque omnibus portis eruptione facta,nulla ſui colligendi facultas hoſtibus fuit:ſed circūuenti omnes,fuſiq́ꝫ ſunt. Romani verò ſe incolumes receperūt.Aemilius ſimiliter Paulus vniuerſis Lyguribus ex improuiſo adortis caſtra eius , ſimulato timore diu militem continuit:fatigato deinde iam hoſte,à quatuor portis eruptione eueſtigio facta, ſtrauit,cepitq́ꝫ Lygures.Titurius quoq́ꝫ Sabinus aduerſus amplum Gallorum exercitum continendo militem intra munimenta,ꝙ metuerit, ſuſpicionem eis præſtitit:cuius augēdi cauſa per fugam , miſit qui affirmaret exercitum Romanorum in deſperatione eſſe , ac non niſi de fuga cogitare. Barbari oblata victoriæ ſpe concitati,lignis onuſti, quibus foſſa implerent,ingenti curſu Romanorum caſtra petierunt. Vnde in eos Titurius vniuerſas immiſit copias:multiſq́ꝫ Gallorum cæſis,plurimos in deditionem accepit.

Quòd rebus bellicis quiſquis finis obuenerit,nunquam negligendus. *Cap.* XI.

AD hæc rebus bellicis quiſquis finis obuenerit, nunquam is negligendus. Si enim pari ſorte diſceſſum eſt,paribus animis repetere licet:Si autē hoſtilis pars ſuperior ſit,rebus labentibus,& in fugam verſis,maturo conſilio ſuccurrendū eſt. Sertorius enim à Q. Metello Pio acie pulſus,quum neq́ꝫ fugam ſibi tutam arbitraretur, milites diſperſos abire iuſſit, admonitos in quem locum vellet cōuenire.Viriatus dux Luſitanorum Romanorum copias,locorúmque iniquitatem euaſit, eadē qua Sertorius ratione ſparſo exercitu primò,deinde collecto.Tryphon autem Syriæ rex victus,per totum iter fugiens pecuniam ſparſit:eúmq́ꝫ ſectantes Antiochi equites morando effugit.

git.Rex item callidus Mithridates, Romanæq́ auaritiæ gnarus,quũ ſequentes moraretur,ſpargi ſimiliter à fugientibus ſarcinas & pecunias iuſſit.M.Marcellus coſ.quum in manus Gallorum incidiſſet,omniáque infeſta videret,in medios h oſtium irrupit:quibus inopinata audacia exterritis, regem eorum occidit, atq; vbi ſpes ſalutis vix fuerat inde maxima ſpolia reportauit.

Quid agendum ſi bello pulſi munitionibus recepti ſint. Cap. XII.

QVòd ſi bello pulſi munitionibus recepti ſint, vbi deliberatione opus eſt, nunquam animus dimittendus:nanq; Carthaginenſes quum Syracuſanos graues infeſtóſq; paterentur,ab Athenienſibus auxilia impetrauere. Atheniẽſes magna claſſe inſtructa Lyſia & Lamacho ducibus,tantis viribus Siciliã petunt,vt ſuffragia ſua ipſi timerent:duobus prẹliis, ſecundis ſucceſſibus factis,hoſtes in vrbem concludunt, & obiecta claſſe terra mariq; cingunt. Syracuſani fractis feſſiſq; rebus, auxilia à Lacedæmoniis petunt,à quibus mittitur Gilippus ſolus quidem, ſed in quo omniũ præſidiorum inſtar prẹferebatur, qui veniens,vt audiuit inclinatum iam belli ſtatum, auxiliis cõtractis opportuna bello prẹoccupauit loca:deinde duobus præliis victus, in tertio Lamachum cõgreſſu occidit, hoſtes in fugam vertit,ſocios ab obſidione liberauit. Athenienſes nauali certamine congredi parant.Gylippus claſſem inſtructam à Lacedæmoniis accerſit,auxiliaq; ſociorum. Atheniẽſes prima cõgreſſione vincuntur,caſtra cum omni pecunia publica vel priuata amittũt.Sic Gylippus optimus dux,licet bis victus,nec animo tamen conſternatus,nec fractus,in ſtatũ optimũ res reduxit:& ſi quidẽ viribus diſſipatis,nulla manus bello ſuperſit,hoc ipſum ſociis rei gerendæ occaſionẽ offert. Ariſtonicus Aſiæ rex Licinium Craſſum cum multis auxiliorum copiis bello obtinuit.Huic Craſſo Perpẽna coſ.ſucceſſor veniens Ariſtonicum recenti victoria exultantẽ,improuiſo bello adortus,nudatum omnibus copiis in fugam vertit.Cumq; Stratonicen vrbem,ad quam ille confugerat obſidione cinxiſſet, cruciatum fame ad deditionem coëgit.

Quid agendum ſi hoſtes bello ſine munitionibus pulſi. Cap. XIII.

VErum ſi hoſtes bello ſine munitionibus pulſi fuerint,omnino inſtandum erit ad reliquias cœpti prælii conſumendas,vti Marius qui deuictis prẹlio Teutonicis,eorum reliquias,quia nox bellum circumueuerat,continuis ſubinde circunſedens clamoribus,perpaucis ſuorũ perterruit,inſomnémque hoſtẽ detinuit,ex eo aſſecutus,vt poſtero die irrequietum facilius hoſtilem debellaret exercitum:infinita hæc negligentibus damna cõtigere.Ethius coſ. Romanus dum Hunnorum cẽtum octoginta milia vnius diei quota parte proſtrauiſſet,facillimúmque ſibi foret reliquos conficere,bellũ conſilio nimis imprudenti diremit,ac totius Galliẹ excidium hoſte impunito reliquit.Par huic Pompeio contigit, quo ſibi ipſi mortẽ conſciuit. Nam cùm Cæſar Torquatum eius legatum, legionemq; vnam,vt expugnaret,aggreſſus eſt, hoc periculo ſociorum Pompeius cognito,omnes eò copias cõtraxit,in quas ſe illico Cẹſar omiſſa obſidione conuertit. Torquatus autem è veſtigio prorũpens auerſum inſecutus eſt: ita Cæſaris milites ancipiti periculo territi, ipſo Cẹſare

fruſtra obſidente fugerunt, euaſit tamen Cæſar,quia nocte interueniente Pompeius proſequentem reuocauit exercitum, qui Cæſaris teſtimonio victor tunc erat, cùm diceret, Erat hodie profectò victoria apud hoſtes, ſeque tantum ea die ab eis potuiſſe ſuperari, ſi vincendi gnarum ducem habuiſſent:deniq; dilapſus contractis copiis cùm Pompeium Pharſalicis campis viciſſet, fugienté inſecutus eſt,protinúſque obtinuit.In omnibus bellorum negotiis ſemper in conſummationem intendebat,nil actum credens cùm quid ſupereſſet agendũ:ipſe nanq; cùm Heluetiorum trecenta quinquagintaocto milia bello cecidiſſet, centum triginta milia quæ ſuperfuerant,nulla noctis parte itinere intermiſſo, die quarto in fines Lingonum peruenerunt, cùm Romani propter vulnera & occiſorũ ſepulturam triduo remorati fuiſſent, Cæſar ad Lingonas literas nunciũq; miſit ne commeatu, né vt alia re adiumento illis eſſent: qui ſi iuuiſſent, ſe eos hoſtiũ loco habiturum.Ipſe autem triduo intermiſſo,cum omnibus copiis inſecutus eſt.Heluetii rerum inopia adducti,deditionem ſui obtulerunt,atq; ad pedes Cæſaris obortis lachrymis prouoluti, pacẽ petiere: quibus cùm obſides armáque tradere præcepiſſet, dũ ea conquirũtur nocte intermiſſa ſex milia diffugerunt,quos ille inſecutus hoſtium numero habuit,reliquos in deditionem accepit ac ſuis locis reſtituit.Idem cũ Belgas bello fugaſſet,illi in finibus ſuis pugnaturi domum reuerti ſtatuerunt:quibus ſecunda vigilia profectionem parantibus,Cæſar veritus inſidias,quòd cauſam nondum cognouerat, exercitum cõtinuit.Prima luce re ab exploratoribus confirmata,equitatum præmiſit,qui nouiſſimum agmen moraretur, ipſe cum inſtructis legionibns inſecutus, tantam multitudinem interemit,quantum diei ſpatium ſufficit.Mox antequam hoſtes ſe ex fuga reciperent,in fines eorum progreſſus, ſine difficultate vlla munitiones eorum obtinuit. Omni Gallia deuicta,cùm quædam ciuitates belli conſilia renouare nuntiarentur,in eorum fines exercitum traduxit,repentino eius aduẽtu accidit vt prius ab equitatu opprimerentur quàm diffugere in oppida poſſent. Nam & illud incurſionis ſignum quod incendiis ædificiorum fit, Cæſar edicto fieri vetuit,tum ne præcaueri non poſſet, ac ne pabuli frumẽtíque copia deficeret.Itaque Cæſar omnibus hoſtium conſiliis, magnis itineribus aduolando cõtendẽs,occurrebat,nec dabat vlli ciuitati ſpacium de aliena potius quàm de domeſtica ſalute cogitandi, hac celeritate & fideles amicos retinebat, & dubitantes terrore ad conditiones pacis adducebat.

Non eſſe multorũ ducũ ſentẽtia, pertinaciter neq; omnino uſque ad perniciem fugientibus inſtandũ Cap. XIIII

Contra verò non eſſe etiam pertinaciter neque omnino vſq; ad pernitiem hoſtibus inſtãdum,multorum ducum ſententia perſpicuùm eſt. Nanq; M. Licinius fuſo Haſdrubale,hortantibus eũ quibuſdã vt hoſtem ad interemptionem vſq; proſequeretur,reſpondit, Aliqui vt ſuperſint qui de victoria noſtra hoſtibus nuncient neceſſe eſt. Scipio Aphricanus dicere ſolitus eſt,hoſti non ſolùm dandam viam, ſed etiam muniendam.Pyrrhus quoq; Epirotarum rex inter cætera præcepta imperatoria memoriæ prodidit,non eſſe pertinaciter neq; vſq; ad perniciẽ fugiẽtibus inſtaturos victores, quod ſtrategematis genus & ab ipſo, & ab aliis etiã pleriſq; clariſſimis ducibus

in ex

in expugnandis quouis modo hoſtibus obſeruatum inuenio: ipſe enim cùm ciuitatem quandam accepiſſet clauſiſque portis ex vltima neceſſitate fortiter dimicantes eos qui incluſi erant animaduertiſſet, viam illis ad fugam dedit. Hannibal cùm incluſi Germani ad Traſimenum acerrimè pugnarent, deductis ſuorum ordinibus abeundi facultatem reliquit, abeuntesq; ſine ſuorum cæde & ſanguine ſtrauit. Ageſilaus Lacedæmonius aduerſus Thebanos cùm acie confligeret, intellexiſſetq; hoſtes locorum conditione clauſos ob deſperationē fortius dimicare, ſuorum ordinibus aperta Thebanis ad euadendum via, rurſus in abeūtes contraxit aciem, & ſine iactura ſuorū cecidit. Aduerſos ob deſperationem fortius dimicare ſuos pontē irrumpere prohibuit, cùm docuiſſet ſatius eſſe eum expelli ab Europa quàm cogi ex neceſſitate pugnare, miſitq; idē ad eum, qui indicaret quo in diſcrimine ſua res ſita eſſet, niſi fugam maturaret. Antigonus Macedonię rex, ex Aetolis qui in obſidione ab eo compulſi, fame vrgebantur, ſtatuerántque eruptione facta commori, viam fugę dedit, atq; ita fracto impetu eorū, inſecutus aduerſarios fudit. Titus eques Romanus & cui duobus Scipionibus occiſis exercitus imperiū detulit, cùm circūuenti eb eo Pœni, ne multi morerentur, acrius pugnarēt, laſſatis manipulis ex conceſſo fugæ ſpatio diſſipatos ſine periculo ſuorū trucidauit. C. Cæſar Germanos incluſos, ex deſperatione fortius pugnantes, emitti iuſſit, fugientéſq; aggreſſus eſt. C. Manlius coſ. cùm ex acie reuerſus capta ab Etruſcis Romana caſtra inueniſſet, omibus portis ſtatione circūdatis incluſos hoſtes in eam rabiē efferauit, vt ipſe in prælio caderet: quod animaduertentes legati eius, ab vna parte remota ſtatione exitū Etruſcis dederunt, & effuſos perſecuti, occurrente altero conſule ceciderunt.

Dolabra hoſtem eſſe uincendum nullámque rem ſummo Duci magis conuenire quàm moram cunctationemq́;, nullam minus quàm feſtinationem ac temeritatem. *Cap.* XV.

ACcedit ad hæc Domitii etiam Corbulonis conſiliū, qui Dolabra hoſtem dicebat eſſe vincendum, quod multis non ſecus præclaris ductoribus id ſeruantibus in ſucceſſum & nominis ſui gloriā venit, & Fabio Maximo imprimis. Nam cùm aduerſus Hannibalē miſſus, nollet cum eo acie confligere, ſed cunctando exercitum eius terere, qui tum pecuniæ, tum annonæ premeretur inopia, per ſumma montiū iuga, & abditos nemorum ſaltus caſtra ponēs, Hannibalem ſequebatur, & ſeſe è latere egreſſus opponebat: cùmq; à multitudine rideretur, & Hannibalis vocaretur pędagogus, id minimi pendens, cogitátibus ſuis atq; conſiliis vtebatur, & ad amicos ſępe conuerſus dicebat, eum ſibi timidiorē videri qui cauillationes conuitiaq; timeret, quàm qui hoſtē fugeret. Inſuper cùm de collega Minutio, quoniā hoſtes aliquot ꝓſtraſſet, magnus rumor eſſet, quaſi vir eſſet Romano nomine digniſſimus, Magis ſe inquit ſecundā Minutii fortunā quàm aduerſā pertimeſcere, pauloq; poſt cùm in inſidias incidiſſet Minutius, & ſimul cū exercitu periret, vbi ipſe auxiliū tulit, tum magnum hoſtium numerum perdidit, tum illum ſeruauit, vnde & Hanni bal victus & impetu ſuo fractus, ad ſuos & amicos dixiſſe fertur, Nunquid non dixi vobis fore aliquando vt hæc montana nubes maxima nos in campo vi tēpeſtatis obrueret? Eodem modo aduerſus Philippū Sertorius cùm trans Hiberum

rum amnem ad eum conflueret vndique multitudo, & Barbara turba quæ feritate & ſuperbia ſua cuncta turbaret,nec ducis iuſſum expectaret,ſed temeritate in hoſtes ferretur, primùm rationibus & verbis inſtruere eos conatus eſt,deinde vt vidit eos nihilominus temere properantes, ſtatuit ſic eos obiicere hoſti vt non omnino frangerentur,ſed vulnera acciperent,ſperans per hęc ipſis in reliquum tempus manſuetioribus vſurum.Geſta itaque re vt ipſe cogitauerat,opportunè affuit,& fugientes ſuſcepit reduxitq́ in caſtra,ac paucis pòſt diebus vt eorum mētes erigeret conſolareturq́, aduocata totius exercitus concione,duos equos in medium adduci iuſſit:alterum macie ſenióque confectum,alterum fortem & nitidum,caudamq́ promiſſam habentem:aſtabat autem iuxta gracilem illum vir magnus & robuſtus admodùm,iuxta nitidū & præpotentem vir paruus & imbecillis:dato autem ſigno vir ille magnus vt ei mandatū erat caudam vniuerſam gracilis equi ambabus manibus captā,auellere temerè ac vno conatu adnixus eſt,paruus etiā vir præpotentis equi caudam paulatim depilabat:tādem verò ille fruſtra ſimul totam caudā trahens, ſibi quidem moleſtias inanes, circunſtantibus verò riſum prębens defeſſus eſt:& ille paruus euellendo paulatim ſetas,caudam equi fortis ſpatio perbreui nudauit.Tunc aſſurgens Sertorius, Videtis,inquit,commilitones ingenium plus poſſe quàm vires,multáq́ quæ vno impetu ſuperari non poſſunt, ſenſim paulatímque ſuperari.Scipio iunior cum effrenatā hoſtiū dementiā eſſet intuitus,dicebat tēpore ſecuritatē emi.Nā boni Imperatoris veluti medici officium eſſe,vt ferri curatione vtatur ad poſtremum. Veruntamen tempeſtiuè adortus Numantinos in fugam vertit:cúmque victos grauiter ſeniores ferrent, exprobrātes quid eos fugiſſēt quos toties fugaſſent,Numantinum quempiam dixiſſe fertur, Pecudes quoq́ eaſdē nunc eſſe,at paſtorem alium.Proinde nullam rem ſummo duci magis conuenire quàm moram & cunctationē,nullam minus quàm feſtinationem temeritatémq́:his duabus maximè contrariis rebus omnes qui diuturno bellorū vſu peritiſſimi hoc tempore iudicantur,magnis,imo ingentibus te,Sigiſmunde Pandulphe,laudibus in cœlum tollunt : vtpote qui duos florentiſſimos potentiſſimóſque regios apparatus mora ac celeritate protriueris.Alphonſum enim clariſſimum & illuſtriſſimum Taraconenſium regem cùm plurimùm vigeret,& Franciſci Sphortiæ ſoceri tui copiasprimò perſequeretur,tu pii filii functus officio,ſocerum gētéſq́ eius omnes intra munitiones phani fortunæ & mœnia poſitis caſtris recipiens,id mora cunctandóque aſſecutus es, quanquā hoſtes portas vrbis ſæpenumerò excurrerent,obſeſſoq́ ſimilis viderére, vt & ſoceri tutela fueris,& huiuſmodi vires regis conatúmve omnē ſapientia tua & animi magnitudine faciliter eluſeris,& irruptione tādem in eum facta,ex Piceni finibus exegeris:eundemq́ quinquennio pòſt Regē,Populonia expedione,lōga & graui illius meditatione aggreſſus,non armis & gentibus,ſed armorum vmbra potius,ignium nocturna ſignificatione illuceſcentium,tranſfugarúmq́ crebro rumore nunciantiū, auxiliorum populorumq́ totius Hetruriæ tecum,ne id oppidū dederetur cōfluentium,forti denique & animoſa repentinaq́ tuorū militū eruptione muros habentem exultantemq́ iamiam & ſpoliantem,vno,vt ſic dixerim,non toto incurſu,

more fulminis obtriuiſti, quod vno eodemq; momento adiuiſti, percuſſiſti, abſceſſiſti: nec vana de te prædicatio eſt, regem abs te antè victũ eſſe, quàm viſum: ſicq;, quod paucis vnquam ducibus conduxiſſe accepimus, Faneſtrium, Sphortientiúmque expugnatione ad agendum cunctatione, Populonia ad tuendum ſuccurrendúmque audacia, irruptione, ac feſtinatione vſus es.

Cauendum ne ſucceſſu rei quiſpiam elatus, in periculum perniciémque trahatur. Cap. XVI.

ET quanquam audentes deus ipſe iuuat, vt Naſo inquit, & vſu ſæpenumero comprobetur, illud tamen ſummopere cauendũ eſt, ne ſucceſſu rei quiſquam elatus, in periculũ ſuorum pernitiémq; trahatur. Hoc quidam Imperatores conſilium minimè ſeruantes dum audacter magis quàm cautè feruntur in hoſtes, in magnam ſe ac ſuos ruinam clademq; propè miſerabilem iniecerunt: quod ſi non aliunde conſtaret, Cyri potentiſſimi & præclariſſimi Imp. ac Aphrorũ monemur exemplis. Cyro enim Scythiã ingreſſo, Thomiris regina quæ genti præerat, tranſitum Araxis fluminis cùm poſſet prohibere, tranſire permiſit: primo, ꝓpter fiduciam ſui, deinde propter opportunitatem obiecti fluminis, & hoſtis incluſi. Mittit igitur tertiam partem copiarum cum filio ad inſequẽdum hoſtem. Cyrus caſtra inſtructa vino epuliſq; deſeruit, quaſi territus refugiſſet. Barbari quaſi ad epulas inuitati, primò ebrietate vincũtur, mox reuertente Cyro vniuerſi obtrũcantur. Thomiris exercitu ac filio amiſſo, vel matris vel reginæ dolorem ſanguine hoſtium diluere potius quàm ſuis lachrymis parat. Diffidentia igitur diſſimulata deſperatione cladis illatæ, paulatim cedendo ſuperbum hoſtem in inſidias vocat, cui cũ inter montium anguſtias occurriſſet, ducẽta milia Perſarum cum ipſo rege deleuit, addita ſuper omnia illius rei admiratione, ꝙ nec nuntius quidem tãtę cladis ſuperfuit. Aduerſus Afros rebellãtes Hannibal à Carthaginenſibus miſſus cũ ſciret gentem auidam eſſe vini, vinum quod illi erat in caſtris mãdragora permiſcuit, cuius inter venenum & ſoporẽ media quædam vis eſt: tunc prælio leui cõmiſſo, ex induſtria ceſſit: nocte deinde intempeſta, relictis intra caſtra quibuſdam ſarcinis, & omni vino infecto fugam ſimulauit: cúmq; Barbari occupatis caſtris in gaudium effuſi medicatum vinum hauſiſſent, & in modum defunctorum ſtrati iacerent, reuerſus cepit eos & trucidauit. Idem cùm ſciret ſua & Romanorum caſtra in eis locis eſſe quæ lignis deficiebãtur, ex induſtria, regione deſerta, plurimos armentorum greges intra vallum reliquit, quibus velut præda Romani potiti in ſummis lignationis anguſtiis inſalubribúſque ſe cibis onerauerunt. Hannibal autem reducto nocte exercitu, ſubitò oppreſſit. Hiſtri cùm ſequerentur Aetolos qui bellantes eos nuper adiuuerãt, initia pugnæ proſpera hoſti fuerunt, eadémq; exitii cauſa. Nam cùm Cn. Manilii caſtra cepiſſent optimęq; prędæ incubarent, epulantes & ludibundos pleroſque, ac vbi eſſent neſcientes præ poculis, Appius pulcher inuadit: ſic cum ſanguine & ſpiritu malè partam reuomuere victoriã: ipſe rex epulo, equo impoſitus, cùm ſumma ſubinde crapula & capitis errore laſſaretur, captũ ſeſe vix & ægrè poſtquã experrectus eſt didicit.

De Conuiuiorum apparatu in caſtris uitando. *Cap.* XVII.

ACcurationes proinde conuiuiorũ & apparatus nobiliſſimi duces ca-
ſtrenſibus prohibuere . Sic Maſiniſſam Po . R. amicum centeſimum
vitæ annum agentem , ſtantem vel ambulantem meridie ante taber-
naculũ ſolitum cibos ſumere nouimus. Hannibal ne quam diei par-
tem intermitteret,nõ niſi crepuſculo cœnabat. Scipionem & Alexandrum ſim
plici pane in itinere cum amicis contentos fuiſſe tradũt. Curius fortiſſimus dux
Romanus,qui validiſſimã Italiæ gentem , qui ditiſſimum Græciæ regem vicit,
vt de eo ſcriptum eſt, Paruo quæ legerat orto,Ipſe focis breuibus ponebat olu-
ſcula.Eadem leguminũ ratio permultis placuit,quibus Seuerũ principem inter
tot diuitias vti ſolitum accepimus:ſingulas etiam delitias faſtidiẽtem Seuerum
Septimium nobilem ducem legimus cùm eſſet in caſtris .Nam cùm vinum iuſ-
ſiſſet in expeditione neminem bibere, ſed aceto vniuerſos eſſe contentos,piſto-
resq́; ſequi caſtra prohibuiſſet, buccellato iubens omnem militarem turbã con-
tentam eſſe,ante omnes ipſe communi & militari cibo vſus,corámq; & ante pa
pilionem,nec ſibi vnquam vel contra ſolem,vel imbres,tecti quæſiuit ſuffragia.
Pompeius verò cùm aduerſa valitudine laboraret, & vt turdo veſceretur medi
cus iuberet,illumq́; ſui fruſtra tunc quærerent(erat enim pręter anni tempus)
diceretq́; quidam fore vt apud Lucullum turdi quem penes annum integrum
nutrirentur,inuenirentur,Ergo,inquit,ni Lucullus ſtuderet delitiis, viuere Põ-
peius nõ poſſet,ac dimiſſo medico paratu , facillimis vilibúſq; cibis vſus eſt.Iu
lio Cæſari facilitas circa victum tanta fuit, vt cùm appoſitis aſparagis pro oleo
vnguentum inſtillaretur,idq́; quàmprimum animaduertiſſet facile commandu
caſſet, increpuiſſetq́; qui id modeſtè tuliſſet . Milites eius radicẽ cuiuſdã herbæ
euellentes,ea lacte commixta veſcebantur,factúmq; ex ea panem intra hoſtium
ſtationes præcurrentes iaciebant , addebántq; ſe quamdiu herbam huiuſmodi
terra nutriret, obſidionem Pompeii haudquaquam deſerturos.Eum autem pa·
nem eumq́; ſermonem, ne hoſtium patientia ac pertinacia ſuorum animi fran-
gerentur,aſportari in mediúmq; proferri vetuit Pompeius. Auguſto etiã quem
minimi cibi fuiſſe cõſtat,& ferè vulgaris,ſecundariũ panem,piſciculos,caſeum
manu preſſum,ficûſq; biferas & virides placuiſſe legimus . Trans Rhenum eti-
am Tyberium, id vitæ genus obtinuiſſe ferunt , vt ſedens in ceſpite nudo cibũ
ceperit,ſine tentorio pernoctarit.Diuus Adrianus cibis caſtrenſibus,caſeo & la
rido in propatulo libenter eſt vſus, Scipionis Aemiliani,Metelli & auctoris ſui
Traiani fretus exemplo . Cambyſi non prouiſis commeatibus, non exploratis
itineribus,per inuia & arẽtia ſuum trahenti exercitũ , cùm deeſſent neceſſaria,
nec quicquam ſubminiſtraret ſterilis & inculta humanoq́; veſtigio deſtituta re
gio,tenerrima primò frondiũ cacumina,deinde coria igne mollita neceſſitas ci
bũ fecit:poſtea cũ inter harenas,radices quoq; & herbæ defeciſſẽt,apparuiſſetq́;
inops etiã animalium ſolitudo,decimũ quenque ſortiti alimentum habuerunt:
cúmq; partem exercitus amiſiſſet,partẽ comediſſet,timuiſſetq́; ne vocaretur ad
ſortem , proindeq́; tunc demum ſignum receptui dediſſet,ſeruabantur interim
genneroſæ illi aures,& inſtrumenta epularũ camelis vehebãtur,cùm ſortirẽtur

illos milites eius, qui male perirent peiuſq; viuerent. Illud deniq;, Sigiſmunde Pandulphe, nõ ſiluerim, inter hæc ſumma ducum & Imperatorũ vitæ ornamẽta tantã videri in te ſimilitudinem ac conſonantiã, vt nihil excogitari poſſit ſimilius, nihil maius dici, cũ omne genus hoc hominũ, ducũ et Imperatorum, laborum patiẽs, vigiliarũ, ſitis, inediȩ, et omnis anguſtiȩ, imitãdo aut æquaris aut exceſſeris. Quis.n. neſcit cũ per omnem vitã nullũ viliſſimi cibi genus aſpernatus ſis, vnà cum tuis militibus Populonia expeditione, non ſecundo, iſtorũ more, non cibario tãtum pane te vſum, ſed atro, ſed duro ſaxi inſtar virentiq; quadam lanugine atq; mucore, quẽ canes animalia ad cibũ ſemper prona, ac iumenta ſingula faſtidirent? Prætereo glãdes è ſubere quæ tibi tuiſq; militibus in tanta famis acerbitate, tanquam ſapore & condimento quodam immixto, opes regiæ videbantur, taceo ſtagnantium fontiũ calentes ac ſulphureas aquas: et quanquam vini habendi facultas omnis abeſſet, ac eiuſmodi aquæ nauſeã prius quãdam afferrent, quàm ſitim reſtinguerent, nihil tamen cibi ac tuis cum omnium admiratione incolentium, viſum eſt vnquam illis aquis bibiſſe iocundius. Maximè igitur rationis eſt bellicæ ſeſe deliciis continere, maxime rurſus in prædam leui momento nõ ruere, ambitioſa licet ac certa videatur: ſæpenumero enim fit vt dum deliciis, dum exuuiis hoſtium, dumq; ſpoliis miles occupatur, hoſtẽ in ſe reuocet, ſicq; quàm multos præclaros duces cùm ingentia prælia, maximoſq; exercitus cõfeciſſent, huiuſmodi rerum voluptate ſubactos confectóſq; fuiſſe.

Quæ uſui uideantur utrinq; ad danda uel euocanda ſubſidia. ſi exercitum noſtrum caſtris aut locis munitis obſideri contigerit, aut alios obſidere, deq; notis militaribus, quòne tempore qui notarij appellãtur denominationem acceperint. Cap. XVIII.

SAne poſt haſce quas modo diximus bellorũ rationes, ſi exercitũ noſtrum caſtris aut locis munitis obſideri contigerit, aut alios obſidere, quæ vſui videãtur, vtrinq; ad dãda vel euocãda ſubſidia, vel certè ad hoſtiũ artes clãdeſtinis cõſiliis, & rationibus deprehẽdendas, nõ erit inutile ſcire, & maiorũ exẽplis euoluere. Cicero Cȩſaris dux caſtris hybernis obſeſſus, nuncios attẽtius de ſtatu rerũ ſignificare cupiẽs, mittit ad Cæſarẽ, & cum aliqui in hoſtiũ manus lapſi et ſub oculis ſuorũ crudelibus ſuppliciis affecti, reliquos merito terrore cõpleuerint, inuentus eſt tamen ſeruus vnus ex Gallia qui libertate et magnis præmiis & pollicitationibus literas iaculi amento inſertas, quia gallus et gallis minime ſuſpectus, tulit ad Cȩſarem. illius ergo ſolicitus Cȩſar, Gallum equitẽ quendã ꝓmiſſis ingẽtibus impellit, vt literas ſuas ad Cic. referat, & ſi caſtra ingredi nequeat, alligatas iaculo intra vallũ iaciat: paret ille, & ad caſtra cùm veniſſet, accedere metuẽs, vt iuſſus erat literas iaculatur, quȩ caſu quandam in turrim inciderũt, neq; à quoquã ante diem tertiũ viſȩ ſunt. Tunc cõſpectæ à quodam milite detrahuntur, et ad ipſum cui inſcriptæ erant Ciceronem perlatȩ, atq; in cõſilio militum recitatȩ, magna omnes fiducia & gaudio repleuere. Erat autem perbreuis epiſtola, ne à Barbaris poſſet intelligi, literis græcis in hanc ſententiã perſcripta. Ego iam cum legionibus iter arripui, cõfeſtimq; adero: tu virtutem tuam priſtinam vt retineas quæſo. Vale.

Ioſephus velleribus ouiũ nũtios tegẽs, multo tpe vigiles Romanorũ fefellit,

ſpecie canum deceptos.Fuerunt qui inflatis vtribus literas intus inſutas habentibus per nunciũ mitterẽt, qui cruribus velut gubernaculis curſum dirigentibus,procul aſpiciẽtes qui in caſtris erãt maximè ſpecie belluæ deciperẽt. Arpagus occaſionẽ vindicandæ iniuriȩ quærens,literas Cyro nepoti apud Medos in exilio demorãti,exenterato lepore per ſeruũ miſit,rete quoq; deferre iuſſit,quo ſuſpicionẽ viarũ cuſtodibus vmbra venatus auferret, factũq; eſt vt ſecretè hinc inde miſſis epiſtolis,Cyrus auũ Aſtyagẽ regno & Cyro & Medo priuaret. Nõnulli vaginarũ interiora ſcripſerũt,arũdine alii dolonibusve & baltheo,alii clãdeſtinis nũtii ſui corporis iumentorũq; ſuorum patribus circũplicatam mittũt epiſtolam.Columbȩ quoq; internuntiȩ in magnis rebus fuere,epiſtolas annexas collo,vel earum pedibus, obſidione Mutinẽſi Hyrcio cõſule ad Deciũ Brutum: ac Decio Bruto rurſus ad Hyrciũ mittente,vbi diſpoſito cibo quibuſdã eminẽtiſſimis locis,colũbas tenebris prius incluſas & fame plurima affectas,illinc inde in vrbẽ ſecũ afferens,victoriæ nuncios amicis mittebat in eundẽ nidũ remeãtes.Tradit Fabius Pictor cũ obſideretur præſidiũ Romanorũ,à Lygurtinis ad ſe allatis lino ad pedes alligato nodis ſignificare,quo die aduenięte auxilio eruptio fieri deberet.Eſt literarum Grȩcarũ vſus inter Latinos,Latinorũ & aliorũ inter Græcos Grȩcis.n.literis ſcriptas epiſtolas Symmachus Dyoniſio regi mittens, patefecit Carthaginẽſes duce Hannone ad bellum arma parare,ob quã rẽ inſidiis cognitis,Carthaginẽſes edicto publico vetuere,ne quis ſuorũ Græcè loqueretur aut ſcriberet.Eſt Aegyptiorũ quoq; vſus,atq; qui hunc ſequũtur,varias animaliũ ſpecies pro literis notant eorũ more.Non enim ſyllabarũ cõpoſitionis,aut literis verba eorũ exprimũtur, ſed imaginũ huiuſmodi forma, earũ ſignificatione vſu memoriæ hominũ tradita.Nam vt Lucanus inquit.Nondum flumineos mẽphis contexere biblos Nouerat,& ſaxis tantum volucreſq; ferȩq;, Sculptaq; ſeruabant magicas animalia linguas: vt & in obeliſcis adhuc Romæ ſtatibus eſt videre.Per vulturẽ nanq; naturȩ vocabulum indicant. Nam mares nullos poſſe inter huiuſmodi volucres inueniri Phyſici tradũt:ac per ſpeciẽ & figuram apis mella conficientes regẽ,aculeoſq;:per accipitrem rem denotant citò factã, quoniam hæc aliarum fermè omniũ auis ſit velociſſima,transfertúrq; hȩc notatio ad domeſticas res quæ velociter fiant. Crocodilus malũ ſignificat: dracone autẽ caudã ſuã mordente,& in ſeſe recurrente,annus per eoſdẽ indicatur, ſicut apud noſtros clauum indicẽ annorũ numeri fuiſſe, diligẽs taliũ modo numerorũ autor Cincius affirmat. Leonis etiam capite apud eos mõſtratur præſens tẽpus,quia cõditio eius inter prȩteritũ futurũmq; actu præſenti validã feruẽſq; eſt:ſed prȩteritum tempus lupi capite ſignatur,q memoria rerũ tranſactarum rapitur & aufertur.Canis itẽ blandientis effigies futuri tẽporis deſignat euentũ,de quo nobis ſpes licet incerta blanditur.Terrã inſuper Aegyptii ſignificare cùm volũt,bouis figurã ponũt.Oſirim cùm ſolem eſſe aſſerũt,ſceptrum ſculpũt:inq; eo ſpeciem oculi exprimunt:& hoc ſigno Oſirim mõſtrant,ſignificantes hũc deũ ſolem eſſe, regaliq; poteſtate ſublimẽ cuncta deſpicere,quia ſolem Iouis oculũ appellauit antiquitas.Oculus itẽ iuſticiȩ ſeruatur,& totius cor

poris interpretatur cuſtos:reliquarum corporibus partiũ dextra manus digitis paſſis liberalitatẽ deſignat,ſiniſtra verò cõpreſſis tenacitatẽ atq; auaritiam : eodem modo & cætetarũ corporis partiũ figurę atq; inſtrumenta aliquid certum notabant,quæ memoria hominũ lõga ac meditatione obſeruata,è veſtigio quid ea exprimerent internoſcebãt.Sunt & iuris militaris notæ,de quibus dicere neceſſarium eſſe duximus:in breuiculis enim quibus militũ nomina inſcripta cõtinebantur apud veteres, quo inſpicerẽtur quãti ex militibus ſupereſſent,quãtiq; in bello oppetiſſent:T.litera in capite verſiculi poſita ſuperſtitẽ deſignabat, Thita verò defunctũ vnde illud,O primũ ante alias infelix litera Thita. Cùm autem imperitiã ſignificare vellent,huiuſmodi nota,A,vſi perhibẽtur:cùm verò ſilẽtio quid agẽdum,S.Notas emim literarũ inter ſe veteres factitabãt imperatores ac magiſtratus, vt q̃cquid occultè inuicem in ſcripturis ſignificare vellent,mutuo ſcriberẽt,cæteris ignorantibus,quidnã eiuſmodi ſibi literarũ vellet ordo:huius rei teſtes ſunt libri epiſtolarum C.Cæſaris ad C.Oppiũ,& Balbum Corneliũ, quibus rerũ gerendarũ eius in remotis præſentiã exhibere cura erat. In eiuſmodi.n.epiſtolis inuenire erat literas abſque vllo ſyllabarum coniugio, cum occulto tamen ipſarũ literarum permutationis ordine,vt in ſcriptura quidem alterius altera & ſitum & nomẽ occuparet,vt in Bartus & Felipo vocabulis,his ad cuiuſq; notãdi nominis integritatẽ literis quæ deeſſent ex reliquo elementorum numero ſuperadditis,aliiſq; pro ſcribentiũ arbitrio nihil ſignificantibus.Iulius itẽ Cæſar in his quæ aperta non omnibus eſſe voluit,per notas ſcripſit,atq; eo elementorũ ſitu vt dictio nulla cõponi quiret.Hũc verò literarũ ordinẽ ſi quis imitatione dignũ cenſeat, D.pro A,& ſic deinde reliquis cõmutabit & trãsferet. Super eodẽ Auguſti quoq; Cæſaris ad filium extat epiſtola in huc modũ:Quoniã quidẽ innumerabilia aſſiduè quę ſcribi alterutrũ oporteat, & ea ſecreta habeamus inter nos notas,ſi vis, tales vt cũ nobis aliq̃d ſcribendũ erit, ꝓ vnaquaq; litera ſcribamus ſequẽtẽ hoc modo,B ꝓ A.C ꝓ B,ac deinceps eadẽ ratione cæteras,pro Z,litera redeundum ad duplex A A.Sed & ipſa charta in ratione eſt:Ea enim ſi ſucco cæpæ inſcribatur,igni oppoſita reddit literas. Tithymalli quoq; quã noſtri lactariam herbã,alii lactucam caprinã vocant,albiſſimo ſucco inſcripto corpore cùm inaruerit, ſi cinis ſpargitur apparere literas,& eis quidẽ alloqui maluiſſe veteres quàm codicillis. Simili modo alii alios fallunt,lacte recẽti chartis inſcriptis,fatiſcẽtibus deinde literis,aſperſæ carbonis puluiſculo,quales apud ingenioſum poẽtã in ſua re militari dicentem inuenies.Cùm poſſit cruri chartas celare ligatas,Et iũcto blãdas ſub pede ferre notas,Cauerit hæc cuſtos, pro charta conſcia tergum Præbeat inque ſuo corpore verba ferat.Tuta quoq; eſt fallitq; oculos è lacte recẽti Littera carbonis puluere tange leges. Fallit & humiduli quæ fiet acumine lini,Efferet occultas pura tabella notas.Chartã alii callidiſſimo aſtu nullius momenti verbis de rebus ſeriis ac familiaribus atramẽto primũ inſcribũt, cũ alia quæ cupiũt eſſe ſecreta vrina notẽt:quæ deſiccata vt intuentiũ oculos fallit, cùm literarũ ꝑſpicuè etiã intuẽtibus nihil cõſpiciatur:ſi ſic igne caleſcat, literas oboriri vndique ac legi poſſe nõ dubiũ eſt.Legimus quoq; Demaratũ Lacedęmonio regno pulſũ & apud Per

ſas degentem,paratum exercitum contra Græciam à Xerxe Perſarũ rege Lacedęmoniis callido ſtudio patefeciſſe:ſcriptas nãq; tabellas ſuperducta recẽti cera texit,eaſdémque per ſeruum neſciũ facti miſit:delatę autẽ magiſtratibus ſtuporem attulerunt:ſcriptum enim videntes,nihil quàm deluſionem eſſe putabant: alii mittentis ingenium ſuſpicati ſunt,ac eo rem maiorẽ quo eſſet occultior arbitrati ſunt, demum rem omnibus dubiam Leonidæ regis ſoror aperuit : ceræ enim tegmine abraſo & ſublato,literas occultas inuenit,ac Xerxẽ vii milia trecentaq; de auxiliis regno armaſſe.Nec aliter Pœnorum quiſpiã à Carthaginenſibus miſſus ad cõſilia hoſtium exploranda,fingens ſe patria pulſum militemq; ſe expeditionis offerens,pugillaribus vacuis noua deſuper illita cera ciuibus ſuis omnia perſcribebat. Quidã barbarica calliditate & aſtu pluſquã punico vſi, abraſa hominum capita inſcribunt,domiq; quàmdiu capilli frutificent,eos obſeruant,qui tandem ad amicum ſecreti illius conſcium miſſi abraſiq;,deliteſcẽtes crinibus literas produnt.Lacedæmonii autem & Ephori cũ reipub.ſecreta nõ omnibus eſſe communia, literis publicis aut ad claſſis præfectos,aut ad imperatores ſuos miſſis volebant , ne ſi in manus hoſtium inciderent, arcana publica proderentur:ea hoc modo in ſcripta mittebant,Haſtilia duo teretia erant eadem longitudine,pari craſſamento,ornatúque conſimili,adeò vt viciſſim cõiuncta congruerent:ex his alterum cum domi ſibi reſeruent, alterũ tribuãt præfecto vel Imperatori in bellum deſcendẽti,cùm arcanum quicquã & arduũ inſcribere cupiunt,chartam lori inſtar prolixam & anguſtam haſtili ſuo circumplicant & inuoluunt,nullum oris cohærentibus facientes interuallũ,haſtilis ſuperficiẽ vndique charta occupante: quod vbi factũ eſt,in circumplicata charta per tranſuerſum iuncturarũ,verſibus à ſummo ad imum proficiſcẽtibus,deſcribunt:dempto dehinc codicillo ad præfectum vel Imperatorem commenti illius conſcium abſque ligno ſcripta mittunt:quę cùm is accepit,& lectione nihil valeat, literis truncis & mutilis & ita vndique hincinde ſparſis & diſſipatis, vt nullius prorſus ſenſus coniecturam habeant, ſuo quod penes ſe habet ſumpto haſtili,codicillum ſic pręciſum à ſummo ad imũ,vt fieri debere ſciebat, circumplicatum inuoluit,adeò vt eiuſmodi circunductione ſimilem in ſeriem cõſtituta verborum continuatio reperiatur . Eſt & circa perſcribendas voces,vel paucioribus literis notandas ſtudium neceſſarium:quod partim prout cuiq; viſum eſt,fit,partim pro vſu publico & obſeruatione communi.Nanque apud veteres cùm vſus notarum nullus eſſet propter ſcribendi facilitatẽ, maximẽ in ſenatu,vt hi qui ſcribendo aderãt celeriter dicta comprehenderent,quędam literis notabant,& ſingulę literæ quid ſignificarent,in prõptu erat. Hoc modo vnicam Catonis orationem vt de coniuratis ſupplicium ſumeretur ſeruatam,& literis demandatã ferunt Cicerone conſule velociſſimos ſcriptores diſponẽte,atque docente vt per ſigna quædam breueſq; notas huiuſmodi multarum literarum vim habentes dicta colligerent,quo tempore nondum reperti erant hi qui notarii appellantur : ſed tunc primùm huius rei veſtigia ferunt extitiſſe , autoréque ad Lucilium Seneca , viliſſimorum mancipiorum commẽta fuiſſe hæc. Itaque publicam & occultam literarum ſignificationem quę in monumẽtis veterum

terum curiarum,tribuum,comitiorum,poteſtatum,magiſtratuum,præfecturæ, ſacrorum ludorum,rerum vrbanarum,rerum militarium,collegiorum,decuriarum,faſtorum,numerorum,memſurarum, hiſtoricorum denique & oratorum libris ſparſim reperitur, qui latius & vberius ſcire volet, Probi Valerii Grammatici,Tullii Tyronis,Ciceronis Liberti,Philargii Samii,L. Annei Senecæ,& Petri Diaconi commentarios de ea re ſatis curioſè conſcriptos inquirat. Sunt & aliæ quædam digitorum notæ,& oculorum, aliarumve partiū quibus ſecum taciti,procul'q; diſtantes colloquntur: ſicut militaris etiam mos eſt,vt quotiens conſentit exercitus,quia voce non poteſt,manu promittat. Alii quia voce non poſſunt,gladiorum motu ſaltant. Ennius de quadam impudica, Quaſi in choro pila ludens,datatim dat ſeſe,& communem facit, alium tenet,alii nutat,alibi manus eſt occupata,alii peruellit pedem,alii dat anulū,alium inuocat, cum alio cantat, attamen aliis dat digito literas. Ouidius ſimiliter more maiorum apud quos hoc loquendi genus frequentiſſimum fuiſſe comperio, impudicam aliam & amicam ſuam his notis & nutibus monet in virum,

Cum premit,inquit,ille thorum vultu,comes ipſa modeſto
 Ibis vt accumbas,clam mihi tange pedem.
Me ſpecta nutus'q; meos vultúmque loquacem,
 Excipe furtiuas & refer ipſa notas.
Verba ſuperciliis ſine voce loquentia dicam,
 Verba leges digitis,verba notata mero.
Cùm tibi ſuccurrit veneris laſciuia noſtræ
 Purpureas tenero pollice tange genas.
Si quid erit de me tacita quod mente loquaris,
 Pendeat extrema mollis ab aure manus.
Cùm tibi quæ faciam,mea lux,dicámve placebunt,
 Verſetur digitis annulus vſque tuis.
Tange manu menſam,tangunt quo more precantes,
 Optabis merito cum mala multa viro.

Idem poëta laſciuiſſimus alibi,& impudicam aliā,& amicā ab alio corruptam,

Ipſe miſer vidi,cùm me dormire putares,
 Sobrius,appoſito crimina veſtra mero.
Multa ſupercilio vidi vibrante loquentes,
 Nutibus in veſtris pars bona vocis erat.
Non oculi tacuere tui,conſcripta'q; vino
 Menſa,nec in digitis litera nulla fuit.
Sermonem agnoui quòd non videatur,agentem,
 Verba'q; pro certis viſa valere notis.

Finis.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum,de re Militari Liber Octauus.

Vocabula rei Militaris publici honoris priſca atque præclara. Cap. I.

QVanto ingenio ac ſtudio,Sigiſmunde Pandulphe,apud pleroſque ſparſim publici honoris rei militaris principatuum magiſtratuúmque mentio habita ſit, tanto labore ſum proſecutus eorum vocabula,origines, & officia,locis permultis ſic diffuſa in vnum hunc ſequentémque librum, quaſi vnum in corpus redigens, ne quid tuæ cognitioni profeſſioníque deeſſet,quod dignum ſcientia videretur. Et quoniam regia quidem dignitas,ex augurali familia primùm conſtituta,ſuprema eſt omnium dignitatum humanarum,poëtę veteres Iouem non Imperatorem appellant,ſed regem,tribuentes deo id nomen quod eſt apud homines maximum atq; ampliſſimum.Reſpub.ciuitates,& gentes,tanquam omnium ſupremi, ac dii quidam inter homines excellentes bonitate,ſapientia, & virtute reges rexerunt, ſicq; reges à regendo & recto,quod reges maximè decet dicti, non vt quorundam temeritas vſurpauit à regnando. Horum plura ſunt genera, nec eſt regum omniũ modus vnus poteſtatis.In Lacedęmoniorum enim repub. videtur eſſe maximè ſecundum leges,neque enim poteſtatem habet omnium, ſed cum egreditur extra regioné,imperium habet eorum,quæ pertinét ad bellum,præterea ſacrificia deorúmq; cerimoniæ ei commiſſa ſunt.Hæc igitur regia poteſtas,eſt quaſi autoritatem belli perpetuam habere:vitæ enim necíſque alicuius non habet poteſtaté, niſi dum bellum gerit, vt etiam apud antiquos fuiſſe videtur, quod oſtédit Homerus. Nam Agamémnon in concionibus maledictis & iurgiis vexabatur,ſed cùm à concione digreſſus in prælio erat,occidendi habebat poteſtatem.Eſt alia inſuper ſpecies regni, qualia ſunt apud quoſdá Barbaros regna vim habétia proximá tyránidi, licet ſint legitima & ſecundum morem patrię: ob id enim quia magis aptæ ſunt ad ſeruiendum nationes Barbarorum,quàm Græcorum:& eorũ qui incolunt Aſiam,quàm eorũ qui Europá,perferunt ſeruile iugũ ęquo animo. Tertia eſt ſpecies vt antiquitus in Græcia fuere, quos vocabant Eſegetas:eſt enim hæc vt ſimpliciter dicamus electiua tyrannis,differens à Barbarica,non eo quòd legitimę, ſed eo quòd non conſuetæ:poteſtas autem huiuſmodi aut viuente durabat,aut tempore aut rebus geſtis finiebatur,qualem elegerũt quandoque Mitilenęi Pittacum aduerſus exules ſuos. Quarta ſpecies eſt quales erant heroicis téporibus ſpontaneæ,& ſecundum morem & legem:propter beneficia enim à primis collata in populos,vel per partes,vel per bellum, vel per congregationé in vnum, vel per acquiſitionem regionis,delatũ fuit eis regnum de populorum volũtate,

&

& ſucceſſoribus id erat ſecundum patriæ morem:ſecũdum patrium etiam morem apud Taprobanem,alterum terrarum diu exiſtimatum orbem,eligi regem à populo,ſenecta,clementiáque inſigni, liberis carentẽ ſolere,cæterum ſi poſtea gignat abdicari, ne fiat hæreditarium regnum:rectores quinetiam ei dari à populo xxx,nec niſi plurium ſententia quẽquam capite damnari:ſic quoq; appellationem eſſe ad populũ,lxx iudices dari,ſi libertus:ſi rex,amplius triginta.Ex Aphricæ quadam etiam parte ſunt,qui ſecundum morem , canem pro rege habent,motu eius impia augurãtes.Primo autem regia poteſtas fuit apud Cretã, teſte Ariſtotele,Diodoro licet vbinam cœperit incompertum ſit,cùm nulli omnino hiſtorici eam tradant.Illam poſtea ſuſtulerũt imperio in bello ad Coſmos tranſlato:ad alias deinde atq; alias nationes defluxit, inter ſe habitu,cultuq; diſtantes,vt ad Perſas , à quorum regibus mos erat thiaram geri,in cuius ſummitate gemma erat permagna,& lucens,in auro illigata. Aegyptios verò apud reges mos erat,aut leonis,aut tauri , aut draconis priorem partem in capite ferre, inſignia principatus:quandoq; verò arborem,aliquando ignem,quandoq; redolentia ſupra caput vnguenta. Aethiopum reges ſceptrum in aratri formam gerunt,ac pileos oblongos circa finem,vmbilicum habẽtes ſerpentibus,quos aſpidas vocant circumuolutum,monumentum inſigne, eos qui contra reges inſurgere audeant,mortiferis morſibus ſubeſſe. Apud Romanos autem inſignia erãt Sella curulis & Trabea: iuxta Maroneum illud,

Et Sellam regni Trabeámque inſignia noſtri.

Nam diadema vt aliarum gentium reges, primò non habebãt:cæterum haſtis, quas Græcis ceptra dixere, pro diademate vſi perhibentur:atq; hęc apud excellentiſſimũ quoq; vatem Homerũ non omnes reges à Ioue ſumebant,ſed ſolum qui bonum & qui ſummum ſtudium adhiberent,vt ſubditi quàm beatiſſimi eſſent.Hæc diuerſa regum inſignia,tum ad decorem ſpectabant,atq; ornatũ,tum ſtuporem ac ſuperſtitionem quandã aſpicientibus iniiciebant.Ad poſtremum quoniam rex in tyrannũ,regni tranſgreſſione prolabitur,tyrãnuſq; & rex non nomine,ſed factis diſtant,autore Seneca,fit vt regis appellatio quandoque in tyrannum cadat,tyranníq; in regem: inde eſt illud,

Quo potuit ciuem populus perducere liber
Aſcendi,ſupraq; nihil niſi regna reliqui: & illud,
Pars mihi pacis erat dextram tetigiſſe tyranni.

Interregnum deinde appellatum id tempus,quo regia vacabat ſedes:nam cum primùm initum eſt poſt Romulũ regem vita fũctum, totus ille annus per quinos dies centũ ſenatoribus deputatus eſt,decem decuriis factis ſinguliſq; in ſingulas decurias creatis,qui ſummæ rerũ præeſſent,ne aliquis ſub ęquali dignitate Romani expers remaneret imperii:decẽ itaq; imperitabãt,& vnus duntaxat qui & lictores haberet,dicẽdíq; iuris poteſtatẽ,ac regis & imperii inſignia , idq; imperium quinque dierum ſpacio finiebatur , ac per omnes in orbem ibat, annuúmque interuallum regni fuit id, ab re quod nunc tenet nomẽ interregnum appellatum . Huc accedit quòd etiam ſub conſulibus præditi imperio conſulari ſi quando interregnum initum eſt,interreges fuerũt, nec vnquam ita vacua

fuit

fuit hoc nomine reſpub. vt nullus Interrex biduo ſaltē triduóve crearetur. Video mihi hoc in loco poſſe obiici currules magiſtratus apud maiores noſtros quadrienniū in repub. nō fuiſſe, ſed erāt tribuni plebis cū tribunitia poteſtate, quæ pars maxima regalis imperii eſt, tamen nō eſt proditū interreges eo tēpore non fuiſſe; quin etiā verioribus hiſtoricis referentibus declaratū eſt, conſules ab interregibus procreatos, qui haberent reliquorum comitia magiſtratuū. In hoc autem regis delectu decreuerunt, vt cùm populus regē iuſſiſſet, id ſic ratū eſſet, ſi patres autores fierent: tum interrex cōcione vocata, Quod bonum, fauſtum, felixq́ ſit, inquit, Quirites regem create, ita patribus viſum eſt: patres deinde, ſi dignum, qui ſecundus à Romulo numeretur, crearitis, autores fient. Dictator Etruſco more creatus, tremēdus profectò magiſtratus atq́ ſeuerus ſummæq́ poteſtatis erat, quippe quòd cæteros omnes magiſtratus diſſolueret præter tribunitiā poteſtatem, autore Plutarcho, quodq́ dicto eius parendum eſſet, nec ab eo ad populum vti à conſule prouocare liceret: inſignia erant huic conſularia omnia, ac ſpeciē quodámodo regiæ poteſtatis præferebat: verùm rege exiſtēte coſs. prætores ac cæteri magiſtratus in repub. manere non poterant. Dictatura antē ſimul ac inducta fuerat in rempub. cęteri magiſtratus omnes interibant, & abrogati per creationem dictatoris præter tribunos plebis cenſebantur: & in hoc differebat dictatura à rege, quòd rege regnante tribunitia poteſtas plebiſq́ autoritas omnis omnino ſoluebatur: dictatore manēte, plebis plebeiq́ magiſtratus vim autoritatémque ſuam retinebant. Dictator idem nec alio quidem pacto creari conſueuit ſiue ad bellum deſignari, quàm cùm vis aliqua maior de improuiſo oborta, ingentem vrbi cladem minitare videretur, ſicq́ duos quōdam vno tempore in vrbe fuiſſe dictatores, quòd immoderata ſors, neceſſitas, & tempus effecerunt xxiii. vrbis cōditę, autor eſt Liuius. Huic equitare fas non erat, ſed veteri lege prohibitum, ſiue quòd maiores vires ineſſe pedes manum conſerere debentibus arbitrarētur, ſiue propter hoc Imperatorē in phalāge permanere oportere, nec locum deſerere, ſiue quòd ad alia etiam tyrannica magnaq́ ſit principatus pótentia. Fabius autem dictator deſignatus magiſtrum equitum, L. Minutium primùm à ſenatu petiit, vt equo vti ſibi dictatori liceret. Præterea eū quem nos dictatorem diximus, in hiſtoriis ita nominari, legimus apud antiquos magiſtratum populi vocatum, poſteáque in auguralibus libris ac in bonorū finibus ſcriptum eſſe, & Cicero, & Seneca ad Lucilium clari teſtes non deſunt, teſtimoniumq́ eſt quòd qui ab illo nominatur, magiſter equitum eſt, quem vti volebat, ipſe dicebat. Non autem poſt reges exactos anno dignitas hęc, ſiue poteſtas pro tempore maior quàm conſulatus, cum magiſtro equitum qui ei obſequeretur. creata eſt, & apud patres eſſe cœpit, nec amplius quàm ſemeſtri tempore duratura, niſi ſi qui fortè illam potentiā adepti per vim diutius tenuerint, vt L. Sylla, & C. Cæſar qui perpetui dictatores, Tyrannidis odioſum atque infame nomen vitare volentes rempub. oppreſſere. Quis autem primùm dictator creatus ſit non ſatis conſtat, autore Liuio, apud vetuſtiſſimos tamen autores, ſi qua eidē autori fides eſt, & Euſebio Cæſarienſi, T. Largium dictatorem primū, Sp. Caſſium magiſtrum equitum, creatos inuenio: quòd autem vel futuros dictare hic

magiſtratus

magiſtratus ſolitus ſit,vel à conſule diceretur,cui dicto obediētes omnes eſſent, M. Varrone teſte, dictatorem appellatū cōſtat: vel vt inquit Plutarchus in vita M.Marcelli,cùm dictator à populo aut à ſenatu deligi non poſſit, verùm alter conſulum,aut Imperator progreſſus ad populum,quem cenſeat dictatorem dicit,& quia dictus ſit,dictatorem appellant. Nonnulli ab eo dictatorem dictum aiunt,quòd nō populi ſuffragio aut aſſenſu,verùm quòd is cenſeat, imperat,ſiquidem iuſſa magiſtratuum quæ Græci δόγματα,Romani vocant edicta:& impierosiſſimi duodecim faſces licet fuerint, vtpote penes quos ſenatus & equeſtris ordinis & vniuerſę plebis ſummum decus eſſet,quorúmque nutu Latium ac totius Italiæ vires regerentur,contuſi tamē atq; fracti dictatoriæ huic ſe animaduerſioni perſæpe ſubſtrauerunt:ac ne multa foret læſa gloria militaris, cōſul delicti omnis vindex à dictatore nonnunquam punitus eſt.

Magiſter equitum dictus,quòd,vt eſt ſumma populi dictator,ſic ſumma huius poteſtas in equites & accenſos, ſiue quòd in bello equeſtres ipſe copias duceret:qui verò dictator eſſet etſi præeſſet omnibus,legiones tamē ſolum pedeſtres more maiorum ducendas haberet. Reliqui quidem minores quàm hi magiſtri dicti magiſtratus,vt ab albo albatus.

Magiſtri appellantur quibus præcipua cura rerum incumbit, quiq; magis q̄ cæteri obligātur.Nec ſolum doctores artium, ſed etiam pagorum , ſocietatum, vicorum,collegiorum,equitum,magiſtri dicuntur:quia omnes hi magis cęteris obligantur & poſſunt,quinetiam & ipſi magiſtratus qui per imperia potentiores ſunt quàm priuati , per deriuationem à magiſtris cognominationē aſciſūt. Eſt enim magiſtratus poteſtas vni vel pluribus hominibus à populo vel à principe commiſſa. Vnde prætores,procoſs. Tribunos plebis,& ædiles currules,& præfectos annonę alióſq; qui maiorū,vt diximus,arbitrio ꝓuincias regunt,non principatū dicimus habere,ſed magiſtratū.His enim datū eſt deliberare de quibuſdā & ſtatuere,& iubere, & intelligere ſe gerere perſonam ciuitatis, deberéq; eius dignitatē & decus ſuſtinere,ſeruare leges, iura deſcribere,& ea ſuæ fidei cōmiſſa meminiſſe. Ad hos palatii quoq; pertinet diſciplina,per quā inſolētium mores ꝓcelloſi, multórumque ordine moderatione ſua ſine aliqua confuſione cōponuntur,per eos legatorū,quanquam feſtinantiū, pręnūtiatur euentus, his poteſtatem eam decernit antiquitas,vt nemo iudicium per prouiucias faſces aſſumeret,niſi hoc & ipſi fieri decreuiſſent, tantaq; eorum officiū autoritate decoratur,vt militiæ perfunctus muneribus ornetur nomime principatus, miróque modo inter prętorias cohortes & vrbanæ prętecturę milites primatū inueniſſe videantur.Principatus autē maior eſt quædam ſupereminentia cui cæterę omnes poteſtates parent,ſic Octauianū,Claudium,& Veſpaſianū principes fuiſſe dicimus:Senecā verò qui coſ.fuit temporibus Neronis,nemo principem appellaſſet.Erat enim Nero princeps non Seneca,neque conſulatus Senecę principatus erat,ſed magiſtratus:& neq; imperium Neronis magiſtratus dicebatur,ſed principatus.Cùm verò quidam magiſtratuum & non omnes pertractēt multa negotiorum publicorum,neceſſe eſt eſſe alium magiſtratum qui rationes repetat atq; corrigat,ipſe verò nihil tractet:vocant vero hos alii correptores,alii ra-

tionales,alii ſcrutatores, alii procuratores: præter verò hos omnes magiſtratus vnus eſt maximè principaliſſimus omniũ:idē enim plerũq; habet finē & introductionē,q̃ præſidet multitudini vbi populus dominatur:oportet autē id quod cogit ſummam habere in repub. autoritatē. Appellant verò quibuſdã in locis præconſultores,ex eo quia antè deliberant:vbi verò multitudo eſt,cõſilium magis.Ciuitatum igitur magiſtratus tot aliqui ſunt. Nec id prætera ſubticēdum Marci Varronis ſententia libro rerum humanarum vigeſimoprimo, In magiſtratibus,inquit,habent alii vocationem vt conſules & cæteri qui habent imperium,alii prēſionem vt tribu. plebis, & alii qui habent viatorem alii neq; vocationem neq; prenſionem,vt queſtores & cęteri qui neque lictorem habent,neque viatorem. Qui vocationem habent iidem prēdere,tenere, adducere poſſunt:& hæc omnia ſiue adſunt quos vocant,ſiue acciri iuſſerint. Tribuni plebis vocationem habent nullam, neq; minus multi imperiti perinde atq; haberent ea ſunt vſi.Huius ergo iuris quod M. Varro tradit Labeonem arbitror vna tunc fiducia cùm priuatus eſſet vocatũ à tribuno non eſſe.Sed quęrentibus quam ob cauſam tribuni qui haberent ſummam coërcendi poteſtatem ius vocandi non habuerint,facile eſt reſpondere:quòd tribuni plebis antiquitus creati vidētur, nō iuridicendo,nec cauſis quærelisq; de abſentibus noſcendis,ſed interceſſionibus faciendis:quibus qui pręſens fuiſſet,vt iniuria quæ corã fieret arceretur,ac propterea ius aduocandi ademptum,quoniam vt vim fieri vetarent aſſiduitate horum & præſentium oculis opus erat.Moris porrò erat magiſtratum petentibus, prehenſos dextra ciues benignis orare verbis,& abſq; interiore tunica in forum opertos veſte deſcendere, ſiue vt eo habitu ad ſupplicandũ humiliores accederēt,ſiue vt quę cicatrices haberēt manifeſtè ſigna fortitudinis aperirēt:hæc cùm plura oſtenderent,quæ aſſiduè multos per annos egregii bellatores exceperant, vniuerſi illorum virtutem tacita veneratione proſequebātur, magiſtratum deniq; vltra quinq; dies niſi qui iuraſſent in leges non licebat gerere. Legati, teſte Varrone,ſunt qui lecti publicè quorum opera cõſilióque vteretur peregre magiſtratus,quive nuntii ſenatus,aut populi eſſent.

Imperatores ſemper multi quotannis re bene atq; feliciter geſta aduerſus hoſtes à militibus honoris cauſa appellabantur,vnde & inter cæteros ętatis ſuæ duces & Imperatores cùm circumfuſa multitudo Hiſpanorũ & antè deditorum, & pridie captorum regem Scipionem ingenti plauſu ac conſenſu appellaſſent: tum Scipio ſilentio per pręconem facto,ſibi maximum nomen Imperatoris eſſe dixit,quo ſe milites ſui appellaſſent,regiumq; nomē alibi magnum, Romæ exoſum & intolerabile eſſe, regalē animũ in ſe eſſe ſi id honoris ingenio ampliſſimum ducerent,taciti iudicarent,vocis vſurpatione abſtinerent.Inter principes etiã ciuitatis M.T.Cicero procoſ.dum Parthos tripartito exercitu hoſtes inuaderet,ac poſt magnam eorum cædem Amanum eius gētis caput, Sepiram item & caſtella cōplura vi cepiſſet, ab exercitu Imperator appellatus eſt,Iulius autē Cęſar cùm ſæpius poſt partam victoriã eſſet Imperator ab exercitu appellatus, non imperatorum aut regum, ſed dictatoris nomen vſurpauit,tantum odium ſibi regis nomen in vrbe contraxerat.Cùm autem regis nomen cuperet,vereretúrque

tùrque populi indignationem, molitus expeditionem in Parthos, aſſerens in libris fatidicis cōtineri, non niſi à rege Parthos ſuperari poſſe, ſe regē dici procurauit,qui maturādæ mortis ſuæ cauſam præbuit cōiurationi. Nullus autem ſequentium Cæſarum ſe regē Romanorum dicere auſus eſt.Imperatoris autem appellatio perpetua Cæſarum non erat,ſicuti nec conſulis,nec prætoris,nec tribuni plebis, nā & priores illos vario numero,quoſdā ſepties,quoſdam maiori, quoſdam minori numero inuenimus appellatos Imperatores, ſic coſs.ſic tribunos plebis:dignitatis enim, non officii id nomē fuit. Nam re proſperè aduerſus hoſtes geſta,ſic erat à maioribus inſtitutum,ac repu . libera ꝑpetuo cuſtoditum vt coſ.procoſ.prætor, ſiue quis alius fuerit Romanus qui hoſtiū numerū quàm maximum cæderet, aut permagna contra hoſtes victoria potiretur,is quodam præexcellēti honore ad virtutis teſtimonium vel decus, Imperator ab exercitu vocaretur.Nondū erat qui nunc viget mos, vt quem Romanorū Imperatorem gentes vniuerſę vocant,is ſit vnus orbis princeps,& poteſtate ſumma rerum dominus videatur:id enim dū S.P.Q.R.cōſilio pub.rempub.gubernarunt,ducibus non honoris pro victoria parta , non poteſtatis fuit: A quo autem primùm hæc noua Imperatoris noſtri temporis coronandi ornandiq; cōſuetudo vel abuſio potius defluxerit,non ſatis intelligo,maximè cùm Romanum Cæſarem antiquis illis temporibus coronatū fuiſſe,nullum vnquam audierim aut legerim. Non enim Iulius Cæſar,non Auguſtus,non Tyberius,non Caligula,nō Nero, (& erant hi duo potiſſimū extremi intolerandæ ſuperbiæ ac luxuriæ) coronā imperii vnquam ſuſcepit,aut habuit,aut vſus fertur,niſi forte laurea cùm triūphaſſet: aut quapiam alia ciuica,vel caſtrenſi, quæ non Cæſarum erāt magis, quàm quorumcunque triumphantium aut vincentium.Exiſtimo autem hoc à Barbaris deriuatum,qui cùm priſcas hiſtorias ignorarent, neq; verborum vim Imperatoris & regis probè noſcerent,eſſētque frequēs apud eos regis nomē, vt, pote ſub regebus viuentes, Imperatorem verò rarum viderent,id excellētius arbitrati ſunt quòd rarius ac inſuetius conſpiciebant : vtcunq; tamen hoc adoleuerit,id planè conſtat vel à Barbaris,vt antè diximus,non ſcitè,aut à doctis parùm modeſtè hanc ſublimē Imperatoris,id eſt,dei appellationem,vt inquit Cicero,magis quàm regiam poſt coronationem vſurpatam, & à poſterioribus introductam eſſe regibusq; conceſſam.Primùm autem apud maiores noſtros Imperatorem appellatum,vtpote cui armorum exercitúſque ad tutandam augendámque rempub.commiſſa ſit autoritas, Lucium Lucullum fuiſſe, in deſcriptione temporum,teſtis eſt Euſebius.

PONTIFICES aliqui autore Plutharcho dictos putant,quoniam deos colunt,potentes ac omnium dominos:alii verò inquiunt nomen confictum eſſe ad potentum profligationem,tanquam iubēte legumlatore,ſacerdotes obire potentia ſacra debeant:pontifices verò vt Varro inquit, Q.Mutius Sceuola dicere ſolebat à poſſe & facere appellatos eſſe,ſed ea deſcriptio à Varrone non ſatis probatur: nā à ponte & facio potius dictos exiſtimat,ꝙ ab his primùm pons Sublicius factus, & ſæpe reſtitutus ſit:Secundum

alios à ſanctiſſimis & vetuſtiſſimis ſacrificiis,quę ad pontem fierent.Pontifices quatuor ex gente patritia, totidémque plebeia à Romanis primùm creati,quorum ordinem & conſtitutionem Numæ tribuunt, Maximus verò appellatus ꝙ & minores pontifices eſſent,Liuius.L.Cātilius Scriba Pontificis quos nūc minores pontifices appellant,qui cum Floronia ſtuprum fecerat, à Pōtifice maximo eouſq; virgis in comitio cęſus erat,vt inter verbera expiraret.Hic Maximus ex pontificibus, veluti interpretis & prænuntiantis,quin hierophātæ potius ordinem et locum tenet, qui quidē non ſolùm res quæ publicæ fiunt curat,ſed etiam priuatim ſacrificantes obſeruat: impedimentóque eſt ne quis legitima trāſgrediatur,docétq; qua quiſpiam re ad veneratione deorum,vel ad poſtulandam veniam indigeret.Erat & ſacrarum virginum cuſtos,quas Veſtales appellant,& iudex,& punitor ſacrilegii. Habebat etiam penes ſe idem pōtifex ſacra omnia, deſignabatq; quibus hoſtiis, quibus diebus,ad quæ templa ſacra fieri deberent: cuiuſmodi diuinis in rebus, & vnde erogandæ pecuniæ ſumptus fieri deberet. Pontificibus etiam permiſſa eſt poteſtas memoriam rerū geſtarum in tabulas conferendi,& hos annales appellant,equidem maximos quaſi à Pōtificibus maximis factos. Proinde maiores noſtri antiquiſſimi, prębertim rerum geſtarum memoria delectati,hanc diligentiam habuerunt, ꝙ hiſtoriam auderet ſcribere nemo,qui munus id datū ſibi de publico non haberet,id verò daretur nulli,niſi eſſet vir probitate fidei,ſingularíque virtute aliqua prędítus, ac dignitate cæteris anteiret.Hebręo nanque populo,vt ab illis initium ſumam,qui vetuſtate generis,qui magnitudine rerum,qui dignitate hiſtorię ſe cæteris præponunt, hāc legem fuiſſe cōperimus, vt quæ ab his geſta pace vel bello eſſent,ea ſcribere nō niſi qui propheta eſſet: prophetā cùm is populus habere deſiit,tum maximum ad pontificem qui autoritate, honore,dignitate præſtaret,hanc ipſam ſcribēdi curam & officium detulerūt. Hunc morem à vetuſtiſſimis traditum,perdiu & eos vſq; dies quibus eſt Hieruſalem excidium ſuum paſſa,diligentiſſimè cuſtodium Ioſephus in Appionem ſcribens tradit.Chaldęi quoque,& Aegyptii, & qui oriundi ſunt ab illis Phœnices, Syriæ nobiliſſimi populi, ſummo ſtudio & diligentia aſſeruarunt, vt qui magno ſacerdotio potiretur,hic modo populi ſui geſta perſcriberet. Plato item philoſophus,& Ariſtotelis præceptor, ſuo in Timæo adducit ſacerdotem ægyptium,hominem apud ſuos venerabilē,& multarum rerum notitia excellentem,qui Soloni interroganti de geſtis,& vetuſtate gentis ægyptię reſponderet. Apud Gręcos,qui militari diſciplina,qui imperio, qui ſapientiæ ſtudio plurimùm floruerunt,ea lex perdiu manſit,quòd deligeretur de publico vir bonus atq; doctus quiſpiam, qui eo pacto, & dicta & facta omnia memoraret,vt nihil inſereret quod aut ipſe oculis nō vidiſſet ſuis,aut verū eſſe certo,& indubitato teſtimonio nō haberet. Romanis verò & maioribus noſtris,qui orbis tandem imperium vendicarunt,hoc inſtitutum ab initio vrbis ad multos annos fuiſſe memorant Cicero & Liuius, vt qui pōtifex eſſet maximus,ſacra publica ab Numa inſtituta, ſiue res omnes ſingulorū annorū mandaret literis,eáſq; in albū referret,atq; domi præponeret in publico tabulas,vt populo eſſet poteſtas cognoſcēdi,nihil gratia,nihilq; odio ſcriptum eſſe.Illud nec

minus

minus prętereundum ,quòd ſi maiorũ religiones & eorum monumenta reuolueris, inuenies apud illos non humilibus & inopibus, ſed opulentis hominibus et principibus ciuitatis ſummũ ſacerdotium mandari ſolitum eſſe. Imprimis,primi cùm ſe ingerant, Perſarum ſacerdotes qui erãt & dicebantur Magi: Aegyptiorum deinde,Aſſyriorum,aliarumq́ nationũ quantis diuitiis opibúſque præpollerent his, qui aliquam rerum geſtarũ notitiam habuerint,ſatis cõſtare poteſt:quòd ſi parùm iſta te mouent,ꝙ externa & peregrina ſunt,maximè quæ à noſtris legibus abhorrent, repetãtur ſummi hebręorum ſacerdotes,quorum vetuſtiſſimi, Aaron,Eleazar,Phinees,Heli, Abiathar, ſic omni copiarum genere abundarunt,vt dictu incredibile cuiquã videatur:ſi deniq; ad Romanos redeo,vnde cœperat oratio,M.Fabiũ primũ ex patribus lectũ,Luciũq; pòſt Metellum,pręclarũ virum,pontificem factum maximum duoſq; eum et xx.annos ei ſacerdotio præfuiſſe conſtat Cæſares quoq; legimus & pleroſq; alios qui Romæ temporibus illis gloria rerũ geſtarum,opibus & potentia plurimũ præſtare putabantur, ſummos ſępe ſacerdotes fuiſſe.Hanc dignitatem pontificũ,augurum,quę Romulo regnante nulla erat,Numam Pompilium à rege ad alios detuliſſe accepimus, ne quãdo rege bellicis rebus occupato diuinus cultus intermitteretur . Pontifices deniq; veteres, vt in tertio de Oratore teſtis eſt Cicero, propter ſacrificiorũ multitudinẽ tres viros epulones eſſe voluerũt, cũ eſſẽt ipſi à Numa vt etiã illud ludorũ ac epulare ſacrificiũ facerẽt,inſtituti.Epulones,Feſto teſte,dicebãt antiqui quos nũc epulones dicimus,datũq; his nomẽ ꝙ epulas indicẽdi Ioui cęteriſq; diis poteſtatem haberent:de his etiã Lucanus in primo, Vírque epulis ſeptem Feſtus Titiiſq; ſodales.

Cæterum cum aliqua ſpeties curationis ſit circa rem diuinam,ceu ſacerdotes & æditui circa templa vt conſeruentur quę ſunt,& erigantur ruinoſa ædificia, & cætera omnia quæ pertinẽt ad diuinum cultum,euenit alicubi curã hanc eſſe vnam,vt in paruis ciuitatibus:alibi verò ſeperatis à ſacerdotio,vt ſacrificuli, æditui,& cuſtodes ſacrarũ pecuniarũ. Huic conſequens eſt cura illa quæ eſt circa ſacrificia publica quæcunq;,quæ ex ſacerdotibus lex nõ cõmittit,ſed ex publico fiunt. Vocant autẽ eos qui iſtis præſunt,alii reges ſacrorum,alii põtifices maximos.Maiorum enim conſuetudo tunc erat,vt rex eſſet etiam ſacerdos vel pontifex,ſic poſtea vel reges pel imperatores põtifices dictos,Maro nullius religionis expers his verbis oſtẽdit,Rex Anius,rex idẽ hominũ Phœbiq; ſacerdos.

Fœciales quorum pater patratus princeps erat, ſacerdotes dicebãtur qui faciendis præerant fœderibus:hi,vt Pomponio placet,à ferẽdo dicti,vt M.Varroni,à fide et faciendo,vt aliis,fœciales quaſi fœdiales,à fœderibus faciẽdis,quorũ ius ab Equiculis ad Romanos tranſlatum eſſe non dubium eſt.

Caduceatores,pacis legati dicũtur:ſicut enim per fœciales bella indicebãtur, ita pax per Caduceatores.Eſt autem caduceum verbena & pacis ſignum,quod nõ ab re Mercurii virgã poſſumus exiſtimare . Mercurius enim orationis deus dicitur,& interpres deorũ:vnde ſicut virga ſerpẽtes diuidit,hoc eſt,venenũ,ita bellantes interueniente oratione ſedantur,bellumq; cadit atq; dirimitur.

Aediles quidam publicis ludis ac ædibus pręerãt,nomẽ ab ædibus huic ma-

giſtratui datum vt Feſto placet, Varroni & Paulo quòd ædium non tam ſacrarum quàm priuatarum etiã curã haberent, ac illis præeſſent, in quibus ſcita omnia ſua plebs deferret: duo quidẽ primum & ex plebe conſtituti ac proinde plebei appellati, exactisq́ regibus anno propemodum ſeptimodecimo cùm plebs à patribus ſeceſſiſſet, tribunos ſibi in monte ſacro creauit, qui eſſent plebei magiſtratus, deinde cùm vellet ex ſuo quoq; corpore coſſ. creare & patres recuſarẽt, factum eſt vt tribuni militum crearentur, tum ex plebe, tum ex patribus conſulari poteſtati, paulòpoſt cùm placuiſſet creari ex plebe cõſules, cœperũt ex vtroque corpore cõſtitui, tunc vt aliqui pluris patres haberẽt, placuit duos ex numero patrum conſtitui: & ita facti ſunt ædiles currules, vnde ortum vt ædiles alii plebei, alii currules, appellarentur. Sella enim quaſi ſeda à ſedendo dicta eſt. Regia quidem ſedes erat currulis, à curuitate pedũ ipſius ſellę, in qua ſedetur ſic dicta: vel quòd in ea qui eſſent reges cùm veherentur curru ad eminentiam vterentur. Poſteà verò cùm regibus libera Roma fuiſſet, Magiſtratus maiores, vt cõſules, dictatores & pleriq; alii, regio more ſella curruli vectabantur: vnde magiſtratus hi ſunt currules, cæteri verò plebei ſeu pedanei, quòd pedibus irẽt appellati, nec curru neq; ſella curruli veherẽtur: quod autẽ duo fuerint ædiles, his verbis in Piſonem oſtendit Cicero, Mecum, inquit, quæſtorẽ imprimis ædilem priorem, prætorem primum cunctis ſuffragiis populus faciebat, ædilem priorẽ dixit quòd duo erant tantum ædiles, ſicut duo conſules. Huius rei ſi quis fidem poſtulet, bini ſemper ędiles in argumentis comœdiarum nominantur à Terentio. Hi etiã ſiue plebei, ſiue currules ludos faciebãt inſtaurabantq́. Liuius belli Macedonici libro primo: Ludi Romani ſcenici eo anno magnificè apparatéq; facti ab ædilibus currulibus. Idem in eodẽ paulòpoſt, & plebei ludi ter toti inſtaurati ab ædilibus plebis: ædilium enim partes in ludis inſtituendis, quantum impenſæ & in quibus ſpectaculis fierent haudquaquam minimæ fuere. Id etiã erat potiſſimum ædilitatis munus vt ſua quiſq; ædilis impẽſa ludos pro modo patrimonii ac dignitatis ſuæ celebrandos curaret. Huius inſtituti M. T. Cicero in officialibus, cùm ſuæ & Cn. Pompeii ædilitatis meminit teſtis eſt. Aſconius etiam Pedianus Pompeium ædilem factũ theathrũ quod ſumma impenſa ædificauerat magnificentiſſimis ludis in quos currus cum elephãtis induxit, ędificaſſe aſſerit: Valerius item Maximus in libris dictorũ factorúmq; memorabilium ſcripſit Attilium Seranum & L. Scribonium ædiles, ſenatus plebíſque loca ſecreuiſſe: Quod ſi Vlpiano auctore mancipium fugitiuum erronémque aut iumẽtum morbo aut vitio aliquo affectum quiſpiam pro ſano venundederit, dolis ac fallaciis vendentium occurendo ædilium edicto emptori ſuccurritur redhibeturq́: Porro vt vrbis cloacę, aquę ductus, & ędeficia quæq; publica & priuata, munda, lota, integra, expeditaq; aſſeruarentur ad ędilium officium pertinere nõ dubium eſt, vt Cicero noſter cùm factus eſſet ędilis, actione in Verrem ſeptima, cęteris more ſuo longè vberius ac melius atteſtatur. Nunc ſum, inquit, deſignatus ædilis, habeo rationem quòd à populo Romano acceperim mihi ludos ſanctiſſimos maxima cũ cerimonia Cereri, Libero libereq; faciendos, mihi Floram matrem populo plebíque Romano: ludorũ celebritate placãdam, mihi

ludos

ludos antiquiſſimos, qui primi Romani ſunt nominati maxima cum dignitate ac religione Ioui, Iunoni, Mineruæq́ eſſe faciendos, mihi ſacrarũ ædiũ procurationem, mihi totam vrbem tuendam eſſe commiſſam, ob earũ rerum laborem & ſolicitudinẽ fructus illos datos, antiquiorem in ſenatu ſententiæ dicendæ locum, togam prætextam, ſellam currulem, ius, imagines ad memoriam poſteritatemq́ prodendã. Sunt præter hos ædiles plebeios & currules, duo alii qui frumento præerant, & quorum creandorum auctor fuit C. Iulius Cæſ. hique, vt inquit Põpeius, à Cerere cereales dicti. Aeditui præterea appellatione ędiles intelligimus: eſt enim ędituus idem ꝗ ædilis, cuſtos ſacrę ſcilicet ædis vel templi, quaſi ædem tuens vel ædis tutor: dictus is enim eſt cui ſacrarii cuſtodia cõmiſſa erat, vbi ſtatuæ ſeruabantur & ſimulacra deorũ gentilium, quę opus erat exorare, ſi quis optaſſet aliquid apud illa deprecari et impetrare, quod multi factitabant credentes exaudiri, ſi verba ſua ſimulacrorũ auribus inſtillaſſent, Seneca epiſtol. li. v. Non ſunt ad cœlũ eleuandæ manus, nec exorandus ędituus, vt nos ad aurẽ ſimulacri, quaſi magis exaudiri poſſimus, admittat. Aeditimus quoq́ idem quod ędituus: ſed. M. Varro in ſecundo libro ad Marcellum dė latino ſermone, æditimum dici oportere cenſet magis quàm ędituum: quod alterũ recẽti nouitate fictum, alterũ antiqua origine incorruptum: Lauinius in Protheſilao Clauſtrinũ dixit qui clauſtris ianuę prȩeſſet, eadem. ſ. figura æditimũ dici iubebat, qui ędibus præeſt: in Verrem. M. Tul. in exemplaribus fideliſſimis ita inueniri ſcriptum, æditimi cuſtodėſque maturẽ ſentiunt. In libris autem his vulgaribus ęditui ſcriptum eſt, Pomponii fabula Atheliana eſt, quæ ita inſcripta eſt, Aeditimus, in qua hic verſus eſt, Qui poſtꝗ tibi appareo atque editimo in templo tuo: T. autem Lucretius in carmine ſuo pro æditituis ęditiuentes appellat.

Flamines permultos fuiſſe comperio, & tot deniq́ quot deos colerẽt, vſos veteres Romanos. M. Varro in his libris quos de origine linguę latinę ſcripſit teſtis eſt, vt Dialem, Martialem, Quirinalẽ, Volcanalẽ, cæteroſq́ eiuſmodi, Verùm flaminem Dialem Numa Pompilius Romæ rex creauit, cũ antea reges pontificum ac regũ munera promiſcuė gererent, vt de Priamo & Aenea apud Maronem, & à minoribus tandem, vt à C. Cęſ. diuo Auguſto, multiſq́ aliis principibus, quos maximė pontificatus titulis inſignitos in multis quæ adhuc extãt monumentis cernimus obſeruatũ eſſe. Cæterũ Numa plures in vrbe Romuli ꝗ ſui ſimiles reges fore ratus, qui relicta religionis cura, bellorũ negotiis implicarẽtur, ſacerdotes quos flamines appellãt, quiq́ rei diuinæ iugiter adacti eſſent, multis deorum inſtituit, flaminem vnum Ioui inſigni veſte & curruli regia ſella adornatum, quem Dialẽ vocant, huic duos flamines adiecit, Marti vnum, Quirino alterũ: dicti autẽ primo flamines, vt Plutarcho placet, ab his qui circum caluaria ſunt pileis, quibus ad tegendũ capita vtuntur, quaſi pileamines quidã eſſent. Lucanus in primo: Et tollens apicem generoſo vertice flamẽ: vel, vt Varro inquit, quòd in Latio capite velato erant, & caput filo lanæ prȩcinctũ habebant, à quo flamines quaſi filamines vocabãtur. Dialis verò à dio à quo vita dari putabatur hominibus: vel à Ioue quod eſt iuuans deus. Cęteri enim quiq́ cui præſunt, numinis eius titulo decorãtur: hic ſolus, vt Varro ait, lib. ii. rerũ diuinarũ

Album habet galerũ,vel eo ꝙ maximus eſt,vel eo quòd Ioui immolari alba hoſtia opus ſit.Multiplices etiam cerimoniæ fiunt,quas in libris qui de ſacerdotibus publicis compoſiti ſunt,item in Fabii pictoris librorũ primo ſcriptas legimus,vnde hæc fermè ſunt quę cõmeminimus:equo enim dialem flaminem vehi religio eſt,item iurare dialem fas nunquam eſt,ignem è flamine,id eſt,flaminis dialis domo niſi ſacrum efferri ius nõ eſt,vinctum ſi ædes eius introiret ſolui neceſſe eſt, & vincula per impluuiũ in tegulas ſubduci atq; inde foras in viam dimitti, hederam neq; tangere neq; nominare fas erat, pro eo quòd hedera vincit ad quodcũq; ſe applicat:ſed ne anulum quidẽ gerere ei licebat ſolidum, aut aliquem in ſe neque in apice neque in cinctu neque alia in parte nodum habere,ſi quis ad verberandũ ducatur,ſi ad pedes eius ſupplex procubuerit eo die verberrari piaculũ eſt. Capillum dialis niſi qui liber homo eſt nõ tonſet, caprã & carnem incoctam & fabã neq; tangere diali mos eſt,neque nominare,procinctam claſſem,id eſt, paratam ad bellum militum multitudine diali flamini videre non licet, propagines è vitibus altius prætentis non ſuccidet,pedes lecti in quo cubat luto tenui circunlitos etiam oportet,vnguis dialis & capilli ſegmẽta ſubter arborem ilicẽ terra operientur. Dialis quotidie feſtatus eſt ſine apice, ſub dio autem eſſe licitum non eſt,ſub tecto vtiliter & non pridem à pontificibus conſtitutum.Manſurius Sabinus ſcripſit & alia cerimoniarũ genera in hũc modum , farinam fermento imbutam attingere ei fas nõ erat,neq; tunicam intimam niſi in locis tectis exuiſſe,ſub cœlo tanquã ſub oculo Iouis nudus ne ſit, ſuper flaminem dialem in conuiuio,niſi rex ſacrificulus,haudquaquã alius accumbit,vxorem ſi amiſerit flaminio decedit, flaminis matrimoniũ niſi morte dirimi nõ eſt ius, locum in quo buſtum eſt nunquam ingreditur,mortuũ nunquam attingit,funus tamen exequi non eſt religio.

Salii ſacerdotii genus quod ex huiuſmodi cauſa inſtitutum dicitur, nam annum iam octauum regnante Numa morbus peſtifer Italiam occupãs, Romam quoque inuaſerat : mœrentibus verò cunctis,traditur peltam ęneam è cœlo delapſam in Numæ manus decidiſſe,& in ea mirabilia quædã dixiſſe regẽ,ſed ex Egeria Muſisq; audiſſe,ac peltã in vrbis ſalutem miſſam,oportereq; eam obſeruare, aliis vndecim ad illius figurã magnitudinemq; & formã effectis,quo dubium furi ob ſimilitudinem ſit cœleſtis illius adipiſcendæ.Peltam itaq; ex eius authoritate atq; imperio effingere artifices cùm certaſſent,diffidentibus ac deſperãtibus cęteris. Vecturiũ Mamurium vnũ ex ſummis opificibus vſq; adeò ſimilitudinẽ effinxiſſe ſtruxiſſeq; omnes ſimiles, vt neq; Numa iã ipſe dignoſceret:harũ autem cuſtodes ac miniſtros cõſtituiſſe dicitur Salios ſacerdotes:Salii verò vocati ſunt,non,vt quidam fabulantur,à viro Samothrace ſeu Mantiacho Salo nomine, qui ſaltationem quæ in armis dicitur edocuerit, cũ eã re vera,teſte Plinio vi.naturalis hiſto, Dardanus inſtituerit,ſed ab ipſo tripudio ſaltatorio.Ouidius iii.faſtorum:Iam dederat Saliis à ſaltu nomina dicta, quòd nec vehementius robuſtiusq; per vrbem currentes ſaltarent, tum ad mẽſem Martium ſacras peltas ſuſciperẽt,induti puniceis tunicis,æneis baltheis latisq; ſuccincti, æneas capitum galeas portantes , & æneum ſuper tunicã pectori tegmen, paruisq;

uisq́ gladiis arma pulſantes. Reliquum verò ſaltationis pedũ eſt opus: mouentur enim ſuauiter, cõuerſiones ac mutationes in celeri ac crebro numero robuſtè ac leuiter reddentes. Mamurio autem artis illius ſuæ mercedem fuiſſe perhibent memoriam quandã per Saliorum carmẽ ſimul cum pyrrichii modulo abſolutum. Alii verò Vecturium Mamurium qui canebatur fuiſſe aiunt.

Senatoriam dignitatem à Romulo inſtitutam fuiſſe nemo ambigit. Romulus enim vrbẽ conditurus, paſtores inter quos adoleuerat conuocauit, cumq́ is numerus condendę vrbi parùm idoneus videretur, conſtituit Aſylũ, quò paſſim confugerẽt ex finitimis locis peſſimi quiq́ ſine vllo cõditionis diſcrimine, ex hisq́ omnibus populum conflauit, legitq́ in ſenatu eos qui ætate anteibant, & patres appellauit, quorum conſilio gereret omnia. De hoc etiam ſenatu Propertius elegiarũ ſcriptor hęc loquitur: Buccina cogebat priſcos ad bella quirites, Centũ illi in pratis ſæpe ſenatus erat. Curia prętexto nũc quæ inter alta ſenatu Pellitos habuit ruſtica corda patres. Atqui vt apud Lacedæmonios ſenes ſiue ſeniores appellari eos, qui ſummum quendam magiſtratũ gerũt, Cicero auctor eſt, ſic niſi conſilium, ratio, ſententia ſenibus ineſſent, non ſummũ conſilium maiores noſtri ſenatum appellaſſent. Quod & Ouidius in faſtis nõ reticet dicens: Magna fuit quondã capitis reuerentia cani, Inq́ ſuo pretio ruga ſenilis erat. Martis opus iuuenes, animoſaq́ bella gerebãt, Et ꝓ diis aderãt in ſtatione ſuis. Viribus illa minor, nec habendis vtilis armis, Conſilio patriæ ſępe ferebat opem. Nec niſi poſt annos patuit tunc curia ſeros, Nomen & ætatis mite ſenatus erat. Iura dabat populo ſenior, finitaq́ certis Legibus eſt ætas, vnde petatur honos. Ab honore ergo patres, ab ætate ſenatores appellati. Alii ſenatores à ſinendo, quòd facultatẽ darent, dictos putant, vel ꝙ agrorũ partes tenuioribus ac liberis propriis attribuebant. Huic centum ſenatorũ numero plures ac diuerſis temporibus additos inuenio: Brutus enim quò plus virium in ſenatu etiã frequentia ordinis faceret, diminutum parum numerũ primoribus equeſtris gradus electis ad trecẽtorum ſummam expleuit, traditumq́ inde fertur vt in ſenatum vocarentur, qui patres quique adlecti atq́ cõſcripti eſſent patres, vt diximus, vocati, vel quòd ſũt patritii generis adlecti, quòd propter inopiã ex equeſtri ordine in ſenatorum ſunt numero aſſumpti, cõſcrpti autem quòd in ſenatu quẽ nouũ effecerunt ſunt ſcripti: Verùm poſt Cęſaris obitũ excreſcentẽ hũc numerũ deformi incõdita ac indigniſſima turba, mille enim exceſſerat, & nõnulli per gratiam, nõnulli præmiis electi, qui abortiui vulgo appellabãtur, Auguſtus ad modũ priſtinũ & ſplendorẽ redegit. Præter hęc ſenatorum nomina ſunt qui pedarios ſenatores opinentur appellatos, quòd ſententiã in ſenatu nõ verbis dicerent, ſed in alienam ſententiam pedibus irent, tanquam ſententię dictione carentes, aliorum dicta confirmarent, et quaſi pedibus in alienam ſentẽtiam deſcenderent. Alii verò quaſi differentia quadam, quòd eſſent pleriq́ qui magiſtratus currules adepti, ſella curruli honoris gratia in ſenatum veherẽtur: qui verò iter pedibus facerẽt, pedarii appllabantur. Marcus autem Varro equites quoſdam dicit pedarios appellatos, videtúrque eos ſignificare qui nõdum à cẽſoribus in ſenatu lecti quidẽ erant, ſed honoribus populi vſi in ſenatum ve-

niebant & ſententiam eius habebant. Nam & currulibus magiſtratibus functi qui nondum à cenſoribus in ſenatum lecti erant ſenatores non erant: etiã quia in poſtremis ſcripti erant, non rogabantur, ſed quas principes dixerant in eas ſententias deſcendebant. De more autem habendi ſenatus Marcus Varro rogatu Pompeii librum edidit, cùm ille coſ. primùm M. Craſſo fuiſſe deſignatus creditur: quia foris militiæq; ad eam ætatem occupatus ciuilis conſuetudinis expers eſſet, vellétque cæteris non indoctior videri: in hoc libro id genus multa ſcribere Varronẽ Gellius atteſtatur, primúmq; illud fuiſſe per quas perſonas haberi ſenatum liceret, nominans dictatorem, cõſules, prætores, tribunos plebis interregem, præfectum vrbis, neq; alii præter hos ius fuiſſe dixit facere ſenatuſconſultũ, quotiéſque vſu veniſſet vt omnes iſti magiſtratus eodem tempore Romæ eſſent, tum quoq; ſupra ordínem ſcripti eſſent, qui eorum prior aliis eſſet, ei potiſſimũ ſenatus cõſulẽdi ius fuiſſe. Addit deinde extra ordinaria in re tribunos militares qui pro conſulibus eſſent, decemuiros item quibus tum imperium conſulare eſſet, item triumuiros reip. conſtituendæ creatos, ius conſulendi ſenatũ habuiſſe. De loco autem habendi ſenatus aut ſenatuſcõſulti rogãdi niſi in locis per augures conſtitutis quæ templa appellãtur, haberi rogaríve potuiſſe negabat. Moris etiã erat vt eo in loco ſenatus iniuſſus aſſidua ſtatione cogeretur, qui ſenatulum appellabatur, vnde accitus deinde quàm primũ in curiam proficiſceretur. De tempore autem habẽdi ſenatus ita diſſeruit, ante exortũ inquit ſolem, aut poſt eius occaſum ſenatuſconſultũ irritum, opus etiã cenſoriũ fuiſſe, per quos et quo tempore factũ ſenatuſconſultum eſſet excutere. De ætate autem ſenatoria ne cui paucioribus xxv. annis nato, ſenatum ingredi liceret, vt in vita magni Pompeii, auctore Plutarcho, conſtitutũ eſt, cæterùm minoris ætatis ſenatum aliquando ingredi moris fuiſſe vetera legentibus nõ dubiũ eſt, veluti M. Valerio Coruino contigiſſe nouimus, cui tertium & vegeſimũ annũ ingreſſo conſulatum largiti ſunt. Quò minus autẽ ſenatum introirent cum prætextatis filiis ſenatores, vt moris antea fuerat, decretũ poſtea factũ eſt, Papyriiq; prætextati factum in cauſa fuit: qui etiam ſenatum habiturus eſſet auſpicari primò atq; immolare hoſtiam debere idem Varro cenſebat. Docuit etiam de diuinis rebus prius q̃ de humanis ad ſenatum eſſe referendum: idem ſenatuſconſultum duobus modis fieri, aut per diſceſſionẽ ſi conſentiretur, aut ſi res dubia eſſet per ſingulorum ſententiam, de pignore quoq; capiendo deq; multa irrogãda ſenatori, qui quo tempore venire in ſenatũ debuit, nõ venit. In quo & illud animaduertendum de more, quòd ſicut lex à quinquageſimo anno militem non regit, ita à ſexageſimo ſenatorẽ non citat. Hunc etiã morẽ apud veteres neceſſitates publicæ reperiũt, vt ſi forte aliqua vis ab hoſtibus immineret, quæ cogeret vel humilia captare conſilia, vel aliqua cõſtituere, quæ non prius oporteret dici quàm effici, vel ſi nollent ad amicos aliqua permeare, ſenatuſconſultum tacitũ fieret, ita vt non ſcribæ, non ſerui publici, non cẽſuales illis actibus intereſſent, ſenatoréſq; exciperent omnium officia cenſualium ſcribarúmque complerent. Horum & ars erat de irato facere beniuolum, de ſuſpecto placatum, de auſtero mitẽ, de aduerſante propitium. Et quanquã, vt dictum eſt, ſenio cofecti armis

minus

minus valerent, binos tamē ſenatores ſingulis cohortantibus præpoſitos tertio ab vrbe condita libro teſtis eſt Liuius. Patriciorū familia Ioui noſcitur fuiſſe dicata, ſi origine dignitatum antiquitatis ordinem perſcrutemur, quo ſummi Dei ſicut putauere cultura locum primariū poſſideret, patriciatusq; nomē ipſum vt quidam veridicorum à patribus dictum eſſe voluerunt.

Conſularem exactis regibus dignitatem regii nominis faſtum declinantem, cùm plenam penè eorum inſtar adminiſtrandę reip. facultatem haberent accer ſitam fuiſſe antiquitatis monumenta declarant: Duo hi erant pro vno rege cre ati, vt ſi alter malus eſſe voluiſſet, ab altero ſimilē poteſtatē habēre cohiberetur. His primū omnia iura ex regia poteſtate erāt, omnia deinde eiuſmodi inſignia pomparūmq; fercula ad officii ſui ornamenta. Nam ambobus faſces erāt coſſ. quatuor & viginti lictores, totidē cum ſecuribus, quæ proinde tantæ poteſtati cathenarum nexibus precepte ſunt alligari, vt cùm tardius ſoluerentur, morā deliberationis acciperent: maximè ſi de cæde aut hominis nece aliquid cenſuiſ ſent. Cunctator enim eſſe debet, qui iudicat de ſalute. Alia ènim ſentētia corrigi poteſt, de vita hominis haudquaquā, arma quinetiam iſta iuris ſunt non furoris, & cōtra noxios ſic inſtituta, vt plus terror corrigat quàm pœna cōſumat. Ciuilis eſt etiam pauor iſte magis q̄ bellicus, vtpote quem abactores timeāt, reformidēt fures, latrones exhorreant, innocentia tantū lęta reſpiciat: inſtitutūm que eſt etiā vt ne duplicatus terror videretur, vt eorū tantū alter faſces haberet, non ambo, iſque penes quem faſces eſſent, maior conſul diceretur: vel is qui pri or factus eſt prætor, aut maior vrbanus minores, cæteri quibus, quod plerūq; in maximis vrbibus ſolet, ſenatus decreuit vt darent operā ne quid reſp. detrimen ti caperet: permiſitq; eorum alterum vel ambos cùm opus eſſet exercitum parare, bellū gerere, coërcere omnibus modis ſubditos atq; ciues domi militiæq; imperium ac iudicium ſummum capitis dicere, ſed is non Romani, quem ſolùm cohibere & in publicam cuſtodiam duci iubere illis fas erat: Sella curruli pro ſui magnitudine vtebātur multis gradibus innixi, vt ibi locati nihil abiectum nihilq; humile meditarētur, vtq; in ocio ſubiecti mererētur, quod alii poſt maximos labores aſſumunt Imperatores: Manus porrò victoriali Scipioni munita erat, quo Romanæ reip. viri fortis dextra tueretur fortunas omnium, ac liberos, in augmentum etiam publicæ gloriæ famulos ſolueret iugo ſeruili, calce is auratis præterea prodibant in publicum, tanquā auri materiam quam mens ad inane volans tanti putat, paruifacere non ſolùm, ſed peſſum etiā dare viderētur. Inter cæteras etiā reip. dignitates ſoli meruerunt pictos habere humeros, vario colore palmatæ veſtis, quam felicitas dabat præmio vincentiū. Quòd autē candidis veſtibus induti procedebant, candidati appellabātur, quòd deniq; populo conſulerent, & patriæ, cùm omnia eorum traderentur arbitrio, ne inſoleſcerent animo à conſulendo conſules dicti ſunt, niſi illinc potius, vnde Actius ait in Bruto, Qui rectè conſulit conſul ciatur, vel vt Quintilianus, conſul ſit à conſulendo, vel à iudicando, nam & hoc conſulere veteres appellauere: Magiſtratus huius imperium annuum erat, quo ne diuturua poteſtate inſolentes facilius in errorem aliquem prolaberentur ſe cuſtodirent:

hi

hi quàquam breuis eſſet eorum magiſtratus, nihilominus tamen ſi haud eſſent idonei infra annum amouebantur:illud quoq; de more fuit conſulatum petentibus vt per ſe ipſis comitiis iutereſſent,nulliq; xxv.annis minores, quæ ſenatoria ætas erat,admitterentur.

Suffes conſul etiam , Pœnorũ lingua dictus eſt, auctore Calidio.Liuius belli Macedonici libro quarto,Poſtero die cùm Suffetes ad ius dicendum conſediſſent , conſpectæ tabulæ demptæq; & lectæ. Alii à ſufficio quod eſt ſubminiſtro vel in alterius loco ſubſtituo, ſuffectos dictos putant, quaſi ſub alio factos.Liuius xxxi . M. Aurelius Cotta decemuir ſacrorum mortuus, in eius locum M. Attilius Glabrio ſuffectus.Cicero pro Murena,Vnus erit coſ.& is nõ in adminiſtrãdo bello,ſed in ſufficiendo collega occupatus.Illud denique nec prętereundum, nam cùm duę res poſſint eodem auctore prouehere homines in hunc ampliſſimũ cõſularis dignitatis gradũ, & honorũ populi finẽ, vna iuris,altera militis,non dubiũ eſt quin ad eam adipiſcendã multo plus cõferat res militaris quàm iuris ciuilis gloria:vigilat enim alter nocte,vt ſuis conſultoribus reſpondeat,alter quò intendit,maturè cũ exercitu perueniat:illum gallorũ,hunc buccinarũ cãtus exuſcitat:ille actionẽ inſtituit,hic aciem inſtruit : ille cauet ne cõſultores,hic ne vrbes aut caſtra capiãtur : ille vt aquę pluuiæ arceãtur ſcit, hic ſcit & timet ne hoſtiũ copię:ille in regẽdis,hic in ꝓpagãdis finibus exercitatur

Proconſularis dignitatis creandæ morem ac neceſſitatẽ induxit imperii Ro. amplitudo, quòd nec adeſſet vbiq; ad bella gerenda nec omnes obire ꝓuincias cõſules,qui modò eſſent duo poſſent,his cõſularia inſignia cætera præterquàm ꝙ ſex duntaxat lictores relicti fuere conceſſa ſunt:numerus autem proconſulũ definitus erat nullus, vtq; præſidiũ nomen generale quod & proconſules & omnes prouincias regentes ſenatores licet eſſent,præſides appellabantur, ſic procõſulum appellatio ſpecialis eſt, qui denique,quòd conſulum iuribus fungerẽtur, proconſules nominati ſunt.

Lictor crudelitatis miniſter conſulis,proconſulis,prætorũ qui faſcem virgarum alligatum cum ſecuri portat. Sunt qui lictores cõſules xii:aliorum autem ſeni . Lictorem Valgius Rufus in ſecundo librorũ quos inſcripſit de rebus per epiſtolam quæſitis,dicit à ligando appellatũ eſſe,quòd cùm magiſtratus populi Romani quempiam verberari iuſſiſſet, crura eius & manus ligari vincirìq; à viatore ſolita ſint,iſq; qui ex collegio viatorum officium ligãdi haberet, lictor ſit appellatus,vtiturq; ad eã rẽ teſtimonio M.T.verbàque eius refert ex oratione quę dicta eſt ꝓ C.Rabirio,Lictor inqt colliga manus. Liu.li.viii Lictor deliga ad palũ:hęc ita à ligãdo Valgius Rufus.M.T.Liuius,Feſtus,ac omnis antiquitas putat,& nos ſanè cũ illis ſẽtimus,ſed Tiro Tul.M.Tullii.C. Libertus lictorẽ vel à lino vel à licio dictũ ſcripſit:licio enim trãſuerſo quod linũ appellatur,à veteribus,qui magiſtratibus inqt pręminiſtrabãt cincti erãt,ad reorũ manus ligãdas,& crura vt diximus vinciẽda.Malè itaq; & inſcitè qui lictorẽ à litãdo dictũ putãt.c. interpoſita quia rem lictat & interficit, illũdq; ineptè addũt quaſi legis ictorẽ dici ꝙ iciat, id eſt,percutiat reũ,iuxta legis mãdatũ quòd antiquitas nõ approbat,colorata licet ratio videatur. Numero autẽ duodecim li-

ctores

ctores ſumptos à Romulo:alii à numero vulturũ qui regnum ſibi protenderát augurio: Alii putát & melius ab Hetruſcis finitimis, vnde ſella currulis, vnde toga prætexta ſumpta eſt ad imitationem regum ſuorum, quòd duodecim ex populis creato regi ſingulum ſinguli populi lictorem darent.

Quæſtura in qua eſſe debet ſciétia iuris ſumma,literarum gloria,cautela ſermonis,firmitas animi,continentiæ domicilium,& virtutum omniũ ſedes, Actione in Verrem ii. authore Cicerone primus eſt gradus honoris,dignitatúmque omnium genitrix, Varro lib.vi.teſte Caſſi. Officiũ auté eius & origo perquàm vetus eſt & penè ante omnes magiſtratus,quorundam & quidem eruditorũ ſententia.Gratianus Iunius lib.vii.de poteſtatibus apud ipſum Romulum & Numam Pompilium binos quęſtores fuiſſe author eſt.Pomponius hunc magiſtratum cœpiſſe tunc aſſerit cùm ærarium Po.Ro.arctius & cumulatius eſſe cœpiſſet,vt eſſent qui illi pręeſſét,quòd Romuli tépore fuiſſe, cũ res tenues & perexiguæ tunc eſſent, haudquaquam putandum eſt. Cæterùm ſicut in dubiũ venit an Romulo & Numa regibus quæſtor fuerit,ita etiã Tullo Hoſtilio rege à quo cenſus in ciuitate & deſcriptio centuriarum & claſſium,quæ prius non erát eſt facta,quęſtores fuiſſe,ac tunc initium habuiſſe veri magis ſimile eſt, & ſanè crebrior apud maiores opinio eſt,Tullum Hoſtilium primum in remp. induxiſſe quęſtores:hos autem à quærendo quæſtores initio dictos Pomponius & Iunius & Trebatius & Feneſtella & Varro ſcribũt:verum quia de capite ciuis Romani, iniuſſu populi nõ erat lege permiſſum conſulibus ius dicere,propterea quæſtores cõſtituti ſunt à populo qui capitalibus rebus pręeſſent,quę triumuiri poſtea capitales perquiſiuere, hiq; appellabãtur quęſtores parici,Feſto teſte,vel Põponio parricidii quorum meminit lex xii.tabu.dicti: quoniam parricidæ non vtique hi,qui parentem occidiſſent, ſed qualemcunque hominem dicebantur. Idem etiam fuiſſe indicat lex Numæ Pompilii in his compoſita verbis,Si quis hominem liberum morte ſciens eluit, parricida eſt. Horum officio iniunctum erat vt ꝓuincias ex ſenatuſconſulto ſortirẽtur, vtq; extra vrbem aduenietibus regibus obuiam irent,& haſtæ ſubiectos captiuos véderent. Erant & candidati principis quæſtores alii,qui libris duntaxat in ſenatu legendis operam darét, quiq; literas eius in ſenatu legerent.

Prętores initio erant,quorundam iudicio,qui poſtea conſules,& hi bella adminiſtrabant:proinde ſic dicti quòd præirent & ante irent iure in exercitu. Authore etiam Pomponio tunc creati, cùm conſules bellis finitimis auocarentur, neq; eſſet qui in ciuitate ius reddere poſſet. Numerum autem prætorum habuit Roma pro tempore Varium, primum quidem vrbanum, deinde poſt aliquot annos,eo non ſufficiente peregrinum,ſic dictos quòd ius alter peregrinis, alter ciuibus diceret. Deinde verò plures augendo numerum, ad octo vſque creatos inuenio. Vnde Cicero pro Milone,ſeptem prætores, octo tribuni plebis,illius aduerſarii, defenſores mei,captis prouinciis,totidé prætores quot proninciæ in deditionem venerant creati ſunt:partim qui vrbanis rebus, partim qui prouintialibus præeſſent, horum auté prætorum inſignia ſex fuiſſe ſecures,Plutarchus in vita Pauli Aemilii author eſt:ad hoc enim bellum inquit

Aemilius miſſus,

Aemilius,miſſus non cum ſex vt cæteri pretores,ſed cum duodecim ſecuribus: ita vt dignitatis conſularis imperio eius ineſſet.

Cenſores ad cuius cenſionem, id eſt,arbitrium cenſeretur populus, vel ab re ipſa quòd præeſſent faciendo cenſui appellati,vel quòd rem ſuam quiſque tanti æſtimare ſolitus ſit,quantũ illi cenſuerint, vel quòd cenſere pro arbitrari veteres cognatione quadam ſocia ac ſimili eſſe voluerint:ſunt qui à cēſendo,id eſt, conſtituendo & præcipiendo,vnde etiam dicere ſolemus cēſeo hoc facias,& ſenatũ aliquid cēſuiſſe, inde Modeſtino auctore cenſoris nomen videtur eſſe tractum. Hoc munus inſtituiſſe primum Seruius Tullius legitur, poſtea verò vt ſunt reges exacti, ius omne faciendi cenſus & cetera que regie maieſtatis huius fuerant ad conſules delatũ erat:creandi verò noui magiſtratus huius dedit cauſam,quòd bellis vrgētibus neq; populus ſine cēſu eſſe,nec qui eſſent cõſules nauare operã commodè cēſui faciēdo poſſent:res quidē vt parui admodũ momenti prius viſa, quòd nihil iuris haberet in cenſendi modo populum, ita illuſtris magiſtratus hic maximè omniũ reuerentiæ plurimæq; poteſtatis ac ſeueritatis pœna fuit. Eo autem venit vt haudquaquam de opibus modò,verùm de militari diſciplina moribúſque cenſeret.Mos nanque Rome apud equeſtres erat,auctore Plutarcho,cùm per legitimum tempus à quoquam militatum eſſet,equũ per medium forum duci coram viris duobus publicè preſidētibus,quos Cēſores nuncupauit,illíſque quemlibet ducum ac imperatorum ſub quibus militatum ſit recenſeri, deinde cenſorum iudicio ſubigi, qui iuxta cuiuſque meritum vel laudem vel infamiam tribuunt.Huic præfecti curæ tũc erant viri dignitate ornatúque inſignes, ad hos ſella curruli inſidentes:equites ſubituri iudicium ritu cùm prodirent, cenſorum alter qui ſenior erat interrogabat, ſi militias omnes iuxta diſciplinam militarem abſoluiſſet, omnéſque ſub imperatore meruiſſet, quòd ſi non ſecus ac dixerat foret inuentũ,ingenti lætitia plaudentibusq; amicis domum illum admittebant:ſin minus,Cenſoria eum inurebãt nota,q; ex tenuiſſimis cauſis licebat illis,qui flagitioſè ac intemperanter degerent ac loquerentur,equum adimere & exercitu demouere. Horum etiam erat vectigalia populi Romani augere minueréque, luſtrum completo quinquennio concedere, & ſoli Taurilia ſacrificia de ſue,oue,tauro facere,de nuptiis,de liberorũ procreatione,de viuendi ratione,de conuiuiis diligenter inquirere,ne quis patriam ac conſuetam viuendi diſciplinam tranſgrederetur:ad hæc etiam munera duo cũ eſſent,alter patritius,alter verò plebeius,eis licebat ſenatus principem deſcribere,immeritos ſenatu quoque amouere,vt C.Fabricium feciſſe ferũt, qui P. Cornelium Ruffinum patritium virum,quòd decem argenti facti pondo in conuiuium adduxiſſet,ſenatu amouit:ſiue vt M.Catonem cenſorem,quem C.Flaminium,T.Flaminei fratrem,quòd exhortatus à Puello quem deperibat,teſte Plutarcho, vel à ſcorto aliorum ſententia,cum eſſet conſul in Gallia, vt aliquem ex his,qui vt in vinculis rei capitalis dãnati erant,ſecuri percuteret,obtemperauit, ſenatu eiecit. Valerius Antias nõ ad pueri,ſed ad mulieris cuius amore teneretur,arbitriũ id ab L.perpetratũ affirmat. Liuius autē ſcriptũ in oratione Catonis aſſerit Gallũ tranſfugã cũ vxore ac liberis veniſſe,& ab L.inter epulas exceptum.

exceptum mox vt ſcorto,quod ardebat,obſequeretur,ab eo propria manu confoſſum.Hoc ad exacerbanda Lucii crimina iure dictum à Catone crediderim, ipſum autẽ occiſum minime tranſfugā,verùm ex dãnatis vnũ in vincula cõiectũ extitiſſe,cũ alii quàm plures, tũ verò teſtes ſunt Valerius max.et Cic.in eo qui eſt de ſenectute libro,vbi omnem Catoni ſermonẽ & ipſius rei narrationem tribuit:ipſe deinde cenſores ſacrificiorum precia curabāt & deſcriptionis genera,& reipub.officia diſtinguebant.Cenſionem enim facere dicebantur,cũ mulctam equiti irrogabant,cenſioq; haſtaria dicebatur,cum militi mulctæ nomine ob delictum militare quòd haſtas daret, dicebatur.Multas præterea poteſtates hic magiſtratus habet,quas ponit Iulius Capitolinus in vita Valeriani,ſuſcipe, inquit,cẽſuram quam tibi detulit Romana reſpub.quam ſolus mereris,iudicaturus de moribus hominum,iudicaturus de moribus noſtris.Tu aſtimabis qui manere in curia debeant,tu equeſtrem ordinem in antiquum ſtatum rediges,tu cenſibus modum pones,tu vectigalia firmabis,diuides ſtatum, reſp.recenſebis, tibi legum ſcribendarum auctoritas dabitur,tibi de ordinibus militũ iudicandum eſt, tu arma reſpicies, tu de noſtro palatio,tu de iudicibus,tu de præfectis eminentiſſimis iudicabis,excepto denique præfecto vrbis Romę,exceptis cõſulibus ordinariis & ſacrorum rege,ac maxima virgine veſtalium,ſi tamen incorrupta permanſerit,de omnibus ſentẽtias feres.Illud denique non prętereũdum, cùm alios magiſtratus annuos fuiſſe conſtet, quinquennalem quondam cenſuram extitiſſe,quot quia per tot annos graue, diuturnum inſolénſque nimis viſum eſt,ne plus q̃ annua ac ſemeſtris cenſura eſſet,concenſu ingẽti populi factũ eſt,atq; hoc teſte Aſconio tam triſte ſeuerúmque nomen Po. Ro.ſic oderat, vt intermiſſum eſſet nonnunquā per plurimos annos, nonnunquā propter infamiam corruptorum iudicum,plebem ipſam quod ante recuſauerat popoſciſſe.

Tribunos celerum primus Romulus creaſſe fertur. Nam cùm eodem tempore in tres tribus tota ciuitas diuiſa eſſet,Ramnenſes à nomine ſuo, à Tatio Tatienſes,tertiæ autem tribus homines Luceres dicti à luco Aſyli,in quem multi fuga delati ciuitate donati ſunt,vt Plutarchus inquit,& Plinius teſtis eſt,noua.Quanquam tertiæ huius denominatio auctore Liuio incerta ſit.Tribus autem ipſas tres fuiſſe numero nomen ipſum declarat, quibúſque qui præerant, tribunos vocitabant, quòd terni tribus ex tribubus olim ad exercitum mittebantur. Celerum autem tribunum proinde appellari quidam opinati ſunt, quòd vel celeriter occurrerent, ſi quando eorum opera reſpub. indigeret, cùm equitibus ille præeſſet & veluti ſecundum locum teſte Pomponio à regibus obtineret,vel à celere Remi interfectore,quòd celeres antiqui dixerunt,quos nunc equites dicimus.Horum tribunorum militarium,vt inquit.Q. Aſconius Pedianus,duo ſunt genera,primum qui Ruffuli vocentur,& hi quidem in exercitu creari ſolent à cõſule nõ à populo,de quorum iure,vt Feſtus etiam inquit,quòd Rutilius Rufus legẽ tulerit,Rufuli ac poſtea Rutuli ſunt vocati. Alii ſunt comitiati,qui comitiis deſignantur ad gubernandam rempublicam conſulum loco,aliquando ſub conſulibus vt eſſent in exercitu ad ordines ducendos inſtituti.Horũ officiũ, vel eorũ qui exercitui pręſunt,in libro de re militari Marcello

teſte,

teſte,milites in caſtris cõtinere,ad exercitationem producere,claues portarum ſuſcipere,vigilia interdum circuire, frumentationibus commilitonũ intereſſe, frumentum ꝓbare, menſuræ fraudẽ coërcere,delicta ſecundũ ſuam auctoritatẽ his modis caſtigare, principiis frequẽter intereſſe,querelas commilitonum audire, valitudinarios inſpicere. Flauius Vopiſcus in vita Aureliani in epiſtola ad vicariũ ſuum permulta his adiicit,ad tribuni officiũ maximè ſpectantia.Si vis,inqu it,tribunus eſſe,imò ſi vis viuere,manum militum cõtine, nemo pullũ alienum rapiat,ouem nemo cõtingat,vuam nullus auferat,ſegetem nemo deterat,oleum,ſalem,lignum nemo exigat, annona ſua contentus ſit,de præda hoſtis non de latrociniis prouincialium habeat,arma terſa ſint,ferramenta ſamiata,calciamẽta fortia,veſtis noua veſtem veterem excludat, ſtipendiũ in baltheo non in popina habeat,torquem brachialẽ annulũ apponat,equum & ſaginariũ defricet,alter alteri quaſi ſeruus obſeruatur,à medicis gratis curentur,aruſpicibus nihil dent,in hoſpitiis caſtè ſe agant,qui litem fecerint,vapulent. Tribunis autem plebis creandis initio fuit ſeceſſio plebis à patribus in ſacrum montem facta.vbi Menenii Agrippæ opera pace inita conuenit vt plebeios magiſtratus in vrbe haberẽt,ſicq; duos tribunos tũ habere plebs cœpit à Virginio & T. Vetuſio coſſ. Alia poſtmodũ ſeceſſione tres additi, Appio Claudio & T. Q. coſſ. mox quinq; alii coſſ. Q. Minutio & M. Oratio Puluino. Hoc pacto x. tribunis in plebẽ Ro. fuit iuriſdictio,ſicq; plebi cõceſſum eſt cõditiones inire cõcordię, vt plebs ſuos magiſtratus haberet ſacroſanctos, quibus auxiliis latio aduerſus conſules eſſet,néve cui patrum capere eum magiſtratũ liceret. Tribunorũ tandem tãtum in modum creuit auctoritas, vt quicquid ſenatus decreuiſſet,ita demum ratum haberetur,ſi tribuni approbaſſent. Stabant autẽ hi in veſtibulo curię,vbi habebatur ſenatus:nam templũ ſiue curiam ingredi nõ licebat,& quæcunq; ſenatores decreuiſſent,tribunis præferebãtur,vt quę è repub. fore viderẽtur,approbarent,cętera ad arbitrium reiicerentur:tum quæ ſenatuſconſulta approbaſſent.t.literam in tergo adiiciebãt,haud aliter rati iudicatum iri. De poteſtate autẽ tribunitia Labeonis Antiſtii iuris peritiſſimi extat ſententia,cuius verba quemadmodum ſcripta apud Gellium offendi,ita illa ipſa ſcripſi:In epiſtola,inquit, Athei Capitonis ſcriptum legimus Labeonẽ Antiſtium legũ atq; morum & P. iuriſque ciuilis doctum apprimè fuiſſe,ſed agitabat,inquit,hominem libertas quædam vecors vſq; eò,vt diuo Auguſto iam principe & rempub. obtinente, ratum penſúmq; nihil haberet:niſi quod iuſtum ſanctúmque eſſe in Romanis antiquitatibus legiſſet:ac deinde narrat quid idem Labeo per viatorem à tribuno plebis vocatus reſponderit:Iuſſit enim eum qui miſſus erat redire,& tribunis dicere ius eos non habere,neque ſe neq; alium vocandi,quòd moribus maiorũ tribuni præhenſionem haberent,vocationem non haberent,poſſe igitur eos venire & præhendi iubere,ſed vocandi abſentem ius nõ habere, idq; etiam apud Varronem in libris rerũ humanarũ ſcriptum aſſerit A. Gellius:qui quidẽ Varro cũ triumuir eſſet,aſſerit ſe à tribunis plebis vocatum nõ eſſe, & cũ tribunus plebis eſſet,vocari neminẽ feciſſe. Ea etiã tribunis plebis,auctore Plutarcho,poteſtas eſt, vt ſi pręſens ſit dictator,ſecũda ſit,ſin autem abſit,prima ac

ferme

ferme ſola. Huic præterea magiſtratui nullum integrum dië abeſſe Roma licere ius erat,ius etiã huius tribunitiæ poteſtatis magis ad impediẽdũ eſt q̃ ad agẽdũ,quippe quæ cæteris omnibus collegis volẽtibus & ſi plures ſint,vnus qui nolit & ſe opponat,plus poſſit.Fuit etiam,vt aiũt, tribunitia poteſtas prius apud Romanos publicę dignitatis inſigne,poſtmodũ quoq; iudicialis ordinis obtinuit rationem.Inde nanq; & decretum illud ſenatus, vt Auguſtus Cæſar morum legũq; regimini ac æquè in perpetuũ tribunitiæ prę̃eſſet poteſtati. Vnde apud eos tribunus dictus eſt,ꝙ tribus præeſſet ordinibus,patritio,equeſtri,& plebeio, dicti etiã ſimili modo tribuni plebis à tribu, ꝙ vel tribuũ ſuffragio crearẽtur, vel quòd in tres partes populus diuiſus eſſet,cùm plebs à patribus ſeceſſiſſet,& ex ſingulis ſinguli crearentur:tribuni autem ærarii à tribuendo ære ſunt appellati,quod ærarium ſanè populus Romanus in æde Saturni habuit.

Scriba à ſcribendo nomen accepit,officiũ exprimens vocabuli qualitate.Liuius ab vrbe con.li.ii.Ibi cùm ſtipendiũ forte militibus daretur, & ſcriba cum rege ſedens pari ferè ornatu multa ageret,cùm milites vulgo adirent,timẽs ſciſcitari,vtrũ Porſena eſſet,ne ignorando regẽ ſemet ipſe aperiret quis eſſet, quò temere traxit fortuna facinus?Scribã pro rege obtrũcat. Probus Aemilius de excel.du.exter.gen.in vita Ageſilai,Itaq; eum habuit ad manum ſcribæ loco, quod multo apud Graios honorificẽtius eſt quàm apud Romanos. Nãq; apud nos re vera ſicut ſunt,mercenarii ſcribæ exiſtimantur:& apud illos econtrario nemo ad id officium admittitur, niſi honeſto loco & fide & induſtria cognita, quòd neceſſe eſt omniũ conſiliorũ eum eſſe participem. Cicero in Verrẽ actione.v.Sępe enim noſtri Imperatores ſuperatis hoſtibus optime rep.geſta,ſcribas ſuos annulis in cõcione donarũt. Ab epiſtolis vel à ſecretis etiã is intelligi dicitur,qui ſecreta ſcribit vel epiſtolas. Suetonius in vita Claudii, Sed ante omnes Narciſſum ab epiſtolis & Pallantem à rationibus, quos decreto quoq; ſenatus non præmiis modò ingentibus,ſed quæſtoris prętoriiſq; ornamẽtis ornari libẽs paſſus eſt. Flauius Vopiſcus in vita Carini, Quorũ vitã ſingulis libris Claudius Euſthenius qui Diocletiano ab epiſtolis fuit,ſcripſit. Notarius item ſecretorũ ſcribitur,Flauius Vopiſcus in vita Aureliani,Incidit autẽ, vt ſe res fataliter agunt,vt Mneſteũ quendã quẽ pro notario ſecretorũ habuerat,libertum,vt quidã dicunt,ſuum infenſiorẽ ſibi minando redderet.Caſ.primo,hiſt.Pater enim Candidati ſub Valentino principe geſſit tribuni & notarii laudabiliter dignitatem,qui honor tunc dabatur egregiis, cùm ad imperiale ſecretum tales conſtet eligi,in quibus reprehenſionis vitium nequeat inueniri.

Cancellarius vel à cãcello ala palatii ſic dictus, ꝙ olim ibi officiũ ſuũ exercẽret iuxta theſaurũ imperatoris,cuius ſibi cura demãdata erat,vel à cãcello ſecũdum eã ſignificationẽ,qua dicitur interſtitiũ à Paleſtina regiõe tractũ,vbi tecta cacuminata non erãt,ſed iacebãt in planũ proſtrata. Interſtitia igitur illa inter ꝓpugnacula ſita,parietibus hinc inde erectis, cãcelli propriè dicũtur:Qui verò epiſtolas miſſas recitari volebãt populo,in dicta regione ſuper tecta aſcendebãt & de cãcellis recitabãt,vnde inoleuit vſus paucorũ tamẽ eruditorũ,vt qui populo literas principis habent miſſas exponere,Cãcellarii appellatione nominẽ

tur.Cæ.li.xi.Var.reſpice quo nomine nuncuperis,latere non poteſt quod inter cancellos egeris,tenes quidẽ lucidas fores,clauſtra patentia,feneſtras,ianuas, & quàmuis ſtudioſe claudis,neceſſe eſt vt te cũctis aperias:Nam ſi foris ſteteris,in eis nõ emendaris obtutibus,ſi ingrediaris,obſeruantiũ nõ potes declinare cõſpectus,vide quò te voluerit collocari antiquitas,vndiq; cõſpiceris,qui in illa claritate verſaris. Flauius Vopiſcus in vita Carini, Amicos optimos quoſq; relegit aut tenuit,præfectum vrbi vnum ex cãcellariis ſuis fecit,quo fœdius nec cogitari potuit aliquando nec dici.

Populares & optimates inter ſe differũt. Nam populares,teſte Priſciano,lib. artis Grãmaticæ.v.hi ſunt,qui defendũt populũ,optimates qui defendũt ſenatores.Cicero pro P.Sextio,Duo genera ſemper in hac ciuitate fuerunt,eorũ qui verſari in rep.atq; in ea ſe excellẽtius gerere ſtuduerũt,alteri populares ſe,alteri optimates & haberi & eſſe voluerũt. Qui ea quæ faciebãt,quæq; dicebãt,multitudini iocunda eſſe volebãt,populares:qui ita ſe gerebãt vt ſua conſilia optimo cuiq; probarentur,optimates habebãtur.Idem in eadẽ,Omnes optimates ſunt, qui neq; nocẽtes ſunt,neq; natura improbi, nec furioſi,nec malis domeſticis impediti.Idẽ in eadẽ,Quod eſt præſtãtiſſimum maximeq; optabile ſanis,bonis,& beatis,& cũ dignitate otiũ hoc qui volũt omnes optimates,qui efficiũt ſũmi viri et cõſeruatores ciuitatis putãtur.Ariſtoteles li.v.ethi.Ex dignitate quoq; id apparet,iuſtũ enim illud,quod in diſtribuẽdo cõſiſtit,ſecundũ dignitatẽ quãdã eſſe oportere omnes fatẽtur:ipſam verò dignitatẽ nõ eandẽ omnes eſſe aiũt, ſed populares quidẽ libertatẽ:potẽtes verò opulentiã aut genus:optimates autẽ virtutẽ dicunt.Idem li.iii.poli.Vocare autẽ conſueuimus cũ vnus ad vtilitatẽ cõmunẽ reſpiciens gubernat regiã poteſtatẽ:cùm verò pauci gubernãt, plures tamen vno,optimatũ gubernationẽ,vel ex eo quia optimi præſunt,vel ex eo quia ad optimũ publicum adminiſtrãt.Idem in quarto,Videtur autẽ optimatũ eſſe maximè honores tribuere ſecundũ virtutẽ,finis enim optimatũ virtus:paucorũ verò gubernationis diuitiæ,popularis autẽ libertas. Idẽ in eodẽ, Quo enim ab optimis viris ſimpliciter per virtutẽ eſſet gubernatio reip.& non ad ſuppoſitionem quidem bonorum virorum,eam ſolam iuſtum eſt optimatem appellari.

Proceres,teſte Varrone,principes ciuitatis,quia eminẽt in ea ſicut in ędificiis mutili qdã, id eſt,capita trabiũ quæ ꝓceres nominãtur,quaſi ꝓcedes, Hinc facta trãſlatio eſt ad quoſdã vt proceres dicãtur q ante omnes honore præcedũt. Sunt qui ꝓceres,quaſi ꝓcul à carie,hoc eſt,putredine ac vitiorũ corruptione,dictos putent, quod tametſi principibus cõuenit,maximè propter excellentiã & egregiam,qua prędíti eſſe debent,probitatẽ, falluntur tamẽ inſcitia literarum, nec tã ꝙ eſt,q̃ quod eſſe debet,autumãt:huius ſingularẽ numerũ rarò eſt inuenire.Iuue.lib.iii. Agnoſco ꝓcerẽ,ſalue Getulice, ſeu tu Syllanus,quocũq; alio de ſãguine rarus.In plurali frequẽtiſſimũ eſt:Liui.ab vrbe cõd.li.iii.Et nos,vt decet ꝓceres,vt Fabio nomini eſt nõ indignũ,pugnãdo potius q̃ adhortãdo accẽdamus militũ animos.Luca.in v.Fata vocẽt ꝓcerũ motus hæc cũcta ſequũtur.

Primores ſicut hi ꝓceres,vel primates,vel qui inter reliquos maioris poteſtatis & dignioris in populo.Liu.in primo, Ipſe ad primores Romulus peruolat.

Summates viri potẽtes. Satyrus in comœdia piſcatoria, Summates viri ſimplices facti ſunt ganei: Macrobius. li.i.de ſumno Scipionis, Sed ſummatibus tantũ vtiris, ſapiẽtia interprete, veri arcani conſciis cõtenti ſint: reliqui ad venerationem figuris defendentibus à vilitate ſecretum.

Præſidũ nomine omnes ꝓuincias regẽtes, licet ſenatores ſint, appellãtur: iure præſes is dicitur, qui maius in ꝓuincia habet imperiũ poſt principẽ. Hinc præſidiũ dictũ auxiliũ principale: ſicut ſubſidiũ id quod in auxiliũ ſuccedit dicitur, et milites q̃ in aliorũ tutelã militũ oppidi vel caſtelli, ſimiliũq; collocati ſunt, pręſidiũ vocãtur, vel, vt inq̃t Varro, pręſidiũ dictũ ꝙ extra caſtra præſidebat in loco aliquo, quo tutior regio eſſet, vel quòd ꝓ vtilitate & ſalute, alicuius auxilii gratia pręponitur: ſicut ſubſidium ꝙ poſtpoſitũ eſt ad ſubueniẽdũ laborãtibus.

Satrapes vel Satrapa, is eſt, q̃ locorũ præfectus deſignatur. Plutarchus in vita Eumenis, Tũ capto Ariarate rege, & regione in poteſtatẽ redacta, Satrapes, hoc eſt, locorũ præfectus deſignatur. Regũ libro primo, Et non inueni in te quicquã mali ex die qua veniſti ad me vſq; ad diem hanc, ſed ſatrapis non places. Idem in eodem, Reuertere ergo & vade in pace, et non offendas oculos ſatraparum.

Princeps, ordinis nomen eſt, dictus ꝙ primus capiat: ſicut municeps ab eo ꝙ munera capiat: idem & dignitatis, cui hęc tuenda ex officio, & capitis periculo defendẽda, religiones, auſpicia, poteſtates, magiſtratus, ſenatus auctoritas, leges, mos maiorũ, iudicia, iuriſdictio, fides, prouinciæ, ſocii imperii, laus rei militaris, ærarium: harum rerũ ac tantarum eſſe defenſorẽ atq; patronũ. Spartianus in vita Adriani, Tũc enim mos, vt princeps cauſas cognoſceret, et ſenatores & equites Romanos in conſiliũ vocaret, & ſententiã ex omni deliberatione proferret. Caſſ.ii.hiſtor. Vocabulum principis nulla ſorde maculaſti, ſeruãs dignitatẽ nominis exercitatione virtutis. Ouidius de Romulo & Cæſare ſecũdo faſtorũ, Tu rapis his caſtas duce ſe iubet eſſe maritas, Tu recipis luco, reppulit ille nefas, Vis tibi grata fuit, florent ſub Cęſare leges, Tu domini nomen, principis ille tenet. Te Remus incuſat, veniã dedit hoſtibus ille, Cęleſtẽ fecit te pater ille parẽ.

Domini verò appellationẽ præclariſſimos in rep. principes & duces inuenio declinaſſe: nam et Scipio ipſe prius Italia Hiſpaniaq; recuperata, cùm Aphricã quoq; ſubegiſſet, Hannibale pulſo, nullo tamẽ ſucceſſu dominũ ſe paſſus eſt appellari, niſi à Pœnis, q̃ p̱ æquas cõditiones toties rupto fœdere fraudulẽter iugũ abiecerãt, nõ obtemperãtes, militia abiecit, quaſi reipub. hoſtes infamia notans: Auguſtus quoque Romani decus imperii nec ſerio nec ioco ſe paſſus eſt à quoquã tali nomine appellari. Tertullianus in apologetico cõtra gentes, Auguſtus imperii formator, nec dominũ quidẽ dici ſe volebat. Et hoc enim dei eſt cognomen. Dicã planè Imperatorẽ dominũ, ſed more communi. Sed quando non cogar, dominũ dei vice dicã. Hoc cũ declinaret Auguſtus, meruit profectò patris patriæ cognomen, quod vniuerſi repẽtino maximoq; conſenſu ei detulerunt, ꝙ gratius eſſet pietatis nomen quàm poteſtatis, vtq; ſciret datã ſibi poteſtatem patriæ, quæ temperãtiſſima eſt, liberis conſulens. Quid autem inter patrẽ et dominũ interſit, oſtẽdit probè Terẽtianus ille Mitio, hoc patriũ eſt, inq̃t, potius cõſuefacere filiũ ſua ſpõte rectè facere, q̃ alieno metu, hoc pater hoc dominus intereſt

Dux à ducendo dictus,eſſe enim debet præ cæteris dux in ducendo agmine pręcipuè ſolers,vbi iter quopiam fecerit, & cùm ad difficilem tranſitu ſaltũ venerit, contemplari ſecũ animo ab omni parte loci naturã,comites deinde veteranos,ſi quos habet,quęrere & percunctari ſi hoſtes eo loco,quid ſi à frõte, quid ſi à latere, quid ſi à tergo adorirentur capiendum cõſilii foret,vtrũ ne pergeret qua occœpiſſet ire viá,an eá qua veniſſet repetere ſatius eſſet?Caſtris autẽ deligẽdis quãtũ munimẽto locis cõplexurus,quà opportuna aquatio,quà pabuli lignorũq; copia,quà comeatus expedire,quo tẽpore pugnam inire,aciem ſtruere, ſubſidiis firmare,magnifice adhortari,perterritos milites à metu reuocare, nec verbis tantùm ferocem & ſtrenuum eſſe, ſed operum militarium haudquaquá expertem,qui & ipſe,cùm opus ſit,tela tractare,procedere ante ſigna,verſari in media mole pugnę ſciat,ſciat quoq; cõſilia ſua celare,tacere,diſſimulare,inſidiari,ab inſidiis præcauere,hoſtiũ cogitationes pręripere, ſpeculari,& explorare eorũ vbi copiæ ſint,quãtę quóve genere armorũ,plurimũ enim intereſſe vſuris, quæ deinde turba inermis,quæ leuis armaturæ,quæ impedimenta,quãto ea aut quali præſidio cuſtodiant,deinde dicta nõ tam quàm facta milites ſequi iubere, nec diſciplinam modò ſed exemplũ.Quod diligentiæ genus rectiſſima fortaſſe ratione probabitur,quoties licebit:verùm ſi mutabitur natura loci,ſi mons occurret,ſi flumen obſtabit,ſi collibus,ſyluis,aſperitateq; alia prohibitur,mutabit hoſtiũ genus imminentis conditio diſcriminis,& nunc acie directa,nunc cuneis,nunc auxiliis,nũc legione pugnabitur . Ad hæc inſuper intueri & ſcire quo auſpicio incunda pugna ſit,nec deeſſe fortunę prębenti,ſed oblata caſu flectere ad conſiliũ debet.Illud ad poſtremum prę cęteris in animis ducum habẽdum, nihil in bello debere contemni,neq; ſine cauſa dici,matrẽ timidi flere non ſolere. Horũ igitur omniũ qui ſunt memores & vſu & experientia cõpotes,eos duces dixerim, cæteris iure prętulerim,modò à populo nõ à militibus creati ſint.

Comes,ſocius,ſodalis, comiſq; & collega in quo conueniant,quóve differát, auctorum ſententiis illuſtrium ex his accipe.Comitem dicere debemus,auctore Vlp.ac Labeone eum qui comitetur & ſequatur,quiq; frequentandi cuiuſcũ que gratia vt ſequeretur deſtinatus eſt. Minores etiam comitem & ducem habent,vt Cicero non comitẽ ſe,inquit,ſed ducem prębuit,& alibi:Neq; princeps tunc ad ſalutẽ eſſe potuiſſem,ſi eſſe alii comites voluiſſent:Socius verò nõ minor ſed par eſt,ideoq; duces in bello quoties milites alloquuntur cõciliandę beniuolentię gratia,non ferè appellant comites ſed ſocios,cõmunicãtes quodammodo eorum dignitatẽ cum illis,vt ediuerſo, cùm eoſdẽ cõmilitones vocãt,cõmunicantes eorum conditionẽ atq; ſortẽ cum ipſis:neq; enim dux cõmilito eſt militũ,ſed milites inter ſe cõmilitones, vt apud Virgiliũ Aeneas de militibus ſuis, O ſocii:auctor ipſe in ſua perſona loquẽs de Achimenide,Comes infelicis Vlyſſi:& iterũ,vno graditur comitatus Achate . Neq; ſcitè dixiſſet de Vlyſſe & Aenea hunc eſſe comitem Achatæ,illum Achimenidis,idem tamen ait,Arma deoſq; parant comites:et iterum, Sacra deoſq; tibi commendat Troia penates.Hos cape fatorũ comites.Nunquid dii erant comites Gręcorũ atq; Aeneæ, an duces? Certe dii penates comites erant confeſſione tum Aeneæ, tum ipſorum

rum quoque deorum:nam lib.i. Aeneas ait, victos qui ab hoſte penates Claſſe veho mecum:& in iii,Dii aiunt,Nos te Dardania incenſa tuáque arma ſecuti. Nos tumidum ſub te permenſi claſſibus æquor,ſub te, id eſt,te duce,et te ſecuti ſumus,id eſt,tui comites fuimus.Idem de Græcis quidem dicendũ & de eorũ deis.Idem etiã Sibylla & Aenea, quanquam modò hic modò ille dux erat aut comes,quia ſequebatur Aeneæ voluntatẽ Sibylla, et quaſi miniſtrã ſe præbuit, comes erat:quia verò ducebat præmonſtrans iter & declarans ea quæ ille ignorabat,dux eadem dicitur,tametſi aliquãdo comitem pro ſocio dicimus,vt Cicero in rhetoricis,de viatore qui cùm ante lucem ſurrexiſſet comitem,inquit,ſuum inclamauit,& ſemel ſępius cùm de eodem antea dixiſſet in itinere quidẽ ꝓficiſcentem ad mercatum quendã, & ſecum aliquãtum nummorum ferentẽ eſt comitatus,id eſt,ſecutus.Quare in prętatione artis grammaticę Priſcianus monitus in primis alioſq; monens,monendus tamẽ plurimũ in hæc verba ad Iulianũ ſcribẽs,Tibi ergo hoc opus deuoueo,omnis eloquẽtiæ pręſul,vt quãtũcunq; mihi deus annuerit,ſuſcepti laboris gloria te comite quaſi ſole quodã dilucidius creſcat:Sed quid magis delirũ abſurdumq; q̃ quem dicas tuum ſolẽ,eundem appellare comitẽ tuũ,hoc ipſo ꝙ ſol eſt.Eſt præterea alia inter comitem et ſocium differentia, quòd comes eſt quicũq; ſequitur alterius ductũ , ſocius plerũq; in negotiis ſeriiſq; rebus & fortunę arbitrio ſubiectis.Cæſar in cõmẽtariis,Itaq; Androſthenes prætor Theſſaliæ cùm ſe victoriæ Pompeii comitẽ eſſe mallet q̃ ſocium Cæſaris in rebus aduerſis, omnem agris multitudinẽ ſeruorũ ac liberorum oppidũ coẽgit. Verũ huiuſmodi differentia apertior inter ſociũ et ſodalẽ eſt,ſodalis enim propriè in rebus leuioribus ac ſæpe voluptuoſis.Quintilianus, Quo tandẽ patereris animo,ſi delicatus adoleſcẽs ,præſertim ſplẽdidis opibus, vel ex ætate mores vel ex fortuna traxiſſem,& tẽpeſtiua cõuiuia & puigiles iocos ad vocata ſodaliũ turba ſolutus atq; afflues agerẽ.M.T.Epulabor modicè cũ ſodalibus,ſodalitates enim me quæſtore ſũt inſtitutæ.Idẽ alibi, Ego Plautiũ Laterenſem & ipſũ gratioſũ dico, & habuiſſe in petitione multos cupidos ſui gratioſos, quos tu ſi ſodales vocas ,officioſã amicitiã nomine inqnas vitioſo. Caius autem ſodales,inquit,ſunt,q eiuſdẽ collegii ſunt, quos græci συλλόγους vocant à quo nõ ſanè diſcordat M.Antonius qui Norbanũ quæſtorem ſuum appellat ſodalem:at collegarum appellatione hi continentur qui eiuſdem poteſtatis ſunt.Comis verò benignus eſt homo & facilis,qui aliis non ægrè inſeruit.

Chiliarchæ qui ſingulis militũ milibus præerant:Curt.hiſt.iiii.His inqt cõpoſitis,in regionẽ quæ Satrapone vocatur ꝑuenit,fertilis terra,copia rerũ et omni commeatu abundans:itaq; diutius ibi ſubſtitit,ac ne deſides otio dimitteret animos,iudices dedit,præmiaq; propoſuit de virtute militari certantibus:nouẽ fortiſſimi iudicati cùm eſſent,ſingulis militũ milibus præfuturi, Chiliarchos vocabant,tũc primùm in hunc numerum copiis diſtributis,nanq; antea quingenariæ cohortes fuerant,nec fortitudinis præmia geſſerant.

Centurio is erat,vt inquit Liuius.vii.ab vrbe cond. quem nunc primipilum appellãt,&,auctore Feſto,q nũc cẽturio,antea cẽturionus dicebatur, à centũ dictus,vt inquit Varro,ꝙ cẽtenarius eius iuſtus ſit numerus. Quintilia. libro pri

mo inſti.Diu deinde reſeruatũ ne conſonantibus aſpirarent,vt in Graecis et in triumpis erupit breui tempore nimius vſus, vt choronæ,chenturiones adhuc quibuſdam inſcriptionibus maneant.

Succenturiati milites ſunt non qui in prima ſed qui in ſecunda cẽturia ſunt, vt ſi prima defecerit,iſti quos ſubeſſe diximus, laborãtibus primis ſubueniant, vnde ad inſidiandũ ponitur ſuccenturiatus quaſi armis doloſis inſtructus. Terentius in Eunucho,Ego in ſubſidiis ero ſuccenturiatus.

Decuriones ſunt,qui denis pręſunt equitibus, quidã dictos aiunt ex eo quòd in initio cum coloniæ deducerentur,decima pars eorum qui ducerentur,cõſilii publici gratia ſcribi ſolita ſit. Alii ꝓinde dictos putãt,quòd ſint de ordine curiæ,cuius officium adminiſtrarent. Decuriæ pluribus diſtinctæ nominibus fuere tribunorum & iudicum,propter hoc nongenti vocabantur,ex omnibus ſelecti à cuſtodiendo ſuffragiorũ ſcita in comitiis,& diuiſus hic quoq; ordo erat ſuperba appellatione nominum,cùm alius ſe nongentũ,alius ſelectum,alius tribunum appellaret.

Quaterniones à quatuor militũ quibus præerãt numero dicti. Actuum apoſtolorum.xii.tradens eum quatuor quaternionibus militum cuſtodiendum.

Milites dicti quia mille erant ante in numero,quos Romulus primus ex populo ſumpſit & milites appellauit. vt in lib.primo hiſtoriarum inquit Eutropius. Varro milites dictos aſſerit quòd trium milium legio primo fiebat atque ſingulæ tribus Tatienſium,Ramnenſium, Lucerumq; milia militum mittebãt. Vlpianus apud Iuſtinianum li.xxvii.Militem inquit quaſi milleſimum quemque dictum,hoc eſt,omnem qui ex millenario numero, ſint licet nõnulli noſtri tẽporis iuris periti, Latini ſermonis ignari, qui dictũ putant ex mille maximè ſtrenuum. Alii inter idoneos rerũ ſcriptores vt Helius à mollicie per antiphraſim dictum putant,eo quòd nihil molle ſed potius aſperum quid gerat,ſicut ludum dicimus in quo minimè luditur, vel à græco verbo quod duritiem ſonat. Vnde Maro, Durum à ſtirpe genus natos ad flumina primũ Deferimus,ſæuóque gelu duramus & vndis. Alii à multitudine,vel à malo arcendo militem,militiámque quaſi malitiam,vel multitiam dictam rectè arbitrãtur,cùm eius muneris ſit multitudine malum militiámque hoſtium arcere,tueriq; ciuilis potẽtię partes ac iura, ne quid mali ab illis ciuibus ſuis inferatur:ſicq; ille nõ ſolùm militat qui in acie ſtat & cornu dextrũ læuúmve defẽdit,ſed qui portas tuetur & ſtatione minus periculoſa,nõ otioſa tamen fungitur,vigiliáſque ſeruat,et armamento præeſt:quæ miniſteria quamuis incruenta ſint, in numerum ſtipendiorum tamẽ veniunt.Illud nec obruẽdum ſilentio,vniuerſos qui erant in exercitu qui pedibus & equo mererent,ſine diſcrimine veteres appellaſſe milites,& communi genere protuliſſe nonnunquam:quanquã qui equo non milites modò ſed equeſtri gradu & honore præſtarent:cuius rei fidem facit, quòd milites dicimus etiã non ſatis honeſto exercitio præditos, vt qui reos cuſtodiũt,& qui ad ſupplicium ducunt. Valerius Max.lib.ix.Cn. Carbo magnæ verecũdiæ eſt latinis annalibus tertio in cõſulatu ſuo iuſſu Pompeii in Siciliam ad ſuppliciũ ductus,petiit à militibus demiſſè & flebiliter ſibi aluũ leuare prius quàm expi

raret,liceret,quo miſerrimæ lucis vſu diutius frueretur. Vnde & illud etiã,mili tem & reum eadem ſtringit cathena:quare apud omnes propemodũ inuulgatum videmus vt miles peditem deſignet,eques autem cum honore dicatur.

Tumultuarii milites dicti à tumultu,id eſt,Italico bello vel Gallico, quandò vicinum periculum &ſubitum,& improuiſum bellum ingruit, & nõ eſt ſpatiũ nec tempus conſilii,quod ſingulos iurare patiatur,vt inter Fabios fuit, ſed prin ceps patratus, ſiue cõſul intrat templũ, & arripit vexillũ,& inquit,Qui rẽp.ſal uam vult me ſequatur.Euocati milites non ſunt,verũ pro milite cũ ingruit neceſſitas et propriẹ vires non ſuppetunt,aliunde euocantur.De his Criſpus, Ne quis miles,neu quis pro milite & ab his alibi omnes euocatos & cẽturiones.

Auxiliares dicuntur in bello ſocii Romanorum externarum nationũ, dicti ex Græco vocabulo quod nos dicimus rerum creſcentium auctionem.

Sacramento rogati hi ſunt,qui plenam militiam habent,& xxv.annis in militia tenebantur, quique in remp. iurant ſe non redire, niſi præcepto conſulis poſt completa ſtipendia,id eſt,militiæ tempora.

Legimus apud Iul. Cæſarem aliud militiæ genus in Gallia fuiſſe pecunia cõ ductum,Solidurios ipſi vocant,qui neq; nunc ibi neq; alibi vſquam ſunt : horũ conditio eiuſmodi erat,vt cum his quorum amicitiæ ſe deuouiſſent omnem ſu bire fortunam,& ad vltimum etiam mori vellent,nec poſt ipſos vitam vllã pati poſſent,quin ſi aliter mori non daretur,mortem ſibi manu propria conſciſce rent.Mirum genus militum, his noſtris temporibus aduerſum,neq; quiſquam ex eo numero inuentus à ſeculis ferebatur,qui hoc facere renuiſſet.

Mercenarii à mercede dicti,vt hi quos anno ab vrbe cond.circiter.d.xl: Sem pronio Graccho Fabioq; Maximo conſulibus,Scipionis fratres res in Hiſpaniis gerẽtes,ex Celtiberis militibus pecunia ſolicitatis ab hoſtiũ ſocietate in ſua caſtra traduxere. Quo primũ tempore externa manus in caſtris Romanorum cœ pit haberi:nihil enim, Liuio teſte,in Hiſpania memorabile geſtum pręter quàm quòd Celtiberum iuuentutẽ eadem mercede, quæ facta cũ Carthaginenſibus erat, Imperatores Romani ad ſe perduxerunt & nobiliſſimos Hiſpanos ſupra trecentos inde in Italiam ad ſolicitandos populares qui inter auxilia Hanniba lis erãt,miſerunt:id modò eius anni in Hiſpania ad memoriã inſigne eſt, quòd mercenarium militem in caſtris neminem antequam tum Celtiberos Romani habuerunt.

Equites dicti quòd eis in legationes ituris equi dabantur de publico,vel cùm militandum foret,vt non pedites ipſi, quemadmodũ plebs ſordida reliqua,ſed digniori militiæ genere maiorique honore regem ac Imperatorẽ in bellum eun tem equites ſequerentur.Liuius,hæc vbi inter ſigna peditum dicta dedit,aduo lat deinde ad eqtes,agite iuuenes,inquit,præſtate virtute peditẽ, vt honore atq; ordine præſtatis.In his quoq; qui ad equitatum trahebantur,nomen ſæpe variatũ inuenio.Prius enim ſub Romulo regibusq; appellati ſunt celeres,vel à cele ritate vel à duce Celere,qui dicitur Rhemum occidiſſe,in cuius gratię vicem à Romulo fieri tribunus militum meruit:hique trecẽti fuere,quos Romulus tum bello tum pace ad ſui cuſtodiã corporis habuit:hi deinde flexumenes dicti, po

ſtea

ſtea Troſuli, cùm Troſulum oppidũ in Tuſcis citra Vulſinos ſine vllo peditũ auxilio cepiſſent, huiusq; nominis appellatio durauit vltra C. Gracchum: Iunius poſtea qui ob amicitiã eius Gracchianus eſt appellatus, ſcriptum reliquit his verbis, Quod ad equeſtrem ordinem ſpectat, antea Troſulos, nunc equites vocãt, ideóque quia nõ intelligũt Troſulus nomẽ quid valeat, multos pudet Troſulos vocari. Quo autẽ honore equeſter locus vel gradus apud maiores fuerit oſtendit M. T. Cicero in oratione ad iudices pro Plancio, Video inquit quid dicã, hic familia cõſulari eſt, ille prætoria, reliquos video eſſe in equeſtri loco, ſunt omnes ſine macula, ſunt æquè boni viri atq; integri, ſed ſeruari neceſſe eſt gradum, cedat conſulari generi prætoriũ, nec contendat cum prætorio equeſter locus: idem Cicero, Demùm equeſter nomen in cõſulatu ſtabiliuit ſuo Catilianis rebus ex eo ſe ordine profectũ eſſe celebrãs, quo tempore hoc. iii. corpus in rep. ſtatutũ factumq; eſt, cœpitq; adiici ſenatui populóq; Romano & equeſter ordo.

Deſultor is eſt qui de vno equo ad aliũ ſe trãsfert. Liui. ii. belli pu. lib. iii, Ne omnes Numidę in dextro locati cornu, ſed quibus deſultorũ in modum binos trahentibus equos, inter acerrimam ſæpe pugnam in recentem equum ex feſſo armatis tranſultare mos erat, tãta velocitas ipſis, támque docile equorũ genus, cùm hoc modo inſtructi ſtarent.

Procurſatores à procurrendo dicti. Liuius belli punici ſecundi lib. ix. Velites ſubſidio miſit, à quibus vbi per procurſatores commiſſa pugna miſſa eſſet, Lęlium cum equitatu impetum ex occulto facere iubet.

Pedites quòd pedibus nõ equis inniterentur dicti, horũ nomẽ ſemel tantùm variatum inuenio, & ab Iphicrate Athenienſi, qui multa in re militari noua attulit, multáq; meliora fecit: nanq; pedeſtria ille arma mutauit, & cùm ante illũ Imperatores maximis clypeis, breuibus haſtis, minutis gladiis vterentur, è contrario ille peltam pro parma fecit, à quo poſtea Peltaſtæ pedites ſunt appellati, vt ad motus concurſúſque eſſent leuiores.

Accenſus, Q. Aſconio teſte, nomen eſt ordinis & promotionis in militia, vt nũc dicitur princeps & cornicularius. Accenſos Cato adminiſtratores eſſe ſcribit: alii accenſos militiæ genus eſſe adminiſtrantibus proximũ, perhibent. Varro, vt coſſ. vt prætores, qui ſequuntur in caſtra accẽſi dicti, quòd ad neceſſarias res ſæpius acciantur velut accerſiti, quos nunc dicimus deputatos: vel accenſi dicebantur qui in locum mortuorum militum ſubitò ſubrogabantur, ita dicti quòd ad cenſum adiiciebantur.

Adſcriptitii veluti quidam ſcripti dicebantur, qui ſupplendis legionibus adſcribebantur: hos et accenſos dicebant, quòd ad legionũ cenſum eſſent adſcripti, vel quòd olim inermes armatis militibus adſcribebantur, qui ſuccederent ſi quis eorum deperiſſet.

Leuis armaturæ ſiue leues, viii. ab vrbe condita teſte Liuio, qui haſtam tantùm gęſſaque gererent, vocabantur.

Expediti & impediti ab eodẽ denominationẽ ſibi vendicãt, aut ex ſolutis militibus aut illigatis. Siſenna hiſtor. lib. iii. Inermes armat impeditos expediti ſine vllo ſuorũ vulnere cũctos interficiũt, vel expediti & impediti dicti, quòd

milites

milites ac bellatores expeditos curis & domeſticis affectibus abſolutos eſſe oportet,& impeditos ac ligatos.

Ferentarii,qui leui ſunt armatura milites inſtructi ad bellum,vt fundis & lapidibus,enſe,telis,& his armis quæ feruntur non quæ tenētur:Saluſtius in Catilinario,Poſteaquam eò vētum eſt vt à Ferētariis prælium committi poſſet, maximo clamore cum infeſtis ſignis concurrunt, pila emittunt & gladiis res geritur:hos Varro à ferēdo etiam dictos putat, verū eodem teſte,equites dicti ſunt ferentarii,qui eo modo habebant arma quo feruntur,vt iaculum,eiuſmodíque equites pictos vidiſſe inquit ſe in Aeſculapii æde vetere,& ferētarios aſſcriptos: Cato autem eos referentarios dixit, quòd tela ac potiones militibus pugnantibus miniſtrabant.

Pygmæos mōtana Indiæ incolētes,quibus eſt vicinus Oceanus,exiguæ adeò proceritatis homines eſſe quidam auctores non leues tradidere,vt cubitalē mēſuram non excedāt,belligeros tamen:hos enim aiunt arietum caprarūmque dorſis armatos inſidentes continuum bellum gerere cum gruibus.Iuuenalis,

Ad ſubitas Thracum volucres nubēmque ſonoram,
Pygmæus paruis currit bellator in armis,
Moxque impar hoſti,raptuſque per aëra curuis
Vnguibus,à ſæua fertur grue,ſi videas hoc
Gentibus in noſtris,riſu quatiere:ſed illic
Quanquam eadem aſſiduè gerantur prælia,ridet
Nemo,vbi tota cohors pede non eſt altior vno.

Arimaſpi hominum in Pōto genus,vno oculo in frōte media cum Gryphis aurū cuſtodiētibus aſſiduè bella gerentiū, quoſque fama eſt non incelebris Pompeii contra Cæſarem Philippicis in campis partes ac ſigna ſecutos fuiſſe,Vnde Lucanus in tertio,

Hinc & Sydoniæ gentes,auroque ligatas
Subſtringens Arimaſpe comas.

Amazones Scythicæ mulieres bellicoſiſsimę,quę excidio coniugum & pacetum armis quęſita ne genus interiret concubitum finitimorum ineāt, ſi qui mares naſcantur interimant, virgines in eundem ipſis morem nō otio neque lanificio,vt cæteræ mulieres,ſed armis,equis,venationibus exerceant,inuſtis infantium dextris mammillis,ne ſagittarū iactus impedirētur.Vnde & à Græcis eo quòd mammis careant Amazones appellantur. Curtius lib.quarto,veſtis non toto Amazonū obducitur corpori:nam læua pars ad pectus eſt nuda,cętera deinde velantur:nec tamē ſinus veſtis modo colligunt,infra genua deſcēdit,altera papilla intacta ſeruatur,qua muliebres ſexus alāt, aduritur dextra vt arcus facilius intendant,& tela vibrent:nam vt poëta meminit,

Pulſant & pictis bellantur Amazones armis.

Argyraſpides ob arma deargentata ſic dicti milites,qui ſub Alexādro militabant. Oroſius tertio hiſtoriarum, Quare vltimo conſilio Argyraſpidas ob arma argentea ſic dictos,hoc eſt,milites qui ſub Alexādro militauerant in auxilium rogat.Iuſtinus in epitome Trogi Pompeii. xii. Cui glorię vt etiam exer-

citus

citus ornamenta conuenirent,phaleras equorum & arma militum argento indu cit,exercitúmque ſuum ab argẽteis clypeis Argyraſpides appellauit.Liuius ab vrbe cõd. xxxvii. Ab eadem parte paulùm prorupto cornu regia cohors erat, argyraſpides à genere armorum appellabantur.

Capite cenſi milites vocabãtur, qui nullo vel qui quàm paruo ęre cẽſebãtur: hi nanq; niſi in tumultu maximo & aſperis reip.temporibus,cùm iuuẽtutis ino pia eſſet,in militiam tumultuariam legebantur,armaq; his ſumptu pub.præbe bantur,& non capitis cẽſione,ſed proſperiore vocabulo à munere officioq; pro lis edendę,Proletarii appellati ſunt,quòd cum re familiari parua haud quaquã poſſent remp.iuuare,ſobolis tamen gignendæ copia ciuitatẽ frequentarent.Ca pite cẽſos primus C.Marius, vt quidã ferunt,bello Cymbrico,vel potius,vt in- quit Criſpus,bello Iugurthino milites ſcripſiſſe traditur,cũ factũ antè in nulla memoria extaret.

Cataphracti equites hi dicuntur,qui & ferro muniti ſunt, & equos ſimiliter munitos habent.Liuius xxxv.ab vrbe cõdita,His,vt pleriq; quos opes alũt,va- niloquiis maria terráſque inani ſonitu verborum compleuit,equitum innume- rabilem vim traiici Helleſpõto in Europam , partim loricatos quos cataphra- ctos vocãt.Idem xxxvii,Pręter rectorem quaterni armati ad latus dextrũ pha langitarum mille & quingentos Gallo græcorum pedites oppoſuit:his tria mi lia peditum loricatorum,quos cataphractos ipſi appellant,adiunxit.

Geloni,vt inquit Pom. Mela Coſ.lib.ii.non loricis ſed hoſtiũ cutibus equos ſeq; velabant,illos reliqui corporis,ſe capitum.

Cetrati à cetris,hoc eſt , breui ſcutorũ genere muniti & armati milites dicti. Liuius ab vrbe condita xxxv,Nauigia parua in ſtationem occultam agri Argi ui contraxit,in ea expeditos milites cetratos pleroſque cum fundis & iaculis & alio leui genere armaturæ imponunt.Idem in eodem,Cetrati itaq; quantum la titudo vallis patiebatur inſtructi ſederent,vt facile per interualla ordinum fu- gientes ſuos acciperent.

Pilani,teſte Varrone,dicti quòd pilis à principio pugnarent,pòſt commutata re militari minus illuſtres facti.Ouidius.iii.faſtorum,

Inde patres centum denos ſecreuit in orbes,
 Romulus haſtatos inſtituítq; decem:
Et totidem princeps, totidem pilanus habebat,
 Corpora legitimo quiſq; merebat equo.

Velites expediti & leui armatura milites à volitãdo ob celeritatem dicti,teſte Oroſio libro quarto hiſtoriarum:vel à græco βάλλειν,id eſt,iaciẽdo,hi tripedalem parmam habent,& in dextra haſtas quibus eminus vtuntur, gladio Hiſpaniẽſi accincti,cum armis ſuis poſt terga equitum conſidebant, continuóque pedites ipſi ex alia parte equitibus per quos aduecti fuerant dimicãtibus,hoſtẽ pertur- babant:Quod ſi pede collato pugnandum ſibi erat,tranſlatis in læuã haſtis,gla dium ſtringebant,vt velites etiam in legionibus eſſent. Auctorem peditũ equi- tibus immiſcendorũ centurionẽ Q. Neuium ferũt eo bello primũ,quo Capuã nobiliſſimã ac potentiſſimã quondã vrbẽ Fuluius Flaccus Imperator obſedit.

Velatos

Velatos appellāt veſtitos & inermes milites, qui exercitum ſequebātur,quiq; in mortuorum militum locum ſubſtituebantur.

Volones dicti ſunt milites qui poſt Cannēſem plagā vſq; ad octo milia ,cùm eſſent ſerui,volūtariè ſe ad militiam obtulerunt,& cum ſponte hi vellent, Volones appellati.

Tituli milites proinde ſic appellantur,quòd patriam tuerentur,vnde & Titi prænomen ortum eſt. Titulum autem dici ait Numa Pompilius de pontificalibus ſcribens,pallium quo ſacerdotes caput tutabant,cùm ad ſacrificium acceſſiſſent,ſicut & Virgilius,

Et caput ante aras Phrygio velamus amictu.

Rorarii milites qui leui armatura primi prælium committebant,quòd vt rōs ante imbrem,ſic illi ante grauem armaturam prodibant,Rorarii dicti.

Beneficiarii dicebantur milites,q̄ vacabāt muneris beneficio,ſicut cōtrà munifices vacabantur qui non vacabant,ſed munus reip.faciebāt, vel Beneficiarii militū genus,qui ex eo ita appellantur quia promouētur ad honores beneficio tribunorum,vt inquit Vegetius,idq; confirmatur auctore Cæſare in commētariis ſuis,cuius verba hæc ſūt,Hæc erāt milia xlv.euocatorū circiter duo,quę ex Beneficiariis ſuperiorū exercituū ad eū cōuenerāt,quę tota acie diſperſa erant.

Dupliciarii milites dicti,vt Varro inquit,quibus ob virtutem duplicia cibaria vt darentur inſtitutum eſt.

Latrones conducti milites vocantur:Moris enim erat vt hos Imperator circà ſe haberet,et primò mitteret ad omne diſcrimen, et quanquam græcum eſt nomen,Varro tamen dicit hoc poſſe habere etiam latinam etymologiā, vt latrones dicti ſint,quod circa latera erant regi quaſi laterones,atq; ad latera habebāt ferrum,quos poſtea à ſtipatione Stipatores adpellarunt, & quia cōducebantur, & ea merces dicitur μισθὸς ab eo veteres poëtæ nonnunquam milites mercenarios appellant latrones, aut quòd latrocinari militari eſt mercede,aut q̄ latent ad inſidias faciendas,quos nunc Satellites vocant.

Sicarii latrocinantium genus ſicas & gladios ſub veſte deferentium. Ioſephus bello Iudaico libro ii. Sic enim regione purgata aliud genus latrocinantium in Hieroſolymis oriebatur,hi autem ſicarii vocabātur,die claro & in media ciuitate paſſim quoſque interficientes,potiſſimùm verò diebus feſtiuis miſcebātur vulgo,& ſicas ſub veſte geſtantes,his diuerſos quoſque interficiebāt, ac deinde collapſis hominibus,illi inter reliquos de ſcelere quęrebāt,qua fraude extra ſuſpicionem manebant. Idem in eodem, Inter infirmiorem autem vulgum multi irrumpentes ſicariorū,ſic enim vocant latrones,gladios in ſinibus gerentes, audaciſſimè vtebantur opere quod adorti erant.

Deſiderati milites ſecundum conſuetudinem deperditi vel qui perierūt, vel ſecundum rationem dictos puto,quòd abſentium rerum nec dum inuentarum ſint deſiderium. Cicero pro A. Cluentio, Aſinius verò breui illo tēpore quaſi in hortulos iret,in harenarias quaſdam extra portam Eſquilinam perductus occiditur,qui cū vnum iam & alterū diē deſideraretur, neq; in his locis in q̄bus ex conſuetudine quærebatur,inueniretur,& c. Cæſar ſiue alius pro eo xi. Duobus

his vnius

his vnius diei pręliis Cæſaris deſiderati ſunt milites.dcccclx.idē li.xii.Eodém que die Lariſſam peruenit,in eo prælio non amplius trecentos milites deſidera uit.Q.Curtius quarto,Cecidere Perſarum quorum numerũ victores finire potuerunt milia xl.Macedonum minus trecenti deſiderati ſunt. Idem in tranſitu Tigris, Nec quicquam præter paucas ſarcinas deſideratum eſt.

Triarii milites,teſte Varrone,ſic dicti,quòd in acie tertio ordine extremis ſubſidio ponebātur,quodq; hi ſubſidebāt ab eo ſubſidiũ dictũ.Plautus, Agite nũc ſubſidete omnes quaſi ſolēt triariis.Liuius ab vrbe cõd.xxxvii,Haſtatorũ prima ſigna,deinde principũ erāt,triarii poſtremos claudebāt.Idē in octauo,Triarii ſub vexillis conſidebāt ſiniſtro crure porrecto,ſcuta innixa humeris,haſtas ſurrecta cuſpide in terrā fixas,haud ſecus quàm quæ vallo ſepta acies inhorreret tenētes : ſi apud principes quoq; haud ſatis proſperè eſſet pugnatũ,à prima acie ad triarios rediiſſe,cùm laboratur,prouerbio increbuit.

Retiarii nomē ab armaturæ genere ortum perhibetur:contra enim pugnantem Mirmillonē retiarius ferebat occultè rete,quod iaculum appellatur, vt aduerſarium cuſpide inſiſtentē operiret, implicitumq; viribus ſuperaret:huic retiario pugnanti aduerſus Mirmillonē,cantabatur,nõ te peto,piſcem peto,quid me fugis Galle?quia mirmillonicum genus armaturę gallicũ eſt,ipſiq; Mirmillones antè Galli appellabātur,in quorũ galeis piſcis effigies inerat:quod genus pugnæ inſtitutũ eſt à Pittaco ex ſeptē ſapiētibus vno, & exercitus Imperatore, qui aduerſus Phrynonem Athenienſiũ ducem qui pancratiaſtes et olympioni ces fuerat dimicaturus, propter controuerſias finium quæ erāt inter Atticos & Mitilenos,rete ſub clypeo occultè lato impediuit Phrynonem,& dũ non cauit inuoluit.

Gregarii humilis militiæ ac vulgatæ milites qui ex minoribus & extraordinariis ſunt,cũ alii maiores & ordinarii dicātur.Iuſtinus epit.Trog.Pomp.xiii. Prima Ptolomæo Aegyptus Aphricę Arabięq; pars ſorte venit,quem ex Gregario milite Alexander virtutis cauſa prouexerat.Idē xxxviii,His auditis Antiochus occupandum bellum ratus,exercitum quem multis finitimorum bellis indurauerat aduerſus Parthos ducit,ſed luxurię nõ minor apparatus quàm militiæ fuit:quippe octoginta milia armatorum ſecuta ſunt trecēta lixarũ ex quibus coquorum, piſtorum,ſcortorumq; numerus fuerit maior:argēti certè auriq; tantum,vt etiam Gregarii milites auro caligas figerent proculcarentq; materiam,cuius amore populi ferro dimicant.

Optiones appellantur hi milites quos decurio aut centurio optat ſibi rerum priuatarum miniſtros,quo facilius obeat publica officia : optiones autē dicti ꝙ ſint electi,nã optare,eſt eligere:ſicut eſt illud,Optauitq; locũ regno,id eſt,elegit,

Optices quoque ab optãdo appellati eò quòd antecedētibus ægritudine prępeditis tanquam adoptati eorum atq; vicarii,ſolent vniuerſa curare.

Excubitores dicti pro eo quòd excubias ſemper agunt,ſunt enim ex numero militum.

Procubitores autem dicuntur, qui noctu cuſtodiæ cauſa ante caſtra excubabant,cùm caſtra hoſtium in propinquo eſſent.

Strenuus,

Strenuus,efficax,gnauus,vigilans,fortis ſic dictus, ꝙ ſternendo aduerſa renuat. Liui.viii.ab vrbe condita,Cn.Cornelio C.Lentulo.P. Philone iterum coſſ.Palæpolim ad res repetendas miſſis,cùm relatũ eſſet à Gręcis, gente lingua magis ſtrenua q̃ factis ferox reſponſum. Iuſtinus epit. Trog. Pomp.xii. Nam & manu ſtrenuus,& in concionibus perfacundus habebatur.

Transfuga, Vlpiano teſte,non eſt ſolus accipiendus, qui ad hoſtes in bello transfugit,ſed & qui per induciarum tempus, ad eos cum quibus nulla amicitia eſt,fide ſuſpecta,transfugit.

Fugitiuus,vt Ofilius inquit,is eſt qui extra domini domum fugæ cauſa, vt ſe à domino celaret,mãſit.Cęlius autẽ fugitiuũ eſſe ait eũ,qui ea mente diſcedat,ne ad dominũ redeat,tametſi mutato conſilio ad eum reuertatur. Nemo enim tali peccato inquit pœnitentia ſua nocẽs eſſe deſinit.Caſſius quoq; ſcribit fugitiuũ eſſe, qui certo ꝓpoſito domũ relinquit. Apud Iul.itẽ relatum eſt fugitiuũ ferè ab affectu animi intelligendũ eſſe,nõ vtiq; à fuga.Nã eũ qui hoſtẽ,aut incendiũ,latronẽ,ruinámve effugeret,q̃uis fugiſſe eſt verũ,nõ tamen fugitiuũ eſſe. Apud Labeonẽ & Cęliũ quęritur, ſi quis in Aſylũ confugerit,aut eò ſe cõferat quò ſolẽt venire qui ſe vęnales poſtulãt,an fugitiuus ſit? Ego puto nõ eſſe eũ fugitiuũ,qui fecit id qđ publicè facere licere arbitratur,nec eum quidẽ qui ad ſtatuã Cęſaris confugit,fugitiuũ arbitror, nõ enim fugiendi animo hoc fecit,Idẽ puto et in eum qui in Aſylũ,vel quid aliud ſimile confugit, quia nõ fugiendi animo hoc fecit:ſi tamen ante fugit,& poſtea ſe cõtulit,non ideo magis fugitiuus eſſe deſinit. Item Cęlius ſcribit placere eum quoq; fugitiuum eſſe, qui eò ſe conferat vnde eum dominus recuperare non poſſit:multoq; magis illum fugitiuum eſſe,qui eo ſe conferat, vnde rbduci non poſſit.

Tyrones dicuntur fortes pueri,qui ad militiã deliguntur,atq; armis gerendis habiles exiſtunt, vnde & Tyrones dicti. Tyro etiam rudem & ignarũ ſignificat. Proinde Cęſar Tyrones neq; in ludo neq; p laniſtas, ſed in domibus per equites romanos atq; etiam per ſenatores armorum peritos erudiebat: hi enim antea probantur, ſicut mos fuit Romę puberes exercere armis,& ſub cuſtodibus eſſe,poſtea militare,de quibus poëta nobiliſſimus, Et primo flore iuuentus.Inde Tyrunculus per diminutionem paruus Tyro dicitur.

Veterani legionarii dicuntur,quiq; iam in vſu prælii non ſunt,poſtq; multos militiæ labores quietis ſuffragium conſequuntur. Veteranus etiam Modeſtino auctore eſſe creditur,non ſolũ legionarius,ſed omnis qui qualitercunq; militauerit,& honeſtè eſt ipſe abſolutus.

Emeriti dicũtur ſoluti militia,et quia merere militare dicitur ob ſtipẽdia.ſ. quæ merentur:ſicut emeriti ſtipendii, vel emeritæ militię,q militia perfuncti ſunt nominãtur:q extra meritũ ſtipẽdii & militię poſiti,ſicut miles olim poſt lx.vel lxx.annũ,qui à labore ſolutus nõ cogebatur militare,agro vel villa donatus.Nonnullarũ enim rerũ publicarũ hic mos eſt,vt poſt ſexageſimũ ad militiã nemo cogatur,in pluribus detur remiſſio iuſta poſt lxx.Iuſti.Epi.Trog, Pomp.li.xi.Alexand.cùm contra Perſarũ tam periculoſum bellũ,exercitum legeret,non iuuenes robuſtos,nec primũ florem ætatis,ſed veteranos,plęroſq;

etiam emeritos militiæ, qui cum patre & patruis militauerant, elegit. Quinti lianus, Emeritis hinc bello ſtipendiis, & per translationem à poëta præclaro emeriti boues dicuntur in Georgicis quoque.

Armiger eſt qui tela gerit, & arma tantum domini ſui, vt ſcutum, pilũ, arcũ, cęteraq́; id genus, vt quidã perhibent, qui eos imperitię quoq; arguunt, qui armigerũ vocant armatũ equitẽ, qđ à clariſſimis rerum geſtarũ ſcriptoribus haudquaq̃ obſeruatũ inuenio. Liui. ab vrbe cond. xxii. Donec inſuper eques cui Ducario nomen erat, facieq́; noſcitans coſ. inquit, hic eſt cũ popularibus ſuis qui legiones noſtras cecidit, agroſq́; & vrbẽ eſt depopulatus, iam ego hãc victimã manibus peremptorũ fœde ciuium dabo, ſubditiſq́; calcaribus equo, per confertiſſimã hoſtium turbã impetum fecit, obtruncatoq́; prius armigero, qui ſe infeſto venienti obuiã obiecerat, cõſulem lancea transfixit, ſpoliare cupientẽ, &c. Curtius, Atarras antè cum trecentis armatis intrauerat regiã, huic decẽ ſatellites traduntur, quorũ ſingulos deni armigeri ſequebantur, hi ad alios coniuratos comprehendendos diſtributi. Seneca tragicus in Hippolyto de Amazonibus, Et prorſus iſte gentis armigeræ furor odiſſe Veneris fœdera, & caſtum diu vulgare populis corpus. Suetonius in vita Octauiani, Cæterum numerum partim in vrbis, partim ad ſuam cuſtodiam adlegit, dimiſſa Calliguritanorum manu, quam vſque ad deuictum Antonium, item Germanorũ, quam vſque ad cladem Variam inter armigeros circa ſe habuerat.

Lixę qui exercitum ſequuntur quęſtus gratia, dicti ꝙ extra ordinẽ militiæ ſunt, eiſq́; liceat quod libuit. Alii eos à Lixa adpellatos dicunt ꝙ & ille Herculem ſit ſecutus, vel quòd lixæ militibus aquam ad caſtra vel tentoria ſolerent ferre, quam li[illegible]am veteres dixere, quamq́; coctam elixam dicimus: quidã à liguriendo quæſtum. Liuius xxiii. Lixæ caloneſq́; & alia turba cuſtodię impedimentorum oppoſita, vt paucitatem maxime ſpernentibus Pœnis, ingentis repente exercitus ſpeciem fecerit. Calones Nonio teſte militum ſerui, dicti quòd ligna militibus ſubminiſtrent, ſiue ligneas ferant clauas.

Cacula etiam militis ſeruus. Plautus, Video caculam militarem: & dicitur à Græco κάλον quòd fuſtibus clauiſq́; ligneis ad tutelam dominorum armari ſoliti ſũt, iſq́; qui huiuſmodi claua et teli genere vtitur, Clauator adpellatur.

Auctoratus miles is dicitur, qui obligatus & ſubiectus eſt. Sueton. libr. iii. De legendo vel auctorando milite ac legionum & auxiliorum deſcriptione: ex quo fit auctoramentum, quod quaſi obligatio eſt rerũ, vel ſtipendiũ quoddam, vel pretium cuiuſdam militiæ ac pugnæ actioniſque.

Exauctoratus inſignibus militaribus amotus: exauctorare enim eſt inſignia militaria detrahere, auctore Vlp. Si enim Iuliano accedimus, ſi quis militem exauctorauit, inter infames effecit, licet non addidiſſet ignominiæ cauſa eum exauctoraſſe: exauctorare quoq;, Iuliani pace dixerim, eſt nõ ſolũ infamẽ militẽ reddere, verũ ducẽ ab imperio ſuo dimittere, vel miſſũ militẽ facere, illũq́; honeſta miſſione militiæ plerũq; donare. Liu. li. xxix. Vbi ex his vnus auſus eſt dicere, ſe ꝓrſus, ſi ſibi vtrũq; velit liberũ eſſe, nolle militare: tum Scipio, Ex quo igitur adoleſcẽs qđ ſentires nõ diſſimulaſti, vicariũ tibi expedi iã cui tu

arma

arma equũq́;,et inde cętera inſtruméta militiæ tradas, & tecũ hinc extéplò domum ducas,exerceas,docendum cures, equo armisq́; læto conditioné accipiéti vni ex ccc.quos inermes habebat tradidit:vbi hoc modo exauctoratũ equitem cũ gratia imperatoris cæteri viderũt,ſe q́ſq́; excuſare & vicariũ accipere.Iulius Frontinus ſtratag.quarto,Diuus Auguſtus Veſpaſianus cũ quẽdã adoleſcenté honeſtè natũ,militiæ inhabilẽ,anguſtiarũ rei familiaris gratia eductum, ad lõgioré ordiné erexiſſet,cenſu cõſtituto honeſta miſſione exauctorauit.Iam hucusq́; perductus liber iſte claudendus eſt,eiusq́; prolixitatis modus adhibendus: verùm quia nonnulla etiã mihi in hoc adhuc video ponẽda eſſe, quæ ſint illa proximus liber cõmodius indicabit, ne hunc tam prolixũ vlterius oneremus.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum,de re Militari Liber Nonus.

Quid quotuplexq́; bellum,& unde cætera bellici exercitus uocabula, acierum ſingularumq́; denominationum cauſæ.

QVoniam ſuperiori volumine, Sigiſmunde Pandulphe,vocabula militaris ac publici honoris priſca et pręclara per varias eorũ origines & officia monſtrauimus, bellici nũc exercitus intactũ ne quid aliorum relinquatur,is ſequẽs liber patefaciet, cauſasq́; ſingulorum ac denominationes ſeorſum aperiet et explicabit. Bellum quod eſt multiplex, ſuisq́; diſtinctum nominibus, cum aliud internum ſit,aliud externum,aliud ſeruile vel ſociale vel pyraticũ, vt antê diximus:dictũ à belluis,quòd belluarum ſit pernitioſa diſſenſio:vel vt Seruio placet,ſicut à lucendo lucus dictus eſt,ſic à nulla re bella bellum,eò quòd cõtrà ſit horridũ et peſſimum,vnde bella horrida bella : alii à Belo qui primum gladium ferreum produxit.Caſſi.primo hiſt.Poſtea Belus ferreum gladiũ primus produxit,à quo bellum placuit denominari:& eſt bellũ tempus omne quo præparatur aliquid pugnę neceſſarium illis quo pugnetur:vel bellum eſt totũ tempus quo in militia ſumus,quod indocti noſtri temporis Guerrã vocant,vt bellum Gallicum,bellum Punicum,bellum Macedonicum.

Duellum bellũ videlicet, quòd duabus partibus de victoria contendentibus dimicatur,vt inquit Feſtus.Bellum enim ante duellũ vocatũ,vt alii perhibent, eò quòd duæ ſint partes dimicantium, vel quòd altera faciat victoré, altera victum:poſtea verò mutata & detracta litera dictũ eſt bellũ.Horat.prim . Epiſt.

Græcia Barbariæ lento colliſa duello,
Stultorum regum & populorum continet æſtum.

Ouidius vi.Faſtorum,

Hac ſacrata die Tuſco Bellona duello, Dicitur & latio ꝓſpera ſemper adeſt. Liui. primo ab vrbe condita, Dic,inquit,ei quem primùm ſententiã rogabat, quid cenſes? Tũ ille,puro pioq́ duello quærendas cenſeo. Idem.xxxvi. Si duellum,quod cum rege Antiocho ſumi populus iuſſit,id ex ſententia Senatus,populique Romani cõfectum erit, tum tibi Iupiter Populus Rom.ludos magnos dies decem continuò faciet.

Tumultus grauius vrget quàm bellum:poteſt enim,teſte Cicerone,eſſe bellũ ſine tumultu, tumultus eſſe ſine bello non poteſt. Quid eſt enim tumultus niſi perturbatio tanta,vt maior timor oriatur:vnde etiam nomẽ eſt dictum tumultus. Itaq́ maiores noſtri tumultum Italicum,quòd erat domeſticus, tumultum Gallicum quòd erat Italiæ finitimus:prẹterea nullum tumultum nominabant: grauius autẽ tumultum eſſe quàm bellum hinc intelligi licet, quòd bello Gallico vacationes valent,tumultu non valent,ita fit quemadmodum dixi,vt bellum ſine tumultu eſſe poſſit,tumultus ſine bello eſſe non poſſit.

Turbam appellari Labeo ait,ex genere tumultus,idq́ verbum ex Græco cõtractum : turbam autem ex quo numero admittimus, ſi duo rixam commiſerint vtique non accepimus in turba id factum,quia duo turba non propriè dicuntur : enimuerò ſi plures fuerint decem aut quindecim homines turba dicetur : quid ergo ſi tres aut quatuor? turba vtiq́ non erit,& rectiſſimè Labeo inter turbam et rixam multum intereſt: ait nanque turbam multitudinis hominum eſſe perturbationem & cætum,ſed rixam duorum.

Prælia cõgreſſiones armatorũ,certamina belli pugnæq́ partes dicuntur. Lucilius.xxvii Ro.Po.victus vi & ſuperatus præliis ſæpe eſt multis,bello verò nõ vnquã. Liuius ab vrbe cond.ix. Quantalibet magnitudo hominis cõcipiatur animo,vnius tamẽ ea magnitudo hominis erit collecta paulò plus decẽ annorũ fœlicitate,quã qui eo extollunt,quòd Po.Ro.& ſi nullo bello,multis tamẽ prẹliis victus eſt. Dicitur autẽ præliũ ab imprimẽdo hoſtes, vnde prẹla ligna quibus vna premitur,vel à prẹludendo,bellũ enim quaſi prẹludendo incœptabãt.

Pugna à bello differt & prælio:eſt enim vnius diei & belli pars, vt Cãnenſis, Cremerenſis,multaq́ cõtinet prælia,cũ aliud in cornibus,aliud in media,aliud in extrema acie geritur,& à pugnis dicta,vel quòd ab initio vſus fuiſſet in bello pugnis cõtẽdere,ꝙ primo bellũ pugnis incœptabãt. Lucretius li.iii.rerũ na. Arma antiqua manus,vngues,dẽteſq́ fuerunt. Caſſio.li.i.hiſt. Inter ipſos quoque aduerſarios,vt ſcitis,nõ erant plus armata certamina,ſed pugnis ſe feruida quælibet laceſſebat intentio,vnde & pugna nomẽ accepit. Pugnare etiã eſt manus cõſerere:expugnare verò pugnando vincere:expugnare nauẽ ſimiliter,teſte Calliſtrato,eſt eã aut ſpoliare,aut mergere,aut diſſoluere,aut pertũdere,aut funes eius excidere,aut vela cõſcindere, aut anchoras inuoluere de mari,quo eq̃dẽ miror illud Pſalmographi, Sẹpe expugnauerũt me à iuuẽtute mea,dicat nũc Iſrahel,etenim nõ potuerunt mihi, pro eo quod eſt oppugnauerunt ſiue impugnauerũt : ſic enim nõ potuerũt mihi,ꝑfecto nõ expugnauerũt ſed oppugnauerũt:Grẹcè autẽ magis eſt oppugnauerũt ſiue impugnauerunt q̃ expugnauerũt, pro eo ſignificato accepit interpres,niſi librariorum vitio ita ſcriptum ſit.

Gymnicum

Gymnicũ certamẽ velocitatis eſt ac viriũ gloria, cuius locus Gymnaſiũ dicitur, vbi exercẽtur Athletæ, & curſorũ volocitas cõprobatur, hoc alii veterũ Pẽtathlum, alii Quinquertum dixerunt: id autẽ genus exercitationis in his quinq; artibus conſtat, iactu diſci, curſu, ſaltu, iaculatione, lucta. Ouidius in faſtis,
Ceſtibus & iaculis et miſſo pondere ſaxi Brachia per luſus experienda dabãt.

Luctatio laterum complexus, quibus cominus certantes vtuntur.

Exercitum militum copiã dicimus nõ vnã cohortẽ tantũ, neq; vnam alam, ſed numeros multos militum, legionum vel legiones cũ ſuis auxiliis continentem: nomen autem exercitus ab exercitatione traxit, vel vt Varroni viſum eſt, exercitus quòd exercitando melior fit.

Copias plurali tãtum numerò de exercitu: copiã verò aliarũ dici rerum teſtis eſt Seruius cõment. ii. Aeneid. in hoc tamẽ numero cõtra Seruiũ vſus venit eruditorũ. Saluſtius in Catili. Poſtremo ex omni copia Catilinæ, neq; in prælio, neq; in fuga quiſq̃ ciuis ingenuus captus eſt. Idẽ in eodem, Dũ ea Romę gerũtur, Catilina ex omni copia, quã & ipſe adduxerat & Mãlius habuerat, duas legiones inſtruit. Idẽ in eodẽ, Sed ex omni copia erat quarta pars inſtructa militaribus armis. Liuius bel. Mace. li. v. Ipſe paucos poſt dies ſex milia ſuorum militũ, ex ea copia quæ Lamiæ repẽte colligi potuit, non ita multos Aetholos ducit. Statius. vii. Theb. Premit indigeſta ruẽtes Copia, & quę ſit mecũ, teſte Virgi. copia luſtro. Terẽ. in Eunucho, teſte Donato in cõment. ſex homines copias ducit, militem ſcilicet, Paraſitum, Doracẽ, Siriſcum, Simalionẽ, Sangã, cũ inquit, militem ſecum ad te quantas copias adducere.

Expeditio dicta quòd milites ac bellatores expeditos curis & domeſticis affectibus abſolutos eſſe oportet.

Legionis ꝓprietatẽ vt ab eligẽdo vel ab electione militũ maximè & Seruius & Varro de vita patrũ libro tertio dictã, interpretãtur, ita circa eius numerum omnes penè variãt. Seruius imprimis nobilis grãmaticus, variis in locis Virg. mentẽ interpretãdo. Nã in legione, inquit, nõ niſi. ccc. equites erant. Virgi. in ſeptimo, Equos numero pater eligit omni, Stabãt trecẽti nitidi in pręſepibus altis. Vnde & alibi, Trecẽti ſcutati omnes noti, Idẽ Legiones propriè peditũ ſũt, turmæ verò equitũ. Virgilius in nono, Cętera tũ legio cãpis inſtructa moratur. Varro de lĩgua Latina, milites dicti quòd triũ miliũ primo legio fiebat, atq; ſingulę tribus, Tacienſiũ, Ramnenſiũ, Lucerũ milia militũ mittebãt. Cintius autẽ de re Militari libro ſexto, auctore Gellio noct. atti. xvii. ita ſcriptũ reliq̃t, In legione ſunt cẽturię ſexaginta, manipuli triginta, cohortes decẽ. Flauius Vegetius. ii. de re Militari, Macedones, Græci, Dardani phalãges habuerũt, in vnaq; phalãge nouẽ milia armatorũ cenſebãtur, Galli Celtiberi pluresq; barbaræ nationes cateruis vtebãtur, in quibus ſena milia armatorũ erãt. Romani legiones habent, quibus ſingulis ſena milia & eo amplius, interdum eo minus cenſuerũt eſſe. Plutarchus in vita Romuli, Legiones ſingulę ſex miliũ peditũ & ſexcentorũ equitũ cõplebant numerum. Liuius li. xxxviii. ab vrbe cond. Cum eas legiones quatuordecim ſcripſiſſent, quòd plus q̃ quinq; milia peditũ trecẽti eq̃tes in ſingulis legionibus eſſent. Idem in eodem, Ob ea nouos exercitus conſcribi

placuit,quatuor legiones in Ligures,vti ſingulę q̃na milia & ducentos pedites ccc.haberet equites,ſociorũ itẽ Latini nominis quindecim milia peditũ addita & octingẽti equites.Idem trigeſimoſexto,Romana acies vnius propè formæ & hominum & armorũ genere,duæ legiones Romanæ, duæ ſociûm ac Latini nominis erant,quina milia & quadrigenos ſingulæ habebant.Idem lib.octauo, Scribebãtur quatuor ferè legiones quinis milibus peditum, equitibus in ſingulas legiones trecentis.Idẽ lib.xl.Et præterea ſuppleméto adducta quo amplius duabus legionibus,quàm.x.M.& quadringẽti pedites ſexcẽti equites eſſent, & ſociorũ Latini nominis duodecim milia ſexcẽti equites, quorũ forti opera duobus aduerſus Celtiberos pręliis vſus Q. Fuluius eſſet,quos ſi videretur ſecum deportaret.Legionem autem ſex milium & ducentorũ hominũ primus C.Marius,Pomp.Feſto teſte,deſcripſit,cùm antea quatuor milium fuiſſet, vnde etiã vocabatur Quadrata.Euſebius in eccleſiaſtica hiſtoria, Noſtrorũ verò & Tertullianus hęc memorat,& apud Græcos Apollinaris, qui etiam ipſam legionẽ pro inſignis facti miraculo mutato nomine vocitatam dicit ab imperatore fulmineam.Tertullianus verò M.Impe.epiſtolas nunc etiam haberi dicit,quibus de his apertius indicabit.Vnde autem tanta inter doctiſſimos rerum geſtarum ſcriptores varietas oborta ſit,Seruius in cõmẽt.xi.lib.Aenei.à ſeipſo penè diſſẽtiens,his verbis oſtẽdit,Legio autẽ habebat duodecim cohortes,ſexaginta cẽturias,licet in his rebus acceſſu temporis, ducũ varietas ſemper immutauerit militię diſciplinã.Vnde Liuius belli Punici libro ſecundo,Numero peditũ equitumq́ legiones auctas, milibus peditũ & cẽtenis equitibus in ſingulas adiectis.

Legio Linteata Samnitum fuit ſic dicta,ꝙ Samnites intrãtes ſinguli ad arã velis linteis circundatam,nõ ceſſuros ſe Romano militi iurauerũt. Liuius lib. decimo, Primoribus Samnitum ea deſtinatione obſtrictis,decem nominatis ab imperatore eis dictum vt ius viſum legerent, donec xvi.M.numerũ cõfeciſſent eò legio linteata ab integmento conſepta,quo ſacrata nouitas appellata eſt.

Phalanx lingua Macedonum legio eſt,teſte Seruio in cõment.lib.ii.Aenei. Liuius ab vrb.cõd.xxxii. Et cohortes inuicẽ ſub ſigniſq́ cuneũ Macedonum, Phalangẽ ipſi vocãt,ſi poſſent vi perrumperent,emittebant.Idem xxxvii.Decẽ & ſex milia peditum more Macedonũ armati fuere,qui Phalãgitæ appellãtur.

Agmen ordinata propriè multitudo dicitur, vt eſt ambulantis exercitus ab agendo,id eſt,eundo dictum: neq́ enim in vno loco ſtans agmen vocatur,aut ſi inuentum fuerit,vſurpatum eſt.

Cohors,inquit Varro,quòd vt in villa pluribus tectis cõiungitur, ac quiddã fit vnum,ſic ex manipulis pluribus copulatur cohors,à cohærendo quòd cohęreat cũcta quæ interius ſunt,vt in villa quòd circa eũ locũ pecus cogeretur: vel ꝙ coërceat obiectu ſuo extraneos,& adire prohibeat: huius numerũ variũ eſſe inuenio.Plutarchus in vita Pelopidæ, Primus Gorgias ex quadringẽtis electis viris,quibus ciuitas exercitationẽ dįctamq́ in arce Thebana militantibus prębuit,ſacram cohortem,vt ferunt,ordinauit,& propter hoc cohortẽ ex ciuitate vocauerunt.Ephorus autem cohortem quingẽtos eſſe viros affirmat:Calliſthenes verò ſeptingentos,quidã alii,quod Polybius ſenſit,nonaginta milium idoneum-

neum numerum perhibẽt: alii aliter. Ioſephus belli Iudaici lib.iii. Decem autẽ cohortum ſingulæ mille pedites habebat: in cęteris verò xiii. ſexcenti pedites, & centeni viceni equites erant.

Cohors prætoria eſt dicta, quòd à prætore nõ diſcedebat: Scipio enim Aphricanus primus fortiſſimum quemq; delegit, qui ab eo in bello non diſcederet, & cætero munere militiæ vacaret, & ſexquiplex ſtipendium acciperet.

Manipulus ducentorum militum eſt, & militum parua quoq; manus ſex vel ſeptem in vnũ collecti viri, qui vnũ ſignum ſequuntur: ſic dicti ſiue ꝙ bellũ primo manu incœptãt, vel quòd antequã ſigna eſſent, manipulos, id eſt, faſciculos alicuius herbę ꝓ ſignis habebãt, à quibus Manipulares milites poſtea dicti ſũt.

Globus, vt inquit Vegetius tertio de re militari, is dicitur, qui à ſua acie ſuperatus vago ſuperuentu incurſat inimicos, contra quem alter populoſior vel fortior mittitur globus. Liuius lib.ii. ab vrbe cond. In eum hæc gloriantem cum globo ferociſſimorum iuuenum Romulus impetum fecit. Idem lib. xxi. Alii fugientes pugnantium globo illati hærebant, alios redeuntes in pugnam auertebant fugientium agmen.

Cuneus eſt collecta in vnum militũ multitudo: vnde propter quòd in vnum coit huiuſmodi coitio in vnum, cuneus quaſi coneus, quòd in vnum omnes coẽant atq; cogantur in tria milia, ea nec eſt equitũ ſed peditum multitudo, quæ iuncta cũ acie primò anguſtior, deinde latior procedit, & aduerſariorũ ordines prorumpit: quia à pluribus in vnum locum tela mittuntur, nec eſt cunei determinatus militum numerus, ſed ordinatio acierum in modum cunei.

Cuniculum autem foramẽ dicimus ſubterraneum occultũ, aut à cuneorum ſimilitudine omnem materiam nodoſam quam ſubintrant ſcindentium, aut potius ab animali quod eſt lepori perſimile appellatum, quod ſub terra foſſa latere ſolitum eſt.

Gaudet in effoſſis habitare cuniculus antris, Martialis,
Monſtrauit tacitas hoſtibus ille vias.

Sunt qui non cuniculum, ſed cuniculos plurali tantũ dici numero debere arbitrentur, quod à quodã noſtrę huius ętatis aliàs doctiſſimo hiſtoriarum ſuarũ libris, contra multorum vſum eruditorum depromptum admiror. Vegetius, Inuentum eſt remedium, per noctem ſub fundamentis muri cuniculum fodi. Itẽ alibi, Aliud genus expugnationis eſt ſubterraneũ atq; ſecretum, quod cuniculum vocant, à leporibus qui cauernas ſub terris fodiunt, ibique conduntur. Sic & Cæſar ſcriptor elegantiſſimus, De tertia vigilia animaduerſum eſt aggerẽ fumare, quem cuniculo hoſtes ſuccẽderant. Sic Liuius belli Macedonici lib. viii. Ibi cõmiſſis operibus, cum è foſſa cuniculum pateret iter. Sic Curtius, Vltima peſtis vrbis fuit cuniculo ſubruptus murus, per cuius ruinas hoſtis intrauit: Qđ vt nequeat, Apollonia nobilis quondã ciuitas documẽto nobis ſit. Nã cũ ingenti admodum obſideretur exercitu, & cuniculis milites minus ambigerẽt intra mœnia penetrare, id cũ Apolloniatibus per ſpeculatores denũciatũ eſſet, eiuſmodi nuncio perturbati, cõſternatiq; ſunt omnes, quòd nec tempus nec locũ ſcire poſſe videbãtur, quo emerſuri forẽt hoſtes: tunc verò Trypho Alexandrinus

drinus qui ibi fuerat ingenio ſummo intra murum plures ſpecus deſignauit,& fodiendo terram,progrediebatur extra murum dūtaxat per ſagittæ emiſſionē, & in omnibus vaſa ænea ſuſpendit,ex his in vna foſſura quę contra hoſtiū ſpecus fuerat vaſa pendentia ad plagas ferramentorum ſonare cœperunt,ita ex eo tumultu intellectū eſt,qua vrbis parte aduerſarii cuniculos agentes intrà penetrare cogitabant,ſic liniatione cognita temperauit ænea feruentis aquę & picis, deſuper & ſtercoris humani & arenę coctę cādentis,deinde noctu pertudit crebra foramina,& per ea repente perfundendo qui in eo opere fuerunt hoſtes omnes necauit.Maſſilienſes ſimili modo per cuniculos obſeſſi cum numero ſupra triginta ſpeculatum miſiſſent, ab his eo percepto loco quo cuniculi agebātur, intra murum baratrum ampliſſima longitudine & amplitudine vti piſcinā fecerunt,eamq; è puteis & è portu impleuerunt,ita cùm ſpecus eſſet repente naribus apertis,vehemens aquæ vis immiſſa ſupplātauit fulturas,quiq; intra fuerāt & ab aquæ multitudine,& à ruina ſpecus ſunt oppreſſi. Ambrachienſes pauidi ne etiam ſubrutis muris facta in vrbem via per cuniculū eſſet,ſilentio facto pluribus locis aure admota ſonitum fodientium captabant, quem vbi acceperunt aperuere rectā in cuniculū viam, nouáque haud magni operis aduerſus hoſtes, qui in cuniculo erāt,excogitata res eſt. Doliū enim ferreum à fundo pertuſum quò fiſtula modica & ferrea inſeri poſſet,operculúmq; etiam ferreū, etiam ipſū pluribus locis perforatum fecerunt,tenuíque pluma completum ore in cuniculum verſo poſuerunt,per oculíque foramina prælongæ haſtæ ad ſubmouēdos hoſtes eminebant,ſcintillam leuam ignis plumæ inditam folle fabrili ad caput fiſtulæ impoſito flando accenderunt, inde non ſolū magna vis fumi,ſed acrior etiam fœdo quodam odore ex aduſta pluma cùm totum cuniculum adimpleſſent,haud durare conſiſtereq; quiſquam intus potuerat.

Forficem ordinationem militarem vocant cuneo oppoſitam,nā ex lectiſſimis militibus in .v.literā ordo cōponit, & illum cuneum excipit atq; ex vtraque parte cōcludit,frons dicta quòd aduerſus hoſtes ſpectat, hęc in pugna publica ſi ſapienter diſponitur plurimùm iuuat: ſi imperitè quanquam optimi bellatores ſunt mala ordinatione franguntur.

Serra prœliari dicitur,cum aſſidue acceditur receditúrque,neque vllo tempore conſiſtitur,dictáq; proinde ſerra: hæc à ſtrenuis direpta ante frontem opponitur hoſtibus,vt turbata acies reparetur.

Alæ exercitus ordines qui circum legiones dextra ſiniſtráque tanquam alæ in auium corporibus locabantur. Vt lib.vi.de re militari apud Cintium ſcriptum eſt, Vir.iiii.ænied.Dum trepidant alæ ſaltuſq; indagine cingunt. Liuius ab vrbe condita xxviii.Siniſtra ala ab Romanis & cohortes quę admiſerant ſigna in prima acie pugnabant,& ſūt alæ xxx.eqtes in exercitu , ſint licet qui pluribus quàm xxx.equitibus alam cōſtitui cenſeant. Liuius ab vrbe cōd. xxxviii.His ala mille ferme equitum,hoc gemmam vocant.

Turma,teſte Feſto & Varrone,quaſi terna,e in v abiit,quòd terni equites ex tribus tribubus,Ticienſiū , Rānenſiū & Lucerū fiebant. Romani enim equites in vna tribu trecenti fuere . De ſingulis enim centuriis decē dabantur,& fiebat turma,

ma,itaq;,ſi Pomponio credimus,ſingularũ decuriarũ decuriones dicti: quidam volunt,quorũ eſt Frõto, decurionem eſſe turmę,quę cõſtat ex duobus & xxx. equitibus.Cyaxares autẽ primus, Herodoto teſte, Aſianos dicitur per turmas diuiſiſſe:iuſiſſeq; ſagittarios ab equitibus, aliósq; ab aliis ſeorſũ eſſe,antea cùm permixti & confuſi eſſent.

Nodus propriè eſt denſa peditum multitudo,ſicut turma equitũ,vt lectũ eſt in diſciplina Militari,ſic dictus pro difficultate,quòd vix poſſit reſolui.

Acus exercitus inſtructio dicitur, quòd ea pars militum vehementiſſima eſt ad hoſtem vulnerandum acumine telorum.

Acies exercitus inſtructus dicta, quòd ferro armata ſit,& acumine telorum.

Claſſes equites dicebãtur, ob diuiſionẽ exercitus,qui poſtea Manipuli dicti, vel pro turmis equeſtribus à quibuſdam claſſicis quę habent,vnde non ab re à nobili poëta dictũ,Claſſibus hic locus eſt. Claſſes etiam partes populi. Liuius primo ab vrbe cõdita, Tum claſſes centuriáſque & hunc ordinẽ ex cenſu deſcripſit,vel paci decorum vel bello, ex his qui centum milia æris aut maiorem cenſum haberent.lxxx,fecit cẽturias quadragenas ſeniorũ ac iuniorum:prima claſſis omnes appellati,ſeniores ad vrbis cuſtodiam,vt præſto eſſent,iuuenes vt foris bella gererent.Claſſici,vt inquit Gellius vii.noct.Atti.dicebantur nõ omnes qui in claſſibus erãt,ſed primæ tantũ claſſis homines,qui centum xxv.milia æris ampliſſimè cenſi erant,infra claſſem autẽ appellabãtur, ſecundæ claſſis cęterarumq; hominum qui minore ſumma æris quàm ſupra dixi cenſebantur. Columella,claſſes non maiores quàm denum hominũ faciundæ,quas Decurię appellant antiqui. Quintilianus primo inſti.Non inutilem ſcio ſeruatum eſſe à præceptoribus meis morẽ,qui cùm pueros in claſſes diſtribuerent, ordinẽ dicẽdi ſecundũ vires ingenii dabant.Claſſes nauium poſtea ſubiere,vetuſtiusq; fuit,Põ.auctore,multitudinẽ hominũ quàm nauiũ claſſem appellari: Diodoro enim teſte,ab ipſo orbis primordio animantia omnia eſſe generata, eodémque modo & homines à principio genitos dicunt,in agris paſtum quærẽtes ſylueſtri & incondita vita vixiſſe,quibus herbæ & arborum fructus vltro victum præberent:belluas inſuper his fuiſſe infenſas,quibus vt obſiſterẽt,claſſes & cœtus hominũ ob timorẽ factos aiunt cõmunis vtilitatis gratia, auxiliaq; inuicẽ præbita,& loca habitaculis quæſita.Claſſes clypeatas antiq dixere, quas nunc Exercitus vocamus,claſſis verò ꝓcincta exercitus inſtructus & paratus ad bellũ maximẽ cũ exercitus cinctus erat Gabino ritu ſiue cinctu,cõfeſtim pugnaturus.

Caſtra pro exercitu tantũ pluraliter. Liuius punici belli lib.v. Valerius Ancias vna caſtra Magonis capta tradit. Idem in eodẽ, Exuitur caſtris atque ita nocte ac die bina caſtra hoſtium oppugnata,bina proinde non duo caſtra dixit. Idem lib.ix.Sed cum vna caſtra in fines, altera in finitima terra Hetruria ꝓpè in conſpectu habebant: caſtra autem quaſi caſta ob hoc dicta,quòd illic caſtraretur libido. Quòd ſi ab ea origine ortũ traxerit,apud noſtros inane nomẽ eſſe quis dubitat? Quotus enim inter hos homines inuenitur, qui pudorẽ,pudicitiam caſtitatemq; colat, qui non prorſus cupiditatibus cuncta irrideat atque cõtemnat? quotus qui non proſtibulo congredi malit,quàm cum hoſte manus cõſereret?

ſerere? quotus qui nõ libẽtius de expugnanda adoleſcẽtulorũ pudicitia,de virginibus violãdis,de vi inferẽda ingenuis,de ſuis ſtupris,ſceleribus,flagitiis ſermonẽ cõferat,quàm de hoſtibus inuadendis,de excipiendis vulneribus,de morte pro dignitate appetenda,de ignominia fugienda,de gloria cõparanda,de tolerãtia,de patiẽtia,& de labore? Quòd ſi quando forte cõtigit,vt te,quiſquis es lector, in horum hominũ caſtra vel potius luſtra conferas, videbis ibi ſuper lectulis non cõtinentiſſimos duces, Fabricium,Aemilios,Scipiones,Hãnibalem, Alexandrũ,ſed militares homines,& eos qui cæteris dignitate excellunt,iuxta meretrices exoletas,ſcorta,& pueros meritorios accubãtes,molliſſimis verbis & flagitioſiſſimis,& ad concitandam Venerem nedum caſtrandam accommodatis,inter ſe colloquentes. Vbi autem calere iã res cœperit,hic alius ructet,& vomat:mingat alius & pedat:ibi luditur,hic bibitur, atq; vt ex huiuſmodi eueniſe ſolet ſępenumero rixa exorta eſt. Nullus,vt ſummatim reliqua cõplectar,pudor in eorũ verbis,nulla in rebus tẽperãtia,nulla religio,nulla modeſtia, nullũ cõuiuio maiorũ dignũ ſilẽtiũ,ſed ſũma obſcœnitas,blaſphemię,clamor, cõfuſio,perturbatioq; rerum omnium:quod veterũ diſciplina nefas quidem erat, aut delicatum,aut parum pudicũ inferre ſermonẽ, ibi non modo verbis non abſtinent turpibus,ſed cætera etiã faciunt quę à verecũdo homine dici nõ poſſunt.

Metari caſtra,diuidere,& loca militibus in caſtris aſſignare,vel ponere caſtra, vel mutare. Lucanus in primo,

Audax Heſperios veniam metator in agros.

Tabernæ appellatio, Vlpiano teſte,declarat omne vtile ad habitandũ ędificium,non ex eo quòd tabulis claudatur,inde tabernacula & contubernales. Tabernam etiam domicilii genus antiquiſſimum Romanis fuiſſe,teſtimonio ſunt exteræ gentes,quæ adhuc tabulatis habitant ędificiis: vnde etiam tecta caſtrẽſia,militũq; tentoria quibus ſolis ardores tempeſtateſq; imbriũ ac frigoris iniurias vitant,quàmuis pellibus tegerentur,tabernacula dicta ſũt, Liuius belli Macedonici lib.iii. Tabernaculum regium pro vallo in cõſpectu maximè tumulo, vt terrorem hoſtibus ſuiſq; ſpem & fiduciam faceret,poſitũ. Cicero in Verrem act.vii. Nam in ipſo aditu atq; ore portus, vbi primum ex alto ſinus ad vrbem ab littore inflectitur,tabernacula carbaſeis intenta velis collocant.

Tentoria pro eo dicta,quòd tendãtur funibus atq; palis, vnde & hodie prætendere dicitur vt olim. Ouidius in Heroi.

Illic Aeacides,illic tendebat Achilles.

Virgilius in primo Aeneidos,

Nec procul hinc Reſi niueis tentoria velis
Agnoſcit lachrymans.

Papyliones tentoria dicuntur,auiculę prouolantis ſimilitudine. Helius Spartianus in vita Seueri ſeptimi, Idem in omnium expeditione ante omnes militarem cibum ſumpſit ante papylionem.

Hybernacula caſtrenſia ad obſidioné potius,q̃ ad oppugnationem hyemando ædificia. Liuius libr.v. ab vrbe cond.Cùm ſpes maior imperatoribus Romanis in obſidione quàm in expugnatione eſſet,hybernacula etiam res noua militi Romano ædificari cœpta,conſiliumq́ꝫ erat hyemando cõtinuare bellũ.

Impedimẽta caſtrenſem ſupellectilem dixere: impedire enim quaſi irretire eſt,& in pedicã trahere. Liui. xxix. Interim Romani impedimentis quoque omnibus traductis contractisq́ꝫ in ynũ locum,quia iam moueri videbant hoſtem,nec ſpatium erat caſtra communiendi,aciem inſtruxerunt.Idem vigeſimotertio, Lixæ calonesq́ꝫ & alia turba cuſtodiæ impedimentorum oppoſita.

Cõmeatus pro cibariis ad alimoniã reipub.aut exercitus,aut alicuius multitudinis commeantis dicimus.Liui.trigeſimoſexto ab vrbe cond.Cum exercitibus cõmeatus quoqꝫ omnis generis ex Aſia venturos in præſentia curæ eſſe Aetolis debere,vt copia frumenti ſuis et annona tolerabilis rerum aliarum ſuppeditentur.Commeatus priuatim etiam dicitur.Cic.pro lege Manil.Iam cõmeatu & priuato & publico prohibemur. Ab imperatore etiam militibus

commeatus

Commeatus dari dicitur,id eſt,tempus quo ire & redire commodè poſſint,vel
facultas ad tempus à militia recedendi eundiq́; quò velint, ad præſcriptum
diem reuerſuri.

Munimenta munitiones ſunt caſtrorum cæterarúmque rerum quæ contra
aduentum hoſtiũ muniunt,ſiue vallo & foſſa,ſiue alio quouis modo quo ſint
milites ab hoſtium,vt dixi,aduentu vel incurſu muniti.

Monumenta i mutata in v,& v in o,ſepulchra, ſtatuæ,tituli, libri, cæteráq;
quę nos alicuius rei præteritæ moneant recordari : nam quòd de futuro qui-
dam volunt ideo ſepulchra appellari monumenta , quòd noſtræ mortis mo-
neant falſum arbitror: in honorem enim mortui illa tantummodo fiunt,non
in publicam præceptionem.

Athleta vir fortis venatorq́; ꝗ peruncta corporis flexibilitate cũ beſtia den-
tata luctatur,vt motibus ſuis ſpectãtibus placeat,& ſanguine ſuo voluptatem
populo præſtet. Liui.belli punic.lib.xi. Athletarũ quoq; certamen tũ primo
Romanis ſpectaculo fuit,& venatio data leonũ & pantherarũ,& propè huius
ſęculi copia ac varietate ludicrũ celebratum eſt.Sabinus autẽ & Caſſius & ge
neraliter omnes,artem ludicrã non facere Athletas opinantur. Horũ ſpecta-
culum fabricis tam clarũ & actione tam tetrũ , in honorem Scythicæ Dianæ
quæ ſanguinis effuſione gaudebat,ab Athenienſibus repertũ eſt, dãnoſa pro-
fecto publicè priuatimq́; nocẽs delectatio,quod facile colligi poteſt ſi in men-
tem venerit ex hiſtoriis rei huius initiũ progreſſusq́;,apud noſtros quanto pu
blici cenſus impendio,quantaq́; inſanię proxima dictu cura,quanto demũ po
puli ſtudio,plauſu ac labore conſtiterit, tot milibus ſimul gladiatorum pari-
bus,tanto elephantorũ pretio, tigrydumq́; & leonũ ac pardorũ gregibus,ona
grorum quoq;,equorũ ferocium,atq; animaliũ diuerſi generis è toto orbe ter-
rarum omnium tranſmiſſis,ſyluis omniumq́; gentium venatibus romano fa
mulantibus theatro:adde illã ædificandi luxuriẽ cunctas terra pelagoq́; mar
moreas columnas in ludorum vſum & artificum ſummis ingeniis expolitas,
cuius princeps inſaniæ haud conticendus eſt *Scaurus* is,qui ædilis in theatri
ſcenã opus dierum paucorũ,& quod paucis lignis ãc funibus attolli poterat,
ſuffecturũ oculis populi talibus gaudẽtis, trecentarũ ſexaginta taliũ monſtra
columnarum intulit,fecitq́; opus,vt ſcriptum eſt, maximũ omnium quę vnꝗ̃
fuere humana manu facta.Curionẽ quoq; ex ſuperioris æui monumẽtis acce
pimus,qui ciuili bello pro Cęſaris partibus in Aphrica occubuit,vt *Scaurum*,
quẽ opibus æquare non poterat,ſuperarit ingenio,nõ marmoreum vt ille, ſed
ligneũ theatrum,duplex tamen ac penſile meditatus,populum victorem gen
tium,ludis victũ & periculis plaudentem ſuis mira arte ſuſpẽdit , vt ridentes
interius ſtupentesq́; ipſi exercitus ſpectatoribus riſui fierẽt & ſtupori.Iam in-
de ab exordio primus regũ noſtrorum Romulus fuit, omnem qui in his rigi-
dam,tetricamq́; illam *Sabinorum* pudicitiam circumuenit, inde porro Titi
potentia,principali diuitiarũ perfuſo flumine cogitauit ædificium fieri,vnde
caput vrbium cerni potuiſſet,cùm theatrũ quod eſt hemiſphęrium Græcè di
catur ἀμφιθέατρον,quaſi in vnũ iuncta duo viſoria,cõſtet eſſe nominatum, ſpe-

ciem

ciem eius area concludens,vt & currentibus aptum daretur ſpatium,& ſpectã-tes omnia facilius intuerētur,dum quædam prolixa rotunditas vniuerſa colligeret:quæ autem Latini certamina, Agones alii vocant,ab a quod ſine ſonat & γωνία angulus,quia, vt Feſto placet, locus in quo huiuſmodi ioci facti ſunt ſine angulo ſint. Alii aliter atq; aliter dici putant. Ouidius primo faſtorum,

Nominis eſſe poteſt ſuccinctus cauſa miniſter,
 Hoſtia cœlitibus quo feriente cadit.
Qui calido ſtrictos tincturus ſanguine cultros,
 Semper agat ne roget,nec niſi iuſſus agat.
Pars quia non veniant pecudes,ſed aguntur ab actu,
 Nomen agonalem credit habere diem.
Pars putat hoc feſtum priſcis agonalia dictum,
 Vna ſit vt proprio littera dempta loco.
An quia præuiſos in aqua vidit hoſtia cultros,
 An pecoris lux eſt ipſa notata metu.
Fas etiam fieri ſolitis ætate priorum
 Nomina de ludis Græca tuliſſe diem:
Et prius antiquus dicebat agonia ſermo,
 Veràque iudicio eſt vltima cauſa meo.

Bellona Martis ſoror & bellorum dea,cui proprio ſanguine ſacerdotes ſacrificabãt, Lactantius atq; Lucanus teſtes ſunt,tunc quo ſectis Bellona lacertis Sęua mouet cecinere deos:& eſt dicta à bello Bellona,quæ nunc Duellona à duello,vt inquit Varro.

Minerua virtutum præſul quam principem & inuentricē belli ferunt, dicta quòd bene moneat:hanc enim Pagani pro ſapientia ponebãt. Cornificius verò quòd figuretur pingaturq; minitans armis eandem dictam putat:galeatã enim haſtam tenet & clypeum: alii nõnulli vel quòd minueret vel minueretur dictã putant:quamobrem eadē Capta ſiue Capita dicta ſit,incertum eſt. Varię enim ſunt huius nominis cauſæ. Ouidius tertio faſtorum,

Cælius ex alto qua mons deſcendat in æquum,
 Hic vbi non plana eſt,ſed propè plana via eſt.
Parua licet videas Captę delubra Mineruæ,
 Quæ dea natali cœpit habere ſuo.
Nominis in dubio cauſa eſt,Capitale vocamus
 Ingenium ſolers,ingenioſa dea eſt,
An quia de capitis fertur ſine matre paterni
 Vertice cum clypeo proſiliiſſe ſuo?
Aut quia perdomitis ad nos captiua Faliſcis
 Venit,& hoc ſigno ſyllaba prima docet:
Aut quòd habent legem capitis quæ pendere pœnas
 Exilio iubeat furta reperta ſuo.
A quacunque trahas ratione vocabula,Pallas
 Pro ducibus noſtris ægida ſemper habet.

Hæc eadem & Tritonia dicta eſt,quòd tẽporibus Ogygis ad lacũ vel ripã Tritonis fluminis in virginali fertur apparuiſſe habitu.

Pallas autem ſecundum Victorinum à Pallene inſula Thraciȩ,vel à gigante quem occidit dicta eſt:& ſanè duo hȩc Antonomaſia ſine proprio ſunt nomine nonnunquam à poëtis prolata. Virgi.ii.æneid. Tritonia reſpice Pallas Inſedit nymbo effulgens & Gorgone ſȩua.

Mars ab eo quòd maribus præeſt in bello,vt Varroni placet, licet tria ſint genera couſuetudinũ, ſicut apud Iaxamathas Tanais fluminis hoſtio proximos, vbi eaſdem artes fœminȩ quas viri exercent,adeò vt ne militiȩ quidem vacent: viri enim pedibus inhȩrent,ſagittíſque depugnant:illȩ equeſtre prȩlium ineũt, nec ferro dimicant,ſed quos laqueis intercepere trahendo conficiunt:vel apud Amazones vbi ſolȩ fœminæ, vel apud Romanos aliasq; gentes multas vbi ſoli mares dimicant:vel Mars dictus quòd Sabinis arreptus,vbi & Mamers idem eſt Oſca lingua quod Mars:etenim cùm ſȩuit, Gradiuus dicitur:cũ trãquillus eſt, dicitur eſſe Quirinus.Huius in vrbe duo erant templa,vnum Quirini intra vrbem quaſi cuſtodis,id eſt,tranquilli:alterũ in Appia via extra vrbem prope portam,quaſi bellatoris,id eſt,gradiui:in bello enim gradum inferunt qui pugnãt, aut impigrè gradiuntur. Ac ſicut Epaminũdas Bœotium agrũ Martis Orcheſtram,& Xenophõ Epheſum belli officinam appellat,ſic Romani tunc belligeri templum Martis,quem ferociſſimum omnes deum & armigerum dicunt, & ob id bellis armisq; præeſſe, hũc & Liberũ vnũ eundemq; demũ arbitrãtur nõnulli,Romaniq; vtrunque patris appellatione venerantur: alterũ Liberum patrem,alterũ Marſpitrem,id eſt,Martem patrẽ cognominantes. Hinc etiã Liber pater bellorum potens probatur,quòd eum primum ediderũt auctorem triumphi:hoc etiam apud Lacedæmonios ſimulachrũ eius haſta inſigne non thyrſo demonſtrat,ſed cùm thyrſum tenet,quid aliud q̃ latens telum gerit,cuius mucro hædera lambente protegitur?quod oſtendit vinculo quodã patientiȩ obligandos impetus belli. Habet etiam hædera vinciendi obligãdique naturã, nec non & calor vini,cuius Liber pater eſt auctor, homines ad furorem bellicum vſq; pro pellit:propter cognatum ergo vtriuſque effectus calorem, Martem ac Liberum vnum eundemq; deum eſſe voluerunt.

Mauors figuratũ eſt vt induperator,auctore Seruio in cõmento primi ænei. ab aliis quòd magna vertat ſic dictus.

Gradiuus Mars ſiue Mauors dictus eſt,à gradiẽdo,eò quòd in bello gradum inferant qui pugnant,aut impigre gradiãtur:vel à gradiẽdo in bella vltro citroq;, ſiue ab vibratione haſtȩ qđ Grȩci dicũt κραδαίνω:vel vt alii,qa gramine ſit ortus, qđ interprȩtãtur,qa corona graminea in re militari maximȩ eſt honorationis.

Feretrius Iupiter dictus eſt à ferẽdo,quòd pacem ferre putaretur, ex cuius templo ſumebãt ſceptrum per quod iurarent,& lapidẽ ſilicẽ quo fœdus ferirẽt. Alii cùm Acron Cecinenſium rex à Romulo victus,& in feſto telo traiectus eſſet,eiusq; ſpolia, Ioui votis nuncupatis,Romulus ad vrbem reuerſus dicaret, hoc trophæum Ioui ſtatutum cognomen deo addidit Feretrio Ioui à feriendo hoſtem:eſt & à ferendo vt antè diximus,Propertius,

Nunc

Nunc ſpolia in templo tua condita cauſa Feretri
Omine quòd certo dux ferit enſe ducem.
Seu quis victa ſuis humeris hæc arma ferebat,
Hinc Feretri dicta eſt ara ſuperba Iouis.

Ianus faciendis fœderibus præeſt. Nam poſtquam Romulus &. T. Tatius in fœdera conuenerunt, Iano ſimulachrũ duplicis frontis effectum eſt, quaſi ad imaginem duorum populorum. Ganius Baſſus in eo libro quem de diis compoſuit, Ianũ bifrontẽ fingi ait, quaſi ſuperûm atq; inferum ianitorem.

Ouidius in faſtis,

Quicquid vbiq; vides, cœlum, mare, nubila, terras,
Omnia ſunt clauſa noſtra patentq; manu.
Me penes eſt vnum vaſti cuſtodia mundi,
Et ius vertendi cardinis omne meum.
Omnis habet geminas hinc atq; hinc ianua frontes,
E quibus hæc populum ſpectat & ille larem.
Vtq; ſedet veſter primi quoq; limina tecti,
Ianitor egreſſus introitusq; videt.
Sic ego proſpicio cœleſtis ianitor aulæ,
Eoas partes heſperiasq; ſimul.

Eundem quadrifrõtem legimus, quaſi vniuerſa climata maieſtate complexum: Nec mirum ſanè apud aliquos bifrontem, quadrifrontem apud alios eſſe: nam alii præter hæc eum dici deum volunt, in quo ortus eſt & occaſus. Horatius,

Matutine pater, ſeu Iane libentius audis.

Alii anni totius deum, quem in quatuor tempora conſtat eſſe diuiſum: anni autem eſſe deũ illa res probat, quòd ab eo prima pars anni nunc nominatur: Hũc Chaos, Patulicum & Clauſium etiam appellauit antiquitas. Ouidius in faſtis,

Me Chaos antqui, nam ſum res priſca, vocabant.
Nomina ridebis modò nanque Patulucus, idem
Et modò ſacrifico Clauſius ore vocor.

Horum duorum nominum ratio hęc eſt, quia bello valuę eius patent, pace claudũtur. Huius etiã rei hæc cauſa narratur, cũ bello Sabino quod virginũ raptarũ gratia commiſſum eſt, Romani portã quę ſub radicibus collis Viminalis erat, quæ poſtea ex euẽtu Ianualis vocata eſt, claudere feſtinarent, quia in ipſam hoſtes irruebãt, poſtquã eſt clauſa, mox ſpõte patefacta eſt: cumq; iterum ac tertiò idem cõtigiſſet, armati plurimi pro limine quia claudere nequibãt cuſtodes ſteterunt, cumq; ex alia parte acerrimo prælio certaretur, ſubitò fama pertulit fuſos à Tacio Romanos, quam ob cauſam qui aditum tuebantur territi profugerunt, cumq; Sabini per portam patentem irrupturi eſſent, fertur ex æde Iani per hãc portam magnã vim torrentium vndis ſcatentibus erupiſſe, multáſq; perduellum cateruas aut exutas feruenti, aut deuoratas rapida voragine deperiſſe: ea re placitum vt belli tempore velut ad vrbis auxilium profecto deo, fores reſerarentur. Ianualis porta, vt alii perhibent, ab Iano dicta, ideóque ibi poſitum iam ſignum, & ius inſtitutum à Pompilio, vt ſcribit in annalibus Piſo,

vt ſit aperta ſemper,niſi cum bellum ſit:nuſquam tamē traditum eſt memoriæ, vt inquit Varro,Pompilio rege fuiſſe apertam, ſed poſt eius regnū,teſte Liuio, T .Manlio coſ.bello Carthaginēſi primo cōfecto,bello itē Actiaco finito ab imperatore Cæſare Auguſto, pace terra marique parta.Hunc autē apud nos Ianū omnibus prɇeſſe ianuis nomen oſtendit : quod eſt veriſimile:nam & cum claui & virga figuratur, quaſi & rector viarum & omnium portarū cuſtos:belli licet geminæ ſint. Virgilius in primo æneid.

Sunt geminɇ portæ belli ſic nomine dicunt
Religione ſacrɇ & ſɇui formidine Martis.
Centum ærei claudunt vectes æternaque ferri
Robora,nec cuſtos abſiſtit limine Ianus.
Has vbi certa ſedit patribus ſententia pugnɇ,
Ipſe Quirinali trabea cinctúque Gabino
Inſignis reſerat ſtridentia limina conſul,
Ipſe vocat pugnas,ſequitur tum cætera pubes,
Aereaque aſſenſu conſpirant cornua rauco.
Hæc & tum æneadis indicere bella Latinis
More videbatur,triſteſq; recludere portas.

Pactum à pactione dictum,auctore Vlpiano,inde & pacis nomen appellatū eſt:ſed eſt pactum duorum cōſenſus atq; conuentio,pactio verò duorum pluriúmve in vnum placitum atq; conſenſus. Liuius libro ſexto ab vrbe cōdita,Cuius ſpei moram pati cùm fortuna obſeſſorum non potuiſſet,confectáque paucitas oppidanorū,opere,vigiliis,vulneribúſq; ſemper eoſdē vrgebat, per pactionē vrbe hoſtibus tradita, inermes cum ſingulis emiſſi veſtimentis,miſerabili agmine penates reliquerant.

Pax ſignificationis notam habet. Virgil.in ſeptimo,
Pars mihi pacis erat dextram tetigiſſe Tyranni. Pax venia,idem in iii.ɇnei.
Sed votis precibuſq; iubent expoſcere pacem.
Pax propiciatio.Idem in eodem,Exorant pacem diuum.Pax beniuolentia.Idē in iiii.Pacemq; per aras Exquirunt. Pax quoq;,teſte Priſciano lib.v.tā ſingulariter quàm pluraliter prolata idem poteſt ſignificare, ſed pluraliter nō vtimur, quia auctoritas deficit:quod à Grammaticorū principe dictum non parum admiror,maximè cùm apud nonnullos & quidem probatos & ſumma auctoritate prɇcellentes latina lingua viros,pluraliter prolatum inueniā. Lucretius rerū naturalium libro quinto, Ventorum pauidis paces animaſq; ſecundas.
Varro de vita patrū lib.iii. Animaduertēdū primū qbus de cauſis & quēadmodum conſtituerūt paces, ſecundū qua fide & iuſticia eas coluerint. Hor.i.epi.
Bella queis & paces longum diffudit in æuum. Idem lib.ii.
Hoc paces habuere bonæ ventique ſecundi.
Hoc de pacis vocabulo et eius vſu dictum ſatis ſit imprɇſentiarum. Effectus autem ſunt,vt in ea populi proficiant,vtilitas gentiū cuſtodiatur : vt hɇc bonarū artiū decora ſit mater,hɇc eadē mortaliū genus reparabili ſucceſſione multiplicās,facultates ꝓtendat,mores excolat,tātúmq; boni in ſe cōtineat,vt terrenis in

rebus

rebus nihil gratius ſoleat cōcupiſci,nihil deſiderabilius,nihil poſtremò melius poſſit inueniri:proinde non ab re poſt triumphos & Romani imperii firmiſſimum ſtatum,D. Veſpaſianus tranquillitatis,pacis,& concordiæ templum ędificare decreuit,in quo ea diuitiarum largitate vſus,vt omnia in illud phanū collecta eſſent,quorū viſendorū ſtudio per orbē totū q ante eū fuerant vagabātur.

Fœdus lex,nonnunquam pax quæ fit inter diſſidētes, ſic dictum vel:ꝙ inter fœdera interponatur fides:vnde Varro, Per hos etiā nūc fit fœdus quaſi fidus. Ennius ſcribit dictū in re militari,vel à fœcialibus,id eſt, ſacerdotibus, ꝑ quos fiūt fœdera:vel ab hyrco vel hœdo,f,litera addita,quod veteres in graui ſignificatione ponebant,vt, *Sanguine fœdantē quos ipſe ſacrauerat ignes*:vel à porca fœdè & crudeliter occiſa lapidibus,cuius mors optabatur ei,qui à pace reſiliiſſet,vnde poëtarum doctiſſimus:

Pòſt inter ſeſe poſito certamine Reges
Armati Iouis ante aram paterasꝗ tenentes,
Stabant & cæſa iungebant fœdera porca.

Arabum in huiuſmodi iungendis fœderibus non porcam ſed interiorē manus partē iuxta pollicē incidere mos fuit,acciperéꝗ ex vtriuſꝗ veſte filū, & ex vtriuſꝗ ſanguine lapides ſeptem in medio iacentes perungere,Dionyſiū ac Dianā inuocantes,hisꝗ peractis,denique hoſpites eos vel amicos nuntiare. Scythę & Lydi in huiuſmodi ſimiliter,Herodoto teſte, ſe fauciant hauſtuꝗ mutuo ſanguinis fœdus fulciunt,non ſuo tantū more, ſed Medorum quoꝗ vſurpata diſciplina:bello enim quod geſtū eſt anno poſt Iliō captū ſexcenteſimoquarto inter Illyricem Lydum & Aſtiagem Medię regem,hoc pacto confirmata ſunt fœdera. Romanis autem cum Aetolis his legibus fœdus ictum eſt,Imperium maieſtatémque populi Romani genus Aetolorū conſeruato ſine dolo malo,ne quē exercitum,qui aduerſus ſocios amicóſque eorum ducet per fines ſuos trāſire ſinito,néve vlla opè iuuato,hoſtes eoſdē habeto,quos populus Ro. armāꝗ in eos ferto,bellūꝗ pariter gerito,perfugas fugitiuos,captiuos reddito Romanis ſociíſque,pręterq̄ ſiqui capti cū domos rediiſſēt iterū capti ſunt,aut ſiqui eo tēpore ex his capti ſunt,qui tū hoſtes erāt Romanis cū inter præſidia Romana Aetoli eſſent:aliorū qui cōparebūt intra dies centū Corcyræ eorū magiſtratibus ſine dolo malo tradātur.Qui non cōparebūt,quādo quiſꝗ primus eorū inuētus erit reddatur.Obſides xl.arbitratu cōſulis Romani dato,ne minores duodecim annorū neu maiores xl.Obſes ne eſto prętor,pręfectus equitū,ſcriba publicus,neu quis q antè obſes fuerit apud Romanos.Cephalania extra pacis leges eſto. De pecuniæ ſumma quam pēderent penſionibusꝗ eius nihil ex eo quod cū cōſule cōuenerat mutatū:pro argento ſi aurū dare mallent,dare cōuenit:dū pro argenteis decē,aureus vnus valeret.Quæ vrbes,qui agri,qui homines Aetolorū iuris aliquādo fuerūt,q eorū,T.Quintio, Cn.Domitio coſſ.poſt eos coſſ. aut armis ſubacti,aut volūtate in ditionem populi ro.venerūt, ne quæ eorū Aetoli receepiſſēt vel in Aetolia decē vrbes agrosꝗ, Acarnanū ſunto. Alia etiā inſigni fœderis forma,autore Liuio,ex decē legatorū ſentētia in hæc verba cū Antiocho cōſcripta eſt,Amicitia Regi cum populo Romano his legibus & cōditionibus

eſto, ne quē exercitū q cū populo Romano ſociiſve bellū geſturus erit Rex per
fines regni,eorúmve qui ſub ditione eius erunt tranſire ſinitò,ne cōmeatu, neu
qua alia ope iuuato.Idē Romani ſociiq; Antiocho & his qui ſub imperio eius
erūt præſtēt,belli gerendi ius Antiocho ne eſto cū illis qui inſulas colunt,néve
in Europā tranſeūdi gratia excedito vrbibus,agris,vicis,caſtellis.Cis Taurum
montem vſq; ad Tanaim amnē, et à valle Tauri vſq; ad iuga qua in Lycaoniā
vergit,ne qua arma efferto:ex his oppidis,agris, caſtelliſq; q̄bus excedat,ſi qua
extulit,quæ quoq; oportebit recte reſtituito,nec militē neu quem aliū ex regno
Eumenis recipito, ſi qui earū vrbiū ciuéſq; abſcedunt regno cū rege Antiocho
vltrà q̄ fines regni eius ſūt, Apameā omnes ante dię certā redeāt:qui ex regno
Antiochi apud Romanos ſocióſq; ſunt,his ius abeūdi manēdiq; eſto,ſeruos fu-
gitiuos, ſeu bello captos,ſeu quis liber,captus,aut trāsfuga erit reddito.Roma-
nis ſociiſq; elephātos tradito omnes,neq; alios parato:tradito & naues lōgas ar
mamētáq; earū, neu plures quā decē naues,nec vllā quæ plus quàm triginta re-
mis agatur habeto, néve minorē ea,belli cauſa,quod ipſe illaturus erit,ne naui-
gato citra Calicandrum, neu Sarpidonium promontoria, extra quę ſi qua na-
uis pecuniam,ſtipendium,aut legatos,aut obſides portabit, milites mercede cō
ducendi ex his gētibus quæ ſub ditione populi Ro. ſunt Antiocho regi ius ne
eſto,ne voluntarios quidē recipiendi,& Rhodiorum ſociorúmve quę ædes ædi
ficiáque intra fines regni Antiochi ſunt,quo iure ante bellum fuerūt,eo Rhodi
orum ſociorumve ſinito:ſi quæ pecuniæ debentur,earū exactio eſto:ſi quid ab-
latum eſt,id conquirendi,cognoſcendi, repetendíque idē ius eſto:ſi quas vrbes
quas tradi oportet hi tenent quibus Antiochus dedit,et ex his pręſidia deduci
to vtique rectè tradantur curato,argenti probi talenta attica xii.milia dato in-
tra duodecim annos pēſionibus ęquis,talētū néve minus pōdo lxxx. Romanis
ponderibus pendat,& tritici xl.milia modiûm Eumeni regi,talenta cccl.intra
quinquenniū dato,& pro frumento quod ęſtimatione fit,talēta cxxvii.obſides
Romanis xx.dato,& triennio mutato,ne minores octodenum annorū,neu ma-
iores quàm quadragenum:ſi qui ſociorum populi Romani vltro bellum infer-
rent Antiocho,vim vi arcendi ius eſto, dum ne quam vrbē aut belli iure tene-
at,aut in amicitiā accipiat:controuerſias inter ſe iure ac iudicio diſceptēt: aut
ſi vtriſq; placebit,bello:de Hannible Pœno & Aetolo,Thoāte,& Miluna, Sym
macho,& Acarnane,& Calcidēſibus Eubolida & Philippomene dedendis, in
hoc quoque fœdere conſcriptum eſt,vt ſi quid poſtea addi immutaríve placuiſ
ſet,vt id ſaluo fœdere fieret.Eſſe etiam tria fœderum genera quibus integrè pa-
ciſcerentur amicitias ciuitates regéſque, apud probatiſſimos autores inuenio.
Vnum cùm bello victis dicerentur leges:vbi enim omnia ei qui armis plus poſ
ſet dedita eſſent,quę ex his habere victor,quibuſq; mulctari eos velit,ipſius ius
atq; arbitrium eſſe.Alterum cùm pares bello ęquo fœdere in pacem atq; amici
tiam venirent:tunc enim repeti reddiq; per conuētionem res, & ſi quarum tur
bata bello poſſeſſio ſit,eas aut iuris antiqui,aut partis vtriuſque commodo cō-
poni. Tertiū eſt genus cùm qui nunquàm hoſtes fuerint ad amicitiam fœciali
fœdere integrè iungendā coëant, eos neque dicere,neq; accipere leges,id enim

victoris

victoris & victi eſſe:& quáquam,auctore Liuio, nulla vetuſtior fœderis memoria ſit,quàm eius quòd inter Albanos Romanóſque ictum eſt,Theſeum tamen primò fœdera inueniſſe.vi.natur.hiſtor.lib.teſtis eſt Plinius.

Sancta propriè dicimus,auctore Vlpiano, quę nec ſacra neq; prophana ſunt, ſed ſanctione quadam ſunt cõfirmata, vt ſanctæ leges,ſanctione enim quadam ſubnixæ ſunt:quod enim ſanctione quadam ſubnixum eſt, id ſanctum eſt, etſi deo non ſit conſecratum.

Sanctum,teſte Martiano, eſt quod ab iniuria hominum defenſum atque munitum eſt. Liuius belli Maced.lib.ix.Iam ne à legatis quidem qui iure gẽtium ſancti ſunt violandis abſtinere inſidias poſitas eundi ad T.Quintium:ſanctum autem dictum eſt à ſagminibus.

Sagmina autem dicebant herbas verbenas quæ ex loco ſancto carpebantur, legatis proficiſcentibus ad fœdus faciẽdum,bellumq; indicendum. Liuius lib. .i.ab vrbe cond.Iubẽte rege,ſagmina,inquit,te rex poſco.Rex ait, purá tollito: fœcialis ex arce graminis herbá puram attulit.Idẽ belli punici lib.x . Fœciales cùm in Aphricam ad fœdus feriendum ire iuberentur,ipſis poſtulãtibus,Senatus conſultum in hæc verba factum eſt, vt primos lapides ſiliquos primasq; verbenas ſecum ferrent, vt vti Po.Ro.his imperaret,ita fœdus ferirent : illi prætorem ſagmina poſcerent,herbę id genus ex arce ſumptum dari fœcialibus ſolet. Has etiam herbas legati Po.Ro. ſolebant ferre,vt ab his defenſi atq; muniti eſſet,ne quis eos violaret:ſicut legati Græcorũ ea ferebãt quę Cerytia vocabãtur.

Obſides ab obſidio,quia propriè ab obſeſſis dantur : vel obſides pro obfides, quòd ob fidem patriæ præſtandá dantur,teſte Feſto. Vas idem quod obſes à vado dictus,quia dato vade licet abire & vadere:inde vadatus dicitur obſtrictus, vel ſub fidei iuſſione ambulans,ſicutFeneſtella ait, Penes quem vadatus amicitiæ nodulo tenebatur..

Hoſtis apud antiquos peregrinus dicebatur:& qui nũc hoſtis,perduellio.Varro,Hoſtis,antè eo verbo dicebãt peregrinum,qui ſuis legibus vterentur:nũc dicunt eum quem tunc dicebãt perduellem.Cicero primo officiorum,Ex quo etiam illud animaduerto:q; q ꝓprio nomine perduellis eſſet, is hoſtis vocaretur, verbi lenitate rei triſtitiam mitigante:hoſtis enim apud maiores noſtros is dicebatur,quem nũc peregrinum dicimus,indicant duodecim Tabulæ, aut ſtatutus dies cum hoſte, itémque aduerſus hoſtem æterna auctoritas, quid ad hanc manſuetudinem addi poteſt,eum quó cum bellum geras,tam molli nomine appellare?quanquam id nomen durius efficit iã vetuſtas : à peregrino enim receſſit,& propriè in eo qui arma cõtrà ferret remãſit.Caius de verborum ſignificatione,Quos nos,inqt,hoſtes appellamus,eos veteres perduelliones appellabãt, per eam adiectionem indicãtes cum quibus eſſet bellum.Vlpianus verò vbi ad legem Iuliam maieſtatis,Planè quiſquis,inquit,lege Iulia maieſtatis reus eſt,hoſtili animo aduerſum rempub. vel principẽ animatus eſt:hoſtes etiam dicũtur & ſunt qui nobis,aut quibus nos publicè bellum decreuimus,cæteri prædones aut latrones appellantur.Hoſtire æquare eſt,hoſtimentum æquamentum,vnde & hoſtes dicti ſunt,quia ex æqua cauſa pugnam adeunt.

Hecatombæ

Hecatombe Iul. Capitol.teſte,Sacrificiũ eiuſmodi eſt,Centum aræ vno loco ceſpititiæ extruuntur,& ad eas centum ſues centumq́ aues mactabãtur.Iam & Imperatorum ſacrificium ſit,centum boues,centũ aquilæ, ſi cætera huiuſmodi animalia centena feriuntur,quod quidem etiam Græci quondam feciſſe dicuntur cum peſtilentia laborarent.

Hoſtiæ ſacrificia dicuntur quæ antè ab his fiunt qui in hoſtem pergunt,dictę ab eo quòd & hoſtire eſt ferire. Harum gratia Trebatius lib.i. de religionibus docet eſſe duo,alterum in quo voluntas dei per exta diſquiritur, alterũ in quo ſola anima deo ſacratur, vnde & Aruſpices animales hoſtias vocãt,vtrunq́ hoſtiarum genus diuino carmine ſuo Virgil.oſtendit,& primo quidem id quo voluntas numinũ per exta monſtratur, Mactat,inquit,lectas de more bidentes:& mox, pecudumq́ recluſis Pectoribus inhians ſpirantia conſulit exta. Alterum id eſt, in quo hoſtia animalis dicitur,quo his tantũ anima ſacratur,oſtendit,cũ facit Entellum victorem Erici mactare taurum, Nam vt exploret animalis hoſtiæ cauſas,ipſo vſus eſt nomine, Hãc tibi Erix meliorem animã pro morte Daretis,& vt nũcupata vota ſignificaret,ait,perſoluo,quod de voto ꝓpriè dicitur: vtq́ oſtenderet perſolutũ diis,ſignificauit dicens,Sternitur, exanimiſq́ tremẽs procumbit humi bos.Idem circa hoſtiam animalem,Sanguine placaſtis ventos & virgine cęſa Cum primùm Iliacas Danai veniſtis ad oras,Sanguine quærendi reditus animâque litandũ Argolica.Nam cùm animam, id eſt,hoſtię nomẽ poſuit,& litare,ſignificat ſacrificio facto placaſſe numen.

Victimæ verò ſacrificia,quę poſt victoriam fiunt,dictæ ſunt,vel quòd vinctæ ad aras ducebãtur,vel quòd ictu percuſſæ victriciq́ dextra cadebãt:de hoc,ſuperioréq́ vocabulo licenter plęrũq́ cõfidit auctoritas. Ouidius primo faſtorũ, Victima quę dextra cecidit victrice vocatur,Hoſtibus à domitis hoſtia nomen habet.De altero tãtũ.Liuius ab vrbe cõdita xxii,Donec inſuper eque,scui Ducario nomen erat,facieq́ noſcitans cõſulẽ,inquit,Hic eſt cũ popolaribus ſuis,q legiones noſtras cecidit,agróſq́ & vrbem eſt depopulatus: iam ego hanc victimam manibus peremptorum fœde ciuium dabo.

Poſtliminium Scæuola.P. filius iunctum eſſe putat verbũ,vt ſit in eo & poſt & limẽ,vt quę à nobis aliena ſunt cùm ad hoſtẽ peruenerint,& ex ſuo tanq̃ limine exierint,hinc cũ redierint,pòſt ad idẽ limẽ poſtliminiò rediiſſe videãtur.

Pręda,teſte Varrone,ab hoſtibus capta,quòd manu capta,dicta quaſi parida-

Manubię,vt Q.Aſconio Pediano placet,ſunt pręda Imperatoris pro portione de hoſtibus capta:manubias autem à præda, vt in libris rerum verborumq́ veterum ſcriptum eſt,in hoc diſtare exiſtimauerunt, vt ſit præda ipſa rerũ quæ captæ ſunt,Manubiæ verò appellatę ſint non pręda,ſed pecunia per quęſtorem Po.Ro.ex præda vendita,contracta:per quęſtorẽ autem,quod dictum eſt,oportuit præfectum ærarii ſignificari:nã cura æraria à quęſtoribus ad pręfectos trãſlata eſt.Liuius ab vrbe cõd.xxxvi.P.Cornelius Scipio Galliã ꝓuinciã ſortitus, priuſquam ad bellum quod cum Bois gerendum erat proficiſceretur,poſtulauit à ſenatu vt pecunia ſibi decerneretur ad ludos, quos prætor in Hiſpania quum eſſet,inter ipſum diſcrimen pugnæ vouiſſet, nouum et iniquum po-

ſtulare eſt viſus. Cenſuerunt ergo quos ludos incõſulto ſenatu ex ſua vnius ſententia vouiſſet, eos vt idem manubiis ſi quam pecuniã ad id reſeruaſſet vel ſua ipſe impenſa faceret. Eſt tamẽ nonnunquã inuenire ita ſcripſiſſe quoſdam non ignobiles ſcriptores, aut temere aut incurioſè prædam pro manubiis, et manubias pro prǫda poſuerint: aut tropica quadã figura mutatione vocabuli fecerint quod facere conceſſum eſt, ſcitè id peritèq; facientibus: ſed qui propriè atq; ſignatè locuti ſunt, ſicuti plures, & M.T. auctor diligẽtiſſimus in oratione quam dixit de lege Agraria, manubias pecuniam dixerunt. In libris quoqne Etruſcorum lectum eſt iactus fulminum manubias dici. Manubies denique dicuntur ornamenta regum, vnde & Petronius Arbiter, Tot regum manubies penes fugitiuum repertæ.

Reſignatum æs dicitur militi, cùm ob delictũ aliquod iuſſu Tribuni militũ, ne ſtipendium ei detur in tabulas refertur: ſignare enim dicebant pro ſcribere.

Aerarii milites ab ære dicti, teſte Varrone, quòd ſtipendia facerent: hinc ipſum ſtipendium à ſtipe dictum, quòd æs quoque ſtipem dicebant: & milites ſtipendiarii ideo quòd eam ſtipem pendebant. Ab eo etiam Ennius, Pœni ſtipendia pendent: ſtipem autem eſſe nummum ſignatum teſtimonio eſt, & pro eo ꝙ datur in ſtipendium militi, et quòd ſpondetur pecunia, quod ſtipulari dicitur.

Pecunia quam belli neruos eſſe non dubium eſt, vt inquit Cic. teſte Varrone dicta, quòd in pecore cum paſtoribus conſiſtebat. Plinius natur. hiſt. xxxiii. Seruius primus ſignauit æs, ſignatũmque nota pecudum, vnde & pecunia appellata. Caſſi. li. vii. Pecunia è pecudis tergo nominata, Gallis auctoribus ſine aliquo adhuc ſigno ad metalla trãſacta.

Aes alienum miles etiam habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percuſſum, quale apud Lacedæmonios fuit quod vſum numeratæ pecuniæ præſtabat, vt de beneficiis libro quinto inquit Seneca.

Denarii quaſi deni, teſte Varrone, quòd denos æris valebãt, ſicut quinarii qui quinos. Victruuius Archi. lib. iii. Noſtri autem primo fecerunt antiquum nũmum & in denario denos æreos conſtituerunt, & ea re compoſitio nominis ad hodiernum diem denarium retinet. Didymus autem à decima libella dictũ putat. Plinius nat. hiſto. xxxiii. Et placuit denarius pro decem libris æris, quinarius pro quinque, ſeſtertium pro dipõdio & ſemiſſe: libræ autẽ põdus ęris imminutum bello Punico primo cum impenſis reſpub. non ſufficeret, conſtitũmq; vt aſſes ſeſtario pondere ferirentur: ita quinta parte facta lucri, diſſolutũmq; æs alienum. Nota æris fuit ex altera parte Ianus geminus, ex altera roſtrum nauis in triente verò & quadrante às, quadrans antè triuncis vocatus à tribus vnciis. Poſtea Hannibale vrgente, Q. Fabio Maximo dictatore, aſſes vnciales facti, placuitq; denarium xvi. aſſibus permutari, & quinariũ octonis, ſeſtertium quaternis, ita reſpub. dimidium lucrata eſt: in militari tamen ſtipendio ſemper denarius pro decẽ aſſibus datus. Nota autẽ argenti fuerũt bigæ atq; quadrigę, & inde bigati quadrigatiq; dicti: paulò pòſt lege Papyriana hemiũciales aſſes facti. Licinius Druſus in Tribunatu plebis octauã partẽ æris argẽto immiſcuit, qui nunc Victorianus appellatur, lege Clõdia percuſſus eſt: antea enim hic nũmus

ex Illyrico aduectus mercis loco habebatur:eſt autem ſignatus victoria,& inde nomen Aureus nummus,poſt annum ſexageſimum ſecundum Argēteus,aucto re incerto,percuſſus eſt,q anno vrbis quingenteſimo octuageſimoquinto,Q.Fabio coſ.quinque annis ante bellum Punicum ſignatus eſt,eóque Po.Ro.ne quidem ante Pyrrhum regem deuictum vſus fertur fuiſſe. Etiam aurei nummi, & argentei,& ęrei apud alias gētes vſum & originē Lucanus his verbis expreſſit,
Primus Theſſaliæ rector telluris Ionis
In formam calidæ percuſſit pondera maſſæ.
Fudit & argentum flammis aurúmque moneta
Fregit,& immenſis coxit fornacibus æra.

Nummus,non à numero,nec à Numa Pomp.dictus,ſed à nomē quòd principum nominibus priſco more effigietur,vel potius, Ariſtotele.v.Ethi.teſte,ob hoc vocatur,quòd non à natura,ſed à lege quæ νόμος dicitur eſt inductus.

Seſtertius,teſte Priſ.de figuris numerorum & ponderibus, nummus eſt duarum ſemis librarū,vnde Seſtertius dicitur quaſi ſemiſtertius:de quo Aruntius, Seſtertius olim duopōdius & ſemis quaſi ſemiſtertius,quo tempore denarius decuſſis præcium valebat. Varro de lingua latina lib.v.Seſtertius quòd ſemis tertius,dupondius enim & ſemis antiquus ſeſtertius eſt. Victruuius lib.iii.archi. Quod efficiebatur ex duobus aſſibus & tertio ſemiſſe,ſeſtertiū vocauere. Plinius natur.hiſt.xxxiiii.Et placuit denarius ꝓ decē libris ęris,quinarius ꝓ quinꝙ, ſeſtertius pro dupōdio ac ſemiſſe. Plutarchus in vita M.Antonini xxv.Milia Romani decies ſeſtertiū appellāt. Helius Spartianus in vita Heliogabali,Idem nunquam minus centum ſeſtertiis cœnauit,hoc eſt,argenti libris triginta.

Talentū quanti ſit,quia de eo variant ſcriptores, neceſſarium exiſtimaui diuerſorum auctorum dicta ſubiicere. Liuius.xxxiiii.ab vrbe cōdita,Ingens numerus bello Punico captiuorū, quorū Hannibal cùm ab ſuis nō redimerentur vęnundederat,multitudinis eorum argumētum eſt,quòd Polybius ſcribit centum talentis eam rem Achæis ſtetiſſe,cùm quingentos denarios precium in capita quot redderētur dominis ſtatuiſſent:mille enim ducētos ea ratione Achaia habuit captiuos Italicos. Adiice nunc pro portione quot veriſimile ſit Græciam totam habuiſſe, qua ratione oſtenditur ſex milia denariorum habere talētum:nam quinquageni denarii pro mille ducentis captiuis dati, colligūtur ſexcenta milia denariorum,centum ea oſtendit fuiſſe talēta:centeſima autem pars ſexcentorum milium,ſex milia inueniuntur:denarii autem illo tempore nūmi argentei erant,quod in eodem oſtendit Liuius,Signati,inquit,argenti lxxxiiii. milia fuere Atticorū Tetradrachma vocant:trium verò denariorum argēti in ſingulis eſt pōdus. Idem Liuius xxxvii. Oſtenditur magnum talentū Atticum lxxx. habere libras & paulò plus,cùm ſupradictorum computatio manifeſtet lxxxiiii.libras & quatuor vncias habere talentum, quod eſt ſex milia denariorum. Liuius,Talentum ne minus pondo lxxx. Romanis pōderibus pendebat. Simili modo Aegyptium,vt Varro & Plinius inquit xxxiii.natur.hiſt.Idē Liuius, Sic decreuit Senatus vt non pluſquàm ternę libræ & quaternæ vnciæ ſingulis deſint talentis:& ſciendum ſecundum Liuii computationem,quòd centum

tum minę Atticæ quarum ſingulæ lxxxv.drachmas habent, faciunt talentum magnum:nam minas lx. habet ſecundum Dardanum:quòd autẽ eſt magnum & minus oſtendit Terentius in Phormione, Si quis daret talentũ magnum.Seneca.in x.epiſt.xxiiii.ſeſtertia,id eſt, talentum Atticum paruũ . Priſcianus de põderibus, Talentum Athenienſe paruum,minæ lx.Magnum,minę lxxxiii,& vncię quatuor. A.Gelius noct.att.lib.iii. Ariſtotelẽ quoq; traditur libros pauculos Speuſippi philoſophi poſt mortẽ eius emiſſe talẽtis Atticis tribus:ea ſũma fit nũmi noſtri ſeſtertia duo & ſeptuaginta milia. Idẽ libro quinto, Equus Alexãdri regis & capite & nomine Bucephalus fuit:emptũ Cares ſcripſit, talẽtis.xiii.et regi Philippo donatũ,æris noſtri ſumma eſt ſeſtertia.cccxii . Seruius autem in cõmento.v.æneid. Talentum ſecundum varias gentes variũ pondus eſt.Apud Romanos eſt ſeptuaginta librarum,ſicut Plautus oſtendit in Muſtel. qui ait duo talenta eſſe.cxl.libras. Legimus etiam talentum eſſe paululum:nã Homerus in ludis funebribus Patrocli vltima prēmia dicit duo talẽta,quod cogit nos aliquid minimum intelligere : nam ſicut primus victor bouem accepit, conſequens non eſt,vt dicamus quòd vltimus magnum accepit.

Pondo ſingulari numero caret,teſte Foca. Dicimus tamen duo pondo,tria pondo,non bina pondo,aut terna.Quintilia.lib.primo inſtit.Quid quòd quædam ſingula proculdubio vitioſa ſunt,iuncta ſine reprehẽſione dicuntur : nam duo,tres,& pondo diuerſorum generum ſunt.Barbariſmi autem duo põdo,& tripondo vſque ad noſtram ætatem ab omnibus dictum eſt,& rectè dici Meſſala confirmat,& idem eſt duæ,tres,quatuor libræ,quod duo tria & quatuor pondo,vt quidam volunt,& ex multis colligitur,quòd quidam auctores nõ vſquequaque probant.Liuius.xxii.lib.Argenti pondo bina & ſex libras in militem præſtaret.Idem libro tertio , Dictator coronam auream libræ pondo ex publica pecunia populi iuſſu in Capitolio Ioui donum dedit.

Spolia cùm propriè ea tantùm ſint,quibus hoſtis ſpoliari poteſt,vt lorica, vel veſtis,abuſiuè tamen ſpoliũ dicitur quicquid ab hoſtibus tollitur.Liuius,Marcellus captis Syracuſanis cùm cætera in Sicilia tanta fide & integritate compoſuiſſet,vt non modò ſuam gloriam,ſed etiam maieſtatem Po.Ro.augeret,òrnamenta,ſigna vrbis, tabuláſque quibus abundant Syracuſæ Romam deuexit,hoſtium quidem illa ſpolia & parta belli iure,cæterum inde primum initium mirandi Grēcarum artium òpera, licentiæq; hinc ſacra prophanàque omnia vulgo ſpoliandi,factum eſt.

Opima ſpolia ſunt quę dux duci detrahit,dicta ab ope,vt inquit Varro: vel ab opere vt alii ferunt,& quidem doctiſſimi,cùm ſit opus egregium & clariſſimum,belli ducem parem ſibi ductorem ſuperare.

Exuuias,& ſpolia,& hominũ tegmina, aut veſtes dici poſſe, Virg.autor eſt, Exuuias,inquit,indutus Achilli:& cum de ſerpente in Geor.ſimili modo,
Compoſitis nouus exuuiis nitidaq; iuuenta Inuoluit. & Lucretius,
Nam ſæpe illorum ſpoliis volitantibus auctus.

Excubiæ diurnæ ſunt,vigiliæ autem nocturnæ,quas primo Palamedes Troiano bęllo,auctore Pli.natur.hiſto.vi.inueniſſe traditur.

Inducię quid ſint duobus modis M. Varro in libro hiſtoriarū qui eſt de bello & pace diffinit, Inducię, inquit, ſunt pax caſtrēſis paucorum dierum. Idem alio in loco, Induciæ, inquit, ſunt belli feria, ſed lepidæ magis atque iocūdæ breuitatis, vtraque diffinitio quàm plana aut approbata eſſe videtur: nam neque pax eſt Induciæ, bellum nanque manet, pugna ceſſat, nec in ſolis caſtris, nec paucorum tantùm dierum Induciæ ſunt. Quid enim dicemus, ſi induciis immenſum aliquid factis caſtris concedatur, nónne ideo Induciæ non ſunt? aut rurſus quid eſſe id dicemus, quod in primo annali Quadrigarii ſcriptum, Cn. Pōtium Samnitem à dictatore Romano ſex horarū Inducias poſtulaſſe? Quid eſſe id dicemus, quod à Liuio ab vrbe cond. x ſcribitur, Tres validiſſimæ vrbes Etruriæ captę, Volſcum, Peruſia, Aretium pacem petiere, & veſtimentis militum frumētoq; pacti cum conſule vt mitti Romā oratores liceret, Inducias in quadraginta annos impetrauerūt? Quid illud quoq; eiuſdē libro primo, Eaq; clade haud minus quam aduerſa pugna ſubacti Veientes, pacem petitum oratores Romā mittunt, agri parti mulctatis in centum annos Induciæ datæ, ſi Induciæ tātùm paucorum dierum appellādę ſunt? Græci autem ſignificantius conſignātiusq; ceſſationem illam pugnæ dixerunt: nam quod eo tempore non pugnetur & manus cohibeantur ἐκεχειρίαν appellauerunt: ſed profectò id non fuit Varroni negotium vt Inducias ſuperſtitioſè diffiniret, & legibus rationibusq; omnibus diffinitionum inſeruiret. Induciarum autē vocabulū qua ſit ratione factum, ex multis quæ iam legimus, probabilius id quod dicam videtur, Inducias ſic dictas arbitror, quaſi tu dicas indicta ocia, vt in diem certum, vel in certum tempus non pugnetur nihilq; iucommodi detur, atq; is dies, id ve tempus vbi venit, inde vti iam pugnetur, idcirco ex his quibus dixi vocibus, quaſi per quendā coitum & copulam nomen Induciarum connexum eſt. Aurelius autem Opilius muſarū lib. i. Inducię dicuntur, inquit, cùm hoſtes inter ſeſe vtrinq; alteri ad alteros impunè & ſine pugna ineunt: inde ab eo inquit nomen eſſe factum videtur, quaſi inię. Has Lycaonem inueniſſe Troiano bello author eſt Plinius vi. natur. hiſto.

Suppetiæ illa ſunt auxilia quæ maximè petuntur ab aliis, quę præcipuè dantur iis, qui ſub aliorum detinentur poteſtate. Suppetias etiā, auctore Fabio Placiade, auxiliū vel adauxiliū dicimus. Meuius x in Tragœdia Herculis, Ferte inquit ſuppetias optimi milites. Suetonius de Veſpaſiano, Legatū inſuper Syriæ conſularem ſuppetias ferentē rapta aquila fugauerūt. Plautus in Epid. Sed memento ſi quid ſæuiunt ſenes, ſuppetias mihi non ſorori ferre. L. Apuleius libro ſexto metam. Et occipit ſtatim clamans vlulatibus auxilium validioris manus implorare, ſed fruſtra fletibus tumultum commouebat: quippe cùm nullus afforet q ſuppetias ei ferre poſſet, niſi ſola virgo illa captiua. Auguſtinus. viii. de ciuitate dei, Qui huic deferunt petitiones noſtras, inde referunt deorum ſuppetias ad auxilium. Cæſ. xii. commen. Et nunciabantur auxilia magna equitatus oppidanis ſuppetias venire. Idē in eodem, Suiſq; rebus timēs elephantiſq;. xxx. relictis, ſuis finibus oppidiſq; ſuppetias profectus eſt. Idem quoq; in eodem, Atque ſuis fugientibus ſuppetias ire contendit.

Stringa caſtrenſe vocabulum, interuallum turmarū, in quo equi ſtringuntur: vel

vel Stringæ appellãtur ordines rerum inter ſe cõtinuatæ collocatæq;,à ſtringendo dictæ,vnde & Strigoſi nominãtur,vt aiũt,corpore macilenti: vel Strigoſus apud veteres morbus dicitur iumẽtorũ,qui corpora ſtringit,aut fame, aut alterius vitii cauſa quaſi ſtringoſus.Maſurius Sabinus lib.xxvii.Cenſores,inquit,P.Scipio Naſica,& M. Pompilius cum equitum cenſum agerent, equum nimis ſtrigoſum & male habitum,ſed equitem eius vberrimũ & habiliſſimũ viderunt.Liuius.xxvii. Moram pugnæ attulit,ꝙ Haſdrubal prouectus ante ſigna cũ paucis equitibus ſcuta vetera hoſtiũ notauit, quæ antè non viderat,& ſtrigoſiores equos,multitudoq; maior ſolito viſa eſt.Stringere in re militari etiam nudare eſt,vnde enſem ſtrictum,id eſt,nudatum dicimus.Liuius ab vrbe cond.vii. Piloq; poſito,ſtricto gladio in hoſtem impetũ facit.Idem in nono, Fluctuãtemq; & inſtabilẽ aciem reddẽte grato clamore, ſtrictis gladiis haſtati,& principes inuadant.Suetonius de Cæſare, Vtq; animaduertit vndique ſe ſtrictis pugionibus peti,toga caput obuoluit.

Defendere & offendere non ex vulgari conſuetudine,ſed admodum propriè & latine accipiẽda:& eorũ alterũ ſignificat incurrere in aliquid & incidere,alterum eſt auertere atque depellere:quod hoc in loco à Quinto Claudio dicitur,Cum à Pœnis,inquit,hoſtes defendebant facillime. Cernere dicebant antiqui cum aliqui pugnarent inter ſeſe de re aliqua, quam quiſque ſuã diceret, Virg. Ingentes genitos diuerſis partibus orbis Inter ſe coiiſſe viros,& cernere ferro:quod nunc clariſſimo teſte ad Lucilium Seneca, Decernere dicimus,ſimplicis illius uerbi vſu amiſſo.

Recipere, recuperare,vel periculo liberare. Cicero in Catone, Nã niſi tuã amiſiſſes,ego nũq̃ recepiſſẽ. Virg.Frugeſq; receptas, & torrere parãt flãmis. Receptus is dicitur quò ſe exercitus recipit, vnde & ſigna receptui canere dicũtur.Liuius.xxxvii.ab vrbe cond.Coactus ergo periculo militũ prætor, receptui cani iuſſit, ne obiiceret incautos furentibus deſperatione ac rabie.

Prandiũ tametſi ex græco eſt ductũ, cum meridianũ cibũ cœnã vocarent, negare nõ poſſum aliũde à pleriſq; dici,& à parãdo maximè, quaſi parãdiũ, quòd milites ſiue bellatores ad bellũ vel pugnã paret: huic rei argumẽtũ eſt præter auctorẽ comprobatũ vetus illud Leonidæ elogiũ:Hic enim Lacedæmoniorũ dux clariſſimus cũ eſſet in bello aduerſus Xerxem, quod ſupremũ ſibi atq; hoſtibus fuit,cũ ſexcẽtis ſuis famoſiſſima illa incitamẽta dixit,Prãdete cõmilitones tanq̃ apud inferos cœnaturi.Cato in quinto Orig.Exercitum ſuum pranſum,paratum cohortatus eduxit foras atque inſtruxit,

Sub pileis ſeruos vænum ſolitos ire, quorum nomine venditor nihil præſtaret, Cælius Sabinus ſcriptũ reliquit. Cuius rei cauſam eſſe ait, quòd eiuſmodi conditionis mancipia inſignita eſſe in vendẽdo deberent,vt emptores errare & capi non poſſent:neq; lex vendendi operienda eſſet, ſed oculis iam perciperẽt quodnã eſſet iam mãcipiorũ genus,ſicuti,inquit,antiquitus mãcipiorũ iure belli capita coronis induta vęniebãt, & iccirco dicebãtur ſub coronis vænire: namq; vt ea corona ſignũ erat captiuorũ vænalium, ita pileus impoſitus demonſtrabat eiuſmodi ſeruos vænũdari, quorũ nomine emptori venditor nihil præſtaret. Eſt etiam alia rationis opinio cur dici ſolitum ſit,

Captiuos ſub corona vænũdari, quòd milites cuſtodiæ cauſa captiuorũ venalium greges circũdarent, eáque circunſtatio militũ, Corona appellata ſit: enimuero id magis verum eſt quod ſupradixi, quod Cato in libro quẽ cõpoſuit de re militari docet. Catonis verba hæc ſunt, Vt populus ſua opera potius ob rem bene geſtam coronatus ſupplicatum eat, quàm re male geſta coronatus væneat. Iuſtinus epit. Trog. Pomp. xxxiiii. Vrbs ipſa Corinthus diruitur, populus omnis ſub corona venditur, ne hoc exemplo cæteris ciuitatibus metus nouarum rerum incuteretur, ſerui ex eo deinde appellati de hominum ſtatu Floro auctore, quòd imperatores captiuos vendere iuberent, & per hoc ſeruare neq; occidere ſolerẽt. Auguſtinus Ciuitatis dei libro vndeuigeſimo, Origo autẽ vocabuli ſeruorũ in latina lingua inde creditur ducta, quòd hi qui iure belli poſſent occidi à victoribus conſeruabãtur, ſeruiq; fiebãt à ſeruãdo appellati, ſub haſta captiui væniebãt, haſtæq; ſubiiciebãtur ea quæ publice vænundabant. Liuius ab vrbe cõd. iiii. Hoſtes præter ſenatores omnes vænũdati ſunt, prædæ pars ſua cognoſcentibus, Latinis atq; Hernicis reddita, partẽ ſub haſta dictator vẽdidit. Sub iugũ mitti dicuntur hoſtes, cũ duabus haſtis in terrã defixis tertiaq; ſuperligata inermes, diſcinctis pectoribus terrã tenus ſub ea trãſire cogũtur. Liuius ab vrbe cõd. ix. Siquidẽ etiã quod quibuſdã in annalibus inuenio, Põtius Herennius Samnitũ imperator vt expiaret conſulis ignominiã, ſub iugũ cũ cæteris eſt miſſus. Sub vitẽ præliari dicũtur milites, cũ ſub vinea militari pugnãt. Lucilius, Neq; prodire in altũ, præliari procul ſub vitẽ. Sub vitem haſtas iacere eſt, cum eas ſub manu miles ſurſum mittit. Lucilius, Vt veles bonus ſub vitem qui ſubmiſit haſtas. Sub vineam iacere dicuntur milites, cum centurionibus aſtantibus iacere coguntur ſudes.

Deditio eſt quãdo victi hoſtibus ſe tradũt. Spõtanea traditio, in qua rex, ſi Liuio credimus, interrogabat, Eſtíſne vos legati oratoreſq; miſſi à populo Collatino, vt vos populumq; Collatinũ dederetis? illis annuẽtibus, tum rex, Eſtne populus Collatinus in ſua poteſtate? ita eſſe illis denuò reſpondentibus, ſubiungebat rex, Deditíſne vos populumq; Collatinum, vrbem, agros, aquam, terminos, delubra, vtenſilia, diuina humanaq; omnia in meam populiq; Ro. deditionem? Cum omnia hęc illi dederent, tunc ille demum, At ego recipio. Et hæc ſecundum veteres in re militari deditionis formula.

Victoria dicta, ꝙ vi, id eſt, virtute adipiſcatur: nã victoria dolo quæſita turpis eſt, & apud veteres maximi habebatur. Iuſtinus epit. Trog. Pomp. xv. Et vt apparet, non odii ſed dignitatis gloria accenſos, donis, muneribuſq; inter ipſa bella cõtẽdebãt: tãto honeſtius tũc bella gerebãt, quàm nũc amicitiæ colũtur. Hãc quoq; victoriã & virginẽ & deam cõmunẽ cum Bellona & Marte finxit antiquitas, ꝙ hi in bello vtrique parti poſſent fauere. Claudianus,

Ipſa duci ſacras victoria panderet alas,
Et palma viridi gaudens & amica tropheis,
Cuſtos imperii virgo quæ ſola mederis
Vulneribus, nullumq; doces ſentire laborem.

Tibullus elegiarum ſcriptor, Ecce

Ecce ſuper feſſas volitat victoria puppes,
 Tandem ad Troianos diua ſuperba venit.
  Ouidius viii. Metamorph.
Et pendebat adhuc belli fortuna, diuq́;
Inter vtrumque volat dubiis victoria pennis.

Armiluſtrum, teſte Varrone, ab ambitu luſtri, locus, id eſt, circus maximus: dictus ꝙ circũ ſpectaculis ædificatus ibi ludi fierent, & quòd ibi circũ metas ferretur pompa & equi currerent & ludentes ancylibus armati: luſtrũ autẽ, vt idem inquit, nominatũ tempus quinquennale, à ludendo, id eſt, ſoluendo, quòd quinto quoq; anno vectigalia, & vltro tributa per Cẽſores perſoluebantur.

Armamentarium, vbi tormenta, & arma, & tela quæcunq; ſint illa, ponũtur ac ſeruantur. Liuius xxxi. Aucto etiam tumultu, quòd circa forum ignis tectis iniectus erat, cõflagrauerunt, & tota regia & armamentariũ cũ ingenti apparatu machinarũ, & tormentorũ. Idem vigeſimonono, Tormẽta machinasq́; aduexerat ſecum, & ex Sicilia miſſa cum cõmeatu erant, & noua in armamentario multis talium operum de induſtria incluſis, fiebant.

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum, de re Militari Liber Decimus.

De Militari cultu, qui pro conſuetudine gentium & inuentu hominum uarius reperitur. *Cap.* I.

RElatis in militiam honore pub. dignis, Sigiſmũde Pandulphe, & ꝓ virili mea eorum ac totius exercitus muneribus expreſſis, ſui ſinguli cultus ornamenta reddemus, & primo quidem, quæ à maioribus circa hoc tradita ſunt, ornamentorum genera: armorum deinde, tormentorum, machinarumq́; rationes, materias, genera, ſpecies, & formas: ſigna porrò cognoſcendi in bellis quę ſuperiori etiam tempore in vſu fuere, & intellectum & ſignificationẽ quãpiam videãtur habere. Gradus igitur honorum ordinumq́;, ac magiſtratuum diuiſiones habitus ipſe ſecernit, qui pro conſuetudine gentium & hominũ inuentus varius reperitur. Apud Romanos toga veſtis erat qua primũ ſexus omnis & omni tempore interdiu & noctu vteretur: ſiue ſicut in cõſuetudine habebatur, quia in foro amicirentur, & à tegendo dicta, quòd exterior ac lõga, veſtes alias tegeret. Eius forma rotũda erat & fuſiore & quaſi inũdãte ſinu, & ſub dextro veniens ſuper humerum ſiniſtrum obuoluta ponebatur, vt in operimẽtis ſimulachrorũ Romæ eſt aſpicere, vtq́; à Valerio Maximo de Scipione Naſica in Mutium Scęuolam literis traditum eſt, Quoniã, inquit, conſul dum iuris ordi-

nem ſequitur, id agitur vt cum omnibus legibus Romanum imperiū corruat, egomet me priuatus voluntati veſtræ ducem offero: ac deinde læuam manum apertę togę circundedit,ſublataꝗ dextra proclamauit,Qui rem publicam ſaluam eſſe vult,me ſequatur.

Toga candida eademꝗ cretata,in qua candidati,id eſt,magiſtratum petentes ambiebāt,addita creta quo candidior inſigniorꝗ eſſet,vtꝗ magiſtratuū huiuſmodi cōpetitores innocētes viderētur ex habitu, & nō per ambitionē velle magiſtratus expoſcere. Gabinus cinctus eſt toga ſic reiecta,vt vna eius lacinia reuocata hominē cingat. Hoc autem veſtimenti genere vtebatur conſul bella indicturus,ideo quia quum Gabii Cāpaniæ ciuitas ſacris operaretur bellum ſubitò euenit, tunc ciues cincti togis ſuis ab aris ad bella profecti victoriam adepti ſunt:vnde is ortus eſt mos. Virgilius, Ipſe quirinali trabea cinctúque Gabino Inſignis reſerat ſtridentia limina conſul.

Toga palmata ea dicebatur qua triumphātes,& qui palmā meruerūt vtebātur:vocatur & toga picta,eo ꝙ victorias cum palmis intextas haberet. Hāc palmatam tunicā & togā pictam, vt inquit Iulius Capitolinus, Gordianus ſenior primus Romanorū priuatus ſuam propriā habuit, cùm ſuperiori tempore etiam Imperatores de Capitolio acciperent,vel de palatio.Prætexta & toga picta quæ inſignia quondā magiſtratuū Etruſcorum erant, primus Tullus Hoſtilius rex Romanorū tertius,debellatis Etruſcis,vt Romæ haberētur inſtituit, ſed prætextā illo ſæculo puerilis nō vſurpabat ætas:erat enim, vt cætera quæ enumeraui, honoris habitus,ſed poſtea Tarquinius Demarathi exulis Corinthii filius Priſcus,quē quidā Lucinonē vocatū ferūt,rex tertius ab Hoſtilio,quintus à Romulo,de Sabinis egit triumphum,quo bello,filium ſuū annos xiiii.natum, quòd hoſtem manu percuſſerat,& pro concione laudauit,& bulla aurea prætextaꝗ donauit, inſigniens puerū vltra annos fortem pręmiis virilitatis & honoris. Alii putāt eundē Priſcū,cùm is ſtatum ciuiū ſolertia prouidi principis ordinaret,cultū quoꝗ ingenuorū puerorū inter præcipua duxiſſe,inſtituiſſeꝗ vt Patritii bulla aurea cū toga cui purpura prætexitur vterētur,dūtaxat illi quorū patres curulē geſſerāt magiſtratū, cæteris autē vt prætexta tātū vterētur indultū,ſed vſꝗ ad eos quorū parētes equo ſtipendia iuſta meruiſſent: libertinis verò nullo iure vti prętextis licebat,ac multo minus peregrinis q̄bus nulla eſſet cū Romanis neceſſitudo,ſed poſtea libertinorū quoꝗ filiis prętexta cōceſſa eſt ex cauſa tali,quā M.Lælius augur refert,q̄ bello punico ſecūdo duūuiros dicit ex ſenatuſcōſulto ꝓpter multa ꝓdigia libros Sibyllinos adiiſſe,et inſpectis his nūciaſſe in Capitolio ſupplicādū,lectiſterniūꝗ ex collata ſtipe faciēdū,vt libertinæ quoꝗ,quæ lōga veſte vterētur,in eā rē pecuniā ſubminiſtraſſent. Acta igitur obſecratio pueris ingenuis,itēꝗ libertinis,ſed & virginibus,patrinis matrinísꝗ ꝓnūciātibus carmē,ex quo cōceſſū,vt libertinorū quoꝗ filii,q̄ ex iuſta dūtaxat matrefamilias nati fuiſſēt,togā prętextā & lorū in collo ꝓ bullę decore geſtarēt. Valerius Flaccus ait,Cū Po.Ro.peſtilētia laboraret,eſſetꝗ reſpōſū,id accidere ꝙ dii reſpicerēt anxiā vrbē fuiſſe non ob intellectum oraculum, eueniſſetꝗ vt in Circenſiū die puer de cœnaculo pompā ſupernè diſpiceret & patri

referet

referret quo ordine ſecreta ſacrorum in arca Pilentia cõpoſita vidiſſet: qui quũ rem geſtã Senatui nuntiaſſet, placuiſſe velari loca ea qua põpa veheretur, atq; ita peſte ſedata, puerũ qui ambiguitatẽ ſortis abſoluerat, togæ prætextæ vſum impetraſſe. Vetuſtatis peritiſſimi referũt in raptu Sabinarum vnam mulierem nomine Herſiliã dũ adhæreret filiæ ſimul raptã, quã quũ Romulus Oſco cuidam ex agro Latino qui in aſylũ eius cõfugerat virtute cõſpicuo vxorẽ dediſſet, natum ex eo puerum antequam vlla alia Sabinarum partum ederet, eumq; quòd primus eſſet, in hoſtico procreatus, Oſcum Hoſtiliũ à matre vocitatum, & eundem à Romulo bulla aurea ac prætextę inſignibus honoratum: is quum raptas ad cõſultandũ vocaſſet, ſpopõdiſſe fertur ſe eius infanti quæ prima ſibi ciuem Romanũ eſſet enixa, illuſtre munus daturum. Nõnulli credũt ingenuis pueris attributũ, vt cordis figuram in bulla ante pectus annecterent, quã inſpicientes, ita demum ſe homines cogitarent, ſi corde pręſtarent, togãq; prętextam his additam vt ex purpurę rubore, ingenuitatis rubore tegerentur.

Paludamentũ veſtis quæ nunc chlamys dicitur inſigneq; pallium ducum & Imperatorum, albo vel colore ſanguineo purpureum & auro diſtinctum. Hoc belli tẽpore Imperatores indui mos erat, proinde, teſte Varrone, ſic dictũ quòd eo indutus palàm facere bellũ futurũ. Paludati armati et etiam ornati, omnia enim militaria ornamenta paludamenta vocabant.

Trabeæ veſtes regiæ: harum tria eſſe genera Suetonius in libro de genere veſtium auctor eſt, vnũ puriſſima purpura, tantũ diis ſacratũ: aliud regiũ, quod eſt purpureum, habet tamen albi quippiam: tertium augurale, croceo & purpura. Læna veſtimentũ militare quod ſuper omnia veſtimẽta ſumitur, & ꝙ de lana ſit, teſte Varrone, ſic dicitur: qdã Thuſcè appellatã exiſtimãt, quidã Grecè, quã chlęnã dicunt: Obbas nõ lænas, ſed chlęnas eſſe ait: cuiuſmodi enim veſtis genus, quòve colore ſit oſtendit his verbis Maro, Tyrioq; ardebat murice lęna.

Sagum, ſagam, ſiue ſagulum, veſtem breuem & idoneam bello conſtat ac militię. Liuius lib. octauo ab vrbe cond. Non omnia ſagulo Regali amictus, cẽturionibus item manipulariũ militum habitu ductis, ne ducẽ cirumuenire hoſtes notarẽt, perluſtrauit. Liui. xxi. de Hannibale, Multi ſępe, inquit, militari ſagulo opertum humi iacentem inter cũſtodias ſtationesq; militum cõſpexere, veſtitus nihil inter æquales excellens, arma atque equi conſpiciebantur. Sunt & qui militare pallium quadratũ, & à Gallorum ſagacitate cõtra aëris intemperiem inuentum ſic dictum appellant.

Penulam militare pallium, pendentibus cum fimbriis, ſic dictam quidam volunt, quòd à Pœnis initium habuerit qui tali veſte maximè vtebantur. Seneca ad Liberalem de benefi. lib. v. Meminiſti quidem ſub quadã arbore minimum vmbrę ſpargente quum velles reſidere feruentiſſimo ſole, et eſſet aſperrimus locus in quo è rupibus acutis vnica illa arbor eruperat, quendam ex cõmilitonibus penulam ſuam ſubſtrauiſſe. Spartianus in vita Adriani, Penulis vti Tribuni plebis pluuiæ tempore ſolebant, Imperatores autem nunquam: vnde Imperatores ſine penulis à togatis videntur. Helius Lampridius in vita Alexandri Seueri, Penulis intra vrbem frigoris cauſa vt ſenes vterentur permiſit, quum

id veſtimenti genus ſemper itinerariū aut pluuiale fuiſſet. Iuuenalis in primo,
Scilicet hoc fuerat, propter quod ſæpe relicta
Coniuge,per montem aduerſum gelidasq́ cucurri
Exquilias,fremeret ſęua cum grandine vernus
Iupiter,& multo ſtillaret penula nymbo.

Lacerna pallium fimbriatū,quo olim ſoli milites vtebātur, vnde in diſtinguēda caſtrēſi vrbanaq́ turba,hos togatos,illos lacernatos vocabāt, indeq́ lacernæ quaſi amputatis fimbriarum capitibus dictæ.

Maſtruca,vt Conſentius inquit,eſt Sardorū veſtis quæ fit ex pellibus ferinis,ſic dicta,vt quidam volunt,quaſi monſtruoſa:quia quiſquis ea induitur,quaſi fera monſtratur.Cic.pro Scauro, Quem purpura regalis non commouit, eum Sardorum maſtruca mutauit ex induſtria:quod ſardum illudens Cic. maſtrucam dixit teſte Quintiliano.

Stragulas veſtes pellicias nonnulli licet habeant,veluti etiam Sarmatarū populi qui pellibus teguntur,nec dubiū ſit, vt Labeo inquit, quin ſtragula veſtis ſit omne palliū, magnopere me mouet Pōponii & Caſſii multorúmq́ auctoritas, vt ſtragula veſtis ſit nec ſordida quidem ſed precioſa, vt Liuius bel.macedonici.libro iii.Quum tibi,inquit,viro liceat purpura in veſte ſtragula vti.Idem in eodē lib.ix. Luxuriæ peregrinæ origo ab exercitu Aſiatico inuecta in vrbē eſt, lectos auratos,veſtem ſtragulā precioſam.Cicero in Verrem actione iiii. Dicebat ſcyphorum paria complura,hydrias argenteas,precioſam veſtem ſtragulā. Valerius Maximus lib.iiii. Age,ſi quis hoc ſęculo vir illuſtris pellibus pro ſtragulis vtatur.Horat.ſecundo ſermonum,
Vnum de octoginta annos cui ſtragula veſtis.

Rectius tamē & propriè magis arbitror, Varrone opulētiſſimo teſte,vbi de culcitra loquitur,in lingua Latina,quicquid inſternebāt à ſternendo ſtragulū appellari.Seneca lib.epiſto.xv. Culcitra in terra iacet, ego in culcitra:ex duabus penulis altera ſtragulū,altera opertoriū facta eſt. Val.Martialis in apophoretis,
Stragula purpureis lucent villoſa tapetis.

Stragulas etiā & Baſionica,quæ equis inſterni ſolēt puto veſtes eſſe. Eſt ſua etiam apud Lacedęmonios tunica quā nonnulli Puniceam dicunt,nonnulli Coccineam.Hanc ab his repertam cōſtat ad celandum coloris ſimilitudine ſanguinem,quotiens quis in acie vulneraretur,ne cōtemplanti aduerſario animus augeſceret.Hac ſub conſulibus Romani vſi ſunt. Vnde ſolebat etiā pridie quàm dimicandum eſſet ante principia præponi, quaſi admonitio & indicium futuræ pugnę eſſet,quod ita eſſe Plutarchus in vita Fabii Maximi auctor eſt,Hānibali,inquit, quū apud Aufidum fluuiū caſtra haberet prope Cannas, orto die extemplo belli ſignum extulit:nam erat rubra quædam veſtis ſupra cōſulis tentorium protenſa, quare Carthaginēſes proſpecta Imperatoris Romani & audacia & copiarum multitudine, quum ipſi haud ad medium numerū attingerēt, principiò ingenti trepidatione perculſi ſunt.Idē in vita Pompeii, Tum Cæſar exoptatum,inquiens, aduenisse diem,in qua cum viris non cum inedia, non cum egeſtate pugnandum eſſet,extemplo coram contubernio tunicam rubram

poni iuſſit: hoc enim Romanis pugnę ſignum erat.

De armis & unde dicta ſint. *Cap.* II.

RE ipſa nunc graui labore monemur armorum ſpecies vniuerſas, inſtrumentorum, tormentorumq; muralium ignorantibus circumſcriptè monſtrare: & quoniam ſua cuiq; gentium placita ſunt, & artificũ recentia ingenia nouis ſemper inuentis gaudent, proinde ſingula pro virili noſtra proſequemur, nuſquam ingeniis hominũ præſcribentes, quin liceat cuique & referre quæ viderit, & ſuis inuentis gratulari. Arma, vt inquit Cic. Tuſcula. lib. primo, membra militis eſſe dicuntur: quæ quidẽ ita gerũtur aptè, vt ſi vſus foret, abiectis oneribus, expeditis armis vt mẽbris pugnare poſſint. Lucretius libro quinto de rerum natura,

Arma antiqua, manus, vngues, dentesq; fuere,
Et lapides, & item ſyluarum fragmina rami,
Et flammæq; ignes, poſtquam ſunt cognita primùm,
Poſterius ferri vis eſt ærisq; reperta,
Et prior æris erat quàm ferri cognitus vſus.

Arma, Vlpiano teſte, ſunt omnia tela, hoc eſt, fuſtes & lapides, nõ ſolùm gladii, haſtæ, & frameæ, id eſt, romphеæ. Caius de verborum ſignificatione, armorum appellatio non vtique ſcuta & gladios ſignificat, ſed fuſtes & lapides: & quoniam his arceri poteſt hoſtis, arma ab arcendo dicta cenſeri poſſunt: vel arma dicuntur ab armis propriè, id eſt, humeris dependẽtia, vt ſcutum, gladius, pugio, ſica, cũ ea quibus ꝓcul pręliamur, tela dicãtur. Cic. pro Au. Cecinna, Armatos, ſi Latinè loq; volumus, quos appellare vere poſſimus? opinor eos q ſcutis telisq; parati armatiq; ſint. Quid igitur? ſi glebis, aut ſaxis, aut fuſtibus aliquem de fũdo præcipitẽ egeris, iuſſuſque ſis quem hominibus armatis deieceris reſtituere, reſtituiſſe te dices? Verba ſi valẽt, ſi cauſę nõ ratione ſed vocibus põderantur, me auctore dicito, vinces profectò non fuiſſe armatos eos qui ſaxa iacerẽt, quæ de terra ipſi tollerent, non eſſe arma ceſpites neq; glebas, non fuiſſe armatos eos qui prætereuntes ramũ defringerent arboris, arma eſſe ſuis nominibus, alia ad nocendũ, alia ad tegendum, quæ qui non habuerint, eos inermes fuiſſe vinces.

De armis quibus tegimur. *Cap.* III.

DE his igitur quibus tegimur primò dicendũ, nec temerariũ ſuperioris temporis patrium quendam Gallorum morem tuum eſt imitari, qui corporis viribus fidentes, tanquam glorioſius dimicaturi, nunq̃ niſi in pugna nudabantur, nudiq; verſabãtur in acie, vnde multa pericula probatiſſimis contigerũt. Arma igitur quibus tegimur ſunt caſſides, tunicæ varii generis, clypei, & id genus plurima. Ferrum autem in arma cõuertere, & armis corpus tegere, ſunt qui Mineruæ, ſunt qui Iouis Theſſaliæ regis ferant inuentum.

Silę galeæ dictę ſunt à ſimilitudine Sili. Silus enim, vt Feſto placet, naſus appellatur ſurſum verſus atque repandus. Eſt autẽ Galea, quam Curetes reperiſſe perhibẽt, teſte Diodoro, criſta capitis de corio, quũ ſit caſſis de lamina: dictaq; galea, vt inquit Varro, à galero quo multi antiquorum vſi ſunt: conum curua-

turam

turã galeæ quę in ea præeminet dicimus,ſup quã criſtęſunt. Virg.iii Aeneid.
Et conum inſignis galeæ,criſtasq́ꝫ comantes.
Buccula galeæ pars eſt. Iuuenalis in iii.
Et fracta de caſſide buccula pendens.
Comantẽ autem galeã quoqꝫ legimus aut criſtatam, ꝙ de caudis animaliũ habeant criſtas:vt,Criſtaqꝫ hirſutus equina:aut comas habentẽ.Statius,Non ergo in terga comantes Abãtiadas:& ibi deinde,Comantẽ Androgei galeam.Simili modo qui ſe de velocitate iactabãt,pinnas in galea ſua ponebant,in ſignum velocitatis,quas deuictis hoſtibus auferentes, collo ſuo in ſignũ victoriæ ſuſpẽſas ferebant,maiorẽmqꝫ illis rapiendo profeſſi velocitatẽ,Pinnirapi appellati ſunt. Iuuenalis in primo, Inter Pinnirapi iuuenes,iuuenẽſque laniſtæ.

Torques colli induuias & ornamẽta, tam maſculino genere quàm fœmineo idoneos quoſdã, & præ cęteris illuſtres Latinæ linguę auctores protuliſſe inuenimus. Ouidius primo faſtorum,
Ex vno quidam celebres,aut torquis adempti.
Tul.iii.officiorũ,Atqꝫ T. Manlius is eſt qui ad Anienem Galli quẽ ab eo prouocatus occiderat,torque detracto,cognomen inuenit.Liuius libro vii.ab vrbe condita,Iacens inde corpus ab omni alia vexatione intactum,vno torque ſpoliauit,quem reſperſum cruore ſuo collo circundedit.A. Gellus noct.atti.lib.ix. Vbi eum euertit,caput præcidit,torquem detraxit,eam ſanguinolentam ſibi in collum imponit.Hieronymus in expoſitione Danielis.ii.Rem quidem facio ridiculam, vt in expoſitione Prophetarũ de verborũ generibus quaſi Grammaticus diſputem: ſed quia à quodã nihil ſciente,& omnia pollicente reprehẽſus ſum, quare torquẽ fœmineo genere tranſtulerim,breuiter annotabo quòd Cic. in Mario Torquem genere fœmineo,Titus Liuius maſculino dixerunt.

Armillas ex armo quas viri militares ab Imperatoribus donati gerũt, dictas eſſe exiſtimant,ꝙ antiqui humeros cum brachiis vocabãt armos,vnde arma ab his dependentia ſunt vocata:& ſunt armillę humeralia ſiue ornamenta brachiorum in circulorum modum, quæ Græcè dicuntur βραχιονιστῆρες A.Gellius noct. atti.lib.nono,Quos inter Gallus quidã nudus,præter ſcutum & gladios duos, torque atqꝫ armillis decoratus ꝓceſſit. T.Liuius, Additur fabula quòd vulgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio læuo gemmatosq́ꝫ annulos habuerunt,pepigiſſe eam ꝙ in ſiniſtris manibus haberent. Ouidius ii.faſtorum.
Fregerat armillas non illa ad brachia factas.

Cæſtus quũ pugilum arma ſignificat et quartæ eſt formę,coriũ eſt cũ plũbo inſuto rigentiqꝫ ferro, quo manus ſuas & brachia pugiles muniunt & vinciũt, & apud plurimas nationes,maximè Sauromatas,ſe inuicem pugnãdo cędunt, vnde & cæſtus nomen inditum.Cicer.ii.Tuſculan.Pugiles etiam quum feriũt aduerſarium,in iactandis cæſtibus ingemiſcunt,non quòd doleãt animoqꝫ ſuccumbant,ſed quia in profundẽda voce,omne corpus incenditur, venitqꝫ plaga vehementior. Virgi.in quinto,Sic deinde locutus,
In medio geminos immani pondere cæſtus
Proiecit,quibus acer Erix in prælia ſuetus,

Ferre

Ferre manum,durîque intendere brachia tergo.
Obſtupuere animi,tantorum ingentia ſeptem
Terga boum plumbo inſuto ferrôque rigebant.
Ante omnes ſtupet ipſe Dares,longeꝙ recuſat, Idem in eodem,
Magnanimúſque Anchiſiades & pondus,& ipſa,
Huc illuc vinclorum immenſa volumina verſat.
Tum ſatus Anchiſa cæſtus pater extulit æquos, Idem in eodem,
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Conſtitit in digitos extemplò arrectus vterꝙ,
Brachiáque ad ſuperas intentus extulit auras.
Adduxere retrò longè capita ardua ab ictu,
Immiſcéntque manus manibus pugnámque laceſſunt.
Idem in eodem, Durôſque reducta,
Librauit dextra media inter cornua cęſtus,
Arduus effractôque illiſit in oſſa cerebro.
Et didici quonam Pœni arma rotatu, Statius,
Quo Maſſagetę ſua bella cient,quo turbine cæſtum
Sauromatæ.

Iſculponeas etiā dici voluerunt cæſtus plumbo illigatos, vt & Neuius in Phi léporo Comœdia,Iſculponeis bacteuēda huic ſūt latera plūbo. Plautus in Caſſina,ſimili modo ait,Melius Iſculponeis q̄bus bactuatur tibi os ſenex nequiſſime.

Pectorale,ferreum pectoris tegimen.Pli.na.hiſt.xxxiiii.Fecit & Spurius Camillus Iouē qui eſt in Capitolio, victis Samnitibus ſacrata lege pugnantibus, è pectoralibus eorum ocreíſque & galeis.

Thorax humanum pectus propriè, vel eius eminētior pars eſt.Plinius.xxvi. na.hiſt. Hyſſopi quinque rami cum duobus rutæ & ficis tribus decoctis thoracem purgant.Cæterùm pro eo quod ferreū eſt,& quo velatur pectus & corpus, nonnunquam ponitur.Plutarchus in vita Luculli,Erat ipſe thoracem ferreum indutus,ſplendidum atꝙ ſquamoſum,quo ſuper punicā geſtabat epheſtridem.

Tunicas quibus nudū tegitur corpus pro vſu & exiſtimatione pleriꝙ varias habēt,ſerico vel byſſo plurimis plicaturis impenetrabiles audio. Alii ſpumam ferri ſolutam in puluerē,& plicaturis iniectā,omnē ferri aciem repellere dicūt: nonnulli thuris puluerē probant,eo modo congeſtum: corium apud alios ceruinum ſucco maceratum,probari maximè comperio.Lanas denique aceto coctas ferro reſiſtere in naturali hiſtoria auctor eſt Plinius.Proinde milites nullū præſidium habētes in gladio,totum ſubſidium in huiuſmodi tegimine ponūt, laminis ferreis & loricis vniuerſum corpus tegentibus confiſi.

Phalerę & ephippia, equorum ſiue hominum vel bellorum munimenta ſiue ornamenta. Virgil.in quinto,
Primus equum phaleris inſignem victor habeto.
Salluſtius in Iugurtha, Ac ſi repoſtulet haſtas,vexillum,phaleras,& alia militaria arma. Virgil.in decimo,
Cur tales phaleras damnetis & aurea bullis, Cingula.

Iuuenalis in quinto, Vt læti phaleris omnes & torquibus omnes.
Horatius in epiſtolis, Optat ephippia bos,piger optat arare caballus.

Lorica quam Mydas Meſſenus reperiſſe dicitur,eſt propriè tegmẽ de loro factum,quo maiores dolo vti cõſueuerant. Varro de lingua Latina,lorica quòd è loris de corio crudo pectoralia faciebant:poſtea ſuccedit Chalybs ferro ſub id vocabulum,ex annulisq; ferream tunicã fecere, quę tantùm pectora apud maiores tegebat,poſtea vniuerſum corpus : vnde,

Triplici ſeruantur pectora ferro.
Nam tergo tunc nullus erat metus. & Lucanus vii,
Quærit iter quo torta graues lorica catenas
Oppoſuit,totoq; latet ſub tegmine pectus.

Hæ pro diuitiis,materia vel opere pretioſæ,vt Maximiani adoleſcentis,& Ptolemæorum regum aureæ,quædã ęneæ,& communes ferreæ. Simplices quidam habent bilices ac trilices,alii loricas ſquãmatas iuncturis adopertis,ſiue plumatas alii probant,illiſque teguntur.Criſpus,Equis paria operimenta erant, quæ lintheo ferreis laminis in modum plumæ annexa erant, Virgil.quoq;,

Spumantémque agitabat equum,quem pellis aënes
In plumam ſquammis auro conſerta tegebat.

Iuſtinus epit.Trog.Pompe.lib.xli.Munimentum ipſis equíſque loricæ plumatę ſunt,quæ vtrumque toto corpore tegebant.

Baltheus eſt non tantùm militare cingulũ,ſiue cingulus militaris quo cingũtur milites, ſed etiã à quo arma dependent : nec ad humilitatem ſolùm,verùm ad inſultationem nonnunquam & iactantiam,vt Turnum habuiſſe conſtat. Virgil.in xii. Infœlix humero quum apparuit alto

Baltheus,& notis fulſerunt cingula bullis,
Pallantis pueri victum quem vulnere Turnus
Strauerat,atq; humeris inimicum inſigne gerebat.

Clypei peditum tegmina ſunt,ſcuta verò equitum. Virgil.in ix.

Et clypeum ſupèr intonat ingens:

aut,Ipſe ingens clypeum ſupra ipſum. Lectum eſt autẽ et hoc clypeum, vt probat Caper,quòd magis debemus accipere,nam Homerum imitatus eſt : neutro nãq; genere et maſculino à doctiſſimis artiũ ſcriptoribus vſurpatũ inuenimus. Trabellius Pollio,Illi clypeus aureus:vel, vt Grãmatici loquuntur,clypeũ aureum,ſenatus totius iudicio in Romana curia collocatus eſt. Neutro quoq; Liuius xxxv.ab vrbe cond. Aedilitas inſignis eo anno fuit M. Aemilii Lepidi,& P. Aemylii Pauli,multos pecuniarios dãnarunt,ex ea pecunia clypea inaurata in faſtigio Iouis ædis poſuerunt. Idem xxxviii. Et duodecim clypea aurata ab ædilibus currulibus P.Claudio,& P. Sulpitio Galbę ſũt poſita ex pecunia qua frumentarios ad annonã comprehenſam damnauerant. Pacuuius,Clypea currum reliquit chlamyde cõtorta . Appellarũt quoq; clypeũ antiqui ob rotũditatẽ & corium bouis in quo fœdus Gabinorum fuerat deſcriptum cum Romanis. Apud maiores enim fortium virorum picta erant ſcuta,ecõtrà inertium & tyronum pura erant:vnde eſt,parmáque inglorius alba,id eſt,non picta. Scutis

etiam

etiam qualibus apud Troiam pugnatum eſt,autore Plinio natu.hiſto.xxxv. continebãtur imagines,vnde & nomen habuere clypeorum,non vt peruerſa Grammaticorum ſubtilitas voluit à cluẽdo: cluere enim antiqui pugnare dicebant.Clypei maiora ſcuta ſecundũ Seruium ab eo dicta,ꝙ celent corpus,à græco κλέπτω :maſculino autẽ genere frequentiſſimẽ prolatũ inuenimus. Verum clypea,vt alii volunt,neutro ad imaginẽ,vel picturam, vel ornamẽtum: maſculino verò genere ad ſcuta referũtur.Clypeos Protus & Atrius inter ſe bellãtes,ſiue Calthus Athamantis filius inueniſſe prodũtur.Cares quoq; fuiſſe tradit Herodotus,qui primi ſcutis ſigna fecerũt,& anſas quibus ſcuta tenentur, quũ antea ſine illis vterẽtur loris ex corio ad collũ & ad ſiniſtrũ humerum appendẽtibus. Horum autem materia cõmendatur ex forma . Pœni ex auro factitauere.M. Aufidius docuit maiores ſuos argẽteos clypeos habuiſſe . Alexãder rex Iudęorũ octo milia pugnatorũ Ptolemæo oppoſuit,quos Hecatõmachos appellabat,hoc eſt,contra centũ pugnãtes,eo ꝙ clypeis æneis vterentur. Numidæ coriis elephantorũ ſcuta feciſſe traduntur,impenetrabilia quidẽ iaculis,ſed ea caſu inutilia fiũt: corii nanq; ea natura eſt,vt imbrem ſpongiæ modo ebibat,quo põdere preſſa circũferri nõ poſſunt. Ligneis faciendis præſtãt ligna frigida,aquis innutrita,ac leuia,quorũ plaga cõtrahit ſe, protinuſq; claudit ſuũ vulnus, & ob id cõtumacius tranſmittit ferrũ:in quo ſunt genere fici,ſalix,tilia,ſãbucus,populus,leuiſſima ſalix,ideo vtilior . Sed formæ placito ſingulis ceſſere:oblonga ſunt peditibus,nõnullis recurua, Teſtudinẽſque vocant:aliis rotunda,vt cætra,pelta,vel parma.

Cætra ſcutum breue loreum,quo vtuntur Afri & Hiſpani.
Virgilius, Læuas cætra tegit.

Pelta ſcuti genus breuiſſimi in modũ lunæ iã mediæ,cætræ haud diſſimile:vnde Maro, Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis.

Parma ſcutum breue, etiam ſic dictum , teſte Varrone,quòd è medio in omnes partes ſit par. Ancile ſcutum breue,cælo,regnante Numa Pompilio,delapſum,ſic dictum propter figuram:circulus enim non eſt,neq; veluti pelta circunferentiam reddit,ſed exciſuram habet lineæ helicoidis, cuius apices curuaturam habentes,& denſitate in ſe conuerſi, Ancilis figuram faciunt.Ancile etiam ſcutum breue,inquit Feſtus,quod ideo ſic appellatur,quia ex vtroq; latere erat reciſum , vt ſummum infimumq; eius latus medio pateret:vel dictũ Ancile ab ambeciſu, teſte Varrone, ꝙ ea arma ab vtraque parte vt thoracũ inciſa ſunt: vel vt Seruio placet in commento libri viii Aeneid. Ancile ſcutum breue atq; rotũdum,ſic dictũ , vel quòd vndiq; circumciſum eſt,aut à gręco ἀμφίχειλος,id eſt,vndiq; labrum habens.Ouidius iii.faſtorum,
Atque Ancile vocant quòd ab omni parte reciſum eſt,
Quòdq; motis oculis angulus omnis abeſt. Alii ex an quod eſt circum, & κυλίω voluo dictum putant,aut propter ἀγκῶνα,id eſt,cubitum ad quem circumferunt:hoc enim Iobbàs inquit,cupiens nomen à gręco deducere,Poſſet primũ hoc cognomen ab eo vel motu vel impetu deſcẽdere, qui ἄνωθεν, id eſt, ſuperne factus ſit:ſiue ab ægrotãtiũ curatione,quæ ἄκεσις dicitur,aut ab ἀγχίνου

λύσεως

λύσεως,,hoc eſt,ſcita ſolutione, præterea à triſtium amotione quam ἀνάχησιν vocant, ex quo Caſtorem & Pollucem ἄνακας Athenienſes appellant:ſi quidem in græcum eloquium deducendũ ſit ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος, hoc eſt, à cubito quo deferri conſueuerunt,poſſe vocari etiam aſſerunt.

Sariſſa clypeus æneus. Q. Curtius libro ix. Ingẽs hic militum multitudo,inter quos erãt Græci qui Dyoſippo ſtudebant:Macedo iuſta arma ſumpſerat, æneum clypeum,quem Sariſſam vocant,leua tenens, dextra lanceam, gladióq; cinctus veluti cũm pluribus dimicaturus. θόλος græcum eſt,& proprie veluti ſcutum breue quod in medio tecto eſt,in quo trabes coëũt,& ad quod dona ſuſpendi conſueuerant.Statius ſecundo Thebaid.

Hic ego maiorum pugnas vultusq; tremendos
Magnanimûm affigam regum,figamq́; ſuperbis
Arma tholis,quæq́; ipſe modo quæſita reuexi
Sanguine,quæq; dabis captis Tritonia Thebis.

Vmbo ſcuti pars media quaſi vmbilicus: vmbo etiã ſcutum ſæpe ſignificat. Nam à parte totum intelligimus. Virgilius in decimo,

Inde aliud ſuperq; aliud figitq; volatq;,
Ingenti gyro ſe ſuſtinet aureus vmbo.

Ocreæ crurum tegmina,quòd opponebantur ob crus,dictæ. Liuius ix. ab vrbe condita,Et ſiniſtrum crus ocrea tectum,galeæq; criſtatæ quæ ſpeciem magnitudini corporum adderent. Eas verò & criſtas galearum feruntur Cares tradidiſſe,ſed galeam Lacedæmonii inuenerunt.

Pero ruſticum calciamentum,à Græciæ more vbi hoc armorum fuerãt genus tractum,et Hernicis à poëta nobiliſſimo aſſignatum vnde iſti tranſierãt: proinde ſunt in lib.vii. Virgilii illi verſus,quibus Hernici populi & eorũ nobiliſſimi,vt tunc erat ciuitas Anagnia,enumerantur,

Quos diues Anagnia paſcit,
Quos Amaſene pater,non illis omnibus arma,
Nec clypei currúsve ſonant,pars maxima glandes
Liuentis plumbi ſpargit,pars ſpicula geſtat
Bina manu,fuluosq́; lupi de pelle galeros
Tegmen habent capiti,veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituere pedis,crudus tegit altera pero.

Hunc morem in Italia fuiſſe vt vno pede calciato,& altero nudo iretur ad bellum,nuſquã adhuc, quod ſciam,reperi,ſed eam Græcorum nonnullis cõſuetudinem fuiſſe, locupleti auctoritate iam palam faciam: in qua quidẽ re imitari eſt poëtæ inclyti occultiſſimam diligentiam, qui quum legiſſet Hernicos quorũ eſt Anagnia à Pelaſgis oriundos,appellatosq;,ita à Pelaſgo quodã duce ſuo qui Hernicus nominabatur,morẽ quẽ de Aetolia legerat Hernicis aſſignauit, qui ſunt vetus colonia Pelaſgorum.Et Hernicum quidem hominem pelaſgum, ducẽ Hernicis fuiſſe, Iulius Higinus in libro ſecundo vrbiũ non paucis verbis probat: Morem verò Aetolis fuiſſe,vno tantummodo pede calciato in bellum ire,oſtendit clariſſimus Euripides ſcriptor tragicus, in cuius tragœdia quæ Meleager

leager inſcribitur,nuntius iuducitur deſcribens quo quiſq; habitu fuerit ex du cibus qui ad aprum capiendum conuenerant,in qua animaduertitis,diligentiſſimè verba Euripidis à Marone ſeruata:ait enim ille,& eũdem pedem nudum. Virgilius quoque dixit, Veſtigia nuda ſiniſtri Inſtituere pedis. In qua quidẽ re quo nobis ſtudium noſtrum magis comprobetur, non reticebimus rem paucisſimis notam,reprehenſum Euripidem ab Ariſtotele ſecũdo de poëtis libro,qui ignorãtiam iſtiuſmodi Euripidis fuiſſe contendit:Aetolos enim nõ læuum pedem nudum habere,ſed dextrum:quod ne affirmem potius quàm probem,Ariſtotelis verba ſunt in eo libro, quem de poëtis ſecũdo ſcriptum reliquit,in quo de Euripide ea locutum inuenies.Hæc cùm ita ſint, Virgilium tamen,Euripide auctore,quàm Ariſtotele vti maluiſſe conſtat:nam vt hęc ignorauerit vir tã anxiè doctus,minimè crediderim.Iure autem prętulit Euripidẽ:eſt enim ingẽs ei cum Græcarum Tragœdiarũ ſcriptoribus familiaritas, quod ex multis dictis eius licet opinari.

Scanſilis ferri in equos vſum,adminiculum apud veteres tam Græcorum q̃ Latinorum fuiſſe haud inuenio. Virgilius in duodecimo,

Infrenant alii currus,aut corpora ſaltu
Subiiciunt in equos,& ſtrictis enſibus adſunt.

Idem in eodem,

Turnus vt Aeneam cedentem ex agmine vidit,
Turbatosq; duces ſubita ſpe feruidus ardet,
Poſcit equos atq; arma ſimul ſaltuq; ſuperbus,
Emicat in currum & manibus molitur habenas.

Vegetius lib.prim.Non tãtùm à tyronibus,ſed etiam à ſtipendiariis militibus ſalitio equo diſtrictè eſt ſemper exacta, quẽ vſum vſq; ad hãc ætatem licet iam cum diſſimulatione perueniſſe manifeſtũ eſt.Equi lignei ſub tecto hyeme,ęſtate ponebantur in campo,ſuper hos tyrones primò inermes dum cõſuetudinem perficerent,deinde armati cogebantur aſcendere,tantaq; cura erat vt nõ ſolùm à dextris ſed etiam à ſiniſtris partibus & inſilire & deſilire condiſcerent,euaginatos etiam gladios vel contos tenẽtes,hoc enim aſſidua meditatione faciebãt, ſcilicet vt in tumultu prælii ſine mora aſcenderẽt , qui tam ſtudioſè exercebãtur in pace.Liuius ſecundi belli punici lib.iii. Nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, ſed quibus deſultorũ in modũ binos trahẽtibus equos inter acerrimam ſæpe pugnam in recentem equum ex feſſo armatis trãſultare mos erat; tanta velocitas ipſis tãq; docile equorum genus . Xenophon Socraticus in eo libro qui equitum præfectus inſcribitur,Poſtquã verò equites quales eſſe oporteat dictum eſt,qua nam parte equites optimi comparentur hoc in medium conabor exponere.Ex his igitur iuniores impellere atque adhortari debemus, vt in equos inſilire diſcant.Huius autem rei magiſtrum pręceptoremq; qui adhibuerit, iure laudabitur:natu autẽ grandiores aſſuefacere,vt in ſcandẽdis equis perſico more ſe inuicem adiuuent.Plutarchus in vita Gracchorũ,Dimenſo pręterea viarum ſpatio ſingulis miliariis (eſt autẽ miliariũ paulo minus q̃ octo ſtadia)columnas lapideas ſpatii ſigna proferentes cõſtitutas;alios inſuper lapides

T parùm

parum inter ſe diſtantes ex vtraque viarũ parte diſpoſuit,vt ex illis faciliter & ſine ſaltu in equos eſſet aſcendere.Huius rei pręter hęc teſtes & indices ſunt etiam arcus in vrbe Romana triumphales,ac æneus apud Lateranum equus abſq; huiuſmodi ſcandendi adminiculo cum equite & ſeſſore ſuo.

Calcar,agitandi cõcitandiq; equi ſtimulus eſt,à calce denominationem aſciſcens. Ouidius.

Non nocet admiſſo ſubdere calcar equo.

In eo autem quod vi.æneí.ſcribitur,Seu quũ pedes iret in hoſtem,Seu ſpumantis equi foderet calcaribus armos,ſpeciem pro genere poſuit Maro,hoc eſt, equi armos pro equo,quũ nõ poſſint armi calcaribus fodi : vtq; hoc ad concitandũ, ſic virga ad regendum equum diuerſarum gẽtium inſtitutum fuiſſe proditur. Valerius Maxi.lib.tertio de.P.Craſſo,Inter Eleã,inquit, et Smyrnã exceptus, ne in deditionẽ eius perueniret,dedecus arceſſita ratione mortis effugit. Virgã enim qua ad regendum equum vſus fuerat in vnius barbari oculũ direxit, qui vi doloris accenſus,latus Craſſi ſica confodit.Lucanus in quarto,

Et gens quæ nudo reſidens maſſilia dorſo
Ora leui flectit frenorum neſcia virga.

Quæ arma ad nocendum apta, inſtrumentaq; bellica quibus nominibus explicentur. Cap. IIII.

QVæ ſuis nominibus ad tegendum ſunt arma dixiſſe videmur, nunc ad nocendum quæ ſunt reliqua proſequamur. Acinacis,gladius militaris lingua Parthorũ vel Medorũ,vt inquit Acron, pro quolibet licet poni poſſit.Q.Curtius lib.vi.Sed præter clypeũ eius putrem , & arcus duos Scythicos & acinacẽ nihil reperit.Hieronymus lib.i.cõtra Iouinianum,Strato regulus Sidonis manu propria ſe volens cõfodere ne imminẽtibus Perſis ludibrio foret,gladiũ quẽ arripuerat circũſpectãs, hoſtiũ pauidus exſpectabat aduentum,quem iam iámque capiendum vxor intelligens, extorſit acinacem è manu,& latus eius tranſuerberauit.

Enſis & gladius huius naturæ ſunt,auctore Quintiliano inſti.libro ix.vt idẽ pluribus vocibus declarent, ita vt nihil ſignificationis quo potius vtaris interſit.Macrobius.i.de ſomnio Scipionis, Nunc videamus quę ſint hæc duo nomina quorum pariter meminit cum dicit,Quæ ſidera & ſtellas vocatis,neq; enim hic res vna gemina appellatione monſtratur,vt enſis & gladius.

Gladius,quẽ auctore Plinio.vi.natur.hiſto.à Lacedęmoniis cõſtąt inuentũ, teſte Varrone,c in g cõmutato à clade dicitur,q; fit ob hoſtiũ cladẽ,vtq; dupõdii nomen quod dicitur à multis duobus modis,hic dupõdius & hoc dupõdium,ſic hoc gladium & hic gladius.Quintilianus lib.i.inſti.Et Gladia qui dixerunt,genere exciderunt:ſed hoc quoque notare contentus ſum, ne arti quorũdam culpa peruicacium perplexę videar & ipſe quęſtionem addidiſſe.

Spatha , enſis , ſiue gladius, nomina ſunt omnibus penè nota . Liuius trigeſimonono , Vbi omnia fuga completa, vidit, Cato ipſe ad ſecundam legionẽ quæ in ſubſidio poſita erat reuehitur, & ſigna præ ſe ferri plenoq; gradu ad caſtra hoſtium oppugnanda ſuccedere iubet, ſi quis extra ordinem auidius procurrit,&,ipſe inter equites ſpatha percutit, & tribunos centurionéſq; caſtigare iubet.

iubet. Hoc vocabulum in veterum etiã libris ſcriptũ inuenies,& apud A.Gellium noctium ſuarum libro decimo.

Harpe falcatus enſis quo vſus eſt Perſeus in occiſione Gorgonis. Luca. in ix.
Harpen alterius monſtri iam cæde rubentem. idem in eodem,
Perſeos aduerſi Cyllenida dirigit harpen,
Lata colubriferi rumpens confinia colli.
Maro in ſeptimo, Læua ſceptra tenet falcati cominus enſes.

Linguam veteres dixere gladiolum oblõgum in ſpeciem linguæ factum,cuius meminit Næuius in Tragœdia Ixione.

Machęra gladius longus ex altera parte acutus, à Græco:nam Græci longum vocant.Cæſar.ii.commen. Ad multam noctem etiam ad impedimẽta pugnatum eſt,propterea quòd pro vallo carros obiecerãt,& è ſuperiore in noſtros venientes tela coniiciebant:nonnulli inter carros rotasq́ machęras & ſtragulas ſubiiciebant noſtróſque vulnerabant.Seneca libro quinto de benefi.ad Liberalem, Nec galeam illam ſi videris agnoſces: machæra enim hiſpana diuiſa eſt.

Dolones gladii ſunt.Plutarchus in vita Gracchi,Nec ſecus paratis clàm per curſoribus,necem Tyberio machinabantur:ille verò palàm gladium quem dolonem vocant accinctus ambulabat. Dolones aliorum ſententia, flagella ſunt intra quorum virgam pugiones latent:aut ſecundum Varronem ingens cõtus cum ferro breuiſſimo,à dolo vel à fallendo dicti,quòd decipiant ferro,quũ ſpeciẽ præferant ligni.Sunt & qui velint perteretes mucrones,dolones dici:& Maro inquit,
Pila manu ſæuosq́ gerunt in bella dolones.

Sica à ſecando dicta, eſt enim gladius breuis quo maximè vtuntur qui apud Italos latrocinia exercent, à quo & Sicarii dicti: quanquã auctore Quintilano libro nono inſtitutionum, per abuſionem Sicarios omnes vocamus,qui cædem telo quocunq́ commiſerint.

Pugio gladius breuis & bis acutus lateri adhærẽs,ſic dictus,Feſto teſte,quòd eo punctim pugnetur: eſt & pugio ſecundum Varronẽ ingens contus cũ ferro.

Clunadum cultrum ſanguinarium dictũ eſt,vel quòd ad clunes depẽdet, vel quòd clunes beſtiarum diuidit.

Seceſpitam cultrum ferreum dicunt oblongum,manubrio eburneo rotundo ſolido,iuncto ad capulum argẽto auroq́,fixo clauis æneis ęre cyprio,quo pontifices flaminesq́ ad ſacrificia vtebantur,à ſecando ſeceſpita dicta:alii ſecurim, alii dolabram æneam eſſe putant.

Mucro,enſis & gladius idem ſunt.Priſcianus artis grammaticæ lib.ii. Synonyma tam propria quàm appellatiua inueniuntur,ſicut enſis, gladius, mucro, vnũ atq́ idẽ ſignificant:ſicut P.Cornelius Scipio Aphricanus,vnum atq́ idem ſignificãt.Boëtius de trinitate,In rerum enim numero nõ faciat pluralitatẽ vnitatum repetitio: vt ſi de eodem dicam gladius vnus, mucro vnus, enſis vnus. Poteſt enim vnus tot vocabulis gladius agnoſci. Hæc enim vnitatum iteratio potius eſt,non numeratio: veluti ſi ita dicamus,enſis,mucro,gladius, repetitio quædã eiuſdẽ nõ numeratio diuerſorũ:velut ſi dicã,ſol,ſol,ſol,vnus ſol,nõ tres

ſoles effecerim, ſed denuo totiens prædicauerim. Idem in eodẽ, Recte repetitio magis de eodem quàm enumeratio diuerſi videtur eſſe, quum dicitur, Deus pater, deus filius, deus ſpiritus ſãctus, atq; hęc trinitas vnus deus: vel enſis, atq; mucro, vnus gladius: veluti ſol, ſol, ſol, vnus ſol. Idem paulo infra in eodẽ, Nõ verò ita dicitur filius ac ſpiritus ſanctus quaſi multiuocum quiddã: nã mucro enſis ipſe eſt & idẽ, pater verò ac filius & ſpiritus ſanctus idẽ quidẽ eſt, nõ uerò ipſe. Liuius lib. vii. ab vrbe cond. Gallus velut moles ſupernè eminẽs proiecto læua ſcuto, in aduenientis arma hoſtis vanum cæſim cum ingenti ſonitu enſem deiecit, Romanus mucrone ſurrepto quum ſcutum ſcuto percuſſiſſent. Mucro, enſis quoq; vel gladii vel cuiuſlibet rei acumẽ dicitur. Liuius ab vrbe cõd. xxii. Gallis Hiſpaníſque ſcuta eiuſdẽ formę erant, ferè diſpares & diſſimiles gladii. Gallis prælongi ac ſine mucronibus. Hiſpano punctim magis quàm cęſim aſſueto petere hoſtem breuitate habiles cum mucronibus. Seneca ad Lucil. lib. xi. Gladium bonum dicere, nõ cui auratus eſt baltheus, nec cuius vagina genus diſtinguit, ſed cui & ad ſecandum ſubtilis acies eſt, & mucro munimentum omne rupturus. Macrobius lib. i. de ſumno Scip. Nã & Dionyſius aulæ ſidereæ inclemẽtiſſimus incubator, familiari ſuo cuidam ſolam beatam exiſtimanti vitam tyranni volens quam perpetuo metu miſeram, quámq; impẽdentium ſemper periculorum plenam oſtendere, gladium vagina raptum & capulo de filo tenui pendentem mucrone demiſſo iuſſit familiaris illius capiti imminere inter epulas: vnde etiam à poëta clariſſimo dictum eſt in xii.

Illa manu moriens telum trahit, oſſa ſed inter
Ferreus ad coſtas alto ſtat vulnere mucro.

Omnes hæ deniq; gladiorum ſpecies vaginis abduntur.

Aclides, autore Seruio, tela ſunt quædam antiqua adeò vt ne quicquã commemorẽtur in bello. Legitur tamẽ quòd claue, cubito ſemis eminentibus hinc & hinc acuminibus in hoſtes ita iaciũtur religatæ loro vel lino, vt peractis vulneribus poſſint redire: putantur tamen eſſe teli genus, quod in flagello immerſum iaci poteſt dicente Marone,

Teretes ſunt aclides illi
Tela, ſed hæc lento mos eſt aptare flagello.

Telũ vulgo id appellatur quod ab arcu mittitur manu, vt lapis, lignũ, fuſtis haſta, lanceę, pilum, & quodcunque in longinquum mittitur gręca voce τήλοθεν ſignificatum, quanquam etiam legimus de gladio. Liuius lib. i. Arma his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica, omnia ex ære: hæc vt tegimenta corporis eſſent, tela in hoſtẽ haſtaq; & gladius. Seneca lib. xv. epiſt. de diuitiis loquẽs, Illæ, inquit, neminem lædunt, nec ſua cuiquam nocet ſtultitia aut aliena nequitia: ſic quemadmodum gladius neminem occidit, & occidentis telũ eſt. Virgilius,

At non hoc telum mea quod vi dextera verſat Effugies.

Verutum telum breue & anguſtum, Nonio teſte. T. Liuius ab vrbe cõd. decimo, Quibus pleriſq; in ſcuta verutis, in corpora ipſa fixis, ſternitur cuneus. Idẽ in primo, Arma mutata, nihil pręter haſtam & verutum datum. Vegetius lib. ſecũdo quũ de miſſilibus loqueretur & de vno ac maiore dixiſſet, Aliud, inqt,

minus ferro vnciarum quinque, haſtili pedum totidem & ſemis, quod tunc verutulum nunc verutum dicitur.

Fuſtes ſunt quos palos ruſtici vocāt, quiq́; inter prima humani generis arma fuere. Baculus à Baccho ſecundum Rabanum & pleroſque alios repertus & appellatus, vſu communi maſculinum eſt, ſignificationem habens notiſſimam. Liuius lib. primo, Augur ad lęuam eius capite velato ſedem cepit, dextera manu baculum ſine nodo aduncum tenens, quem lituum appellarūt: diminutiuū tamē neutro genere bacillum habet. Cicero ii. de fin. bono. Bacillum aliud inflexum, aliud ita natum. Primitiuum etiam quod eſt baculus, baculum neutro genere prolatum inuenimus. Apuleius magiæ lib. primo, Veruntamen hoc Diogeni & Antiſtheni pera & baculum, quod regibus diadema, quod Imperatoribus paludamentum, quod Pontificibus galerum, quod lituus Auguribus. Ouidius xv. metam. Eſſe ſoler, baculúmque tenens agreſte ſiniſtra. Vindicta virga prætoris qua ſerui percuſſi liberantur & libertatem acquirūt, à vindico dicta, quia per eam vindicent libertatem. Perſius,

At dominum ignoras niſi quem vindicta relaxat.

Liuius lib. ii. ab vrbe cond. Ille primum dicitur vindicta liberatus. Quidā vindictæ quoque nomen tractum ab illo putant, cui Vinditio nomen fuiſſet, poſt illum obſeruatur vt qui ita liberati eſſent, in ciuitatem accepti viderentur.

Verbera pro verberatione licet nonnunquam accipiantur, rem tamen corpoream propriè ſignificant, vt flagella quæ ſunt propriè ſarmentorum ſummitates. Quintilianus, Ignes ex proximo raptos, & verbera quę caſus obtulerat. Iuſtinus epit. Trog. Pomp. lib. ii. Admonētur Scythæ mutare genus pugnæ, memores non cum hoſtibus, ſed cum ſeruis præliandū: nec armorū, ſed dominorū iure vincendos: verbera nō arma in aciē afferēda omiſſoq́; ferro virgas & flagella cæteraq́; ſeruilis metus inſtrumenta paranda. Haſtas Lacedæmonios inueniſſe dicitur. Fraxinus obedientiſſima, corilus melior, ſorbus lētior: ea Homeri præconio Achillis haſta nobilitata eſt. Haſtilia minores lācеę ſunt ferro producto & quas manu iacere ars eſt. Conti haſtæ longiores ſunt & robuſtæ, ſine ferro ſed acuta cuſpide. Iuuenalis,

Nocte iter ingreſſus gladium contúmque timebis.

Lancea quam Aetolos inueniſſe vi. na. hiſto. teſtis eſt Plinius, vt haſta manifeſtam habet ſignificationem, latinū licet nomen non ſit, ſcriptúq́; eſt in libro M. Varronis rerum diuinarum xxiiii. quo in loco Varro quum de pectorico dixiſſet eſſe id uerbum Gallicum, lanceam quoq́; dixit non latinū ſed Hiſpanicū verbum eſſe: alii à Græco dictum putant, quod Græci λόγχην vocant.

Pilum Pantheſileæ licet inuentum, haſta Romana, vt geſa Gallorū, & lariſſa Macedonū, id auctores dicūt maximi, vſus in bellis, quòd huiuſmodi haſta amēto ęqua lāce ſi pendeat & pōderata vibretur, vbi excuſſo lacerto validè intorta fuerit, vix armatura inuenitur quę vibrantis ictum ſuſtineat, eminus intortum vbi armis hæſerit agitatione & motu continuo penetrare contendit, nec ſubitum euitari poteſt aut repelli, ſed nec euelli hoſte premēte. His Britāni maximè vſi & circūiacentes etiā inſulę. Geſa Gallorum tela, ſiue viriles haſtæ. Nam

& viros fortes Galli Geſos vocant. Liuius ix. Ierc paſtorali habitu, agreſtibus telis, falcibus, geſiſq; binis armati: ſunt qui à cædendo cęſa dici rectius putant. Ruma pilum, rumata pilata, rumex telum, ſparo Gallico quàm ſimile. Iaculum quod cum amēto Aetolum Martis filium inueniſſe ferunt telum etiam, quòd vt iaciatur fit, teſte Varrone, dictū. Spara, Pomp. teſte, minimi generis iacula agreſtia & ruſtica, à ſpargēdo dicta. Aemilius de excellentibus ducibus extera rum gentium, Epaminundam pugnantem & ſparo eminus percuſſum concide re viderunt. Lucilius, Tum ſpara, tum murices, portantur ſtragula porrò. Sparos maſ. etiā genere legimus. Saluſtius in Catil. Sed ex omni copia quarta pars erat militaribus armis inſtructa, cæteri vt quoſq; caſus armauerat, ſparos & lanceas, alii præacutas ſudes portare. Sariſſa, vt Pōp. placet, teſte Seruio eſt haſta Macedonica. Liuius ab vrbe cond. lib. ix. Arma clypeus, ſariſſęq; illis, id eſt, haſtæ. Idem xxxvii. Ibi ſimul perturbari ordines, & impeditus intercurſu ſuorum vſus pręlongarum haſtarum, ſariſſas Macedones vocant, intulere ſigna Romanæ legiones. Idem xxxviii. Per oculi foramina pręlongæ haſtæ, quas ſariſſas vocant, ad ſubmouendos hoſtes emittebantur. Q. Curtius lib. vii. Prior Barbarus emiſit haſtam, quam exiguus modica capitis declinatione vitauit, atq; ipſe infeſtam ſariſſam equo calcaribus concito in medio Barbari gutture ita fixit, vt per ceruicem emineret, pręcipitatus ex equo Barbarus adhuc tamen repugnabat, ſed ille extractam ex vulnere haſtam rurſus in eos dirigit.

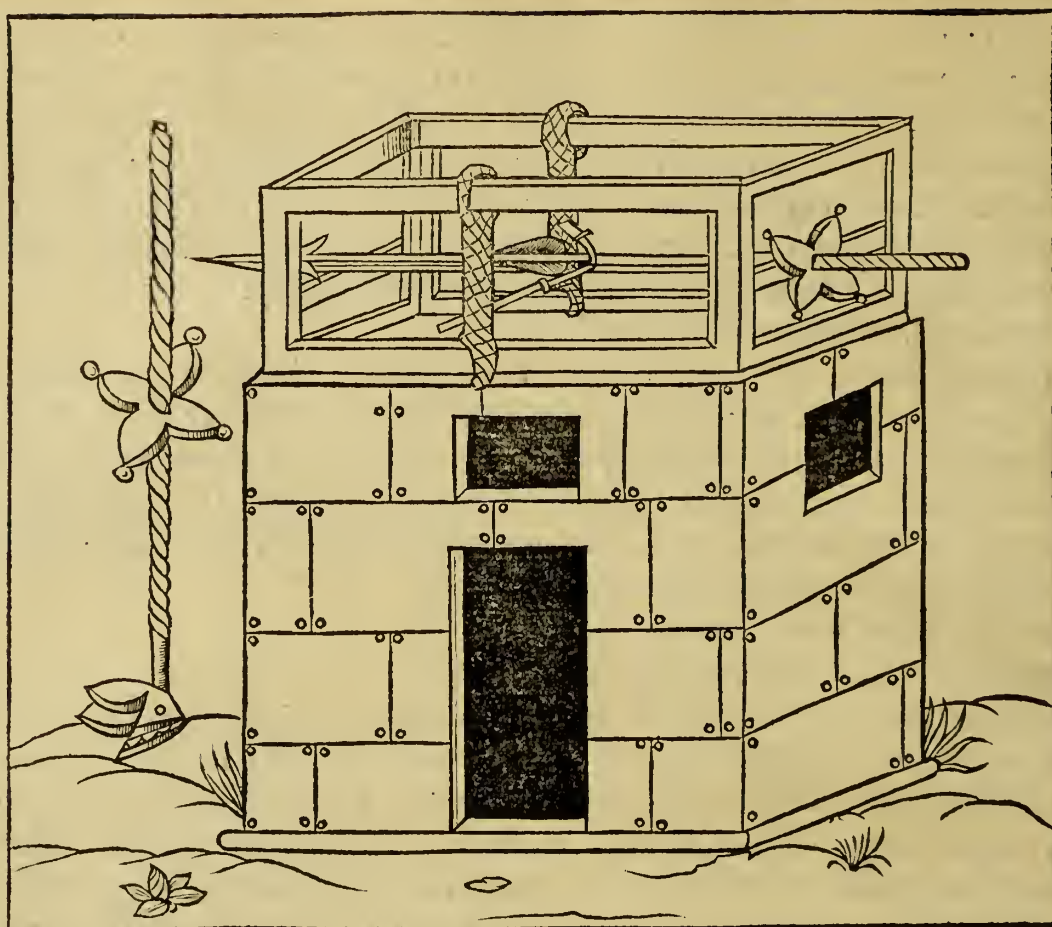
Gibinam appellant Illyrici telum venabulo ſimile. Ennius, Illyrici reſtant ſicis gibiníſque fodentes. Securis quaſi ſemicuris vel ſemiquiris, quod eſt haſta: vel à gręco κοίρανος qui regem ſignificat: cōſtat autē Romanos Gręcos fuiſſe, & erant ſecures ſigna quæ ante conſulem ferebātur. Tragula eſt haſta ferro præacuta, & vt Varro inquit, à traiiciēdo dicta, vt Pomp. teli genus, dictum quòd ſcuto infixum trahatur. Cæſar lib. v. commentariorum, Monet vt tragulā cum epiſtola ad amētum deligata intra munitionem caſtrorū abiiciat. Liuius xxv. Ibi ſignis collatis pugnatum per quatuor fermè horas, egregieq; vincētibus Romanis ſignum receptui eſt datum, quòd Cn. Scipionis ferrum tragula cōfixum erat. Claua teli genus quo Hercules vtebatur, ſic dicta quòd ſit clauis ferreis inuicē religata: claua enim, & leonis pellis antiquo Herculi cōueniunt, quo tempore arma nondū erāt adinuenta, ſed fuſtibus homines iniurias propulſabāt, ac ferarum pellibus tegebant pro armis corpora. Hanc quidam Catheiam, quam & Horatius Caiam vocat, dictam etiā putant, eſtq; Catheia Gallici teli genus, quod ſi ab artifice mittatur, rurſus venit ad eū qui mittit. Huius Virgilius meminit, Theutonico ritu ſolitos torquere Catheias: Theutonico ritu dixit, quia Theutonici Galliæ comatæ ſunt populi. Bipēnis dicitur, ꝙ ex vtraque parte acutam habet aciem, quaſi duas pennas: penum autem antiqui acutū dicebant: vnde & auium pēnę quaſi acutę. Quintili. lib. i. inſtitu. Quare diſcat puer quid in literis propriū, quid commune, quæ cum quibus cognatio: nec miretur cur ex ſcamno fiat ſcabellum, aut à pinna, quod eſt acutum, ſecuris vtrinq; habens aciē bipennis, ne illorum ſequatur errorē, qui quia à pennis duabus hoc eſſe nomē exiſtimant, pinnas auiū dici volūt. Dolabra quaſi duo labra, ꝙ duo habeat labra

at labra,ad dolandum,& delēdum,demoliendumq́ . Liuius belli punici lib.ii. Tunc Hannibal occaſionem ratus,quingentos ferme Aphros cum dolabris ad ſubruendum ab imo murum mittit.Idem in eodem,libro quarto,Dolabræ calonibus diuiduntur ad vallum proruēdum,foſſasq́ implendas,intra munimenta inſtruit acies.Idem in eodem,libro octauo,Eademq́ porta ſigna infeſta in vrbem illata,& aliis partibus ſecuribus dolabriſque cædebantur portæ.Iuuenalis libro tertio, Nodoſam poſt hęc frangebat vertice vitem
Si lentus nigra muniret caſtra dolabra.

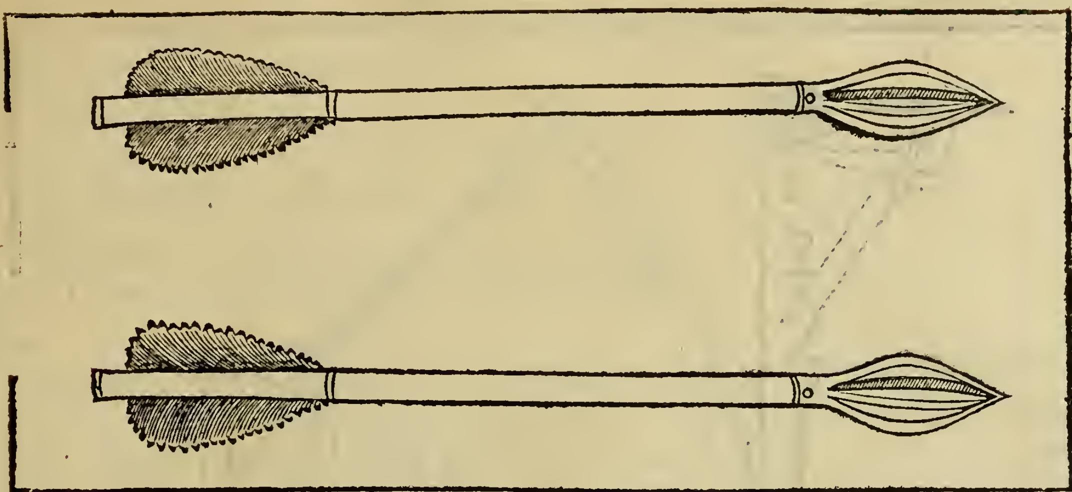
Falarica genus teli miſſilis,quo vtūtur ex falis,id eſt,ex locis extructis dimicātes,vt Seruio placet,ingens telum torno factum,ferrum habens cubitale,& rotūditatem de plumbo in modum ſphæræ in ipſa ſummitate, dicitur et ignem habere affixum,hoc autem telo pugnatur de turribus,quas falas dici manifeſtum eſt: A falis dicta falarica,ſicut à muro muralis:ſane falaricā Lucanus dixit neruis mitti tortilibus ex quadam machina,

Hunc aut tortilibus vibrata falarica neruis
Obruit,aut vaſti muralia pondera ſaxi.

Virgilius verò in nono,ſic ait,Turnū manu iaculari potuiſſe, quod à poëta vel poëticè,vel in laudem & virtutem Turni forte dictum eſt,qui talem haſtā manu iaculatus eſt. Liuius ab vrbe cōdita.xxii.libro, Falarica erat Sagūtinis miſſile telum haſtile ab ligneo,& cætera tereti præterquam ad extremum vnde ferrum extabat,id ſicut in pilo quadratū ſtuppa circūligabāt liniebātq́ pice.Ferrum autē treis in longū habet pedes, vt cùm armis trāſfigere corpus poſſet:ſed id maximè,ſi hæſiſſet in ſcuto, nec penetraſſet in corpus,pauorē faciebat,quod quum medium accenſum mitteretur cōceptúmque ipſo motu multo maiorem ignem ferret,arma admitti cogebat, nudumq́ militē ad inſequentes ictus præbebat.

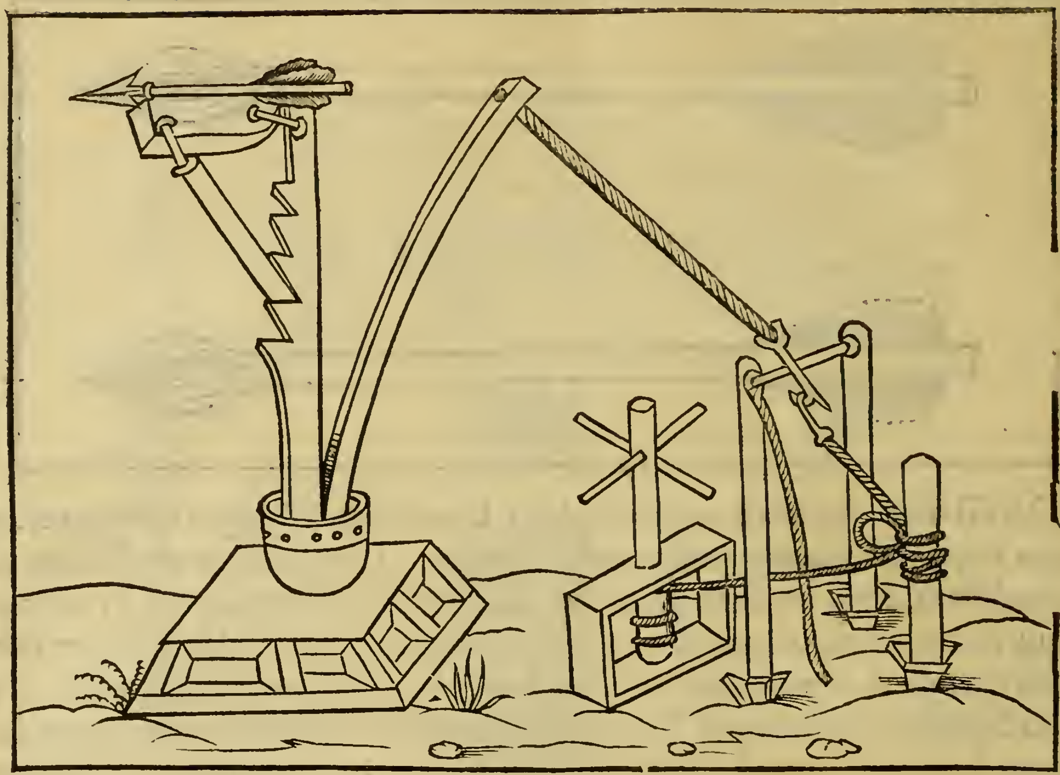

Malleoli tela ſunt in muliebris coli formam. Ammianus Marcellinus.xxiiii.rerum geſtarum,Malleoli autem teli genus figuratur hac ſpecie,Sagitta eſt cãnea inter ſpiculum & arundinem multifido ferro coagmẽtata,quæ in muliebris coli formam quo nentur lintea ſtamina concauatur,ventre ſubtiliter & plurifariam patens,atque in alueo ipſo ignem cum aliquo ſuſcipit alimento,& ſic emiſſa lentius arcu inualido:arcus ictu enim rapidiore extinguitur æſtus incendiorum,nec remedio vllo quàm ſuperiecto puluere vel amurca conſopitur.Liuius xxxviii.ab vrbe condita,Alii cum ardentibus facibus, alii ſtuppam picémque & malleolos ferentes tota collucente flammis acie aduenere.In huiuſmodi autem malleoli concauo glutinum ignîſque fomentũ eſt inextinguibile ex colophonio,ſulphure,ſale quẽ nitrum appellant, omnibus in lauri oleo liquefactis: ſecundum alios, oleo, petreleo, adipe anatis,medulla cannæ ferulæ, ſulphure: vt aliis viſum eſt,ex oleæ oliuo,ſepo,colophonia,camphora,reſina,ſtuppa. Hác veteres compoſitionem bellatores Incendiarium appellant.

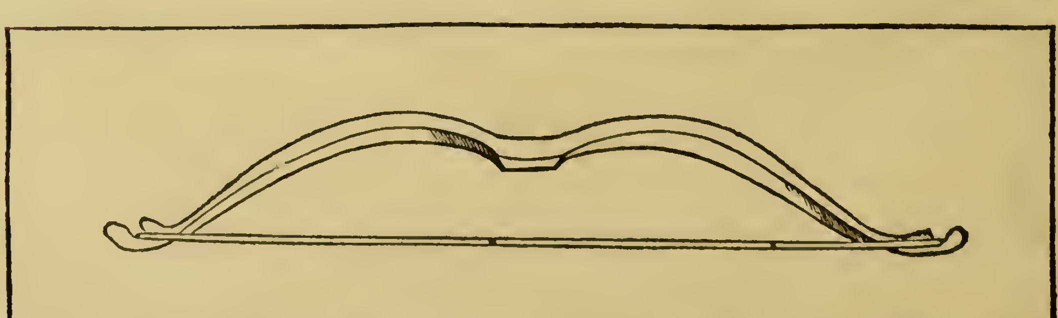

Miſſilia haſtilia,tela à mittendo dicta.Liuius.xxxii.Magna tormentorum etiam vis,vt miſſilibus procul arcerent hoſtem. Catapulta quam Plinius vi. natur.hiſto.Cretes inueniſſe perhibet, iaculum eſt celer,vel ſagitta, vt Nonius inquit.Cæſar,ſiue alius pro eo commentariorum x. Centonéſque inſuper iniecerunt, ne vt tela tormentis miſſa tabulationē perſtringerent,aut ſaxa & catapulta lateritium diſcuterent.Liuius belli punici lib.i.Collatiſque eò catapultis ſagittis,baliſtisque vt caſtellum in ipſa vrbe velut arcem imminentem haberēt, muro circundant.Plautus in Gurgulione, Atque ita te neruo torquebo vt catapultæ ſolent.Idem in Captiuis, Nā meus eſt baliſta pugnus,cubitus catapulta, humerus aries.Catapultam etiam organum, bellicúmꝗ inſtrumētum quo tricubitalia tela iaciuntur,vſu doctiſſimorum comprobatur auctorū.Pomp.Trifax, telum longitudinis trium cubitorū,quod catapulta mittitur. Victruuius libro decimo,Ex ratione grauitatis proportiones ſumuntur, quemadmodum catapultis de longitudinibus ſagittarum. Liuius belli punici libro primo,Ipſe Hannibal qua turris mobilis omnia munimenta vrbis ſuperans altitudine agebatur,hortator aderat,quæ quum admota, catapultis baliſtiſque per omnia tabulata diſpoſitis,muros defenſoribus nudaſſet.

Pars catapultæ quę fune trahitur debet eſſe ex chalybe.

Romphæa,teſte A.Gellio noct.atti.lib.ix.genus teli eſt Thracæ nationis: apud alios frameã ſpatham & gladium licet ſonet. Hoc vocabulum in Q.Ennii annalium xiii.poſitum inuenies.Liuius ab vrbe cõdita xxxi. Thracas quoque romphæę ingentis & ipſæ longitudinis inter obiectos vndique Romanos impediebant. Arcus quartæ formæ ad iacendas ſagittas bellica inſtrumenta, & veluti ances quæ partes vrbis excelſæ atque munitæ ſunt:ab arcẽdo hoſte dicti,quanquam,quantùm ad arces ſpectat,ſint,cum quibus eſt Seruius,qui quòd arcana ſecreta dicuntur, arces dictas putent quaſi res ſecretas:vel ſint alii licet, teſte Solino libro primo memorabiliũ, qui videri velint,quum Arcades in excelſa parte montis habitaſſent,deriuatum deinceps vt tutiſſima vrbium, arces nominarentur. Arcus inſuper ſagittandíque Apollinẽ ferunt extitiſſe repertorẽ,qua de cauſa Cretẽſes pręcipuè arcu delectati ſunt,quẽ Scythicũ nominarũt.

Coriti, propriè ſunt arcuum thecæ:dicuntur tamen eſſe ſagittarum foruli. quos & pharetras nominamus.

Virgilius in xii.

Quid tela, *Sagittæ*,
Coritiq́; leues humeris & lætefer arcus.

Ouidius metamorph.

Exuit hic humeros pharetram lentosq́; tetendit
Arcus.

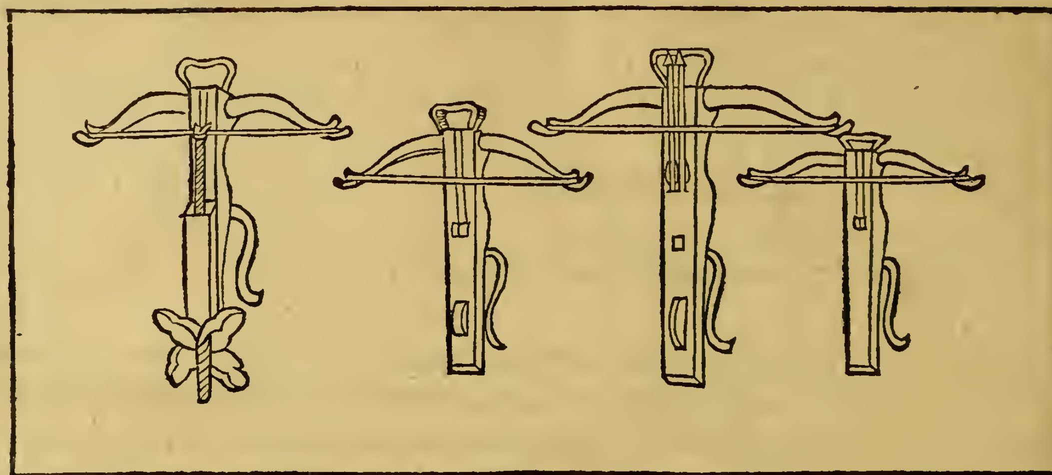
Scorpiones, vt inquit Vegetius libro quarto, dicebantur quos nunc mauuba liſtas vocant, ideo ſic nuncupati quòd de paruis ſubtilibúſq́; ſpiculis inferant mortem. Regum libro primo, Et ſtatuit illic baliſtas, & maculas, & ignis iacula, & tormenta ad lapides iactandos, & ſpicula, & ſcorpiones ad mittēdas ſagittas, & fundibula. Cęſar comment. lib. vii. Quidam ante portam oppidi Gallus per manus ſæui ac picis traditas glebas in igne, & regionem turris prohibebat, ſcorpione à latere traiectus exanimatus concidit. Sunt & qui ſcorpionum ictibus non ſagittas tantùm ſed et lapides mitti annuant. Ammianus Marcellinus rerum geſtarum xxv. Et ſcorpiones quocumque manus peritę duxiſſent, rotūdos lapides euibrabant. Idem vegeſimoquarto, Scorpioni onagri vocabulum indidit ætas nouella, ea re quòd aſini feri cum venatibus agitantur, ita eminus lapides poſt terga calcitrando emittunt, vt perforēt pectora ſequentiū, aut perfractis oſſibus capita ipſa diſplodant. Vegetius Renatus libro quarto, Per Scorpiones, ſpiculis, ſaxis item grauioribus per onagrum deſtinatis, non ſolùm equî eliduntur, ſed etiam hoſtium machinamenta franguntur. Nonius Marcellus ſcorpionē teli genus eſſe aſſerit: alii à Nonio minus diſſidētes, ſcorpionē ſagittam, ſed veneno oblitā eſſe aiunt, quæ virus quò figitur infundit, vnde & ſcorpio nomē accepit. Scorpiones huiuſmodi à Scythis originem traxiſſe arbitror, illi enim vipera ſanie & humano ſanguine tinctis ſagittis, quolibet vulnere læui licet tactu ſed irremediabili illico mortem adferunt.

De his Lucanus,

Spicula nec ſolo ſpargunt fidentia ferro
Stridula, ſed multo ſaturantur tela veneno.
Vulnera parua nocent fatumq́; in ſanguine ſummo eſt.

Ad poſtremum ſiue Scytha ſiue Cretēſis ſiue alio cælo genitus fuerit, qui ſcorpionem ad mittendas ſagittas primus inuenit, aut proditor ſanè fuit, aut nocēdi auidus, aut metuens hoſtis: cogitauit enim, quòd idem Lucanus inquit,

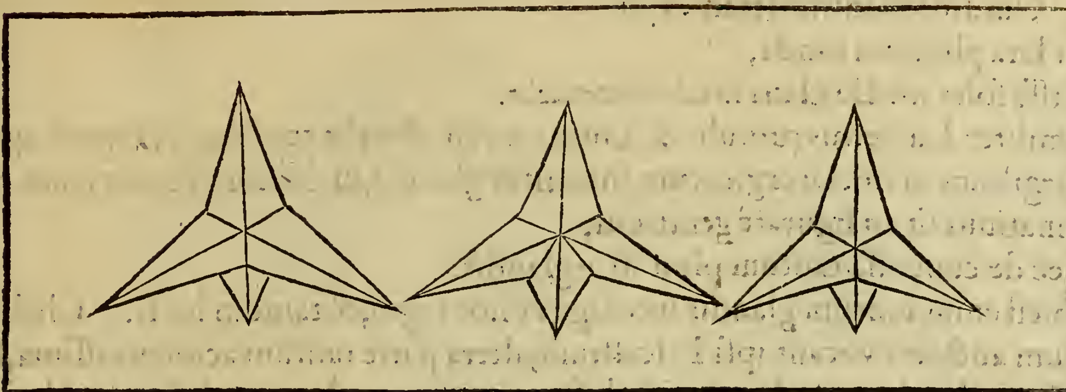
Longe tendere neruos,
Et quò ferre velit committere vulnera ventis.

Sagitta à ſagaci ictu,id eſt,veloci vocata, vt quibuſdam placet:ſiquidem vt ocius mors perueniret ad hominem,alitem illam fecimus, pénasq; ferro adiecimus,quod ſcelere humani ingenii,ac fraude inuētum arbitror. Has primũ Cretēſes, vt inquit Solinus,alii vt refert Plinius nat.hiſt.Staterem Iouis filium,vel Perſem Perſei filium inueniſſe aſſerunt,frequénſque circa hęc orientaliũ vſus. Hi calamis ſpicula addunt irreuocabili hamo varieq; mortem accelerat penna calamis addita, fitq; ex ipſis telũ aliud priore facto in vulneribus.Hanc barbaram Sagittam appellant, huiuſmodi telis ſolē ipſum obumbrant, propter hoc maximè ſerenos dies optant, oderúntq; ventos & imbres qui inter illos pacem eſſe cogunt.Hic vſus in Creta bellatores ſuos præcipitauit.In hoc,vt in cæteris vicis Italię, in agro maximè Bononienſi,ac penes flumē Rhenũ ſagittis nullus aptior calamus eſt,quibus pondus voluere eſſe contra flatus quoque peruicax.

Spiculũ,ſagittæ pręacutæ ferrũ.Curtius lib.ſeptimo,Quos dum obſidet rex, inter promptiſſimos dimicans ſagitta ictus eſt,quæ in medio crure fixa reliquerat ſpiculum. Idem in nono,Medici lignum ſagittę, ſcilicet corpori infixũ ita ne ſpiculum moueretur abſcindunt,corpore deinde nudato animaduertũt hamos eſſe telo,nec aliter id ſine pernicie corporis extrahi poſſe, quàm vt ſecũdo vulnus augerent.

Murices,tribulos aiunt ferreos,qui tribus radiis abiecti quoquomodo ſituentur ſtāt,& erecto quarto infeſti ſunt.Q.Curtius lib.quarto, Quum homo quidam transfuga quanto maximo curſu ad regem peruenit, nunciás murices ferreos in terram diffudiſſe Dariũ,qua milites emiſſurũ eſſe credebat, notatumq; certo ſigno locum,vt fraus euitari à ſuis poſſet.

Scalprum, præacutum ad feriendum ferrum. Liuius belli Punici lib. vii. Elephāti plures ab ipſis rectoribus, quàm ab hoſte interfecti, fabrile ſcalprum cum malleo habebant: id, vbi ſæuire belluæ ac ruere in ſuos cœperant, magiſter inter aures poſitum ipſo in articulo quo iungitur capiti ceruix quanto maximo poterat ictu adigebat, ea celerrima via mortis in tantæ molis bellua inuenta erat. Scalpellum à ſcalpro imminutum. Cicero. ii. de diuinat. Aut quorū linguæ ſic inhęrent vt loqui nō poſſent, hę ſcalpello reſectæ liberarētur. Hieremiæ xxxvi. Cūq; legiſſet ludi pagellas tres vel quatuor, ſcidit illud ſcalpello ſcribæ, et proiecit in ignem. Veruina, genus iaculi longi, teſte Fabio Placiade. Plautus in Bacchide, Si tibi machæra eſt foris, at mihi veruina eſt intus, qua te & illos cōfodiam. Soliferreū, genus teli, hoc eſt, totū ferreum: ὅλον enim Græcè dicitur id quod nos totum vocamus. Liuius belli Macedo. libro quarto, Et cohortes à tergo ſtātes pauidi reſpiciebant, vt emiſſis ſoliferreis falaricíſque gladios ſtrinxerunt. Funda, quòd ea fundantur lapides, id eſt, mittantur. Hoc telū habena volutatur in iactu, glanſq; librata quū ſederit, velut neruo miſſa excutitur. Liuius xxviii. Fundis vt nūc plurimū, ita tunc ſolo eo telo vtebātur, nec quiſquā alterius gentis vnius tantum ea arte quantum inter omnes alios Baleares excellūt, apud quos, vt inquit Flauius, matres à teneris vnguiculis ita natos erudiſſe produntur, vt nullum cibi genus cōtingere ſinerent, niſi quem ex funda immiſſo lapide percuſſiſſent. Proinde ſunt qui Baleariū inſularū habitatores huius teli vſum primos inueniſſe aſſerant, quamquàm Plinius natur. hiſto. hoc idem apud Syrophœnicas dicat inuentum.

Glans vel glandis, telum eſt ſiue maſſa plumbea inſtar glandium, quæ funda baliſtáve proiicitur. Claudianus lib. vii.

Nunc ſpicula cornu
Tendere, nunc glandes baleari ſpargere funda.

Saluſtius in iugur. Pars eminus glande, aut lapidibus pugnare. Virgilius in vi.

Pars maxima glandes Liuentis ſpargit plumbi.

V Ouidius

Ouidius in xiiii.Metamorph.
Vt lata plumbea funda,
Miſſa ſolet medio glans intabeſcere cælo.

Similiter Lucretius protulit & Liuius.xxvii.ab vrbe condita, Nā quod apud Virgilium in iiii.Georgicorum inuenitur glandis,in dubium venit vtrum nominatiuus ſit an figuratè genitiuus,
Nec de concuſſa tantum pluit ilice glandis.

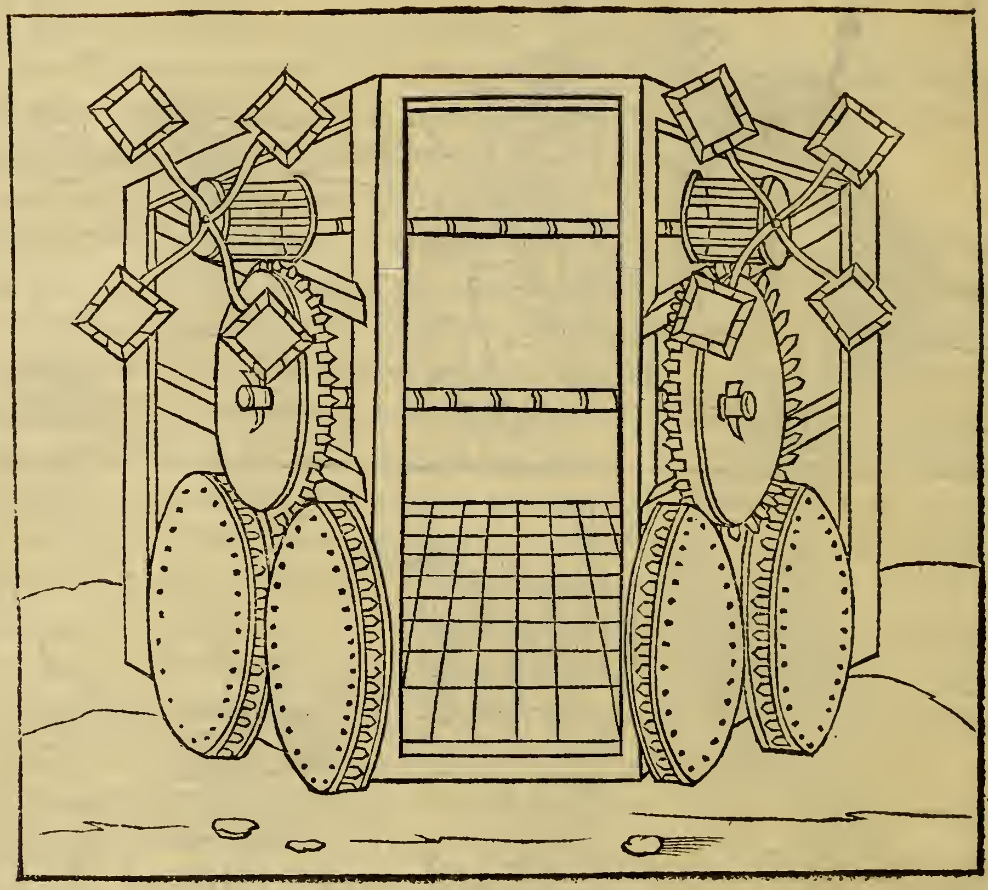
Poteſt enim rantum glandis intelligi,vt hoc regni,& tantum lucri. Chelidonium auctores vocant ipſi Falcaſtrum,altera parte tantùm acie tenuiſſima,ſed latiore,vlnæ longitudine, cauda bifurca ceu hyrundinis,vnde & nomē habet: vaginis non conditur,ſed vnco dependet à cingulo. Danicæ, ſecures productiores quibus acies ſubtilior,quibúſque non modò Dani ſed etiam aliæ gentes iam vti cœperunt:in vniuerſum autē quæ pro re militari circa hæc cōſideranda ſunt,ferramentorum genera ſi oleo reſtinguātur delicatior fit acies,aqua duratur in fragilitatem.Hircorum ſanguinis tāta vis eſt, vt ferramentorum ſubtilitas nec alio acrius induretur.Ferrum autem omne à rubigine tuetur oleum, ceruſſa,aut liquida pix. Falx lunatum ferrum haſtæ affixum,militare quódam nunc agreſte telum. Valerius libro quinto, Vnumquemq; ex his falce percuſſum in cędem ſuam compulit.Liuius ix.ab vrbe condita, Fere paſtorali habitu agreſtibus telis,falcibus,geſiſque binis armati. Martialis,
Fraus me certa ducis quondam curuauit in vſus,
Agricolæ nunc ſum,militis antè fui.

Fuit & quondam falx nedum terreſtris militiæ, ſed & nauticæ inſtrumētum. Erant enim Romanis inaudita magnitudine falces, quas cùm artificioſo quodam impulſu rudentibus hoſtium inieciſſent,nauigio remis in aduerſum acto, & rudentes velut cultri acie tonſorii ſcindebātur, & antennę ſimul ac ſuperba ruebant armamenta:erántq; ſuis impedimēto nauibus,quibus fuerant pręſidio adiumentóque. A falce falcati etiam currus dicti: falcibus nanque præmuniebantur,atque in hunc maximè modum falcibus armati prodibāt in bella.Cuſpides circa temonem ab iugo decem cubita extenſas velut cornua habebant, quibus quicquid obuium daretur trāſfigerent,in extremis iugis binę circa eminebant falces,altera æquata iugo,altera inferior in terram deuexa:illa vt quicquid à latere obiiceretur abſcinderet,hæc vt prolapſos ſubeuntéſque contingeret.Item in axibus rotarum vtrinque binæ eodem modo figebantur falces, ex omni parte acie prominente, vt in ſubiecta huiuſcemodi currus deſcriptione continetur.

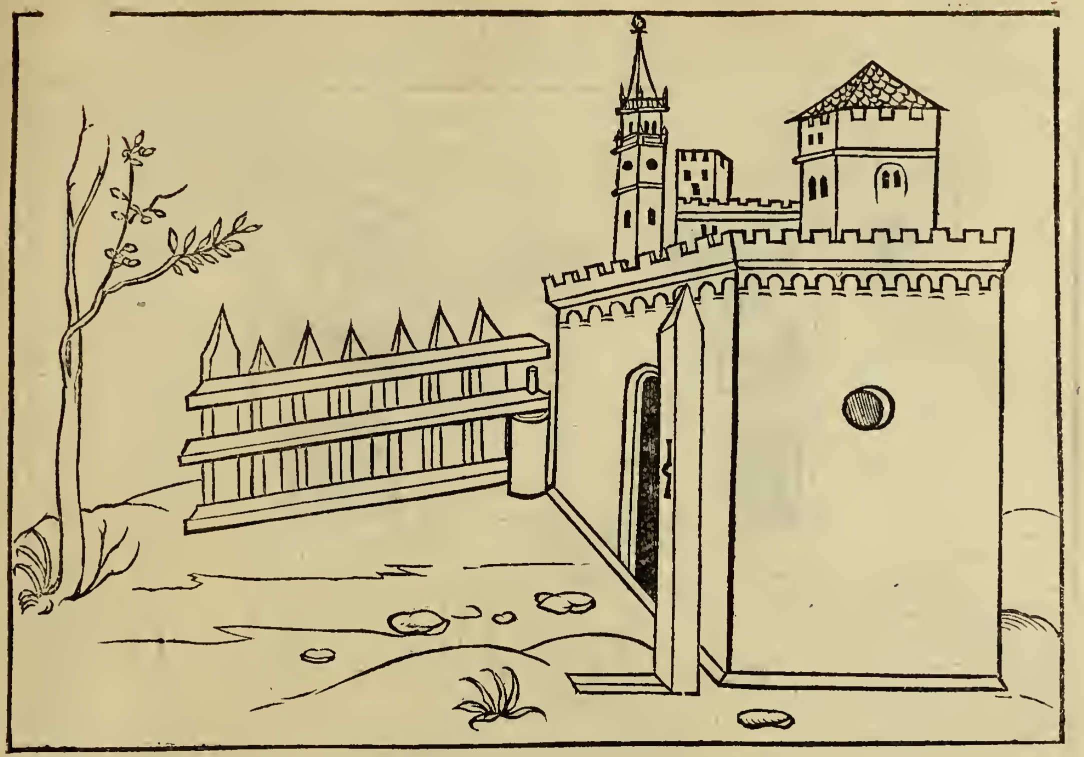
His quadrigis vt ſemper duces hoſtiũ acies perturbaturos ſe credebant, in ſuas terrorem perſæpe verterunt, vt Antiocho maximè contigit. Nam Eumenes vbi eas vidit, haud ignarus pugnę, & quàm anceps eſſet auxilii genus, ſi quis pauorem magis iniiceret, quàm iuſta adoriretur pugna, ſagittarios funditoréſque & iaculatores equitum nõ confertos, ſed quàm maximè poſſet diſperſos excutere iubet, & omnibus ſimul partibus tela ingerere. Hęc velut ꝓcella, partim clamoribus diſſonis ita cõſternauit equos, vt repẽtè velut effrenati paſſim incerto curſu vagarentur. Romani murices ferreos in terrã fundebant, qua hoſtes emiſſuros quadrigas arbitrabantur: in quos cum incidiſſent, paulò pòſt ſaucii, pigri, inutiléſque reddebantur. Eſt & alia mirifica belli currus non falcati forma, flabellis ventóque in hunc modum adacti.

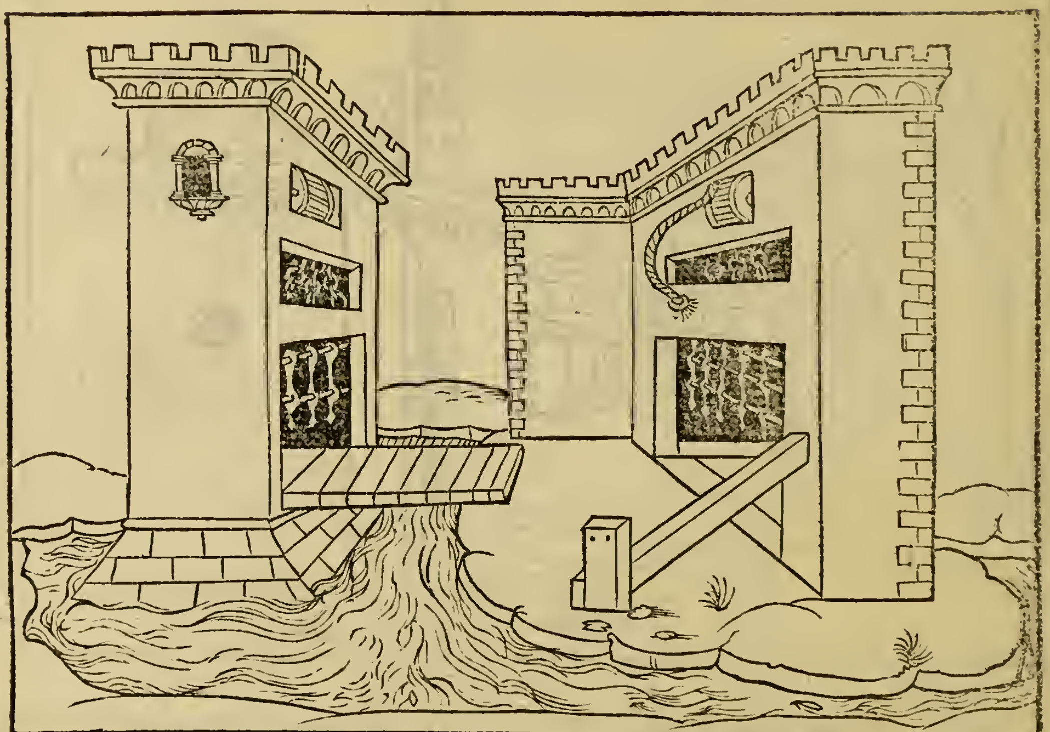
Vallos & ſudes idem eſſe conſtat,auctore Seruio,quanquàm bis idem dictũ ſit à Virgilio ii.Geor.his verbis,

Quadrifidáſque ſudes & acuto robore vallos.

Valli nanque foſſarum fuſtes ſunt,quibus vallum præmunitur. Nam munitio ipſa propriè vallũ dicitur neutraliter,licet maſculino genere Albius Tibullus poſuerit,Non arces,non vallus erat,ſummumq́; patebat. Valli etiã denominatio,teſte Varrone,inde eſt, quòd ea vaticare nemo poſſet : vel quòd ſingula ibi extrema bacilla furcillatam habent figurã literę v . Terra autem illa quę vallo facto propius ponitur,agger propriè dicitur:abuſiuè tamen,& muros,& munimenta omnia , & omnẽ è terra lignisq́; coaceruationẽ ad ſubruẽdas vrbes quòd agantur & ducantur,aggerem dicimus.Liuius lib.iii.bel . macedo . Thaumatos eo tempore ſumma vi expugnabat,aggeribus vineíſque , & iam aries muris admotus erat.Idẽ in eodẽ, Omnes inde ſpes pugnãtibus,in vi,& armis,& operibus erant:vndiq; aggeres haud facili aditu ad mœnia admouebantur.Idem in eodẽ lib.vi.Hæc maior difficultas Macedonibus erat,ꝙ Romani aggere,& vineis,& omnibus ſupra terrã operibus aut præliis eſſent , ſubter Macedones cuniculis oppugnabant.Idem in eodem,Sed armati frequentes quidam ignes,etiam quos aggeribus iniicerent , ferebant.Idem in eodem lib. vii.Vtrinq; vineas & aggerem muro iunxit,& cum teſtudinibus arietes admouit.

Cataracta phęneſtra vel porta ferrea,crati perſimilis, quæ annulis & clauis ferreis à funibus pendet, vt ſi hoſtes intrauerint, demiſſa eadē extinguantur incluſi. Liuius xxvii.Hannibal quarta vigilia fermè ad vrbem acceſſit,primi agminis erant perfugæ Romanorum & arma Romana habebāt:hi vbi ad portam eſt ventum,latinè omnes loquentes excitant vigiles,apeririq́ portam iubent,conſulem adeſſe:vigiles velut ad vocem eorū excitari,tumultuanti trepidatione moliri,porta cataracta clauſa erat:eam partim vectibus leuāt, partim funibus ſubducunt in tātum altitudinis,vt ſubire recti poſſent: vix dum ſatis patebat iter,cū perfugę certatim ruunt per portā,& quum quingenti fermè intraſſent, remiſſo fune quę ſuſpēſa erat cataracta magno ſonitu cecidit.

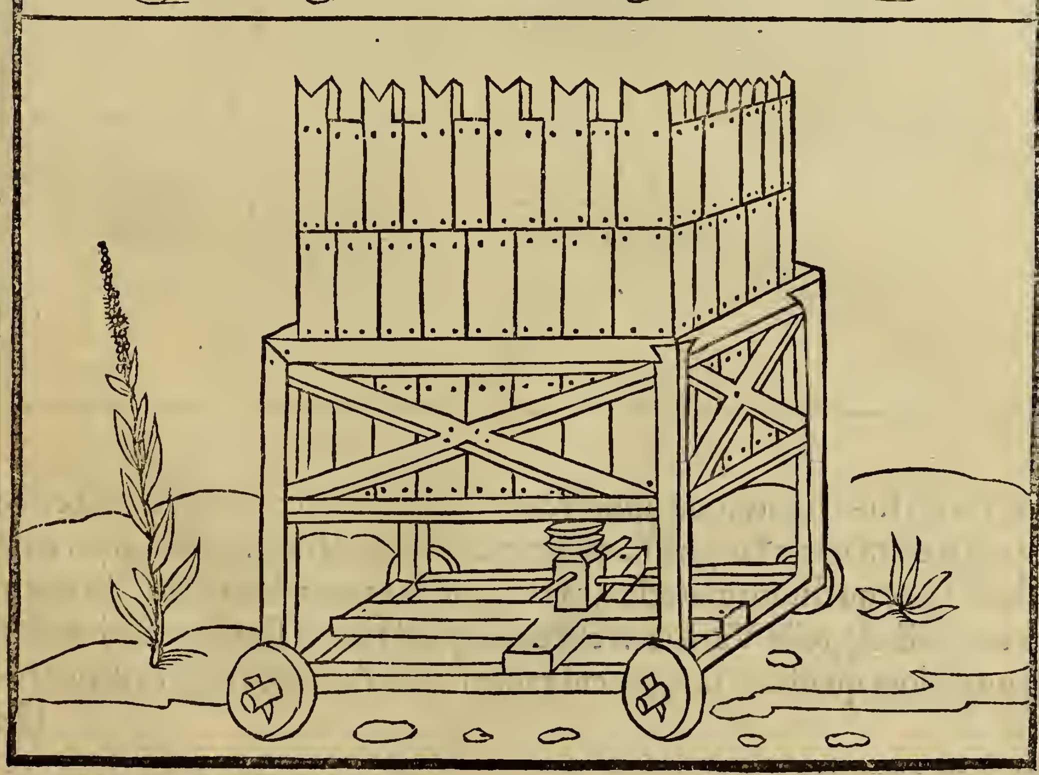

Inſtrumentum exurendi portam.

Inſtrumentum perfringendi cataractam vel feneſtram ferream.

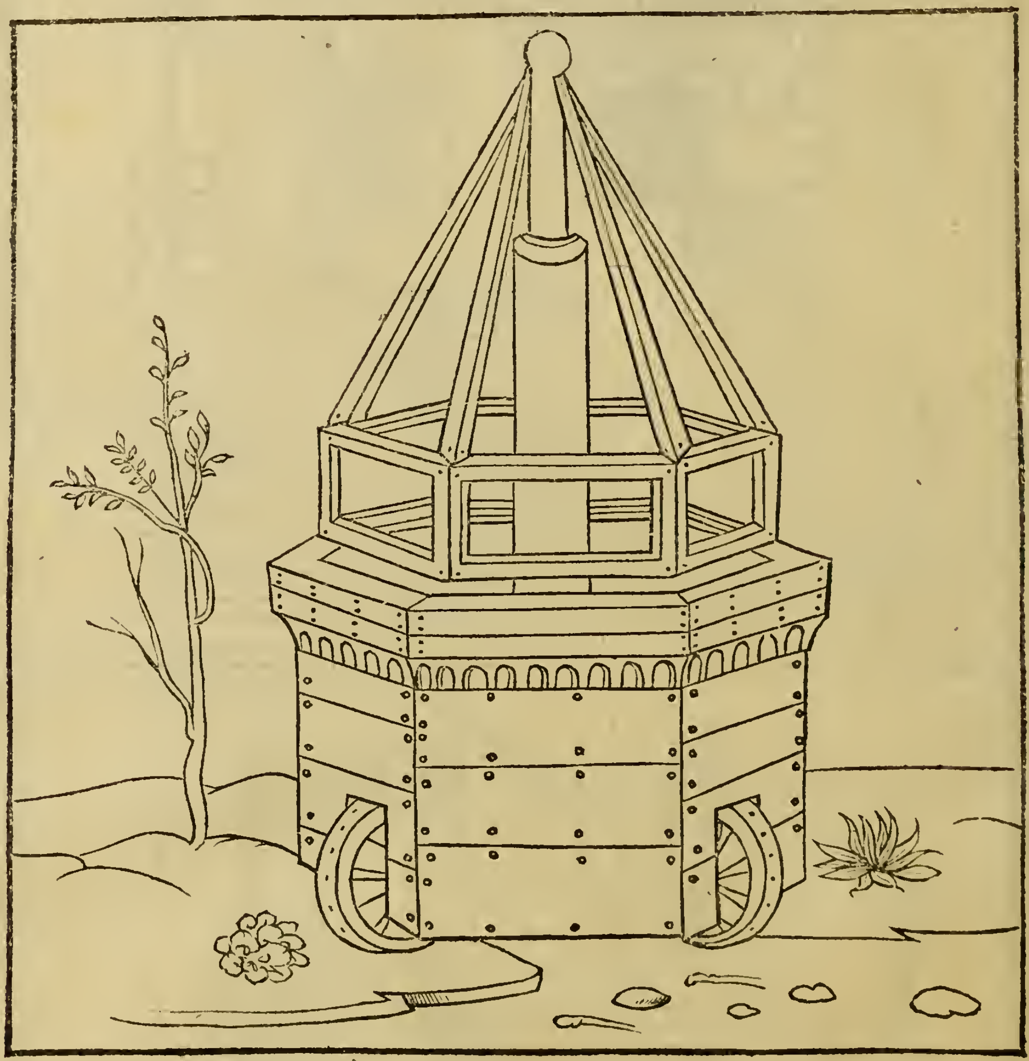

Turris in ſublime ductilis.

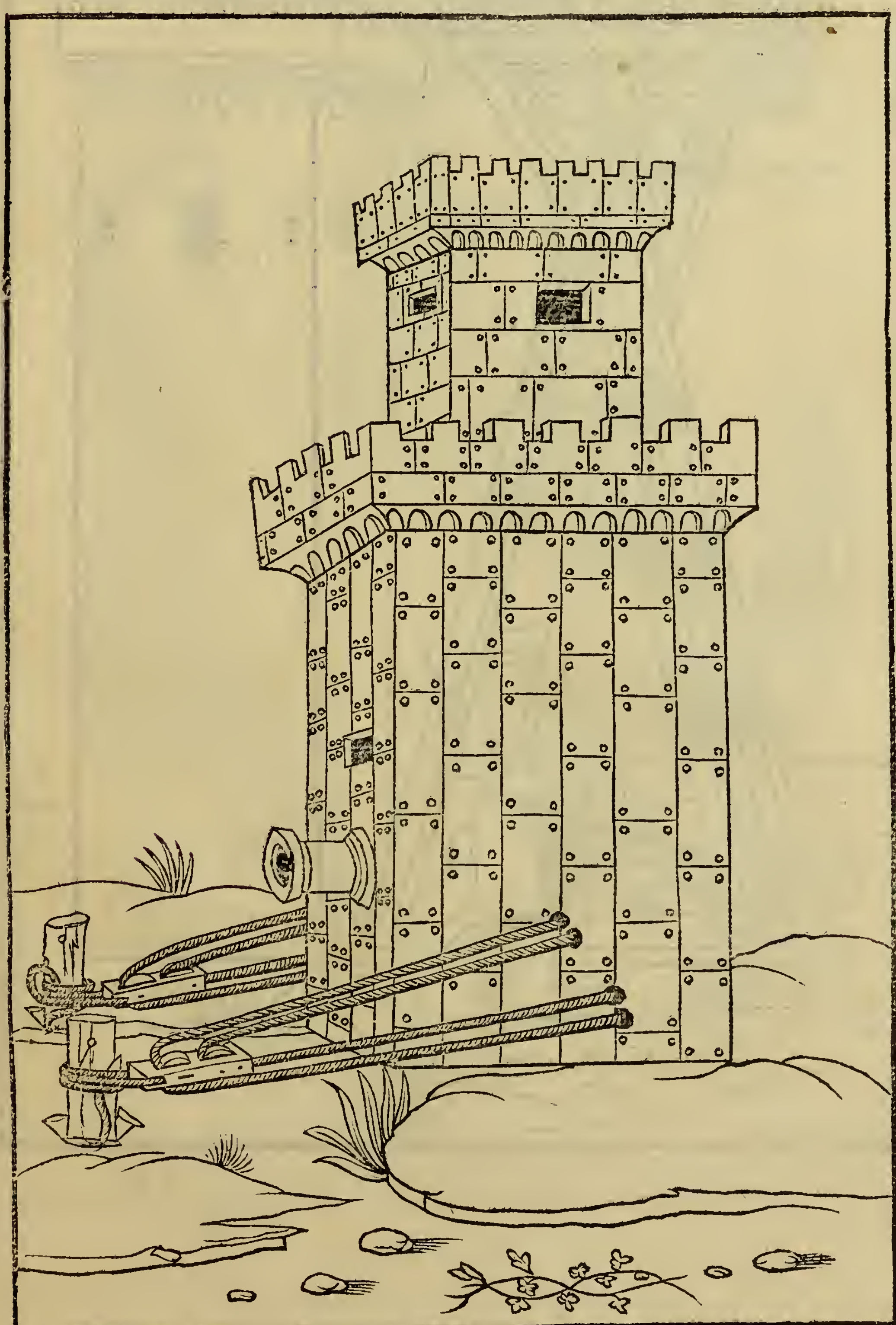
Turris mobilis ac verſilis omnia munimenta aduerſa vrbi ſuperans altitudine ſua, quæ admota, catapultis baliſtisq́ per omnia tabulata diſpoſitis, hoſtium muros defenſoribus nudat.

Machina vrbium expugnatrix, Plutarchus in Demetrii vita

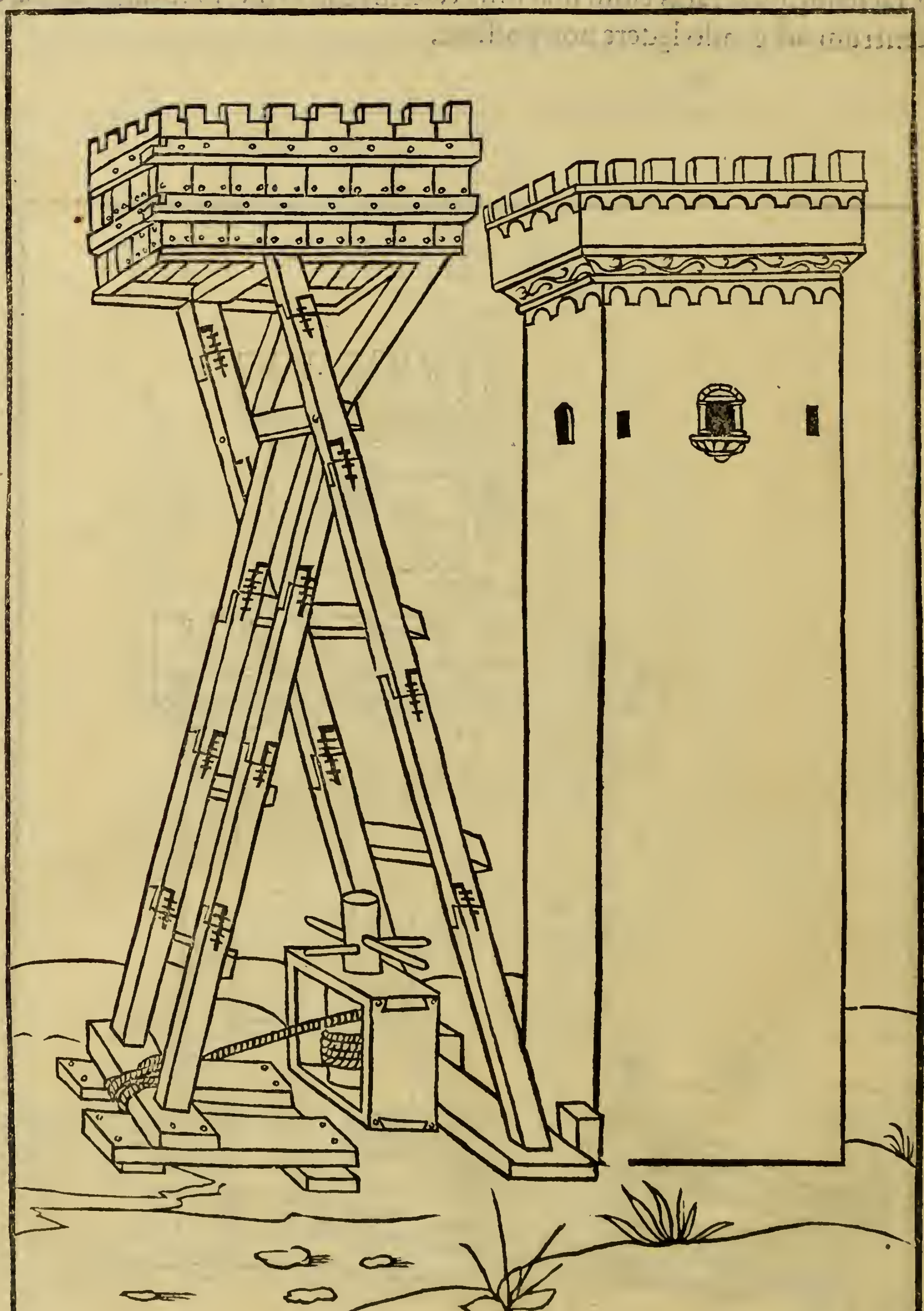

Halę turres ſunt ligneę, quæ apud veteres propter ſpectatores è lignis erigebantur: qꝫ ſi ex materie larigna fiant atq́ verſiles, tutiſſimę ſunt: flāmam enim miſſilē, & ictus qualitate materiæ ac vertigine ſua non admittunt. Turres autem à tornis dictę, teſte Varrone: vel vt alii, quòd teretes ſint & rectę: hæ enim tāetſi quandoq́ quadratę ſint, procul tamen vidētibus rotundę exiſtimātur. Ideo

ideo quia omnis cuiuſque anguli ſimulachrum per longum aëris ſpacium eua neſcit atq; conſumitur,& rotundum videtur. Rotundæ itaque aut polygoniæ ſunt faciendę:quadratas enim machinę celerius diſſipant, in rotunditatibusq; ad centrum adigendo lędere non poſſunt.

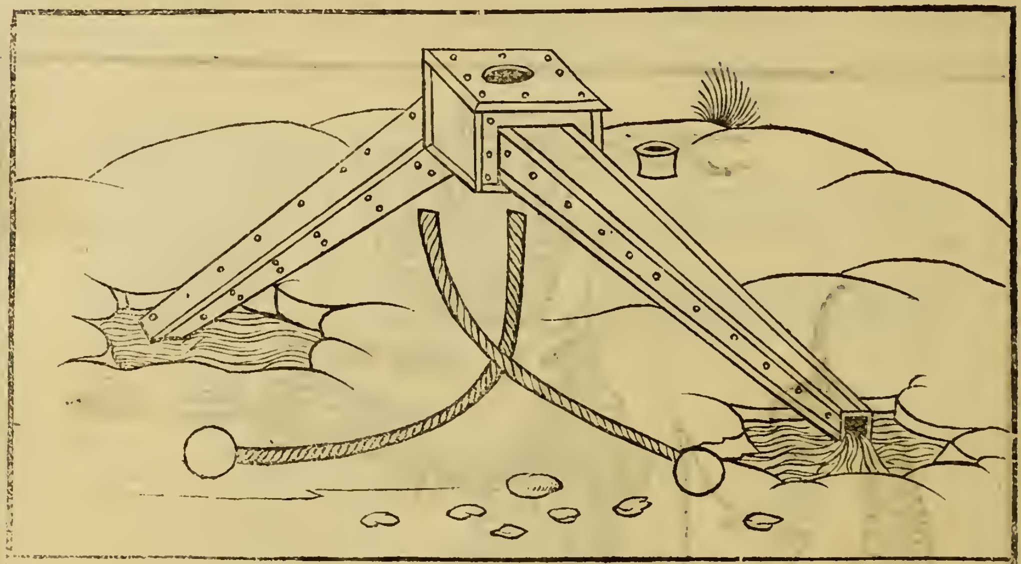
Expugnandæ turris inſtrumentum.

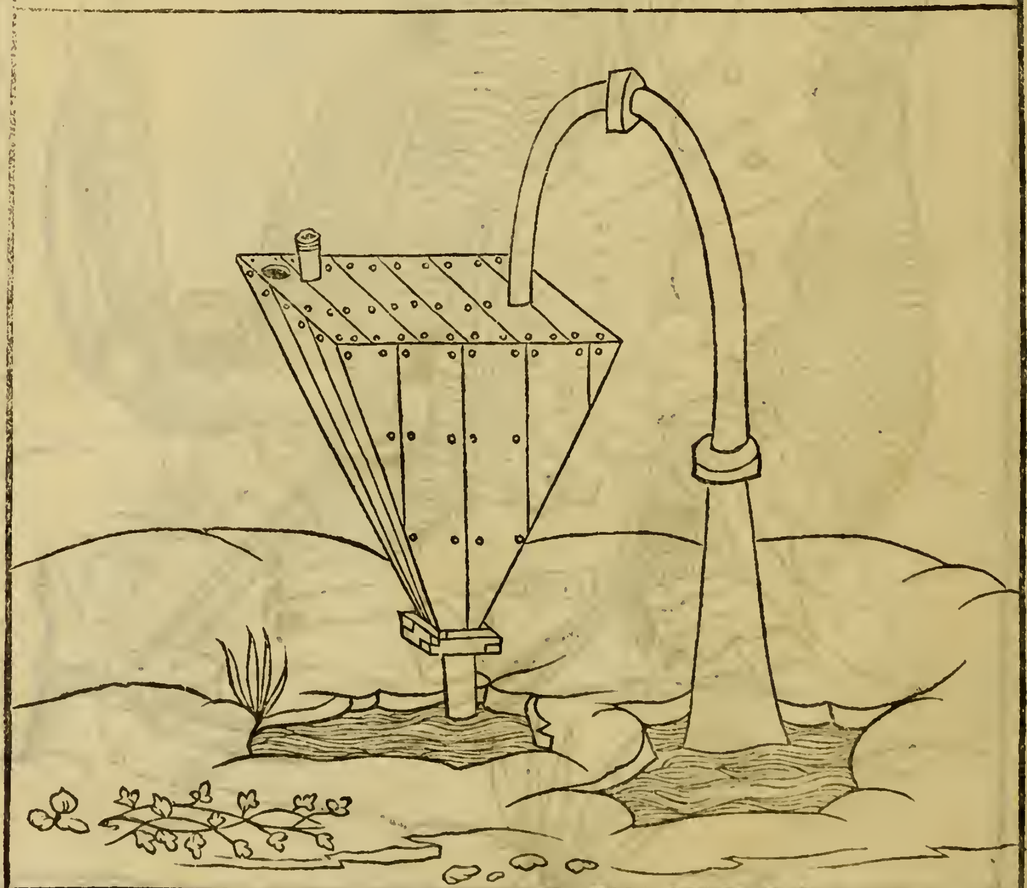
Arabica machina ad expugnationem vrbium, magna & ingens viris,pontibus,ſcalis,variiſque inſtrumentis bellicis referta.

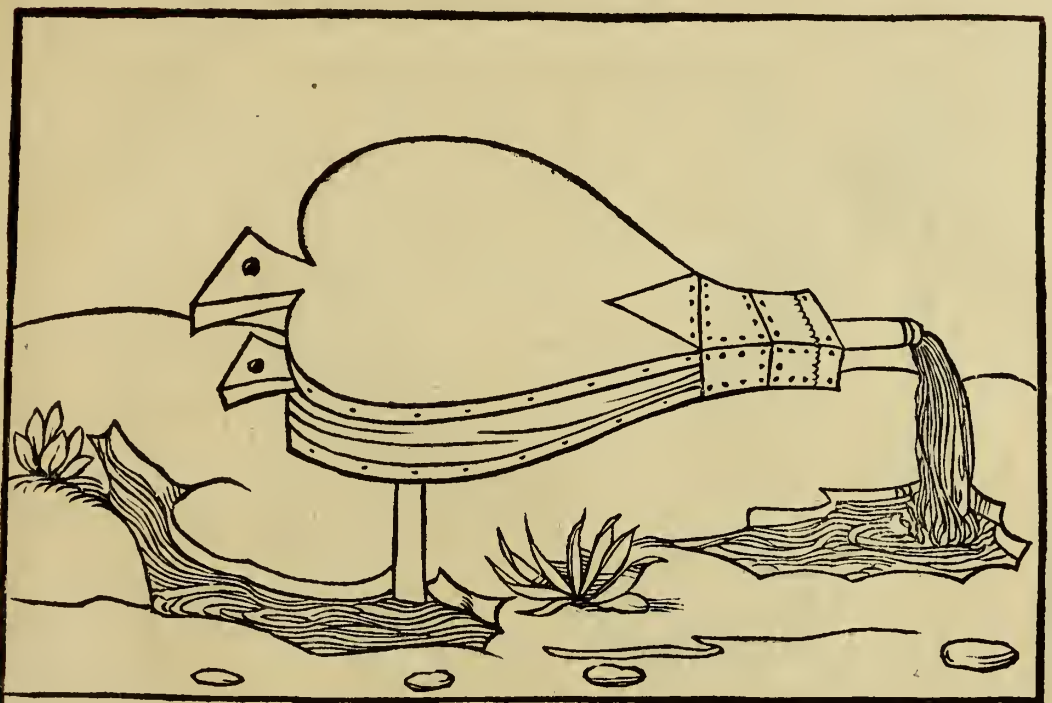
Fiſtula per quam à foſſa vel à caſtello aquam exhauriendo educas.

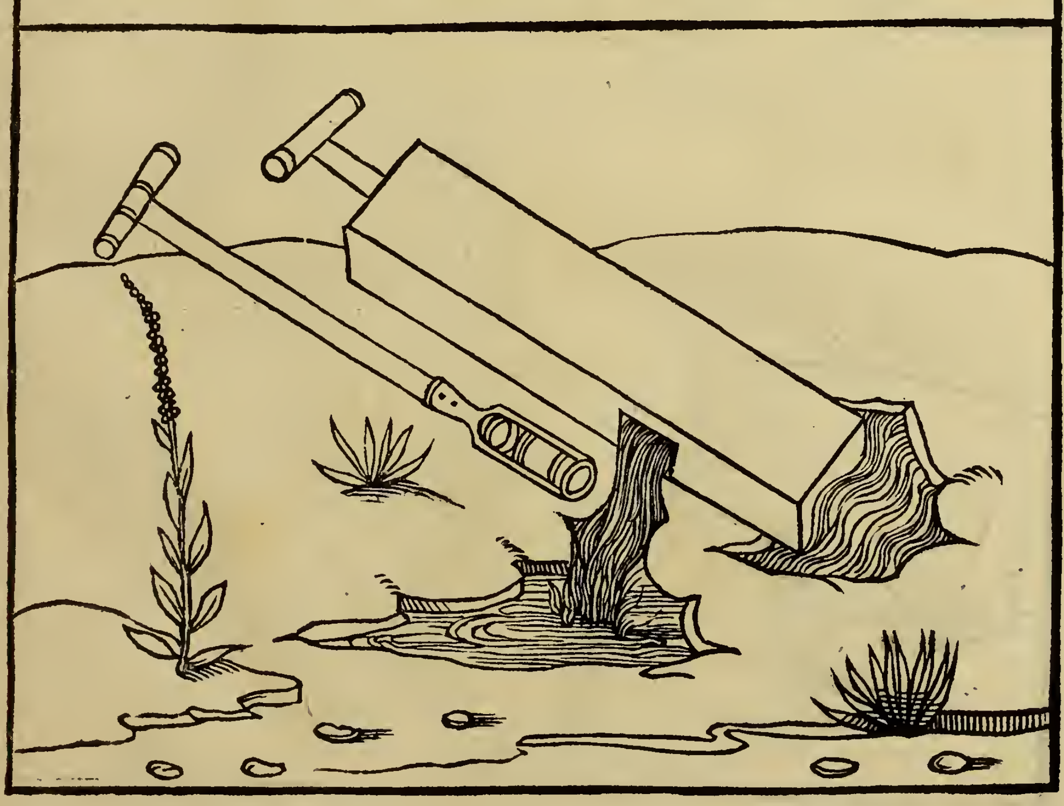

Aliud educendi aquam inſtrumentum.

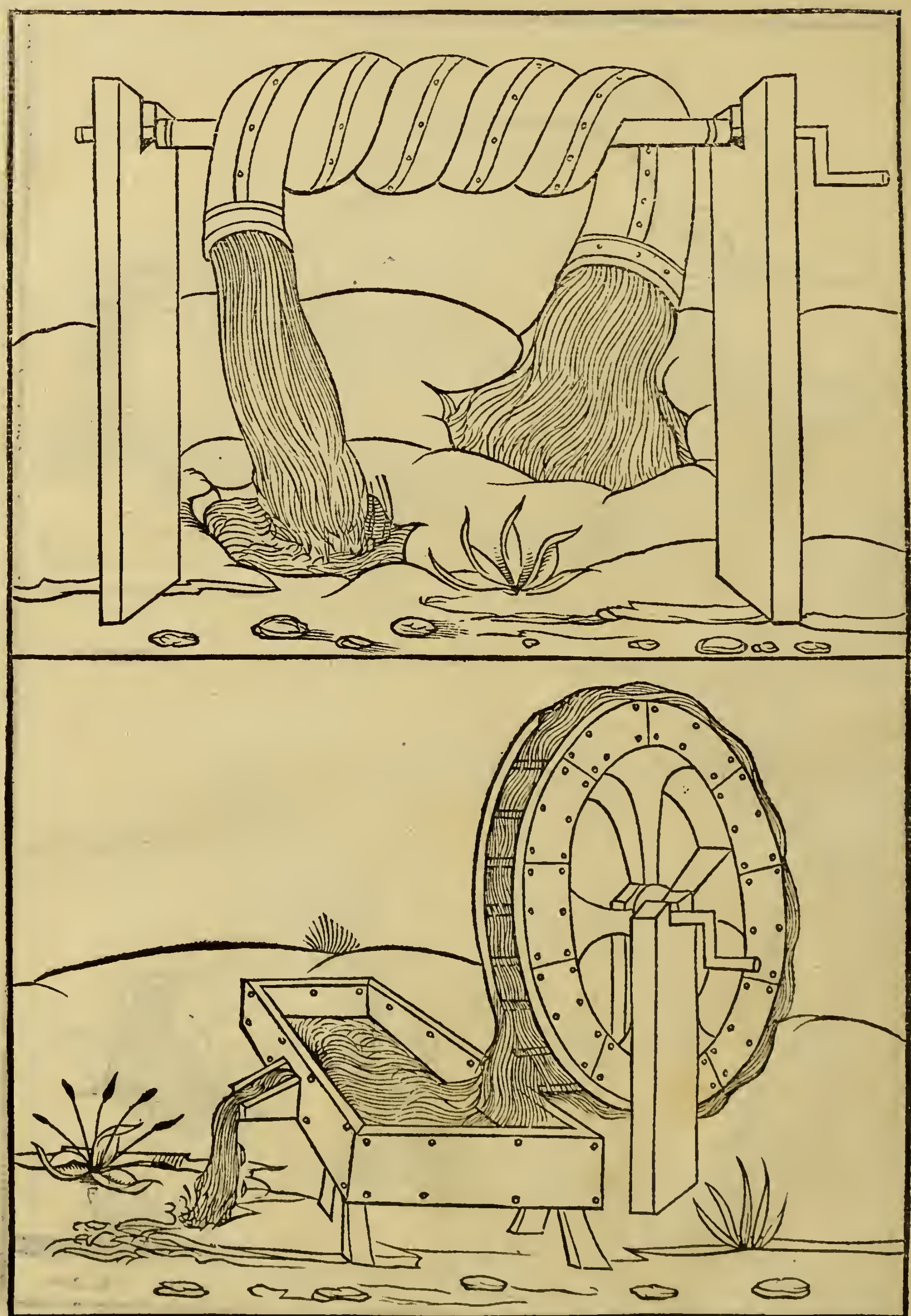

Alia duo ad exhauriendum aquam inſtrumenta.

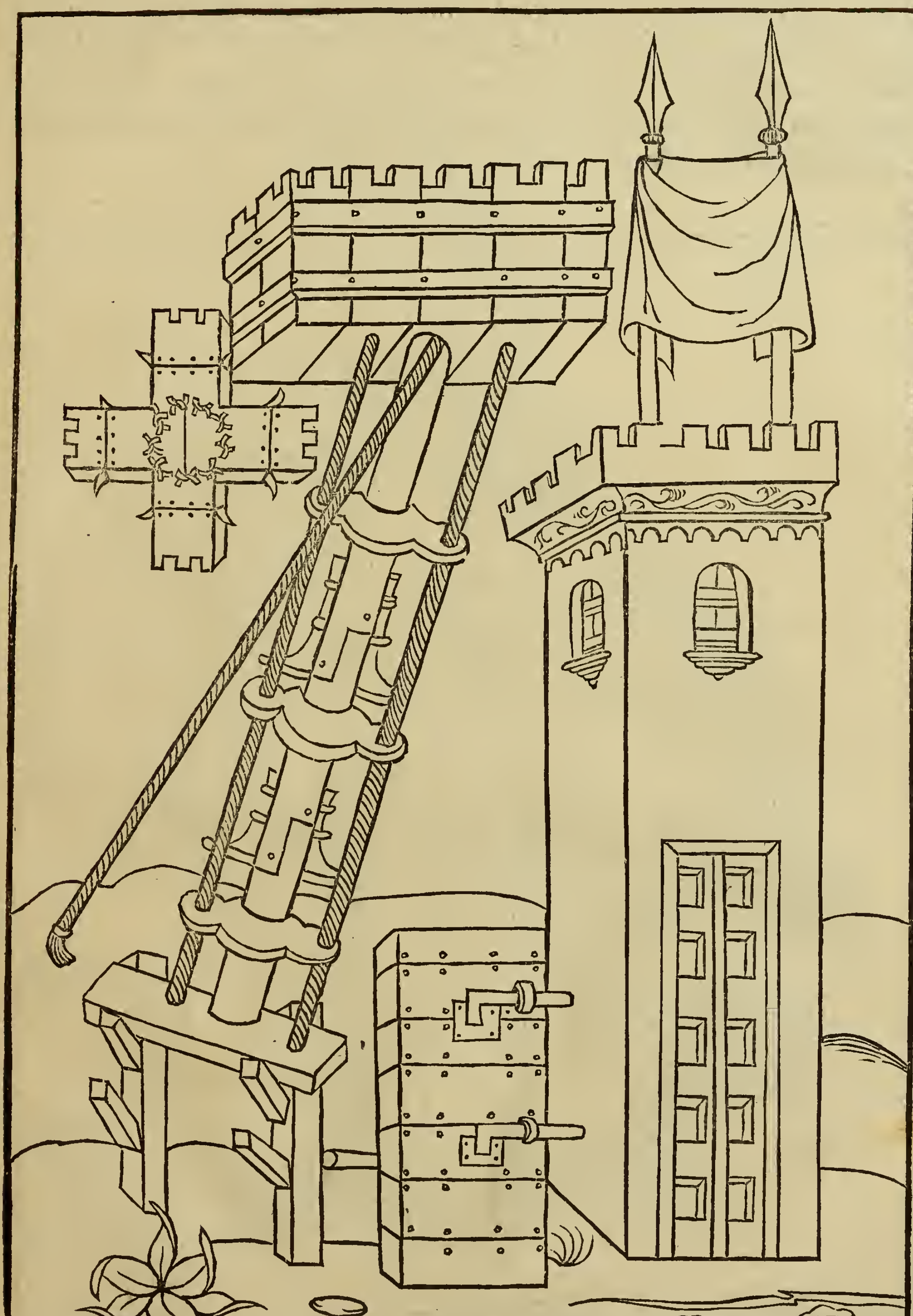

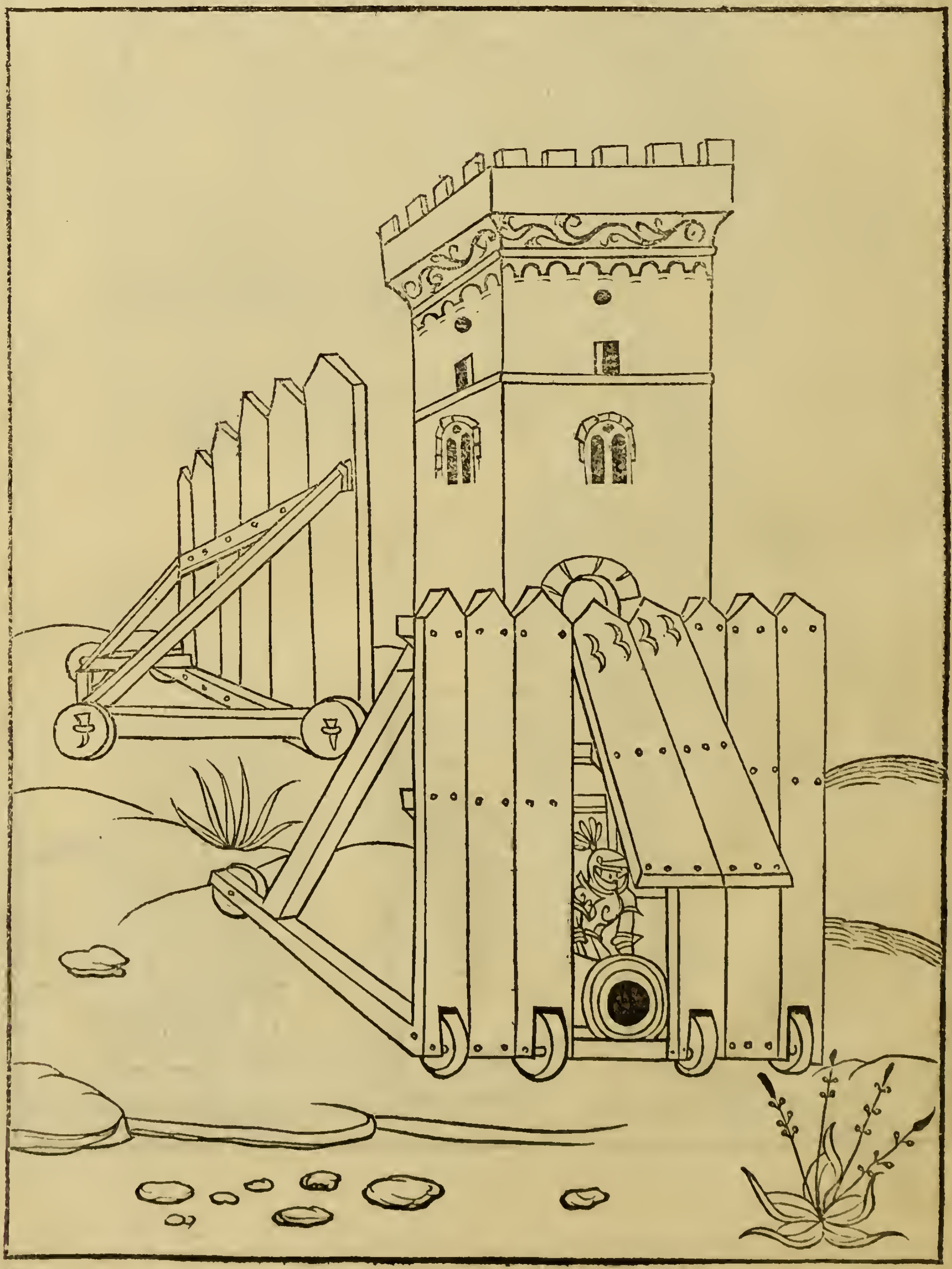
Alia duo inſtrumenta ad hauriendum aquam.

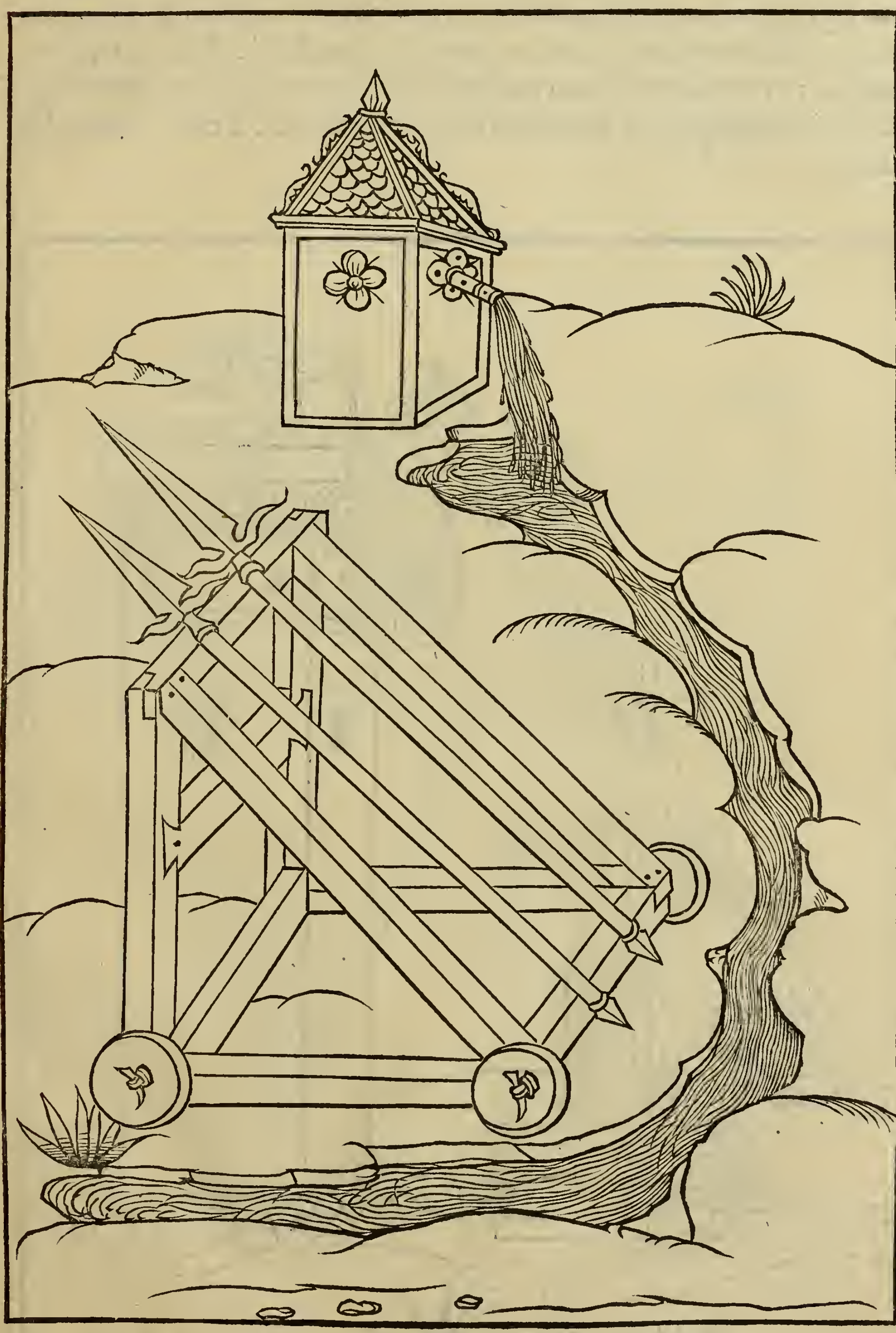
Pons pro defenſione.

Plutei,crates è vimine ſunt,quę ſolebant opponi militibus opus facientibus,& appellabantur militares,nunc & tabulæ quibus quid præſepitur eodẽ nomine dicuntur:hi è vimine ſunt, & ciliciis,vel coriis crudis proteguntur, trinisq; rotulis conſiſtunt,quarum vna in medio, duæ in capitibus apponuntur,vt in quacunque vis parte admoueri more carpenti poſſint. Hos pluteos obſidentes muris applicant, eorum munitione protecti, ſagittis ſiue fundis, vel miſſilibus defenſi res omnes de propugnaculis ciuitatis exturbant,vt ſcalis aſcendendi facilior detur occaſio.

Inſtrumentum anguſti loci,eundi hoſtibus obuiam velint nolint, cui ponè ſtet funditorum ſagittariorumq; tela miſſilia ſpargentium manus.

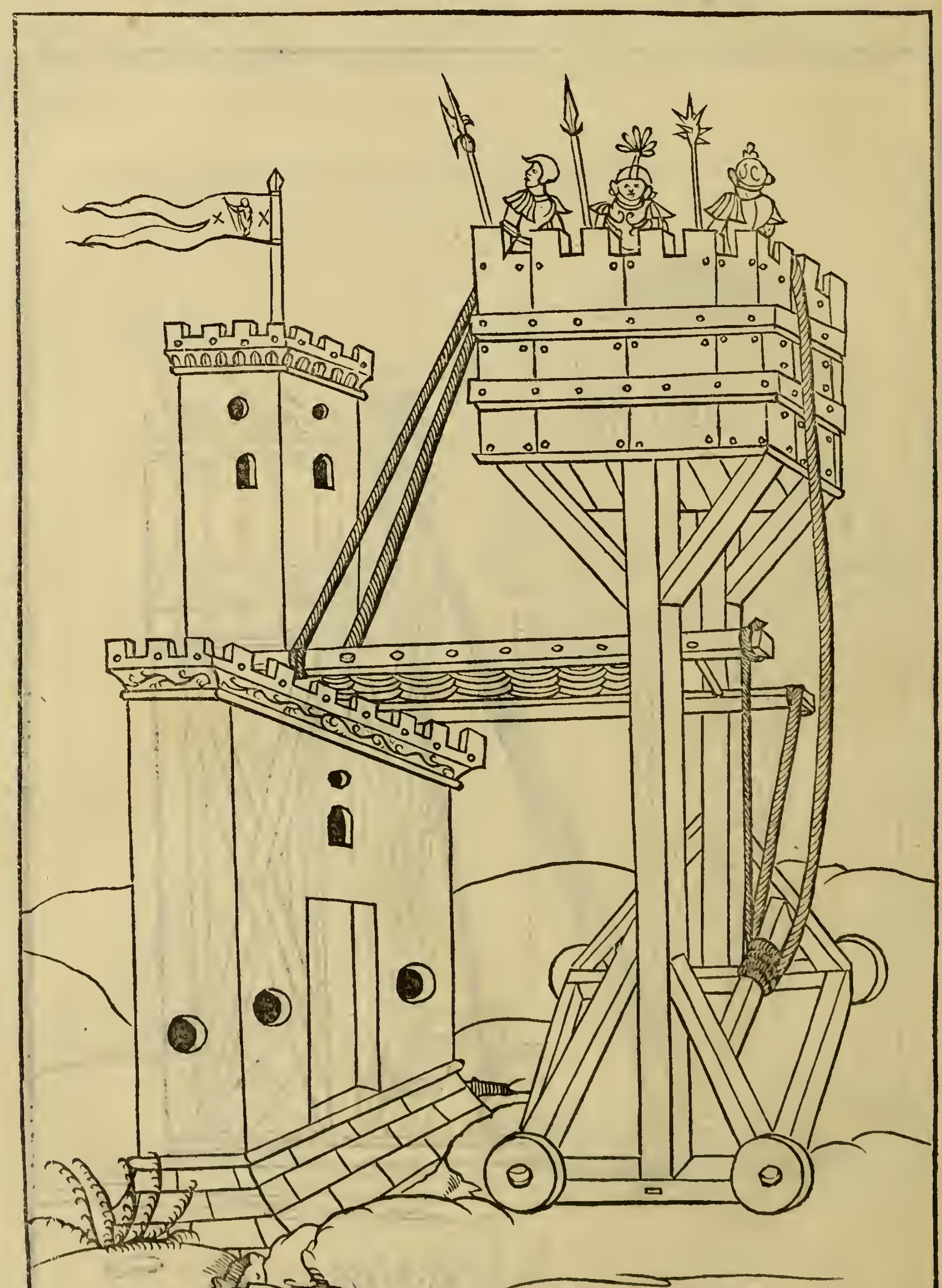
Telonum dicunt à longitudine quotiens vna trabs in terram præalta deſigitur, quum in ſummo vertice alia tranſuerſa trabs longior, dimenſa medietate connectitur, eo libramento vt ſi vnum caput dimerſerit, aliud erigatur. In vno ergo capite cratibus ſiue tabulatis contexitur machina, in quam pauci collocantur armati: tunc per funes attracto depreſſoque alio capite, eleuati imponuntur in murum, vbi tuto ſtantes, & hoſtibus nocere, & proſpicere poſſint, & renunciare quas res aduerſarii conentur efficere. Telonis autem forma hæc eſt.

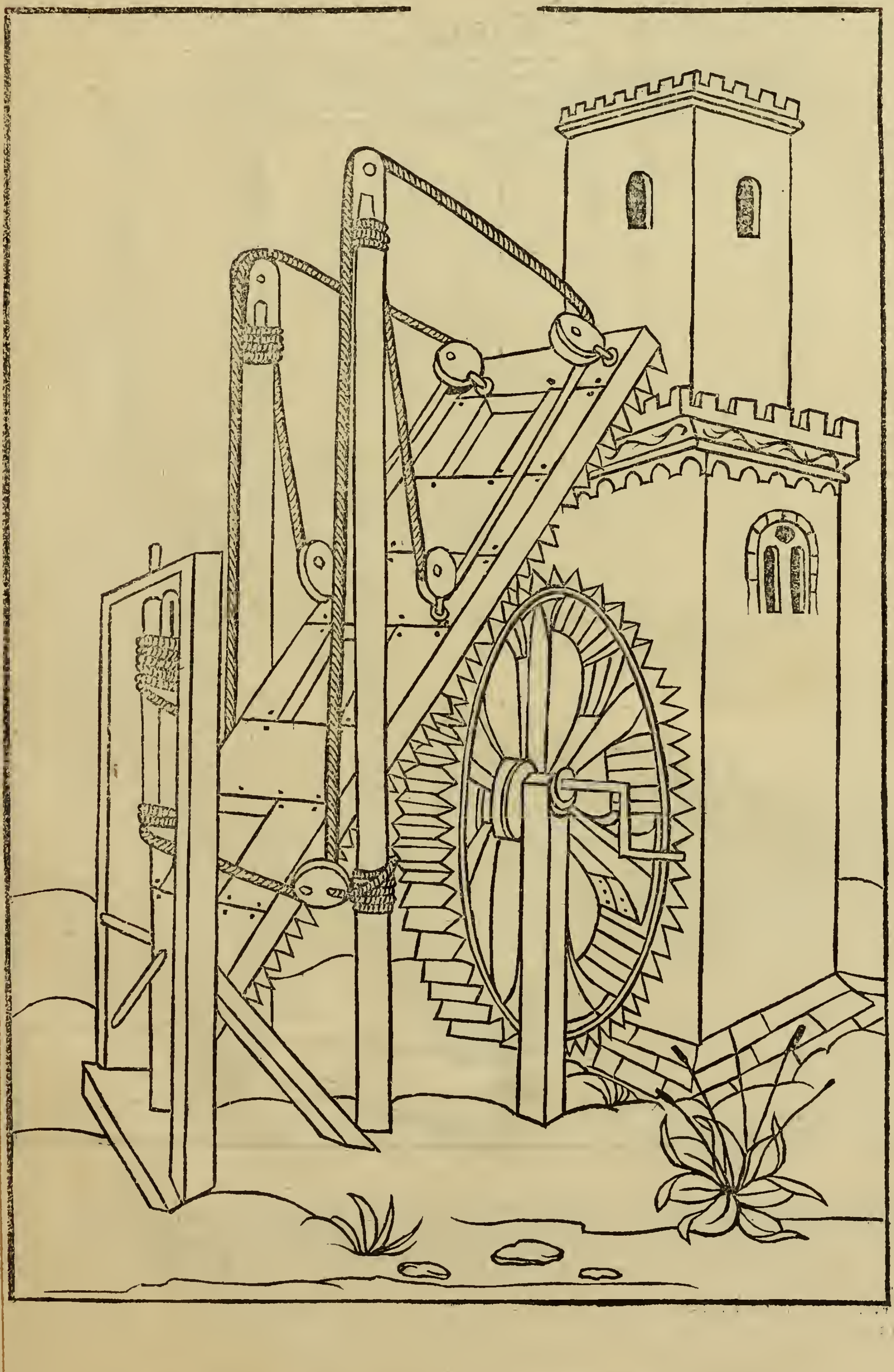
Sambuca,dicitur ad ſimilitudinem citharę vel organi machina, qua vrbs oppugnatur.Nam quemadmodum in cithara vel organo chordę ſunt,ita in trabe quæ iuxta trabẽ ponitur funes ſunt,interdumq́ʒ de ſuperiori parte turriculæ pontem laxant trocleis vt deſcendant ad murum,ſtatimq́ʒ de turri exeunt bellatores,& per eam tranſeuntes,mœnia vrbis inuadunt.

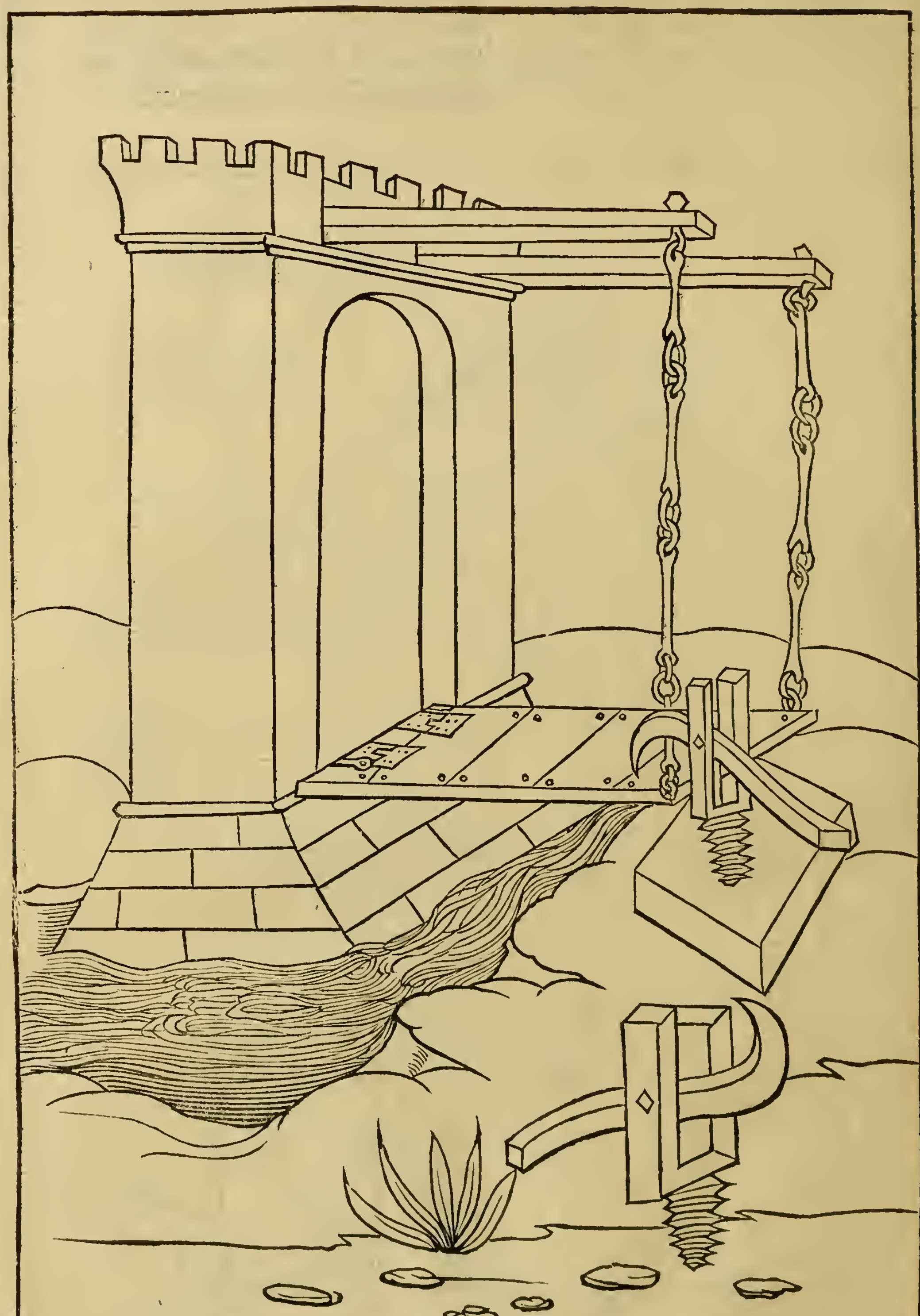

Exoſtra pons dicitur qui de turri lignea in murum repentè producitur. Factus eſt duabus trabibus ſeptúſque vimine, quem ſubitò prolatum inter turrem murúmque conſtituunt, & per eam egredientes machinam bellatores in ciuitatem tranſeunt,& muros occupant.

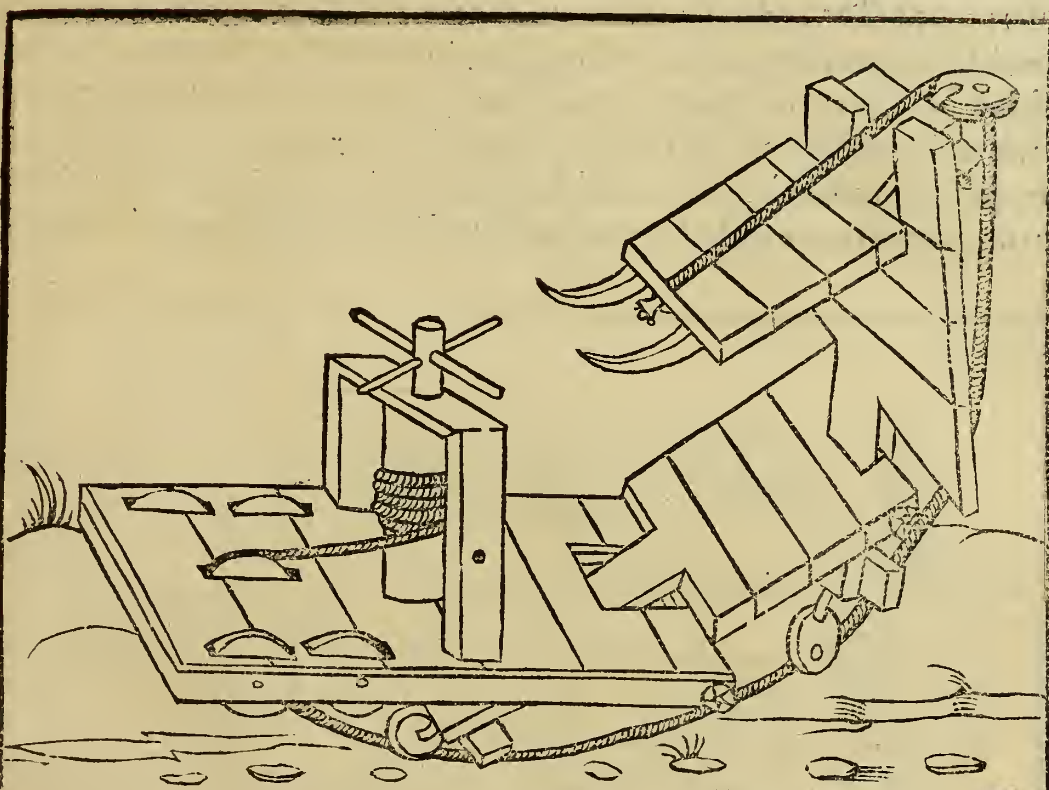
Rota dentata pontem producens, cum gradibus quibuſdam intus ad motum & hominum aſcenſum per eam.

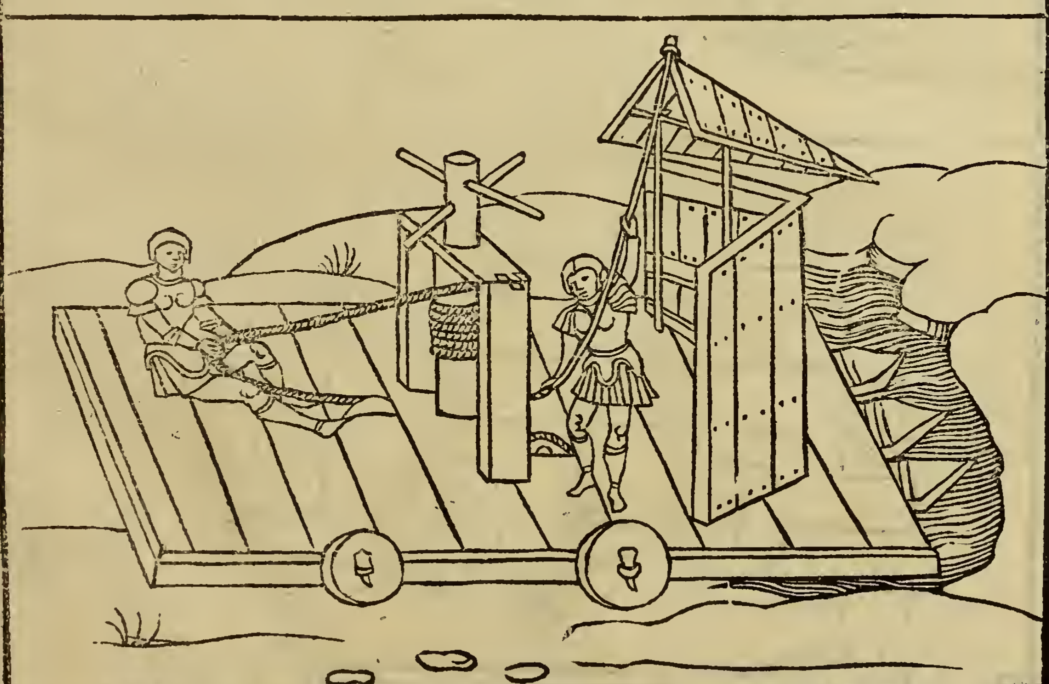

Terebra ferrea ſiſtendi pontis verſioq; in ipſius caſu quo minus erigatur in ſublime hoſtibusq; prohibeatur vrbis ingreſſus.

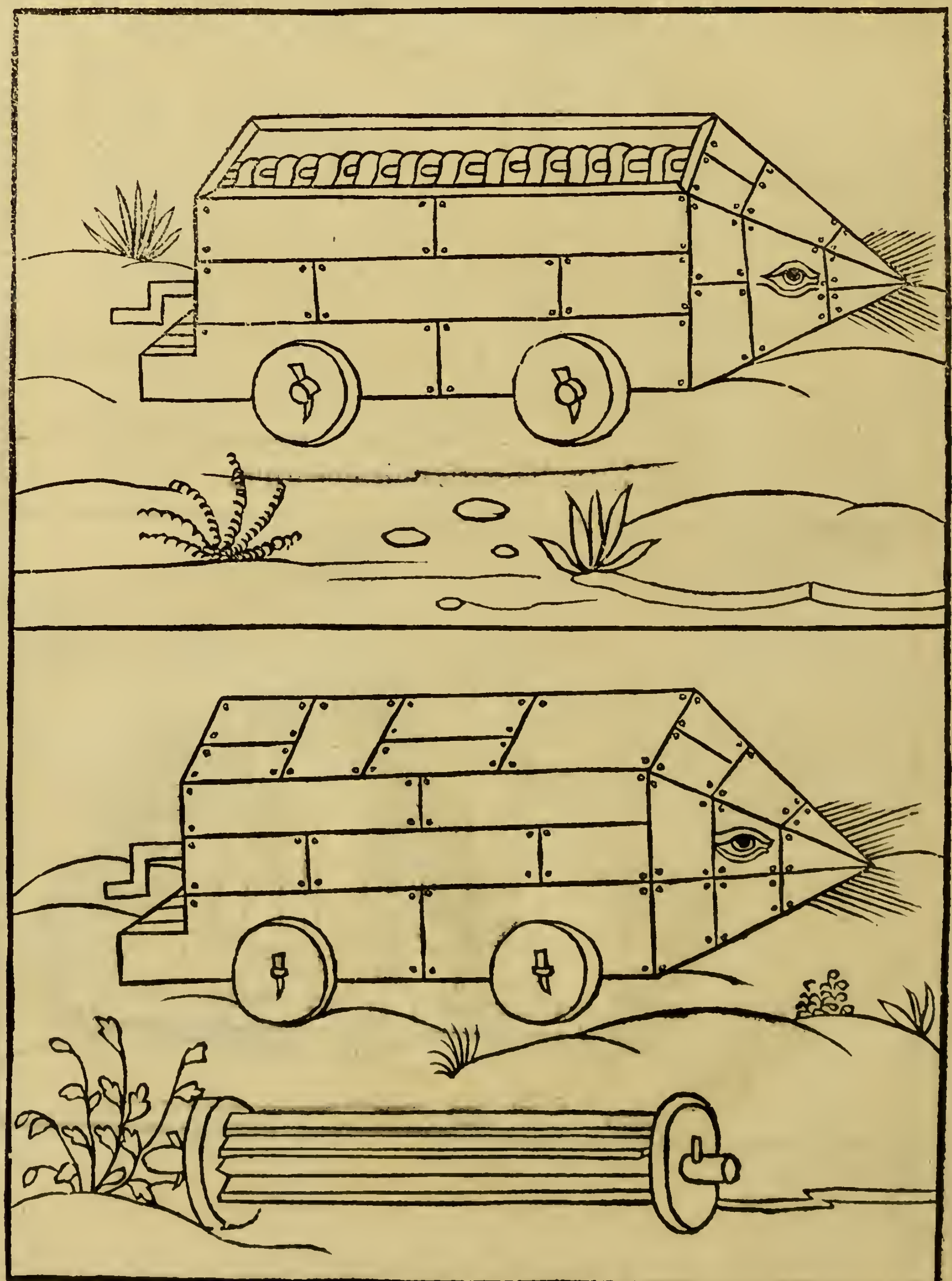
Erigendi pontis inſtrumentum.

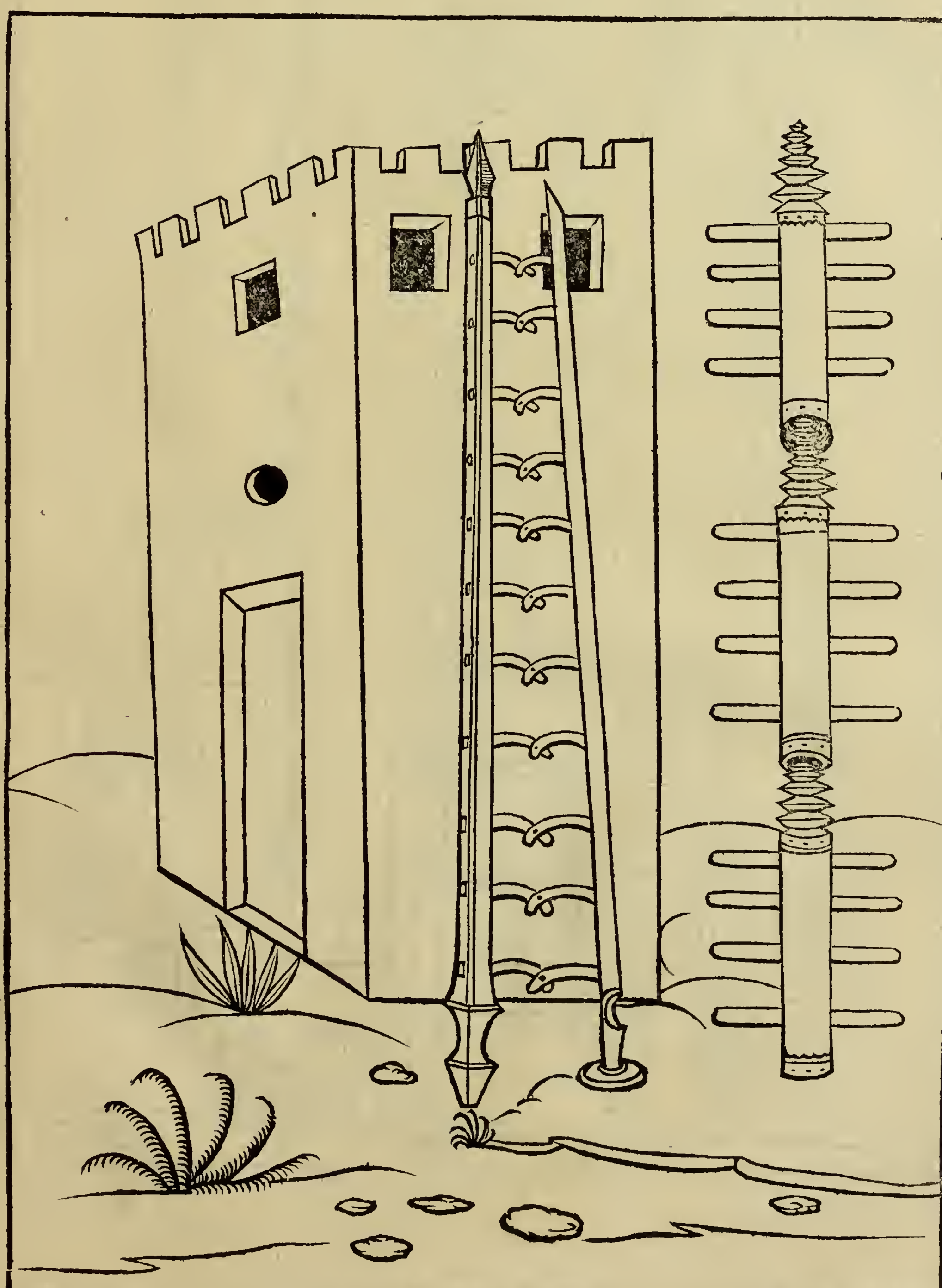
Producendi pontis inſtrumentum.

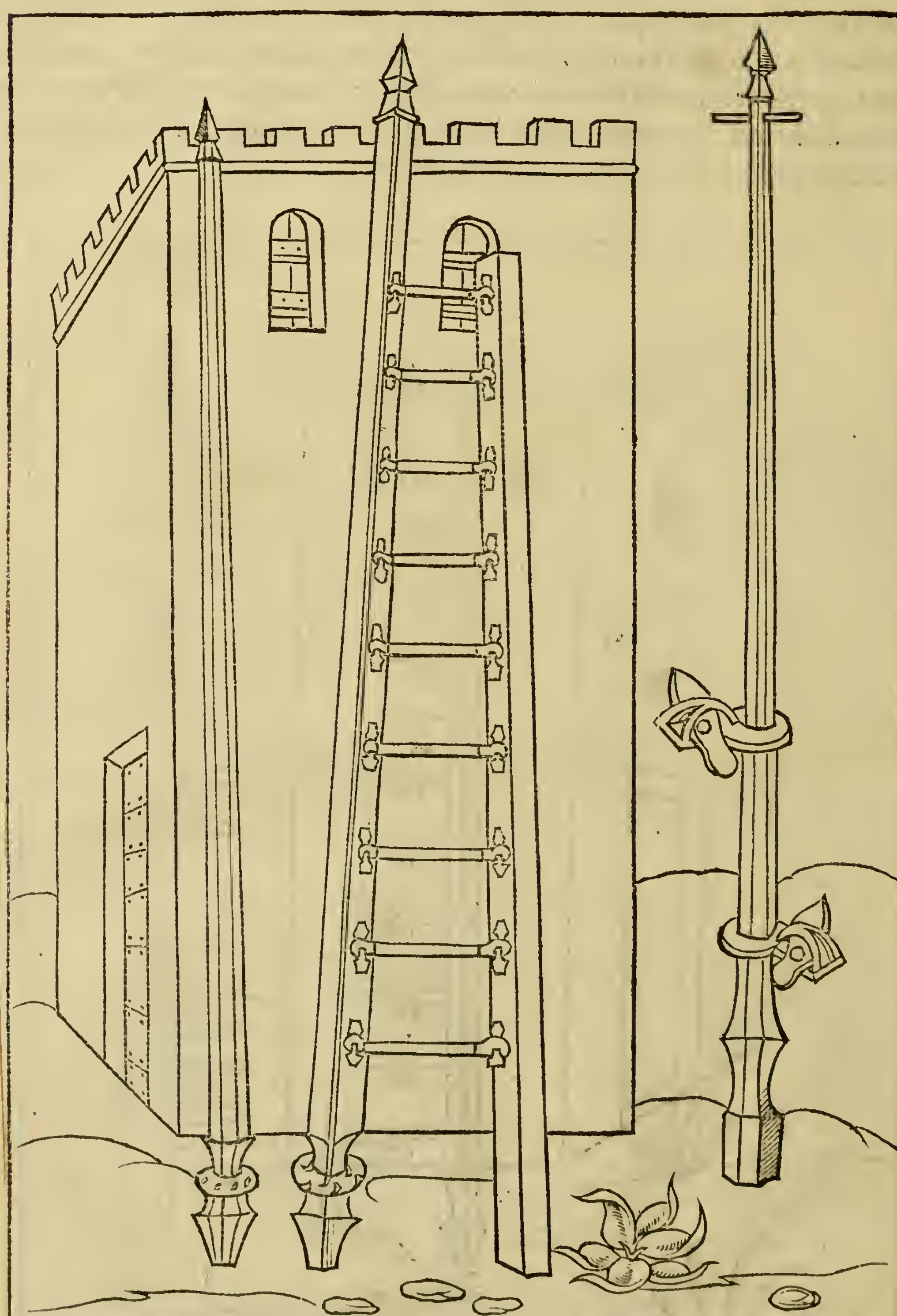
Muſculus cuniculo fit ſimilis, quo murus præfoditur, ex quo & appellatur, quaſi muruſculus: vel muſculi, vt inquit Vegetius Renatus, à marinis belluis nomen ſibi vendicant. Nam quemadmodũ illæ quum minores ſint, tamen balenis auxilium adminiculumq́; iugiter exhibent, ita iſti quum ſint machinæ breuiores vel deputatæ, turribus magnis aduentu illarum parant viã itineraq́; præmuniũt. Muſculũ autẽ appellauit antiquitas machinas minores, quibus protecti bellatores ſudibus præmunitas oppidorũ foſſas demolirentur, quibus turris ambulatoria ſine impedimẽto iungeretur ad murum.

Scala licet à quibuſdam ſingulariter vſurpetur, & ſacris in literis, in libro Geneſ. Vidit Iacob ſcalam, ſcriptum ſit: ſcalæ tamen ſecundū Varronē, Quintilianum, & Focam dicuntur propriè, aut Latinè magis, ſiue vnæ ſint, ſiue plures, quia numeri tantùm pluralis eſt nomen, vt literæ quum epiſtolam ſignificant. Saluſtius in Iugurthino, Deinde vbi vnæ atque alteræ ſcalæ comminutæ ſunt, qui ſuperſtiterant afflicti ſunt: non dixit, vna atq; altera. Harum autem formam variā licet ac multiformem, facile quiſque intellget, ſi quę ſunt infrà ictura lineamentis oculis ſubiecta, proſpiciet.

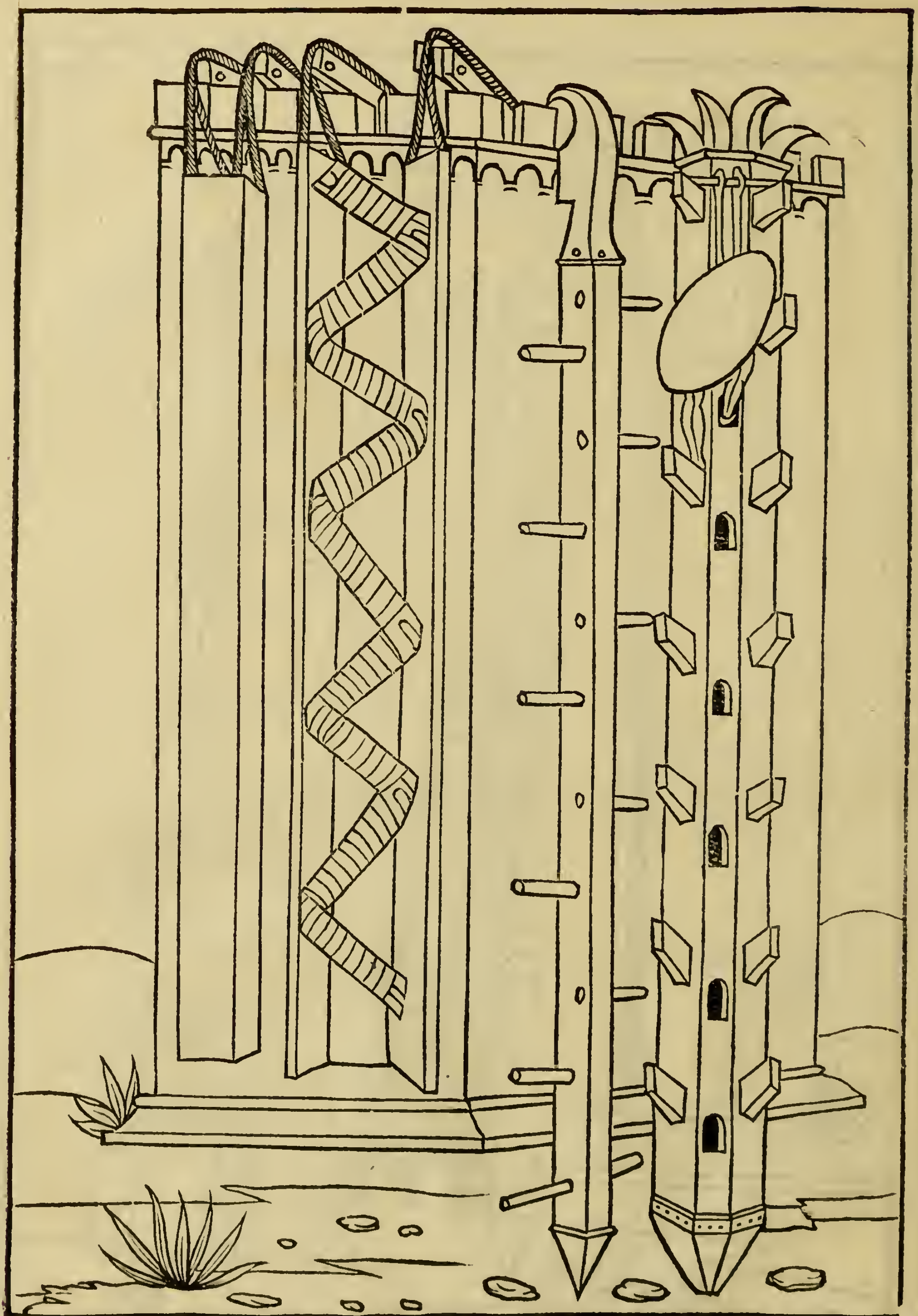
Aliud genus ſcalæ. Calceus cum annulo ferreo.

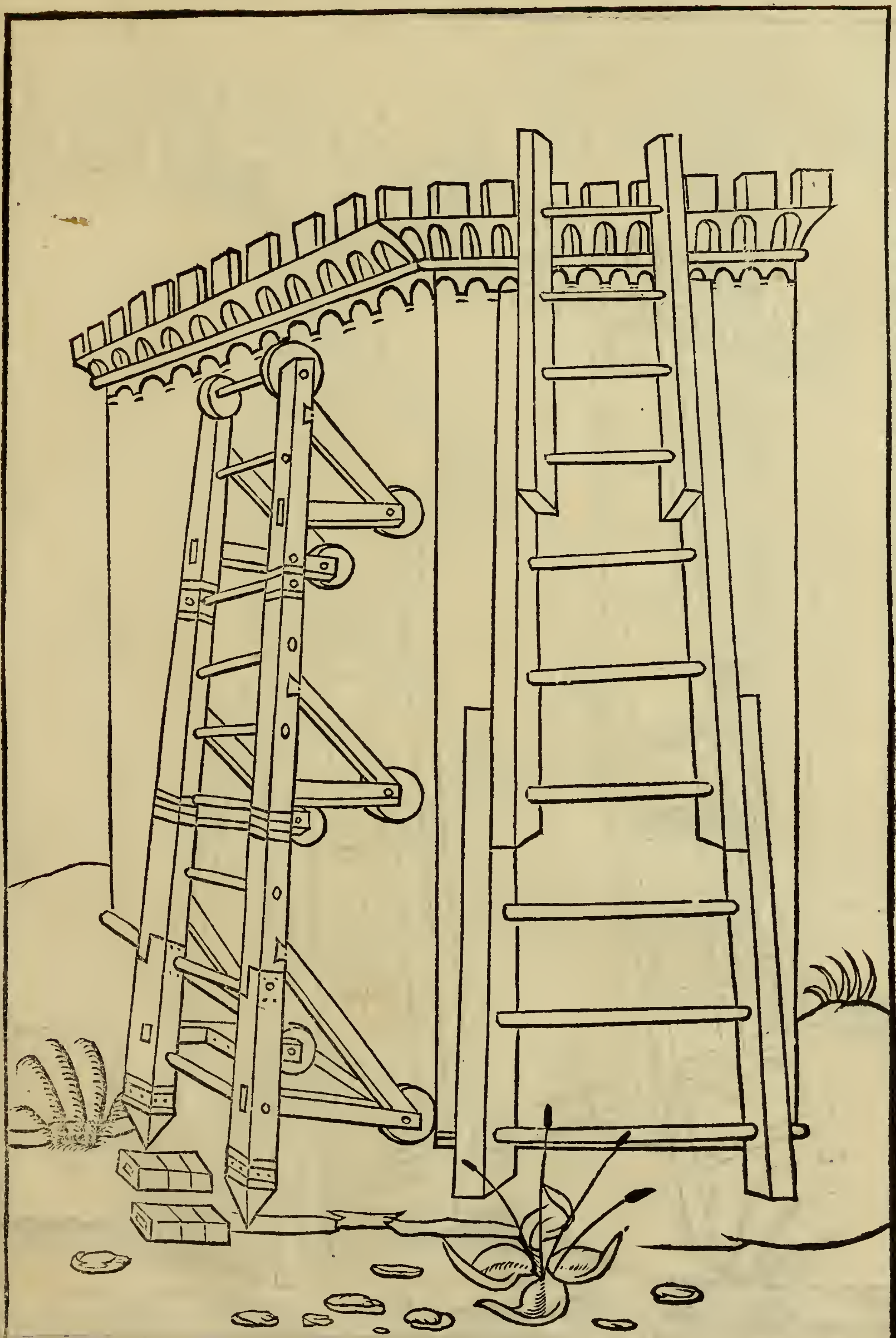

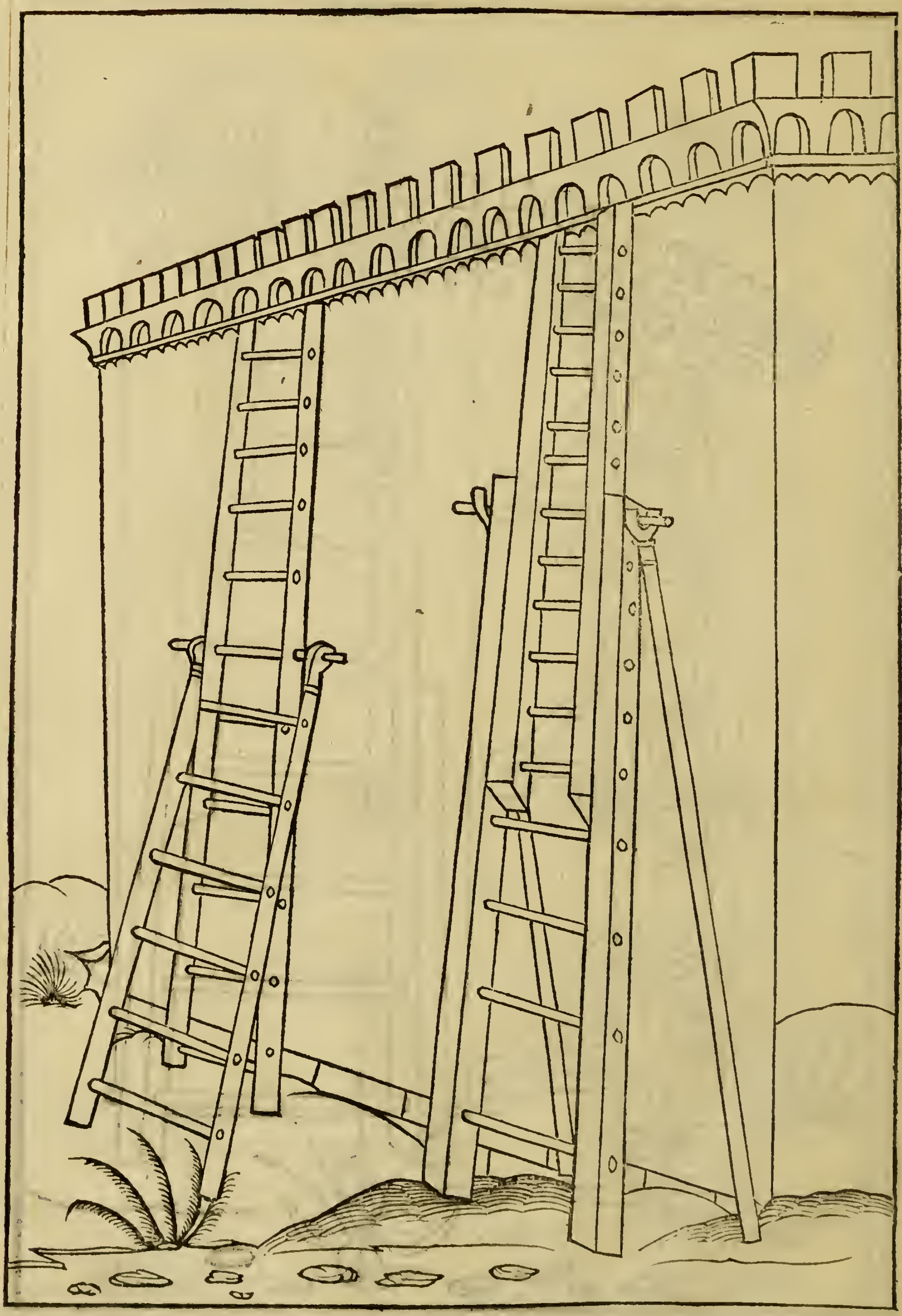
Aliæ ſcalæ diſiunctæ.

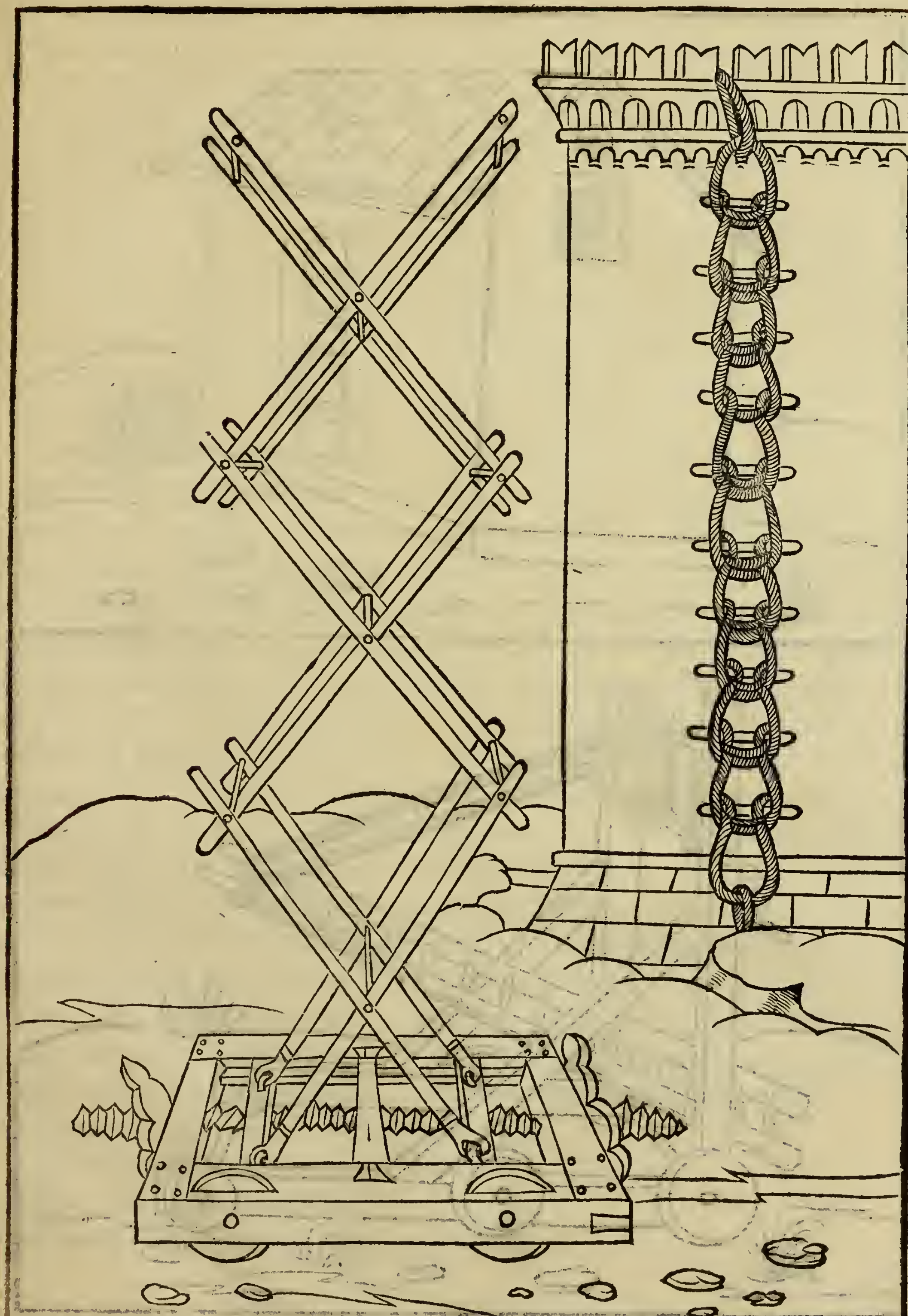

Alia genera ſcalarum.

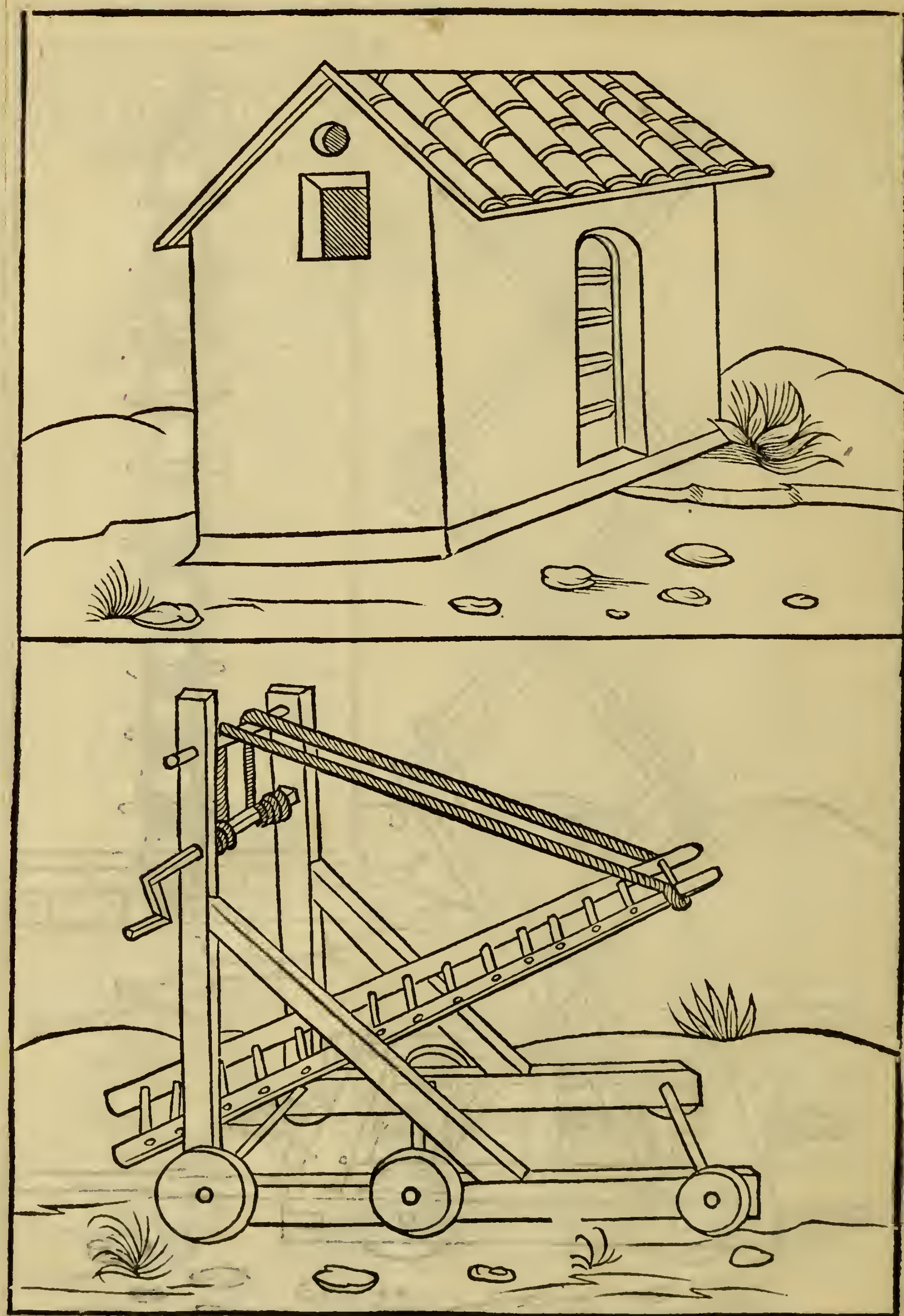

Aliud genus ſcalarum quod rotis & cantho vehitur.

Bombarda,vt vulgo dicitur,metallica machina eſt,quæ ignis incendio & ſulphureo puluere,immo tartareo magis,glandes æneas,flammeaſq; pilas, & globoſa grauioraq; ſaxa conuoluens, horriſono fragore ac tonitru longè lateq; iactat,muros vrbium quatiens,& obſtantia quæq; demoliens, Archimedis,vt putatur,inuentũ,eo tempore quo Marcellus Syracuſas obſidebat,vt ſuorum ciuium libertatem tueretur,patriæq; excidiũ vel auerteret, vel differret,& quo noſtri temporis duces ac Imperatores vt liberos populos,vel iugo,vel excidio premãt,vtuntur. Hoc autem nomẽ Bombarda apud idoneos Latinæ linguæ ſcriptores nuſquam inuenio,quamq̃ huiuſmodi nominis impoſitio à ſonitu tracta mihi nequaquam videatur abſurda.Quid enim aliud eſt Bombarda quàm bõbus ſiue bombizatio quędam ardens?Sed nolim eiuſdem dictionis originẽ aliquam ab aliis doctiſſimis intactam ſcriptoribus pertinaci nimis ſenſu atq; iudicio aſſerere,ne cui forte videar argutior: id autem audacter dixerim,baliſtæ, vel tormenti,vel machinę appellatione contineri.Baliſta enim à Græco verbo βάλλω deducitur,quod Latinè dicitur iacio.Quicqd igitur,ſiue ſaxa iacit,ſiue ſagittas,rectè baliſta poteſt appellari.Nonius Marcellus,Baliſtę ſunt maiora ſaxa & grauiora quibus iaciuntur. Victruuius lib.x.arch.Sed tamẽ nulla baliſta perficitur, niſi ad præpoſitam magnitudinem ponderis ſaxi,quod id organum mittere debet.Oroſius lib.iii.hiſtoriarum, Regulus bellum Carthaginenſe ſortitus,iter cum exercitu faciens,haud procul à flumine Bragada caſtra conſtituit: vbi quum plurimos milites aquandi neceſſitate ad flumẽ deſcendentes ſerpens miræ magnitudinis deuoraret,Regulus ad expugnandam beſtiã cum exercitu profectus eſt,ſed nihil in tergo eius proficientibus iaculis,atque omni telorum ictu irrito,quæ per horrendam ſquamarum cratẽ quaſi per obliquã ſcutorum teſtudinem labebantur, mirũmque in modum ne corpus læderent ipſo corpore pellebantur,quũ inſuper magnã multitudinem morſu comminui,impetu proteri,halitu etiã peſtifero exanimari videret,baliſtas deferri imperauit, per quas murale ſaxum ſpinę eius incuſſum compagem totius corporis ſoluit. Valerius Maximus de eodem ſerpẽte lib.i. Quum telorum iactu perforari nequiret,ad vltimum baliſtarum tormentis vndiq; petitam, ſilicum crebris & põderoſis verberibus procubuiſſe. Ouidius de triſtibus libro primo.

Nec leuius tabulę laterum feriuntur ab vndis,
 Quàm graue baliſtæ mœnia pulſat onus.

Idem in nono metamorph.

Nec leuius pulſata ſonat quàm ferreus olim,

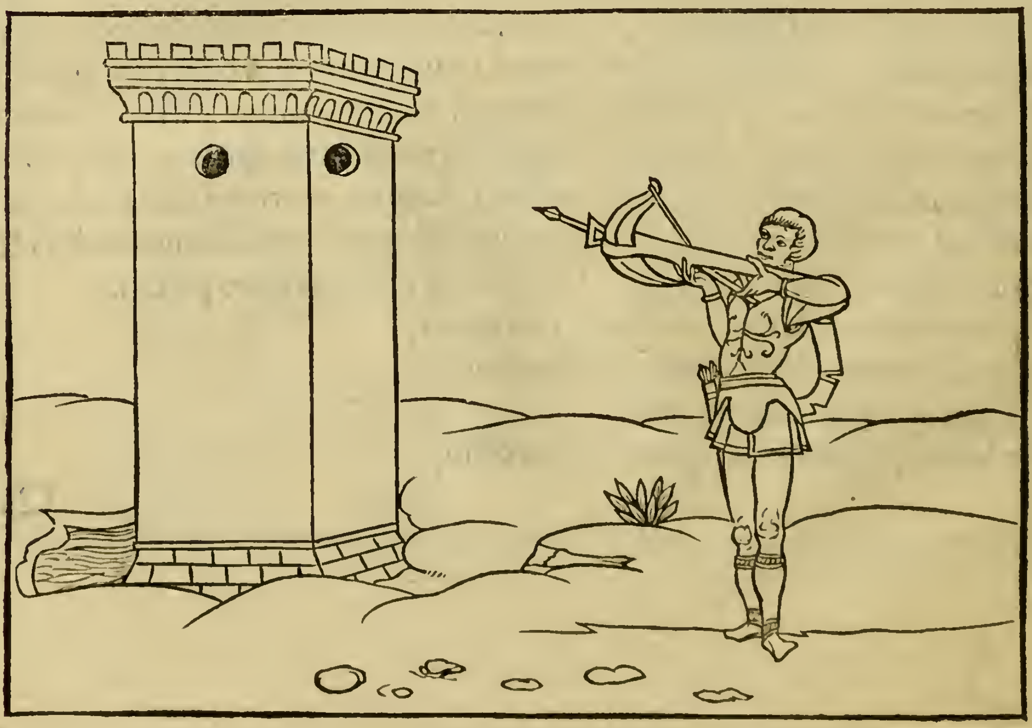
Quum

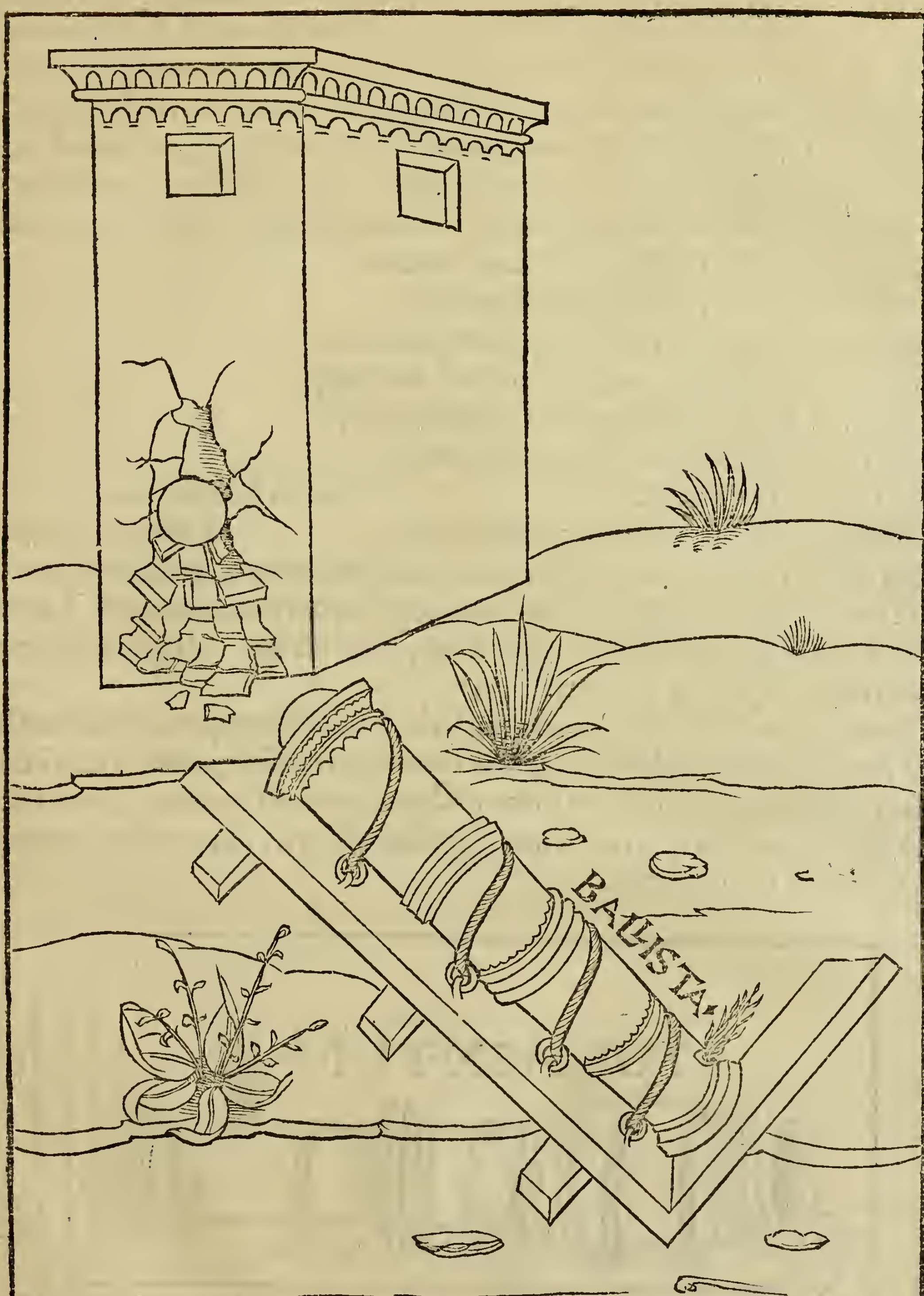
Quum laceras aries baliſtâque concutit arces.
Seneca quæſt.natur.libro ſecundo, Nam baliſtæ quoq; & ſcorpiones tela cum ſono expellunt, ſicq; non imitabile fulmen, vt Maro inquit, humana rabies, quodam magno auctore teſte, imitata eſt. Quòd autē ſagittas iaciat baliſta, auctor eſt Ammianus Marcellinus, rerum geſtarum.xxiiii. Aſſiſtit, inquit, artifex cōtemplabilis, & ſubtiliter apponit in temonis cauamine ſagittam ligneā ſpiculo maiore conglutinatam, & cùm ad extremitatem neruorum acumen venerit ſummum, percita interno pulſu à baliſta ex oculis auolat, interdum nimio ardore ſcintillans, & euenit ſæpius vt antequā telum cernatur, dolor lętale vulnus agnoſcat. Idem xxv. Tum aptatæ ligneis ſagittis baliſtæ, flexu, ſtridore torquebantur, creberrima ſpicula funditātes. Hieronymus libro primo contra Iouinianum, Baliſta quanto plus retrahitur, tanto fortius emittitur.

Lucanus in ſecundo,

Tortâque per tenebras validis baliſta lacertis
Multifidas iaculata faces.

Hanc & Gręci ſ in fine addētes βάλιϛραν dicūt, quam et Syrophœnicas inueniſſe vi.natur.hiſto. Plinius auctor eſt. Ancon autem antiquiſſimus hiſtoriarum auctor ſcribit pulſum à Ioue Saturnum fuiſſe in Græciam, vbi monſtruoſorum hominum exercitum congregauit, contra quem Iupiter Alpeſtrē partem occupans, baliſtarum vſum docuit. Proinde victoria potitus, fingitur à poëtis Iouē è cælo pepuliſſe, & Cretæ regno priuaſſe.

BALLISTA.

Tormenta,inſtrumenta bellica ad diruenda oppida euertendaſq; vrbes,ſic dicta,quòd tela torqueāt,hoc eſt,gyro celeri ſaxa rotent,iaciant,& mittant. Liuius xxiiii.ab vrbe condita, Aduerſus hunc naualem apparatū Archimedes variæ magnitudinis tormēta in muris diſpoſuit, in eaſq; quæ procul erant naues ſaxa ingenti pondere emittebant . Ioſephus belli Iudaici lib.vi.Habebant etiā baliſtas CCC.& L.tormēta ſaxorū, quibus difficiliorem aggerū extructionem Romanis efficiebāt.Cicero Antonianarū viii . Quid? ille faceret inducias? ante conſules oculóſq; legatorum, tormentis Mutinā verberauit. Virg.in vndec.

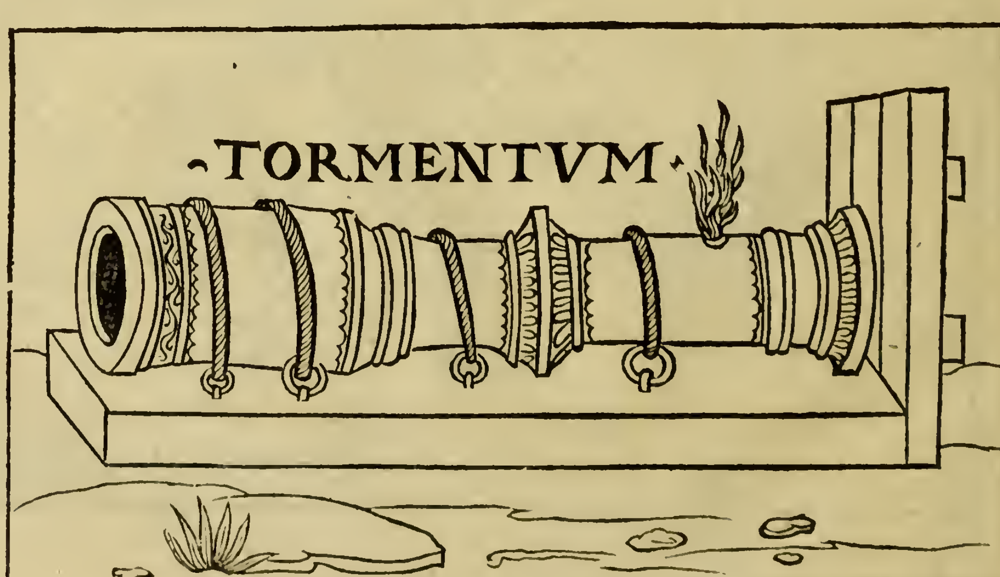
Continuò aduerſis Tyrrhenus & acer Aconteus
Connixi incurrunt haſtis,primíque ruinam
Dant ſonitu ingenti,perfractaq; quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt,percuſſus Aconteus,
Fulminis in morem aut tormento ponderis acti,
Pręcipitat longè & vitam diſpergit in auras.

Idem in duodecimo,
Murali concita nunquam
Tormenta ſic ſaxa fremunt,nec fulmine tanti
Deſultant crepitus.

Seneca quæſt.natur lib.ii.Nubium intra ſe cōpreſſarum anguſtię medium ſpiritum emittunt, & hoc ipſo inflammant ac tormenti modo eiiciunt. Tormenta etiam miſſilium inſtrumenta ſunt à torquendo dicta. Virgilius ii.Georg.

Itureos taxi torquentur in arcus.

Firmianus libro ſecundo cōtra gentes, Vrbe à Gallis occupata obſeſſi in Capitolio Romani cū ex mulierum capillis tormenta feciſſent,ædem Veneri caluæ conſecrarūt.Seneca de ira libro primo, Quum opus eſt concitatur remittitúrque, non aliter quàm quę tormentis exprimuntur tela, in poteſtate mittentis ſunt quantum torqueantur.

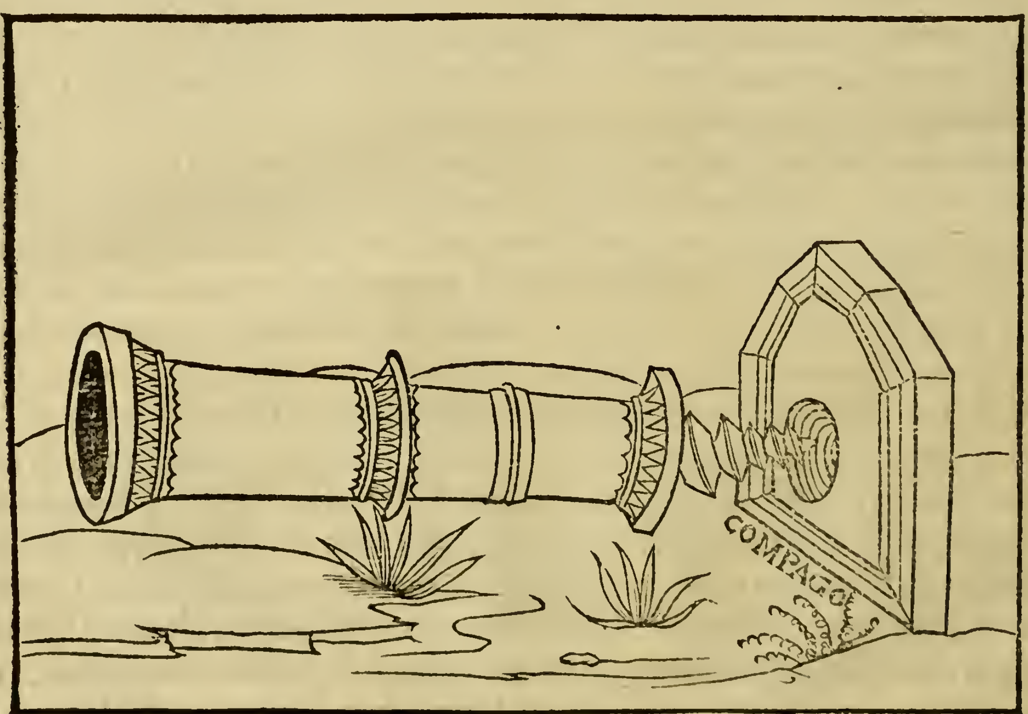

Machina tormentũ murale vrbes labefaciens,& oppidorũ mœnia. Tragicus in Thyeſte, Admotis nihil eſt opus Vrbes ſternere machinis Lõge ſaxa rotãtibus. Valerius Max. libro quinto, Q. verò Metellus Celtibericũ in Hiſpania gerens bellum, quũ vrbẽ Centobricã obſideret, & iam admota machina partẽ muri, quæ ſola cõuelli poterat, diſiecturus videretur, humanitatẽ propinquæ victoriæ prætulit. Nam quum Rethogenis filios, qui ad eum tranſierat, Centobricenſes machinę ictibus obieciſſent, ne pueri in conſpectu patris crudelis genere mortis conſumerẽtur, quanquam ipſe Rethogenes negabat eſſe impedimento, quo minus etiam per exitum ſanguinis ſui expugnationem perageret, ab obſidione diſceſſit. Quo quidem tam clementi facto, etſi nõ vnius ciuitatis mœnia, omnium tamen Celtiberarũ vrbium animos cepit, effecitq́ vt ad redigendas eas in deditionem populi Romani nõ multis ſibi obſidionibus opus eſſet. Seneca Epiſt. lib. xvii. Multi inueniũtur qui ignẽ inferant vrbi, qui inexpugnabilia ſæculis, & per aliquot ętates tuta proſternãt, qui ęquum arcibus aggerem attollant, & muros, in miram multitudinẽ adductis arietibus ac machinis, quaſſent. Idem decimo quarto, Philoſophia circũdanda eſt inexpugnabili muro, quem fortuna multis machinis laceſſitũ non tranſit. Plutarchus in vita Marcelli, Vt verò machinas inſtruxit Archimedes, varia miſſiliũ genera & immẽſæ magnitudinis ſaxa, incredibili fragore & celeritate iacula aduerſum terreſtres emittebat copias. Ioſephus lib. iii. belli Iudaici, Miſſaq́ machinis ſaxa murorum minas auferebant, & frangebant angulos turrium. Virorum autem nulli tam fortiter conſtipati erant, vt non vſque ad extremam aciem ſaxi magnitudine & violentia ſternerẽtur. Sciet autem aliquis huius machinę vis quãtum valeat, ex his quæ illa nocte contigere, In muro cuidam ex circunſtãtibus Ioſippo caput auulſum eſt, eiúſque ad tertium ſtadiũ veluti funda excuſſa caluaria. Interdiu quoq́ prægnãtes fœminæ icto vtero ad dimidium ſtadium infans abactus eſt, tanta tormento vis fuit. Ergo machinis terribilior erat impetus & miſſilium ſtrepitus. Idem in eodem libro ſexto, Omnibúſque agminibus contra excurſus erant machinæ comparatę mirabiles, pręcipue verò legioni decimæ: baſiliſtæ verò vehementiores, & tormenta ſaxorũ, quibus nõ ſolum irruentes, ſed etiam ſuper murum ſtantes euertebantur. Nam & ſingula ſaxa talenti pondus æquabant, & vltra modum ſtadii torquebantur. Ictus autem non ſolum primis quos offendiſſent, ſed aliquãdo poſterioribus quoque intollerabilis erat. Iudęi primo cauebant à lapidibus, quòd erant candidi: nec tantum ſono & fremitu noſcebãtur, ſed claritudine proſpiciebantur, denique ſpeculatores in turribus pręſidentes pręedicebant quando impelleretur machina, ſaxúm quæ feretur, patria lingua clamantes, Filius venit. Itaque prædicebant in quos

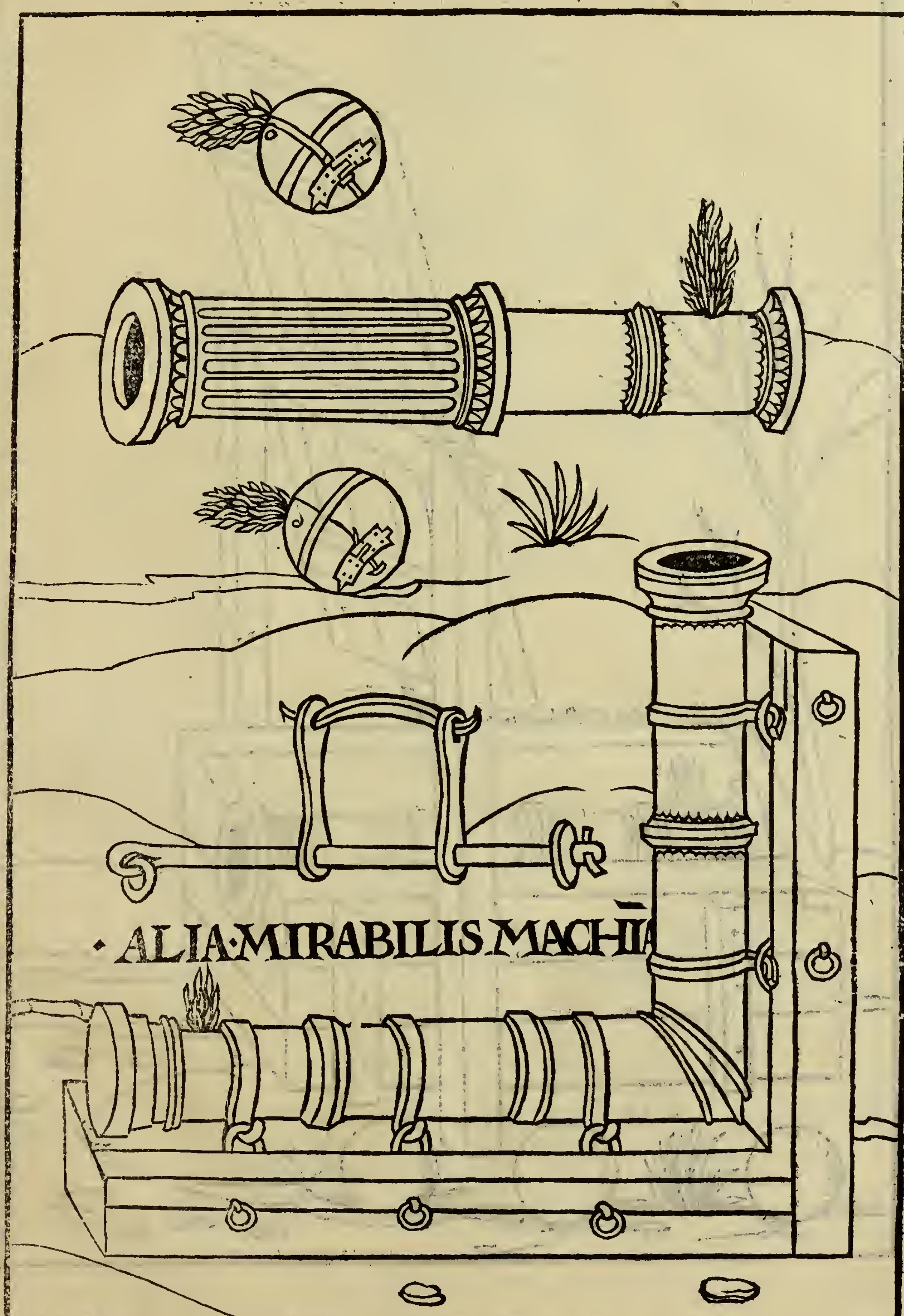
veniret,atque ita vitabant,& hinc eueniebat vt illis declinantibus lapis irritus nitercideret.Proinde contrà Romani excogitabãt atramento decolorare lapides:tunc enim miſſi non ſimiliter incertos ictus habebãt,multóſque ſimul vnius impetu corrumpebant.Idem in eodem,Ad Antonianam verò ab ipſis ſociis cum multitudine Zelotarum,non ſolũ ꝙ de loco ſuperiore pugnabãt, verùm etiam quòd machinis vti didicerant.Paulatim enim vſus aluit peritiã.Ariſtoteles lib.vii.Politi.Præſertim hoc tempore,in quo tormenta & machinę ad obſidiones vrbiũ cũ omni ſubtilitate ſunt adinuenta.Diogenes Laërtius libro de vita philoſophorũ,De metallicis,inquit,machinis ſcripſit Strato philoſophus. Claudianus libro ſecundo,

Hæc ſi nota forent,frueremur ſimplice cultu,
Claſſica non fremerent,non ſtridula fraxinus iret,
Non ventus quateret puppes,non machina muros.

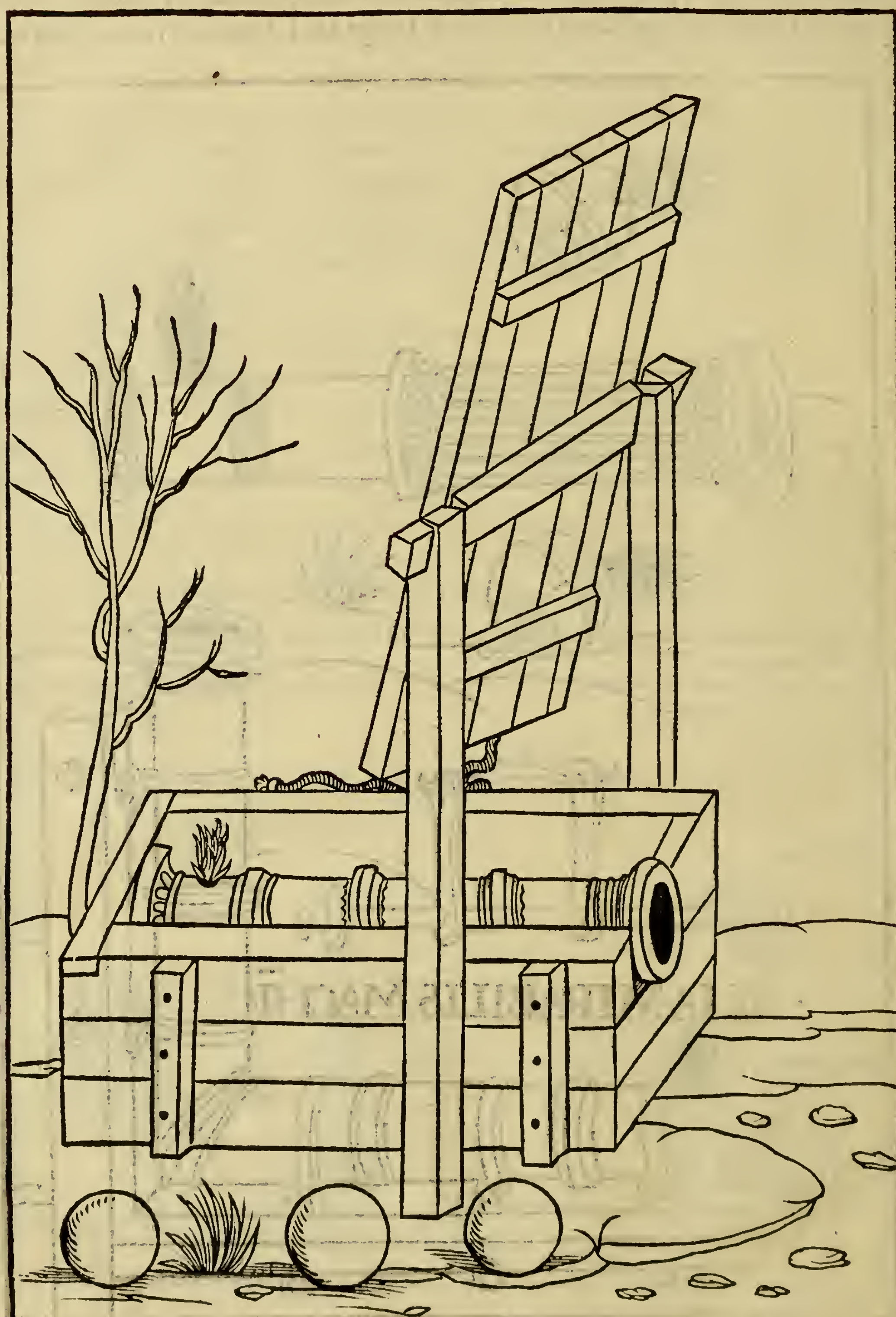
Vtcꝫ in his bellicis inſtrumentis tua tibi,Sigiſmunde Pandulphe,quãdocꝫ memorem inuenta,memorem & cæteris quibus illa vſui fore non ambigo, Ponitur ante oculos machina prius inuiſa , à ſæculiſque inaudita : quippe quæ ſecundo ſine ſubſellio, aliarum prꝫter omnium morem , dictu mirabile , librata innixácꝫ ſolo,ac grauitate pòſt ſua preſſa perſiſtit. Egregium ſane inuentũ auctore te,præclariſque ducibus præſentibus ac poſteris quàmmaximè dignum.

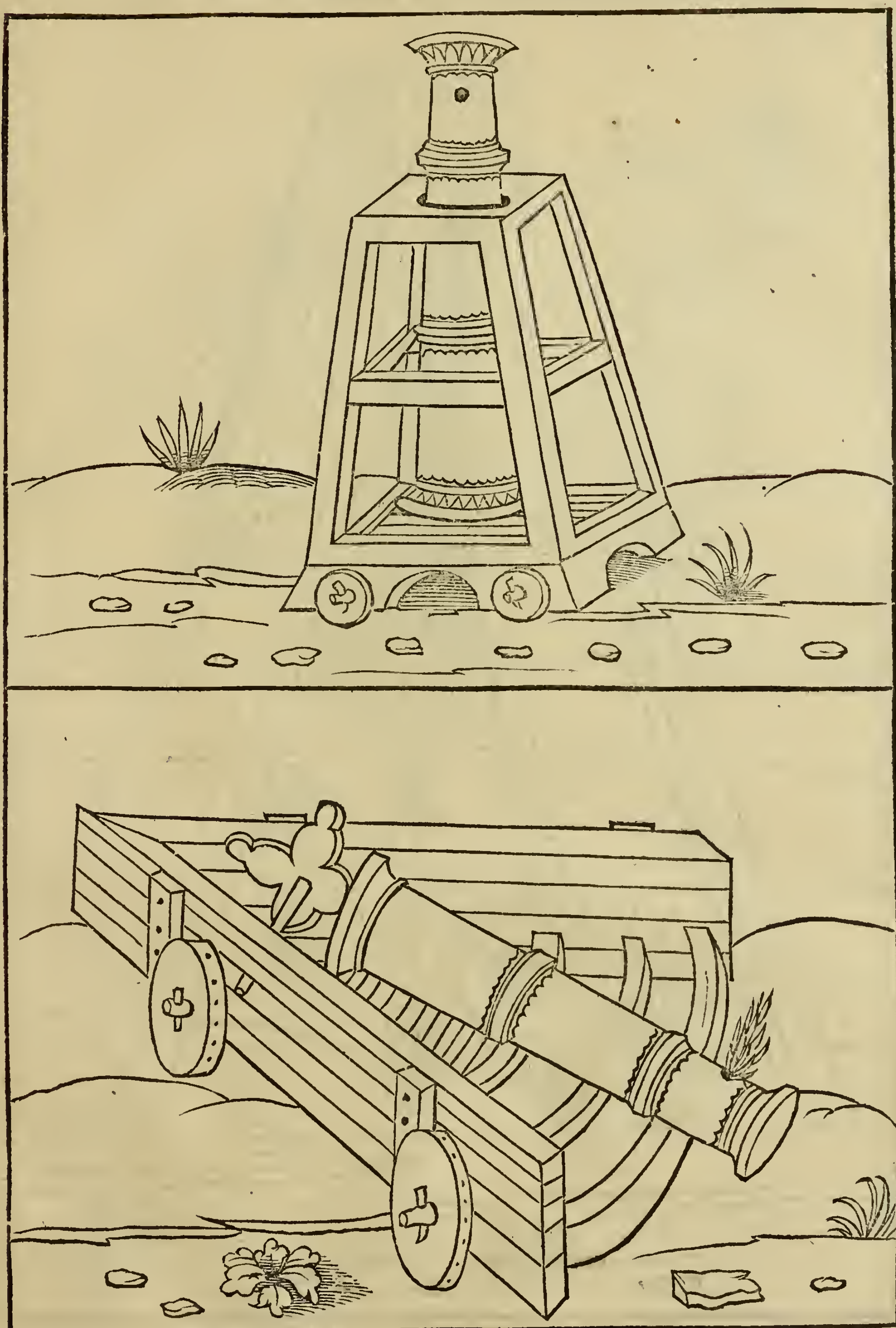
Inuentum eſt quoque machinæ huiuſce tuum, Sigiſmunde Pandulphe, qua pi-lę æneę tormētarii pulueris plenę cum fungi aridi fomite vrentis emittuntur.

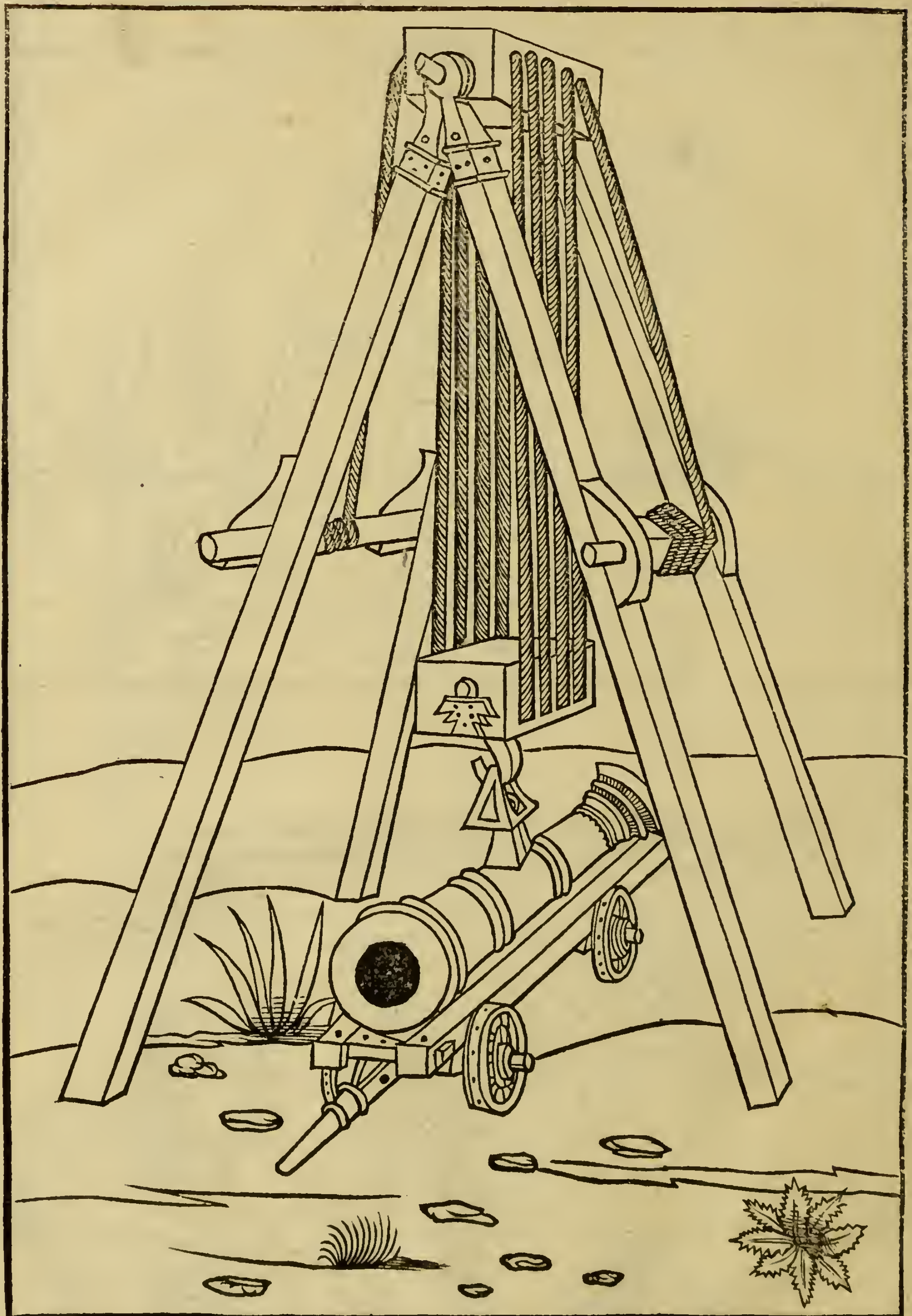
Machinæ clypeus.

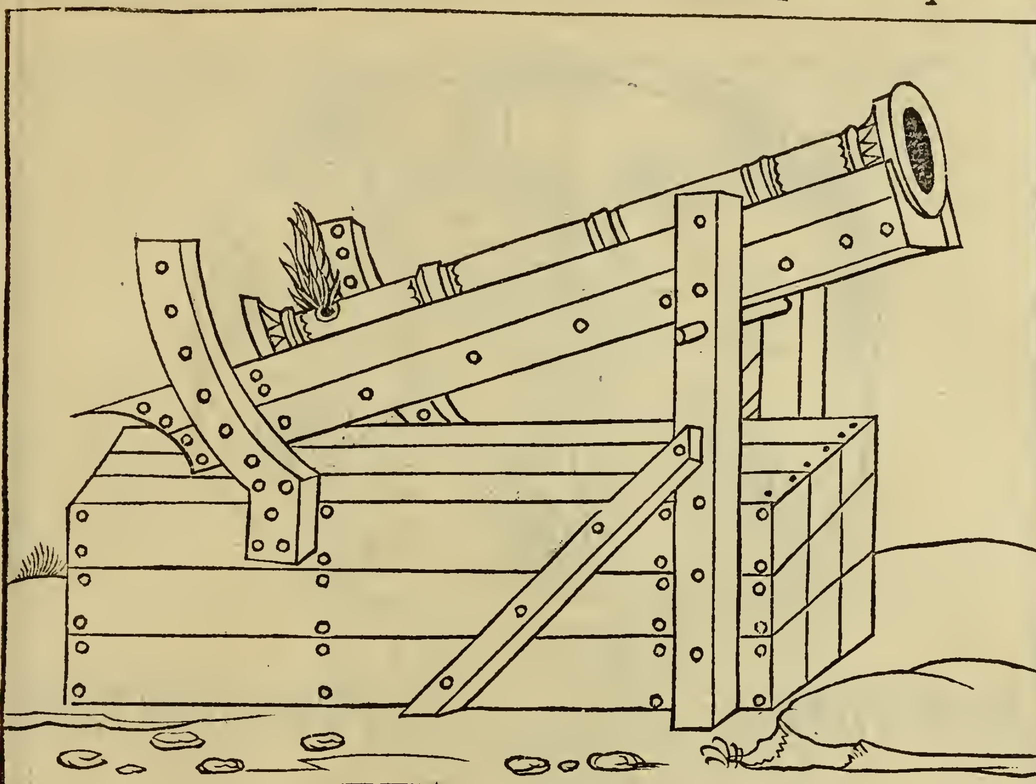
Vehicula duo tormentaria.

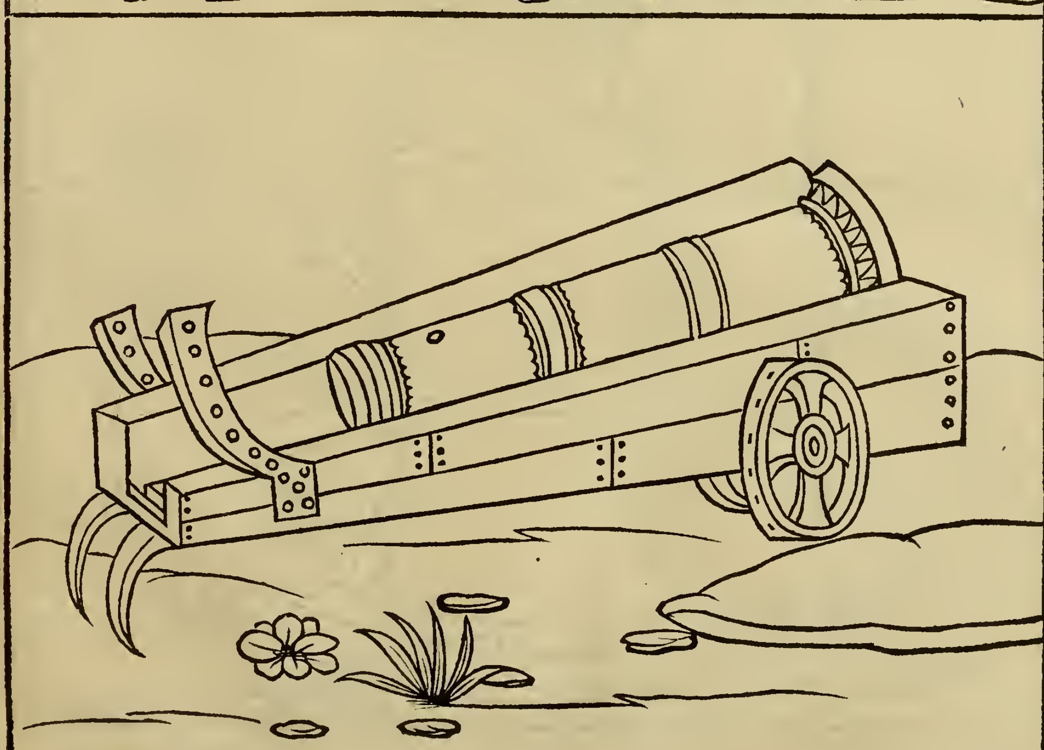

Inſtrumentum erigendi machinam in ſublime.

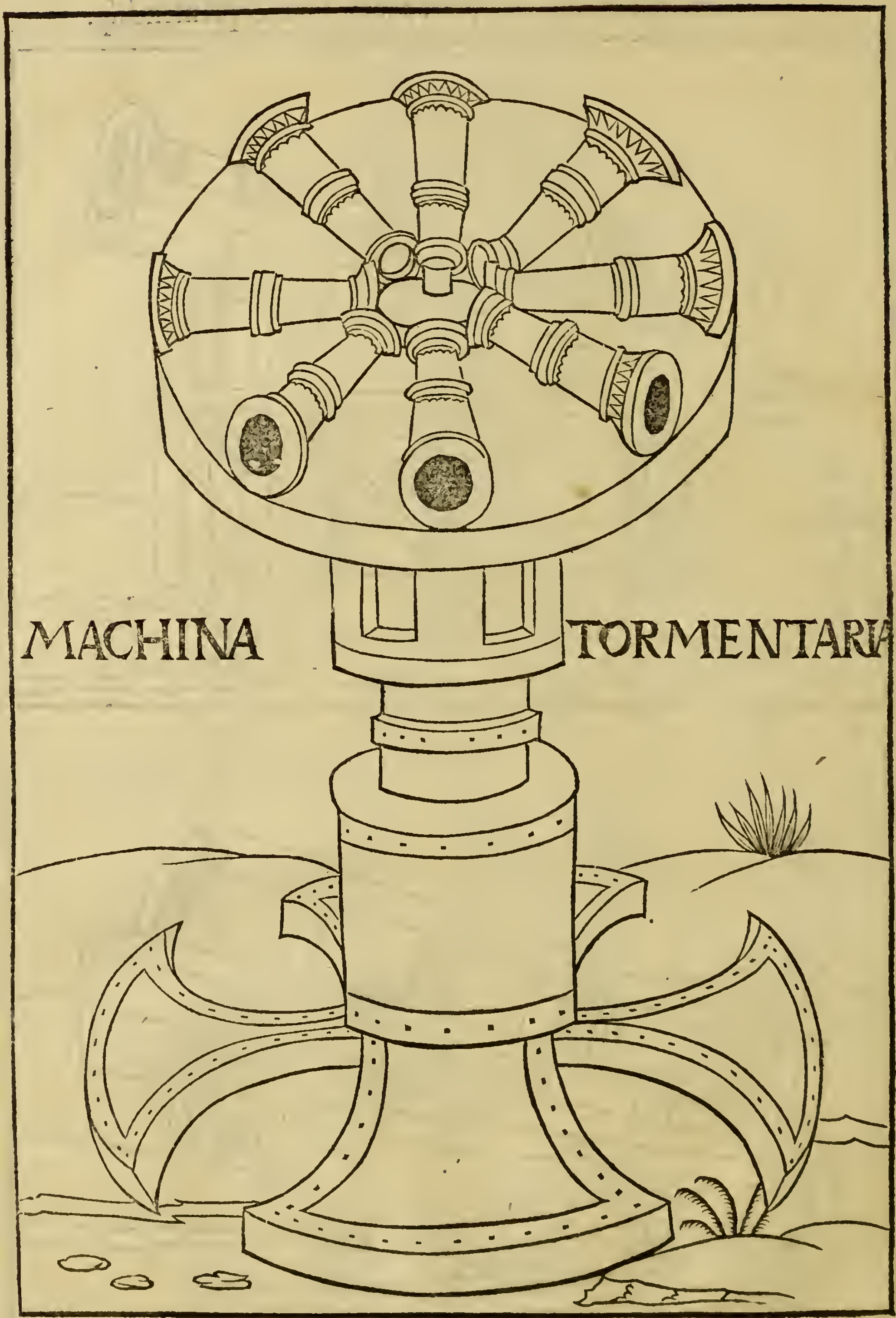

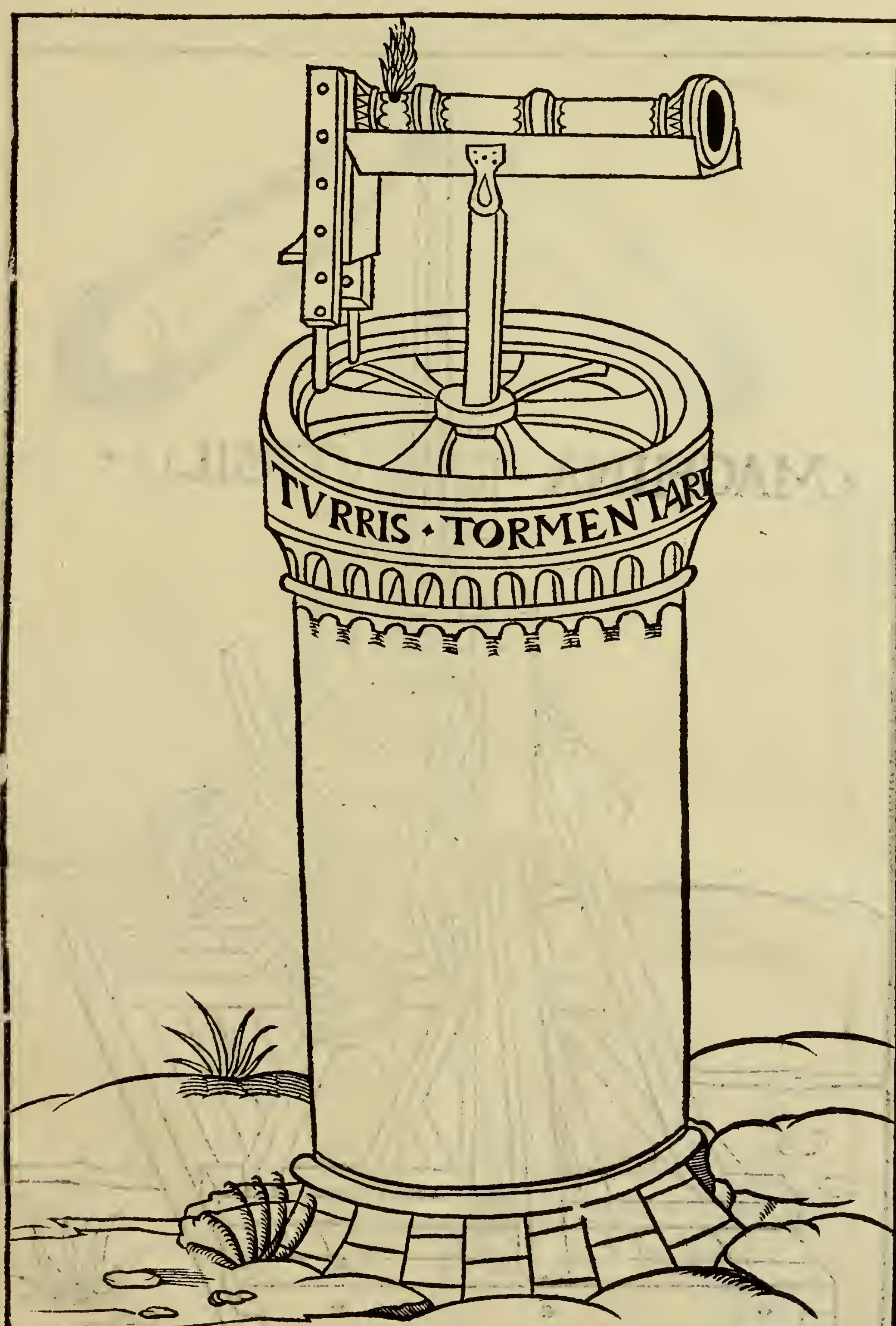
Inſtrumentum erigendi ponè machinam deprimendiq́;.

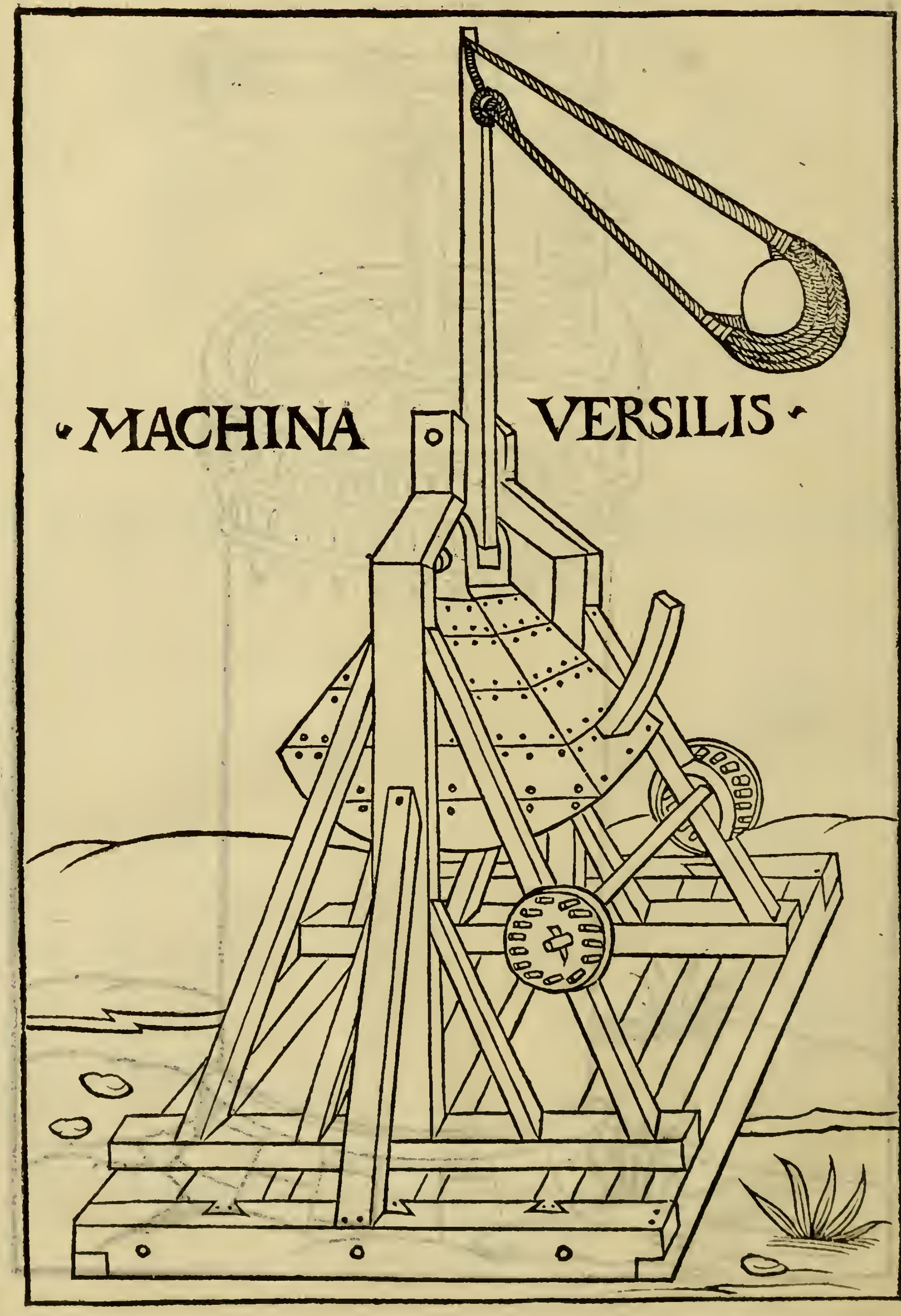

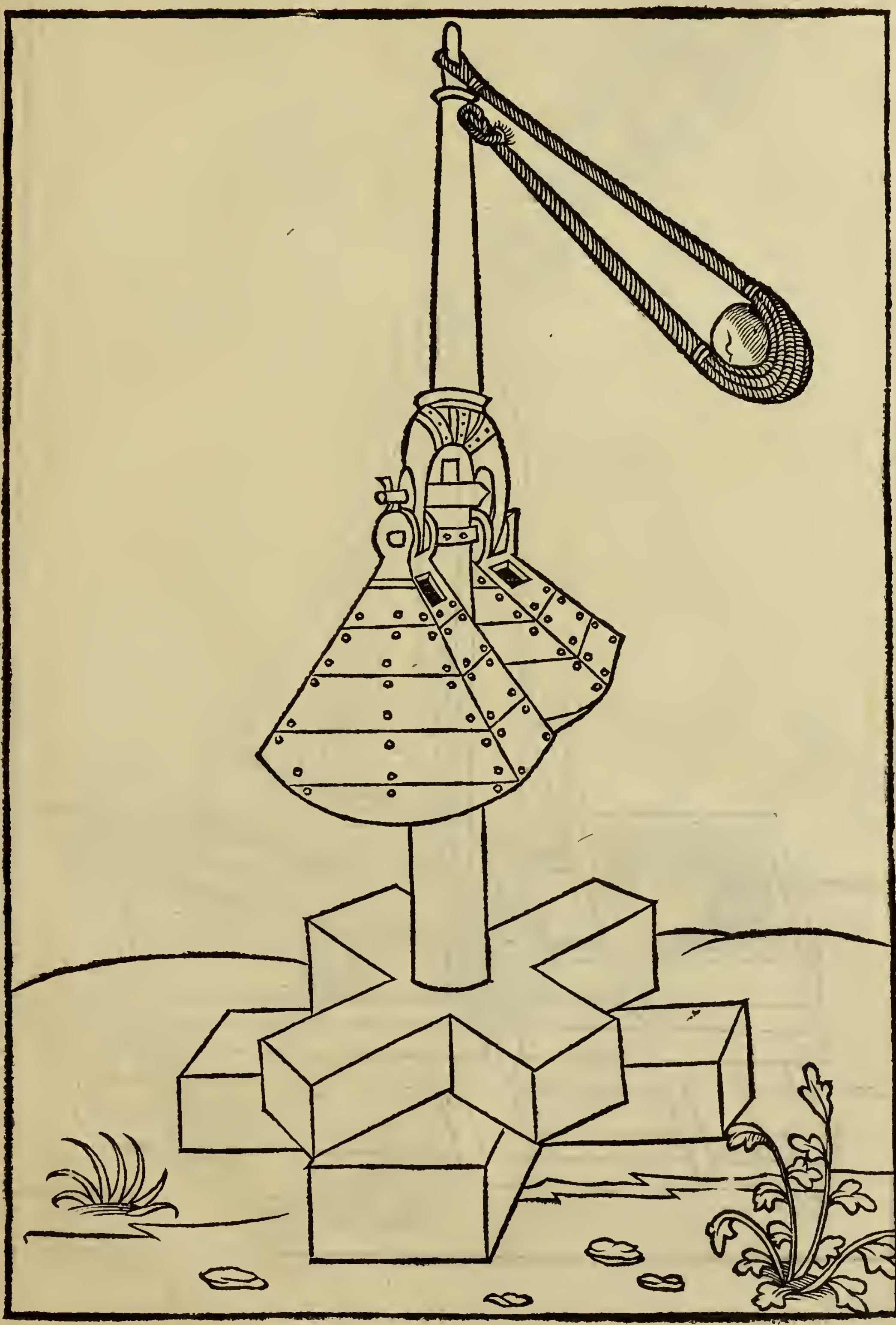

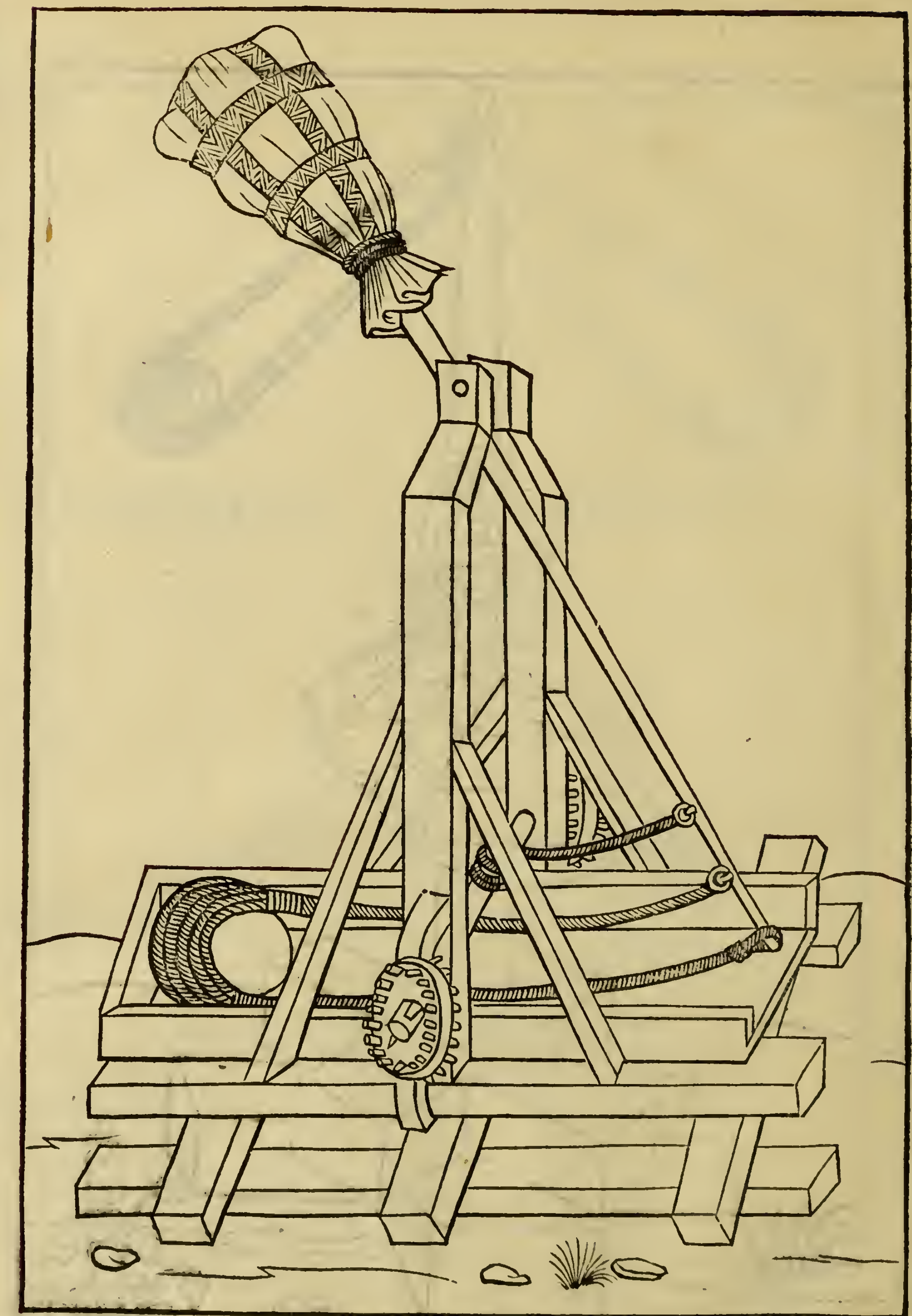
Inſtrumentum ad tormenta deprimenda extollendáque.

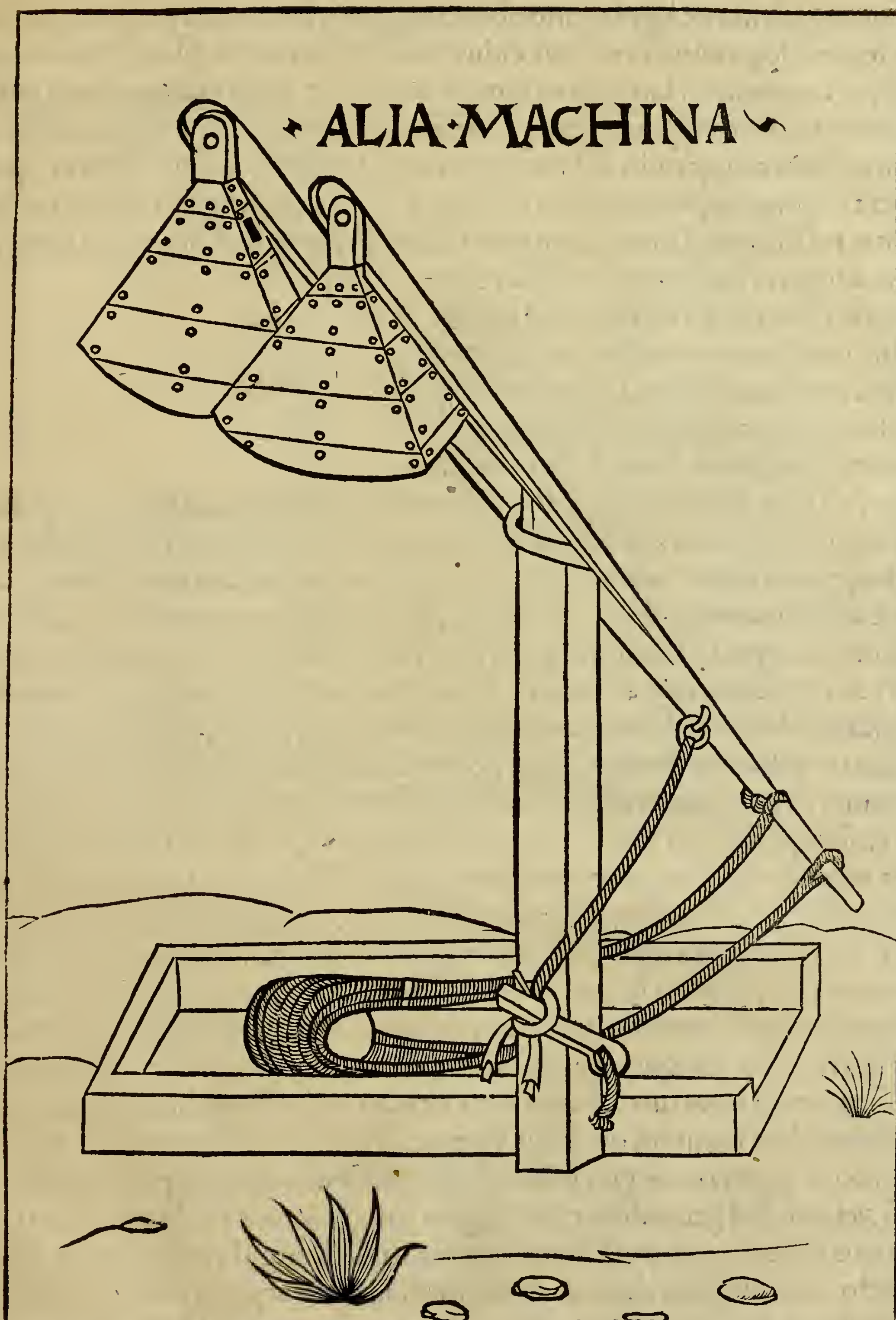

MACHINA
TORMENTARIA

TVRRIS · TORMENTARI

MACHINA VERSILIS

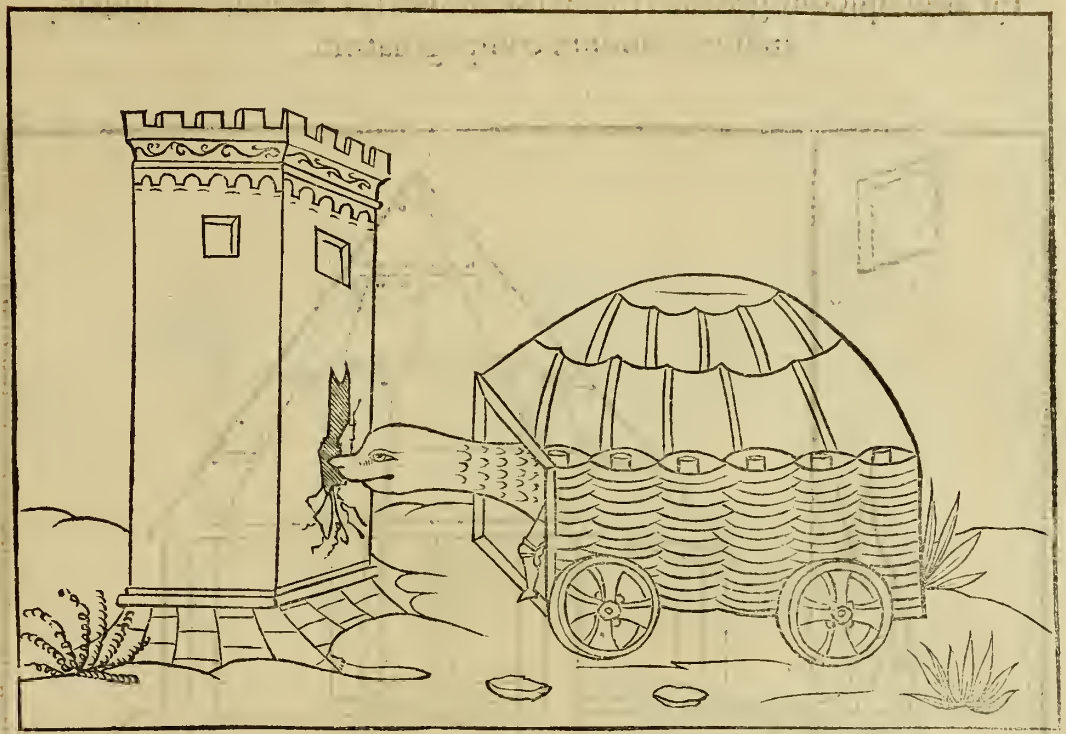

ALIA·MACHINA

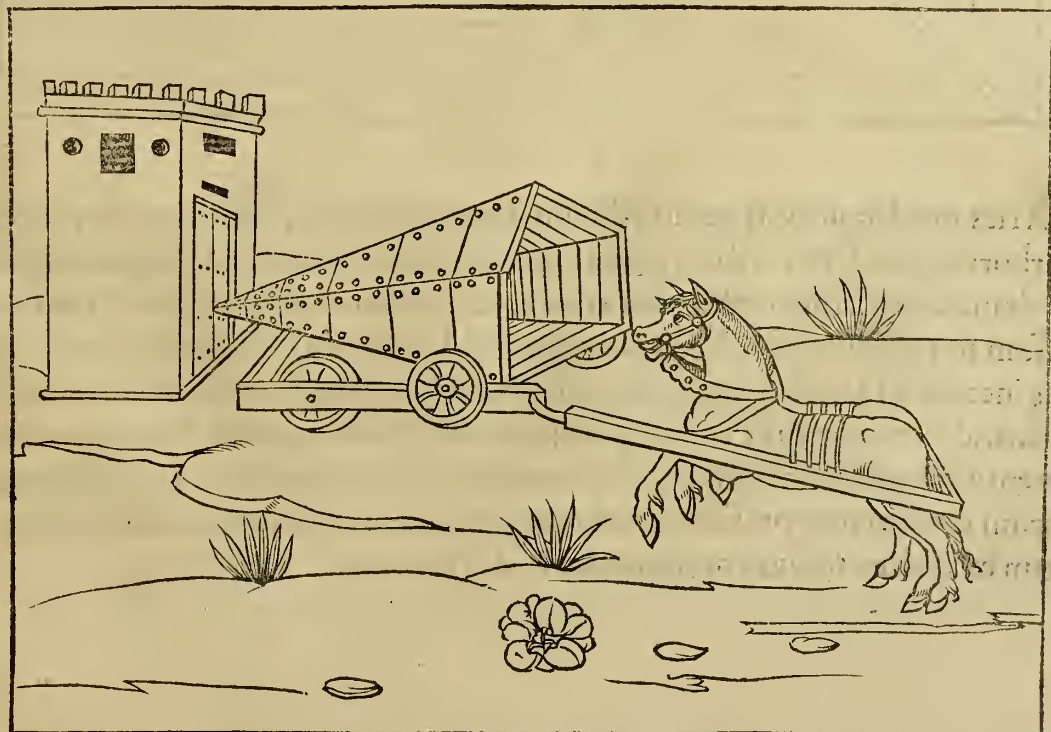
Vinea,machina ex lignis leuioribus colligatur, latitudine pedũ octo,altitudine ſeptem,lõgitudinis verò xvi.cuius tectũ munitione duplici,tabulatis,cratibúſque contexitur : latera verò vimine ſepiuntur, vnde nomen ortum putát, ne ſaxorum telorúmque impetu penetrentur. Extrinſecus autẽ ne immiſſo cõcremẽtur incendio,crudis vel recentibus coriis,vel centonibus operitur, quũq; plures factę fuerint, iunguntur in ordine ac rotis ducuntur:his deniq; tuti obſidentes,ad ſubruenda murorum penetrant fundamenta. Lucanus in tertio,

Tunc adoperta leui procedit vinea terra,
Sub cuius pluteis,& tecta fronde latentes
Moliri nunc ima parant,& vertice ferreo
Mœnia nunc aries ſuſpenſa fortiter ictu,
Incuſſus denſi compagem ſoluere muri
Tentat,& impoſitis vnum ſubducere ſaxis.

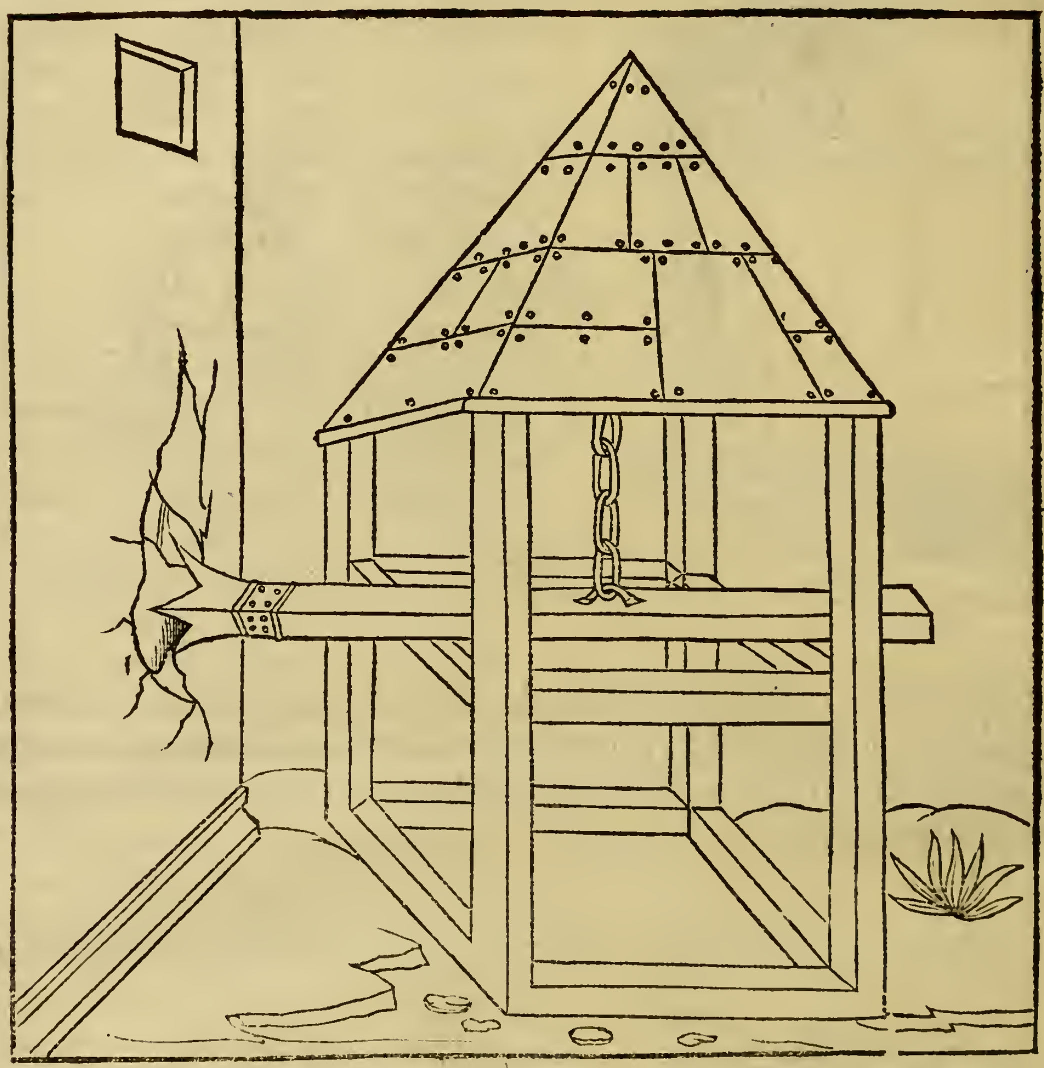
Liuius ab vrbe condita xxi. Aduerſus eum vineas agere conſtituit,per quas aries mœnibus admoueri poſſet. Idem in eodem,Itaque acrius de integro ortũ eſt bellum,pluribúſque partibus,vix accipientibus quibuſdam opera locis, vineæ cœptæ agi,admoueriq; aries. Teſtudo, eſt ſcutorum connexio in modum teſtudinis : nanque in armorum generibus ſumunt milites ab animalibus nomina,vt aries,teſtudo. Hęc ex materia & tabulatis etiã cõtexitur,quę ne exuratur incendio,coriis,vel ciliciis,vel centonibus veſtitur, & ad ſimilitudinẽ veræ teſtudinis vocabulum ſumpſit. Nam ſicut vbi collecta in ſuum tegmẽ eſt, tutam ad omnes ictus videmus eſſe,vbi verò caput nudat, & modò reducit,modò ꝓfert ictibus patere, ita machinamenti hoc genere incluſi, tuti ſunt interdum, dum reducunt trabem,interdúmque exeunt vt fortius cędant detecti, & perſæpe cæduntur. Teſtudo etiã qua acceſſus ad murum poteſt haberi ſic erit facienda, Baſis compaginatur quadrilatera, cui in quibus verſantur ſupponuntur rotarum axes, laminis ferreis concluſi, ita vt habeant cardines & foramina, quo vectes traiecti verſationes earum expediant, vti antè & pòſt ad dextrũ leuumq; latus,ſiue obliquè ad angulos opus fuerit ad id verſatis,progredi poſſit. Poſſunt autẽ,ſi opus fuerit,hi maximè ex octo rotis eſſe quibus agatur, verùm ſecundum loci naturam opus erit tẽperare. Tegatur autẽ teſtitudo hæc ex omni materia quę maximè vim habere poſſit,reſiſtendoq; robur,pręter pinum,vel alnũ,vel aliud id genus:hæc enim fragilia ſunt,& ignem facile admittentia:vel vti ignis omnino non poſſit huic machinæ obeſſe,argilla inſuper cum capillo ſubacto ad eam quam decet craſſitudinem inducatur,circa tabulata collocentur crates ex tenuibus virgis creberrimę textę maximeq; recẽtibus, percrudiſq; coriis duplicibus cõſutis, fultis alga aut paleis in aceto maceratis circumcircà tegatur machina tota, vt à plagarum ictibus & incendiorum impetu tuta ſit.

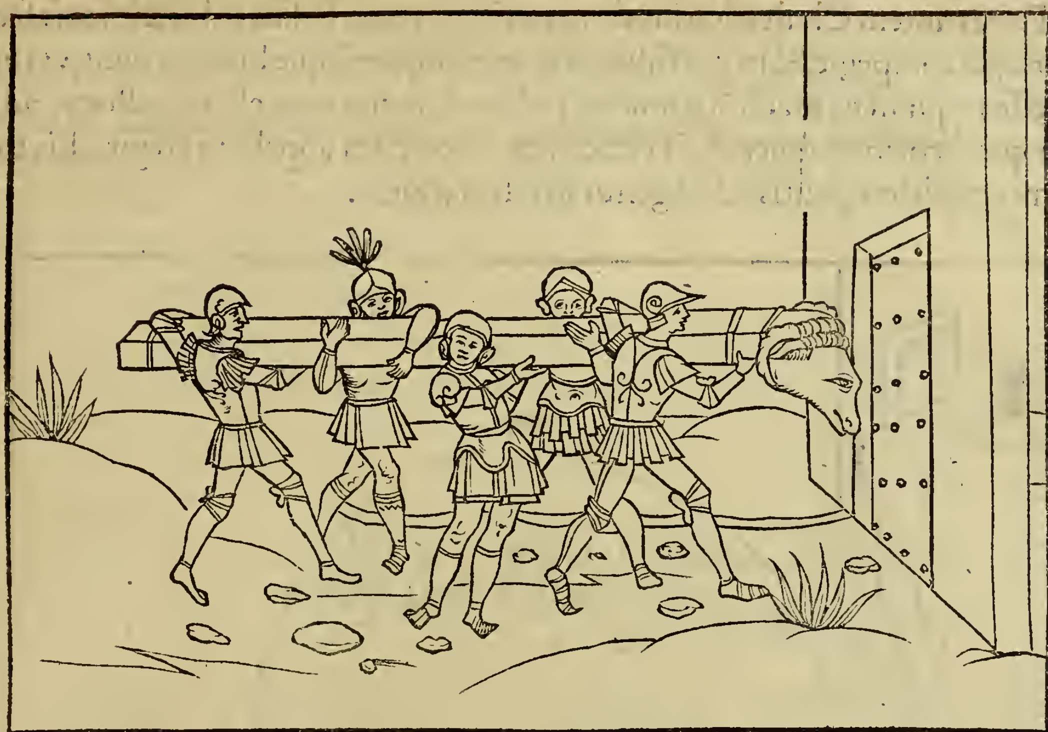
Non mihi etiam videtur alienum de teſtudine quam Hector Byzantius fecit, quibus rationibus ſit facta exponere. Frons eius erat quemadmodum anguli trigoniorum, vti à muro tela cùm in eos mittantur, non planis frontibus excipiant plagas, vt hic.

Eſt aliud quoque genus,artificio non minori,& terrificum quidem, in hunc modum compaginatum.

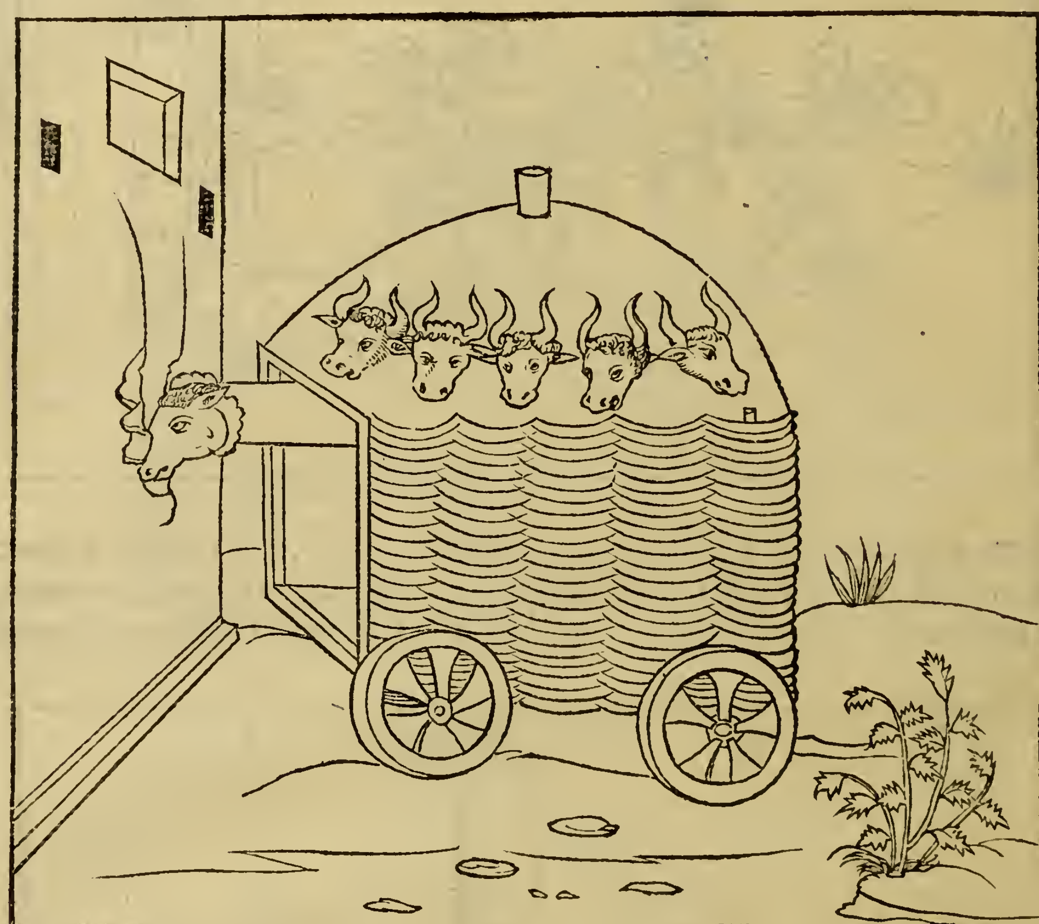
Aries machinationis genus eſt,cuius forma hæc erat, Validæ enim et nodoſę arboris caput ferro veſtitur,eaq́ʒ ſuſpenſa multorũ manu ad murum impellitur:deinde retrorſum ducta maiori impetu deſtinatur,ſicq́ʒ crebris ictibus concuſſum muri latus cędit. Victruuius archi.lib.x. Aries ſic memoratur eſſe,Carthaginenſes ad Gades pugnando caſtra poſuere , quum autẽ caſtellum antè cepiſſent,id demoliri ſunt conati:poſtquàm non habuerunt ad demolitioné ferramenta,ſumpſerunt tignum, idq́ʒ manibus ſuſtinentes capiteq́ʒ eius ſummum murum continenter pulſantes,ſummos lapidum ordines deiiciebãt,& ita gradatim ex ordine totam communionem diſſiparunt.

Poſtea quidam faber Tyrius,nomine Phefarſemenos, hac ratione & inuentione inductus,malo ſtatuto, ex eo alterum tranſuerſum vti trutinã ſuſpendit, & in reducendo & impingẽdo venientibus plagis deiecit Gaditanorũ murũ.

Tetras autem Chalcedonius de materia primùm baſim ſubiectis rotis fecit, ſupráque compegit,& in his ſuſpendit arietem,coriíſque bubulis texit,vt tutiores eſſent qui in ea machinatione ad pulſandum murum eſſent collocati:id autem quod corios habuerat, Teſtudinem arietariam appellare cœpit, his tunc primis gradibus poſitis ad id genus machinationis.

Eſt aries quoque,belli Iud.lib.iii.auctore Ioſepho,immenſa materia malo nauis aſſimilis,cuius ſummum graui ferro ſolidatum,eſt in arietis effigiem fabricatum,vnde etiam nomen accepit . Dependet autem funibus medius ex trabe alia,velut ex trutina palis vtrinque fultus bene fundatis : retrorſum autem magna virorũ multitudine repulſus iiſdemq; ſimul rurſus impellentibus miſſus, in frõte prominẽte ferro mœnia percutit. Nec eſt vlla tã valida turris, aut murorum ambitus adeò latus,vt etſi priores ictus fortiter ſuſtinuerit, aſſiduos vincat.Cæſar,ſiue alius pro eo commentariorum ſuorum xiii. Literas in Siciliam nunciósque mittere,vt ſibi crates materiéſque cõgeri poſſet ad arietes,cuius inopia in Aphrica eſſet. Ammianus Marcellinus rerũ geſtarum quarto, Ad arietem veniemus,Eligitur abies vel ornus excelſa,cuius ſummitas duro ferro concluditur,& prolixo,arietis efficiens pronam illam ſpeciem,quę forma huic machinamento vocabulum indidit:& ſic ſuſpenſa vtrinq; tranſuerſis aſſeribus & ferratis quaſi ex lance vinculis trabis alterius continetur, eáque quantùm mẽſuræ ratio patitur,altitudo retropellens, rurſus ad robora quæq; rumpẽda protendit ictibus validiſſimis,inſtar aſſurgentis vel cadentis armati:qua crebritate

veluti

veluti reciproci fulminis impetu,ædificiis ſciſſis,in ruinas cõcidũt ſtructuræ la xatæ murorum.Huiuſce autem arietariæ trabis formam Romæ in L.Septimii triumphali arcu,marmoreo lapide celatam inuenies.Alii quoque arietem non muros demoliri,ſed ſaxa rotare perhibent. Claudianus,

Tum tua murali libretur machina pulſu,
Saxa rotet præceps aries,protectâque portas
Teſtudo feriat,ruat emerſura iuuentus.

Illud etiam nec denuo prætereundum,eum qui equus tunc appellabatur,nunc arietem in muralibus machinis nominari.Equo vero vehi gradiente qui & ipſe militare inſtrumentum eſt.Bellerophontem tradunt,equorum frenos & ſtrata equóſque inſternere Pelletroniũ,pugnare deniq; ex equo Theſſalos.Ad huiuſmodi autẽ crebros equorum vel arietum impulſus quominus murus percuſſione læderetur,maiores noſtri demittebant laqueum,& eo conſtricto circumagentes ſuſpenſo capite eius declinabant ictus murorũ nec patiebãtur infringi. Simili modo ſaccos paleis,aceto maceratis refertos, qua ſemper arietis impetũ ferire viderent demitti iubebãt ex muro, vt eo modo ſecũdi ictus errarent,aut exceptas plagas laxitas fruſtraretur. Helepolim muralem machinã ad expugnandas vrbes dicimus.Ammianus Marcellinus rerum geſtarũ xxiiii. Pro his arietũ meditamentis iam crebritate deſpectis, conditur machina ſcriptoribus hiſtoricis nota, quam ἑλέπολις Græci cognominamus, cuius opera diutina Demetrius Antigoni regis filius Rhodo aliiſque vrbibus oppugnatis, Poliorcetes eſt appellatus:ædificatur autem hoc modo, Teſtudo compaginatur immanis, aſſeribus roborata longioribus ferreisq; clauis aptata, & contegitur coriis bubulis virgarúmque recẽti textura atque limo,aſperguntur autem eius ſuprema vt flammeos detractet & miſſiles caſus:conſeruntur autem eius frontalibus triſulcæ,cuſpidis præacutæ,ponderibus ferreis trabes,qualia nobis oſtendunt pictores fulmina,vt quicquid præterierit aculeis exertis abrumpat.Hanc ita validam molem rotis & funibus regẽs numeroſis intrinſecus miles,lãguidiori murorum parti viribus admouet concitis, & niſi deſuper propugnantiũ valuerint vires,colliſis muris aditus patefacit ingentes. Ad hæc repugnantiũ licet vires plurimũm poſſint,eorum non minus valent ingenia,quod Rhodiẽſibus memoratur vſui veniſſe. Diogenes enim fuerat Rhodius, & ei de publico quotannis certa merces pro arte tribuebatur ad honorẽ:ea tempeſtate quidã præſtanti ingenio nomine Callias Rhodum quum veniſſet,exempla protulit muri,ſupérq; eo machinam in carcheſio verſatili conſtituit,quæ Helepolim ad mœnia accedentem corripuit,& tranſtulit intra murũ:hoc Rhodii quum vidiſſent, admirati ademerunt Diogeni,quod fuerat quotannis ei conſtitutũ,eumq; honorem ad Calliam tranſtulerunt. Interea rex Demetrius contra Rhodum bellum cõparando Epimachum Athenienſem taliũ inſtrumentorũ ſummum artificem ſecum adduxit: is autẽ cõparauit Helepolim ſumptibus maximis, induſtria, laboréque ſummo,cuius altitudo fuerat pedũ centum xxv.latitudo ſexaginta, ciliciis & coriis ita confirmatam,vt pati poſſet quoſlibet ictus à baliſta miſſos: quum autem Callias rogaretur à Rhodiis,vt contra eam Helepoliam machinã pararet,& vt illam,vti pollicitus erat, tranſueheret intra murũ, negauit poſſe.

Nonnulla

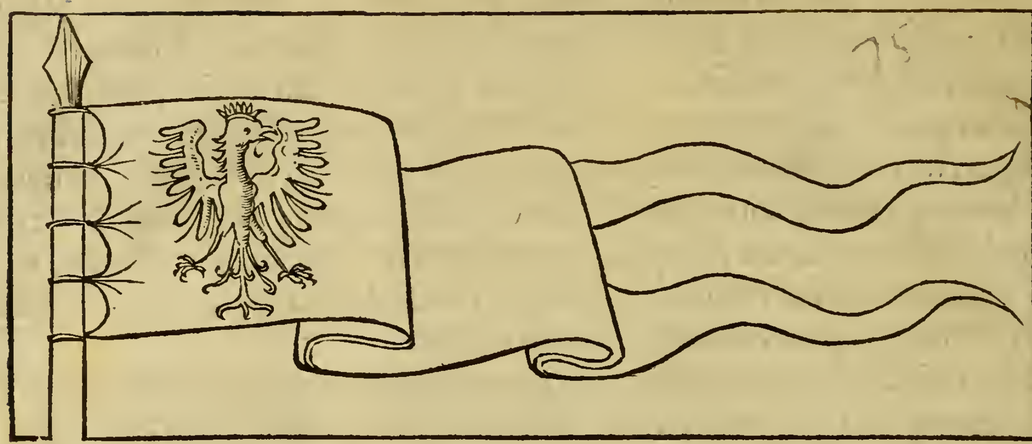
Nonnulla enim ſunt quæ in exemplaribus paruis uidentur veriſimilia,quũ autẽ creſcere cœperũt dilabũtur,et quod pollicentur deſinũt:vt etiã poſſumus hic animaduertere, terebratur terebra foramen ſemidigitale vel digitale,ſi eodẽ mo do eademq́ ratione voluerimus palmare facere,nõ habet explicationẽ : eodem modo eademq́ ratione Rhodii decepti iniuriam cum contumelia Diogeni ita fecerunt. Itaque poſtquàm viderunt hoſtem pertinaciter infeſtum,periculũ ſeruitutis, machinationem ad vrbem capiendam comparatam,vaſtitatem ciuitatis expectandam, procubuerũt,Diogeni rogantes,vt auxiliaretur patriæ:primò qa laceſſitus iniuria, negauit ſe facturũ,poſteaquàm ingenuæ virgines & ephebi omnes cũ ſacerdotibus venerunt ad deprecandũ, tunc eſt pollicitus, verùm his legibus,vt ſi eam machinam cepiſſet,ſua eſſet:omnibus vna ore annuẽtibus ita velle,qua parte machina inceſſura erat,ea murũ perculit,& iuſſit omnes publicè & priuatim quod quiſq́ habuiſſet aquæ,ſtercoris,& luti per eã feneſtram, per canales progredientes effundere ante murum : quũ ibi magna vis aquæ,luti,ſtercoris,nocte profuſa fuiſſet, poſtridie Helepolis accedens antequã appropinquaret ad murum in humido voragine facta conſedit,nec progredi, nec regredi poſtea potuit.Itaque Demetrius quum vidiſſet ſapientia Diogenis ſe deceptum,deluſum,atq́ fruſtratũ eſſe,cũ claſſe ſua diſceſſit:tũc Rhodii Diogenis ſolertia liberati bello, publicè gratias egerũt,honoribúſq́ omnibus & ornamẽtis exornauerũt. Diogenes autem Helepolim reduxit in vrbẽ, et in publico collocauit,& inſcripſit,Diogenes è manubiis id populo dedit munus.Ita in repugnatoriis rebus nõ tantũ machinæ, ſed etiã conſilia maximè ſunt cõprobanda.

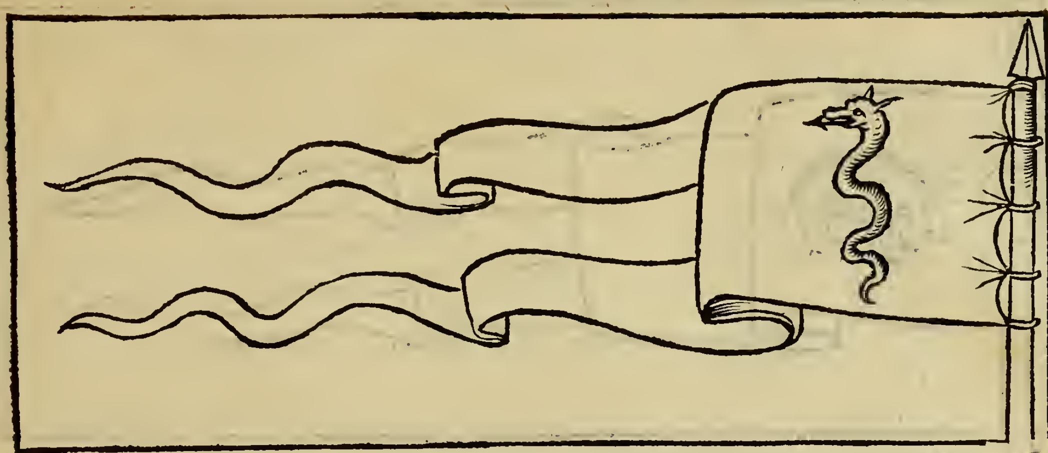
Sunt præter hæc quæ caſtris vſui eſſe perhibent alia innumerabilia & penè infinita inſtrumentorum & machinationum genera, ſtructuris & demolitionibus quàm maximè neceſſaria: & ne ſingula enumerando ſim longior, vniuerſa quæ in quacunque vrbe opportuna eſſe creduntur duci, præſto eſſe debēt, vt in quouis loco caſtra metabitur, munitā omniū rerū ciuitatem poſſit effingere.

De repugnatoriis autem non eſt literis explicandum: non enim ad ſcripta noſtra hoſtes comparant res oppugnatorias, ſed machinationes eorum ex tempore ac trito pugnandi vſu, & experientia rerum magiſtra, ac ſolerti conſiliorum celeritate, ſine machinis ſepius euertuntur.

Hæc inſtrumentorum genera variæ etiam ſignorum ſpecies conſequuntur. Signa autem ſunt quæ comitantes milites recognoſcant in prœliis, & ad quæ à conflictu ſe ſępe recipiunt, vexillo è ſublimi, Romanorū more, quòd Mars gaudet ſanguine, cocco velitante. Colores in his & figuræ pro voluntate ducum caſu aliquo, vel rerum occurrentiū auſpicio fuere. A primordio nanque orbis cōuenientes ſimul homines ex ſylueſtri vita, primùm carnibus humanis veſcebātur, belligerabanturque inuicem, eo cui plus virium inerat ſuperante: tum iniuriis potentiorum imbecilles vrgente neceſſitate edocti acie facta ſignū animalis ſibi ex his quæ poſtea cōſecrata fuerint præpoſuere aliquod, poſtmodùm cōgregati infirmiores aduerſus aliorum iniurias ſe tuebantur: quo factum eſt, vt animali quod ſalutis cauſa fuerat, honores tribuerētur. Sic Aegyptios veteres, apud quos nulla militaris erat diſciplina, quum à vicinis ſæpius bello vexarētur, excogitaſſe ferūt aliquod inſigne quod milites ſequerentur: figuras igitur animaliū quæ nunc colūt tabulis fictas duces eorū in bello tuliſſe, eáque ex recognito ſeruatoq; ſub quo quiſque militaret ordine, victoriam conſecutos. Cæſar in Arato quoq; refert, Aglaoſtem dicere, Iouem quum ex inſula Naxo aduerſus Titanas proficiſceretur, & ſacrificium faceret in littore, aquilam ei in auſpicium aduolaſſe, quam victor bono omine acceptam tutelæ ſubiugauerit: ſacra verò hiſtoria, antea etiam conſediſſe illi aquilā in capite, atq; ei regnū portendiſſe teſtatur. Aquilam, auctore Diodoro, Thebæi etiam honorant, tū quia regia videtur auis, tum Ioue digna. Alii inter quos eſt Ioſephus, ob hāc cauſam apud Romanos agminibus præeſſe aiunt, quòd & vniuerſarum auium regnū habeat, & ſit validiſſima, itaque illam & principatus inſigne putant, omenq; victorię quodcunque bello petierint.

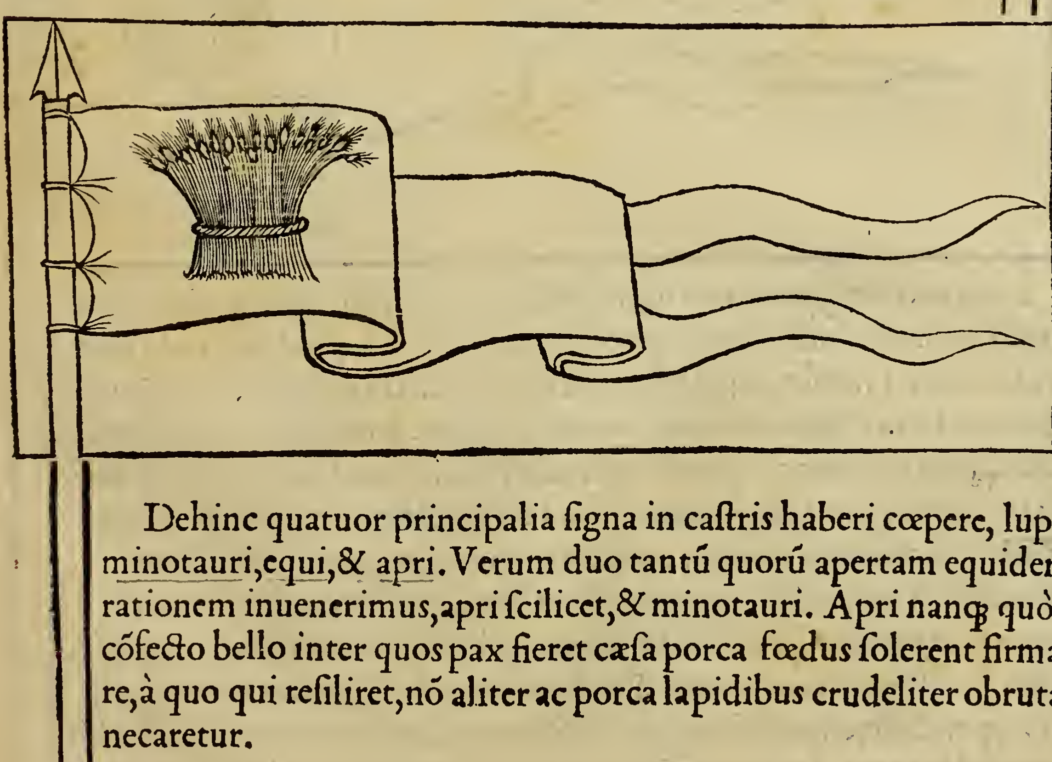
Draco etiam aliquando ſignum fuit ex quo Pythonē ſerpentem Apollo ſagittis interemit. Apollinē enim quanquā diuinatorem & medicum maiores noſtri vellent, ipſum tamen etiam ſolē dixerunt, & ipſum Titanē, quaſi vnum ex Titanis qui cōtra Iouē bella geſſere. Pythium quoq; Apollinem vocari aiunt à Pythone immēſę magnitudinis ſerpēte, cuius nō magis venena quàm magnitudo terrebat: hūc Apollo ſagittarū ictibus ſternēs, nominis quoque ſpolia reportauit, vt Pythius vocaretur: vnde ad inſigne victorię coronā laureā, vt Pindarus atq; Callimachus memorāt, Apollo induit, ac Pythia ſacra celebrāda cōſtituit. Alii non à Pythonis morte, verùm ab Hercule vel Auētino, eius ac Rheæ nato, hoc inſigne cepiſſe ferūt. Nā quū horrēda perſæpe mōſtra Hercules ipſe domuiſſet, & victor ac ouans ſtratarū ſpoliis ferarum clypeis affixis ſeſe populis oſtentaret, inter cæteraq; monſtra Hydram ſuorū capitū excreſcentē cæde proſternens clariſſimis trophæis eius adieciſſet, poſtea ſatus eo Auētinus Turni caſtra aduerſus Aeneā ſecutus, ac pedes ipſe aciē agens, centúmque tulit ſerpētibus hydrā. Hęc de ſerpētis nece ab Apolline interēpti, de ſagittis, Pythiiq; cognomine ac Hercule cōmunis habet aſſertio, eſto alia atq; alia, & naturalis quidē ratio, vt ſcribit Antipater Stoicus, & Cornificius in Etymis, & Plato, & Euſebius in temporibus, haberi poſſit.

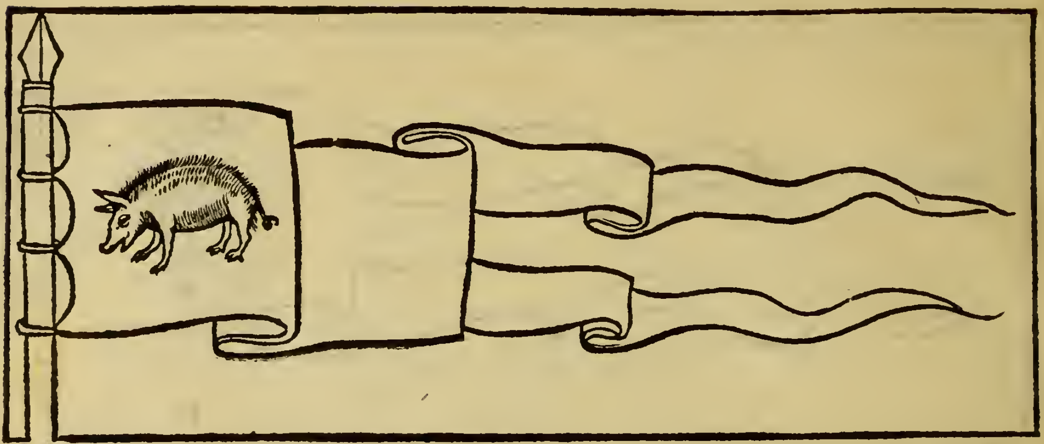
Porrò ſub Romulo pauper adhuc Romanus exercitus, haſtis fœni manipulos illigabat,& hos pro ſignis gerebat.

Ouidius in Faſtis,

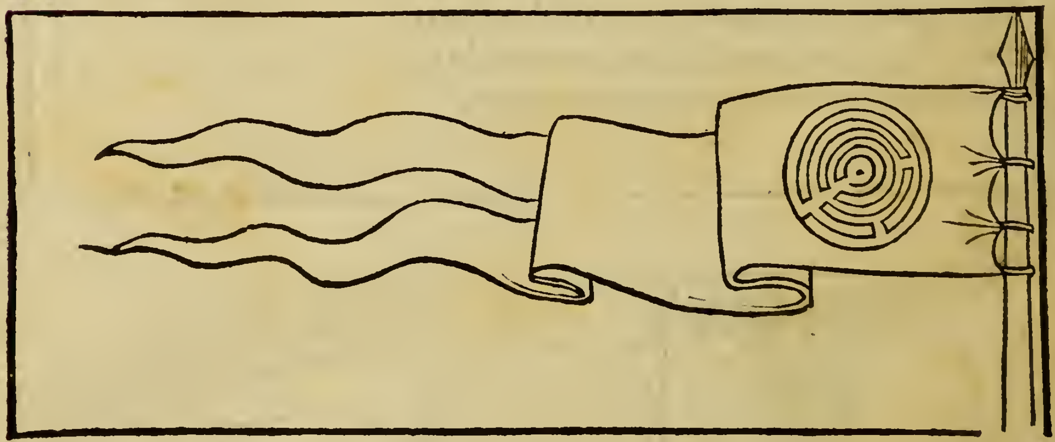
Illa quidem fœna,ſed erat reuerentia fœno,
Quantam nunc aquilas cernis habere tuas.
Pertica ſuſpenſos portabat longa maniplos,
Vnde maniplaris nomina miles habet.

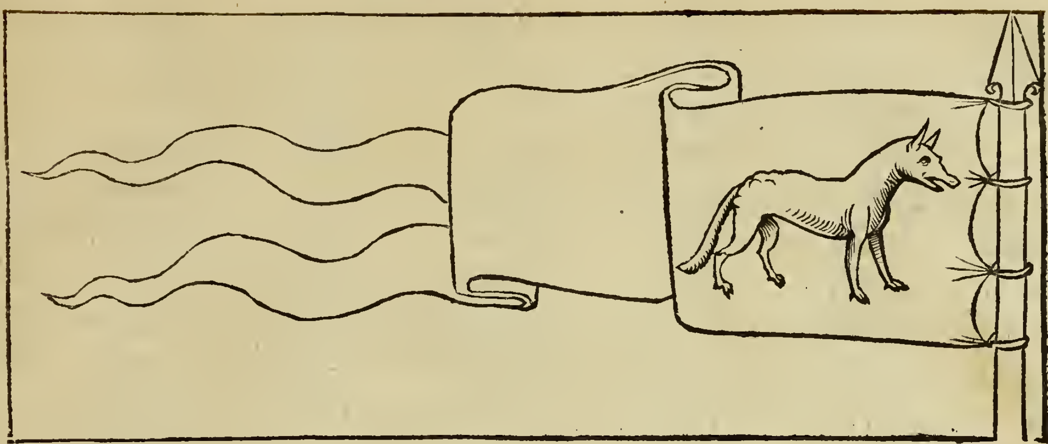
Dehinc quatuor principalia ſigna in caſtris haberi cœpere, lupi, minotauri,equi,& apri. Verum duo tantũ quorũ apertam equidem rationem inuenerimus,apri ſcilicet,& minotauri. Apri nanq; quòd cõfecto bello inter quos pax fieret cæſa porca fœdus ſolerent firmare,à quo qui reſiliret,nõ aliter ac porca lapidibus crudeliter obruta, necaretur.

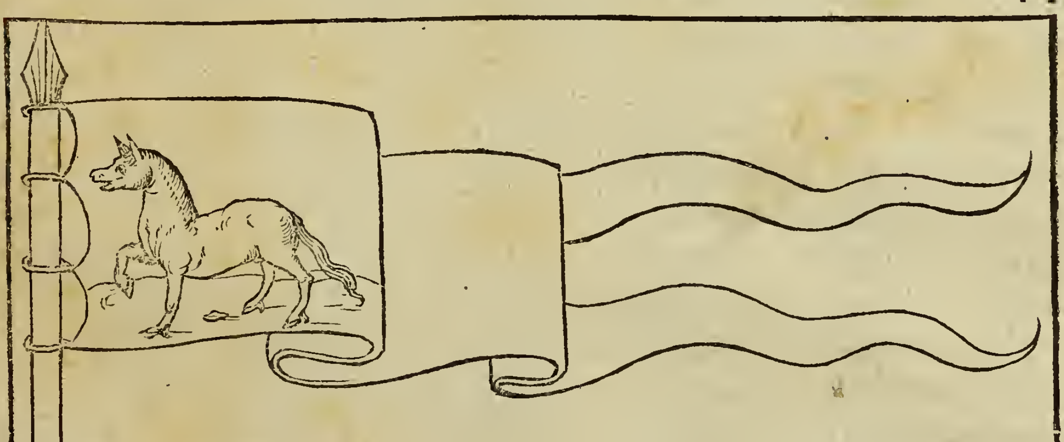
Minotauri,natura duplici,vt qui vſque ad humeros taurus,cętera homo ſit : proinde quòd nõ minus varia & occulta eſſe debent cõſilia ducum , quàm fuit domicilium quondam eius Labyrinthus.

Lupi autẽ effigiem inter ſigna militaria extitiſſe, ꝓinde quòd eiuſmodi animalis lacte Martii pueri nutriti ſũt, vel quòd in tutela Martis id animal fuiſſet,eiq́ꝫ dedicatum, manifeſtis creditur argumentis. Etenim lupus rapax animal,vorax,& ſuapta natura ablata cõſumẽs, maximeq́ꝫ id tempus aptum rapiendo pecori,quod milites in diripiẽdis vrbibus ſolent, obſeruans, quod eſt antelucanum,poſt nocturnũ. Reddunt & aliam cauſam animalis huius Aegyptii,fabuloſiorem tamen.Nam quum Iſis vnà cum filio Oro cum Typhone eſſet bello dimicatura,ferunt Oſiridem lupi forma ab inferis auxilio, & vxori, & filio veniſſe,victores itaque Typhone interfecto,honorem ei animãti impendiſſe,cuius interuẽtu ſubſidioq́ꝫ victoria parta eſſet. Tradũt nonnulli agros Aegyptiorũ incurſantes Aethiopes,à lupis facta acie vſque ad ciuitatem Elephantiam repulſos, qua ex re ſit & locus ille dictus Lycopolis,& eis belluis honos à poſteris habitus.

De equorum quoque ſigno nihil pręclarum,nihil exploratum ſatis habeo, niſi quòd per huiuſce animãtis fortaſſe ſpeciem cum bellis inter ſit,plurimumq́ꝫ valeat,Martis commoditatem deſignare voluerint,tum quia præſagit hoc animal pugnã, & gloriæ & victoriæ cupidum eſt,tum quia armatos vehit,tum quia ſit velox nonnunquam, vt Martem decet, & impetu ac furore maximo plenum.

Denique Aquila paucis annis ante Mariũ ſola in acie portari cœpta erat,reliqua quæ & ſingulos ordines anteibãt in caſtris,relinquebãtur,abdicauitq́ꝫ ea in totũ Marius ſecũdo conſulatu ſuo,& Romanis legionibus propriè Aquilã dicauit. Gradiẽdi deinde ſiſtẽdiq́ꝫ ordinatio,diſpoſitio totius exercitus & moderatio ſignorũ,cantibus gubernatur, quum ad bellũ progreſſioni & itẽ receptui cãtetur,cãtu & excitante,& rurſus militũ animos ſedãte.Hæc animorũ excitatio ſedatioq́ꝫ aliquibus ex tubis eſt.Philippus & maiores ſui quum tolli iuberẽt ſigna,eas habuerint in vſu licet:mutauerũt tamẽ,quòd ſonus impediretur tumultu & armorũ ſonitu,quo minus ad omnes pertingeret:quũq́ꝫ caſtra ſibi mouẽda forẽt, cautum fuit,vt pertica eſſet in ſignũ.Noctibus igne vel fumo ſignificationẽ dare ſoliti Parthi,cymbalis ſigna dabãt in prælijs.Inter Amazones ſiſtro ad bellũ fœminarum vocabatur ſiſtebatq́ꝫ exercitus:etenim ſiſtrũ tubæ genus,quo Iſis

deſcribitur,& in ſacrificiis eius vtebãtur Aegyptii,à ſiſtendo,ſiue ab inuẽtrice, ſiue à patria mauis lingua denominationẽ aſſumẽs. Iuuenalis,Iſis & irato feriat mea lumina ſiſtro. Virg. Regina in mediis patrio vocat agmina ſiſtro. Lucanus in octauo, Non in tẽplo tuã romana recepimus Iſim, Semideóſq́ canes,et ſiſtra iubẽtia luctũ. Itidẽ elegiarum ſcriptor Propertius,Scilicet incęſti meretrix regina Canopi, Vna Philippeo ſanguine aduſta nota, Auſa Ioui noſtro latrãtẽ apponere Anubim, Et tyberim Nili cogere ferre minas, Romanãq́ tubã crepitãti pellere ſiſtro. Lituus genus buccinę iniurię ſic dictę à ſonitu,vt ille Homeri verſus docet, Inſonuit neruus. Ennius,In bello lituus ſonitus effundit acutos. Sed quoniã facta litui mẽtio eſt, pręter mittẽdũ nõ eſt ꝙ poſſe quęri aĩaduertimus, Vtrũ à tuba lituus auguralis appelletur,an tuba à lituo augurũ lituus dicatur: vtrũq́ enim pariter in forma & pariter in capite incuruũ. Sed ſi,vt quidã putãt, tuba à ſonitu lituus appelletur ex illo Homeri verſu,neceſſe eſt vt virga auguralis à tubę ſimilitudine lituus vocetur. Vtitur autẽ vocabulo iſto Virg. ꝑ tuba in vi. vbi ait, Et lituo pugnas inſignis obibat & haſta:tanquã litu us nomen ſibi vẽdicet ꝙ litis ſit teſtis, . Claſſica, flexibiles, ſecũdũ Seruiũ, tubę, vel cornua ſũt reliquis minora, cõuocãdi cauſa facta, & à calãdo, auctore Petronio, id eſt, vocãdo dicta . Tuba ęnea eſt,& hac Tyrrhenos prius fuiſſe vſos tradũt,et apud eos Piſeũ primũ,atq́ ab illis propterea Tyrrhenã appellatã. Quũ enim circa maritimas oras Tyrrheni prædones & pedeſtres diſperſi,non facile ad quãq́ prædæ occaſionem,voce aut buccina conuocarentur,vento plerunq́ præpediẽte, tubã inuenêre,vt puta quæ buccina capacior eſſet:hinc poſtea bellicis certaminibus adhibita ad denuncianda bella, vt vbi exaudiri preco per tumultũ nõ poterat ſonitus tubæ obſtrepentis attingeret. Inter tubam autem & bucinã, veteres diſcernebant:nam quanquam buccina tubę ſimilis ſit,verùm longior & ad bella ſolicitudinẽ denuncians. Propertius, Buccina cogebat priſcos ad bella Quirites:& Maro, quã buccina ſiguum Dira dedit. Tuba autem bellũ indicabat: vt idem,Ennium puto ſecutus, At tuba terribilem ſonitum procul ære canoro Increpuit,ſequitur clamor,cælũq́ remugit. At hic quidem clamor varius eſt. Nã interdũ tuba canitur vt bella gerãtur, interdũ ad eos qui fugiunt inſequẽdum, nonnunquam receptui Nam receptus is dicitur,quo ſe exercitus recipit: vnde & ſigna conceptum dicuntur. Cymbalorum autem tinnitus & tympanorũ pulſatio,& cretici Iouis ſacris, & eo matris eius myſterio ꝙ Ouidius expoſuit in Faſtis,cõtineri creditũ eſt,quũ ait, Ardua iam dudũ reſonat tinnitibus Idæ, Tutus vt infanti vagiat ore puer. Pars clypeis, ſudibus paleas pars tũdit inanes Hoc Curetes habent,hoc Corybãtes opus. Res latuit,priſcíq́ manẽt imitamina facti. Aere deæ comites raucaq́ terga mouent. Cymbala pro galeis, pro ſcutis Tympana pulſant, Tibia dat Phrygios,vt dedit antè,modos. Tametſi à poëtis fictã eã opinionẽ quidam reſpuant,eámq́ velint ingenioſè interpretari,verùm hęc quũ apud varios varia ſortiãtur officia,in pręfectorũ conſultationibus terra ac mari opportunis determinanda erunt. Quot verò in religione ſint vel eſſe debeant,quando,qualiter, quo loco munus & officiũ ſuũ exercere debeãt,pręfecti ſubiectis deferent, vt rerum ſignificationibus datis, pareant audientes

ROBERTI VALTVRII

AD ILLVSTREM HEROA SIGISmundum Pandulphum, de re Militari Liber Vndecimus.

De bello Nauali, & quando primum apud Romanos, quiq; primus nauali triumpho dignus habitus ſit. *Cap. I.*

AMplitudo nobiliſſima rei militaris Romani imperii, Sigſmũde Pandulphe, non ſolùm terreſtribus, verùm etiam maritimis triumphis aucta eſt, regni coronæ imperio maris adiecto, eiúſque gloriam maiores noſtri teſtati ſunt, vincẽtium merita ſingulari fauore proſequendo. Extat nanque memoria circa parta de Ancio ſpolia, anno vrbis cccc xvi. quę C. Meuius, qui priſcos deuicerat Latinos, Anciatibus victis, & in ſuggeſtu fori capta hoſtiũ claſſe ſuffixit, ſi tamen illa claſſis, nam ſex fuerant roſtratæ naues, appellanda: verùm hic numerus illis initiis ingentis gloriæ fuit meritũ, vt tribunali foro præfixa roſtra, ceu populo corona impoſita videretur, vnde & pro roſtris locus nomẽ accepit: quumq; pòſt mirificis rerum geſtarum titulis iam clarum nomen vrbis eſſe cœpiſſet, & arma tum extra Italiam mota non fuiſſent Po. Ro. quanquam ad torquendũ remos nauticæq; artis omnis ignarus, nihil tamen intereſſe virtutis oſtendit, equíſne an nauibus, terra an mari dimicandũ eſſet: Appioq; Claudio conſule, anno vrbis cond. ccccl xxviii. primùm Carthaginẽſibus bellum intulit, mirumq; dictu, claſſe ab arbore exciſa, ſexageſimo die nauigauit: cõtrà verò Hieronem Syracuſanum ducẽtas viginti naues effecit diebus quadragintaquinque, vt tradit L. Piſo, quibus fretum ingreſſus eſt, fabuloſis infame mõſtris æſtuque violentum: nec eſt exterritus, quin illam ipſam mentis ſuæ violentiam æſtus pro munere amplecteretur, ſtatimq; ac ſine mora Hieronem regem tanta celeritate vicit, vt ille ipſe ſępius victũ ſe quàm hoſtẽ videret, fateretur. Cn. autem Duellio, & Cn. Cornelio Aſina coſſ. quum Hannibal ſenior ſiue Hamilcar Pœnorum dux oram Italiæ maritimam inſtructa ſeptuaginta nauiũ claſſe vaſtaret, etiam mari aduerſus eum congredi auſus eſt, cui etiã ipſa velocitas claſſis comparatæ, victoriæ auſpicium fuit. Intra enim ſexageſimam diẽ quàm cæſa ſylua fuerat, cẽtum ſexaginta, vel vt alii, centum triginta nauiũ, claſſis in anchoris ſtetit: quum enim videret Duellius, eos multùm poſſe mari, claſſem magis validam quàm decoram fabrefecit, & manus ferreas cum irriſioue hoſtium primus inſtituit, quibus inter pugnandum hoſtium naues apprehẽderet. Vt autem audiuit Duellius Cornelium Aſinã coſ. alterum, ſexdecim cum nauibus Lyparam expugnaſſe, iam ab hoſtium duce ad pacis colloquium euocatum,

punicáque fraude ac aſtu captum,atque in vinculis necatum,cum triginta extemplo nauibus aduerſus eum profectus eſt,commiſſóque nauali pręlio ſucceſſit. Vna enim & triginta naues punicę captę,ſuppreſſæ treſdecim,tria milia hominũ cæſa, ſeptem milia capta referũtur:ipſe denique Hãnibal ſiue Hamilcar vt diximus, punicæ claſſis dux amiſſa naui qua vehebatur, ſcapha ſubductus Carthaginem fugit, & à ſenatu,vafer plurimùm cùm eſſet,quia apud eos dux re malè geſta puniretur,quęſiuit quid faciendũ iuberent, omnibus vi pugnaret referentibus,Feci,inquit,& victus ſum,ſic pœnam crucis effugit. Cn.autẽ Duellius quem contrahendi nominis gratia Bellium nominarunt, quũ ſuperiores eius appellati eſſent ſemper Duellii, quia primũ illum maritimũ triumphum ex Pœnis ſolus inuexerat,non contẽtus vnius diei triumpho, per omnem vitã vbi à cœna rediret,crebra ſibi prælucere funalia,præcinere ſibi tibias, quaſi prę tanta huius victoria quotidie triumpharet,iuſſit,quod quáquã vltra vrbis morem priuatáque maiorum eſſet exẽpla,Romani tamen ęquo animo tulere : nulla enim victoria illis gratior fuit vnquã, quòd inuicti terra pariter et mari plurimùm poſſent:& quia blandiſſima rerum omnium eſt gloria,quæ nec leuibus ſtimulis inſita, egregios virorum animos agit & verſat,affectatę iam glorię nomen nobiliſſimi ciues adepti, magno ſtudio fabricandis nauibus incubuere.

Quæ materies fabricandis nauibus utilior. Cap. II.

NAuibus autem fabricandis animum applicantibus prima in deligenda materie conſideratio eſt adhibẽda.Nos igitur primùm in qua materie fuerit prudentium conſenſus,dehinc ſternendi tempus abſoluemus. Robori ſpiſſa firmitas eſt , tantaq; duritia vt terebrari aptê,niſi madefactum non queat,& ne ſic quidẽ auelli clauus adactus:nõnulli ex noſtris in robore conſenſerunt,in eodem ſenſu & Galli conueniunt : durat hoc defoſſum & in aquis,marina tamen aqua corrumpitur. Cedri oleo perũcta materie, nec tineam ,nec cariem ſentit.Iunipero nõ abſimilis huic virtus, quæ in Hiſpania vaſta eſt & fabricis aptiſſima.Non improbatur fagus in aqua , nec alnus in paluſtribus:æterna enim eſt,& oneris quantumlibet patiens.Larix propter põdus ab aqua non bene ſuſtinetur,propter alia præcipua eſt:in humore nec flammam ex igne recipit,nec ab carie, aut tinea propter ſuccum vehementi amaritate lęditur:verum in maritimis nauibus obnoxiam teredini tradunt,& omnia præter oleaſtrum & oleam. Quædam enim in terra,& quędã in mari vitiis opportuna ſunt infeſtantibus . Tradũt abietem circa germinationes, ea qua decidimus luna decorticatam nõ corrumpi aquis.Rurſus in ipſis arboribus hoc etiam ſatis notum eſſe debet, limites regionéſque cæli ſpectãdas eſſe : robuſtiores enim Aquiloniæ partes & in totum deteriores ex humidis opacisq;, ſpiſſiores ex Apricis ac diuturnę . Eſt & gentiũ in his quoque differẽtia . Alpibus, Apẽnino laudatiſſimæ abietes:in Gallia,in Corſica, Bithynia,Ponto , Macedonia deteriores,Pernaſicę peſſimę,quoniã ramoſę , cõtortę, putreſcentéſque facilè. Alexandri Magni comites prodiderũt in Tyle,rubri maris inſula,arbores eſſe ex quibus naues fierent quaſi ducẽtis annis durantes inuẽtas, & ſi mergerẽtur incorruptas. Abies ſociabilis glutino,eadem nauium malis antẽniſque propter

leuitatem

leuitatem præfertur,tum quòd omniũ arborum altiſſima & rectiſſima eſt.Huius inopia in Aegypto ac Syria reges cedris vſi feruntur ad claſſes.Seſooſis Aegypti rex nauem ex cedro fecit ducentorum octoginta cubitorum lõgitudine, deauratam exterius, intus verò deargentatam,quã dono obtulit deo qui maxime Thebis colitur.Celebratur quoque in Aegypto ac Syria ſpina dũtaxat nigra,quoniã incorrupta etiã in aquis durat,ob id vtiliſſima nauiũ coſtis : è theda pix naualibus muniendis vtilis.

Cæſionis lunæq; tempus ſpectandum. Cap. III.

CAeſionis quoq; tempus in perſeuerãte materie quàm maximè refert. Vulgò ſatis putant, obſeruare ne dedolanda ſternantur ante æditos ſuos fructus.Robur vere cæſum teredinem ſentit : bruma neq; iaciatur neque pandatur, aliàs obnoxium erit vt torqueat ſeſe findátque, quod in ſubere tempeſtiuè quoque cæſo euenit . In infinitum refert & lunaris ratio ſiderúmque . Sunt qui omnia quæ cæduntur, carpuntur, tunduntur innocentius decreſcẽte luna quàm creſcente : ſunt qui & quinta,& decima luna ad vigeſimam vſque ſecundam arbores præſertim concidi debere exiſtiment, vt immunis ſeruetur à carie,& æterna materies reddatur : idq; religionis argumento,quod æternitatem his tantum diebus placuit celebrari.Sunt qui nõ niſi à vigeſima ad trigeſimam cædi velint : ligna enim quæ luna adhuc creſcẽte deiecta ſunt,quaſi emollita per humoris conceptionẽ, fabricis quibúſque inepta eſſe dicũt:proinde circuncisas quoq; ad medullã aliqui nõ inutile relinquunt, vt omnis humor ſtantibus defluat.Inter omnes verò architectos cõuenit,arbores vtiliſſime ſterni in coitu lunæ,quem diem alii interlunium, alii ſilentis lunæ appellant . Sic certè Tyberius cæſar quũ cremato ponte naumachiario larices ad reſtituendum cędi prętiniuit.Cato hominum ſummus,in omni vſu de materiis hoc addidit,Materiem omnẽ non effodies luna decreſcente, eximito poſt meridiem ſinè vento auſtro. Tunc erit tempeſtiua, quum ſemen ſuum maturum erit.Caueto ne per rorem doles,idq; mox niſi in trimeſtri lunáq; dimidiata:nec tangas materiem tum,ne effodias,aut præcidas ab terra.Diebus quatuor proximis quibus luna plena fuerit,optimè eximitur Omnino caueto nigrã integráq; materiẽ ne doles,néve cędas,néve,tãgas,niſi ſiccam,néue gelidã,néve rorulẽtã.Hęc Catonis pręcepta et ſi ab his ducibus,quos pouloãte diximus,minus obſeruata videãtur, nimirũ neceſſario vel tẽpeſtiuo cęſionis tpe cõciderũt

De clauis quibus iungenda eſt materies,& cuiuſmodi eſſe debeant. Cap. IIII.

PLurimùm deinde id etiam refert,ferreine an ærei more maiorũ,quibus iungenda materies in vnũ eſt,claui eſſe debeãt. Ac de clauis æneis,in fallor,cõiectura mea à veritate haudquaquã aliena eſt.Eſt enim æri vis acrior , quam medici ſtypticam vocant:vnde ſquammã eius adiiciunt remediis,quæ contra perniciem putredinis aduocantur. Aura etiam quæ ex ęre producitur,haurit & exſiccat,quod malè influit. Vis præterea quædam remediabilis & ſiccifica ęri ineſt, quã dimittit in vulnere : proinde autor eſt Ariſtoteles vulnera quę ærea cuſpide fiunt nocumẽti minus afferre q̃ ex ferro,faciliusq; curari.Pari ergo ratione infixum ligno propriam ſeruat ſubſtãtiam,

am,& lunari & aqueo repugnat humori, quum ferrum huic cedat & tempori, eueſtigio rubigine exeſum atque conſumptum.

Primus nauium uſus,& prima earum forma à priſcis probata,earum nomina,quique guber=nandi adminicula ſeorſum primus inuenit. Cap. V.

NAui primus in Græciam ex Aegypto Danaus aduenit, antea ratibus nauigabatur,inuētis in mari rubro,inter inſulas à rege Erythra. Tunc enim,Nondum cæruleas pinus contempſerat vndas,Effuſum ventis prębueratq; ſinum. Nec vagus ignotis repetens cōpendia terris Preſſerat externa nauita merce ratem. Sint licet qui Myſios & Troianos priores,rates excogitaſſe in Helleſponto putent,cùm tranſirent aduerſus Thracas. Rates enim tigna vocantur colligata,quæ per aquam aguntur:quo vocabulo interdum etiam naues longas,teſte Varrone,ſignificari non dubium eſt.

Codicarias autem naues dicimus,quòd ab antiquis plurium tabularum contextus,codex appellabatur,quodq; qui primus Romanis perſuaſerat nauē conſcendere,Claudius Codex is fuit,à quo nomē deductū,ſicq; cōſuetudo pœna tenuit,eò quòd in fluminibus vſui plurimùm eſſent. Schedia, genus etiam nauigii inconditum eſt,trabibus tantùm inter ſe nexis factum, vnde & mala poëmata,ſchedia appellantur. Trabica nauis,dicta ꝙ ſit trabibus confixa. Sumia nauigii genus, auctore Cecilio. Sclata genus nauigii latum magis quàm altum,ſic appellatum ea conſuetudine qua ſclocum per locum,& ſtlitem per litem dicebāt. Muſculus curuū nauigii genus ac breue. Scaphæ Aphricano teſte nauiculę ſunt paruę,quę maiores naues conſequuntur. Cice.libro primo ad Heren. Magnitudine tempeſtatis omnes perterriti,nauim reliquerūt,in ſcapham conſcenderunt. Actuariæ,nauiculæ celeres quæ remis & velis agūtur:ſic dictæ ꝙ citò agi poſſint. Celox nauigiū breue à celeritudiue dictū,& à Rhodiis inuentū. Liuius punici belli ſecundi lib.i. Naues ducētas, vigintiquinque remes,celoces viginti deducit. Mioparo,Pyratarum nauicula ex corio & viminibus contexta,quaſi minimus paro. M. Tul. Nam quum quæreretur ex eo quo ſcelere impulſus mare haberet infeſtū vno Mioparone, Eodē, inquit,quo tu orbem terrę. Faſellus,nauigium Campanum. Salluſtius,& forte in nauigando cohors vna grādi Faſello vecta,à cęteris deerrauit,maríque placido duobus prædonum Mioparonibus circūuenta. Cercirus, nauis maxima eſt & Aſiana,& quam Cyprii inueniſſe feruntur. Trieres,quas dromones Gręci dicunt, maiores naues ſunt & lōgę,Iſaię.xxxiii. Neq; Trieris magna trāſgreditur eū. Daniel.xi. Et venient ſuper eum trieres, & Romani innumeri vigintiquatuor veniēt in Trieribus de Italia. Longa naue Iaſonē primùm nauigaſſe, Philoſtephanus auctor eſt. Eo nanque Colchos petituro ab Argo fabricata eſt,& argos ab eo auctore in ſinu Pegaſeo denominata: vnde Lucanus,

Prima fretum ſcindens Pegaſeo littore pinus
Terrenum ignotas hominem proiecit in vndas.

Sunt qui lōga naue vſum fuiſſe ferant primùm Seſooſim Aegypti regem, teſte Diodoro,dictaq;,vt diximus,& quidam ſcriptores aſſerūt,ab Argo eius architecto qui etiam inter nauigandum eius reſarciendæ curā ceperat:vt alii,ab eius

velocitate,quàm antiqui Argon appellabant. Piſtris, nauigii genus à forma piſtrium marinarum,quę longi corporis ſunt,ſed auguſti:à ſpina enim putrefa ĉti piſcis in litore, ad cõſtruendas lõgas naues per imitationem doctrina ſum pta eſt, & eiuſmodi nauis fabrefacta. A piſcibus etiam ſunt qui ſumptum velint,quo ordine in pugnam acies deducendæ ſint: ab iiſdem quoque quo pacto homines equiq; ferro muniãtur teganturq;, ſquammis eorum inſpectis. Liburnæ quæ & roſtratæ à Liburnia parte Dalmatiæ dictę, Auguſto enim dimicante,cum liburnorum auxiliis ſuccubuiſſet Antonius,tanti diſcrimine certaminis ac periculo,quòd Liburnorum naues cęteris aptiores eſſent, earũ ſimilitudo & nomen à Romanis ducibus vſurpatæ ſunt. Horatius in Epodo, Ibis Liburnis inter alta naui Amice ꝓpugnacula. Legia,nauis velox, quòd vehementi motu ſuo legat & colligat aquas ante ſe,dicta. Corbita, nauigii genus tardũ & grande,ſic dictũ quòd malo in eius ſummo pro ſigno corbes ſolerẽt ſuſpendi:nihilq; differt ab Oneraria naui, omnium tardiſſima oneriq; deuehẽdo quàm aptiſſima,& ab Hippo Tyrio inuenta. Oria, Fabio Placiade Fulgentio teſte,nauicula admodum parua,& piſcatorum vſui quàm apta. Cimba & Scalmus Phœnicum inuenta,piſcatoriꝗ etiam naues.Cic.iii.Officiorum,Tum Canius,Queſo,inquit,quid eſt ô Pithi?tantúmne hic piſcium,tantúmne Cimbarum?inuitat Canius poſtera die familiares ſuos,venit ipſe maturè,Scalmum nullum videt. Lintres ſiue Monoxylos,hoc eſt,paulo latiores Scafulas,nauiculas fluuiales cauatas ex arbore dicimus. Liuius ſecundi punici belli lib.i.Ita ingens coacta vis nauium & Lintrum, quæ temere ad vænalẽ vſum pyratarum nouasq; alias primùm Galli inchoantes cauabant ex ſingulis arboribus.

Virgilius.i.georg. Cauat arbore Lintres.

In his Germaniæ prædones,cauatis ſingulis arboribus nauigant,trigintaq; homines ferunt:nec id quidem incredibile,cũ & grandiores multo noſtris eorum ſint arbores, & apud Indos harundines tantæ proceritatis ſunt,vt ſingula eorũ internodia alueo nauigabili trinos interdum homines deuehant,quina cubita longitudine excedentes. Lembus,nauiculæ genus breuis & velociſſimæ,quã Cirenenſes ferũtur inueniſſe. Virgilius .i. georg. Quam qui aduerſo vix flumine Lembũ. Liuius belli Macedonici libro quarto, Néue ipſe nauẽ vllã præter duos Lembos, qui nõ plus quàm ſexdecim remis agerentur, haberet. Bucentaurus,nauigii genus ad magnos viros deuehendos ac potentes fabricatũ:à magnitudine enim boum qui in Italia erant conſuetudine factã fuiſſe in libris de re ruſtica inq̄t Varro,vt præpoſita hac voce bu,magnũ quippiam ſemper nunciaretur:inde dici bulimian,id eſt,magnam famem,& bupædas grãdes pueros, & iram bumaniam, & alia his ſimilia ad magnitudinis rationem pertinentia, quod & nunc obſeruant fœminę in tranſpadana regione,quæ ad ſignificãdum ingens & admiratione dignum aliquid,prolatione eius vocis vtũtur. Bucẽtaurus ergo,quia princeps & magni viri ea vehi ſolent,quaſi magna Cẽtaurus, priſcæ illius vocis ſignificatione appellata eſt. Centaurus nanque nauis ſiue ſignũ erat quod naui imponebatur. Expreſſum autẽ hoc eſt à Virg. elegãtiſſimè illo verſu,Centauro inuehitur magna: qui humiliorem illam vocẽ in ſublimi ope-

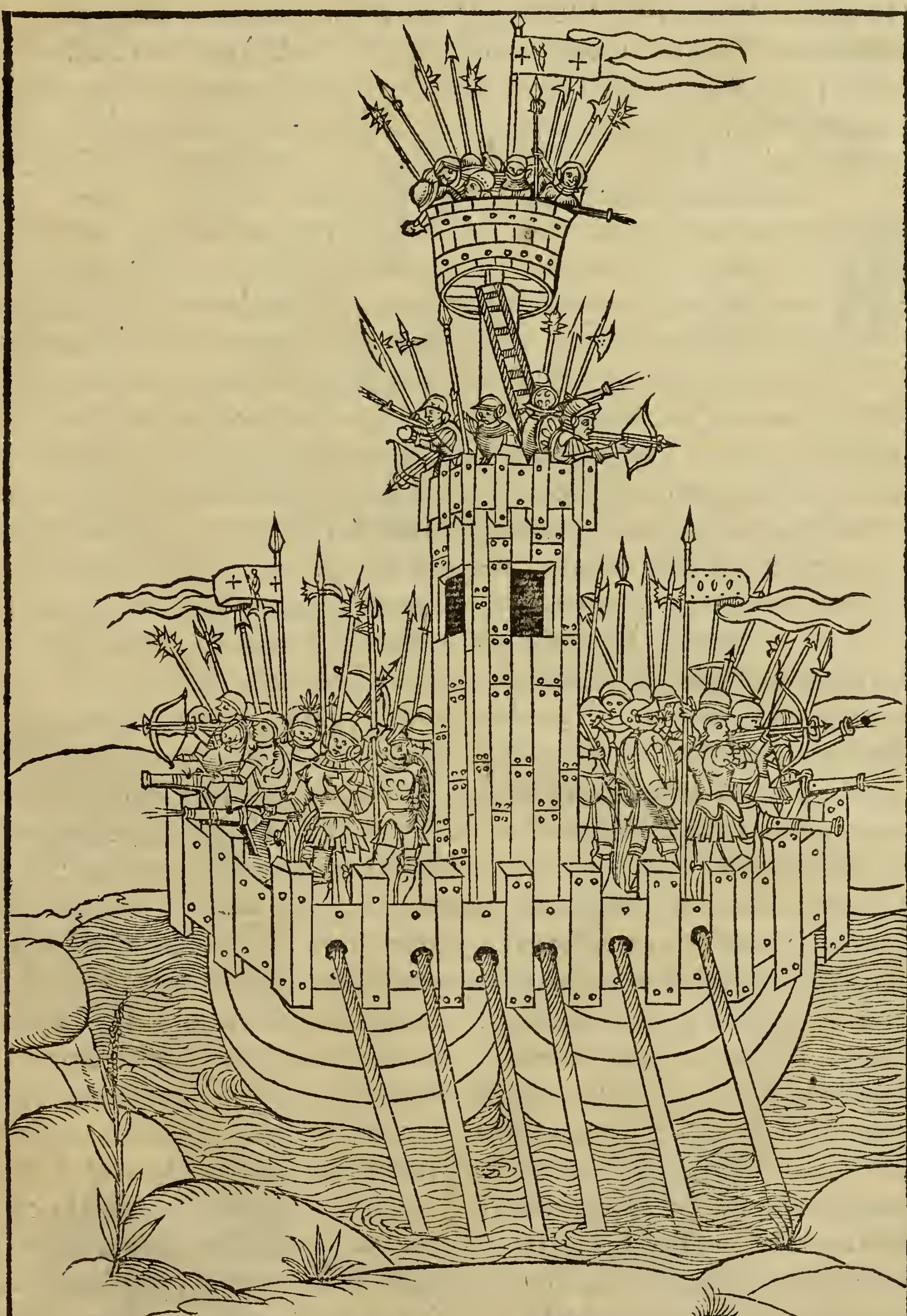
re

re aſpernatus,digniore verbo ac carminis maieſtati cõuenientiore vti prudẽtius voluit. Qui enim bucentorium & non bucentaurum à bucis cẽtum dici putant oportere,corruptis detractiſq; pauculùm literis,propter lõgum famulatũ, qui ad ſeruitia præſtanda potentioribus ſemper neceſſarius eſt, vana & inepta nominis interpretatione falluntur. Triremis, nauis quæ tris remorũ ordines habet. Horatius in epiſt.

Nauſeat vt locuples,quem ducit prima triremis.

Has primùm inſtituiſſe legimus Argonautas,quòd etiam armatis aptæ & cõgruæ probentur eſſe cõmerciis,vt qui peregrinas optabamus aſpicere,nũc mittamus aliis prouinciis terrorem pariter & decorẽ. Quadriremes quoque ab ordine remorum dictæ,qui numerus magnificentia vtentium perſæpe auctus inuenitur. Quinqueremem inſtituiſſe fertur Veſicõ Salaminius,ſex ordinum Zenazetas Syracuſanus, ab ea ad decemremem Neſigoton . Alexãder porrò magnus ad duodecim ordines , Ptolemæus Soter ad quindecim, ad ſedecim Perſeus,&P. Aemylius , Demetrius Antigoni ad triginta , Ptolemæus Philadelphus ad quadraginta , Ptolemæus Philopater q Tryphõ cognominatus eſt ad L. Heraclius nauibus caſtellatis Aphrica veniẽs vſus perhibetur. Pręcipuę admirationis quoque nauis,quæ ex Aegypto Caii principis iuſſu obeliſcũ in Vaticano circo ſtatutũ quatuorq; truncos lapidis eiuſdem ad ſuſtinendũ eum adduxit, qua naue nihil admirabilius viſum in mari certum eſt:triginta enim & centum modii lentis pro ſaburra ei fuere,lõgitudo ſpatiũ obtinuit ex parte hoſtienſis portus latere læuo: ibi nanquẽ demerſa eſt,Claudio principe, cũ tribus po. Ro.molibus,turriũ altitudine in ea exædificatis,obiter Puteolano puluere aduectis arboribus, eius craſſitudo quatuor hominũ vlnas complectentiũ implebat. Caius etiam Cæſar gallica expeditione legatis ſuis aliam formam præbuit, & ad celeritatẽ onerandi ſubductiorem , pauloq; humiliorem quàm alio mari conſueuerit,ideo quòd propter crebras æſtuum cõmutationes,minus magnos ibi fluctus fieri cognouerat,ad onera multitudinemq; iumentorum tranſuehendam. Gallorum inſuper naues ad hunc modum factæ armatęq; erant,Carinę planę quò facilius vada ad deceſſum excipere poſſent,prorę atque puppes erectæ ad magnitudinẽ fluctuum tempeſtatumq;. Naues & ipſę totæ ex robore ad omnem vim & contumeliam perferendam, anchoræ cathenis ferreis reuinctæ,pelles pro velis,quibus & vim tempeſtatum ſuſtinerent facilius,& in vadis conſiſterent tutius,& ab æſtu relictæ,nil cautes & ſaxa timerent. Cõtra has Liburnicæ praſtant celeritate & impulſu remorũ,non tamen propter firmitudinẽ roſtro nocere poſſunt,neq; propter altitudinẽ telũ ad eas adigi facile poteſt.

Naues iunctæ ac quinqueremes, demptis interioribus remis, vt latus lateri applicetur, cum quibus exteriore ordine remorum velut naues aguntur, turres contabulatæ, machinamentáque alia quatiendis muris portantur, claſſem in hunc modum efficiunt bellicam.

Eſt enim claſſis nauium multitudo, qua Tiphis princeps depugnauit, ſint licet qui Phœnices, ſolers hominum genus, & ad belli pacisq́ munia eximium, maria nauibus adire, claſſe confligere commentos putent. Siderum obſeruatio-

nem

né in nauigando Phœnices iidem inuenere,vẽtorum rationem Aeolus,Helenis filius Remum,Cope latitudinem eius,Plateus vela,Icarus malũ,& antennã Dædalus,roſtra Piſeus,Tyrrheni anchoram,Eupalamius tandem bidentem,Anacharſis aſſeres ferreo vnco præfixos, quos harpagones vocant,Pericles Atheniensis adminicula gubernãdi a tergo,quę huc atque illuc curſũ nauigii torqueant:atque horum,ſi Anneo Senecæ credimus, exemplũ à piſcibus tractum eſt, qui cauda regũtur,& leui eorũ in vtrũq; latus momẽto velocitatẽ ſuam flectũt: ſi Plinio,ab auibus miluoq; pręcipuè, qui hãc gubernãdi artẽ docuiſſe ac oſtẽdiſſe videtur caudę flexibus,in cęlo mõſtrãte natura,quod opus eſſet in ꝓfũdo.

Numerus uentorum eorumq; nomina,rationes,& effectus. *Cap.* VI.

QVoniam milites militũmque præfectos etiam adiuturam conſtat notitiam non ſolùm maris ac terræ,ſed flaminũ quoq; quæ ignaros turbatura eſſent,quum abſque eorum cognitione ac peritia haud cõmodè ſit nauibus motus & curſus in mari,nũc,pigeat licet ſcribere,quippe vbi alibi plura, alibi pauciora inueniam variis ac diuerſis nominibus ab excellentiſſimis rerum naturalium vtriuſque linguæ ſcriptoribus explicata,ſeorſum tamen provt facultas dabitur in tanta doctorũ hominum varietate ac diſſonantia,ipſorum numerum nominàque & loca naturas & effectus proſequar atque complectar: quidam igitur Sapientum putãtes ventum eſſe aërem motum & fluentem (Vẽtus enim fit,auctore Lucretio,vbi eſt agitando aër percitus)vnum & eundem aiunt ventũ eſſe omnes ventos,nec differre propter loca vndecunque extiterit,ſimili modo ſemper fluens. Et quoniã ex omnibus quidẽ duo veluti à cardinibus perflãt,Septẽtrio videlicet & Auſter,ſunt qui duos tantùm ventos annuãt, alium quidem Borealẽ, alium Auſtralem,cæteros autem horũ eſſe exceſſus, ſed Zephyrum quidam borealem, Eurũ auſtralẽ.Eundem numerum Oribaſius orientem propter & occidentẽ eſſe aſſerit. Quatuor alii ventos obſeruauere per totidẽ mundi partes: nam Eurum ſiue Apeliotem oriens, Boreã ſeptẽ ſtellarum regio,Occidẽs Zephyrum, Auſtrum medius dies mittit,nec Homerus plures quàm quatuor nominat, ſed qui accuratius perquiſeuerũt,eos octo eſſe tradiderunt,maxime quidẽ Andronicus Cireſtes, qui etiam collocauit Athenis turrim è marmore octogonã,& in ſingulis octogoni lateribus, ſingulorum ventorũ imagines exculptas cõtra ſuos cuiuſque flatus deſignauit, ſupraq; eam turrim metam marmoreã fecit, & inſuper Tritonem æreum collãcauit,dextra manu virgam porrigentem,& ita eſt machinatus vti vento circumageretur,& ſemper contra flatum conſiſteret, ſupraq; imaginem flantis venti indicem virgã teneret: itaq; ſunt collati, Inter Solanũ & Auſtrũ, ab oriente hyberno Eurus, quẽ noſtri vocauere Vulturnũ: & Liuius hoc illũ nomine appellat,in illa pugna Ro.parũ proſpera,in qua Hannibal & cõtra ſolem orientẽ exercitum noſtrũ,& contra ventũ cõſtituit,quum vẽti adiutorio ac fulgoris perſtringẽtis oculos hoſtiũ vicit. Varro quoq; hoc nomẽ vſurpat.Inter Auſtrũ & Fauoniũ quẽ Zephyrũ dicũt,ab occidẽte hyberno Aphricus:inter Fauoniũ:& ſeptẽtriones Caurus,quẽ plures eorũ vocãt:inter ſeptẽtriones & Solanũ Aquilo. Videtur hoc modo expreſſum, vti capiat numerus & nomina &

partes,vnde flatus certi ventorũ ſpirent. Omnia hæc ante oculos locare poteſt turris deſcriptio ſubſtituta cum Tritone buccinam perflãte,dicẽte Naſone,Po ſitoq́ꝫ tricuſpide telo, Mulcet aquas rector pelagi ſupraq́ꝫ profundum Extantẽ atqꝫ humeros innato murice tectum,Cęruleum Tritona vocat,cõchaq́ꝫ ſonanti Inſpirare iubet, fluctusq́ꝫ & flumina ſigno Iam reuocare dato:caua buccina ſumitur illi Tortilis in latum,quæ turbine creſcit ab imo,Buccina quæ medio concepit vbi aëra ponto,Littora voce replet ſub vtroque iacentia Phœbo.

Hanc verò deſcriptionem tanquã verã cęteríſque præcellentẽ, Mediterranei maris nauitæ omnes obſeruant, Genuenſes potiſſimũ, totidẽ adiiciẽtes interponentéſque. Applicantur prędictis octo primoribus alii quidã ſecundum Ariſtotelem, & quatuor quidem etiã ſecundum Varronẽ, duodecimq́; fiunt. Quatuor enim cæli partes internas diuidunt, & ſingulis ventis binos ſuperaddunt. Ariſtoteles hac arte, & Varro, viri diligentes, & omniũ qui fuerint ſcripſerintque inſtructiſſimi, illos ordinant, nec ſine cauſa. Non enim eodem ſemper loco ſol oritur aut occidit, ſed alius eſt ortus occaſúſq; ęquinoctialis: hic autem æquinoctium eſt, alius ſolſtitialis, alius hybernalis: ſic ſiue ſecundũ quòd duodecim aër diſcrimina ſuſcipit: ſiue iuxta duodecim in noſtra plaga habitationis notæ puncta vnde originem trahunt: ſiue iuxta duodecim Zodiaci ſigna totidem efficit ventos, quos ſignorum etiã triplicitas concitat. Nam orientales ignea, meridionales terrea, occidẽtales aërea, Aquea verò ſeptentrionales. Principales igitur venti hi ſunt, & hoc diſtincti ordine, vt oſtendit vtraq; ſubiecta perigraphiæ deſcriptio.

Sunt etiam Tranquillo approbante, plura nomina flatúſque ventorum è locis quibuſdam,aut ex conuallibus,aut fluminibus,aut montium procellis, aut aliquo ſinu tracta,ex aliqua cauſa quæ ad faciendū vocabulū acciderat, & quæ nō tranſmittūtur,ſed in proximū ferūtur:itaq; Virg.Cleopatram è nauali prælio Aegyptū fugientē vēto Iapyge ferri ait,ex Iapygiæ ſinu,id eſt, ex ipſo Gargano veniente.Equum quoq; apulū eodem quo ventum, vocabulo Iapygis appellauit.Hunc Caurum eſſe manifeſtum eſt:nā ex occiduo venit, & Virg. ſic meminit.Simili modo Calabriam Iapyx vexat,& Apuliā infeſtat Athabulus, Athenas Chiron,Pamphiliam Tagreis, Galliā Circius,quē in libro originum Cato Cæcium nominat, cui ædificia quaſſanti tum incolæ gratias agunt,tanquam ſalubritatem cæli ſui debeant ei.Diuus etiam Auguſtus tēplum illi quū in Gallia moraretur & vouit & fecit.Infinitum eſt ſi ſingulos ventorū flatus eorúmque nomina perſequi velim,quum nulla propemodū regio ſit,quę non peculiarem haheat aliquem flatum ex ſe naſcentem,& circa ſe cadētem : quumq; pręterea antelucani flatus plures ſint,nullúſque eorū ſit pertinax,ſed cadat fortiore iam ſole,nec feratur vltra certum tractum terrarūq; aſpectum : nec ſi vere cœperit,vltra æſtatem perduret, duo ſunt tamē extra hos vbiq; ſpiritus magis quàm vēti,Aura & Altanus: Aura in terra, Altanus in mari. Sed vt ad id de quo agitur propius reuertar, ſole vigeſimáquintá partē obtinēte Aquarii, ver aperit mare nauigātibus, cuius in principio Fauonii genitales mūdi ſpiritus à fauendo dicti hybernum molliunt cælum. Fauonium autem quidam ad viii. Kl.Martias Chelidonium vocant ab hyrundinis viſu. Nōnulli verò Orchiam, vno & ſeptuageſimo die poſt Brumā ab aduentu auium flantem per dies octo. Fauonio cōtrarius eſt,quē Subſolanum dicunt. Eſt autē exortus Virgiliarum in totidem partibus Tauri,ſex diebus ante idus Maias, quod tēpus auſtriū eſt. Huic vento Septentrione cōtrario ardentiſſimū Aęſtatis tēpore exoritur Caniculę ſydus,ſole primā partem Leonis ingrediente,qui dies xv.calendas Auguſtas eſt,cuius ortum diebus viii.ferme Aquilones antecedūt.Poſt biduū autem iiſdem Aquilonibus cōſtantius perflāt dies triginta, quos Eteſias vocant, mollireq; eos creditur ſolis vapor geminatos ardore ſyderis.Poſt eos rurſus auſtri crebri vſque ad ſydus Arcturi, quod ante ęquinoctiū Autumni vndecim diebus exoritur,nec ſinè ferme procelloſa grandine emergit. Cum hoc Corus incipit,Corus autumnat,huic cōtrarius Vulturnus,Poſt id ęquinoctiū diebus ferè quatuor & quadraginta Virgiliarū occaſus hyemem inchoat, quod incidit tertio idus Nouēbris, hoc eſt,aquilonis hybernis,multúmq; ęſtiuo illi diſſimilis,cuius ex aduerſo eſt Aphricus,ante Brumā autem diebus ſeptem:totidem poſtea ſternitur mare halcyonum fœturę,cuius dies nouere qui maria nauigant:eas aues videre rariſſimùm eſt, nec niſi Virgiliarum occaſu fœtificant Bruma, qui dies Halcyonides vocātur,placido mari per eos & nauigabili,maxime Siculo,vt reliquis partibus eſt quidē mitius pelagus Siculū, vtrunq; tunc tractabile,faciūt ſeptem diebus ante Brumā nidos, & totidem ſequētibus pariunt:& his quidem diebus, maris natura benigna, nautis tutiſſima nauigatio eſt.Reliquum verò tempus hyemat,& quanquam pyratę primùm mortis periculo

culo, & in mortem ruere & hyberna experiri maria cœperint, nunc itidē aua
ri quidam & audaces faciant,hi tamen naturales per ſtatuta tempora vētorum
curſus:porro naturales effectus ventorū hi ſunt. Omnes enim vicibus ſuis ſpi
rant maiori ex parte,vt contrarius in deſinenti incipiat,ſurgátque ex oppoſito
cum proximè cadenti.Ouidius,vix nunc obſiſtitur illis,Quum ſua quiſque re
gat diuerſo flamina tractu,Quin laniēt mundum, tanta eſt diſcordia fratrum
Eurus ad auroram,Nabatheaq; regna receſſit, Perſidáq; & radiis iuga ſubdita
matutinis. Veſper & occiduo quæ littora ſole tepeſcūt,Proxima ſunt Zephy-
ro,Scythiā ſeptēq; triones Horrifer inuaſit boreas, cōtraria tellus Nubibus aſ-
ſiduis pluuioq; madeſcit ab auſtro. Vel ſi breuius cōplecti mauis,in vnam tem-
peſtatē, quod fieri nullo modo poteſt,cōgregentur, Vna Euruſq; Notúſq; ruūt
crebérque procellis Africus, & q locū in illa rixa nō habuit Aquilo. Ab ortu
flantes calidiores diuturnioreſq; ac tutiores ſunt ab occaſu flantibus. Ouidius
in faſtis, Luce ſecutura tutos pete nauita portus, Vētus ab occaſu grādine mix-
tus erit. Vulturnus ſi à ſerena cęli parte flare cœperit,non durat in noctē.Quiſ
quis erit ventus ſi feruidus ſentietur,pluribus diebus permanebit. Sol auget fla
tus oriens, & comprimit occidens:medio autē diei ac noctis plerūque ſopiun-
tur, quia nimio frigore aut ęſtu ſoluūtur:ex imbribus Boreas ſeu Aquilo inter
ſeptentriones, reliquos compeſcit nubeſq; abigit atq; diſſipat. Ouidius de eo,
Apta mihi vis eſt quia triſtia nubila pello, Et freta concutio nodoſáq; robora
verto,Induroq; niues et terras grādine pulſo.Idem ego quū fratres cęlo ſum na
ctus apto(Nā mihi cāpus is eſt)tāto molimine luctor, Vt medius noſtris cōcur
ſibus intonet æther,Exiliantq; cauis eliſi nubibus ignes.Idem ego quū ſubii cō
uexa foramina terrę, Suppoſuiq; ferox imis mea terga cauernis, Sollicito ma-
nes totumq; tremoribus orbē. Auſtro maiores fluctus edūtur q̃ Aquilone,quo
niā hic ſūmo maris,ille inferius ex imo ſpirat. Interdiu Aqlo vehemētior,no
ctu Auſter,q à Græco νοτίζω Notus dicitur,qa nebuloſus atq; humectus.Idē po
ēta,Madidis Notus euolat alis Terribilē picea tectus caligine vultū.Barba gra
uis nymbis,canis fluit vnda capillis.Frōte ſedēt nebulę,rorāt pēnęq; ſinúſq;.Fi
unt etiā ſubiti quidā flatus,qui varii multiforméſq; ſunt. Vagi quippe atq; ruē
tes telorū more, tonitrua & fulgura ędūt,quę vocāt hi quidē Vulcanū, hi autē
Veſtā,hi verò horū cōminationē. Vnde Papinius,Fulguraq; attritis quoties mi
cuere procellis:ſed fulgura et coruſcationes prius cerni q̃ tonitrua audiri,quòd
coruſcare prius cęlū creditur,& mox tonare:ſiue quū ſimul fiant,vt alii phibēt,
tūc ignes illi,ſui pnicitate dicto citius noſtrę ſe viſioni ingerūt.Sonus nō aliter
ac icto & verberato aëre ad aures venit ſerioréque ſenſu cōcipitur. Herodotus
extimat fulgurationē eſſe velut apud nos incipientium ignium conatus,et pri-
mam flammam & certam,modò intereuntem, modò inſurgentem: hoc anti-
qui fulgetra dicebāt, tonitrua nos pluraliter dicimus,antiqui autem tonitrum
aut tonum.Hoc à Cecinna facūdo viro dictum inuenio,ſi habuiſſet in eloquē-
tia nomen,& niſi illum Ciceronis verba preſſiſſent.Etenim illo verbo vteban-
tur antiqui correpto,quo nos producta vna ſyllaba vtimur: dicimus enim vt
ſplendēre ſic fulgēre. Atqui illis ad ſignificandum hanc ſubitam è nubibus

eruptio

eruptionē lucis,mos erat vti media ſyllaba correpta,vt diceretur fulgere:flāma verò illa quam nubium afflictus excuſſit, ſi robuſtiore fuerit incendio,impetu deuehitur in terras,& fulminis habet nomen atq; fortitudinem : vbicunq; autē ceciderit ſulphuris odorem emittit,vt inquit Virg.Et late circum loca ſulphure fumant:& Lucanus, Aethereoq; nocens fumauit ſulphure ferrum. Quòd ſi arctius rotatus effregerit impetus ille ſine igne, hoc eſt, ſine fulmine & aliquo promontorio repercuſſus eſt, aut locorū coëuntium in canalem deuexum cernuumq; collectus,ſæpius in ſe volutatur, aquasq; quū voluit verticē facit,iam Typhon vocatur,id eſt,vibratus.Rapida enim vertigine contorquetur humus arida & ab infimo erigitur ad ſummum, nec antennas modò,verùm ipſa nauigia contorta frangit,tenui remedio aceti in aduenietem effuſi. Illiſo enim ipſo repercuſſus,arrepta ſecum in cœlū refert,ſorbetq; in excelſum.Contra hūc inter ſalutaria quoq;,coralli materiā eſſe dicūt:nam Metrodorus Gorgiam nominat,idem ꝙ reſiſtat Typhonibus & fulminibus. Quum autem circumactus & eundem ambiens locū repentinis flabris proſilit & vniuerſa perturbat atq; peruoluit,turbo dicitur.Lucretius, Verſabūdus enim turbo deſcēdit,& illam Deuertit pariter lento cū corpore nubem, Quam ſimul ac grauidam detrudit ad æquora ponti,Ille in aquam ſubitò totum ſe immittit, & omne Excitat ingenti ſonitu mare feruere cogens. Hic idem pugnatior ſi eſt ac diutius volutatus inflammatur,efficit quem πρηστῆρα Græci vocant, qui & igneus turbo eſt. ἀναφυσήματα Græci vocāt eos ſpiritus,qui de fundo vel hiatibus terræ exploſi ad ſuperna meare ſolent: at procelloſus flatus καταιγὶς dicitur,quem præfractū poſſumus dicere,quòd de ſuperiore cœli parte ſubmiſſis, inferiore repentinis impulſibus quatiat. Vocatur & columna conſpicatus humor rigens, ipſe ſe ſuſtinet,ab eodem & in longam veluti fiſtulam nubes aquā trahit,nec minus ſingula quæ illi obiiciuntur: vnde Lucretius, Nam fit vt interdum tantum demiſſa columna. In mare de cœlo deſcēdat, quā freta circum,Herueſcunt grauiter ſpirātibus vndiq; flabris. Et quæcunque in eo quum ſint depreſa tumultu, Nauigia in ſummum veniunt vexata periclum: & hæc ferè omnia pericula venti erupti de nubibus producunt,quibus armamenta rapiuntur & totę naues plerunq; in ſublime tolluntur: & quāquam nihil moleſtius in mari ventis turbinibúsve ac procellis huiuſmodi ſit,nec maiore hominum ingenio vlla ſui parte nauigatio adiuta ꝗ remis veliſq;, tamen hæc omnia pariter eodē impellētia vnus & paruulus admodū piſciculus aſſuetus petris,Echinus appellatus,tenet,in ſe ſolus elementorū atq; hominū vim recōdens:nullo quidē actu, nullo conamine,ſed natura ipſa:& ruant vēti licet,ſęuiant procellę,imperat tamen furori,tātasq; vires compeſcit,vt cogat ſtare nauigia:quorū non vincula,non anchorę pōdere irreuocabili iactę iuuāt,infrenat impetus,ac domat nullo ſuo labore:nō recurrēdo, aut alio modo ꝗ carinis adhęrēdo, & vtroq; ſeſe latere colligēte retinēdo:quod etſi ſcriptis illuſtribus inſitū inuenio, tamē incredibiliū videri poſſet,ſi de oceano indico fortaſſis aut ſchytico ſolū ſcriptū eſſet,& non potius in noſtro mari monſtrum hoc Romanis imperatoribus accidiſſet: hoc enim inhęrēte, plenā ventis ſtetiſſe nauē,portantem nuncios Peliandro vt caſtrarētur nobiles pueri.

Hic tenuiſſe fertur Actiaco mari prætoriam nauim Antonii, properantis circuire & exhortari ſuos, donec trãſiret in aliam, ideóq; cæſariana claſſis impetu maiore protinus venit. Tenuit & Caii principis Aſtaira Antium renauigãtis, ſed non longa fuit illius moræ admiratio. Animaduerſa enim è veſtigio moræ cauſa, quòd tota claſſe prodeũte quinqueremis vna ac ſola non proficeret, immo velut in anchoris ſtaret, neque prorſus loco moueretur, è naui protinus exilientibus qui id quęrerẽt, circa nauim inuenere adhærentẽ gubernaculo, oſtenderuntq; Caio indignanti mirantiq; hoc fuiſſe quod quadringentorum remigum obſequium nauigio adhærens contra ſe tenuiſſet. In nauigium receptum piſciculum qui tunc videre, eum limaci magnæ ſimilem eſſe dixere, indici maris conchæ ſimili potentia, labiis ſuis nauium dorſa fixerũt, quarum quietus ac tenuis leuisq; tactus plus dicitur retinere quàm exagitata poſſint elementa cõplere: ſtat enim pigra ratis tumentibus alata velis, & curſum nõ habet cui vẽtus arridet: ſine anchoris figitur, ſine rudentibus alligatur, & tam parua animalia plus reſiſtunt quàm tot auxilia proſperitatis impellant: ita quum ſubiecta vnda præcipitet curſum, ſupra maris tergum nauigium cogitur ſtare infixum, miroq; modo natantia inconcuſſe tenentur, dum vnda innumeris motibus rapiatur. Sed vt dicamus aliam piſcis naturam, Forte nautæ prædictarũ nauium tactu torpedinis ſegniſſimæ torpuerunt, à qua tantũ inſigentiũ dextrę pergrauantur, vt per haſtam qua fuerit vulnerata ita manum percutientis inficiat, vt viuæ ſubſtãtiæ pars ſine ſenſu aliquo immobilis obſtupeſcat. Tradũt alii, quod incredibile videri poteſt, tardius ire nauigia, teſtudinis pedem dextrũ vehẽtia. Ferunt & alterum mõſtri genus, haud minus incredibile, eſſe circa idem mare indicum auẽ inaudita magnitudine quampiã, noſtri Rocum vocãt, cuius pennæ longitudine ſunt paſſuum decem, neq; tantæ magnitudini vires deeſſe. Elephantum enim eſuriens quũ ceperit & aliquãdiu per aërem volitando tulerit, in terram iacit, quo caſu peremptum depaſcitur: nec elephantũ ſolum, ſed tota inſuper roſtro prehenſa nauigia ſecum tulit in nubila, & pendentes per inane miſeros nauigantes volatu ipſo terribili delet, ac morte conſumit.

Aſtrologia nautica ſecundum ſolis, lunæ ſiderumq; obſeruationem, Cap. VIII.

EXacta ventorum ratione, tranſire conuenit ad alia tempeſtatum prognoſtica: & quoniam claſſem ipſam concuti proteríque ventorum præliis, & nautarum imperitia ſæpenumero compertum eſt, impræſentiarum opportuna, tum belli, tum nauigationis tempora deſcribentes, futuri motus ventorum, & imbrium tempeſtatúmque præſagia diligentiſſime perquiſita trademus. Et primùm à ſole & luna cæteríſque ſideribus: hinc enim vt poëta inquit doctiſſimus, tempeſtates dubio prædiſcere cælo Poſſumus, & quando infidum remis impellere marmor Cõueniat, quãdo armatas deducere claſſes, Aut tempeſtiuam ſyluis euertere pinum. Sol itaque quem Iouis oculum appellauit antiquitas purus oriens & non feruens, ſerenum diem nunciat: idem quum ante eius exortum nubes rubeſcunt, ventum: quòd ſi nigræ rubentibus interuenerint, pluuias: ſi ante exortum nubes quoque conglobabuntur, hyemem aſperam denunciabunt: ſi ab ortu repellentur,

& ad

& ad occaſum abibunt,ſerenitatem:ſi ante ortum radii ſe oſtendent, aquam & ventum prænunciant:ſi nubes ſolem circũduxerint,quanto minus luminis relinquũt, tãto turbidior tẽpeſtas erit : ſin exortu ſpargentur, partim ad Auſtrũ, partim ad Aquilonẽ,pura quanquam circa eũ ſerenitas ſit , pluuiã tamen ventóſque ſignificabunt:cum Oriente radii nõ illuſtres imminebunt,quàmuis circundati nube non ſint,pluuiã portẽdunt : ſi Oriẽs cingetur orbe totuſq; defluxerit ęqualiter,ſerenitatem dabit:ſi verò partim ſe aperit,ex qua parte is ſe aperit expectetur ventus:ſi verò duplex orbis fuerit,atrox tẽpeſtas inuadet. Porrò ſi circa Occidentem rubeſcent nubes,ſerenitatem futuri diei ſpõdent:ſi cæruleum vultũ induent, pluuiam denunciant:ſi igneum,Euros. Itidẽ ſi maculæ rutilo interuenerint, venti nymbiq; non deerunt:item ſi circa eũdum occidẽtem cãdidus circulus erit,noctis leuem tempeſtatem:ſi nebula,vehemẽtiorem:ſi autem circulus fuerit,ex qua regione is eruperit,ventum magnum . Soli proxima ſunt & lunæ præſagia:nam ſi ſplendens exorta puro nitore effulſerit, ſerenitatem:ſi rubicunda,ventos:ſi nigra,pluuias portendere creditur:ſi ante quartam nõ apparuerit,Fauonio flante,toto hyemale erit mẽſe: ſi ſextadecima vehementius flammea apparuerit,aſperas tempeſtates præſagiet:ſi in ortu quarto quem Aegyptus & multi maximè obſeruãt,ꝙ is certiſſimus auctor futuri tẽporis eſt.

Pura nec obtuſis per cælum cornibus ibit,
Totus & ille dies,& qui naſcentur ab illo
Exactum ad menſem pluuia ventiſq; carebunt,
Votáque ſeruati ſoluent in littore nautæ,

Vt Maro inquit:ſi plenilunio per dimidium pura erit,dies ſerenos ſignificabit: ſi rutila,ventos:nigreſcens,imbres:ſi caligo nubis orbem incluſerit,ventos:quà ſe ruperit ſi gemini orbes cinxerint,maiorem tempeſtatem,& magis,ſi tres erũt nigri,aut interrupti,aut diſtracti:ſi plena circa ſe habebit orbẽ, ex qua parte is maximè ſplẽdebit,ex ea ventũ oſtendet.Interlunii autẽ tempus diram nauigãtibus peſtem non ſolùm ratione, ſed vſu & experientia rerum magiſtra cõprobat.Tertio loco ſtellarum obſeruationem eſſe oportet . Hæ quũ diſcurrere interdũ videntur,venti protinus ſequũtur.Quũ ſereno cælo fulgent, pluuię erũt atrociſſimę:quum repente Siderum ſplendor hebetatur,neq; nubilo neq; caligine,graues denunciantur tempeſtates:ſi volitare plures ſtellæ videbũtur,quò feruntur albeſcentes,ventos ex his partibus nunciant:ſi in pluribus partibus fiet, incõſtantes ventos effundent.Sic reliquorũ quoq; Siderum propria eſt quibuſq; vis,& ad ſuã cuiq; naturã fertilis,nec meãtium modo diſcurrẽtiumq;,ſed multorũ etiã adhærentium cælo,quotiẽs errãtiũ acceſſu impulſa,aut cõiectu radiorũ extimulata ſunt, qualiter in ſuculis ſẽtimus accidere,quas Græci ob id pluuio nomine ὑάδας appellant .Et ſolis lunæq; ac ſiderũ obſeruationem diximus. Nunc de his quæ ex paſſionibus elementorum fiunt, aut ex ipſis originem ſumentibus, proſequamur . In his enim non dubia futuri motus præſagia ſunt, quumin ipſis initia iam cernãtur,à quibus cauſarũ principia ſumunt. Nubes cùm in montium cacuminibus conſident,hyemabit:ſi cacumina pura fient,diſſerenabit tonitrua.Ex his vt matutina ventum ſignificat,ſic imbrem meridia-

na. Nebulæ è montibus deſcendentes, aut cęlo cadentes, vel in vallibus ſedētes, ſerenitatem promittunt. Arcus quum ſunt duplices, pluuiam denunciant: ſimplex verò arcus non eaſdem vndecũq; apparuerit minas affert: à meridie enim ortus, magnam vim aquarum vehet, quę vinci non poterunt vehemētiſſimo ſole, tantũ eſt illis virium: ſi circa occaſum refulſerit, tonabit, & leuiter impluet: ſi ab ortu circáue ſurrexerint, ſerena ꝓmittet. Quum æſtate vehementius tonuerit quàm fulſerit, ventos ex ea parte denunciat: econtrà ſi minus tonuerit, imbrē. Quum ex omnibus quatuor cæli partibus fulgurauerit, ventũ & imbrem ex his regionibus demõſtrabit: cũ ab Aquilone tantũ, in poſterum diē aquam: cùm à Septentrione tãtum eũ ventũ: quum ab Auſtro, Coro, vel Fauonio, nocte ſerena fulgurauerit, ventum imbrémque ex his regionibus fore indicat. His terreni etiam ignes proximi ſignificant: pallidi nanque murmurantesq́;, tempeſtatum nuncii ſentiuntur & pluuiæ. In lucernis fungi ſi flexuoſê volitet flamma, ventum quoque deſignant: vel quum cinis in foco concreſcit, & quum carbo vehemēter perlucet. Eſt ſua etiam aquarum ſignificatio. Maris nanq; ipſius tranquillus ſonitus, ſpumęve diſperſę aut aquę bullantes, plurium dierum hyemem portendunt,

Atque etiam ventos præmonſtrant ſæpe futuros
Inflatum mare quum ſubitò, poſitumq́; tumeſcit,
Saxaq́; caua ſalis niueo ſpumata liquore
Triſtificas certant Neptuno reddere voces.
Aut denſus ſtridor cùm celſo è vertice montis
Ortus adaugeſcit ſcopulorum ſæpe receſſus.

Ex animalibus porrò terreſtribus, & marinis belluis, diuerſisq; volucribus reliqua plurima ſuperſunt prognoſtica, tempeſtatumq́; præſagia, quę apud Tranquillum, Varronem, Nigidium, Aratum, Lucanum, & vatem omnium clariſſimum Maronem, in Georgic. qui ſcire volet, abſoluta diligenter inueniet.

Remedia periculo affectis. Cap. IX.

ADdamus autem & remedia periculo affectis. Mare motũ olei aſperſione ſedatur: & ob id nantes ore ſpargere tradũt, quoniam mitiget naturam eius aſperam tranquillumq́; reddat. Si longa ſit nauigatio, abſinthium potum nauſeas arcet. Quia verò nauigãtes dulcis aquę defectu ſæpe laborant, hæc quoque ſubſidia demõſtrabimus. Expaſſa circa nauē vellera madeſcunt accepto maris halitu, quibus dulcis humor exprimitur. Itē remiſſæ reticulis concauæ cęra pilę, vel vaſa inania obturata, dulcem intra ſe colligunt humorem. Aqua quoque marina, argilla colata dulceſcit.

Quid agendum antequam curſus in hoſtes dirigantur. Cap. X.

ABſolutis rebus nauigationi neceſſariis, ex reliquo antequam curſus in hoſtes dirigantur, in portu exerceri conuenit nauali pręlio dimicaturos, & in trãquillo mari aſſueſcere flectere gubernacula, remos trahere, ferreas manus, & vncos, aſſeres, bipennes falcéſque pręacutas prępare, diſpoſitóſque per tabulata milites pendente gradu & labenti veſtigio ſtare, vt quod in ſimulata pugna didicerint, in vero certamine haudquaquàm perhorre

perhorreſcăt.Ipſius etiam certaminis ratio eſt, eminus conſtitutos appetere ſagittis accedere auſos,priuſquàm faciăt cogere pati, & cum ipſis nauigiis mergere:deſiliendo item in naues gladiis interficere, aut concurrentibus nauibus cum nauigiis capere. Pugnatorum etiam numerus ſingulis nauibus imponendus pro copia nauium & militum exiſtimatione augeri & minui poteſt. Quũ autem ignota regio plerunque petenda,non tamen incertũ vagari oportet,ſed locorum portuúmq; oportunitatem exquirere,vt latẽtibus ſcopolis inuia queque ac ſicca vitẽtur.

Quid ſi claſſis claſſi obijciatur. *Cap.* XI.

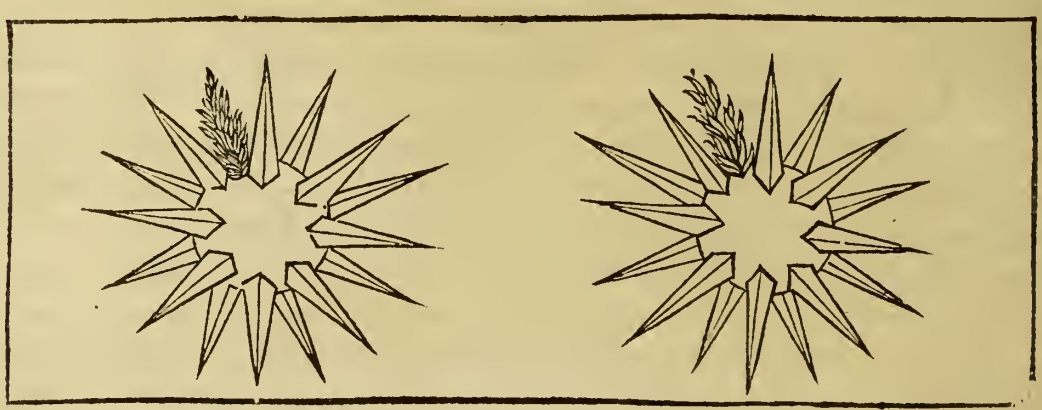
QVòd ſi hoſtes claſſem tenent,inuenta calliditate Græcorum nauium hoſtilium compendioſa expugnatio eſt,Ignem græcũ appellant confectionem quandam bullitionẽmque ſaligni carbonis, ſalis,ardentis aquę,vitis, ſulphuris,picis, thuriſq; cum mollis Aethiopũ lanæ filo & camphora,quę dictu mirabile ſola ardet in aqua materiem omnem adurentẽ. Callimachus architectus ab Helepoli fugiẽs id Romanos docuit primùm, & eo ſanè Imperatores multi poſtea in hoſtes vſi ſunt. Tẽpore enim Leonis imperatoris quum orientales populi contra ciuitatem Cõſtantinopolim nauigaſſent in dromonibus mille octingẽtis,Imperator igniferis nauibus cõtra eos directis,hoc ignis genere omnes abſumpſit.Idem paulò pòſt cccc.hoſtium naues itémque cccl.eodem igne cõfecit.Sunt qui alio igne,& quidem miſſili, huicq; perſimili,ſed vehementius vrẽte vtătur,his additis,liquenti vernice ac librario oleo,petroleo,terebentina,aceto quàm acri,cõfectis,cõpreſſis, ad ſolémque deſiccatis, ac poſtea ſtuppa inuolutis cum acutis ferris imminẽtibus glomeris inſtar funiculo cõtexti,quæ omnia denique ſint,vno foramine prætermiſſo,colophonia & ſulphure in ſequentem modum oblita.Eiuſmodi etiam ignẽ ſed thedis inhærentem hoſtium claſſibus obiiciunt alii. Lucanus,

Quam pelago diuerſa lues,nam pinguibus ignis
Affixus thedis,& tecto ſulphure viuax
Spargitur,ac faciles prębent alimenta carinæ,
Nunc pice,nunc liquida rapuere incendia cæra,
Nec flammas ſuperant vndæ,ſparſiſq; per ęquor
Iam ratibus,fragmenta ferus ſibi vendicat ignis.
Idem de eodem alibi, piceo iubet vnguine tinctas
Lampadas immitti inunctis in bella carinis,
Nec piger ignis erat per ſtuppea vincula,pérque
Manantes cæra tabulas,& tempore eodem
Tranſtraq; nautarum ſummiq; arſere Cheruci,
Iam propè ſemuſtæ merguntur in ęquore claſſes,
Iámque hoſtes & tela natant,nec puppibus ignis
Incubuit ſolis,ſed quę vicina fuere
Tecta mari,longis rapuere vaporibus ignem.

Verùm ne ignis abeſſe poſſit,lapide Pyrite excutiatur,qui chalybe,aut aliquo lapide ictus ſcintillam ędet,quę excepta ſulphure, aut foliis, aut linteo pauliſper

ſper ambuſto,ſulphurea materia illico reddit flammã . Sunt aliis gentibus ſua circa hęc inuenta.Nam aliquãdo fiunt etiam igniaria ex moro,lauro, hedera, quę exploratorum vſus in caſtris,paſtorumq́ reperit.Et quoniam ad excutiendum ignem nõ ſemper lapidis ſilicis occaſio eſt,teritur ergo lignũ ligno,ignéq́ concipit attritu, excipiente materia aridi fomitis fungi : ſed nihil hedera præſtantius quę teritur lauro laurúmque terit,ignem ſcintillis excutiendo.Ignẽ in annum quoq́ aſſeruare ferula Prometheus reperit : de hac proinde Martialis,

Inuiſæ nimium pueris gratęq́ magiſtris
Clara Prometheo munere ligna ſumus.

Probatur ſummopere in aquis & illud Hannibalis inuentum . Nam quum Pruſias terreſtri bello ab Eumene victus prælium in mare trãſtuliſſet, Hãnibal nouæ cõmento auctor victoriæ fuit. Quippe omne ſerpẽtũ genus in fictiles lagenas coiici iuſſit,medióque prælio in naues hoſtium mitti,id primùm Ponticis ridiculum viſum eſt,fictilibus dimicare qui ferro nequeãt:verùm vbi ſerpẽtibus cœpere naues oppleri, ancipiti periculo cirunuenti hoſti victoriam ceſſerunt.Saponem alii nigrum oleo vel amurca permixtum fictilibus ſimili modo deiiciunt,quo aduerſę partis tabulata lubrica fiant, quiq́ pugnant nullo pacto poſſint luctando cõſiſtere.Si quis autẽ & illud experiri velit, habemus in exẽplis lectos agilitate iuuenes enatantes ſub aquis,quum proximi hoſtiũ nauibus hæſiſſent,carinas terebra perforaſſe.

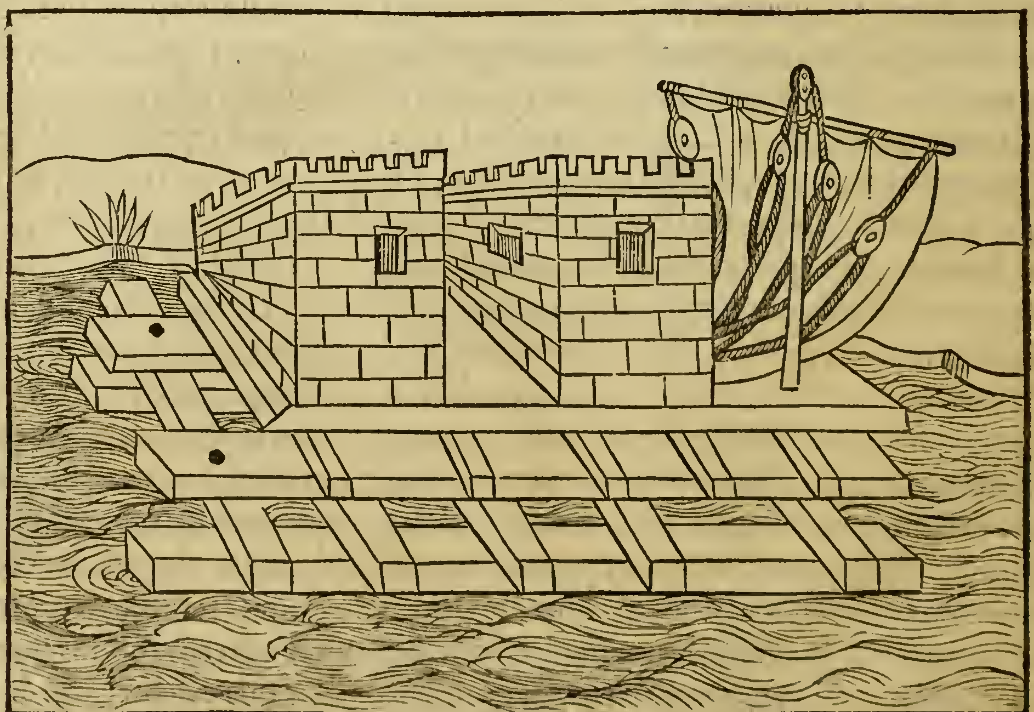
Fluminum tranſitus ex inuentis memoratu dignis. *Cap.* XII.

Annectẽdum & illud arbitror,vt ſi aduerſo flumine ab hoſte præcludamur,quẽadmodum libero tranſitu poſſimus vti,& id ex geſtis docebimus priorũ exempla tradentes. Alexandro Indiam vaſtante quũ Porus ei occurriſſet,caſtra inter vtranq́ ripã Idaſpis fluminis diſpoſita ſunt:latus hic erat ſtadiis quatuor,altus vadis nunquam repertis. Alexãder Attalum quendam ſibi ſimilimum caſtra ſeruare iuſſit , regiis veſtibus indutum,ipſe cũ parte equitatus aliquantùm progreſſus,dũ denſa caligo diem ſubtexiſſet,in vlteriorem ripã tranſuectus ancipiti prælio diu fatigatus eſt, donec pedibus elephãtorum ſecuribus ſuccisis, agmina perturbata ſunt.Cęſar haud diſſimili ratione vſus eſt. Nã quũ flumine ab hoſte impediretur è regione illis caſtra

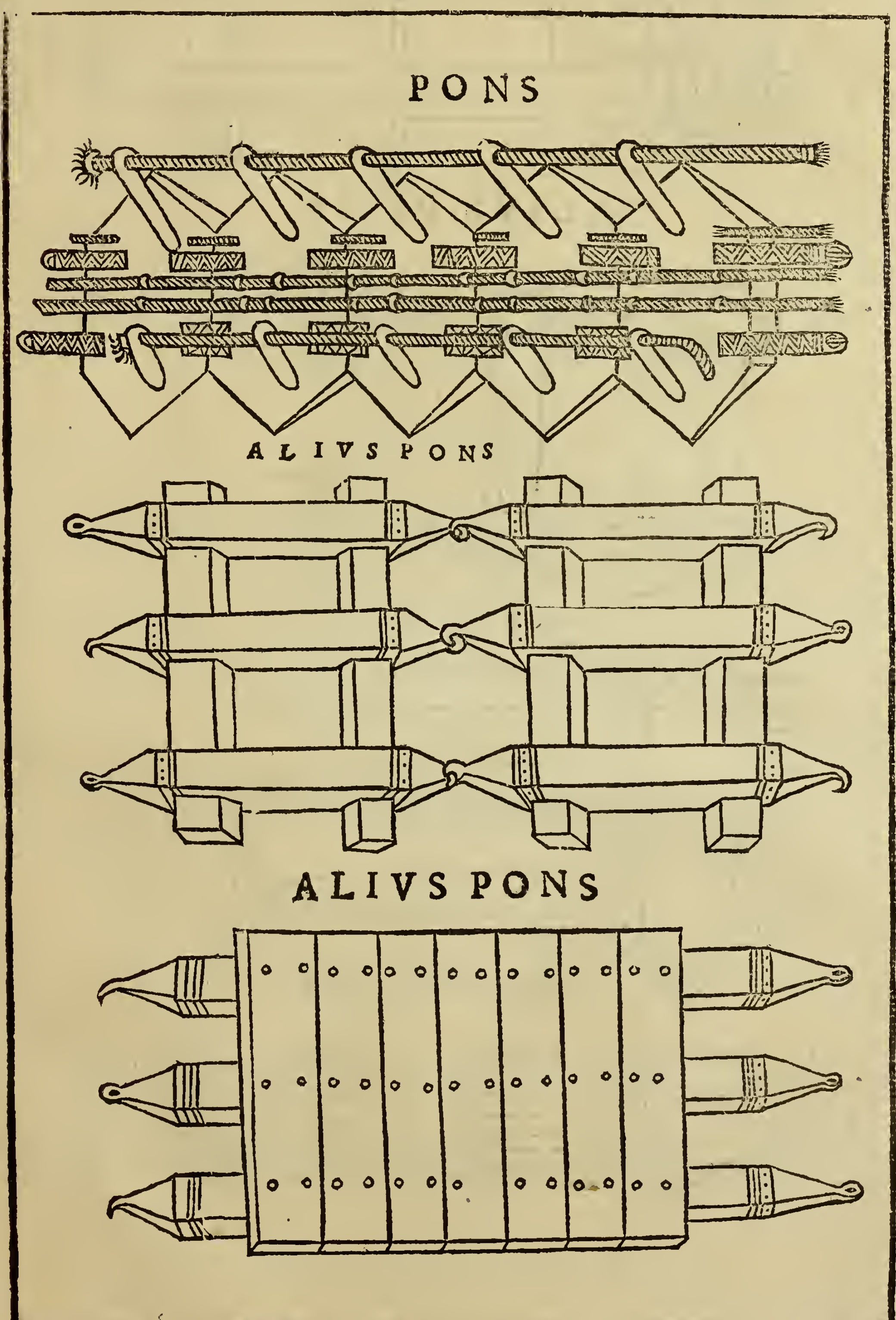
caſtra ponentibus,nactus vnum ex pontibus quos illi reſciderant,ſylueſtri loco ſubſtitit.Poſtero die omnes copias longo agmine præmittens,ipſe cum duabus legionibus parumper moram trahens,ponteque refecto,legiones traduxit,loco idoneo caſtris delecto,reliquas copias reuocauit. Labienus,vnus ex ducibus eius noctu oportunitatē quæſiuit:is quum hoſtes aduerſo flumine Sequanæ conſediſſent tranſitum prohibentes, nactus aliquātas naues ſingulas gubernātibus tradidit.Lintres etiam conquiſiuit, quas magno ſonitu remorum in eandē partem miſit: hoſtes ſuſpicati Romanos tribus locis tranſire,ipſi quoq; in tres partes ſuas copias diuiſerunt. Labienus ad naues contendens tres legiones traduxit,acie inſtructa,quum copiarū hoſtilium partem diſſipaſſet reliquę fugā arripuere.Fit pons aliquando,vbi hoſtis nō vrget, pluribus nauibus tabulato conſtratis.Plurimi interdum equi flumini opponuntur,aquarū impetum exceptu ri, quo cætera turba molli vado,& tuto,ac ſtabili greſſu traiiciatur, vt per Cæſarem in Rubiconis noſtri tranſitū fieri contigit. Geminæ nonnunquàm equitum acies delectis prægrandibus equis,ordine,& intercapedine quadam ſua ſeiunctæ currenti aquę obiiciuntur, ac inter vtraque impediti expeditiq; milites tranſeunt:ſuperioris nanque beneficio,currentis impetus aquæ,visq; perfringitur: inferior ſi qui forte deciderunt,mox raptat & tranſuehit. Idem Cæſar quū Liger ſibi traiiciendus eſſet,vado per equites inuento, vt brachia tātum & humeri ad ſuſtinenda arma liberi ab aqua eſſe poſſent, equitatu ſic diſpoſito, qui fluminis vim perſtringeret,incolumem exercitū duxit. Cælius auctor eſt, Magonem cum equitatu & hiſpanis peditibus flumen extēplo trāſnataſſe, ipſum Hannibalem per ſuperiora Padi vada exercitum traduxiſſe, elephantis in ordinem ad ſuſtinēdum impetum fluminis oppoſitis, quod periti amnis eius vix fecerunt.Quòd ſi altior vnda vtrinque militem reſpuat,foſſis plurimis ac diuerticulis minuēda eſt,ſicut Cæſar in tranſitu Licoris, ne quid repetitis audeat vndis,Spargitur in ſulcos, & fiſſo gurgite riuus, Dat pœnas maioris aquæ, vt Lucanus inquit.Cyrus potentiſſimus Perſarū rex Babylona oppuguaturus, Gangem fluuium adeò grandem, vt vbi minus occupet, latitudine. viii.m. paſſuum pateat:vbi immodicum ſiue plurimum,ſtadiorum. c.altitudine verò ea vt nuſquàm minus viginti paſſuum reperiatur, ſic leui licet cauſa permeabilem fecit. Nam quum vnum ex regiis equis candore atque forma præcipuum à vorticibus vndarum circumagi atq; abſumi cum equite vnà cerneret,aiunt ira percitum iuraſſe ſe adeò illum extenuaturum,vt mulierum greſſibus vadoſum redderet:nec dictis defuit,nam totis in hoc expoſitis copiis,tam diu operi huic incubuit & aſſedit,donec cētum octoginta cuniculis diuiſum alueum in. ccclx. riuulos diſpergeret,& ſiccum in diuerſum fluentibus aquis relinqueret. Simili ſane opere perdoctis foſſoribus,etiam Euphratem inter cæteros fluuios memoratu plurimo,tum veterum literis,tum inundationibus ſuis celeberrimū & longe validiſſimum, Babylonem quōdam Chaldeę caput petētem,Mediamq; permeantem deriuauit, ac ſic meabilibus vadis ſiccum partibus aluei patentibus interfecit, cœpitq; vrbem quā ab humano opere extrui,vel humana virtute deſtrui poſſe, penè apud mortales incredibile erat. Sapor Perſarum & ſuo in his

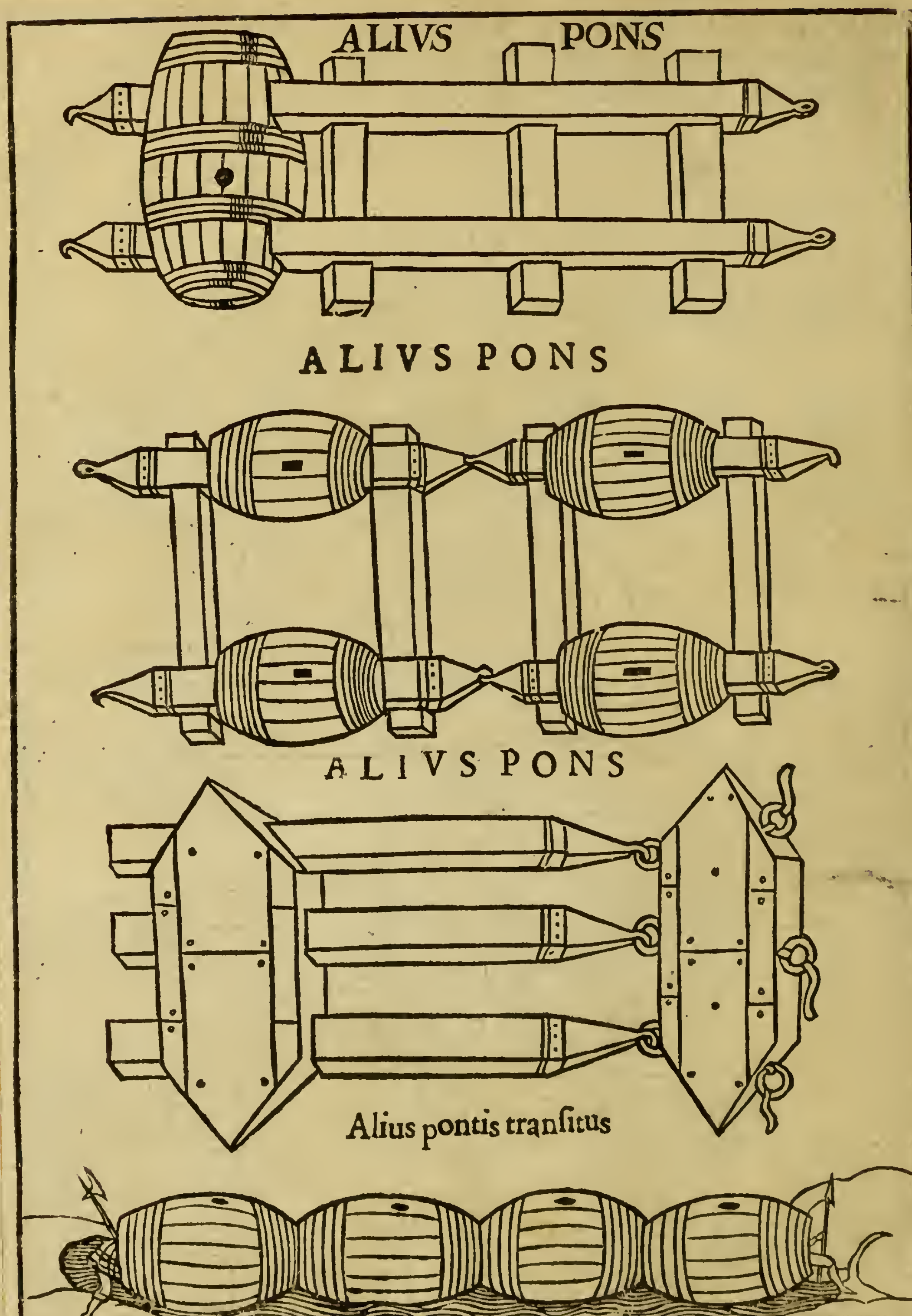
ingenio vſus eſt. Nam quum Nicomediam quę Niſibis dicta eſſet obſideret,& flumine præpeditus,& plurima molimina ponens eam obtinere non poſſet,tandem impetum Mygdonii fluminis, per mediam ciuitatem properantis à longe retinuit, vtraſq; ripas eius faciens excelſiores, vt aqua in ſe collecta concreſceret:quũq; cœpiſſent ripæ ſublimes impleri, ſubitò auferentes quas fecerant cataractas,dimiſerunt impetũ fluminis contra murum,qui vehementis aquæ põdus non ferens cecidit aliamq; muri partem qua fluuius egrediebatur, cum ingenti ruina deponens,eadem aquæ moles perrupit.Sunt qui raptim cæſa materia rates fabricent, in quibus equi viriq; & alia onera traiiciantur, vt Cæſar & Xerxes auctore Lucan.maximè vſi ſunt,

Ergo,inquit,vbi nulla vado tenuit ſua pondera moles,
Tunc placuit cæſis innectere vincula ſyluis,
Roboraq; immenſis late rigare catenis.
Tales fama canit tumidum ſuper æquore Xerxem
Conſtruxiſſe vias,multis cum pontibus auſus,
Europam Aſiæ,Seſtonq; admouit Abydo,
Inceſſitq; fretum rapidi ſuper æquore ponti,
Non eurum zephyrumq; timens,cum vela ratesq;
In medium differret Athon,ſic ora profundi
Arctantur caſu nemorum,tunc aggere multo
Surgit opus,longæq; tremunt ſuper æquora turres.

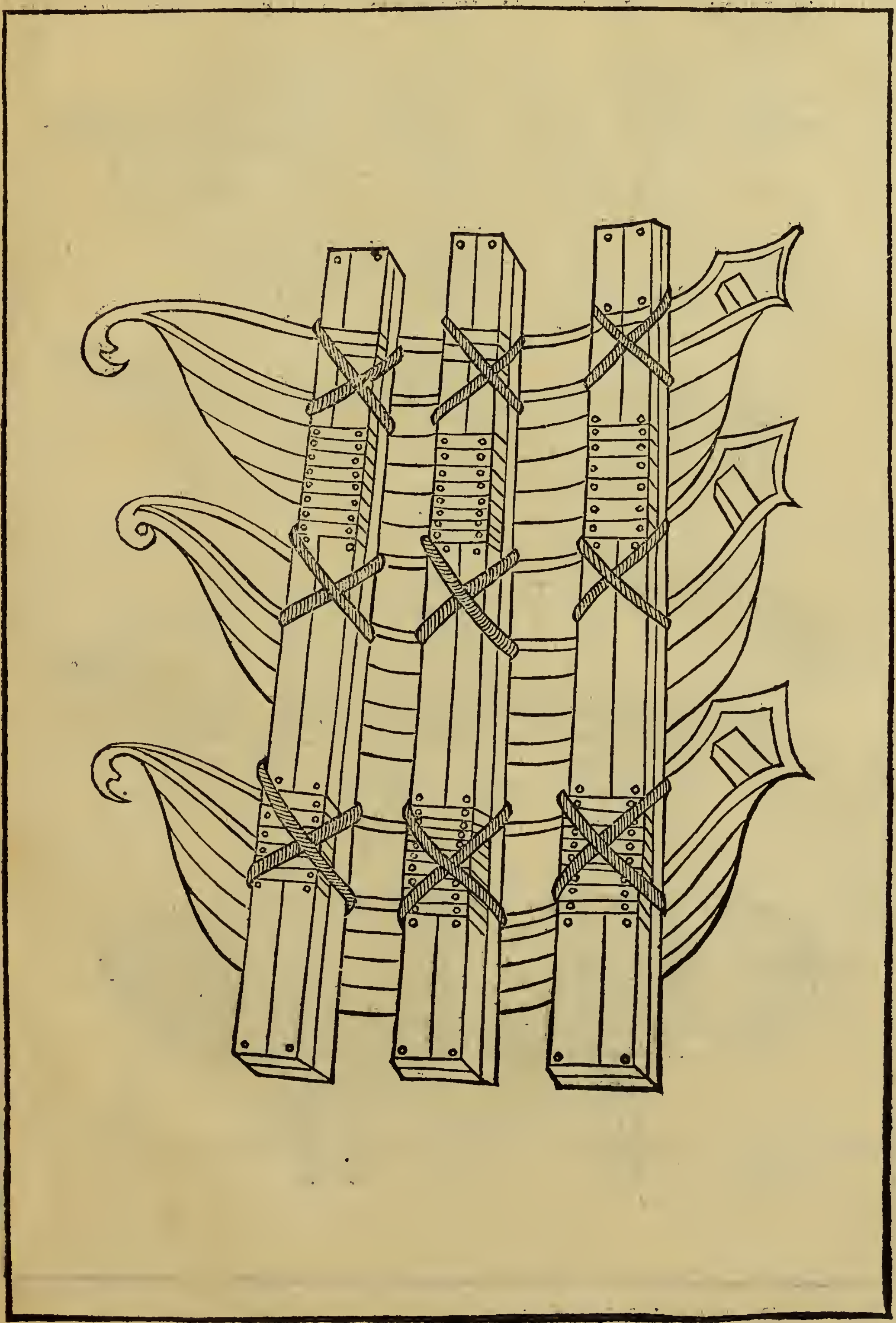

Sunt qui pontem diſiunctum iumentis vehibilem, commiſſuris ſuis & funibus annuliſque ferreis conſutilem, duplicatis tabulis quibuſq;, ac vacuis, & cõtra aquæ ingreſſum coniunctis glutino, in hanc formam conſtruant.

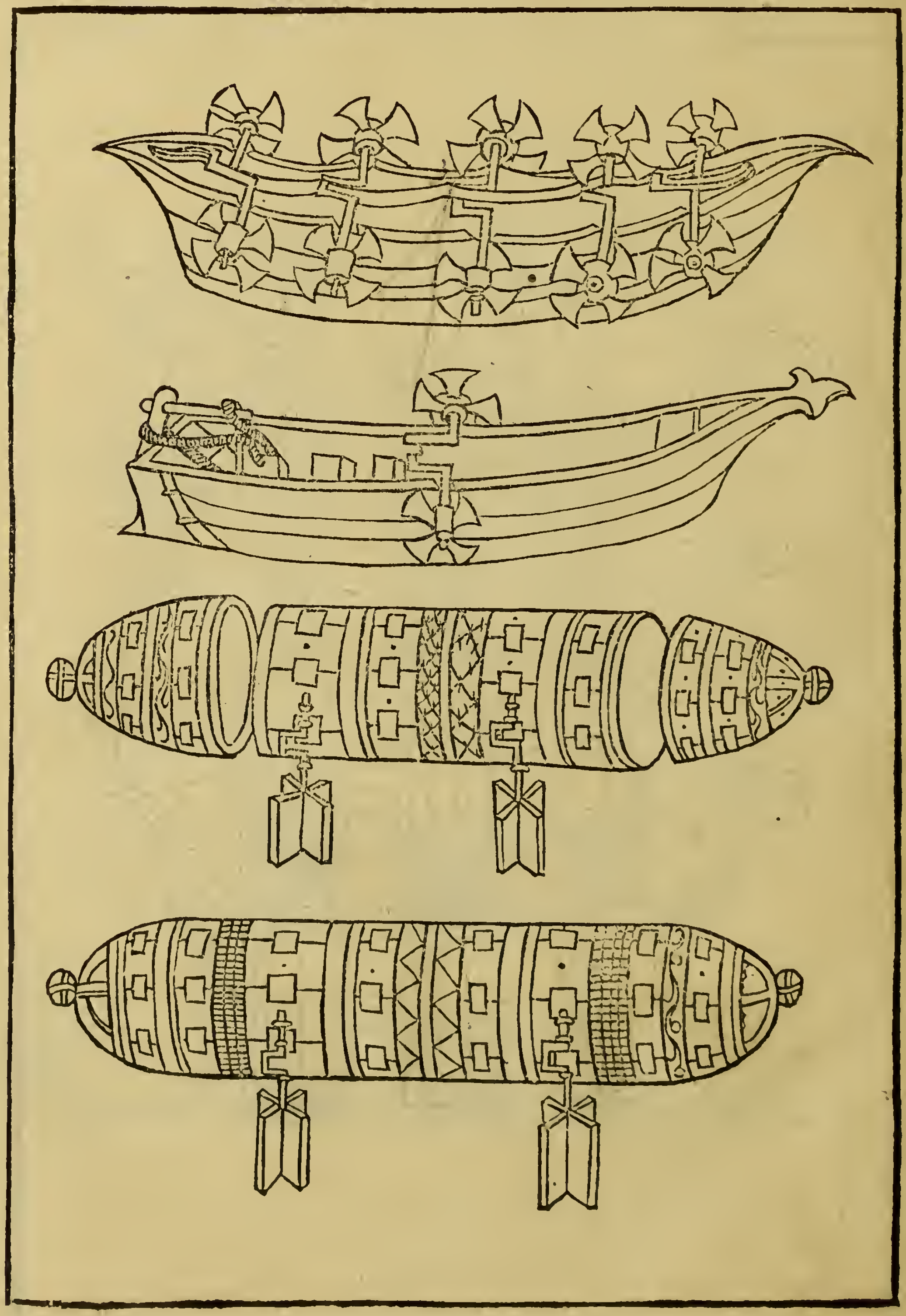

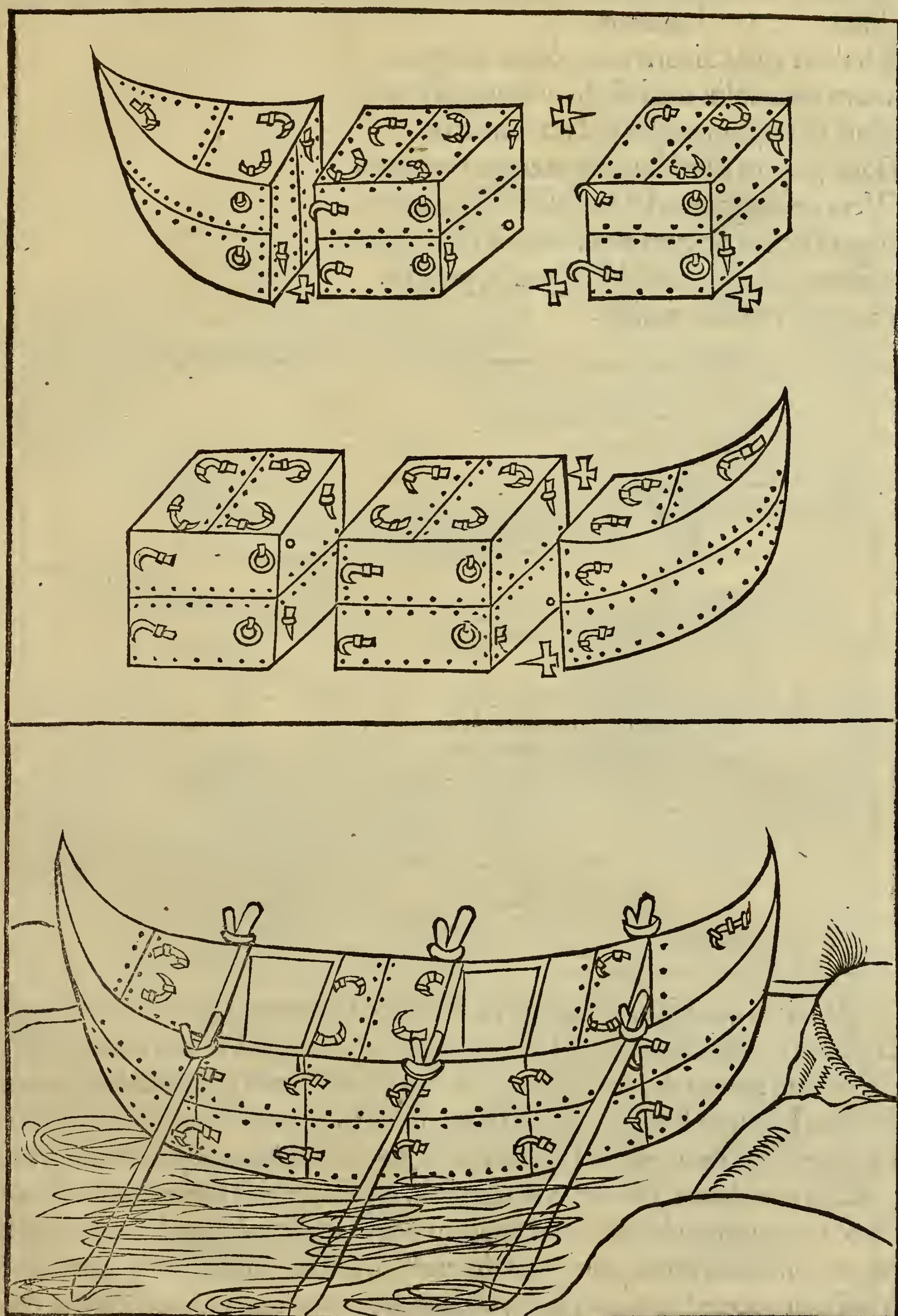

ALIVS PONS
ALIVS PONS
ALIVS PONS
Alius pontis tranſitus

Apud alios inuẽtum hoc etiam extat, vt monoxylos ex ſingulis trabibus excauatos, pro genere ligni & ſubtilitate leuiſſima, carpentis ſecum ferat exercitus, tabulatis pariter & clauis ferreis præparatis, vt ſublata omni mora, quum opus ſit, hoc põte conſtructo aduerſus hoſtes ſuperuenientes incurſus & inſidias facere poſſint.

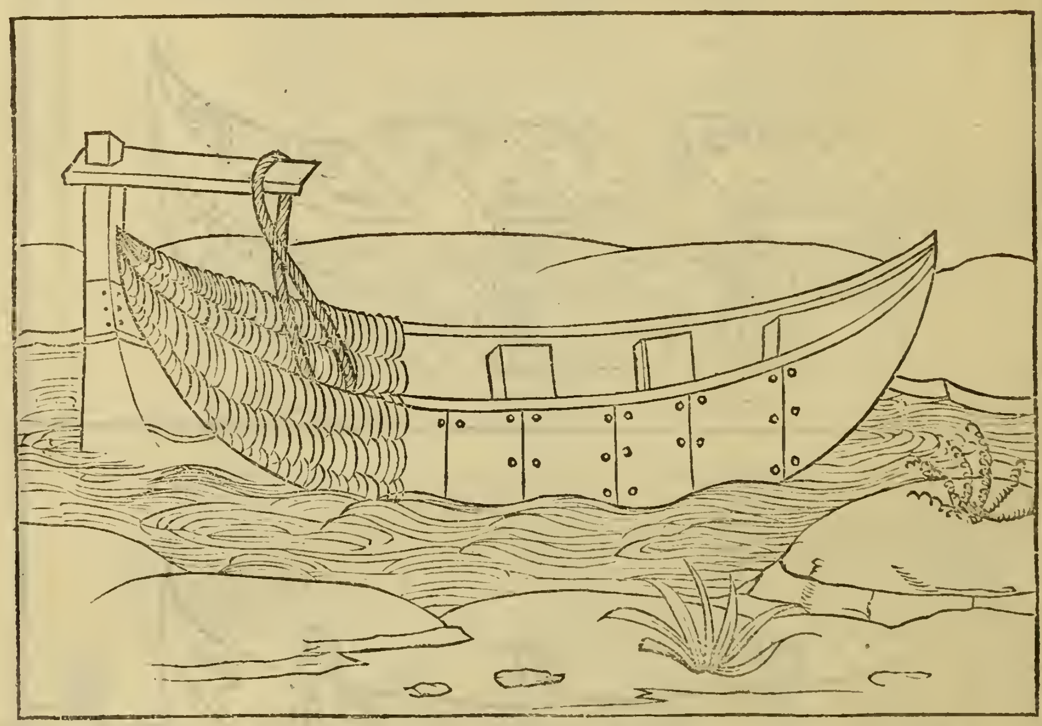
Sunt qui naues magnas in tres partes trium cymbarum inſtar diſiunctas, coniunctáſq; deinde, ac tela lini cera oblita tectas in hunc modum ſine remis flumina traiiciant, maioríque celeritate vecti quàm ſi duodecim remorum obſequio agerentur.

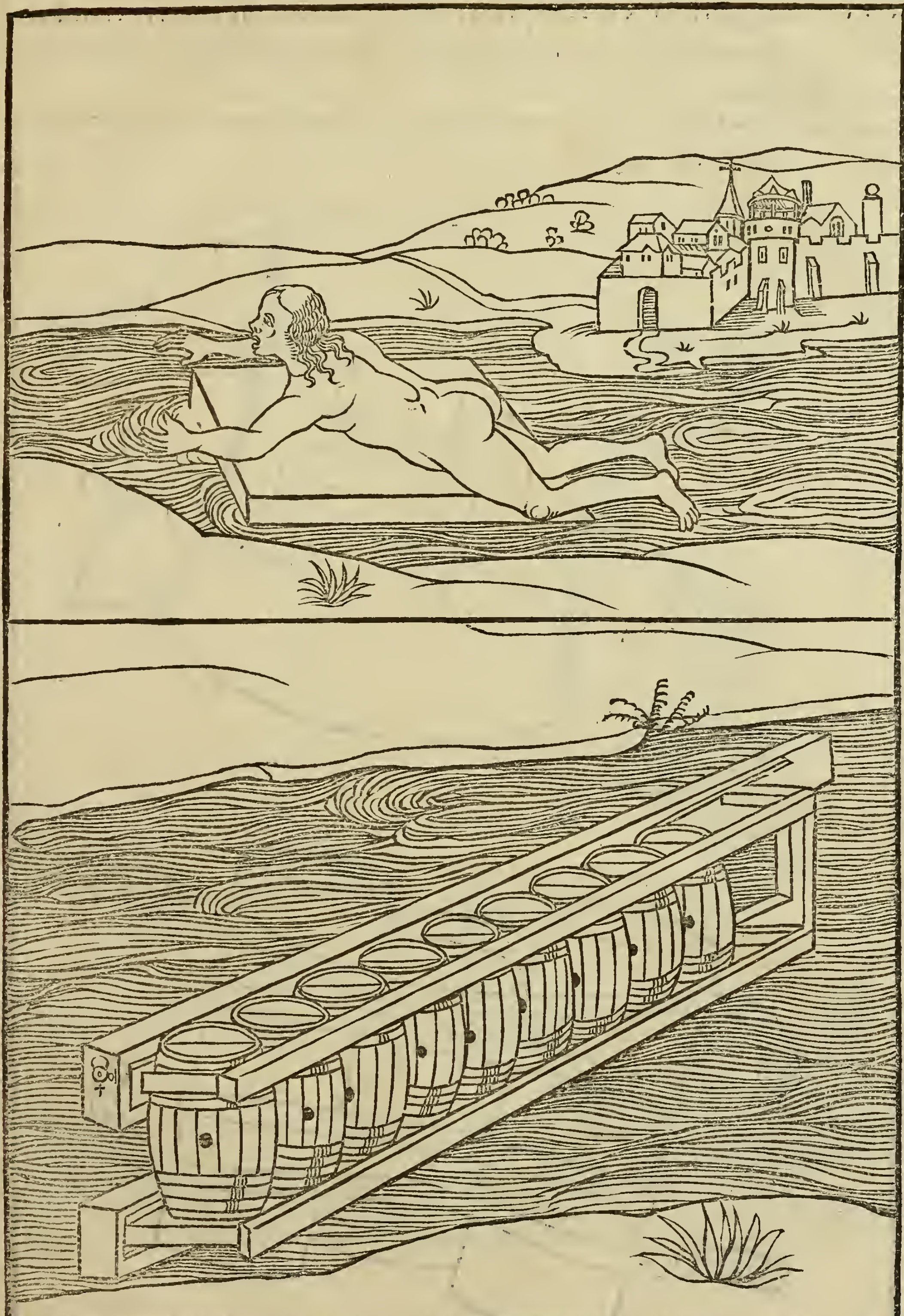

Nauiculas alii ſaligno vimine texunt bouiſq; corio tegunt, vt Cęſar in tranſitu Sicoris, Lucanus,

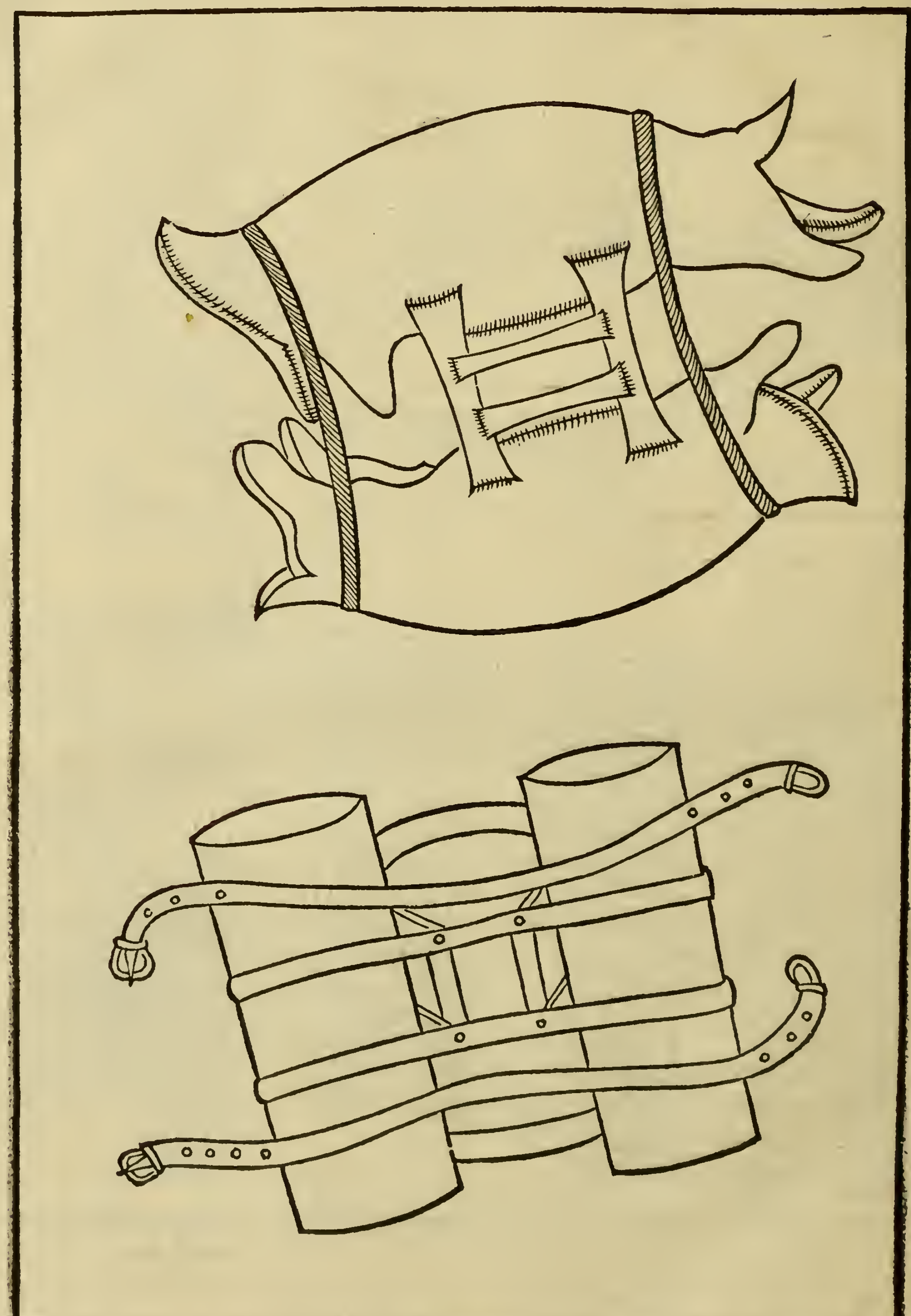
Vtq; habuit ripas Sicoris campóſque reliquit,
Primum cana ſalix madefacto vimine paruam
Texitur in puppim cæſos induta iuuencos
Vectoris patiens tumidum ſuperemicat amnem.
Sic Venetus ſtagnante Pado fuſóque Britannus
Nauigat oceano,ſic cum tenet omnia Nilus
Conſeritur bibula memphitis cymba papyro.
His ratibus traiecta manus.

Vada etiam pleriſq; caſus attulit,vt Henrico imperatori,qui fluminibus glaciali rigore conſtrictis, terram Lucianorum ingreſſus, eos nimia cæde proſtrauit,& terram eorum depopulatus eſt: verùm in caſu ſimili plerique decepti ſunt, vt Perſeus Philippi filius,congeſtis in vnum copiis,prædarũ ſpe ſolicitatis: tunc enim forte Danubius,qui & Hiſter, craſſa glacie ſuperſtratus pedeſtrem tranſitum facile patiebatur, cum toto & maximo ſimul agmine inextimabilis hominum & equorum multitudo ad tranſitum conflueret,mole ponderis & gradientium concuſſione concrepans glacialis cruſta diſſiliit, vniuerſumq; agmẽ quod diu ſuſtinuerat,mediis gurgitibus victa tandem et comminuta deſtituit,atq; eadem fragmentis præpedientibus ſuperducta ſubmerſit.Notãda in his parui animalis ſolertia eſt,obſeruatum quippe vulpem locis rigentibus ſolerti auditu aurem ad glaciem apponere, & coniectura craſſitudinem gelu perpendere: quare non niſi ad eius acceſſum reditúmque amnes frigore concretos lacúſque pleriq; tranſeunt.Subera quidam quàm lata pectori ſubnectunt,quidam dolia inania, inde leuitate vehiculi fiſi in flumen deſcendunt, faciliúſque placidéque deducti, tutò aduerſam pertingunt ripam.

Hiſpani verò, Aſchitæ, Arabes bubulis vtribus contabulatas crates ſuperimponunt, vectitatiq; hoc ratis genere prætereuntes infeſtant ſagittis venenatis, ſine vlla mole in vtres veſtimentis coniectis, ipſi cæteris ſuperpolitis incubantes flumen tranſnatauere.

Nec aliter,ſi Floro credimus, fiduciam oppidanis reſiſtendi nuncius quiſpiam fecit,docens aduentare Lucullum, qui,horribile dictu,per medias hoſtium naues vtre ſuſpenſus & pedibus iter gubernans,videntibus procul quaſi marina piſtrix euaſerat. Cæſar quoque,vt in cæteris,in hoc ſimili modo multorum opinionem ſuperauit: vtrem enim ex corio cõſutili follis inſtar inflatum traiiciendis amnibus habuit,eoq; vſus fertur,cruribus inſidẽtis velut gubernaculis dimiſſis curſum dirigentis:quòd ſi quis hoc fictum aut commentitium de Cęſare forte dictum putet,Suetonius Tranquillus,opulentiſſimus auctor ac teſtis eſt,Si flumina,inquit,morarentur,nando traiiciens,vel innixus inflatis vtribus,vt perſæpe nuncios de ſe præueniret:atque hic nos quoq; aſſerendi melius quod dicitur, quodq; ipſi vidimus gratia,minuemus laborẽ legentibus,ſubiiciendo picturam.

Qui terreſtres, quiq́; maritimi maximi exercitus. Cap. XIII

ILlud quoque nec erit inutile,nec præſenti materiæ incongruum, vt aliquorum qui in re militari claruerunt copiæ,vel numero, vel auxiliorum multitudine comparentur: & ſi à ſacris quæ mentiri,& neſciunt ac nequeunt,literis initiũ auſpicari voluerimus,vbi ſingulos dies regum omniũ illum regem & principem deum & dominum exercituum belligerare ſæpenumero,imò ſi dicere fas eſt,& ab religione noſtra non abhorret,& furere aliquãdo,& deſæuire legimus, inueniemus hebræę gentis numeroſitatem intantũ excreuiſſe,vt in exitu eiuſdem populi ex Aegypto ſexcenta milia hominum fuiſſe referantur bellicæ iuuentutis, vt omittamus gentẽ Idumęorũ ad populum Iſrahel minime pertinentẽ. Sub Ioſue numerũ fuiſſe armatorũ ſexcẽtatria milia & mille ſeptingentos proditum eſt.In expeditione autem Aſiana ſub Moyſe numerus filiorũ iſrahel per domos cognationũ ſuarũ & turmas diuiſi exercitus ſexcentatria milia quingenti quinquaginta iuuentus. Eſt autem omnis numerus iſrael M. milia & c.milia virorum educentiũ gladiũ. De Iuda autem ccclxx.milia bellatorũ: nam Leui & Beniamin non numerauerim eo ꝙ inuiti exequerẽtur regis imperiũ. Habuit etiam Aſa in exercitu ſuo portãtium ſcuta & haſtas,& de Iuda ccc.milia.Hos autem contra egreſſus eſt Zizara Aethiops in exercitu ſuo decies centena milia & currus trecentos ſecum afferens. Deniq; ſub iudicibus,ſub regibus tot milia variis bellis,diuerſo cælo, diuerſis deſtructa temporibus inueniuntur,vt pene non tot natura in lucẽ edidiſſet,quot bello ipſi confeciſſe & dicæarchi omniũ de interitu hominũ circũſcripto numero extinxiſſe videantur. Præter hanc Hebræorum infinitam pene multitudinem fuere Seſooſi Aegyptiorum regi pedeſtres copiæ milia hominum ſexcenta,equitum milia quatuor & viginti, currus bello apti octo milia & viginti cũ claſſe haud parua. Nec eſt quod quiſq̃ gentis huius miretur exercitus, quum olim numero hominum omnis fere orbis gentes Aegyptus ſuperarit. Oppida enim inſignia ciuitatesq; priſcis temporibus vltra decem & octo milia fuiſſe in Aegypto,libri ſacri continent. Ptolomęi Lagi tempore amplius tria milia. Vniuerſi autem populi numerum fuiſſe antiquitus ſeptiesdecies centena milia Diodorus teſtis eſt. In Gange,inſula eſt magnę amplitudinis gentẽ continens,vnã nomine Modroga linguam,circa quam ſiti ſunt nonnulli,cum oppido eiuſdẽ nominis magnifico Modros,quorum rex peditum quinquaginta milia,equitum iiii.milia,Elephantos quadringentos in armis habet. Validior deinde gens Andarę plurimis vicis,triginta oppidis,quæ muris turribusq́; muniuntur,regi præbet peditũ centum milia,equitũ duo milia,elephãtos mille. Omnium in India propè,nõ modo in hoc tractu potentiam claritatémq; antecedunt Tarſę,ampliſſima vrbe ditiſſimaq́; Balibotra, vnde quidam ipſam gentem Balibotros vocant, immo verò tractum vniuerſum à Gange. Hanc Tarſiam gentem,validiſſimam adeò fuiſſe percelebre eſt,vt gentis eius rex ſexcenta milia peditum,equitum xxiii.elephantorum ix.omnibus diebus ad ſtipendiũ habuiſſe memoretur. Incredibilia ſimiliter tradunt Alexandri Magni comites,in eo tractu Indiæ quẽ ſibi ſubegerant ſcripſerunt viii.oppidorum Indiam,tertiam partem terrarum omnium, multitudinẽm

tudinem

tudineq́ populorum innumeram. Quantus autem Gotticus in Romanos fuerit exercitus Claudio Quintilio Auguſto renitente, eorumq́ impetum retũdente,teſtis eſt eorum turba qui perierunt,quum tot capti reges,tot diuerſarum gentium nobiles fœminę,impletę barbaris ſeruis ſenibusq́ cultoribus romanæ prouinciæ vt nulla fuerit regio quæ gotticum ſeruum triũphali quodam ſeruitio non haberet.Huius etiam rei teſtis & index eſt Claudii ipſius Quintilii epiſtola ad Iunium Broccum Illyricum tuentem, in hunc modum conſcripta, Deleuimus cccxx milia Gottorũ,duo milia nauiũ merſimus,tecta ſunt flumina ſcutis, ſpathis & lanceolis omnia littora operiunt̃,cãpi oſſibus latent tecti,nullũ iter purũ eſt,ingens Carthago deſerta,tantũ mulierũ cepimus vt binas & ternas mulieres victor ſibi miles poſſit adiungere. Quid Cyrus?nõne,vt Xenophontis tradit hiſtoria,exercitũ omnẽ Babyloniæ coẽgit, in quo eqtum milia centũ & viginti ferũtur cõueniſſe,duo milia falcati currus,peditũ verò milia ſexcẽta?Ninus expeditionẽ in Bactrianos moturus,ex ſingulis gẽtibus electo ingẽti exercitu aduerſus eos ꝓfectus eſt,traditq́ Etheſias ſcriptor in exercitu eius ad ſepties decies centena milia peditũ fuiſſe,equitum milia ducẽta,currus verò falcatos paulominus decẽ milibus et ſexcẽtis. Bactrianorũ rege Zaorte,cõparato hominũ cccc miliũ valido exercitu,Nino in finibus occurrẽte,Semyramis Nini huius Aſſyriorum regis vxor gloriæ cupiditate flagrans,vt Diodorus non contemnendus auctor tradit,cum tredecies centenis milibus peditum,quingẽtis milibus equitum, centum milibus curruum in Indiam traiecit, Indóq́ illius regionis nobili flumine duarum milium nauium ponte conſtructo, qui militum numerus incredibilis nunc ſit forſan audiẽtibus,ſed haudquaquam impoſſibile videtur,Aſię magnitudinem multitudinẽmq́ in ea nationum animo aduertenti.Nam ſi quis Darii aduerſus Scythas expeditionem,ſi quis item Xerxis in Grĕciam tranſitũ,ſi quæ in Europa pauloante res geſtæ conſideret,minime dictis noſtris abrogauerit fidem. Nam ex vnica Siciliæ ciuitatum Syracuſis Dionyſius præter naues magnas,partim triremes, partim quinqueremes ad quadringentas, exercitum peditum cẽtum viginti,equitum duodecim milium confecit. Traditur Amazonum reginam nomine Mirinam exercitum triginta miliũ peditum, duúmque milium equitum confeciſſe.Xerxes quum & mari & terra bellum vniuerſæ inferre vellet Europæ,cum tantis copiis accinctus peruenit in Græciam, quantas nec antea nec poſtea quiſpiam alter habuiſſe memoratur. Nam vt claſſem eius prætercam de qua nobis paulopoſt diſſerendum eſt, terreſtrem eius exercitum, ſi Probo Aemilio credimus,ducentorum milium peditum,equitũ quadringentorum fuiſſe conſtat:ſi Iuſtino & Oroſio,ſeptingentorum milium & Perſarum quidem,auxiliorum verò ccc.milia:ſi Herodoto, pedeſtrem eius exercitum centum et ſeptuaginta myriadum,equitum octo:eorum verò qui camelos et currus ducerent,duarum:ad hæc ſeptem milia ſexcentos & decem, ſine impedimentis ſeruorum,piſtorúmq́ turba & aliorum quorum aſſertio tanta eſt vt haud ſanæ mentis cuipiam iure videri debeat. Artaxerxes autem egit in prælium,vt Etheſias tradit cccc milia hominum. Dion & Xenophon eos qui dimicarunt longe plures fuiſſe teſtes ſunt: neque hoc cuipiam ſupra fidem videri debet,quum rex

adeò magnus eſſet diuina narrante hiſtoria, vt ab India vſque Aethiopiam c xxvii. prouinciarum ducibus ac principibus qui ſuæ obedirent iuſſioni præeſſet, ſcribénſque ſalutem diceret. Antophrodates ab Artaxerxe in Capadociam miſſus aduerſus Dathanem habebat barbarorum equitum viginti milia,peditum centum milia,eiuſdémque generis tria milia,funditorum præterea Capadocum octo, Armenorum decem,Paphlagonum quinq;, Phrygum decem,Lydorum quinque,Aſpendiorum & Piſidarum circiter tria milia,Cilicum duo,leuis armaturæ maximum numerum.Philippus Alexandri pater delectu militum in ſubſidium regiæ diſpoſitionis ex tota Græcia habito, cc milia peditum,equitum xv.milia confecit,in Aſiam expeditionem miſſurus,abſq; exercitu Macedonico,& infinita gẽtium Barbarie.Copiarum numerum Alexandri qui minimum aſſerunt xlviii milia peditum ac equitum quinque fuiſſe tradunt: qui verò plurimum,peditum xlviii.milia,equitum quatuor & quinque extitiſſe ſcribunt.Dario campis alpeſtris contra Alexandrum prima congreſſione in acie Perſarum ſexcenta milia fuere militum,quæ non minus arte Alexandri,quàm virtute Macedonum ſuperata,terga verterunt: in ſecũda verò congreſſione cum ccc. milibus peditum & cẽtum milibus equitum proceſſit in aciem: tertia verò congreſſione bellum reparatum,& cum cccc.milibus peditum & c. milibus equitum obuiam rediit Alexandro.Si quis denuò Darii aduerſus Scythas expeditionem mente reuoluerit,cum octingentis eum militum milibus fuiſſe cõfirmet neceſſe eſt.Hannibali copiæ quantę fuerint Pyrenæos mõtes tranſgreſſo in Italiam traiicienti, haudquaquã inter auctores cõuenit,illis tamen qui exercitum eius in centum milibus peditum,equitum uerò xx.milibus fuiſſe aſſerunt, aſſentiendum magis putem, quum poſtea quàm Rhodanum tranſgreſſus eſt in xxxvi.milibus hominum ingentique equorum,elephantorum & aliorum iumẽtorum numero exercitus eius imminutus eſt. Gallorum copiæ quum eos præ multitudine abundante non caperent terrę quas tenuerãt,ccc.milia hominum ad nouas ſedes occupãdas miſerunt,horũmq; cum portio altera in Pannonia conſediſſet,vrbem Ioniam captam incẽdit.Altera Italiã eſt ingreſſa.Romanorum qui in ea re plurimum valuerunt hæ fuerunt ab initio copiæ. Anno enim ab vrbe condita ccc lxxxiii. quũ Gallorum inundatio ad quartum ab vrbe lapidem conſediſſet,ſociis Romanorum in Latinis,qui à Romanis ſubiugati erant, milites præſtare volentibus delectu habito, ex Romanis tantum tyronibus decem legiones confectæ ſunt. Anno verò cccclxx.quum iam clarum nomen vrbis eſſet,quia arma tum extra Italiam mota nõ fuerãt,vt cognoſcerentur quæ copiæ Romanorum eſſent,cenſus eſt habitus,inuentáque ſunt tunc ciuium capita ducẽta xcvii milia & cccxxxiiii, quanquã à condita vrbe nulla bella ceſſaſſent. Anno quoque dxvii cum ciſalpinæ Galliæ,vel etiam ex vlteriore Gallia ingens numerus aduentare nunciaretur, permoti conſules ad præſidium imperii contraxere vires,quo facto in vtriuſque conſulis exercitu octingẽta milia armatorum fuiſſe referuntur,ſicut Fabius hiſtoricus qui bello interfuit ſcripſit: ex quibus Romanorum fuerunt peditum cccxlviii milia, & equitum xxvii milia ſexcenta,cætera multitudo ſociorum fuit.Nunciato gallico etiã tumultu.L.Ae

milio

milio Paulo,C.Attilio Regulo coſſ.ſolam Italiam etiã ſine tranſpadanis & externis auxiliis armauiſſe equitum triginta milia, peditum ſeptingenta in naturali hiſtoria Plinius teſtis eſt.Hac incredibilis apparatus magnitudine,licet Gallorum potentiã exiſtimare.Romani paulo ante Hannibalis tempora futuri belli præuidẽtes magnitudinem,cenſu in Italia tum ciuium,tum ſociorum qui bello apti eſſent habito,Diodoro teſte, decies centena fermè milia hominum deſcripſere. Quantæ autem Romanorum copię fuerunt,quando maiores adeò numero & genere variant auctores,vt vix quicquam ſatis certum affirmari queat.Septem & octoginta milia armatorũ & ducẽtos fuiſſe in caſtris Romanis,quũ pugnatum ad Cannas eſt, quidam auctores ſunt.In hoc haudquaquã diſconuenit maiore conatu atq; impetu rem tum actam quàm prioribus annis, quia ſpem poſſe vinci hoſtem Dictator præbuerat . Numerum verò omnium qui tum peditũ equitũq; in Hannibalis acie ad Cannas ſteterunt xl.M.peditum,decẽ milia equitum fuiſſe ferunt.Quę autẽ poſtea Romanorum copię Philippicis in cãpis, vltimo Cæſaris & Pompeii conflictu fuerint,inter eos quos legiſſe memini me, qui hunc numerum dicant , rémq; hanc elegantiſſima grauitatẽ perſtringant, Plutarchus & Anneus Florus longe variant maximeq; diſſentiunt.Qui cũ illo itaq; in ſententiam eunt, duo & viginti milia militum cum Cæſare,cum Pompeio non multo plures quã bis totidem fuiſſe aſſerunt:qui vero cũ hoc,trecenta & eo amplius milia bellatorum hinc inde præter auxilia regum,vnde immenſum quiddam lector poſſit mente concipere,affuiſſe memorant : ſi enim hoc, auctores,belli duces inſpicias,totus ſenatus in partibus:ſi exercitus,hinc xi.legiones, inde duodeuiginti, flos omnis & robur italici ſanguinis:ſi auxilia ſociorum,hinc gallici germaniciq; delectus,inde Deiotarus, Ariobarzanes, Tarcondimocus, Corinthus omnis, Thraciæ, Cappadociæ, Ciliciæ,Macedoniæ, Græciæ, Aetholiæq;,totiúſque robur orientis denìq; coiere : nec vnquam tam variæ cultu gentes,tam diſſona vulgi ora,tot immenſæ comites miſſura ruinę,vt Lucanus inquit,vtq; idem Florus,nec vllo vnquã loco tantũ viriũ Po.Ro. tantũq; dignitatis fortuna vidit.Poſt hos quatuor et quadraginta legiones ſub vno Augusti Cæſaris imperio numeratę ſunt,quas ad imperii columen tutaméq; per diuerſas orbis partes ſumma cũ dignitate diſtribuit. Duo demũ quę non paruam legentibus ingerent admirationẽ de Romanis libet attingere. Siquidẽ anno vi. Claudii Tyberii principis deſcriptione Romę facta,inuẽta eſſe ciuium Romanorum ſexagies nouies cẽtena quadraginta quatuor milia, cuius rei quia fidem excedit,teſtis clariſſimus adeſt Euſebius Cæſarienſis,in libro de tẽporibus,quũ iam ante ſub Auguſto, anno eius quarto & quinquageſimo inuenta eſſent nonagies trecenta & ſeptuaginta milia . Horum viribus ac conſiliorum grauitate Romanorum virtus inuicta per totum olim terrarum orbem habita eſt. Eo verò in bello quod cum Romanis geſſere Iudæi ſexcenta milia Iudęorum inter fecta Cornelius & Suetonius referunt .Egeſippus illorum temporum vicinus libro quinto decies centena milia ab obſidionis illius principio ad finem vſque interempta,& in captiuitatem ducta nonaginta ſeptem milia dicit.Cęterum Ioſephus Iudæus qui ei tunc bello præfuit, ſcribit vndecies centena milia gladio

&

& fame periiſſe, reliquias verò Iudæorum diuerſis actas conditionibus toto orbe diſperſas, quarum numerus ad viginti milia hominum fuiſſe narratur. Et hæc de terreſtris militiæ copiis in præſentia dicta iam ſint. M. autem Aemilio, Seruio Fuluio Nobiliore coſſ. iam clarum Romę nomẽ quum videretur, Q. etiam Luctatio Catulo præfecto, primo bello punico trecentarum nauium claſſem Romanorum aduerſus Aphros Aphrorúmq; aduerſus Romanos apud Hegates inſulas inter Siciliam & Aphricam Hamilcare duce ſexcentarum fuiſſe conſtat. Græcorum verò regis aduerſus Troianos claſſem mille quadringentarum nauium, & eo adhuc amplius cum multis & nobilibus earum pręfectis, Iliados lib. ii. Homero teſte, fuiſſe comperio. Xerxem Perſarum deinde regem non horum modo, ſed aliorum omnium numerum, hac in re diſputent licet auctores, facile ſuperaſſe haudquaquã obſcurum eſt. Nauiũ enim eius claſſem Perſicã Herodotus auctor eſt trium milium fuiſſe, in hiſq; hominum quatuor & viginti myriades, hoc eſt, ducenta quadraginta hominum milia: huic claſſi eodem etiam auctore additæ ſunt ex Thracia naues cxx. hominum xxiiii. milia cõtinentes. Aemilius Probus lõgarum nauium mille & ducentarum, quas onerariarum duo milia ſequebantur. Oroſius roſtratarũ mille ducentarum, onerariarum autem trium milium. Iuſtinus poſtremo nauium tantũ apud eum aſtruit: nam decies centena milia numerus eſt, vt non ab re aliud dici queat etiam de pedeſtri, quã quod his verbis Satyricus inquit,

Creditur olim
Velificatus Athos & quicquid Gręcia mendax
Audet in hiſtoria, conſtratũ claſſibus iiſdem
Suppoſitúmq; rotis ſolidum mare credimus altos
Defeciſſe amnes, epotáque flumina Medo
Prandente, & madidis cantat quæ Soſtratus alis.

Darius autem cùm ex Europa in Aſiam rediiſſet, hortantibus amicis vt Gręciam redigeret in ſuam poteſtatem, claſſem quingentarum nauium comparauit, eíque Darim præfecit & Arthaphernem, hiſque ducenta peditum, decem milia equitum dedit. Alexãder verò cxcii. nauium claſſe, quam trium milium alii fuiſſe perhibent, Aſiam petiit. Cæſar octingentarum Britanniam. Heraclianus Aphricę comes, quóſque priores præter Xerxẽ clariſſimos in ea re vel ęquauit vel exceſſit: nam nauium trium milium ſeptingentarum habuiſſe fertur numerum, qui apud paucos & nobiliſſimos ac potentiſſimos quidem vix eſt inuẽtus: cúmque is ſimulac cum agmine militum ad vrbẽ pergens littore egreſſus eſt, occurſu comitis Marini territus, & in fugam verſus, arrepta naui ſolus Carthaginem rediit, atque ibi cõtinuò militari manu interfectus eſt. Sic itaq; ingẽs tunc numerus timori iam eſſe cœpit: vnde & Scipio Carthagine victa quum res Aphricæ diſponeret, prohibuit ne plus quàm decem naues earum quę belli vſibus forent pacto traditas haberent, reliquas omnis generis quæ remis agerentur, quingentas numero fuiſſe quidam ſcribunt, in aliquantum maris ſpatium prouectas, in conſpectu Carthaginis iuſſit incendi: támque lugubre earum fuiſſe incendium, quàm ſi Carthago ipſa conflagrare videretur. Q. T. Flaminius

quoque quum aduerſus Philippum regem Macedonum pugnaſſet,his ei cōditionibus pacē dedit,vt quinquaginta ſolùm relictis nauibus,reliquas Romanis traderet.Q.denique Fabius Labeo , cum à rege Antiocho quē bello ſuperauerat ex fœdore dimidiam partem nauium accepturus,dimidiam relicturus eſſet, medias omnes ſecuit,vt quod tutius erat,tota eum claſſe priuaret.

Ex relatu terra & mari res clariſſimæ militum geſtæ, *Cap.* XIIII.

REferenda ſunt etiam tam terra quàm mari ex virtute præclara militum geſta:non enim hactenus fortuna duces extollēdo proſecuta eſt, vt ocio & ignauia ſoluti rebelles hoſtium animos domuerint, quos non minor plærūque immanitas & pertinacia oppoſuit victoréſq; fecit.In acie enim quū dux hoſtiū ex media Barbarie,trux,ferus,immanis,& horrendus cōtra Romanos,Qui eſtis vos aliquando inclamaſſet, reſpōſum eſt inuicem,Romani gentiū domini:& ille,Ita fiet,inquit,ſi vos viceritis,acceptoq; belli omine,Marcus Craſſus Barbaros adortus, graui tandē cōflictu eorum res ſublimes pugnando depoſuit, nec minimùm vnà terroris barbaris incuſſit Chonidius Centurio , ſatis barbarę , efficacis tamen apud pares homines ſtolidatis, qui foculum gerens ſuper caſſidem,& ſuſcitatam motu corporis flammam hoſtes cædendo velut ardēti capite fundebat.Pyrrhus quum Romanos acie viciſſet,& eorum omnium vulnera in pectore conſpexiſſet,omnium in manibus enſes,& relictas in vultibus minas,& in ipſa morte ira,vt ita dixerim,viuētes, tuliſſe manus ad cælum dicitur hac voce,O quàm facile erat orbis imperium occupare aut mihi Romanis militibus, aut me rege Romanis:quapropter quū in templo Tarentini Iouis titulū affixiſſet,hęc ſcripſit, Qui antehac inuicti fuere pater optime Olympi,hos ego in pugna vici,victuſq; ſum ab eiſdem,& quum à ſociis & amicis increpitaretur,cur ſe victū diceret,cùm viciſſet,reſpondiſſe fertur,Ego ſi iterum ſimili modo vicero, ſolus & ſine milite Epirum reuertar.Mirum et illud contra Hannibalē in Cannenſi pugna , è Romanis nanq; miles ita ſaucius vt manibus non valeret, quum ei Numida quidā humi detrahere ſpolia vellet,ceruicem hoſtis vlnis deprehendit, tenuítq; tam diu donec nares atq; aures morſu detruncaret.Claris memoriæ monumētis celebratur Eleazar:nam quum ſupereminētem cæteris elephantum lorica veſtitum regia aduerteret, arbitratus in ea beſtia regē eſſe,curſu cōcito in mediā legionē ſe proripit, & abiecto clypeo vtraq; manu hoſtes cædens eā ſubintrauit , ſubiectoq; gladio interemit,à beſtiaq; cadente opprimitur:hac ruina incluſus magiſque oppreſſus,ſuo eſt ſepultus triūpho.Tanto virtutis ſpectaculo defixi hoſtes,inermem occupatum incuſare non auſi , poſt caſum ruentes beſtiæ ſic trepidauere vt impares ſe vnius virtuti arbitrarentur:denique rex Antiochus Lyſię filius,cum cxx.milibus hominum armatorum & xxxii.elephātis vnius territus fortitudine,pacem popoſcit:Itaq; Eleazar hæredem virtutis ſuę pacem reliquit , æternumq; nomē adeptus eſt : Hannibal quum Romanorum captiuos dimicare inter ſe coēgiſſet , vnúmque qui fortè ſuperfuerat obieciſſet elephanto, ille dimitti pactus ſi interemiſſet, ſolus Romanus acri ingenio elephantum aggreſſus,magno Pœ-

norum dolore confecit:Hannibálque quum famam eius dimicationis contemptum allaturam intelligeret, equites miſit qui abeuntem trucidarent.Et quanquam exploratũ & perſpectum habeam, teſte Liuio, milites omnium qui Aſiam colunt gentium Gallos fama belli præſtare, cognouerimq́;,auctore Criſpo, paruis copiis bella geſta cum opulentis regibus, adhęc ſępe fortunę violentiam tolorasſe,facũdia Græcos,gloria belli Gallos ante Romanos fuiſſe: plures tamẽ propè de Gallis,vt diximus, etiã apud nos triumphi quàm de toto orbe terrarum habiti ſunt:nec legionibus legiones eorũ ſolùm experti,ſed viri vnius cum viro fortitudinem atque prębſtantiam.Nam M.Manlius vnus agmine ſcandentes in Capitoliũ Gallos deiecit, annorũ ſexdecim voluntariũ ſe militẽ obtulit xxxvii.militaribus donis à ſuis ducibus ornatus xxiiii.cicatrices habuit.M.autem Valerius, Titusq́; Manlius quãtùm Gallicã rabiem vinceret Romana virtus,documenta ſunt.Ille enim ducem Gallorũ vaſta & ardua proceritate inaniter & arroganter telum manu reciprocãtem, pérque contemptũ & ſuperbiam conſpicientem omnia ac prouocantem cõgredi ſiquis pugnare ſecum ex omni Romano exercitu auderet,ſingulari certamine congreſſus occidit:hic verò ſimili modo Gallum quendam nudum præter ſcutum & gladios duos,torque, atq; armillis decoratũ,qui & viribus,& magnitudine,& adoleſcentia ſimulq́; virtute cęteris anteſtabat, cùm voce maxima cõclamaret, ſiquis ſecũ depugnare vellet vt prodiret,quumq́; nemo auderet propter magnitudinem & immanitatem hominis faciémq́; tũ irridere cœpiſſet & hiulco linguã ore in Romanos exerere,T.Manlius ſummo genere natus,tantũ flagitium ciuitati ſuæ accidere, vt è tanto exercitu nemo prodiret,indignabundus in medium proceſſit,neque paſſus eſt virtutis Romanæ per Gallũ gloriã ad ſuos transferri, eaq́; tranſgreſſione vtroque exercitu inſpectante Manlius animo magis quàm arte cõfiſus,aſperum & immite certamen tam diu cum Gallo ſubiit,quàmdiu Gallum euertit,caput decidit,torquẽ detraxit.Huius poſtea filius bello aduerſus Latinos hoſtẽ,à quo ſimiliter prouocatus fuerat,occidit. Q.etiã Coccii militis Romani, qui ob inſignẽ bellicæ virtutis gloriã Achillis cognomentũ ſibi aſciuit, nec ſubticenda duplex animi corpóriſq́; prętãtia:nã quũ apud Celtiberos gentem pugnaciſſimam à duobus ad dimicandum prouocaretur,alterum & equitem quidem pugnæ accinctum,excurſantem,luſtrantemq́; omnia,ac inſolentiſſimè procaciſſiméque futuri victoris inſtar irritantem adortus occidit,armaq́; detraxit:alterũ generis claritate & fortitudinis omnibus Celtiberis facile præcellentem cedere ſibi non ſolũ compulit,ſed enſem illi ſuum & induuias ſpectantibus vtrinq; legionibus tradere. In Cæſaris etiam congreſſibus inſignis virtus emicuit Volcacii Tullii,qui cũ tribus cohortibus legionẽ Pompeianã perculit repulitq́;. Vna quoq; Cæſaris cohors caſtello prępoſita quatuor Pompeii legiones quũ diu ſuſtinuiſſet,tãtus fuit in ea ſagittarũ imber, vt ſine vulnere defenſorũ nullus euaderet,quin et cẽturiones quatuor,oculis capti eſſent,vt quũ ſerò diurni laboris ac periculi ſummã Imperatoris nõ tã auribus q̃ oculis ſubiicere ac reprę ſentare decreuiſſet,centũ ac xxx.ſagittarũ milia inter vallũ inuẽta numerarẽt.Fuerũt & in legione Ciceronis,qui legatus quoq; Cęſaris erat,duo centuriones,qui per-

perpetuas

petuas inter ſe controuerſias habebant, vter vtri præferretur: horum alter Pulfius, Varrenus alter dicebatur: accidit vt caſtra oppugnarentur, tum verò Pulfius, Quid dubitas, inquit, ô Varrene, hæc dies de noſtris cõtrouerſiis iudicabit: hæc dicens procedit extra munitiones vbi hoſtes confertiſſimi erãt, ſubſequitur Varrenus mediocri ſpacio relictus, Pulfius pilo hoſtem exanimans impetitur ab omnibus, transfixus ſcutum & baltheum, gladiũ educere nõ potuit, ſuccurrit inimicus ille Varrenus protegitq; ab hoſtibus, in quem quũ ſe hoſtes conuertiſſent, ipſe vno interfecto in locum iniquum decidit, cui circunuẽto ſuccurrit Pulfius, atque ambo cõpluribus interfectis incolumes ſe in caſtra recipiunt. Fuit eidem Cæſari Scæua miles fortiſſimus, qui pugna ad Dyrrhachium commiſſa vulnera accepit capite, humero, & fœmore, excuſſoq; oculo traiectus, & ſcuto cxx. telorũ ictibus perforato, hoſtes perinde ac ſe dediturus eſſet, accibat, ſubeũtibusq; duobus, alterius humerũ enſe cecidit, alterũ ore percuſſum vertit in fugam. De hoc quidem varia eſt fama. Quidam tradunt Cæſarem viri & de ſe & de repub. vt aiunt, ita meriti, eximia virtute permotum, qua commiſſi caſtelli portæ cuſtodia prope ſola ſeruata eſſet, pecuniariis eum donis ingentibus, & magnis honoribus cumulaſſe apud alios. Scæua idem duce abſente cedentibusq; comitibus, contra omnem Pompeii exercitum ſtetit, & clypeo cxx. telorum ictibus transfixo, miris & incredibilibus rebus geſtis, & commiſſi loci cuſtodiam relinquens, ſuorũ receptus amplexibus relatus occubuit, iacens quoq; victoribus terribilis ac ſtupendus, qui tot eximias pugnas in Gallia Britanniáque fecerat, cõtra hoſtes ſemper inuictus, et à ſuis tãdem ciuibus interfectus eſt. L. Siccius Dentatus tribunus plebis centies vicies prœliatus, octies ex prouocatione vtroque exercitu inſpectante victor, quadraginta quinq; aduerſas habuit cicatrices, in tergo nullã notã, ſpoliis ex hoſte tricies & quater ceptis, quatuordecim ciuibus ex media, vt aiunt, morte raptis atque ſeruatis: nouem quin etiã Imperatores qui opera eius vicerant proſecutus, haſtis puris, faleris, torquibus, ciuicis coronis, aureis, muralibus, obſidionali vna, armillis atq; pharetris plurimis donatus inſignis emicuit. M. Sergius poſt hunc duobus ſtipẽdiis primò aduerſo corpore ter & vicies vulneratus, ſecũdo dextrã manũ perdidit: quare poſtea ſibi manum ferream fecit, & cùm neutra penè manu idonea ad prælíãdum valeret, vna die quater pugnauit & vicit, ſiniſtra duobus equis eo inſidente conſoſſis, eâque religata præliatus, Cremonam obſidione exemit, Placentiãq; tutatus, duodena hoſtium caſtra in Gallia cepit, bis ab Hannibale captus, bis à vinculorum eius nexu profugit, cum xx. menſibus, quibus captiuitatis ſortẽ perferebat, nullo momento ſine compedibus fuerit & cathenis, omnibus aſperrimis prœliis, quæ tempeſtate illa Romani experti ſunt inſignitus donis militaribus, à Traſimeno, Trebia, Ticinóque coronas ciuicas retulit. Cannenſi quoque prælio de quo refugiſſe eximium opus virtutis fuit, ſolus accepit coronam. Flaminio conſule, quum eum Hannibal circuniacentium locorum vaſtatione in bellum excitaſſet, tantus vtrinque pugnandi ardor extitit, vt grauiſſimum terræmotum qui tunc forte tam vehemens factus eſt, vt vrbes diruiſſet, montes trãſtuliſſet, diſcidiſſet rupes, flumina retrorſum egiſſet, pugnãtes omnino non

ſenſerint. Ariſtomenem Meſenum cccc. Lacedęmoniorum occidiſſe proditum eſt, captum per cauernas latrinarum euaſiſſe, anguſtias vulpiū aditu ſecutum: iterū captum, ſopitis cuſtodibus ad ignem aduolutū cum loro corpore excuſſiſſe: tertio captū Lacedæmonios pectus diſſecuiſſe, hirſutumq; cor ei repertum. In Britannia dum commilitones Cæſaris in paluſtrem quendam locū & aquoſum incidiſſent irruiſſentque in eum innumeræ hoſtium copię, ac prælium ſpectante Cæſare fieret, quidam miles eius, nomine Scæuola, in medios irrupit, plurima ſtrenuę fortitudinis opera edens, ſolus enim immobili gradu pſiſtēs, miſſa vndique in eum telorū infinita multitudine, quinq; militū vnius diei pugnæ ſuffectura tela manu ſua hoſtibus adegit, ſtrictoq; gladio fortiſſimos quoſq; hoſtium cateruatim affluentium incredibili dimicatione propulſans, tandem tragula & ſaxo ictus, verſis in fugam hoſtibus cōmilitones reduxit incolumes, ipſe verò ęgrè cunctos euadens, in limoſam ſe prorupit paludem, quam nunc natando, nunc pedibus cōmeando, vix tandē duabus loricis onuſtus amiſſo traiecit ſcuto. Admirante deinde Cęſare, & magno cū gaudio & clamore obuiū excipiente, mœſtus ille ante pedes Cęſaris procidit, amiſſiq; veniā ſcuti obſecrans, centurionatus honore donatus eſt. Cynegiri Athenienſis militis gloria magnis ſcriptorum laudibus inclaruit: præter enim ingentes præliorū cædes quū fugientes hoſtes ad naues egiſſet, onuſtā nauem dextra manu tenuit, nec prius dimiſit quàm manum amitteret: tunc quoq; amputata dextra, nauem cū ſiniſtra cōprehendit, quā & ipſam quum amiſiſſet ad poſtremum morſu nauem detinuit tantáque denique in eo virtutē fuiſſe tradunt, vt nō tot cædibus fatigatus, non ambabus manibus amiſſis victus, quin truncis etiam ad poſtremum & dētibus velut rabida quædam fera dimicauerit. Simili pertinacia in conſectandis hoſtibus Attilius viſus fertur, non Maſſilienſium, vt Lucanus inquit, ſed Cæſaris miles, quemadmodum reliqui & quidem non incelebres auctores tradunt. Nauali nāq; apud Maſſiliam certamine, quum hoſtilē in puppim dextrā inieciſſet, illa gladio amputata Maſſilienſium, nauim nihilominus ingreſſus, læua tam diu retinuit, quouſque hoſtes atroci vultu obterrens proſtratis omnibus nauim victor occupauit, occupatāq; profundo immerſit, ęquauitque Cynegiri factum quod loquaciſſimæ Græciæ laudibus in cælum vſque ſublatum eſt.

Aemulatio gloriæ, & ducum comparatio atque præſtantia. Cap. XV.

NVnc vt gloriæ auidis præmiſſis ad ſummámque rerum aſpirantibus honos reddatur, qui nobiliores duces quiq; inclyta ſuis facultatibus geſſerint ſubnectemus. Verùm quoniām in huiuſmodi rerum ſumma ſpectari diſcutiq; maximè ſolent, rei militaris peritia, virtus, ingenia, mores, vires, & fortuna, potiſſimùm in his ſuperioris ætatis exterarum noſtrarúmque gentium duces & reges aliquot prima fronte mutua inter ſe videntur comparatione quàm ſimiles extitiſſe. Sic enim maiorum ſententia freti, nō ſumus neſcii ſolitum Romulo Theſeum comparari, Camillum Bruto, Brutoq; Dionem, Numæ Lycurgum, Marcello Pelopidem, Fabio Periclem: Q. itē Maximo Iaſonem Pheræū, & Themiſonem Themiſtocli, Ariſtidi Eumenem, Sertorio Simoniq; Lucullum: quanquam de hoc ipſo ita ſcriptum inuenio, Bel-

licis

licis in artibus,vt Aeſchylus auctor eſt,quem huic comparabimus, quem huic opponemus, quis huius ſimilis? quum Antiochum grauem philoſophũ ſcripſiſſe conſtet, Lucullum victoriam omnium quas vnquam ſol viderit maximam ex hoſtibus retuliſſe. Exploratum eſt & Photionẽ quinquies & quadragies Imperatoriam iniiſſe dignitatem, quum ne ſemel comitiis intereſſet, ſed ſemper abſens & crearetur & accerſeretur. Ex hoc igitur quãtus ille dux fuerit facile coniici poteſt. In Alcibiade,cui flagrantiſſimũ fuit ingenium,cõſilii plurimum,eloquentia ſingularis,corporis ſpecies pręſtans, præcipua potentia,virtus eximia,nobilitas,in re militari ſummum imperium & ſumma gloria,quicquid natura effingere poſſit,videtur experta. Conſtat enim inter omnes qui de eo memorię prodiderunt,nihl eo duce fuiſſe excellentius, quum plęraque hæc omnia animi,& corporis,& fortunæ commoda inter ſeſe in eo duce præcellentia certare videantur. Traſybuli virtus ſi per ſe abſque fortunæ numine penſitanda eſt, dubius ſum an eum omnium primũ poſuerim: illud dubio procul, neminem huic præferendum cẽſeo,fide,conſtantia,magnitudine animi, in patriamq; amore. Nam quod multi voluerunt paucíſque cõceſſum ab vno tyranno patriam liberari, huic contigit vt à triginta oppreſſam tyrãnis ſeruitute,in libertatem vindicaret. Iphicrates non tam cumulo & rerum geſtarum magnitudine quàm diſciplinæ militaris peritia nobilitatus eſt,& pręcellentibus duci bus annumeratus. Eiuſmodi enim dux fuit,vt nõ ſolùm ætatis ſuæ cum primis comparandus,ſed ne de maioribus quidem natu ei quiſquam ſit anteferendus: Imperator enim & dux ſępe delectus,nuſquam culpa rem malè geſſit, conſilio ſemper inuictus,quo tantùm excelluit,vt multa in re militari noua quum inue nerit,inuenta plurima meliora reddiderit. Lyſander Lacedęmonius magnam præclari ducis & Imperatoris famam pręſentibus & poſteris reliquit,verũ magis fœlicitate quàm virtute partã. Thymoleon Corinthius ſine dubio magnus omnium iudicio hic habendus: nanque huic vni contigit quod neſcio an vlli, vt & patriã à tyrãno oppreſſam liberaret, & Syracuſis quibus auxilio erat miſſus,inde inueteratam ſeruitutem depelleret,totamq; Siciliam multos annos vexatam bello à Barbaríſque oppreſſam, ſuo aduentu in priſtinum reſtitueret:& quum eſſet nõ ſimplici fortuna conflictatus, id quod difficilius putatur,multo ſapientius ſecundum quàm aduerſum pertulit fortunam. Agelinus rex, & contemptor ſuperũm Mezentius, vtpote qui non ſolum hominum ſed deorum ſibi honores expoſceret,in hac quoq; clarorum ducum concertatione quodam magno auctore numerandum ſeſe offert, nec iniuria id quidem: nã ſi Naſoni accedimus,

Clarus erat ſumptíſque ferox Mezentius armis,
Et vel equo nullus,vel pede maior erat.

Legimus & Cyrum Græcorum maximis laudibus celebratum, quòd in expeditionem profectus, Aegyptum in ſuam deditionem redegerit,& omnes quæ à Syriæ finibus ad mare vſque rubrum pertinent gentes natiõeſque ſubegerit. Epaminundæ quoque res ſtrenue geſtę à plurimis omnium anteponuntur virtutibus. Thebas enim ante hunc ducem natum,& poſt eiuſdem interitum

perpetuò alieno paruiſſe imperio cõſtat,ecõtra eos quàm diu ille præfuerit reipublicæ,caput fuiſſet totius Grecię nemo inficias ibit.Ex quo ſanè intelligi poteſt hunc vnum ducem pluris quàm nobiliſſimã ciuitatem ſuã fuiſſe, maximè quum eius mortem tanta præter ſeruitutem, Thebanorum iactura & perditio ſubſecuta ſit,vt non amiſiſſe ducem ſuum et columẽ, ſed ipſi cum eo ſimul tũc funditus periiſſe viderentur. Et quãquam Homerico præconio exploratum & notum ſit etiam illud Achillis & Hectoris mutuũ vitæ ac ſanguinis certamen quod monomachiã appellant,& eam virtutem quę ſupra nos eſt heroicam atq; diuinam præ cæteris Hectorem habuiſſe, neq; proinde videri mortalis hominis filium eſſe ſed dei,non ineptè tamen, quum non Homerica ſed paterna illa commendatio fuerit,debet Achelles,Hectorem qui vicerit, & virium,& animi rerúmq; geſtarum præconio ac dignitate minor haberi,quam & ipſam in aurea capra ita ſcriptã offendens,Si cor,ſi vires,ſi bella requiris Achillis,Paucis expedia Hectore maior erat. Videbis etiã Daretis Phrygii Troiani ſcriptoris atteſtatione,maioris fortitudinis & virtutis Achillẽ fuiſſe q̃ Hectorẽ. Achillẽ præterea Iouis nepotem & Thetidis filiũ vult Homerus,cęteriq; ſine cõtrouerſia poëtæ,qui homines morum & virtutum præcellentia, non ſolùm deorum progeniem volunt,ſed etiam deos fieri: quòd ſi eodem præcone, & ſenſu, & decoris feſtiuitate in cælũ tollatur Neſtor, Atridas apud ſuos fama claros,& motos furore Aiaces,& dolis & aſtu Vlyxem reddant,Milciadem Marathone,Themiſtoclem Thermopylæ prædicent,Homerúſque idem & Maro nedum Barbaris ſed Latinis & Graiis ducibus præficiendo regem illum quo iuſtior alter,

Nec pietate fuit nec bello maior & armis,

Quicquid denique aliarum gentium prꝙclarę laudis vſquam extat, in vnum ſi conferatur,profectò citra Romanos rerum dominos gentemq; togatã ſubſiſtet, quocirca ſunt qui ſuo quodam iure Brenum animi magnitudine & rerum geſtarum gloria extollendum putent,quòd Gallis Senonibus in militiam ſumptis Romam mundi dominam armis inuaſerit, in Romanos tanquam imbelles impetus fecerit, eóſque ſic ſtrauerit,vt non facile quiſpiã ſimilem ruinã Romanæ militię recenſeret, etiam ſi Roma inſuper incenſa non foret: verùm vt vicerunt,ſic victi ſunt & ad internitionẽ Dolobella duce deleti,vt nullus ex ea gẽte ſuperfuerit qui incenſam à ſe Romam gloriaretur.Neq; verò Hannibalis res geſtæ obſcuræ, neq; poſteriores erunt:annis enim v.& xx. minor natus imperator factus,proximo triẽnio ille, viris armíſq; nobilẽ & exercituũ ſeminarium bellatricem ſubegit Hiſpaniam,Saguntum potentiſſimã vrbem Romanis amiciſſimã,ac fœderatã expugnauit,ac obſidione deleuit, tres exercitus maximos comparauit,altero in Hiſpania cũ Haſdrubale fratre relicto, altero in Aphricã miſſo, tertium in Italiam ſecum duxit: cum hoc exercitu Pyrenęos montes ſaltuſq; tranſgreſſus, velut fulmen quæq; obſtantia proterens,ad vrendam Italiam deuaſtandãque feſtinat, nec niſi ferro & ſanguine iter ſibi præſtruens, ad Alpes poſteaquàm venit quę Italiam à Gallia ſeiungũt,& quas nemo vnquam prꝙter Herculem Graium ante eum tranſierat, Alpinis Gallorum minus tranſiret quanquam reſiſtentibus,ac tandem duro Marte depulſis,igne ac ferro diru-

ptis

ptis rupibus,iuga illa aſpera inuicta & inacceſſa, ac frigore intractabilia ita mũ niit,vt elephãti poſſent ire onerati,quę antea vnus homo inermis vix potuiſſet irrepere,quæ res ei & virtutis admirationem & immortalitatis fidem non paruam contulit : inde exercitum traducens, in Italiam peruenit : conflixit apud Ticinum cum P.Cornelio Scipione coſ.cũmque ſauciũ repulit,à filio pubeſcẽte ſeruatum,Scipionis huius collegam Tyberium Lõgum,ſecundum probum, ſiue magis ſecundum Liuium Sempronium, apud Trebiam cum ingenti Romanorũ clade profligauit. Cum hoc apud placentiã æquo licet Marte pugnatum paríque clade diſceſſum,maior tamen Romanis quàm pro numero iactura fuit,vt inquit Liuius,qa equeſtris ordinis aliquot & tribuni militares & pręfecti nõnulli ea dimicatione conciderunt. His tot proſperis ac lætis ſucceſſibus elatus Hannibal ſuę fiducię plenus, ad ſpem propoſiti armauit animum, inde per Ligures Apéninum tranſiens petit Etruriam, quo itinere adeò graui oculorum morbo affectus eſt,vt in poſterum dextri oculi beneficio nunquam bene æquè vſus eſt,hac tamen mala qua tũc detinebatur valetudine lectica deuectus eſt, C.Flaminiũ coſ.ardentioris ſpiritus virum,quàm res ipſa poſtularet,apud Traſimenum cum exercitu inſidiis circunuentum occidit, neq; multo poſt C. Centenium prætorem cum delecta manu ſaltus occupantem . Fuerunt autem hoc in loco,qui in acie ceciderunt,Romanorum xv.milia T. Liuii ſentẽtia de multis electa:aliorum namque aliter, apud quoſdam enim viginti milium numerum inuenio, hoſtium non niſi mille quingentis in pręlio cæſis, & hæc alia Romanæ reipub.peſtis. Motis hinc caſtris in Apuliam ad Cannas quum perueniſſet obuiamq; ei duo cõſules Claudius Terẽ. Varro,& Paulus Aemilius ſeſe obtuliſſent, Varronem committẽdi prælii temerarium auctorem primum turpis fuga corripuit,nec fugientẽ hunc amplius quàm quinquaginta equites proſecuti ſunt.Conſulum alter prudens forti ac honeſta morte procubuit, cũ hoc quoque queſtores duo, tribuni militum vndeuiginti conſulares,prætores, atq; ædilitii aliquot, ſenatores inſuper octoginta deſiderati ſũt : reliquorũ numerus cæſorum ambiguê traditus videtur:quòd cõſtat,xl.milia peditũ:equitum,duo milia ſeptingenti fuerunt : ſunt qui hos legionarios tantũ pedites atq; equites, aliorum ciuium ac ſociorum parem quippe numerum eſſe aſſerant. Quum inde poſt aliquot dies Capuam,quam Cannas ſibi fuiſſe percelebre eſt,reuerteretur,Q.Fabi.max.dictator Romanus in agro ei falerno ſe obiecit.Hic locorum anguſtiis clauſus,noctu ſine aliquo detrimẽto exercitus ſe expediuit: Fabio calidiſſimo Imperatori dedit verba:nanq; obducta nocte, ſarmenta in cornibus iumentorum deligata incendit, eiúſque generis multitudinem magnã diſſipatam immiſit,quo repentino obiectu viſo,tantum terrorem iniecit exercitui Romanorum,vt egredi extra vallum ſit auſus nemo.Poſt hæc nõ multo M.Minutium Ruffum magiſtrum equitum pariter ac dictatorem imperio, dolo productum in prælium,fugauit. Tyberium Sempronium Gracchum iterum coſ.in Lucanis abſens in inſidias ſubductũ ſuſtulit. M. Claudiũ Marcellũ quinquies conſulẽ apud Venuſiã pari modo interfecit,cúmq; ſerò tandẽ vt Capuã ipſam Romana preſſam obſidione liberaret, & ad tertium lapidẽ Anienẽq; fluuium

caſtra metatus

caſtrametatus portas vrbis acceſſiſſet,intra cuius muros ſolus hoſtiũ emiſit haſtam,indignantes qui ſupererant tantùm illi licere,Romani coſſ. obuiã egreſſi, & in aciem vtrinq; deductis copiis parati ad prælium cum eſſent, ilico grando cæli fragore demiſſa ex ſumma Capitolii rupe maximo turbine ventorũ in aduerſa hoſtium ora,prohibuit:quod poſteaquam bis tentatũ accidiſſet, miraculo concuſſus Hannibal dixiſſe traditur,Romam capiendi tũ ſibi animũ deeſſe, tũ fortunã:cumq; diu antea in Italia fuerit, nemo ei in acie reſtitiſſet,nemo aduerſus eum poſt Cannenſem pugnam in campo caſtra poſuiſſet . His itaque ad vaſtitatem Italiæ geſtis Scipio ille Aphricanus ſuperior dum clades patriæ, cladibus in Aphrica vindicaret,hinc reuocare potuit & acerrimũ hoſtem,eum inquam à quo pater apud Ticinum fugatus fuerat ad bellum arceſſere vincereque.Quo in bello vt valentior poſtea congrederetur,collatis iam ſignis,de legibus pacis colloquium fecit, conditiones quum haudquaquam conuenirent, tubæ cecinere,fit pugna & quidem nouiſſima, in qua nec melius inſtrui aciem, nec acrius potuiſſe pugnari,vt de victore victus,& de victo itidẽ victor ipſe cõfeſſus eſt , vterq; ingens talium rerum æſtimator , ceſſitque tandem Hannibal, adeò conſternatus vt nunquam poſtea reſurgeret,Scipioniq; prẹmium victoriæ Aphrica fuerit.Horum autem duorum qui non ſuẹ modo ætatis , Liuio teſte, maximi duces , ſed omnis ante ſe memoriæ omnium gentium , cuilibet regum Imperatorúmve pares,vel,vt Florus inquit,qui omnium antea & poſtea ducum clariſſimi fuere,vter vtro ſit prior habendus Imperator, præter Scipionis cẹdes qui magnam partẽ ſceleris humani extinxit atque perdidit,vt de ſe ipſo apud Ennium ſuum his verbis loquitur,

Si fas cẹdendo cæleſtia ſcandere cuiquam eſt,
Mi ſoli cẹli maxima porta patet.

Hoc vnum dictum ſatis erit,quo intelligi poſſit quantus ille Imperator fuerit. Si verũ eſt enim,quod nemo dubitat,vt Po.Ro. præ cẹteris virtute bellica prẹſidentiã ſibi vindicet:Hannibalémq; conſtet potuiſſe eum ſuperare,conſequens videtur,Scipionem tanto non ſolùm hunc,verùm cẹteros Imperatores anteiſſe, quanto Po.Ro. Pœnusq; Hannibal rerum geſtarum gloria antecellũt,quod nec tantus quidem hoſtis Hannibal ipſe diſſimulat.Apud Epheſum enim quò ambo conuenerant,altérque victus confugerat , alter ad Antiochũ legatus & Romanus orator acceſſerat , quum Hannibal digniorem deambulãdo locum primus arripuiſſet,idq; Aphricanus tam ẹquo tuliſſet animo,vt facile nulla cũ cõtentione ea fuerit ambulatio,habito poſtmodùm de ducum praſtãtia inter eos ſermone,interrogãtiq; Scipioni quis ſibi ducum maximus videretur? eorũ omnium qui præceſſiſſent,quiq; ad id vſque temporis ſuperſtites fuiſſent,tum Pœnus,Philippi filium Macedonũmq; regem Alexandrum profectò primũ:quem item ſecundum ſciſcitanti, Epirotarum regem Pyrrhum ſubieciſſe , tam illius quàm huius dicti rationẽ afferendo : exquirenti porrò quem tertiò prẹficeret? dubio procul ſeipſum,inquit:obortoq; riſu, Aphricanum tũ adieciſſe , Quàm maximi te faceres,quóve loco te dignum diceres Hannibal,ſi, vti ego , ſuperior euaſiſſes?tum ille,Non ſolùm ẹtatis huius,ſed omnium ſuperiorũ temporum,

gentium,

gentium, ac nationum Imperatoribus anteferendum iudicarem: quo quidem dicto nõ obſcurũ eſt ſanè per Hannibalem innui, Scipionem velut inæſtimabilem, cæteriſq; ducibus & Imperatoribus longè diſſimilem anteponendum. Seuerus autem ſeptimus, dux & Imperator inclytus ſimili modo quum de primo principum loco ſermo eſſet, Auguſtum Veſpaſianũ, Titum, Traianum, Pium, Maximum magni prę cæteris fecit, reliquos fœmineos vel venenatos nominãs: maximè in hiſtoriis Hannibalem, Marium, Camillum, & Q. Marium Coriolanum dilexit, ſummáque laude ac loco digno cenſuit. Interrogatus porrò quid de vtroq; Aphricano ſentiret, reſpõdiſſe fertur, fœlices illos fuiſſe magis quàm fortes, idque probare domeſticam vitam, & iuuentutem quę in vtroque minus ſpecioſa domi fuiſſet. Non minus etiã laudis & gloriæ Scipioni Naſicę in ocio & toga quàm in negocio et armis, vtiq; Scipioni maiores noſtros tribuiſſe percelebre eſt. Ferunt & Antigonum interrogatum, quis ducum ſibi optimus videretur, reſpõdiſſe, Pyrrhum ſi ſeneſceret omnium ſuę ætatis ducum ſibi optimum videri: ſed quanquã hic ætatis ſuę ducibus duntaxat eum præferat, ſatis tamen conſtans, auctore Iuſtino, inter omnes auctores fama eſt, nullum nec eius nec ſuperioris ętatis regem comparandum Pyrrho fuiſſe, raróque non inter reges tantũ, verùm etiam inter illuſtres viros, aut vitæ ſanctioris aut iuſticiæ probatioris viſum, ſcientiam certè rei militaris in illo tantam fuiſſe, vt cum Lyſimacho, Demetrio, Antigono, tantis regibus bella geſſerit, & inuictus ſemper fuerit, Illyricorum quoq;, Siculorum, Romanorum, Carthaginenſium bellis nunquam inferior, plęrunque etiam victor extiterit: qui patriam certè ſuam anguſtam ignobilémque rerum geſtarum fama & claritate nominis ſui toto orbe illuſtrem reddiderit. Bellaciſſimum enim regum omnium vſque adeò fuiſſe conſtat, vt quum cæteri mortales pro gloria próque imperio, pro ſalute próque iniuriis pugnare ſoleant, hic pro voluptate pugnaret, neque hæc illi maior ex imperio, quàm de bello voluptas erat. Adde quòd militaribus artibus inſtructiſſimus ductandi exercitũ, ordinandi acies, eligendi locum caſtris idoneũ, conciliandi hominum animos, rei pace belloque efficaciſſimæ. Cæterùm ad bellandũ quærendáſque victorias, quàm victoriarum præmia ſeruanda, vir quàm longè melior. Qui verò hanc ipſam palmam Alexandro Macedonum regi tribuunt, non inſcitè id quidem facere videntur, nec minimis rationibus initi. Hic enim rex & imperator, parua manu vltra quàm credibile cuipiam videatur, peragrauit orbem, innumeras gentes fudit atque ſubegit. Vigeſimum nanque ętatis annum agẽs Macedonum rex declaratus, & ad bella promptus, vbi Macedoniam, Græciã, & Illyriæ partem ordine compoſuiſſet, vltra Helleſpontum in Aſiam trãſgreſſus, primo Darium Perſarum regem maximum expugnat, mox Phrygia & Paphlagonia in deditionẽ redactis, per anguſtas rupium dubioſq; aditus Ciliciã intrat, quæ ex improuiſo exterrita victori paruit. Darius interea quingentorum milium inſtaurato exercitu, vel, vt alii perhibẽt, ccc. milia peditum & centum milia equitum in aciem producens, inter arctas Cilicię rupium fauces commiſſo certamine, victus ac fugatus terga celeri ſtudio vertit, peditum octoginta milibus, equitum decem milibus cæſis, quadraginta milibus captis,

direptis

direptis caſtris cum regia matre, vxore, ac tota familia,ſobole etiam victor inſignis.Hinc ad profectionem Damaſci prouectus, ex proximis nationibus legati venere,ſe ſuáſq; vrbes dedētes.Syria , Phœnices & Sydon cum maritimis inſulis victori obtemperauerūt.Tyrum ferociter expugnatam & virtus & fortuna obtinēdam dedit.Aliquamdiu obſeſſa Tenedos regi paruit, centum lx.nauium claſſe deuicta Gaza,decem milibus hoſtium cæſis expugnata eſt.Victricibus armis ceſſit Aegyptus,& Cyrenæ ceruicē flexere:ad Iouis Hammonis templum quem ſibi patrem finxerat gentium domitor per arida & ſole aduſta vertit iter,vnde remeans, diuina ſtirpe ſe natum voluit credi haudquaquam mortali parte contentus.Reuerſus vrbem condidit, quam ex ſuo nomine Alexandriam appellauit.Hinc aduerſus Dariū qui Arbelam ignobilem vicū, ſed Perſica ſtrage nobilitatum ingenti armorum copia venerat , deintegro arma conuertit,& paribus vtriuſque partis & copiis & fortuna hic quoq; victor,orientis ſibi limen aperuit, ita vt proximæ gentes Perſidis & Babylonii paterentur imperia.Per difficiles aditus æthereaq; iuga ad ſeptentrionem conuerſus,Parthos Hyrcanóſque fregit . Caucaſum montem ad montis extrema cum ſuis labore deductus , maréque Caſpium cuncta ſternendo ſubegit,ad flumen Tanaim & Scythas circumtulit ſigna, & in finibus Aſiæ partē tenuit Europæ , & Idaſpen amnem.Porum Indorum maximum regem,quia armis contradicere auſus,terribili prælio vicit:& quia victum ſe tā iniquo animo tulit, vt cibum vulnerūq; remedia reſpueret, mori volens , magnitudine animi delectatus Alexander,in amicis habuit,& honoribus auctum regnare compulit. Multa præterea cū aliquot regibus & exteris gentibus per Indorum longiſſimos tractus prælia geſta ſunt,tantis illuſtrata victoriis:ſiue Græcorum aſſertione contra Romanum nomen,Parthorum gloriæ fauentium : ſiue leuiſſimorum quorundam Gallorum, quos non veri ſtudium,nō fides veri,non denique Alexādri amor vllus,ſed Romanorum inuidia atque odium ſemper impulit, vt inuulgatum ſit eum totum terrarum orbem peragraſſe,illiúſq; dominum fuiſſe:quę opinio quia quorundā mentes irrepſit minuenda omnino eſt,eóque maxime,quòd rerū geſtarum ſcriptores aliqui et quidē non incelebres videntur in hāc ſententiā trahi. Primum itaque inter cæteros Annei Senecę de Alexandro illud attingā , alterius rerū ſuarū & loci huius et dicti, memoria licet polleret eximia,reor obliti, Agebat, inquit,infœlicē furor aliena vaſtādi,& ad ignota mittebat.An tu putas ſanum, quià Gręcię primū cladibus in qua eruditus eſt incipit, qui quod cui optimum eſt eripit? Lacedæmona ſeruire iubet, Athenas iacere non contentus,tot ciuitatum ſtrage,quas aut vicerat Philippus,aut interemerat, alias alio loco proiicit, & toto orbe arma circumfert,nec ſubſtitit vſquam laſſa crudelitas,immanium ferarum modo,quæ pluſquam exigit fames mordēt, iam in vnum regnū multa regna coniecit , iam Græci Perſæq; eundem timent,iam etiam à Dario liberæ nationes iugum accipiūt.Hinc tum vltra Oceanum ſolémque indignātur ab Herculis Liberiq; veſtigiis victoriā flectere, ipſæ naturæ vim parat,non ire ille vult,ſed non poteſt ſtare,nō aliter quàm in pręceps deiecta pōdera,quibus eundi eſt finis iacuiſſe : quod à tāto viro tamq; pręclaro dictum miror.Nec minus

& illud Iuſtini, Vniuerſum terrarum orbem vtrum ſit mirabilius quia vicerit, an aggredi auſus fuerit, incertum eſt. Nota enim hæc ſint licet, tamen illud in Ciuitate dei nec minus incognitum eſſe debet, Quantalibet autẽ fide rerũ vel iſte vel Trogus, inquit, ſcripſerint (addo his ego & quẽ diximus Senecam) quędam tamen illos fuiſſe mentitos fideliores literę oſtendunt, quum nõ Romam quæ florere iam cœperat, aut Italiæ oram vllam, ſed nec Germaniam, nec Britanniam, nec Hiſpaniam, Galliam, vel Aphricam per ſeſe legatos vnquam adierit, nedum vicerit. Quid ergo? ergo orientẽ adiit, oriẽtẽmque vicit, vnã, Alexãdri Epirenſis regis & huius auũculi ſententia, ex omnibus vinci facilimam mundi partem, quod ſæpe alibi idem auctor ait: & vt Q. Curtii hunc eundem regem ſtilo nobilitantis verbis vtar, Ab Helleſponto vſque ad Oceanũ omnes gentes victoria emenſus, vtq; in quæſtionibus naturalibus inquit Seneca, Imperium & angulo Thraciæ vſq; ad orientis terminos protulit. Quanquàm quod conſtat, ante alias Carthagini infenſus, ſe ſubacta Aſia in Aphricam migraturum minaretur, & forte cogitaret inde ad Gades Herculeas & Hiſpaniã traiecturum, ac porrò inde per Gallias ſecus Alpes & Italiam in Epirum atq; Macedoniam reuerſurum, ſicq; nondum alteram ſortem adortus, exceſſit è vita, nec aliter, vt ille inquit, quàm Babylone ſua Parthóq; verẽdus. Nã ſibi libertas vnquam ſi redderet orbẽ Ludibrio ſeu ratus erat non vtile mundo Editus exemplum eſt. Et quamdiu fuit de hoc ipſo, quem modò diximus Alexandro & Philippo patre ac Macedonum rege, inter doctiſſimos de vtriuſque præſtantia diſceptatio non leuis, & quanquã magno ſe iudice quiſq; et ſtrennuè anteactis tueri poſſit, Philippũ tamen virtute, viribus animi, magnificẽtia, fide, rerũ moderatione, rebus geſtis, & gloria ſuperatum à filio: facilitate verò, humanitate conſiliorum, prudentia, frugalitate, ſolertia, verborũ deniq; ac orationis cultu Alexandro ſuperiorem fuiſſe non dubium eſt. Et licet regum clariſſimus, teſte Iuſtino, ſit Alexander, clariorẽ tamen, inquit Liuius, eum facit, quòd vnus fuit, q; adoleſcens, quòd incremento rerum nondum alterã fortunam expertus deceſſit. Philippum autem Alexandri patrem Theophraſtus tradit non ſolùm genere & dignitate regia, ſed etiam fortuna & moribus maiorem cæteris regibus moderatiorẽmque extitiſſe. Sunt qui hoc decus imperii Cn. Pompeio Magno ob res ab eo præ cæteris magnificentiſſimè geſtas deferendũ putent: maximum enim & ſplendidiſſimum fuit, quod Romanorum nemini antea contigit, quòd tertiũ è tertia vniuerſi orbis parte triũphũ duxit. Nã licet tres ex hac vna parte triumpharint, ipſe tamen primum ex Aphrica, ſecundum ex Europa, tertium hunc vltimum ex Aſia ducens triumphũ, quodã quaſi modo viſus eſt ex vniuerſo ambitu orbis triumphaſſe. Ex quo autem genere gentiũ ſeorſum triumpharit, ex his quę ſubiiciemus licet agnoſcere. Erant quippe regionum illarum nomina huiuſmodi, Pontus, Armenia, Cappadocia, Paphlagonia, Media, Colchis, Hyberia inſula, Albania, Syria, Meſopotamia. Præterea hi qui circa Phœnicã & Palęſtinẽ incolunt Iudęi, Arabes. In oriẽtis etiã partibus, ac Cilicibus, & Iſauris, pyratis latronibúſq; ſuperatis ſui nominis inter Ciliciã & Iſauriã cõdidit vrbẽ. Inter hęc trophęis etiã ſuis quę ſtatuebat in Pyrenęo annotãtur octin

genta

genta ſeptuaginta vii.oppida ab Alpibus ad Hiſpaniæ vlterioris finem in deditionem à ſe redacta, ciuitates ferme nongentæ, pyraticæ naues cviii.captiui poſt principes pyratarum in triumpho ducti, Tygranes Armenus Tigranisq́ filius cum vxore filiáque ipſius regis, rex Iudæorum Ariſtobolus, Mithridatis ſoror cum liberis quinq;,fuſis,fugatis,occiſis,in deditionem acceptis hominum centies vicies ſemel lxxx.milibus. Nec huic quidem Cn.Pompeio ad hæc tãta tamq́; præclara facinora virtus aut ratio ſuadebat, ſed inſanus amor magnitudinis falſæ,quòd ſi modò vt in Hiſpaniam,modò in truces Lepidi motus & Alpina bella,modò in Sertoriana arma, modò ad colligendos pyratas, maria tot ac varia pacanda proficiſceretur, cauſæ per eũ prætexebãtur ad continendã potentiam.Quid illum ergo in Aphricã, quid in ſeptentrionem,quid in Mithridatem,& omnes Aſiæ angulos traxit,niſi infinita cupido creſcendi, quum ſibi vni parùm magnus videretur? Quid Cæſarem in ſua facta pariter ac publica immiſit niſi gloria, & eius ambitio, & nullius ſupra cæteros eminendi modus, quum vnum ante ſe Cæſarem ferre non poſſet? cuius ècontrario ſi quiſpiam ſimili modo velit percẽſere res fortiſſimè geſtas,ob quas Deus eſt à veteribus appellatus,immenſum & infinitum quippiam aggrediatur neceſſe eſt.Huic enim primum bellum cum Heluetiis fuit Gallorum omnium fortiſſimis,quibus tantus nedum pugnãdi ardor,ſed rabies erat vt patria profecti xvi.eorum vrbibus vicíſque cccc.a ſe cõcrematis, ne quid his deſiderii foret ex ſpe reuertẽdi vlterius,per Romanorum terras obſtinati magis in omnẽ fortunã migrarent, quemadmodum antea Cymbri & Theutones,quibus non audacia,non fortitudine, vlla ex parte inferiores erant. Horũ planè multitudo numerúſque cæterarum gentium quæ auxilio illis exierant,in tabulis æneis,quæ in caſtris inuentæ ſunt, dictu mirabile, literis græcis inſcriptus erat. Fuerant autem omnis generis hominum capita ccclxviii.milia,ex quibus nonaginta & cẽtum bellaciſſimorum erant,quos omnes quum apud Rhodanum fluuium obuiam Cæſar habuiſſet, magno difficilíque bello bis vicit,victóſq; ad deditionẽ coëgit. Germanos etiam cum eorum animos ſortilegarum vaticinia mulierum non cõmittere prælium antè ſinerẽt,quàm noua luna fulgeret,congredi ſatius duxit trepidãtibus, quàm idoneum illis tempus expectãtibus. Facto itaq; in eorum munitiones et tumulos impetu,nõ antè ſtimulare & inceſſere deſtitit,quàm ira deuicti pugnã capeſſerent.His in fugam verſis,quorũ fertur numerus ccccclx.milia fuiſſe,Cæſar ſtadiis cccc.aduſque Rhenũ perſequens,cadaueribus,ſpoliiſq; referſit:cæſorum numerum lxxx.milia fuiſſe perhibent. Inde confluentis Rheni bis diſiunctiſſimas ripas ponte coniunxit,et primus Romanorum armis Germaniam inuaſit, verùm Barbari ſyluas petere properarunt ac paludes,non auſi certare: quòd pro victoria fuit.Hinc Ariouiſtum Germanorum inſolentiſſimum ducẽ vno prælio vicit ac expulit.Idẽ contra ferociſſimos & bellaciſſimos Neruios & Atrebates,qui denſiſſimas incolunt ſyluas,duxit exercitum. Vbi igitur in profundiſſimo nemore filios ac ſupellectilem quàm procul ab hoſte collocaſſent, cum lx.milibus armatorũ contra Cæſarem repentinos fecerunt impetus,eúmq; caſtra locantem prælióque abſtinentem offenderũt, & verſo in fugam equitatu

ſeptimam

ſeptimã & duodecimam legionem circũuenientes, vniuerſos trucidabant centuriones: quòd niſi Cæſar correpto ſcuto & his qui coram ſe præliabantur detentis, inter barbaros irruiſſet, ac ſubinde quodam ex tumulo decima legio per hoſtiles irrumpens acies periclitanti ſuccurriſſet, neminem euaſurum incolumẽ liquet: ac virtute Cæſaris & audacia ſupra vires (vt dici ſolet) decertantes, haud tamen Neruios dare terga coëgerunt, verùm fortiter oppugnantes obtruncauerunt. Ex lx enim milibus, quingentos euaſiſſe traditur. Hinc deditiones vrbium ad extremos vſque oceani terminos conſecutæ. Adriatici eodem impetu fortunę profligati, ad quatuor milia cæſa, L. milia vęnundata. Cum Venetis qui ad oceanum terras incolebant nauale prælium & memorabile fuit, & hi quoq; victi & armis ſuperati Equitanorum qui ad defenſionem cum finitimis coniurarant. Fuit & bellum ei cum Belgis vnà cum Germanorum auxiliis, horum copiæ ad cclxxii milia lectiſſima numeratæ ſunt, quibus repentè è ſyluis erũpẽtibus, milites Cæſaris eos excipientes ſumma quidem arte obſtando ad internitionem deleuere, quouſque ad ſua remeare compuliſſent. Domuit præter hos omnem Galliam quæ inter Alpes, flumen Rhodanum, Rhenumq; & oceanum eſt, & circuitu patet ad bis tricies centena milia paſſuum. In ea ſiquidem nec totum belligerans decennium octingenta viribus cœpit oppida, trecentos ſubiugauit populos, aduerſus trecentas parum inſtructus myriades, centum quidem ferro cæſis, totidem vitæ reſeruatas habuit captiuas: corpore, armis, ſpiritúque terribilem, nomine etiam quaſi ad terrorem compoſito Vercingẽtricem Aluernum Gallorum regẽ fortuna multis ſæpe ac magnis præliis atque conatibus retentata, poſt aliquot certamina horrida hinc inde vario diſcrimine geſta, in Alexia oppido vallo xi milibus paſſuũ circunducto concluſit, donec ccxlviii miliũ armatorum exercitu congeſto, auxilio regis ferme tota Gallia ſurrexerat, & hi quoq; cæſi, fuſi, fugati, qui potuere ad ſua remearunt, Rex ipſe nouiſſime in deditionem redactus, maximum & ampliſſimũ victoriæ decus, depoſito omni faſtu ſupplex cum in caſtra veniſſet, ante Cæſaris genua faleris abiectis & armis, Habe, inquit, fortem virum, vir fortiſſime, viciſti. Inde quaſi hic terrarum orbis non ſufficeret, alterum cogitauit, & in Britanniam tranſuectus, cui ne nomen quidem Romanorum antea cognitũ erat, & de qua nõ parua etiã inter ſcriptores & hiſtoricos contẽtio eſt, cum eã non re ſed verbo ſolũ ac nomine fictam nuſquã extare contendãt, ſubiugare adortus eſt, huiuſq; facinoris audacia magnã illi gloriam peperit. Primus nanq; occiduũ claſſe ingreſſus oceanum perq; atlanticum pelagus ad belligerandũ tranſportans exercitũ annauigare cœpit, mira celeritate trãſuectus armaq; & obſides accepit à trepidis: & vlterius iſſet, ni improbã claſſem naufragio caſtigaſſet oceanus. Reuerſus igitur in Galliã, claſſe maiore, auctiſq; admodum copiis in eundẽ rurſus oceanum eoſdẽ Britannos ſubſecutus eſt, qui tãdem expugnati cũ regibus, victoris iugo ceruicem flexere. Contentus his, non enim ꝓuinciæ ſed nomini ſtudebatur, cũ maiore q̃ prius pręda reuectus eſt. Triũphauit quater, vt teſtes fere omnes auctores ſunt, vt certiores, quinquies. Primus triũphus fuit de Gallia atque hac ipſa Britannia, iſq; omniũ clariſſimus. Secũdus de Aegypto, tertius de Pharnace & Ponto, quartus de Iuba & Aphrica, quintus

de Hiſpania.Ego verò adderem ſextum de Maſſilia,niſi quia forſitan iſte triumphus ſub gallico cõtinetur: nam de Maſſilia illum triumphaſſe,haudquaquam eſt dubium cuipiam qui acerrimam illam Ciceronis de Cæſare loquentis querimoniam in libris Officiorum legerunt, Vexatis,inquit,ac perditis exteris nationibus, ad exemplum amiſſi imperii portari in triumpho Maſſiliam vidimus, & ex ea vrbe triumphari ſine qua noſtri imperatores ex trãſalpinis bellis triumpharunt .Prælia deniq; plura geſſit quàm recenſere quiſpiam poſſit. Huius inquam ductu,vt ab illuſtribus quibuſdam traditum eſt auctoribus vndecies cẽties triginta & duo milia,vel vt ab aliis,vndecies centena nonaginta milia hoſtium cæſa ſunt,ſignis collatis bis & quinquagies,vel vt alii,quinquagies tãtum dimicauit,M.Marcellum ſolus tranſgreſſus qui nouies & tricies,vel vt alii atq; alii, quadragies nouies pari penè modo fuerat præliatus.Quid cętera eius geſta proſequar? His tot bellis exactis,tot laboribus exantlatis,quos nedum pati,ſed ſcribere,ſed legere,ſed audire difficile eſt,victor Cæſar Romam rediit,vrbémq; vacuam ingreſſus,dictatorem ſe fecit,negatámq; pecuniam ex ærario publico fractis foribus inuaſit:poſtea Pompeium inſecutus,infinitas eius copias cãpis Pharſalicis fugauit. Inde victo, & fugato in Aegyptum Pompeio, cum Alexandrinis terra maríque ingens bellorum ei negocium fuit,demũ abſumpto fluctibus rege,victor Cęſar Cleopatram gentis reginam relinquens,per Syriam profectus, reſtituto in regnum minoris Armeniæ Deiotaro,Pharnacem bello victũ Ponti regno priuat.Inde tenuit Aphricam,& poſt aliquot clariſſima bella vnice geſta,tres duces partis diuerſæ Scipionem,Iubam regem,& Labienum proſtrauit. Cato Vticenſis vltro repetitum gladio pectus traiecit.Victor ad Italiã Cæſar rediit,mox ad Hiſpanias conuerſus,apud Mundam ancipiti euẽtu Cn.& Sextum Magni filios expugnat,xxx milibus Pompeianorum cæſis, obtruncato Cneo. Quantum autem his bellis romani ſanguinis fuderit,noluit annotari. Ad ſummum Veſtę pontifex creatus relatúſque eſt in numerum deorum,nõ modo principum auctoritate,ſed opinione etiam populari. Nam ludis quos ibi Auguſtus Cæſar hæres eius inſtituit,crinita ſtella ſeptẽ continuis diebus circa vndecimam horam lucis effulſit,perſuaſumq; credulæ plebi Cæſaris eſſe animam in cælum tranſmiſſi.Huius ſtellę & Virg.poẽta meminit in Bucolico carmine, & ſimulacrum ipſum Cæſaris indicio eſt, cuius in vertice ſtella eſt . Poſt hæc Numidici lapidis columna in eodem loco poſita,xx pedum altitudine,Parenti patriæ inſcriptione addita,ad quam ſacrificare,& vouere, & iurare per Cæſarem diutius obſeruatũ eſt. Sed clari ſint licet illi quos antè diximus,clarus Scipio cuius conſilio atque virtute Hannibal in Aphricam decedere coactus eſt,ornetur & alter Scipio Aphricanus qui duas potentiſſimas vrbes imperio romano infeſtiſſimas, Carthaginem,Numantiámque deleuit,habeatur vir egregius, L.Paulus ille cuius currum rex potẽtiſſimus quondã & nobiliſſimus Perſes honeſtauit, ſit æterna gloria Marius,qui bis Italiam obſidione et metu ſeruitutis liberauit,miris tollatur in cælum laudibus,cui cum vel dictatoribus vel coſſ.Macedonũ rege Alexandro in Italiam traiecturo erat dimicandũ,M.dico Valerium Coruũ, Caium Martium Rutilium,Caiũ Sulpitiũ, T.Manlium Torquatum,Q.P.Philonẽ,L. Papyrium

Papyrium curſorem, Q. Fabium Maxi.duos Decios,L.Volumnium,M.Coruum lõga belli experiẽtia Philopœmenem celebret,anteponatur omnibus Pompeius,cuius res geſtæ atque virtutes iiſdem quibus ſolis regionibus,curſu ac terminis continentur,Iulius tamen Cęſar in rebus bellicis,nec illis,nec his profectò, nec vlli hominum ſecundus fuiſſe memorabitur.Ita nanque de eo per Eutropium ſcriptum eſt,Vir quo nemo vnquam bellis magis emicuit. De huius etiam bellica virtute atq́ præſtantia etſi abunde ſit dictum, non eſt tamẽ omittendum aliud Ciceronis teſtimonium, quod vulgatiſſimum omnibusq́ notiſſimum ſit, tamen & clariſſimum eſt ſimulq́ veriſſimum,Soleo ſæpe,inquit,ante oculos ponere,idque libenter crebris vſurpare ſermonibus,omnes noſtrorũ imperatorum, omnes exterarum gentium potentiſſimorumq́ populorum, omnes regum clariſſimorum res geſtas,nec contentionum magnitudine,nec numero pręliorum, nec varietate regionum,nec celeritate conficiendi, nec diſſimilitudine bellorum poſſe conferri,nec verò diſiunctiſſimas terras citius paſſibus cuiuſquam iam potuiſſe peragrari,quàm tuis non dicam curſibus,ſed victoriis illuſtratæ ſunt. Neq́ vt alibi idem Cicero inquit,ſi tuę res geſtę cæterorum laudibus obſcuritatem attulerint,idcirco Cn. Pompeii memoriam amiſimus,quantum nomen ipſius fuerit,quantę opes,quanta in omni genere bellorum gloria,quanti honores Po.Ro. quanti ſenatus.quanti tui,quis ignorat?tanto ille ſuperiores vicerat gloria,quanto tu omnibus pręſtitiſti. Itaq́ Cn.Pompeii bella,victorias,triumphos,conſulatus admirantes numerabimus,tuos enumerare non poſſumus. Et quoniam in quo maxime conſtet hæc ducum excellentia immẽſæ quæſtionis eſſe ſolet Plutarchus tertius eodẽ clariſſimus teſtis accedat, Summorũ, inquit, virorũ & clariſſimorum ducum neminem huic bellatori imperatori pręponendum cenſeas. Nam ſi quis Fabios, Scipiones, Metellos,& ætatis ſuę,& paulò ſuperioris duces, Syllam,Marium,vtrũq́ Lucullum,& ipſum deniq́ Pompeium,cuius omnimoda in re militari virtus & gloria ad cælum vſque perfloruit,comparandos duxerit,eos profectò Cęſaris geſta ſuperant.Quòd ſi præter hos alios quoque quoſdam intueri libet,Tarquinium Superbum,Regulum,Fabricium, Curium,atq́ Camillum,Oratio Flacco quarto etiã grauiſſimo teſte,micat inter omnes ſidus, velut inter ignes luna minores. Ouidius quoque ad hæc, nec ſpernendus, nec ſubticendus auctor in faſtis,Magne tuum nomen rerum eſt menſura tuarũ,Sed qui te vicit nomine maior erat.Denique Solini vltimi teſtis verbo fretus,vt omnes huius imper.laudes compelctar,quantum inter milites Sicinius aut Sergius, tantum inter duces,immo vt verius dicam,inter homines omnes Cæſar dictator enituit.Catonum deinde ſi nobis inter maximos duces ſermo habendus,impaui dus profectò,& inter hos duos Cæſarem & Pompeium inceſſens erit Vticenſis ille,ciuili ſe bello inſerens: huic enim obuium non alium quempiam aſſignauerim.Altius certe nemo progredi potuit,quàm qui ſimul in illa reipub.trepidatione contra vtrũq́ ſe ſuſtulerit, & aliis cæſarianas opes, aliis pompeianas ſibi vouentibus vtroſq́ contempſerit,prouocauerítq́,ac oſtẽderit eſſe alias reipub.partes. Eleganter & compoſite etiam Criſpus Saluſtius cõmemorat, illam rempub. non habuiſſe quẽpiam virtute magnum,ſed memoria ſua ingenti virtute & di-

uerſis moribus fuiſſe duos magnos & præclaros viros, M. Catonem & C. Cæſarem: alterũ ſeuerum, clementem alterum: conſtantem illum, hunc facilem: illum nihil largientẽ, hunc affluentem copiis omnibus. In huius etiam laudibus poſuit, quòd ſibi magnũ imperium, exercitum, bellum nouum exoptabat, vbi virtus eniteſcere poſſet. Ita fidebat in votis virorũ virtute magnorum, vt exercitaret in bellum miſeras gentes, & flagello agitaret Bellona ſanguineo, vt eſſet vbi virtus eorum eniteſceret. In alterius autẽ commendatione ſi animo complecti volueris eius imaginem, animaduertes Atridem Priamũq;, & ſęuũ ambobus Achillem: vtrunq; enim improbãs hãc verã de vtroq; tulit ſentẽtiam, ait enim, ſi ſe Pompeius vicerit exulaturum, ſi Cæſar moriturũ: quod cum victore Cæſare mature pararet, admirari libet illius vltimum vulnus, ac nobile lætum, per quod, vt Seneca inquit, libertas amiſit animã, vtq; omnem deniq; viri & ducis huius dignitatem in vnum coëgerim pariter & gloriam, alterius romanæ ſcriptoris hiſtoriæ ſententia fretus, Si veris magna paratur Fama bonis, et ſi ſucceſſu nuda remoto Inſpicitur virtus, quicquid laudamus in vllo Maiorũ fortuna fuit: quis Marte ſecundo, Quis meruit tantũ populorum ſanguine nomen? Hunc ego per Syrtes, Libyæq; extrema triũphum Ducere maluerim, quàm ter capitolia curru Scandere Pompeii, q̃ frangere colla Iugurthæ. Ecce parens verus patriæ, digniſſimus aris Roma tuis, per quem nunquàm iurare pudebit, Et quem ſi ſteteris vnquam ceruice ſoluta, Nunc olim factura deum. Alterius & primi Catonis illius Porcii, domi, foris & militiæ, laudum plena ſunt omnia. Egregium enim & ſummum præter ſapientiæ nomẽ in qua nulli mortalium ceſſiſſe creditum eſt, magna hic & ingenti literarum illius temporis peritia ac eloquentiæ claritate fuit: nõdum enim latinæ linguæ ſplendor ad ſummũ & vltimum dignitatis ſuę culmẽ aſcenderat, quod ſub Cicerone factum vult Seneca. Cenſura & triumpho ſimili modo cæteris nec inferior, prę ceptis omniũ rerũ expetẽdarũ ac ſeorſũ rei militaris datis generi romano. Inter prima verò agri colendi illius æui confeſſione ſine æmulo agricola optimus fuit, & quæſtor fortiſſimus, iuſtiſſimus prętor, tribunus militũ præcellẽs. Tres quoq; res in homine ſummas præſtitiſſe legit, vt optimus orator, optimus ſenator, & optimus imꝑator exiſtimatus ſit, quas omnes etſi non prius, attamẽ clarius fulſiſſe in Scipione Aemiliano nõ dubiũ eſt. Sũma etiã pręter illa quę diximus virtus Catonis Conſulis in Celtiberorũ bello fuit, qppe qui plura ſe oppida cepiſſe q̃ in Hiſpania dies egiſſe cõmemorat, eáque haud ſanè iactantia eſt, ſi re vera quadringenta fuere. Fuit, vt fertur, ſumma quędã inter Cęſarẽ, et M. Antonium comparatio: nam cum ludis relaxandi animi gratia ambo perſæpe occuparentur, vt aleis, aut perdicum, vel Gallorum certamine, & aliorum animantium, ſemper ab Antonio abiiſſe victorem eum conſtat: vnde non ab re quidam ex conſuetis augurio ſæpenumero monuiſſe eum his verbis viſus eſt, Quid rei eſt tibi Antoni cum illo adoleſcente? Cæſarem indicans, fugæ ipſum: clarior enim licet ſis, & ſeuerior, dignitate plurimũ domineris, belliſq; magis inſudaueris, & plurimarum rerũ vſu excellas, tuus tamen genius tuúmq; fatum huiuſce genium fatúmque reformidat: tuáque fortuna in ſeipſa permagna præclaráque licet ſit, illius tamen fortunæ vſquequaq; blanditur. Hærent in ſuperioris

Aphricani

Aphricani dicto vii C.Marii cóſulatus,immo reuera nõ ſeptẽ, ſed vnus,quum cæteros præter vnum minus acceperit,ſed rapuerit. Inhæret & duo ſpecioſiſſimi triumphi. Nam quum apud Numantiã ſub eo duce equeſtri ſtipendio mereret,& forte vt fit inter cœnandum quidã Scipionem interrogaſſet, ſi quid illi accidiſſet,quẽ nam reſpub.ęque magnum habitura eſſet Imperatorem? reſpiciens ſe ſupra ipſum Marium cubantem, Vel hunc dixit:quo dicto perfectiſſima virtus maximam orientem virtutẽ videritne an certius acciderit perpẽdi vix poteſt.Illa nimirũ cœna militaris ſpecioſiſſimas tota in vrbe futuras cœnas Mario ominata eſt. Quum enim poſt Aphricam ſubactã & Iugurtham regem ante currum ductum,Theutonicorum exercitum deletum per Marium cõſtet,ac porrò cc.milia Cymbrorum cęſa, lxxx.per eum capta cum duce Hermodo in initio noctis nuncium retuliſſet, nemo fuit qui non illi tanquam diis immortalibus apud ſacra menſæ ſuæ libauerit.Subit in hac reputatione M. Claudius Marcellus qui primus Hannibalem vinci poſſe docuit,ingentis ardentiſq; animi vir,bellator acerrimus vnus ex paucis, inq; omni clarus hiſtoria,ſed imprimis Virgiliano carmine nobilis:ſic enim de hoc loquens ait, Aſpice vt inſignis ſpoliis Marcellus opimis Ingreditur, victórque viros ſuperemmet omnes.Plura quidem viri huius & ducis in laudẽ dici poterant,plus autem haudquaquã. Quid eſt enim homini,et quid eſſe poteſt amplius quàm omnes excellere? quãquam id Virgilius non tam veri ſtudio dixerit, quàm laudandi illũ alterũ gratia,qui hunc ibi ſequitur Marcellum, Octauiæ ſororis Auguſti filium: multos enim iſte,ſed omnes haud dubiè nõ excellit.Nõ indignabuntur ſuperiores Romanorum exterarũ gentium præter Hannibalẽ duces, ſi inter eorum eximium fulgorem Q.Fabius Maxi.ſe iterũ immiſcuerit, tũ quòd Romani generis prudentiſſimus habitus eſt(nondum enim Cato Cenſorius famę huius primum locum præoccupauerat)tum quòd huic ipſi Cató idem apud Ciceronem clarum magnæ ſapientiæ ac virtutis teſtimonium præbet. Apprime autem honeſtatus eſt illo Ennii carmine notiſſimo, Vnus homo nobis cũctando reſtituit rẽ.Non hic rumores ponebat ante ſalutem. Ergo póſtque magiſq; viri nunc gloria claret. Nota ſunt reliqua quibus hoc famæ decus Maximique cognomen iure ſibi debitum,etiam ſi ab eo ortũ,eſſe cenſeri poſſet. Et quanquã huius viri plura cõſilia q̃ prælia memorentur, nõ deſunt tamen prælia & ad æquandã aui gloriã Fabii Maxi.Rutiliani,qui haud dubie victoriarũ numero & magnitudine prępliorũ ſuperior fuit. Vnum hoſtẽ Hannibalẽ, quẽ mora & patientia fregit,ſatis eſſe vult Liuius,inter Romani ducis laudes magnũ hoſtis et ſingulare præconium. Q. etiã Catullũ in hoc ſummorũ Imperatorũ numero & præcellẽtia Po. Ro.voce ſua ad ſidera vſq; produxit. Nã quũ ab eo ꝓ roſtris interrogaretur, ſi in vno Pópeio Magno omnia reponere pſeueraret, aſſũpto illo ſubiti caſus incurſu,in quo ſpẽ eſſet habiturus,ſummo cõſenſu acclamauit,In te,iudicioq; tali Magnũ Pompeiũ cum omnibus ornamẽtis,quę paulò ante retulimus,duarum ſyllabarũ ſpacio incluſum,Catullo æquauit.Merito etiam huic cõmemorationi præcipuũ L.Marius, inuſitati decoris exemplũ adiicitur,quẽ equitẽ Romanum duo exercitus, P.& Cn. Scipionum interitu, victoriáque Hannibalis la-

cerati ducem legerunt, quo tempore ſalus eorum in vltimas anguſtias deducta nulli ambitioni locum relinquebat. Adiicietur & aliud pulcherrimum maximarum optimarumque rerum L.Metelli vnicum exēplum, pontificis imprimis, bis deinde conſulis, dictatoris, magiſtri equitum, agris diuidēdis vigintiduûm viri, ſummi ſenatoris, oratoris optimi, primarii bellatoris, Imperatoris fortiſſimi, ſapientiſſimi denique & ditiſſimi, clariſſimaque in vrbe ſua ciuis, quæ ſibi ſimul ſoli contigiſſe, nec vlli alteri ab vrbe condita, ſatis conſtās opinio eſt. Alterum L.Syllam qui fœlicitatis nomen aſſerendum ſibi putauit, neque laudare, neque vituperare quiſquam ſatis dignè poteſt. Dum enim quęrit victorias, Scipionem ſe popu.Ro. quum exercet ſęuitiam, Hannibalem reprę ſentat. Auguſtus etiam rariſſimum virtutis ornamentum ſe inter ſtrenuiſſimos fœliciſſimóſque duces & principes dignè quidem enumerandum tradit. Decimum enim & ſeptimū annum agens, comparatis exercitibus, Hyrcio & Panſa Coſs. aduerſus Marcum Antonium & Decium Brutum tunc Mutinæ obſidentem pro prætore miſſus, primo licet conflictu parū proſperè geſto, interempto Panſa, & ſecundo pręlio exanimato Hyrcio, ferox iuuenis ſuperſtes deuictum fugauit Antonium, Romamque reuerſus ſenatui ſe inuiſum quum videret, aduerſus ingratiſſimos ciues cū Lepido et Antonio ſe coniunxit, vbi Coſ. creatus, relicto Lepido cum Marco Antonio, interfectores Cęſaris Caſſium & Brutū inſecutus in Gręciam, tenuit Emathiā, poſtremò vi & armis ſuperati parricidæ, inter tres viros tripartito imperio, Aſiam tenuit Antonius, Lepidus Aphricā, Octauianus Europam. Inter hęc L. Antonius Coſ. M. Antonii frater vrbē hoſtiliter inuaſit, imperioſum iuuenem oppreſſurus, quem prælio victum ac fugatū Peruſię obſeſſum, impellente fame, viribus ſuis Octauianus ſuccūbere coëgit. Inde Sextū Pomp. Magni filium, qui infeſtinatione pyratica vndique maria terrore cōple uerat trecentarum nauium claſſe toto mari diſperſa, expugnatum reddidit, in fugam verſum, eodémque ſucceſſu cum Lepido qui ex Aphrica multitudine armatorum venerat, occaſione data, in Sicilia conflixere, ibíque victor miſerè vitam implorāti remiſit. Ad Adriaticū littus profectus, Illyricos, Liburnos, Dalmatas vincere maturauit: ad Actium deinde Gręciæ promontorium, vbi cum regina Cleopatra ducentarum nauium claſſe M. Antonius venerat armis petiturus. Italiam, ad ſummum cladis terreſtri naualique prælio certatum eſt: denique Auguſto victore Antonius cum regina, infauſta vela in Aegyptum dedere. Octauianus eum inſecutus penes ipſum Pharum deleuit. Victor ad Italiam profectus bis ouans, poſt Philippenſe, rurſus poſt Siculum bellū, de Dalmatia ſiue Illyria, deque ad Actium victoria & Alexandrina triplici curruli triumpho continuoque triduo vrbem introiit, clauſo Iano, pacis indicio. Cæterùm diutius quieſcere non potuit, rebellione gentiū cōcitus. Recluſo igitur Iano ad Hiſpanias extremaque Oceani littora traductus ad Cātabros & Aſtures, ſub iugo Romano ceruices reflectere coëgit, et totam peruagatus prouinciam, terrore armorum docuit ſeruare mādata. Sarmatę ſimul & Parthi qui inter Septentrionem & ortum ſolis terras incolunt, ad Auguſtum ſe ad obſequia paratos miſerunt. Tigranem in Syria à Cęſaris Auguſti legato victū pœnituit defeciſſe. Ad orientem

entem

entem deinde per legatos omnibus pacatis, ex occiduo littore & Hiſpania Romam reuectus, Ianum de integro clauſit, quem paulo poſt referare opportunum fuit, indéque ad arcticum polum ire coactus, vbi ferociſſimæ gentes cõtrà facere auſæ erant, ideoq; Vindelicos, Salaſſos, Germanos, Marcomanos, Sucuos, Sicambros, & quicquid citra vltraq; Rhenum, Danubiúmve Barbaria effera ſpectat ſic perdomuit, vt enixè paterẽtur imperia. Ad Meridiem conuerſus, Getulos vicit, & Garamantes, & Marmaridas, & quicquid ad auſtrum pacãdum reſtabat cõpoſuit. Nec eſt de reliquis prouinciis aliqua præter Aphricã & Sardiniã, quã non ille adierit, ſine exemplo rerũ potitus, totq; demũ ſubactis, Romæ quum eſſet, terra mariq; pace parta, Ianum Quiritum tertiò firmauit, & perpetuus dictator ac patriæ pater factus eſt, fœliciſſimus omniũ principũ, nec dum aliorũ ſed ſuo etiam iudicio habitus eſt. Nam quum nepotem in militiam deſtinaret, à diis optauit vt illi fortitudinem Scipionis, beneuolentiã Pompeii, ſuíque ipſius fortunam darent, veluti ſibiipſi permaximum opus fuiſſe fortunam diceret. Prẹter ipſius fortunam, ſimilem denique ei ducem vt nulla vnquã tempora tulerunt, ſic nulla forent, Po. Ro. ſententiæ ſi credimus, grauiſſimíq; poëtæ Flacci dicentis,

Præſenti tibi maturos largimur honores,
Iurandasq; tuum per nomen ponimus aras,
Nil oriturum aliàs, nil ortum tale fatentes,
Sed tuus hic populus ſapiens & iuſtus in vno,
Te noſtris ducibus, te Graiis anteferendo.

Hæc de ducũ præſtãtia ſuperioris æui pauca quædã attigiſſe ſat ſit, Nino, Libero, Caſtore, Polluce Herculéq; de induſtria omiſſis: ea enim eos ſingulari amplitudine fuiſſe ſinguli fatentur, vt omnium quæ memoria hominũ complexa eſt res geſtas ſuperare videantur. Quiſquis verò tantorum clariſſimorum, quos diximus ducum & Imperatorum, rebus geſtis acta recentia comparanda cõtumaci ac proterua obſtinatione duxerit, à vetuſtatis veritatiſq; omnis cognitione alienus ſit neceſſe eſt. Ego enim hãc ducum prẹcellentiã noſtris & temporibus et ducibus deferendã maximè cuperẽ, ſed vafra & callida maiorũ noſtrorũ cõſilia, admirabilemq; illam & incredibilem ac penè diuinam rerum militarium gloriam animo mecũ ipſe voluens, velut æquus arbiter omni vtrinque affectu vacuus, cui iure quodam ſuo comparanda ſint inuenio neminẽ. Cæterùm, ſtrenuiſſimè dux, Sigiſmunde Pandulphe, quũ fiat inter claros et illuſtres viros, vt perſæpe ſolet, non iniocunda ſuperſtitum concertatio ducum, qui rei militaris peritia, qui armorum exercitatione, qui præliorum numero, qui nationum ac hoſtium varietate, qui probitate, qui prudentia, grauitate, fide, cõſtantia, animi magnitudine, celeritate, cæteriſq; prẹclaris monumentis & Imperatoriis virtutibus digniores cenſeantur, maioribúſque illis ꝓpius videãtur accedere, aliiq; alios quoſque noſtræ ætatis in medium vnúmque locum conferant, ſemper cæteris te deniq; ſine controuerſia probabilibus adducti rationibus, non ſolũ præferunt, ſed ſummos quoque & maximos, rerúmque huiuſcemodi gnaros homines, ac aliorum omnium mortalium fama celebres, ſecum in eandem ſentẽtiam

trahunt:

trahunt:quanquam hoc minimè dubium eſſe debeat, ſed luce clarius,cuius recte rerum tuarum cumulum recenſenti,quum ſolus laceram et infractã tot bellorum incendiis hactenus Italiam atque ruinam extremam minitantem,humeris tuis velut Athlas cælũ, ne in ſe ipſam funditus tota collaberetur,in auxilia hinc inde accitus ipſe ſuſtuleris.Nota quin ita etiã ſunt illa,quæ hoc aſpero & difficili temporũ curriculo, pro clariſſimo Imperatore Franciſco Sphortia in eius tutelam aduerſus Eugenium Pontificem Maximum, quæ pro Eugenio aduerſus hunc ipſum ſtrenuiſſimum ducem, quę pro illuſtriſſimo Taraconẽſium rege Alfonſo,quæ pro Inſubrium,Genuenſiumq; bellicoſiſſimo duce Philippo Maria, quę denique ab vtriuſque ſuperi atq; inferi maris littore pro Florentinorum,Venetorumq; ac Senenſium, potentiſſimarum rerum publicarum amplitudine,ſplẽdore ac gloria,virtute animi,aut dextrę robore paſſim & vbique cõgrediendo,audendo,agendo perpeſſus es, vt omnibus nõ ſolùm noſtris, ſed exteris nationibus,et remotiſſimis populis inter excellentiſſimos ac probatiſſimos Imperatores,qui bellicoſiſſimi & ſtrenua manu docti ſint,iuxta Homerũ, Tradere equos pugnæ peditumq; furoribus vti, ipſe primus facile videare.

Pœnæ deſertorum,& militum animaduerſio uaria,ducibus non obtemperantium, Cap. XVI.

IN eos verò qui ducis aut legis minus obtemperaſſent arbitrio, varia diſſimuliſq; animaduerſio procedebat.Nam alii in fortuna, infamia alii,atque alii in ſanguine lædebãtur: & quoniam acerbitas vlciſcendi plęrunque maleficii,pœnarúmq; formido,bene atque cautè viuendi diſciplina eſt, violatæ fidei,quã ſemper maiores noſtri maximi fecere,ſumemus initia.Hiſtoria de Metio Suffecio Albano nobis ignota non eſt, quoniam pactum atque cõdictum cum Tullo rege Po.Ro.perfidè ruperat,binis quadrigis euinctus in diuerſa nitentibus laceratus eſt: nouum ſanè atq; aſperum ſupplicii genus. Diſſectum enim antea fuiſſe apud Romanos, neminem quidem neque legi, neq; audiui.Et quoniam nihil videri poteſt efferacius, nihil ab hominis ingenio diuerſius, quàm quòd mẽbra & artus breuiſſimo laniatu diſtrahantur,reſtat vt quod de ſectione partitionéque corporis inhumaniſſimum viſum eſt,rationem breuibus reddamus.Omnibus quidem virtutũ generibus exercendis colendíſq; Po.Ro.è parua origine ad tãtæ amplitudinis inſtar emicuit, ſed omnium maximè atque præcipuè fidem coluit,ſanctámque habuit tam priuatim quàm publicè.Sic conſules,clariſſimos viros, hoſtibus confirmandæ fidei publicæ cauſa dedit:ſic cliẽtem in fidem acceptum chariorẽ haberi quàm propinquos,tuendumq; eſſe contra cognatos cenſuit, neq; peius vllum facinus exiſtimatum eſt, quàm ſi cui probaretur clientem diuiſum habuiſſe.Hanc autem fidem maiores in officiorum militarium vicibus, vſu atq; commercio maximè ſanxerũt,quòd aliter totius rei militaris diſciplinę neruos adimi putarẽt, ſi hominum perfidia ſine immani & horrenda pœna eluderet: in aliis conſtat, nulli gentium mitiores pœnas placuiſſe. Sic Aurelius Cotta Coſ. quũ ad opus equites, neceſſitate cogẽte,iuſſiſſet accedere,eorúmque pars detrectaſſet imperium,queſtus apud Cenſores effecit vt à patribus notarẽtur,deinde obtinuit ne eis propterea æra procederent, quos quia ſtipendium menſtruale vel annuum

ignomi

ignominiæ cauſa adimebatur,dirutos ære appellabant antiqui,quòd æs diruebatur in fiſcum,non in militis ſacculum. Artaxerxes Arbacem quendam, medum hominem,qui in prȩlio ad Cyrum defecerat ac rurſus eo mortuo rebellarat,quum eum ignauiæ non proditionis neque ſimultatis reum ſtatuens cōdemnaſſet, iuſſit nudum ſcortum impoſitū ceruicibus diem totum in foro circunferre. Alterius verò quòd ad defectionem duos quoque ex hoſtibus ſe aditurum pollicitus in mēdacio deprehenſus eſſet,linguā tribus clauis affigi iuſſit. Quum Hannibal Pœnus cum exercitu in Italia eſſet,& aliquot pugnas po.ro.aduerſus pugnaſſet,primi totius Italiæ Brutii ad Hannibalem deſciuerūt,id romani ęgrè paſſi poſteaquam Hannibal Italia deceſſit ſuperatíque Pœni ſunt, Brutios ignominiæ cauſa non milites ſcribebant nec pro ſociis habebāt, ſed magiſtratibus in prouincias euntibus parére & præminiſtrare ſeruorum vice iuſſerunt: itaq; hi ſequebantur magiſtratus tanquam in ſcȩnicis fabulis qui dicebantur lorarii, aut quos erant iuſſi vinciebant,aut verberabant. Appii Claudii ſententia ſenatuſq; conſultum omnes qui à Pyrrho rege Epirotarum capti,& poſtea ab eo vltro remiſſi erant, decreuit vt ex his qui equo meruiſſent peditum numero militarent: qui pedites,funditorum auxiliis adſcriberentur, néve eorum cuipiam ad priſtinum tandem militię ordinem liceret redire, niſi bina quiſque ſpolia ex hoſtibus reportaret. Fuit & antiquis quoq; animaduerſio militaris, iubere ignominiæ cauſa militi venam ſolui & ſanguinem mitti: cuius rei rationem etſi in veterum libris haudquaquam potuerunt inuenire,hoc tamen pòſt factum opinati in militibus ſtupentis animi & à naturali habitu declinantis,vt non tam pœna quam medicina videretur, poſtea tamen ob pleraque alia delicta id factum eſſe credunt per conſuetudinem , quaſi minus ſani viderentur omnes qui contra officium deliquiſſent. Craſſus is qui à Sempronio Aſellione & à pleriſq; aliis hiſtoriæ romanæ ſcriptoribus traditur habuiſſe quinque rerum bonarum maxima & præcipua,quòd ditiſſimus,quòd eloquentiſſimus,quòd nobiliſſimus, ꝙ iureconſultiſſimus, quòd pontifex maximus eſſet,cum conſulatu obtineret Aſiam prouinciam & circūſidere & oppugnare Leucas pararet opuſq; eſſet firma & procera trabe qua arietem faceret quo oppidanorum muri quaterentur,ſcripſit ad magiſtrum græcum,maiorem Athenienſium ſociorum,amicorum po.ro.vt ex malis duobus quos apud eos viderat maiorē ei mittere procuraret: tunc magiſter græcus cōperto quamobrem malum deſideraret, non vti iuſſerat maiorem,ſed quem magis eſſe idoneum aptiorémq; faciendo arieti faciliorémque portatu exiſtimabat,minorem miſit. Craſſus eum vocari iuſſit,& quum interrogaſſet cur non quod iuſſerat miſiſſet, cauſis rationibúſque quas dictabat ſpretis,veſtimēta detrahi iuſſit virgíſque cecídit, corrumpi atque ſolui ratus omne officiū imperantis, ſi quis ad id quod facere iuſſus eſt, non obſequio debito,ſed conſilio non deſiderato reſponderit. L. Papyrius dictator Q. Fabiū Rutilianum magiſtrum equitū, quòd aduerſus dictū eius quàmuis fœlici pugna dimicaſſet, Samnitibus fuſis,virgis tamen cæſum popoſcit,ſecuri percuſſurus,& contentione aut precibus exercitus occaſionem Fabio confugiendi in vrbem dedit,eumq; profugientē Romam proſecutus eſt,ne ibi quidem remiſſo ſupplicii prius metu

quàm

quàm ad genua eius & Fabius cũ patre prouolueretur, & pariter ſenatus ac populus ro. rogarent: teſtatus tandem eam pœnam non Fabio, ſed populo & tribunorum concedere poteſtati. L. Calfurnius Piſo coſ. quum in Sicilia bellum aduerſus fugitiuos gereret, & T. equitum præfectus fugitiuorũ, multitudine hoſtium circunuentus arma tradidiſſet, his præfectum ignominiæ generibus affici iuſſit, Eum toga laciniis abſciſſis amictum, diſcinctaq; tunica indutũ nudis pedibus totum diem ad principia vſq; per omne tempus militiæ quo ab eo meruerat adeſſe iubens, conuictu hominum, balneorum vſu, turmiſq; equitum ac equis quibus præfuerat ademptis, in funditorum alas tranſcripſit. Q. etiam Fuluius Flaccus cenſor Fuluium fratrem cohortem legionis in qua tribunus militum erat iniuſſu conſulis domũ dimittere auſum ſenatu amouit. T. Manlius Torquatus filium quòd is cõtra edictum cum hoſte Gemino Metio Tuſculanorum duce, inſcio vel ingnaro patre prouocatus pugnauerat, quamuis victorem, in cõſpectu exercitus cęſum, ſecuri percuſſit. Poſthumius Tyburtius dictator, A. Poſthumium & filiũ quòd nõ ſuo iuſſu, ſed ſua ſpõte ſuos egreſſum hoſtes fuderat, victoriæ gloriã licet reportaſſet, ſecuri percuti iuſſit. Nec minus animoſe A. Fuluius ſenatorii ordinis euntem in aciem filium iniuſſu ſuo è vita ſuſtulit, quàm T. Manlius, aut Poſthumius dictator. Iuuenem nanque ingenio, literis, & forma inter æquales pręſtantem prauo conſilio Catilinæ familiaritatem aſſecutum, inq; caſtra eius temerario impetu ruẽtem in medio itinere abſtractum vltimæ pœnæ ſupplicio affecit, præfatus non ſe Catilinæ aduerſus patriam, ſed patriæ aduerſus Catilinã genuiſſe filium. Milites autem qui hoſtium caſtra iniuſſu principis aggredi eſſent auſi exauctorauit omnes Claudius, ſecundus eius nominis imperator, eóſque Romam vt digne punirentur miſit, ſicq; in bello ſæpius ſeueriúſque vindicatũ eſſe conſtat apud maiores noſtros in eos qui contra imperium in hoſtem pugnarunt, quíque tardius reuocati prælio exceſſerunt, quàm qui ſigna relinquere aut pulſi loco, cedere auſi erant. Q. Fabius Maximus & ſi tranſfugarum dextras qui & in præſidiis Romanorum ad hoſtium ſtationes cõfugerant ipſe aliquando præcidit, vt defectionis metum reliquis iniiceret, ſuapte tamen natura & clementia defectiones prohibendas placandaſq; eſſe manſuetudine ac miti oratione cenſuit, neque omnem ſuſpicionem accuſare atq; omnino omnibus ſuſpectis moleſtum eſſe. Nam quum animaduertiſſet, militem quendam Marſum fortitudine & genere inter ſocios primarium defectionis accuſari, nullam in eum animaduerſionem egit, ſed cum ſineret ſe præter dignitatem neglectum iri, Tunc, inquit, duces ad gratiam ineundam potius accuſantur, quum pro eorum virtute honores impartiantur: deinde illum accuſauit, qui nulla in re officium eius expoſcebat. Hæc enim cum dixiſſet, acerrimo equo, aliiſq; muneribus eum ornauit: quare exinde virũ ſibi fideliſſimum ſtudioſiſſimúmque effecit. Apud eundem Fabium quum miles Lucanus eſſet accuſatus quòd mulieris amore noctu ſæpe à caſtris vagaretur, cæterùm mirabili armorum virtute vir eſſe narraretur, quã deperibat comprehẽdi ea clam iuſſit, & ad ſe adduci: vt autem adducta eſt, accerſito homine, quòd præter legem, inqt, pernoctaret haudquaq̃ nos latuit, ac ne prius quidẽ latuerat ꝙ ꝓbitati ſtuderes

deres

deres,quare fortiter ac recte factis errata cōdonetur : reliquū nobiſcū eris,habeo enim ſponſorem,& adductā mulierculam ei cōmendauit,ac tradidit.Non ſinit nos Q.Fabius Max.inter has rei militaris pœnas hoc in loco de te ſilentium facere,Sigiſmunde, quòd militum peccata more ſuo neque obſerues omnia, neq; meritis ac debitis eos pœnis proſequaris,verùm ex induſtria permultas diſſimules,ſciens genus hominum ad peccandum pronum , nec facile naturam & conſuetudinem eorum inueteratā extirpari poſſe,vtq; laſciuiæ & lætitiæ frena perſæpe relaxas,ſic quum hoſtis in propinquo eſt,ſegnes,contumaces,deſides,negligentes,ſeditioſos,ac deſertores ſeueriſſime punis, quòd hæc vitia non ad ſingulorum mores tantum, ſed ad ſummam rerū & omnium ſalutem pertinere intelligas.Illud etiam ſemper tibi innatum & ingenitum intelleximus, vt vehementer vſque dolueris pro erratis militum & aduerſum quēquam arma ſumi oportere: contrà verò lætari admodum, abs te plurimos ſeruatos & exornatos iri : & quod diuini muneris eſt,hac ſua ſeueritate non hominum interitum cupere,ſed ſalutem potius ſingulis pro virili pręſtare velle. Admirantibus autem multis ac reprehendentibus quòd vt mitis nimium ſis, ita & truculētus nimis & atrox aliquando videare,reſpōdere ſoles crudelitatem ſcilicet nemini minus quàm principi conuenire,imperatorémq; exercitus vt victoria potiatur potius timendum eſſe quàm hoſtem . Iulius Cæſar oborta ſeditione militū paucis percuſſis caſtra ſedaſſe legitur,& fidem militum reparaſſe: vbi verò ſacrificia committerent militiæ,milites ſuos fertur compeſcuiſſe, maxime quando vrbem ingreſſos non licuit homines ſpoliare,aut templa deorum, quod eis poſtmodum ingraueſcente ſeditione exprobrauit. Numinibus nanque Romanis ciuibusq; iurati impugnare non poterant quæ ſacramento militiæ ſuſceperant defendenda . Qui autem tali ignominia notabātur milites,nec ęra percipere,nec militaribus gaudere priuilegiis, nec habere aliquod cum gladio telóque commercium, neque porro ad cingulum reſtitui fas erat, niſi eos antè præ cæteris virtutū meritis inſignirent. Auguſtus militarem diſciplinam ſeueriſſime rexit,legiones contumacius parentes,ac immodeſtè miſſionē poſtulantes dimiſit exauctorauitq; . Cēturiones item ſtatione relicta,itidē vt manipulares capitali animaduerſione puniit. Pro cætero autem delictorum genere variis milites ignominiis affecit,vt ſtare per totum diem iuberet ante prętorium,interdum tunicatos diſcinctóſque,nonnunquam ceſpitem portātes.C.Curio bello Dardanico circa Dyrrhachium quum vnam de quinq; legionibus ſeditioſam vidiſſet, eam procedere iuſſit inermem,diſcinctámque in conſpectu armati exercitus ſtramenta coēgit ſecare. Poſtero autem die ſimiliter foſſam diſcinctos milites facere, nulliſque precibus legionis ab eo impetrari potuit, ne ſigna eius ſubmitteret nomenq; aboleret,& milites in ſupplementum aliarum legionum diſtribueret. L.Domitius Corbulo in Armenia duas alas,& tres cohortes quæ ſecum ad caſtellum initio hoſtibus ceſſerāt,extra vallum iuſſit tendere, donec aſſiduo labore & proſperis excurſionibus redimerent ignominiam. P.Cornelio Naſica, Decimo Iulio coſſ. qui exercitum deſeruerant damnati,virgiſq; cæſi publicè vænierunt. M.Cato ab hoſtili littore in quo per aliquot dies māſerat,cū tardo profectionis ſigno claſſem ſoluiſſet,& reli

ctis

ctis è militibus quidã acerrima voce et geſtu expoſtularet vti tolleretur, circum-acta ad littus vniuerſa claſſe comprehenſum ſupplicio affici iuſſit, & quem occiſuri per ignominiam hoſtes fuerant, exemplo potius impendit. L Paulus, Perſa rege ſuperato, externorum quoſdam tranſfugarum elephantis conculcãdos cenſuit. Aphricanus item poſterior euerſo punico imperio, eiuſdem generis & culpæ hominis in edendis populo ſpectaculis feris beſtiis obiecit. Eundem cenſorem declaratum, ferunt adoleſcentem priuaſſe equo quoniam ſumptuoſè in cœna quo tempore Carthago oppugnabatur placentã melle confectam quam in vrbis ſimilitudinẽ formarat, & hanc Carthaginem appellarat, conuiuis prę-poſuit rapinæ, percũctantiq; adoleſcenti quam ob rem equum ſibi abſtuliſſet, Prior quàm ego, Carthaginem, inquit, diripuiſti. Xerxes Perſarum rex Phitio quinq; filiorum patri vnius vacationem petenti, quem vellet eligere permiſit, deinde quem elegerat in partes duas diſtractum ab vtroq; latere vię poſuit, & hac victoria luſtrauit exercitũ. Actiſanes Aethiopum rex Aegyptiis in deditionem ſuam redactis, ſumma eis ęquitate imperauit. Latrocinia enim nouo more con peſcuit, ſontes neq; morte plectens, neque linquẽs impunitos, iudicio conſtituto, reos omnes in vnum cogens miti ſentẽtia damnauit. Amputatis enim naribus in vltimam deſerti ire eos compulit, ibiq; ciuitatem condidit ab exciſis naribus Rhinoceram appellatam. Aſſuerus quum cuperet famam & ſermonem apud omnes gentes & nationes vulgari à ſe Cyrum interfectum eſſe, Mithridate qui primũ Cyro vulnus inflixerat, Chare deinde à quo ſucciſa poplitis vena Cyrus conciderat quàm ægrè ferentibus ſe iniuſte ea gloria muneribus à rege miſſis ſpoliari, his regi nuntiatis vehementer ira incenſus, caput Charis à ceruicibus abſcindi iuſſit: hiſq; quũ intereſſet mater, Ne tu, inquit, rex ita hunc Charẽ capitalem hominem breui pœna neces: à me enim ſibi eorum quę diu audet merces perſoluenda eſt. Permittente autem rege matri ſupplicii ſumendi poteſtatem, à tortoribus ſuis hominem comprehendi iuſſit, decémque dies in tortura haberi, tum oculos effodi, & in aures liquefactum æs infundi, ſic omni ſupplicio excruciatum necari. Paulò pòſt ob eandẽ cauſam Mithridatem quòd apertè profitebatur manu ſua Cyrum concidiſſe, nec vt Artaxerxes vanum neq; irritum telum adieciſſe, ſed tranſfixo tempore hominem ſtrauiſſe eóque vulnere tãdem interiiſſe, ſcaphis necari iuſſit. Genus autem mortis ac ſupplicii huiuſmodi fuit, Duabus exædificatis ſcaphis inter ſe congruentibus, in altera hominem qui ad ſuppliciũ datur reſupinant, alteram deſuper imponentes, ſic ambas coniũgunt vt caput, manus, ac pedes foris excludantur, reliquum verò corpus totum intus claudatur: præbent homini cibum, ſtimuliſq; oculos fodientes veſci et inuitum cogunt: veſcenti autem pro potu lac melle mixtum in os infundunt, faciémque eodem conſpergunt, ſic eius verſantes ſcapham ſemper aduerſo ſoli opponunt, & muſcarum inſidentium multitudine ora quotidie obtegunt, cúmq; virtus ea faciat quæ edentes bibentesq; homines neceſſitas cogit, ex corruptione & putredine varii pullulãt vermes, quibus intra veſtes penetrantibus corpus abrodatur: quum enim perfuncto vita homine ſuperior amouetur ſcapha, exeſa caro aſpicitur, & circa viſcera talium ferarum aliarúmque quottidie ſubcreſcẽtium

multitudo

multitudo apparet. Huiſmodi ſuppliciis Mithridates excruciatus ad decimũ vſq; diem calamitoſam vitam perduxit, atq; ſic demum extinctus eſt. Auidius Caſſius qui ſe Mariũ dici voluit, milites q prouincialibus per vim aliquid ſurripuiſſent his in quibus peccauerant locis in crucẽ ſuſtulit. Primus etiã id crudelitatis potius quàm ſeueritatis ſupplicii genus excogitaſſe fertur, vt pergrandi & procero ſtipite terræ affixo à ſummo ad imũ vſq; dãnatos ligaret, ab imóque ignẽ adiiciens incenſis aliis, alios fumo cruciatúq; ignis, alios metu ac timore necaret. Idem denos cathenis vinctos in profluentem mergi iuſſit, multiſque deſertorum manus excidit, aliis crura & poplites, maius exemplũ eſſe aſſerẽs viuẽtis miſerabiliter criminoſi quàm occiſi. Idem cũ ipſo inſcio manus auxiliaris tria milia Sarmatarũ negligentius agentiũ in Danubii ripis occidiſſet, & cum præda ingenti ad eum rediiſſet, ſperantibus tribunis pręmium ꝙ quàm parua manu tantùm hoſtium occidiſſent, rapi eos iuſſit, & in crucem tolli, atq; vltimo ſupplicio affici, dicẽs euenire potuiſſe vt eſſent inſidię, ac periret romani imperii reuerentia: & quũ ingens ſeditio in exercitu orta eſſet, proceſſit nudus in medium, campeſtribus ſolũ tectus, & ait, Percutite me ſi audetis, & corruptę diſciplinę facinus edite: tunc quieſcentibus cunctis timeri meruit, quia ipſe non timuit. Peſcenius Niger decem milites qui prouinciali ablatum gallinacium comediſſent necari iuſſit, exercitum autem qui ne occiderentur, nõ armis, ſed precibus impediret, interdixit igni & cibo cocto, nec re veſci alia niſi aqua frgida, et pane conceſſit, decupli precio prouinciali primum reddito ac ſoluto. Alexãdri vero Seueri vel Aurelii ſententia mulierculæ miles carpẽtarius adiudicatus eſt, vt qui cõuitia dixerat, ſeruili opere annoſæ fœminę nutrimẽta pręſtaret: & quũ ęgrè hoc ferrent milites, perſuaſit omnibus vt ne moleſtè ferrent, ac modeſtè eos terruit. Libidinis autẽ caſtigator Aurelianus maximè fuit. Nam & ſeipſum continuit, & adulteros atroci pœna coërcuit milites: nanq; qui hoſpitis vxorẽ violaſſent, duabus inflexis arboribus fune alligauit, quo demiſſo reus è veſtigio vtrinq; pendens laceratus occubuit. Longè aſperius Macrinus caſtigauit milites, qui cùm ancillã hoſpitis violaſſent, eos viuos (duo nãque erant) boum in corio emiſſis modo capitibus ſepeliuit, vt vermium multitudine ſuccreſcentiũ diutius torquerentur. Inuenerunt alii crucibus non vnius quidem generis capite conuerſos in terram ſuſpendere, alii per obſcœna ſtipitẽ immittere, alii patibulo brachia explicare, alii viuentibus cadauera alligare, vt Opilius Macrinius & Mezentius, de quo Maro,

Mortua quin etiam iungebat corpora viuis,
Componens manibúsq; manus atque oribus ora,
Tormenti genus, & ſanie tabóque fluentes
Complexu in miſero longa ſic morte necabat.

Statuerunt etiã in infligendis pœnis aliquando maiores noſtri, vt ſi à multis eſſet flagitium rei militaris admiſſum, ſortitione in quoſdã animaduerteretur, vt metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perueniret. Nam miles qui locũ non tenuit, qui hoſtium impetum vímq; pertimuit, poteſt idẽ poſtea & miles eſſe melior, & ciuis vtilis & vir bonus. Circa ducum itaque & Imperatorũ edi

ſta boni milites parebunt & obſequētur, niſi forte quod præcipitur ſaluti reip. aduerſum inueniatur. In eo enim haudquaquam obtemperat, niſi perfidus & impius miles. Quid enim iniquius quid deteſtabilius quàm ſine diſcrimine aggredi quæcunque dictauerit Imperator? Nónne apud omnes vox iſta quondam in caſtris forſan probata funeſta eſt, & crudelis plenaque perfidiæ habita,

Pectore ſi fratris gladium iuguloque parentis
Condere me iubeas, plenoque in viſcera partu
Coniugis, inuita peragam tamen omnia dextra.
Si ſpoliare deos, ignemque immittere templis,
Numina miſcebit caſtrenſis flamma monetæ.
Caſtra ſuper Tuſci ſi ponere Tybridis vndis,
Heſperios audax veniam metator in agros.
Tum quoſcunque voles in planum effundere muros,
His aries actus diſperget ſaxa lacertis.
Illa licet penitus tolli quam iuſſeris vrbem
Roma ſit.

Et quanquam hoc nequius dici ab homine potuerit nihil, & vnde magis deberet, ſi fidelis eſſet, Romanus Imperator offendi, in eo tamen ſceleratus miles officii ſui fidem his verbis facere ſtuduit, vnde ſeipſum circunſcripta militari obedientia maximè infidelem & perfidum eſſe conuincit. Hęc contra eos qui militaria ſegnius ac negligentius, vel aliter ac diſciplina communis exigit tractantes, ignominiæ ac dedecoris notam ſubiere dicta, ſint & exemplis plurimis confirmata, vt ex alieno milites malo ſuum diſcant præcauere, aut alienis virtutis exemplis prouocentur.

Finis Vndecimi.

ROBERTI VALTVRII

AD MAGNANIMVM ET ILLVSTREM Heroa Sigiſmundum Pandulphum Malateſtam ſplendidiſſimum Ariminenſium regem, ac Imperatorem ſemper inuictum, de re Militari Liber Duodecimus.

De triumphis, quidq́; triumphus, & unde. *Cap.* I.

IVſto denique ac debito narrationis noſtræ ordine, Sigiſmunde Pandulphe, operi conſummationem triũphis imponemus, quum hi bellorũ ſint finis, victoribus decus & gloria. Eſt enim triumphus omnium militarium rerum honos ſupremus, maximáque omnis vtriuſque ſexus, ætatis, vniuerſæ vrbis exultatio, & occurſus quidam, quod fiebat honorifica hoſtium clade duci & victrici turbę redeunti, rerúmque fortiter ac fœliciter geſtarum ſpeciem prę ſe ferenti, ſic dictus vt perhibẽt à Græco θριάμβευσις quod Latinè exultationem ſignificat. Credunt hoc alıí à Grę cis nomen in cõſuetudinem deriuatum, ſimúlque huius honoris quicquã ad Liberum patrem, primum eius auctorem pertinere, quem θρίαμβον nominãt: quod etſi haudquaquam verum eſſe, Plutarcho auctore conſtet, vir tamen omnium vndecunque doctiſſimus atq; acutiſſimus, M. Varro, hinc inde aſſerit inclinatũ. Tranquillus autẽ triumphum Latinè dicit potius appellatũ, quòd is qui triumphãs vrbem ingrederetur, tripartito iudicio honoraretur. Prius autẽ de triumpho duci concedendo exercitum iudicare ſolitum erat, ſecundò ſenatũ, tertiò populum: atqui de eo maximè qui vel dictator, vel conſul, ſiue prætor res geſſiſſet triumpho dignas. Liuius, Omnibus locis re bene geſta de hoc iudicabat exercitus, ſenatuſconſulto, iuſſũque populi triumphans, dictator in vrbẽ rediit. Idem xxxi. L. Cor. Lentulus procoſ. ex Hiſpania rediit, qui quum in ſenatu res ab ſe per multos annos fortiter fœliciterq; geſtas expoſuiſſet, poſtulaſſetque vt triũphanti ſibi inuehi liceret vrbẽ, res triumpho dignas eſſe cenſebat ſenatus, ſed exemplum à maioribus nõ accepiſſe, vt qui neq; dictator, neque conſul, neque prætor res geſſiſſet, triumpharet, proconſulem illum Hiſpaniam prouinciam, non conſulem aut prætorem obtinuiſſe: decernebatur tamen vt eo ouans vrbem iniret, intercedente etiã Sempronio Longo, Tribuno pleb. qui nihilominus more maiorũ haud vllo exemplo futurum dicebat. Poſtremo victus conſenſu patrum tribunus ceſſit, & ex ſenatusconſulto L. Lentulus ouans vrbem eſt ingreſſus.

De Trophæis & unde, & in quo à Triumpho differant, quodq; ouem alij uictoria potiti, alij bouem: huncq; alij, uel Gallum immolare conſueuerant. Cap. II.

ILlud etiam animaduertendum, ne quod de triũpho & trophæo malè accipiunt, nos quoque confundat, opinantes vnam rem duobus nominibus appellare debere. Vt enim re vera qui Martiam & terrificam hoſtium cæde pompam lege triumphali agebat triumphans dicebatur, ſic qui hoſtes fugaſſet trophęum appellabãt: nõ ab re, à Gręco τρόπαιον, hoc eſt, ab hoſtium conuerſione dictum. Vocabant etiam veteres trophęum ſtipitem ſiue truncum montanæ quercus abſciſum, inſtar ſuperati hominis fabricatum, & veluti ſpoliis & armis eiuſdem indutum: affixa enim quaqua verſum ſpolia impendebant, ornatu plurimo, ac decore diſpoſita, neque hoc niſi in eminentioribus locis figebatur: vnde Criſpus de Pompeio, Deuictis Hiſpanis trophęa in Pyrenęis conſtituit, ex quo more in vrbibus trophæa figebantur in arcubus exædificatis: vnde Poëta noſter elegantiſſimus,

Ingentem quercum deciſis vndique ramis
Conſtituit tumulo, fulgentiáque induit arma.
Mezenti ducis exuuias tibi magne tropæum
Bellipotens aptat rorantes ſanguine criſtas,
Teláque trunca viri & bis ſex thoraca petitum,
Perfoſſúmque locis, clypeúmque ex ære ſiniſtrę
Subligat, atque enſem collo ſuſpendit eburnum.

Alio idem in loco,

Indutóſque iubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces, inimicáque nomina figi, pro inimicorum.

Dicit autem affixos trophęis titulos cum nominibus occiſorum. Ad hæc Iunius Iuuenalis Aquinas,

Bellorum exuuiæ truncis affixa trophæis,
Lorica & fracta de caſſide bucula pendens,
Et currum temone iugum victæq; triremes,
Ampluſtre & ſummo triſtis captiuus in arcu.

Illud quoq; nec prætermittendũ, triũphi genus nõ ab ouatione, hoc eſt, clamore Bacchico, ſicuti multi putauere, ouationem appellari, tãetſi ouãtes illã canẽtéſq; transmittãt, vt Plutarchus inquit, at quum milites in magno triumpho & plena victoria bouem, in hoc immolare ouem cõſueuerunt, vnde huic triũphi generi nomẽ extat: vtq; qui de pugna venientes cum multitudine obuiã ad numina minora ibant, & ibi fugatis hoſtibus oues diis immolabãt, Ouantes dicebãtur, ſic & ouatio ꝓpriè minor triũphus, & q ouationẽ meretur, & vno equo vtitur, et à plebeis vel eqtibus Romanis deducitur ad Capitoliũ, et de ouibus ſacrificat, vnde et, vt dictũ eſt, Ouatio: qui autẽ triũphat, equis albis vtitur quatuor, & ſenatu præeũte in Capitoliũ de tauris in eo ſacrificat: in quo nec illud ſilẽtio obuoluẽdũ quòd ad mitiores triũphos, & ad ouationes attinet, ſuper quo diſſẽſiſſe veteres ſcriptores inuenio. Partim enim ſcripſerunt, qui ouaret introire ſolitũ equo deuectũ, & Sabinus Maſſurius pedibus ingredi ouantes dicit non ſe-

quentibus

quentibus eos militibus,ſed vniuerſo ſenatu.Dignum & oportunum etiam arbitror Spartanorum legiſlatorem contemplari, qui aliquanto aliter ac Romanorum more ſacrificandum inſtituit. Nam ſi quis Lacedæmoniorũ dux quod velit dolo aut perſuaſione confecerit, bouem mactat:ſi in bello res geſta fuerit, Gallum.Hi enim etſi bellaciſſimum genus ſint,& apud omnes habeantur, ampliora tamẽ magiſq; homine digna quæ ratione ac prudentia,quàm quæ vi aut fortitudine facta ſint,iudicabant.

Varia ſecundum diuerſas gentes & nationes triumphorum genera. *Cap.* III.

VT q; non idem in triumphorum ſacrificiis apud omnes ſeruatæ religionis exemplũ extat,ſic varium apud diuerſas nationes triumphandi morem fuiſſe conſtat. Et vt triumphi primum omnium repetamus auctorem,Dionyſium, qui Latine Liber pater dicitur,India ſubacta,multarum gentium ſpoliis triumphantem,vincti primum elephãti ſubiiſſe currum eius memorãtur. Apud Aegyptios Seſoſtris eorum rex, tam elato, tam immani animo fuiſſe fertur,vt quotannis non elephãtos,ſed ſorte reges ſingulos è ſubiectis iungere ad currum ſolitus erat,ſicq; triumphaſſe, nullo maiorum fretus exemplo,quod equidem inuenerim:tantũ licentiæ dabat gloria,immanitas, & intoleranda ſuperbia. Erichthonius etiam victor, quadrigam & equos quatuor primus iunxit in Grȩcia. Apud noſtros Coſſus et Marcellus opima ſpolia ferentes,quadriiugo ſimiliter curru inuecti ſunt. Romulum verò nõ recte Dionyſius ait curru eſſe vſum:erant enim Romæ, in promptuq; omnibus, vt memoriæ proditum eſt,Romuli pedeſtres ſtatuæ ſpolia ferẽtes, ex quo pedeſtres quoq; eius fuiſſe triũphos nõ obſcurũ eſt. Tarquiniũ Priſcum deinde, deinde Damarati filium indecoram huiuſmodi currus & equorum quatuor formam,& magnificentiã triumpho ſtatuiſſe memorãt, ab Hetruſcis tamen prius ſumptam & in vſu habitam: affirmẽt licet alii Publicolam primùm in curru, tali pompa triumphaſſe,quam & ipſam vt maiorum legibus plurimis & maximis ducibus conceſſam, ſic nonnullis ademptam denegatamq; non ſine maximis rationibus inuenio.

Quòd non omnibus triumphi decernebantur,& quibus. *Cap.* IIII.

CVum enim eò triumphandi honos perueniſſet,vt poſſe maius quicquam neq; Imperatori ſenatus populuſq; ro.ac exercitus dare,nec ab his Imperator accipere, deuictis hoſtibus ampliſſimo pro honore & gloria videretur, proinde ob exigua quoq; prælia leueſq; conflictus, honorum maximum ſibi decerni dux quiſq; triumphũ expoſceret,lege fuit occurſum,vt ei ſoli liceret vrbẽ triũpho inuehi, qui rebus fortiter ſtrenueq; geſtis clarus eſſet Imperator,& hoſtiles exercitus ad quinq; miliũ vſq; numerum fundendo profligandoq; vna dimicatione cecidiſſet.Pœna deinde per. L. Mariũ Marcumq; Catonẽ trib.pleb.ducibus iniecta,qui falſo vel perẽptorum hoſtium vel deſideratorũ ciuiũ numerũ ſenatui per literas retuliſſent, iubẽteq; præterea ingrediẽtibus vrbem,quæſtorũ officium his de rebus iureiurãdo adigi,vana ſcilicet ea nequaquã fuiſſe quæ ſenatui nunciaſſent tribuni ple.itidẽ vt antè ſolebant triumphũ poſtulãtibus aduerſari,ita vt nonnunq̃ viros fortes ac ſtrenuos

impedientes,aliorum triumphos deterrebant,vtq́; triũpharent,ſicut de Manlio proditũ eſt efficiebãt.Moris etiã erat vt imperii auctione,nõ ꝓ reſtitutis quę ali quando eius fuiſſent,laureã decerni ius eſſet,ſicq́; ab Q.Fuluio, Cãpano populo ſubacto,et L.Opimio Fragellanis in ditionem redactis,triumphãdi poteſtatem à ſenatu petentibus,illis triumphus minimè decretus eſt, miniméque obtẽtus: ſemper enim exiſtimationem arbitriũmque huius honoris penes ſenatum fuiſſe, Valerio licet,& Horatio coſſ.(quod antea nunquã actum)tum primùm ſit ſine auctoritate ſenatus,populi iuſſu triumphatũ.Inſtituti etiam huius pompæ veteris fuiſſe comperio,vt illis haudquaquam triumphi deberentur, qui ad res quanquam maximas atque clariſſimas bello conficiendas,abſque vlla magiſtratus auctoritate tranſmiſſi fuiſſent:vnde nec M.Marcellus, nec P.Scipio curru triumphali inuecti ſunt,quum Syracuſas alter,alter Hiſpanias ſine magiſtratu in poteſtatẽ Romanam redegiſſent. Ita etiam more maiorum comparatum erat,ne quis qui exercitum non deportaſſet triumpharet, niſi perdomitã pacatámque prouinciam tradidiſſet ſucceſſori:ſic L. Manlio proconſuli ex Hiſpania redeunti poſtulantíque ab ſenatu in æde Bellonæ triumphum,rerum geſtarum magnitudo impetrabilem faciebat, exemplum aliorum obſtabat: medius tamen honos Manlio habitus, vt ouans non triumphãs vrbem iniret. Ad hæc ſimili modo triumphũ ita decerni à ſenatu ſolitum,vt nullius ipſe niſi eius qui triumphaturus eſſet,& eorum qui bello interfuiſſent verba audiret,inſtitutũq́; ideo:vt legati,tribuni,centuriones,milites deniq́; triumpho adeſſent, vt virtus rerum geſtarũ eius cui tantus honos haberetur publicè,videretur. Veteri etiam Romanorum more, nunquam triumphus lachrymis ac ciuium cruore quærebatur,nec admittebatur oblatus.M.enim Fabius coſ.inclyta Hetruſcis, Veientibus ſuperatis pugna, oblatum ſibi ſummo ſenatus populiq́; ſtudio triumphũ ducere renuit,quòd eo prœlio Q.Fabius frater atque coſ.fortiſſimè dimicãs cecidiſſet,inquiẽs,quia tantis reipub. detrimentis luctus potius deberetur quàm triumphus. Triumphi negãdi cauſa ſenatui,vel ab eo aliis oblatũ renuendi etiam fuit ei qui alieno auſpicio,& in aliena ꝓuincia pugnaſſet, vt Helius primo Cn.quoque Claudius, Nero deinde, qui Liuii licet Salinatoris in Haſdrubale opprimendo gloriæ particeps fuiſſet,tamẽ triumphantẽ eum equo ſequi,quàm triumpho quem ei ſenatus æquè decreuerat,vti maluit. Et quia res in ꝓuincia fuerat Salinatoris geſta,ſine curru triumphauit.Ei ſimiliter triumphus adimebatur,qui alieno exercitu rẽ geſſiſſet,prouinciáq́; reliquiſſet vtilitate rapiendi, vt L.Furio prætori penè cõtigit,cui nullo licet exemplo id ipſe feciſſet,amplitudine tamen rerum geſtarum,gratia & amicorum orationibus,& conſulis abſentia,De Gallis præter morem triumphum decreuerunt.Militaris etiam licentię ſuperioris ætatis currum triumphalem proſequentibus fuiſſe legimus,vt triumphans per iocum plurimis ea die impunè ſalibus & carminibus aſpergeretur: ea tamen à militibus in Imperatorẽ ita dicebantur, vt facile appareret in ducem indulgentem ambitioſúmq́; ea dici. Citeriam inſuper,hoc eſt,effigiem quandam argutam & loquacem ridiculi gratia in pompa vehi ſolitam accepimus cum populo colloquentẽ:vnde M.Cato in M. Cæcilium,Quid ego dixerim

rim amplius, quē ego deniꝗ credo in pompa vectitatum ire ludis pro Citeria, atque cum ſpectatoribus ſermocinaturum. Sanctiſſimum denique ac omni laude inter cætera digniſſimum vrbis inſtitutum, quę ideo communibus incipiendis gerendiſꝗ deos adhiberet, quia nullius calumniæ ſubiiciebātur ea quæ dii comprobaſſent, & in ſolēnibus verbis haberet, cùm ſupplicationem aut triumphum decerneret, quòd bene ac fœliciter rempublicam adminiſtrarit.

Triumphantium inſignia & ornatus, Cap. V.

MVlta quin etiam triumphantiū erant inſignia, aurea corona ſiue laurea, aurea patera & ſacrificalis, ferreus annulus, toga picta & palmata, ſcipio eburneus, ſiue Iouis optimi maximíque ſceptrū, facies prēter hæc minio illita coloris inſtar ætherei, vtꝗ Iouis ſimulachri faciem diebus feſtis minio illiniri ſolitam, maximi non ſolùm ſed ſacri auctores teſtantur, ſic triumphantium corpora, ſicꝗ Camillum hac religione triumphaſſe. Bulla etiā vt prætextatorum puerorū, ita & triumphantiū erat inſigne à pectore cordetenus dependens, cordiſꝗ figurā habens, & ea intra ſe remedia quæ aduerſus liuoris ſtimulos & inuidiæ morſus arbitrarentur maximè profutura, hāncque ideo cordetenus geſtaſſe triumphātes conſtat, vt intuētes eam ita denique ſe hominum appellatione dignos putarēt, ſi ea corporis parte cęteros antecellerēt: ſicꝗ ꝓinde Bulla à Gręco ſermone βουλὴ dicta, quiod conſiliū Latinè dicitur: vel quòd eam partem corporis bulla contingat, in qua naturale manet conſilium. Homines quoque ſe eſſe in illo ſublimiſſimo curru triumphātes admonebantur à tergo: ſuggerebatur enim, Reſpice poſt te, hominem te memēto: & vtique hoc maximè gaudebant, tanta ſe gloria coruſcare, vt illis admonitio ſuæ conditionis eſſet oportuna. Cùm enim corona ſuſtineretur à tergo, annulúſque digito ferreus eſſet, æquè fortuna triumphantis & ſui coronam retinentis annotabatur. Indui porrò ſolenni geſtamini ac cultu triumphantes ius erat, & quem ſingulis vſurpare fas non eſſet. Ex virtute hanque petita, non omnibus eadē. Veſtis ipſa & materia, & colore, & forma plurimùm differebat. Purpuræ vſū ſemper Romæ fuiſſe video, ſed Romulo in trabea. Tullus Hoſtilius Hetruſcis deuictis è Regibus primus vſus inuenitur toga prætexta & latiore clauo. Tarquiniū Priſcū deinde tunica aurea triumphaſſe Verius docet: hāc palmatam auctores vocant: vel quòd veſtis ea ſit qua qui palmam meruerunt vterentur: vel quòd palmæ in ea expreſſę viderentur. Palmæ enim arborem non ab re inter victoriæ & triumphantium inſignia connumerari teſtis eſt Ariſtoteles vi. problematū, & Plutar. in 8 Symp. Si enim ſuper huiuſce arboris lignum magna ſuperimponas pōdera, ac tam grauiter vrgeas onereſꝗ vt oneris magnitudo ſuſtineri non queat, non cedit palma deorſum, nec in terram flectitur, ſed aduerſus pondus reſurgit, & ſurſum nititur recuruatúrque: propterea, inquit Plutarchus, in certaminibus Palmam ſignum placet eſſe victoriæ: & quoniam ingenuū huiuſmodi lignum eſt, & vrgentibus opprimētibúſque nōn cedat. Hinc palmarum ramos triumphantes geſtaſſe proditū eſt. Ex lauro etiam coronam portari mos inoleuit, & ramum manu teneri: non quia, vt quidam perhibent, inter armatos hoſtes quietis indiciū, Romanis pręcipuę læticiæ victoriarumꝗ

nuncia

nuncia fuiſſet, nec quia perpetuò vireat,nec quia pacifera, nec quia in gremio Iouis optimi maximíque deponeretur,quoties læticiã noua victoria attuliſſet, præferenda enim vtroq; olea, ſed quia ſpectatiſſima in monte Parnaſo, ideóq; & grata Apollini, aſſuetis eò dona mittere iam & regibus,& Romanis teſte L. Bruto:fortaſſis etiam in argumentum quòd ibi libertatem publicam is meruiſſet, lauriferam tellurem illam oſculatus ex reſponſo: & quia manu ſatarum receptarum in domos fulmine ſola nõ iacitur. Ob has cauſas equidem crediderim honorem habitũ in triumphis potius quàm quia ſuffimentũ ſit cædis hoſtiũ,& purgatio,vt tradit Maſurius.Fuerunt & arboris huius circa Auguſtum euenta digna memoratu, ob quę etiam triumphis vſurpatum arbitror. Nanq; Liuię Druſillæ,quæ poſtea Auguſta matrimonii nomen accepit,adſidenti gallinam conſpicui cãdoris aquila ex alto obiecit illęſam intrepidè,miranti acceſſit miraculũ, quoniam teneret roſtro laureũ ramũ baccis ſuis onuſtũ: aſſeruari hanc alitem & ſobolem iuſſere aruſpices,ramũmque ſeri ac ritè cuſtodiri,quod & factum in villa Cæſarum fluuio Tyberi impoſita,iuxta nonum lapidem via Flaminia, quæ ob id vocatur ad Gallinas cãdidas,mireq; Sylua prouenit:ex ea triumphans poſtea Cæſar laurum in manu tenuit,coronamq; capite geſſit, ac deinde Imperators cuncti, traditúſque mos eſt ramos quos tenuerint ſerendi, durabantq; ſyluę nominibus ſuis diſcretę.

Romanorum mores in triumphis. *Cap.* VI.

IPſum autem triumphantium morem proſequemur, Romanum in his ordinem exprimentes. Die itaque quo futura erat pompa po.ro. multitudo viſendi ſtudio ad ſpectaculum triumphi effuſa cõfluebat omnis, pulcherrimis & nitidis vt quibat quiſque veſtibus ornatus, nemóq; ex multitudine tota ciuiũ domi remanebat, ſed ſinguli nocte quæ triumphi diẽ præceſſura erat,loca pręueniebãt in equeſtribus Theatris,quos Circos appellãt,in locisq; circa forum ad hoc ipſum ligno exædificatis,in templis, in porticibus,in viis patentibus & publicis,in feneſtris ac domorum tectis,& in aliis quibuſcunq; vrbis partibus,per quas tranſitus erat,ſeſe ad ſpectandũ comparabant,Imperatori neceſſario tranſitu prætermiſſo, inſtratóque paſſim floribus ſertisq; odoriferis, verbenis ac herbis aliis ſuauitatem odoris affatim redolentibus. Multitudo deinde miniſtrorũ haſtilia manibus geſtantium ex medio confluẽtem dimouebat turbam, & vias puras apertáſque præſtabant.Pars verò militaris ante lucẽ per turmas atque ordines cum rectoribus progrediebatur,& iuxta Iſidis templũ (ibi enim principes illa nocte quieſcebãt)cõſtituebatur:vbi verò illuceſcebat aurato ſublimiſſimóq; curru inuecti vt conſpici poſſẽt, eburnea curulíq; ſella in maieſtate ſedentes, purpurã auro contextã induti & Lauri ramum dextra gerẽtes ferebãt. Pòſt peditatus omnis ſub ſignis ac Tribunis anteibat. Ferebãtur poſt hæc hoſtium ſpolia,coronæ aureæ,dona ſociarũ ciuitatũ tranſlata.Tubarum deinde clangor ſequebatur ac obſidũ captiuorũq; nobilitas omnis vultu & amictu ſubtriſti,et qui hoſtiũ dux fuiſſet, ſi captus aderat,captiuis poſterior omnibus, cathenis vinctus ante currũ ducebatur,q̃drigã equi pulcherrimi niueiq; ac phalerati quatuor trahebant:pòſt verò captiui qui

per prouinciã vænerant vniuerſi raſis capitibus ob deterſam ſeruitutem,vel pileo capiti impoſito, qui donatæ libertatis ſignum erat, currum triumphantis ſequebantur. Hunc etiam milites & equites currum Imperatorum ſecundum legiones,cohortes et manipulos lauro manibus ſequẽtes,partim carmina patria ſalibus permixta & iocis,partim triumphantium laudes cantantes,ad vrbis ambulationes tranſibant, vbi ſenatus & omnes ordines obuiam effuſi,eorum præſtolabantur aduentum,qui erat fiebatq; non niſi per portam ſiue viam triũphalem iuxta Vaticanum,quę ab eo quòd per illam ſemper triumphorum pompa ducebatur nomẽ accepit.Ibi votis prius diis ſolutis cibum capiebãt, & magnificis ac triumphalibus veſtibus amicti,diis ad portam collocatis cæſa hoſtia inter ſpectacula tranſeuntes triumphum ducebãt,vt multitudini facilior præberetur aſpectus.Pro merito autẽ narrari multitudò illorũ ſpectaculorũ & magnificentia nõ poteſt:in omnibus quiq; cogitauere,vel artium vel diuitiarũ vel naturæ nouitate. Nam penè quæ cum hominibus qui vſquã ſunt fortunatis,aliis alia mirabilia magis atque magnifica quæſita ſunt. Etenim argenti auriq; facti & infecti,atque ſignati,nec non eboris ac gẽmarum,clariſſimarum etiam rariſſimi generis veſtium infinita multitudo ſequebatur: crateras alii & phialas caliceſque ornatiſſimos, & ingentes geſtabant:alii vaſa permulta ex auro & gemmis eximiæ artis & magni ponderis. Torques deinde & montes aurei cũ ceruis & leonibus & pomis omnis generis circundati certo ordine deferebantur. Ferebant ſimulachrorũ ſigilla,deóſque quos illi habebant & magnitudine mirabili & arte nõ defunctiore facta:ſigna deinde ęnea, marmoreáq;, tabulæ & coloſſi vehiculis portabãtur. Adhęc tela & cætera hoſtiũ ſpolia,catapultæ,baliſtæ,tormenta quæque & arma porrò ornatiſſima atque pulcherrima ſplendẽtia ære & ferro abſterſo, atque ita diſpoſito vt caſu maximè cecidiſſe viderentur: galeæ, ſcuta,thoraces,ocreæ,peltæ,geſa,coryti, equorum frena & enſes ſtricti per hæc iacentes,& ſariſſę infixę,ita vt nec victorum quidem abſq; metu aſpectus eſſet. Maximæ autem ſtupor erat machinarum quæ portabantur, pro cuius magnitudine timendum viribus portantiũ occurrentes putabant. Ferebantur in triumpho ſigna militaria, vrbes, & oppidorum ſimulachra:quinetiam equorum captorum greges,& animalium diuerſa genera, elephantorum & leonum producebantur,propriis ornamentis induta:ducebantur & boues pòſt auratis cornibus,vittis ornati & ſertis,ducebant eos adoleſcẽtes ſuccincti ad immolãdum & pueri aureas & argenteas pateras ſacrificii gratia deferebant. Atque hæc eadem denique prę multitudine rerũ & copia ſi non vna die tranſuehi poterant, in altera nonnunquam tranſuehebantur,atque altera belli poſt hæc facies pręferri videbatur ex ludis:erátque cernere vaſtari fortiſſimas terras,interfici acies hoſtium,alios cædi,alios fugere,alios captiuos duci, muróſque excellentes magnitudine machinis dirui,caſtella excindi,ciuitates populoſas diſturbari,exercitum intra muros fundi, cędíſque omnia loca plena, & eorum qui manu reſiſtere non poterant preces,ignémq; templis immiſſum, ędiumq; ſuper dominos ſubuerſionem. Ars autem & operum magnitudo neſcientibus adhuc illa, fieri tanquam vera præſentibus oſtendebant,in Ponto etiam dicente Naſone,

Oppida

Oppida turritis cingantur eburnea muris,
Fictáque res vero more putetur agi.

Huius autem pompæ finis Iouis Capitolini templum erat, vbi poſtquã eò peruentum erat, more vetere victores operiebantur,donec mortem ducis hoſtium quiſpiam nunciaret.(Nam hoſtiũ rex dúxve qui fuiſſet, aut publicæ cuſtodiæ perpetuò dãnabatur, aut traductus laqueóve circũdatus per publicũ ad necẽ trahebatur):Poſtquam igitur eum finem vitę habere nunciabatur, omniumq́ fauor ſecutus erat,votis ſecũdò celebratis peractíſque,ſolenniter in palatiũ recedebant,& alios quidem epulis excipientes,conſules de more inuitari faciebant vt cœnę adeſſent: deinde rogari quo minus venirent, ne celebritatis illius diei maiore quiſpiã imperio fructum ſiue locum ſibi præoccuparet. Aliis autẽ omnibus domi cõuiuiorum inſtructi erant apparatus, ſicq́ omnium plauſu vltra omnem conſuetum honorandi modum, hunc fauſtũ & fœlicem diem ob rempub.auctam imperiúmque Populi Romani propagatum,& malorom ciuilium finem vrbs Romana celebrabat.

De coronis leges. *Cap.* II.

INtereſt coronarum quoque maieſtatem ſpeciali conſideratione metiri,vtpote quibus ingens dignitas inſit,& ingentiſſimum ad fortitudinem calcar.Morem nanque hunc à veteribus traditum incitandos ad animos Romana prudentia tenuit,quòd Imperator re bene,fauſtè, ac fœliciter geſta, tribunal aſcenderet, concionéque aduocaret milites, vt operam quam nauaſſet quiſque laudaret, virtutis quoq́ ad teſtimonium, vt eſſet fauoris qualitas,de repub.bene meritos corona donaret. Vtq́ ab ipſis propemodum incunabilis ordiar, tenuiores in vſu antiqui habebant ſtrophios appellantes,vnde nata & ſtrophiala:quin etiam vocabulum ipſum tãdem communicatum eſt inter ſacra et bellicos honores,coronis ſibi nomen ſuum vindicãtibus. Quum verò è floribus fierẽt ſerta,à ſerẽdo ſeruię appellatæ ſunt, ſuaria eadem ob ſimilitudinẽ Suarii cuiuſdam negociatoris,cognominata: quod apud Græcos quoque non adeò antiquitus placuit. Arborũ enim ramis coronari in ſacris certaminibus mos erat primùm, in caſtriſq́ Romanis aliquandiu obſeruatus.Sic Romulus frondea coronauit Hoſtilium Tulli Hoſtili regis auum,quòd Fidenas primus irrupiſſet: ſic Publium Decium patrem, tribunum militũ frõdea donauit exercitus, ab eo Imperatore Cornelio Coſſo coſ.Samnitũ bello ſeruatus.Poſtea variari cœptum, mixtura verſicoloris florúmque inuicem odores coloréſque acceſſere.Nec in promiſcuum quorumcunque vſum,ſed ingenti ſeueritate admiſſi:horum enim licentię exemplum apud maiores non eſt aliud q̃ in filia Diui Auguſti, cuius luxuria noctibus coronatum Marſiam literæ illius indicant. Florum quidem populus romanus honorem Scipioni tantum adhibuit.P.enim Mutianus quum demptam Martiæ coronam è floribus capiti ſuo impoſuiſſet,atq́ ob id duci eũ in vincula trib.pleb.iuſſiſſet, appellauit Tribunos pleb.nec interceſſere.L.etiam Fuluius argẽtarius in bello Carthaginẽſi ſecũdo cum corona roſacea interdiu in foro proſpectus eſſet, auctoritate ſenatus in carcerem abductus,non ante finem belli emiſſus eſt.Sic coronis eiuſmodi receptis

ceptis paulò mox ſubiere quæ vocantur Aegyptię,ac deinde hybernæ cũ terra flores negat,ramẽto è cornibus tincto:ac eius quæ ab Homero στέφανος dicta, paulatim Romę ſubrepſit à Lucilio appellatio.Corollę inter initia ꝓpter gracilitatem nominatæ, mox & corollaria poſtquam maximè è lamina aurea tenui, & ea inaurata aut inargentata dabatur.Coronandi autem morem,gentilium primo deorum fuiſſe conſtat, feruntꝙ alii Dionyſium,auctore Diodoro, ſi quando ex potu bibentis caput agitaretur,mitra id illigare , vnde & μιτροφόρος dictus eſt, regéſque deinde pro mitra caput diademate vinciri ſolitos, ſicꝙ proinde primum omnium Liberum patrem impoſuiſſe capiti ſuo,quum ex Indis triumphaſſet ex hedera:alii Saturnum,vt Phęrecides, ante omnes coronatũ referũt. Iouem nonnulli quoque poſt deuictos Titanas hoc munere præ cæteris honoratum.Romulo inſuper qui aruorum ſacerdotes in primis inſtituerat,ſéꝙ duodecimum fratrem inter ipſos appellauerat,ſpicea corona quæ vitta alba colligaretur in ſacerdotio pro religioſiſſimo inſigni data, quæ prima apud Romanos corona fuit,honóſque is non niſi vita finitur.Poſtea verò quàm deorum honori tribui cœpere,victimis ſimul coronatis,ſacris deinde certaminibus vſurpatæ ſunt.Coronare nãꝙ apio victores ſacri certaminis Nemeæ,honos maximus habebatur in Achaia, ſicut Ambroſia,quę à quibuſdam botrys vocatur, ab aliis Artemiſia:coronantur illa apud Cappadoces.Nec his victores donari tantùm, ſed patriam quoque coronari pronunciabant.Inde natum vt triũphaturis conferrentur in templis Dianę,mox vt ludis darentur, quę donaticæ dictę ſunt:ꝙ his victores in ludis donabãtur,nec aliter minoribus triumphis ouantes.Athenas quoꝙ nõ victores ſolũ, ſed virtute pręſtantes ciues primùm oleæ vſum introduxiſſe,clariſſimum Periclis caput ambiendo: Gręcos autẽ oleaſtro Olympię,vnde Hercules nunc oleaſtri,nunc populi,nunc apii fronde redimitum caput pręferebat : nunc Athenienſes quidem ſoli, & Gręcorum plurimi coronæ oleaginę : cęterùm Romanæ quoque maieſtatis honorem magnũ præbuit turmas equitum coronando.Hęc corona apud noſtros non peruetuſta eſt, nec priſcis illis temporibus,ſed Q.Fabii Rutiliani tẽporibus collata:hic enim primus inſtituit vti equites Romani idibus quintilibus ab æde Honoris equis inſidẽtes in Capitoliũ trãſirent,oleę ſertis de more redimiti : inde poſtea increbuit vt eo genere frondis coronentur in equeſtri ordine admittendi, quaſi tunc primùm tranſueherẽtur ad eam dignitatẽ additi. Hac etiam corona non qui pręliis interfuiſſent,ſed qui triũphum procuraſſent decorari ſolitos legimus.Cur autem ex olea fuerit ea corona quàm ex alia fronde,non facile dixerim,nec apud alios ſcriptores quum curioſè quæſiſſem legiſſe memini me, & ſi minus ignorem ad diuerſas ſignificationes ac potius ineptias quaſdã & deliramẽta pertrahi poſſe: ſed quum hanc apud gentem vnam terrarum vrbiũmque principẽ plura ſint coronarum genera,quàm cunctis,quę magno interuallo magnáque differentia fuere,vt aureæ,vallares,murales,roſtratæ,ciuicæ,profectò corona quidem nulla fuit,graminea nobilior.Hanc ſtatuit in triumphis Senatus,cura belli ſolutus & ocioſus, populus nunquam, in deſperatione ſuprema nulli contigere, nec niſi ab vniuerſo exercitu ſeruato decerni,coronas cęteras Imperatores dedere,hanc

ſolam

ſolam miles Imperatori. Eadẽ vocatur obſidionalis, quòd hi qui obſidione liberati ſint, ei dant duci qui liberauit. Huic ſummus honos, ſummàque gloria: nã ſi ciuicæ honos vno aliquo vel humilimo ciue ſeruato præclarus ſacérque habetur, quid tandẽ exiſtimari debet vnius virtute ſeruatus vniuerſus exercitus? Donabatur hæc viridi è gramine, decerpto inde vbi obſeſſos ſeruaſſet aliquis. Nanque ſummum apud antiquos ſignum victoriæ erat, herbam porrigere victos, hoc eſt, terra & altrice humo, & humanitate cedere, q mos diu valuit apud Germanos: herbam enim veteres palmam vel victoriam dici voluerunt, quod Actius in Meleagro planè oſtendit, Gaudẽt, inquit, currũt, celebrãt, herbã conferũt, Donant, tenẽt pro ſe quiſq; cũ clarũ circũſtat corona caput. Proinde quũ herbam do, inquit Plautus, ſignificat victum me fateor, quod eſt antiquæ & paſtoralis vitæ indiciũ. Nã qui prato, curſu, aut viribus contẽdebãt homines, quũ ſuperati erant, ex eo ſolo in quo certamen erat decerptã herbã aduerſario tradebant. Hac corona donatus eſt L. Siccius Dẽtatus ſemel quũ ciuicas quatuordecim meruiſſet, Quidã etiã hac corona Imperatores & ſæpius donati ſũt, veluti Decius vna tribunus militum ab exercitu, altera ab his qui in præſidio obſeſſi fuerant. Quanta eſſet honoris huius auctoritas, cõfeſſus eſt religione: ſiquidem donatus, bouem albũ immolauit Marti, & centum fuluos qui ei virtutis cauſa donati fuerant ſimul ab obſeſſis. Præter hos cõtigit coronæ eius honor M. Calphurnio Flamini, trib. militũ in Sicilia. Cẽturioni verò vni per id tẽpus Treio Acinati Cymbrico bello. Scripſit & Sylla dictator ab exercitu ſe quoq; ea donatum apud Nollam legatum bello Marſico, idq; etiã in villa Tuſculana, quæ fuit poſtea Ciceronis, pinxit: quod ſi verum eſt, hoc execrabiliorem eum dixerim, quandoquidem eam proſcriptione ſua ipſe detrahit, tanto paucioribus ciuium ſeruatis quàm poſtea ſeptem milibus trucidatis & occiſis. Hæc corona Sertorio ceſſit, & Fabio illi, Hannibale pulſo. Aemylianum quoq; Scipionem hac ipſa obſidionali corona donatum in Aphrica, Manilio Coſ. cohortibus ſeruatis, totidémque ad ſeruãdas eas eductis M. Varro meminit. Ipſum quoque Auguſtũ idibus ſeptẽbribus à ſenatu obſidionali etiam donatũ memoriæ proditum eſt. Et quanquàm ea conſuetudo ſicut & plæraque alia maiorum noſtrorum deleta eſt, hac tamen corona noſtris temporibus, Sigiſmunde, Populonea expeditione vno omnium ore donata eſt præcellens animi magnitudo tui. Ab vniuerſo nãque & vnanimi primum Hetruſcorum exercitu abs te ſeruato ab his deinde qui obſidebãtur, à ſenatu porrò Florentinóque populo, à tota Hetruria, ab omi deniq; Italia, ab exercitu & populo barbaro per te liberata (qua claritate nihil profectò humanis in rebus ſublimius duco) quum Tarraconenſi rege maximo Siciliæ, citra & vltra Pharũ, Valentiæ, Hieruſalẽ, Vngariæ, Minoricarum, Maioricarumq;, Sardinię, Corſicæ, comite Barchinone, duce Athenarũ & Neopatrię, ac etiã comite Roſilenis et Ceritaniæ per te ex Hetruria pulſo, iamiã plures ſuis qui extremę expeditionis illius muros aſcẽderãt militibus murales coronæ decernerentur, tam parua manu tantis periculis te illi obiiciẽdo, rémque omnem Hetruſcam labantem iam ac penèprolapſam reſtituendo, fulminis inſtar eius caſtra peruaſeris, ad cuius reſtituentis redeuntiſq; exercitus

Laus Sigiſmundi.

ſpeciem

ſpeciem atq; pompã effuſa omnis incolarum & oppidorũ multitudo obuiam proceſſit, & vniuerſi quidẽ milites tuos tãtumq; te vnum inter tot tribunos & clariſſimos eorum duces Sigiſmundũ admirabantur,in te oculos vniuerſa Florentiæ ciuitas,in te omnium ora pendebãt, teq; tanq̃ diuum hominem cælitus miſſum vt ipſam victoriam contuebantur,laudabãtq; te ſinguli pro eorum patriæ tutela,nec minus admirabantur tantũ in te vno principe fuiſſe momẽti vt antiquiſſimæ ditionis libertatisq; ſuæ penè per regẽ reſtinctæ, & rurſum per te receptæ auctor eſſet,& vnde ſtetiſſet iam eò ſe victoria trãsferret,fierẽtque cum eo mira quædam regiæ gloriæ inclinatio. Adde quòd Hetruria relicta ex his rebus ſtrenuè in ea geſtis, tui nominis gloria increbeſcente, Veneti cẽturiatis comitiis ex ſenatuſcõſulto omnibus nõ humanis tantũ, verùm etiã diuinis te honoribus proſequũtur, te tollunt in eorũ tutelam cõtra Franciſcum Sphortiam Inſubrium agro apparatu maximo maximiſq; impenſis, eorum te gẽtibus præficiunt,te inquam,ſuis primùm per eũ ex ſuperioris prælii dimicatione infauſtè & infœliciter geſta cõfectis,fuſis,fugatis,captiſq; quàm plurimis terris expoſitiſque prædę & exponendis,in cũctiſq; quę ſiue ingenio,ſiue aſtu,ſiue locorũ pręoccupatione,pręuẽtione hoſtiliũ,vigiliis,mora,celeritate,fallaciis,circũuentionibus,& dolis cõficienda, quãdo & quoties opus erit,aduerſis in rebus,& ſecũdis, in ſubitis improuiſiſq; tanq̃ profundiſſimũ artificẽ obiiciunt, quo res ſuas omnes tueãtur & foueant, neq; quamdiu monitis vſi ſunt tuis optatę in te ſpei defuit euentus. Simili enim modo nec aliter ac per Hetruriã fama tui Galliæ ciſalpinæ terras peruagãte,ſumma rerũ meritò præ cęteris in te collata. Non multò pòſt Cremam fortiſſimum oppidũ ac inexpugnabile cum vniuerſo exercitu traiiciens,ſata exurẽs,diruens tecta,prędas hominum pecorumq; agens,ſingula quęque & vniuerſa agri illius populatione ſternẽdo, ſiccatis deinde paludibus, mœnia non ſolùm quę nunquã antea cuiuſquàm ductu vel imperio obſidionẽ paſſa erant,aliquãdiu expugnata victori tibi paruere:cæterùm alia plurima loca,& ardua quidem,& ineunda conatibus tuis ceruicem flexere. Quid quòd anno ſequenti in Hetruriã p S.C. inter tot clariſſimos duces tertiò Imperator deſignatus & accitus,Ferdinandum regis Tarraconẽſium filiũ cum omni exercitu regio ad mare vſq; Tyrrhenum repuliſti,& Folianum primùm,præter plurima loca,maximũ & ampliſſimũ oppidũ gentibus regiis occupatum,omni commeatu armorũq; genere munitũ, quum Florentini ad priſtinã ſui ditionẽ redigere cuperent,adq; id exequendũ validiſſimo inſtructus exercitu ꝓfectus eſſes, obſeſſos p te illius loci homines, plurimis vigiliis & aſſiduis laboribus, prælііs diurnis,& nocturnis dimicationibus feſſos non ſine maximo tui tuorumq; diſcrimine atq; cæde in poteſtatẽ eorũ redactos fuiſſe conſtat? Vada deinde maritimum et vetuſta nobilitate inclytum oppidũ, horreũq; quaſi belli ad pugnã regiam in Hetruſcos,quanquã maxima in mari claſſe,immẽſòq; terra vallum ſpatio portuſq; vicinitate,inexpugnabili loco ſitum,ac tanta vi annonæ & armatorum ſelectorũ copia refertũ(quatuor enim milia erant)vt ne ſpes vlla eſſet cuipiam potiũdi loci,turribus,mœnibus,vallo,foſſa,aggeribus muniti,hæc tamen velocitas ſagacitatis tuæ valentiorem armis excogitauit rationem, qua præter

omnium iudicium & opinionem interceptũ exitio multorum ac fuga, demolitione loci, cui deſtinatum fuerat Florentinorum imperio adiiceretur. His atq; aliis virtutibus tuis quum dignitatem, laudẽ, immortale nomẽ, et ſempiternam gloriã, nõ ſolùm tibi & nobiliſſimæ Malateſtarum familię, ſed toti etiam Italiæ cõparaueris, ſummus tibi cedit honos & gloria, quum tuæ laudes, nõ modò noſtris, ſed Hetruſcorum, Gallorum, Hybernorum, ac reliquarum quę vſquã ſunt, gentium linguis celebratę ſint, ac futuris ſeculis celebrandę. Corona ciuica, cuique cũ ciuẽ ex nece ſeruaſſe cõtigerat ex lege dabatur, ilignea quæ prima fuit. Id autem arboris eſt genus, frõdem habẽs perẽnem: vnde Cæcilius, Aduehũtur cum ilignea corona, et chlamyde in noſtrã fidem. Poſtea magis placuit eadẽ ex eſculo Iouis. Variatũq; & cũ quercu eſt, ſiue ꝓpter Arcadas is præcipue quercui reddatur honos, quos glãdiphagos vocare diuinũ oraculũ ſolebat: ſiue ꝓpterea, ꝙ ea arbor inter ſylueſtres fructu lõgè belliſſima atq; fertiliſſima: inter mitigatas autẽ validiſſima. (Ab ea enim cibus & opes multarũ gentiũ, etiam pace gaudentiũ erant glandes, paſtęq; ex ea ferę atq; alites, inde magnum quoq; venatoribus inſtrumẽtũ viſcus erat) ſiue ꝙ facilẽ militi fructũ, tũ ocius, tũ paſſim quercus exhibebat, ſiue id cõueniẽs ſeruati ciuis exiſtat pręmiũ, quoniã Ioui in cuius tutela ſunt ciuitates, ſacra quercus eſt: vnde poëta nobilis Claudianus,

Mos erat in veterum caſtris vt tempora quercu
Vallaret, validis fuſum qui viribus hoſtis
Caſurum potuit morti ſubducere ciuem.

Sunt ergo ex glandiferis ciuicę coronę militum virtutis inſigne clariſſimũ. Cedunt his murales vallareſq; & aureę, quanquàm precio antecedẽtes ſint: cedũt & roſtratæ, quãuis in duobus maximè fuerint celebratæ, M. ſcilicet Varrone è pyraticis bellis dãte Pompeio Magno: item M. Agrippa, tribuente Cæſare è Siculis, quæ & ipſa pyratica fuere. Ante roſtra nauium tribunali præfixa fori decus erãt, veluti Po. Ro. ipſa corona impoſita videretur, poſtquã verò tribunitiis ſeditionibus calcari ac pollui cœperũt, poſtquã vires ex publico in priuatũ magis ſingulisq; ciuiũ quęri, ac ſacroſancta omnia prophana fieri, tunc à pedibus eorum ſubiere in capita ciuium roſtra. Dedit hanc Auguſtus coronam Agrippę, hac & Iulius Cæſar à Thermo in expugnatione Mitylenarũ donatus eſt. Huius quoq; honore donari contigit à Romano populo latini parentẽ eloquii, M. T. Ciceronẽ, L. Gellio viro Cenſorio in ſenatu fauente, quòd huius ampliſſimi oratoris induſtria & eloquentiæ neruis eſſet truculentiſſima Catilinæ coniuratio detecta vindicatãq;. Sabinus autem Manſurius libro memorabiliũ xi. teſte Gellio, Ciuicam hanc coronam ei dari ſolitum dicit, qui eodem tempore & ciuem ſeruaſſet & hoſtem peremiſſet, atque eum locum in quo eſſet actũ certamẽ obtinuiſſet: Tyberium tamen Cæſarem conſultum, hóc ne honoris inſigne ſumere quiret, qui ciuẽ in pugna ſeruaſſet & hoſtes inibi duos de medio ſuſtuliſſet: verùm locum in quo certamen eſſet actum amiſiſſet, cúmque locum amoto eo hoſtis potius accepiſſet, reſpondiſſe ait, ei huius coronæ decus & honorem iure negari non debere, quum tam iniquo loco dimicatum eſſet, vt neque à quoquam etiam fortiſſimè pugnanti ſeruari potuiſſet. Addunt alii præter

hæc

hęc quæ à Sabino Manſurio ad ciuicam coronam ſpectare dicta ſunt, conueni-re maximè ſenatus,vt eo die fateatur,aliàs teſtes nihil ꝓdeſſe,vt ciues fuerint auxilio quàmuis rege ſeruato.Decus non dant,nec creſcit honos idem Imperatore ſeruato,quoniam conditores in quocũque ciuem ſummũ eſſe voluerunt.Accepta licet vti perpetuò: ludos ineunti ſemper aſſurgi etiam ab ſenatu in more eſt,ſedendi ius in proximo ſenatui:vacatio munerum omnium ipſi patrique & auo paterno.Coronę triumphales ſunt illæ quæ Imperatori victori aureæ præferuntur.Equidem quis corona ex auro donatus ſit nõ inuenio,quis autem primum donauerit,à L.Piſone traditur. A.Poſthumius dictator apud lacum Regillum expugnatis Latinorũ caſtris,eum cuius maximè opera capta eſſent,donauit ex præda hac,quę laurea veterum tẽporibus,aurea poſtea facta, idq; aurũ coronarium vulgo dictum.Lauream coronã Pindarus atque Callimachus memorant Apollinem interfecto dracone induiſſe,eſculeam alii. Ouidius,

Nẽ ve operis famam poſſit delere vetuſtas,
Inſtituit ſacros celebri certamine ludos
Pythia,perdomitæ ſerpentis nomine dictos.
Hic iuuenum quicunque manu pedibúsve rotâve
Vicerat,eſculeæ capiebat frondis honorem.
Nondum laurus erat,longóque decentia crine
Tempora cingebat de qualibet arbore Phœbus.

Laurea etiam Liber pater inceſſit cinctus,quũ ex Indis triumphauit,cui hedera etiam ſacrata erat,ex qua coronam alii perhibent primũ omnium capiti ſuo impoſuiſſe.Cæſar Auguſtus triũphans,laurũ tenuit coronámque capite geſſit ex lauro,quæ quáquàm triumphis propriè dicata ſit,gratiſſima tamẽ multis variiſque rationibus domibus ianitrix Cæſarum. Ouidius,

Tu ducibus lætis aderis,quum læta triumphos
Vox canet,& viſent longas Capitolia pompas.
Poſtibus auguſtis eadem fidiſſima cuſtos,
Ante fores ſtabis mediamq; tuebere quercum. Alio idem in loco,

Cur tamen appoſita velatur ianua lauro,
  Cingit & auguſtas arbor opaca fores?
An quia perpetuos meruit domus iſta triumphos?
  An quia Leucadio ſemper amata deo?
Ipſa ne quòd feſta eſt,an quòd facit omnia feſta?
  Quam tribuit terris pacis an iſta nota eſt?
Vtque viret laurus ſemper nec fronde caduca
  Carpitur,æternum ſic habet ille decus?
Cauſa ſuperpoſitæ ſcripto teſtante coronę
  Seruatos ciues indicat huius ope.

Hęc denique vt Cæſarum pontificúmque, ſic poëtarum quoq; domos exornabat & tempora,quibus coronandis apud veteres obſeruatũ legimus, cõſueuiſſe Græcos ſingulis luſtris triplex certamẽ celebrare,Muſicũ, Gymnicũ, Equeſtre, quę Nero Claudius Romã primus omniũ inuexit, Neronianaq; à nomine ſuo

appellauit,poſtea & Domitianus eũ ſecutus celebrauit. Vt igitur athletarũ, ſic communium ſcriptorum & maximè poëtarum victoribus præmia & honores conſtituebantur, deligebãturq́ ex omni numero literatorũ doctiſſimi aliquot, vt eorum iudicio qui carminibus decertaturi prę cęteris laudarẽtur,coronis & honoribus meritis,inſtar militum inter ſe pugnantiũ illuſtrarẽtur. Nec id quidem ab re, eadem enim vtriſque propemodum gloria,idem vtriſq; penè honos debetur, & his qui geſſerunt, & his qui rerũ geſtarum & literarũ et ingenii ſui monumentis,poſteris demãdando,immortalitatẽ ſint nominis aſſecuti.Oualis corona bellicis etiam ſe rebus inſerit,leniter tamen & ſine cruore,deditione hoſtiũ è veſtigio ſubſecuta. Huic lenitati maximè cõuenire Veneris victricis frondem prodiderunt,quòd non Martius,ſed quaſi Venerius quidã triumphus foret.Eam coronam non in curru nec circũ clangentibus tubis,ſed pedes,patritiis in calceis,modulãtibus tibiis quiſq; geſtabat,ducendo Pęanis cantu pompã. Tibia enim pacis eſt, Veneriſq́ arbuſcula myrtus, quæ vim maximè bellumq́ peroſa eſt.Hac fronde myrtea triũphans de Sabinis Poſthumius libertus in conſulatu,qui primus omniũ ouans vrbem ingreſſus eſt,coronatus inceſſit,optabilẽmq; arborem fecit. Hæc omnium poſtea ouantium corona fuit,vno excepto M.Craſſo,qui cum bello fugitiuorum cõfecto ouans rediret, ſenatusconſ.facto per gratiam myrtum paruifaciens,lauro coronatus inuectus eſt. Maximus auctor eſt,curru quoque triũphantes myrtea corona vſos. L.Piſo tradit,Papyrium Naſonem qui primus in monte Albano triumphauit de Corſis, myrto coronatum ludos Circẽſes ſpectare ſolitum, auus maternus Aphricani ſequentis hic fuit.M. Valerius duabus coronis vtebatur, laurea & myrtea,q & hoc vouerat.Corona muralis eſt quæ donatur ab Imperatore ei qui primus murum ſubiit,ínque oppidum hoſtium per vim aſcendit: idcirco, inquit Liuius,præcipuum muralis coronæ decus eius eſſe,qui primus murũ aſcendiſſet. T.autẽ Romilius primus omnium eques hanc accepiſſe coronam dicitur.Hac quoq; Q.Trebellius,& Sextus Digitus pariter in murũ aſcẽdentes,virtutis cauſa ambo à Scipione donati ſunt. Caſtrenſis corona ea eſt qua qui primus hoſtium caſtra pugnando vallo introiſſet donabatur,& cui inſigne erat ex auro vallũ.Corona naualis eſt quæ ſolet donari maritima pugna ei,qui vi primùm in hoſtiũ nauem armatus tranſilierit.Atqui hãc et muralem & vallarem ex auro ferè donari cõſueuiſſe longum eſſet & operoſum nimis externa domeſticáque oratione complecti: quis item quámque prius inuenerit, quís ve primus acceperit:innumerę enim ſunt & penè infinitæ, ac multiplices de his libri à diuerſis auctoribus conſcripti.In vniuerſum autẽ de his coronis apud Græcos quidẽ priuatim ſcripſere Mneſteus atq; Callimachus medici,& Theophraſtus:ex noſtris autem inſcripſere aliqui libros, flores verò proſecutus eſt nemo quem equidem inueniã. Deorũ autem gentiliũ coronas perſtrinxit libro de ipſis edito cõmẽtator Claudius Saturnius,in quo ita exarauit cauſas & origines,ſpecies & ſolennitates,vt nulla gratia floris,nulla lætitia frondis,nullus ceſpes aut palmes ſit qui nõ alicuius capiti inueniatur conſecratus.Et hęc de coronis hactenus dicta ſint.

Priuato

Priuatorum honores *Cap.* VIII.

ALia ſubeunt in præſentiarum bellicæ virtutis inſignia,quę Imperatores certè ſoli nõ vſurpabant, verùm his potius communicabant quibus certaminum labores participarent:non enim ab re Dauid in militem ſuum,Poſuit, inquit, cruorem prælii in baltheo qui erat circa lumbos eius, & in calciamento quod erat in pedibus eius,niſi quia & in habitu ipſo priuatorum quędam inſignia virtutum ſunt. Eſt enim baltheus non tantum quo cingimur,ſed etiam à quo arma depẽdent,& ſigna legionis ex ſumma internoſci poſſunt.Romanos etiam auxilia externoſq; torquibus aureis donaſſe,ciues non niſi argenteis conſtat,iidémque armillas dedere,quas non haberẽt externi:donabantur ob virtutem phaleris quoq; & haſtis antiqui. L. enim Siccius Dẽtatus qui trib.militũ fuit,duodeuiginti phaleris & haſtis clx, eóq; amplius donatus eſt:armorum nanque & imperii ſumma erat haſta,quam ob cauſam viri ea fortes donabantur,& captiui ſub ea væniebãt, ſicq; tempore regum Romanorum ipſi reges pro diademate haſtas habebãt,quas Grçci σκῆπτρα dixere.Nam ab origine rerum pro diis immortalibus veteres haſtas coluere, ob cuius religionis memoriam poſtea ſimulachris haſtæ addebãtur.Nec phaleris ſolũ & haſtis ob virtutis merita veteres cõſtat eſſe donatos,ſed & bullis. Tarquinio enim Priſco omnium primo filium quum prætextæ annis occidiſſet hoſtẽ, bullã aureã donatã legimus:vnde bullæ vſus poſtea ſucceſſit, adeò vt eorũ qui equo meruiſſent inſigne id haberent,quo & nobilium quoq; filii à plebeis ſecernerẽtur.Erat & exteris gentibus & noſtris hominibus auctoritatis & amplæ dignitatis ornatus annulus aureus,cuius fabulæ primordiũ aruſpices ex Aſia tradidere,vinculorum potius interpretatione fatali quàm geſtaminis. De Prometheo nanque fabuloſum reor,quòd illi annulum primùm & ferreum dederit antiquitas.Midę autem annulum quo circumacto habentem nemo cerneret:quãquàm fieri id quidem poſſit, vt inquit Cicero, quis non etiam alienum à vero, ac magis abhorrentem quoque dixerit?Fama eſt etiam Pyrrho regi qui bellum aduerſus Romanos geſſit Achatem fuiſſe lapidem,non fabuloſum,ſed precioſiſſimum,in quo quidem rerum diuerſarum,iumentorũ,fluminum,nemorum, volucrum,ferarumq; nulla penitus manu artificis,ſed naturę ſpectarentur imagines,non impreſſis,ſed ingenitis figuris, tam ſparſis tamq; nexis inuicem notis, vt tot imaginum in tam paruo ſpacio vnaquæque ſuis digno diſcerneretur inſignibus.Eſt etiã Policratis annuli fama vetuſtior,cuius ſardonyx ille in deliciis habitus abiectus in mare capto relatus eſt piſce,ipſo circiter ccxxx anno vrbis noſtræ interfecto. Et quãq̃ iliacis tẽporibus nullos fuiſſe annulos apud Homerũ legimus,tũ & codicillos epiſtolarũ gratia inuſitatos, nodi nõ annuli nota colligatos fuiſſe non dubium ſit, apud Carthaginẽſes tamen ferũt annulorũ ornatũ accipi ſolere ꝓ numero expeditionũ in quibus militaſſẽt.Lacedęmonii ferreis vſi ferũtur. Apud Romanos equeſtris ordinis annulus quondã fuit ornatus,equites à plebe ſecernens:nec ſimul cũ equeſtri ſenatorioq; ordine cœpit,verùm aliquãdiu pòſt annulos habuiſſe aureos eos manifeſtũ eſt:ſiquidẽ his tantũ qui legati ad exteras gentes ituri eſſent,aurei publicè donabãtur,quibus quum

intra domos ferreos geſtarent, in publico tantùm vterentur:credo quoniam ita exterorũ ornatiſſimi intelligebãtur,neq; aliis vti mos fuit quàm qui ex ea cauſa publica accepiſſent,vulgoq; ſic triũphabant,vt cũ corona Hetruſca aurea ſuſtineretur à tergo,annulus tamen in digito ferreus erat.Sic triũphauit C.Marius de Iugurtha.Aureum tertio conſulatu ſumpſiſſe traditur:ſicq; Romę quidẽ non fuit aurum niſi admodũ exiguum longo tẽpore : certe à Gallis capta vrbe vt pax emeretur,non plus quàm pondo M.ſoluere potuere.Secundo etiam Punico bello,annulorũ perq̃ rarus erat vſus.Nam quũ ad Cãnenſis maximę cladis pompã Hãnibalis iuſſu in veſtibulo curiæ annulos aureos effuſos cõſtet,eorum tãtus aceruus fuit,vt metientibus dimidiũ ſuper tres modios,q̃dã autẽ tres,q̃dã duos integros Carthaginẽ miſſos afferant:q̃q̃ fama tenuit,vt Liuio placet,quæ propior vero eſt, haud plus fuiſſe modio : adiecitq; deinde verbis quo maioris cladis indiciũ eſſet, neminem niſi equitem,aut eorũ ipſorũ primores id geſſiſſe inſigne.Multi etiam equitũ & qui prętura functi ſint è numero,in ferreo cenſu erãt,annulorũ huiuſmodi aureorum vſum aſpernati,vt Manilius,L.Suffidius, Calphurniũſq; & alii pleriq; fortiſſimi Romanorũ,tãquam ꝓbroſum,muliebre, & nota dignũ id eſſet:vnde adhuc illud Gracchi in Neuiũ celebre memoratur, Cõſiderate,inquit, Quirites ſiniſtram eius : en cuius auctoritatẽ ſequimini,qui propter mulierũ cupiditatem,vt mulier eſt ornatus . Qui primus itaq; annulũ inſtituit,non ab re læuis manibus atq; latentibus induit,quaſi non ſecurus dextrę fuerit oſtentandę.Craſſus imperator maximus in ſenectute duos habuit annulos,cauſam praferens:quia pecunia ei immenſa creuiſſet:vtq; ſeueritatis illius priſcæ nonnullis annuli omnino nulli,ſic præcipuis etiam viris quibuſdã laſciuiẽte tunc ætate gẽmati ſculptiq; fuere. Ad id auiditatis ſtudiũ ꝓgreſſus eſt Sylla, vt annuli gẽmę inſculptam eius rei geſtæ circũferret imaginẽ,eaq; continuè vteretur.Erat autẽ ſculptura Bocchus, is ſuperioris Mauritaniæ rex erat,q̃ viuũ Iugurtham generũ traderet Syllæ,qui manibus ſuſciperet,quod inter Syllam & Mariũ inſanabilis eius diſcordiæ cauſa fuit,quę ferè rem Romanã euertit,quum multi qui inuidia in Marium flagrarent,id fuiſſe opus Syllæ inuulgarent . Pompeii quoq; annulũ gemmã legimus habuiſſe,enſiferi leonis cælaturã habentem.Verùm etiam non ornatus tantũ, ſed ſignandi cauſa annulum geſtare moris erat,vnde neq; plures quàm vnũ,neq; ſingulis niſi liberis,quos ſolos fides decerneret,quę ſculptura aſſeruabatur,habere licebat, ideo geſtandi huius annuli ius famulis nõ erat. Annulos etiam quidam mortis gratia,in cerauneis, & hyacinthis & ſmaragdis aliiſq; gemmis ſub quibus venena includebãtur parauere.Sic Demoſthenes belli dux & ſummus oratorum Græcię,ſic Pœnorum dux Hannibal,ſic Heliogabalus,vt hauſto quod ſub gẽma annuli habebant veneno,quũ opus eſſet,hoc eſt,ſi quãdo vis aliqua vrgeret,ilico abſumerẽtur. Aureorum itaq; annulorũ vſus equites,vt diximus,à plebe ſecernebat,quum eos q̃ equites nõ eſſent ferreos habere mos eſſet, nec aliud quicquam pacis tempore. Nã in pręliis auro quibuſdã arma decorare mos etiã fuit,præſertim apud Gallos,de quibus nõ ab re extat adhuc Homericũ illud,Aurea cæſaries ollis atque aurea veſtis. Virgatis lucẽt ſagulis,tũ lactea colla Auro innectũtur. Simili modo

do Alexandri quoq; exercitus Argyraſpides nõnullos, ob arma argẽtea appellatos legimus: ſicut noſtri temporis duces equitéſq; lophos habent & galeas, ac lacernas, auro plurimo argentóque redimitas.

Merita uictorum ac triumphantium, cognominibus ſiue prænominibus celebrata, Cap. IX.

SEd præter dictarũ cumulum rerum, cognomina ſiue prænomina etiam his qui meruiſſent ex rebus clariſſimè geſtis ad nominis diuturnitatem addebantur, veluti Romulo à ῥώμη, hoc eſt, robore dicto, quẽ Quirinũ veteres cognominauere, tãquàm id cognomẽ Martium quippiam & bellicoſum præ ſe ferret. Veteres enim lanceã Quirinũ vocare ſolitos legimus, eam quoq; in regia poſitam Martem appellare. Lãcea quoq; donari cõſueuiſſe illos qui in bellis quàm acriter ſtrenuéq; pugnãtes fortitudinis laudem meruiſſent, proinde effectũ eſſe vt Romulus veluti Martius quidã deus et pugnax, Quirinus diceretur: quanquam nec clari deſint auctores, qui id cognomen ex eo ductũ afferant: ꝙ ciues Quirites appellarẽtur, qui regi ſuo nomẽ impoſuere: ſiue ꝙ Cures rex ipſe Romanus vixerit. Camillus dictator recuperata ex hoſtibus patria, ac in vrbẽ triumpho inuectus, rediens iocis militaribus, quos de more incõditos iaciebãt, Romulus ac parẽs patriȩ cõditorq; alter vrbis haud vanis laudibus appellatus eſt: nec aliter M. Claudium quinquies coſ. Marciq; filium cognominatum perhibent: quũ enim eſſet exercitatione bellicoſus, manu ac toto corpore potens et vir ſuapte natura ad dimicandũ ardens, ei ſicuti Poſſidonius inquit, cognomen quod Martium eſt primum ex familia fuiſſe Marcello: atq; vt eodẽ Poſſidonio auctore Fabiũ clypeũ, ſic hũc à Romanis gladium vocitatum conſtat. Sic M. Manilio quia Gallos primus ab arce depulit, quũ per noctẽ inuaſére Capitolium, Capitolino ei cognomẽ eſt inditum. Aphricani autem militariſne prius fauor, an populares auræ celebrauerint, an ſicuti Fœlicis Syllæ, Magníque Pompeii patrũ memoria cœptũ ab aſſentatione familiari ſit, non ſatis compertum habeo, primus certè hic imperator nomine victæ à ſe gẽtis, vt inquit Liuius, eſt nobilitatus: quod equidem profiteor apud tantum auctorem me non parum admirari, quum Cn. antè Martius captis Coriolis vrbe Volſcorũ, Coriolanus ob egregia militiæ facinora dictus ſit. Quid Cato ille primus, nónne Cenſorius à ſeueritate cenſoria, quum Priſcus antea vocaretur, poſtea Cato virtutis & ſapientiæ quaſi cognomentum ei eſt additum? ſiue vt Cæſarienſi placet, à catus, quod non, vt aiunt, ſapientẽ, ſed acutum ſonat, vt Helius Sextus & Varro tradunt: ſiue ꝙ cum Plutarcho auctore Romani in quo multarum rerũ vſus & experientia vigeret Catonem nominauere? Fabius item Rutilianus ſimul concordiæ cauſa, ne humilimorũ manu comitia eſſent, omnem forẽſem turbam excretam in quatuor tantũmodò tribus cõiecit, Vrbanáſq; eas appellauit: adeoq; eã rem acceptã gratis animis ferunt, vt Maximi, quod tot victoriis nõ poterat, nomen, hac ſibi ordinũ tẽperatione pararet. Q. quoq; Fabius Cunctatoris ſibi cognominationem aſciuit, ſiue ꝙ ingenio & ſuapte natura remiſſior eſſet: quippe qui armorũ clementia, ouicula iudicaretur: ſiue ꝙ de induſtria nouã victoriam ac ſalutarem cunctãdo, nec cum hoſte confligẽdo Romanam rempub. reſtituerit. Alter quidam ꝙ paucis poſt patris obitum diebus funebribus

nebribus ludis gladiatorum munus exhibuerit Celerem vocauerũt, celeritatem ac apparatus maturitatẽ admirati, ſicut Appium Claudiũ victis Vulſinenſibus audacię cognomẽto nominatũ. In annalibus etiã ſcriptum eſſe inuenio, L. Sicciũ trib. pleb. plus quàm credi debeat ſtrennuũ bellatorem fuiſſe, nomenq́ ei factum ob ingentem fortitudinẽ, appellatúmq́ Romanum Achillem: nec aliter hac L. Siccius, Q. Cottius propter fortitudinem cognominatus eſt. T. Manlio ſummo loco nato cognomentum eſt Torquatus, cauſamq́ cognomenti fuiſſe accepimus, Torquis ex auro induuias, quam ex hoſte quem ceciderat detractam induit, quo ex facto ipſe poſteriq́ eius Torquati ſunt cognominati. Valerius autem Maximus adoleſcens ac tribunus militaris ſua etiã virtute nixus & opera corui alitis repentè diuina quadam vi aduolantis & aduerſarii oculos & proſpectum alis & vnguibus præpedientis, quia ducẽ Gallorum vicit interfecitq́, ob hanc cauſam cognomen ſibi Coruini vendicaſſe haudquaquam eſt nobilium ſcriptorũ qui ſecus dixerit. Idem ob victam Meſſanam, nobiliſſimã Siciliæ vrbem, primùm honoris cauſa Meſſana, deinde paulatim vulgo literã permutante Meſſala nuncupatus. Cornelius Rufus eo decemuiro, bello Punico ſecundo, ſuadẽte vt libri Apollinares ex libris Sibyllinis inſtituerẽtur, Sybilla ob eam rem poſtea vocatus eſt, & vt nos antè diximus corrupto deinde vocabulo Sylla nominari cœpit: vnde & Sylla dictator poſtea ſequitur, qui fœlix cognomento vt apud Latinos habitus eſt, ſic apud Gręcos ſe inſcripſit L. Cornelium Syllam venereũ, vt in Chęronia Plutarchi qui de hoc Græcè deſcripſit notum eſt, et vt de bello Mithridatico trophęa pariter inſcripta reperta ſunt: nec id ineptè: Plurimũ enim Veneris, non nox, vt inquit Menãder, ſed fortuna ſortitur, cui cũ clariſſimè rebus ipſius geſtis ſeſe ipſe dicauit, exclamãs iuxta Oedipodẽ Sophocleũ, Ego meipſum fortunæ filiũ fero. Iulius Cæſar prænomen Imperatoris & cognomẽ patris patrię inter alia permulta nomen ſuũ illuſtrantia decerni ſibi voluit. Huius ſucceſſor Octauius quoq́ Cæſar ampliore Auguſti cognomine dictus eſt: vel ꝙ magnos, ſãctos, fœlicesq́, auguſtos vocãt: vel ꝙ loca religioſa et in qbus quid auguratò cõſecraretur, auguſta dicerẽtur, ab auctu, vel ab auiũ geſtu, guſtúq́, quę idẽ ſũt. Q. Fabius Maximus Gallica victoria cognomẽ Allobrogis ſibimet ac poſteris peperit: ſic à deuictis hoſtibus bello, Germanici ſibi cognomen meruit. Hæc itaq́ cognominationẽ ſiue prænominationẽ aſſumunt apud noſtros, quemadmodum apud Græcos huiuſcemodi indi ſolebãt prænomina ſiue cognomina: ſic Dionyſio plurima ab rebus quas egit ſunt ab hominibus indita. Nam alii Bacchum à mulieribus quæ bacchantes illum ſequebãtur dixere, alii à torculari quo vinum exprimitur Lenęum, quidam Bromium, à tonitru qui in eius ortu cõtigit. Pingenius inſuper ex eadẽ appellatur cauſa. Quinetiam triumphator dicitur, ꝙ primus omnium de Indis, multis cum ſpoliis in patriam reuerſus triumpharit. Liberum etiam appellatũ putant non ob licentiam linguæ, ſed quia liberat animum à ſeruitio curarum, efficiatq́ vegetiorem, & audaciorem in omnes conatus reddat: Patrẽ proinde, ꝙ de Indis victoria potitus, Thebani ſeſe liberos ipſo viuẽte & quaſi ſub optimi patris tutela ſeruatos arbitrarentur. A rebus geſtis inſuper alia, ſicuti Sotera & Callineon: à

virtute

virtute,vt Euergetẽ & Philadelphon.Iam excellentem virtute abſtinentię Ariſtidẽ fuiſſe aſſerũt,tanta vitę integritate Photionẽ vt cognomine ille iuſtus,hic bonus ſit appellatus.A virtutis quoq; præſtantia prudentięq; ac viriũ,Iouis filios appellauerunt,vt Aeacũ,Minoa,& Sarpedona . Ferociſſimos & immanes & alienos ab omni humanitate tanq̃ è mari genitos, Neptuni filios dixerũt.Cyclopa,Geriona et Læſtrygonas:à fortunæ fœlicitate,vt Eudæmona,ſicut Baſſũ ſecundum vocatũ legimus:ab exitio verò vrbium, ſiue peritia diſciplináq; obſidionis faciendę,machinarũmq; ſolertia,& ad expugnanda oppida inuẽtione, Poliorcetes cognomentum fuit Demetrio Antigoni filio, duci illius temporis inclyto.Nonnullos adhuc è naſcendi ſorte nuncupamus,vt Proculos qui foris procul abſentibus parentibus nati ſunt,Poſthumium qui patre mortuo,Vopiſcum quum ex gemellis ſuperſtitem alteri eſſe contigerit, Cæſarẽ quum enecta parente exciſo vtero gignitur,ſic Scipio Aphricanns prior natus, primúſq; Romanorum ob cæſum matris vterum Cæſar dictus eſt, Seruium qui mortua matre in vtero ſeruetur . Nonnullos corporeum etiam prænomen ſiue cognomen habuiſſe legimus.Horatius enim Cocles quum alterũ oculum antea bello amiſiſſet,cognomentum admiſit quaſi luſci et vno lumine tantũ cernentis.Luſcos enim et vnoculos Coclites dixerunt veteres, ſicq; Cyclopas coclites legimus dictos,ꝙ oculũ vnũ habuiſſe memorantur. Quidam tamẽ id ex ſimitate naſi tractum autumant, qui ſub ipſa fronte ita depreſſus demiſſúsq; erat,vt nullũ ferè inter oculos diſcrimen extaret , ipſáq; ſupercilia commixta inuicem confuſáq; forent:idcirco volentibus eũ multis Cyclopem nominare,delapſa loquendi cõſuetudo obtinuit, vt iã Cocles à plurimis appellaretur.M.quoq; Tul.in extrema naſi parte eminens quoddam in figuram ciceris habuit, à quo Ciceronis cognomentum ſibi inditum eſt.Q.etiam Fabius Cũctator à verruca in labiis verrucoſus,& Cneus ob inſigne næui appellatus.M.Curtius & Cn.Papyrius Carbo quia cum dẽtibus eos naſci contigit,ob id Dentati cognominati ſunt. Neoptolemus à capillorum qualitate Pyrrhus,à quo & pyratica primum ars perhibetur inuenta.Aſcanius à prima barbę lanugine , quæ ei tẽpore victorię naſcebatur,Iulius.Artaxerxes à dextra manu illius læua lõgiore,Longimanus.Ancum prænomen Varro ex Sabinis tranſlatum putat.Valerius Antias ſcribit ꝙ cubitum vitioſum habuerit,quod Græcè ἀγκῶν, vocãt.Papyrius è præcipua pedum pernicitate Curſor . Quorum verò in naſcẽdo non caput ſed pedes primi extiterant, qui partus difficilimus & ægerrimus habetur, Agrippæ appellati, vocabulo ab ęgretudine & pedibus cõficto.A cognatione alios dictos legimus, vt Manlios,& Cornelios,& Põpeios, quos quia auctor ex Hiſpania Pompeius boum pompam duxerat,alii cognominatos perhibent.Sic apud Græcos Heraclides, & Pelopidas à morũ imitatione,& quadã quaſi ſimilitudine aliis plurima cõtigerunt,viuentium gloriã prorogantia:quum alii fulmina, vt, geminos duo fulmina belli Scipiadas, cladẽ Libyę:alii victrices aquilas & accipitres inuictos,alii & diuos deóq; genitos,vt Alexander ille Macedo, & prę ter eum ducem plęriq; alii cognominari ſe ingenti cum voluptate voluerint.

Ex rebus ſtrenuè geſtis maiorum præmia. *Cap.* X.

ET quoniam eò impendi labor ac periculũ perſepæ ſolet vnde emolumentum atq; honos ſperetur, nec diſcriminis quippiã ſunt aggreſſuri homines, ſi magnis conatibus magna præmia haud proponantur, fuerunt præter hęc, quę modò diximus, alia ob ſtrenuè geſta fortiſſimis ducibus, auxiliariis, & legionibus, tũ ex ſenatuſconſulto, tum ex maiorũ liberalitate conceſſa, quæ plurima quidẽ & varia ꝓduntur. Decreuerũt enim ad pręmia ſuperiori Aphricano paribus ornamẽtis exoluẽdas ſtatuas plurimas, & triumphali etiam habitu viſendas, in pluribus & celeberrimis vrbis partibus, in comitio, in roſtris, in curia, in capitolio ponere decreuerunt, continuũ per omnes vitæ annos conſulatum perpetuamq; dictaturam tribuere: decreuerunt vt imago eius triumphali ornatu è templo Iouis optimi maximi exiret, & quę ſibi neq; plebiſcito dari neq; ſenatuſcõſulto illius magnitudo animi ac ſpectata modeſtia paſſa eſt, poſt obitum recuſare non potuit. Liberalis etiam Po. Ro. magnitudine munerũ, quod Attalo regi Aſiã dono dedit: ſed Attalus teſtamẽti ęquitate accepti muneris haud immemor, qui eandem Aſiã moriens Po. Ro. legauit. Eumenes Attali regis frater, & qui auxilio aduerſus Antiochũ Macedonẽ fuit, omnibus Aſię ciuitatibus, quas Antiochus bello amiſerat à ſenatu donatus eſt. Pompeius Deiotaro Gallatiæ regi Armeniã minorẽ contulit: ꝙ ſocius bello Mithridatico fuerit. Numidarum item rex Maſſiniſſa in amicitiã receptus à P. Scipione Aphricano, multa & præclara rei militaris facinora quũ feciſſet, ob quæ victis Carthaginenſibus & capto Syphace, cuius in Aphrica magnum atq; latũ imperiũ, magnã gloriã noſtris hominibus peperit, Po. Ro. quaſcũq; vrbes & agros, quos manu ceperat, ſibi dono dedit. M. Curius quũ Italia Pyrrhũ regẽ exegiſſet, decretis à ſenatu ſeptenis iugeribus agri populo, ſibi autem quinquaginta, popularis aſſignationis modũ non exceſſit, parum idoneum reipub. ciuem exiſtimans qui eo quod reliquis tribueretur contentus non eſſet. P. Cornelii quoq; Scipionis conſulis decretum de agris militum eius fuit, vt quot quiſque eorũ annos in Hiſpania aut Aphrica militaſſet, in ſingulos annos bina iugera acciperet. Scipionem itẽ poſteriorẽ dona militaria his qui ſtrenuã operam ediderant diuidentẽ, T. Labienus vt forti equiti aureas armillas tribueret admouit: eoq; ſe negante id facturum ne caſtrenſes honos in eo qui paulo antè ſeruiuiſſet, violaretur, ipſi ex præda gallica aurum equiti largitus eſt: nec tacitè id Scipio tulit, nanque equiti, Habebis, inquit, donum viri diuitis: quod vbi ille accepit, proiecto ante pedes Labieni auro, vultũ demiſit. Idẽ vt audiuit Scipionẽ dicentem, Imperator te argenteis armis donat, alacer gaudẽſque abiit. C. etiã Marii præcipuus non ſolùm, cæterùm præpotens gratę mentis fuit affectus: duas enim Camertium cohortes mira virtute vim Cymbrorũ ſuſtinentes in ipſa acie aduerſus cõditionẽ fœderis pręter omnes leges ciuitate donauit: quod quidem factum quum à nonnullis accuſaretur, aiebat verba legum propter armorum ſtrepitum exaudire nequiuiſſe. Inſuper quũ C. Lucius ſororis filius atque præfectus in eius ſecundo conſulatu militi cuidam præſtanti forma Trebonio nomine ſub ſe militanti vim afferret, & ab adoleſcente occiſus eſſet, multis Tre-

bonium

bonium accuſantibus ac nullis patrocinantibus, Trebonius à ſe illum occiſum qui in magiſtratu eſſet non negauit, ſed hanc necis cauſam dixit atq; probauit: ꝙ Lucio ſe ſolicitanti obſtitiſſet, & quàmuis multa darentur, ſuum tamen corpus nunquam proſtituere voluiſſet: itaq; Marius quæ pro præclaris militiæ facinoribus corona dari cõſueuerat, ferri ad ſe iuſſit, Trebonioq; impoſuit. Bandius quum aliquando Marcellũ ſalutaſſet, quis nam ſit homo Marcellus rogat, q̃uis illũ probè norat antea: eo autẽ reſpondente, L. Bandius, quaſi lætatus magnoperè admiratúſq; Marcellus, Tu ille Bãdius es, inquit, cuius maxima inter Cannarum bellatores fama eſt: ꝙ P. Aemilium conſulẽ ſolus ne deſerueris, in quem cum denſiſſima conijcerentur miſſilia ea corpore ſubijciẽs excepiſti? aſſentiente Bandio & vulnera quædam oſtentante, Talia, inquit, quum in nos amicitiæ ſigna proferres, ad nos cur non cõfeſtim ibas? an nos ad retribuenda amicorum virtutis præmia, quibus & penes hoſtes tantus habetur honos iniquos cẽſuiſti? Hęc benignè locutus comprehenſum dextra iuuenem eximio ad pugnam equo & quingẽtis argẽti drachmis donat. Hannibal militibus ſuis quoq; Inſubrium agro in concionẽ vocatis ampliſſima & certiſſima prẽmia pronunciat. Agrum enim ſeſe daturũ in Italia, Aphrica, Hiſpania, et vbi quiſq; velit immunẽ ipſi q. accepiſſet liberiſq;: qui pecuniam q̃ agrũ maluiſſet, eius ſe voto ſatisfacturũ: qui Carthaginenſes ciues fieri vellent, poteſtatẽ facturũ: qui domos redire mallent, daturum ſe operam ne cuius ſuorũ populariũ immutatam ſecum fortunã eſſe vellẽt. Seruis quoq; dominos proſecutis libertatẽ proponit, binaq; pro his mãcipia dominis ſe redditurum, eaq; vt ſcirent rata fore, agnũ læua manu, dextra ſilicẽ retinens: ſi falleret, Iouẽ cæteroſq; precatus deos ita ſe mactarent, quẽadmodum ipſe agnũ mactaſſet, et ſecundũ precationẽ pecudis caput eliſit. Et ne ſua deeſſent prẽmia claris geſtorũ titulis, eminẽtibus Cęſar grauioribus prẽliis, ſingulis legionibus quæſtores præficiebat: qui fortiter agentes agnoſcerent, & remuneratione dignos afficerent. Diuitias idem ac pecunias non voluptatis aut ſuarum gratia delitiarum ex bellis cumulaſſe, ſed cõmunia potius virorum fortium præmia apud ſe cõſeruata iacere voluit, ſéq; maxima ex parte locupletari putãs, quoties illa à benemeritis viris militibúſq; impartiſſet. Aurum nanq; & argentum cæteráſq; diuitias ex hoſtibus partas, quãta horum aderat copia magno in numero Romam mittebat, ædilibúſq; ad ſpectacula tribuens, prętoribus quoq; atq; cõſulibus eorúmq; donans vxoribus multos ſibi allexit, alióſq; omni ſpe doniſq; dimiſit. Illud inter cuncta nec ſilẽtio prætereundũ: ꝙ ærarium Po. Ro. quot tot reges victi, tot Aſiæ populi, tot nationes, tot bella, tot triũphi compleuerant, & tot annis intactum mãſerat, primo introitu in ciuili bello ſuo, vno die ſolus exhauſit, intérq; alia, vt ſcriptũ eſt, ꝓtulit ex eo laterũ aureorũ xxxvi. milia, & innumera pondo, trium milium, ſiue vt alibi, quatuor milium centum triginta & quinque: argenti verò nongentorum propè milium. Nec aliam ob rem, vt diximus, quàm cupiditate largiendi: nam vt alter ait, Nemo liberalius victoria vſus eſt: nihil enim ſibi retinuit niſi diſpẽſandi libertatem. Inde magnifica & probãda omnibus Titi vox, & exhortatio illa Hieroſolymarum obſidione, Me pudeat, inquit, niſi eum qui prius murum aſcenderat remuneratione

inuidendum

inuidendũ fecero,vt ſi quidem vixerit ſimilibus pręſit.Nec pollicitis minor in-
uentus,qui in concione,ea deuicta dixit illis,qui maiore vi decertaſſent,& prę-
claris facinorũ titulis naturã ſuam rebus bene ac fortiter geſtis nobiliorẽ red-
didiſſent,præmia & honores redditurum,nec eorum vllum qui plus alio labo-
raſſet iuſta neceſſitudine cariturum.Confeſtim itaque iuſſit eos quorum partes
erant,indicare quoſnã ſcirent omnes fortiter geſſiſſe, & nominibus ſuis quoſq;
interpellãs prǫſentes collaudabat,quaſi qui domeſticis rectè geſtis,ſatis ſuperq;
lætarentur,& coronas eis aureas imponebat, & torques longasq; haſtas & ſigna
ex argento facta donabat,& vniuſcuiuſq; ordinem mutabat in melius:quin eti
am ex manubiis aurum & argentum,veſtes item aliamq; prædam ſumma qua-
dam liberalitate diſtribuens.

Superſtitum non ſolùm ſed defunctorum ducum memoriæ celebres tituli, et de columnis, obeliſcis, pyramidibus, arcubus, ſtatuis, clypeis, tabulis, cantariſque ad id exædificatis, Cap. XI.

NVnc memoriæ nedum ſuperſtitum ſed defunctorum ducum proro-
gatæ celebres titulos referamus, ac primum Iouis, qui vt cæteris dei
tatis nomine, ita & rebus geſtis multorũ opinione ſuperior fuit.Ete-
nim, vt Euemerus qui res geſtas eius & cæterorum qui dii putantur
colligens,hiſtoriamq; contexens ex titulis & inſcriptionibus ſacris quæ,in anti
quiſſimis templis habebantur auctor eſt, in phano Iouis trifilii auream colum-
nam eſſe poſitam ab ipſo Ioue conſtat, in qua,titulo monſtrante,ſua geſta per-
ſcripſit,vt monumentũ eſſet poſteris rerum ſuarũ. Seſooſis finem expeditionis
in Thracia ſtatuens, multis in locis ab ſe deuictis columnas erexit,in queis Ae-
gyptiis quas ſacras dicũt literis ſcriptum extat, Hanc prouinciã armis ſubegit
rex regum,princeps principum Seſooſis.Quid Alexander ille Macedo? nónne
in Sogdianorum finibus Alexandriam condidit ad cõteſtandos itineris ſui ter
minos? quo in loco ab Hercule primũ, à Libero deinde patre,Cyro item & Se-
myramide atq; ab ipſo Alexãdro deniq; aræ ſunt conſtitutæ, quòd proximum
glorię omnium duxerint illò vſque promouiſſe itineris ſui metas, ab illa parte
terrarũ fluuio fines ſecante,quem Bactri ſoli Iaxatem vocant, Scythę Filin no-
minant,hunc eundẽ eſſe Tanaim exercitus Alexandri Magni crediderunt: ve
rùm vbi Demodamas Seleuci & Antiochi regũ dux, ſatis idoneus verò auctor
trangreſſus agmen iſtum titulos omnes ſupergreſſus, alium eſſe q̃ Tanaim de-
prehẽdit,ob cuius glorię inſignè dedit nomini ſuo vt altaria ibi ſtrueret Apol-
lini Dindimo,hoc eſt,Colliminio:ꝙ limes Perſicus vna cũ Scythis iungeretur.
Idem Alexandrum triumphorũ ſuorũ auſpiciis cõdidit in Aegyptii maris lit-
tore vrbẽ aliã ſui nominis,quã metatus eſt Denochares ſiue Democrates archi
tectus memorabili ingenio,xv.milia paſſuũ laxitate cõplexus,ad effigiẽ Mace-
donicæ chlamydis,hoc eſt,orbe gyrato,lacunoſo dextra leuaq;,anguloſo ꝓcur
ſu,iam tũ tamen quinta ſitus parte regi dicata.In diuerſis inſuper Aſię regioni
bus xii.inuenitur cõdidiſſe muros eorũ,inſigniẽs Gręcorũ quibuſdã elemento-
rũ characteribus,vti legeretur in eis, Alexander rex filius Iouis fecit.Idem Her-
culi & Liberi patris laboribus ſuperatis,præcepit ei,quem Perſidi prętecerat,vt
pilas ſolidas auri pedum vicenum quinum erigeret,& in his facta eius ſcriberet

poneretq;

poneretq; in vltima India, vltra Liberi patris & Herculis trophæa: vnde ad præceptorē ſuū Ariſtotelē ſcribēs, Et ego, inqt, mea quinq; aurea trophæa prioribus altiora denis pedibus ſtatui, atq; imperaui, quæ miraculo ſint futura, chariſſime pręceptor, poſteris, ſcilicet nō parua admiratione nouū perpetuúmq; virtutibus monumentum, non inuidendū mortalibus perpetuæ de nobis opinionis, & animi induſtrię. Huius regis gloriam æmulati ſunt Romani, ſed non diuitias adęquarunt: ſtatuerunt enim columnas & ipſi quæ rerū geſtarum referrent memoriam, ſed æreas atque marmoreas. Auguſtus nanq; victor totius Aegypti quam Cæſar pro parte ſuperauerat, multa de nauali certamine ſuſtulit roſtra, quibus cōflatis quatuor fecit columnas, quæ poſtea à Domitiano in Capitolio ſunt collocatæ: nā roſtratas Iulius poſuit victis Pœnis nauali certamine, è quibus vnam in roſtris, alteram ante curiam poſitam conſtat. Fuerunt & marmoreæ colūnæ, quibus apud maiores, nobiles aut ſub montibus, aut in mōtibus ſepeliebantur: vnde natū eſt vt ſupra cadauera aut pyramides fierent, moles ab imo latiſſimę, in ſummitates acutiſſimas deſinentes, ſic dictæ, quòd ad ignis ſpeciem in conū tenuarētur, aut ingentes collocarentur columnæ. Verùm quanquā de pyramidum mole ac forma ſcripſerint Herodotus & Homerus Duriſianus, Ariſtagoras, Dionyſius, Artemidorus, Alexāder, Polyhiſtor, Buthoriades, Antiſthenes, Demetrius, inter omnes eos tamē non conſtat à quibus cœptę ſint authoribus. Erigendarum autem dicandarúmque pyramidum cauſa in Aegypto, regum pecunię ocioſa & ſtulta oſtētatio à pleriſque traditur, ne pecuniā ſucceſſoribus aut æmulis inſidiantibus pręberēt, aut ne plebs ocioſa lāgueret. Columnarū verò vſus in Romanis cœpit à Cornelio Menio, qui priſcos deuicerat, anno vrbis cōditę ccccxvi. Erat & in foro Traiani columna ſub qua oſſa eius poſita in vrnam aureā collocata fuiſſe conſtat, permanentq; duæ adhuc Romæ Hadriani & M. Antonini ſuis nominibus celebres. Harū autē ratio eſt, quibus dicatę fuerint attolli ſuper cęteros mortales, quemadmodū in vrbe Roma inter diuerſas moles obeliſcos videmus plures, alioſq; iacentes, alios erectos, quos Imperatores maximi bello domitis gentibus & proſperitatibus clariſſimarū rerum geſtarū elati diis ſuperis in religione dicarunt. Sic Seſooſis Aegypti rex obeliſcos ex lapide puro duos erexit, vtrūq; altū cubitis cētumuiginti, in quibus tum imperii magnitudinem, tū quas ſubegit nationes deſcripſit. Sic apud Hyberos pugnacē gentē tot obeliſcos erigere circa cuiuſq; ſepulchrū moris erat quot homines ex numero hoſtiū ille necaſſet. Erant & triūphales arcus, ſuntq; adhuc Romę ſuo loco, imprimis Imper. Cęſaris, L. Septimii, & Imper. Cęſ. M. Aurelii, Antonini Pii, rerum ſuarum inſigni marmore & claro artificio, vt impreſſa docet inſcriptio. Et arcus etiam triumpho inſignis Cōſtantini, quem inciſæ literę liberatorem vrbis, fundatorem quietis indicāt. Eſt & nobilis atq; triūphalis Hieruſalē, hunc titulū habens, Diuo Veſpaſiano & Diuo Tito filio. S.P.Q.R. Pauca reliquorū deinde veſtigia ſupſunt, quanq̃ trecētos et viginti triūphos ab vrbe cōd. ad hęc ipſa quę modò diximus tēpora numerēt. Nec etiā dubiū eſt ob virtutis miraculū quin maiores noſtri reges ipſos vita fūctos, iactare ſummis laudibus, ac nouis et exquiſitis honoribus cœperint, ſiue vt fieri ſolet in adulationē eorū,

ſiue ob beneficia quibus erāt humanitate compoſiti, ipſi reges deinde cùm chariſſimi fuiſſent his, quorū vitam compoſuerant, multisq́ honoribus referſerant, non parum deniq́ ſui deſiderium de medio ſublati reliquerunt: ſicq́ homines ętatis illius, ſiue Samii, ſiue Corinthii, ſiue Aſſyrii, ſiue Aegyptii, ſiue alterius gẽtis fuerint, ſimulachra finxerunt & ſtatuas, vt haberent quo aliquam voluptatẽ ex imaginum talium proſpectione reciperent, progreſſique lõgius per amorem memoriam cœperūt colere defunctorum, vt & gratiã referre benemeritis viderẽtur, & ſucceſſores eorū allicere ad bene imperãdi cupiditatẽ: quod orator eximius in Natura deorum monet dicẽs, Suſcepit autem vita hominis cõſuetudó q́ communis vt beneficiis excellẽtes viros in cœlū fama ac voluptate tollerẽt. Hinc Hercules, hinc Caſtor, hinc Pollux, hinc Aeſculapius, hinc Liber, & alio loco, atq́ alio, & in pleriſq́ ciuitatibus intelligi poteſt, acuendæ virtutis gratia: aut quo libentius reipublicę gratia periculum adiret optimusquiſque, virorum fortium memoriam honore deorum immortalium conſecratam. Hac ratione Mauri ꝓprios reges, Romani ſuos Cæſares, & qui viri fortitudine inſignes erãt conſecrauere. Inde per gentes & prouincias ſingulas varia deorum religio mutatur, dum non vnus ab omnibus deus colitur, ſed propria cuiq́ maiorū ſuorū cultura ſeruatur. Hoc ita eſſe Alexãder Magnus inſigni volumine ad matrem ſuam ſcribit, metu ſuæ poteſtatis proditū ſibi à diis, hominibus, à ſacerdote ſecretum, quòd maiorum & regū memoria ſeruata ſit: inde paulatim cultu in metum verſo, ſuperſtitionem mortiferam irrepſiſſe, verùmque eſſe poëticum illud, Primos in vrbe deos fecit timor. Quo autem tempore huiſmodi diuini honores mortalibus eſſe cœperint, nõ eſt obſcurum, pręſertim quum nulli reges ante Saturnum vel Vranum fuerint, & Iouis temporibus ab initio templa cõſtituta eſſent, & noui deorum cultus inuenti. Sic hominum effigies quum nõ ſolerent, exprimi, cœpere, nec niſi ab aliqua inſigni eorū qui diuturnitatem nominis meruiſſent, primoq́ ſacrorum certaminum victoriæ, maximeq́ Olympię, vbi omnes quicũq́ victores fuiſſent ſimulacra effingi ſolere moris erat, eorum qui ter huiuſmodi in certamine ſuperiores euaſiſſent, ex vniuerſo corpore lineamentis ad ipſum ſimilitudinem expreſſis. Primus tamen hic ſtatuarum honos, vt videre videor, Græcis debetur, nulliſque apud eos reor plures dicatas q̃ Demetrio Phanoſtrati filio Phalerio, qui quum apud Athenienſes cũcionaretur, vrbi præfuit annis decem, æreisq́ ſtatuis honoratus eſt trecentis ſexaginta, quarum plures equeſtres erant, & in curribus ſeu bigis ſtabant ſummóque ſtudio ferme intra quadringentos dies conſummatæ erant. Iam quũ apud Athenienſes clariſſimus eſſet, ſic quoq́ ipſe ab ea quæ cuncta cõſumit inuidia tentatus, quippe inſidias paſſus à quibuſdam, mortis ſententiã abſens excepit, non tamen eius corpore potiti ſunt, verùm ipſius deiicientes imagines, ærugine de induſtria fœdatas, alias quidẽ vendiderũt, alias ſubmerſerũt, alias in fruſta cõciderunt, vna autem in acie ſeruata: atque hoc intuliſſe Athenienſes huic Demetrio, iubente rege, proditum eſt. Apud Romanos etiam & pedeſtres & equeſtres ſtatuas procul dubio aliquãdiu in ſumma veneratione & auctoritate habitas conſtat, equeſtrium tamen origo perquàm vetus eſt, & cum fœminis etiam honore communica

to,

to,exemplo Clodiæ cuius ſtatua equeſtris erat,ceu parùm eſſet toga eam cingi, quum nec Lucretiæ, nec Bruto qui expulerat reges,propter quos Clodia inter obſides fuerat decerneretur:& quanquam Catonis in cenſura vociferationes eſſent,mulieribus Romanis in prouinciis ſtatuas poni,nō tamen potuit inhibere quominus Romæ quoque ponerentur,ſicuti Cornelię Gracchorum matri,quæ fuit Aphricani prioris filia. Togatæ antiquitus ſtatuæ dicebantur, deinde nudæ,haſtam tenentes: græca enim res erat, ſtatuas nudas dicare, nihilq́ in eis condere:ecōtrario verò Romana,togas & militares thoracas ſuperaddere. Cæſar quidē dictator loricatā ſibi in foro dicari paſſus eſt ſtatuā. Fuit Marci Tremelii equeſtris toga,qui Samnites bis deuicerat,captaq́ Anania populū ſtipendio liberauerat. Fuit etiam Scipionis qui bellum in Aſia geſſit, Antiochúmq́ deuicit non ſolùm cum chlaamyde, ſed etiam cum crepidis in Capitolio ſita. Dicabantur quibuſdam argenteæ,quibuſdam aureæ.Pompeius nanq́ in triumpho Pharnacis qui primus regnum tenuit in Ponto argēteam trāſtulit. Mithridates item currus aureos & argenteos, quanquā nec deſint qui argēti viſum primum Diuo Auguſto dicatum in ſtatuis falſò arbitrentur. Aurea autem ſtatua, ac omniū primùm nulla inanitate,in templo Anetidis,numine gentibus illis ſacratiſſima poſita eſt. Antonii deinde Parthicis rebus direpta ſtatua quoq́ regis Aſſarii quā nō adoraſſe capitale erat, ex auro fuit ſexagintarúmq́ cubitorum proceritate. Domitianus etiam apud noſtros quum de Dacis Germanisq́ triumphaſſet, tantę fuit inſolētiæ atquæ ſuperbiæ vt aureas atq́ argenteas ſtatuas ſibi in Capitolio poni iuſſerit. Ex ęre etiam primam Romę ſtatuam conflatam, & Cereri primùm dicatam ex Spurii Caſſii peculio quem regnum appetētem pater eius occiderat,inuenio. Statua quoque Horatii qui & Cocles cognominatus eſt ænea fuit,& in æde Vulcani poſita eſt,quę detrimentū corporis acceptū (claudus enim teſte Plutarcho poſtea fuit)quòd armatus in Tyberim deſiliēs tyrrheno telo ſautius ille admiſerat oſtendit, Liuius licet obſtet,multiſq́ ſuper incidentibus telis incolumē ad ſuos trāſnatauiſſe aſſerat. Cæſar dictator nō ſolùm ſibi in foro dicari ſtatuas paſſus eſt,ſed diſiectas Pompeii ſtatuas repoſuit. Ex hoc etiam Auguſti Cæſaris morem probandum cēſeo,quòd illuſtrandis ducibus antiquis qui Romanū imperium auxiſſent exactiſſimam diligentiam impendit,opera cuiuis reintegrans ac titulos,dedicatis omnium ſtatuis triumphali habitu in porticibus ſui fori:factum placet, nec minus ratio:ſiquidem edicto præfatus eſt,eo ſe propoſito id agere, vt eſſent quorum ad exēpla & ipſius & ſuperioris temporis clarorum virorum formarentur mores,ad quorúmque veluti præſentem regulam inſtitutos principes ſuos Po. Ro. exigeret:ſapienter vtiq́. Nam quum aliquando ſtatuę fuiſſent inſignia virtutum,& his ponerentur qui ingenio & doctrina præſtarent,quíque magna geſſiſſent,aut mortem pro republica obiiſſent,quales decretas legatis à rege Veiētium interfectis legimus, nullum mortuo,Ciceronis ſentētia, ab homine mortali vel charius vel diuturnius præmium vel gratia maior vlla præſtari poteſt quàm ſtatuæ vel ſepulchri. Harum rerum geſtarum & glorię memoriā quàmplurimi ex his quos diximus bellorum duces æternitati commendari poſſe exiſtimantes ardenter effectarunt,

tanquam plus præmii de vrnis & figmētis huiuſmodi ſenſu carentibus adeptu ri,quàm ex conſcientia honeſte rectéq; factorũ. Quòd autem ſit pulchrũ veluti exigua hæc & minima ſpernere ad aſcenſum veræ gloriæ tendentē,Cato Cēſorinus monſtrauit, qui interrogatus quã ob rem inter multos præclaros ſtatuam non haberet,Malo,inquit,ambigere bonos quã ob rem id non meruerim,q̃ quod eſt grauius,cur impetrauerim muſſitare. Militari etiam gloriæ clypei ſe ingerunt,quos in ſacro vel in publico priuatim dicari inſtituti veteris fuiſſe cõ perio. Primus qui hoc egerit, Appius Claudius fertur:is dico q cũ Seruilio coſ. fuit,anno vrbis cclxx. Poſuit enim in Bellonę ęde maiores ſuos, voluitq; in ſublimi videri,& clariſſimè geſtorũ titulos legi. M. Aemilius in cõſulatu collega Q. Lutatii poſt eũ nõ in baſilica modò Aemilia,verùm & domi ſuę poſuit,placuitq; plenã virtutis imaginē reddi clypeo cuiuſq; qui fuerit illo vſus. Hos Pœni ex auro factitauere:ſicq; clypeos & imagines ſecũ in caſtris vexere. Eiuſmodi quoque ſcutis apud Troiam pugnatũ eſt,expreſſis quoq; imaginibus: & clypeus ſupra fores Capitolinę ædis vſq; ad incendium primũ fuit,tantáq; maiorũ quidem noſtrorum authoritas in ea re annotatur,vt L.Manilio Fuluio coſ.an no vrbis dlxxv M. Aufidius tutelę Capitolii redēptor,docuerit patres argēteos eſſe clypeos,qui pro æreis per aliquot iam luſtra aſſignabantur. Tabulis ſimili terpictis ſunt qui rerũ ſuarum memoriã excoluerunt, vt L. Aemilius Paulus, Luciuſq; Scipio,ac Meſſala princeps. Horum enim primus de Liguribus triumphans geſtorum ordinem in tabula pictum publicè reliquit,ſecundus tabulam victoriæ ſuæ Aſiaticæ in Capitolio poſuit,tertiam tabulã pictã prælii quo Carthaginenſes & Gerionem in Sicilia vicerat, in latere curię hoſtilię affixit,anno ab vrbe cõd.dccccxl. Arator autē ille Arpinas & manipularis imp. C. Marius non clypeis pendētibus,non pictis tabulis, non toreumate ſignóve,non ſtatuis, marmore,aut ære,nõ obeliſco,non triumphali arcu,non pyramide,non columna,non pila aurea ædificióve quopiam tantùm,ſed canthare res ſuas clariſſimè geſtas illuſtrauit. Poſt Iugurthinũ enim & Cymbricum Theutonicũmq; triumphum cantharis potaſſe Liberi patris exemplo traditur, quo inter bibendum indice illius victoriæ ex Aſia ductę ſuam compararet ac ſimillimam redderet.

Ludorum celebrationes. *Cap.* XII.

POſt hæc inſuper ludorum celebrationes,ſiquidem ad natales eorum, vel templorum nouorum dedicationes, vel vota ducum perſoluenda,ingenti confluentis multitudinis copia ſunt conſtitutæ:& primitus quidem venationes quę vocãtur munera,Saturno deo ſunt attributæ,ſiue q; ad expeditiones ituri,debeãt pugnas & coëuntes inter ſe acies ſpectare,ne in bello armatos hoſtes,vel vulnera,vel ſanguinem perhorreſcant, ſiue vt nonnulli perhibent,hanc apud veteres deuotionem factam,vt contra hoſtes ciuiũ ſanguine primũ tali deo litaretur. Peſcenius enim Feſtus in libris hiſtoriarum refert Carthaginenſes Saturno humanas hoſtias ſolitos immolare, & cũ victi eſſent ab Agathocle Siculorum rege iratum ſibi deum putauiſſe, itaq; vt diligentius piaculum ſoluerent,ducentos nobilium filios immolaſſe,tãtum religio potuit ſuadere malorum,vt tãtam ciuitatis partem occiderēt,quantã for-

taſſe

taſſe nec Agathocles victor occiderat.Idem in Latio quoq; eodem genere ſacri
ficii cultus eſt,non quidem vt homo ad aram immolaretur, ſed vt in Tyberim
de ponte Miluio mitteretur . Verùm id genus ſacrificii ab Hercule fuit poſtea
cum Geryonis pecore ex Hiſpania per Italiam reuertente ſublatum,perſuaſitq;
illorum populis vt fauſtis ſacrificiis infauſta mutarent,ritu tamen permanente,
vt pro veris hominibus imagines iacerētur è ſcirpo, vt Ouidius in faſtis docet,
Donec in hęc venit Tyrinthius arua,quotannis Triſtia Leucadio ſacra parata
deo.Illum ſtramineos in aquam miſiſſe quirites Herculis exemplo corpora fal-
ſa iace . Hęc ſacra veſtales etiam virgines feciſſe his verbis idē poëta meminit,
Tum quoq; priſcorum virgo ſimulacra virorum Mittere roboreo ſcirpea pon-
te ſolet.Ex his cauſis quę de origine huius feſti relatę ſunt, apparet, Saturnalia
vetuſtiora eſſe vrbe Romana,adeò vt ante Romā in Gręcia hoc ſolēne cœpiſſet.
L.Accius in annalibus ſuis refert his verſibus, Maxima pars Graiûm Saturno
& maximè Athenæ Cōficiunt ſacra quæ cronia eſſe iterātur ab illis . Quûmq;
diē celebrāt,per agros vrbeſq; ferè omnes Exercent epulis læti famulóſque pro-
curant Quiſq; ſuos.Noſtriſq; itidem etiā mos traditus illinc eſt, vt cū dominis
famuli epulentur.Ibidem eodem quoque tempore quū diu etiā humanis capiti
bus Ditem placare ſe crederent, eundem ferunt Herculem ſimili modo redeun
tem per Italiam gētibus ſuaſiſſe vt ſacrificia mutarent, inferētes Diti nō homi-
num capita,ſed oſcilla ad viuā effigiē arte ſimulata. Inuenio poſtea quum ludi
per vrbem in cōpitis agitabātur,reſtitui ſcilicet à Tarquinio Superbo Laribus
ac Maniæ,ex reſponſo Apollinis, quo præceptū eſt vt capitibus pro capitibus
ſupplicaretur,idq; quàmdiu obſeruatū vt pro familiarium ſoſpitate pueri ma-
ctarētur Manię Deę matri Larium,id eſt,deorum inferorum:quod ſacrificii ge
nus Iunius Brutus coſ.pulſo Tarquinio aliter cōſtituit celebrandum.Nam ca-
pitibus allii & papaueris ſacrificari iuſſit,vt reſpōſo Apollinis ſatiſfieret de nu
mero capitum,remoto ſcilicet ſcelere infauſtæ ſacrificationis, factúmque eſt vt
pilæ & effigies viriles,& muliebres ex lana cōpitalibus ſuſpenderentur, tótque
his pilę quot capita ſeruorum,tot effigies quot eſſent liberi ponerentur,quę de-
nique effigies Maniæ ſuſpenſæ pro ſingulorum foribus periculum ſi quod im-
mineret familiis expiarent, ac dea viuis parceret his pilis & ſimulachris contē-
ta.Ludos autem ipſos ex viis cōpitorum,in quibus agitabantur compitalia, ap-
pellitauerunt.Deinde quoniam fuiſſe Pani lyceo rem diuinam,& cum hac Lu
percalia feſta quondam celebrata primum fuiſſe apud vetuſtatis aſſertores cō-
ſtat,de his nobis tertio loco diſſerendum videtur . Ea itaque ſacrorū genera vt
elegantiſſimis rerum geſtarum ſcriptoribus viſum eſt, ab his qui ex Arcadia
cum Euādro in eum locū qui nunc Romanæ vrbis eſt profecti ſunt,ad noſtros
primū delata fuiſſe ferūt,ac ritu ſuo celebrata. Ouidius in faſtis,Pana deos pe-
coris veteres coluiſſe querūtur Arcades Arcadiis plurimus ille iugis. Pan erat
armenti,Pan illic numen aquarū,Munus ob incolumes ille ferebat oues.Tran-
ſtulit Euander ſylueſtria numina ſecum, Hic vbi nunc vrbs eſt,tunc locus vr-
bis erat.In qua quidem vrbe conſtat Euandrum conſtituiſſe,vt diueſa paſtora-
li turba, nudi iuuenes ac pellibus immolatarū hoſtiarum inuoluti lyceū Pana

venerantes, per luxum atq; laſciuiam ex epularum hilaritate profuſioreq; vino
prouecti perſonati currerent,loráque manu ferentes obuios quoſq; ac mulieres
maximè adultas,his vltrò manuũ palmas cædendas porrigentes verberarẽt,exi
ſtimantes id ſibi felicem pariunda facultatem præſtare poſſe, eodẽ poſtea poëta
dicẽte,Nupta quid expectas? nõ tu pallẽtibus herbis Nec prece,nec magico car
mine mater eris. Excipe fœcundæ patienter verbera dextræ, Iam ſacer optatũ
nomen habebebit aui.Cur autẽ nudi currentes hunc deũ coluerint,pleraq; cur-
riculo vetuſtatis ad nos vſq; delapſa indicant, ſiue ꝙ ipſi deo qui nudus eſt cele
ritati ſuæ eo pacto lõgè aptius nudos miniſtros habere viſũ ſit,ſiue quòd Arca-
des omnium populorũ qui Græciam coluerint vetuſtiſſimi, feris ſimilẽ adhuc
ſyluis & montibus vitam agentes,expertes legis artíſque, primùm hunc deum
venerari patrio cultu cœperint.Idem auctor in faſtis, Cur igitur currãt, & cur
ſi currere mos eſt,Nuda ferant poſita corpora veſte rogas? Ipſe deus velox diſ-
currere gaudet in altis Montibus,& ſubitas concipit ille feras. Ipſe deus nudus
nudos iubet eſſe miniſtros, Nec ſatis ad curſus cõmoda veſtis erat.C.verò Ac-
tacilius, vt ſcribit Plutarchus,ſcribit Romulum quũ ante cõditam vrbem eius
pecora à latronibus rapta fuiſſent, Lupercalium ſolennitate in honorẽ Fauno
ſupplicem primò excoluiſſe,nudum deinde ne ſudore prępediretur, omeis ſal-
tus currẽdo ſyluaſq; luſtraſſe,ideo nudatos Lupercales hæc ludicra celebraſſe.
Lupercos alii nudos fieri ſolitos aiunt,ꝙ Faunus veſte deluſus à ſuis, eã ſacris
procul arcuerit. Ouidius enim in faſtis, Veſte deus luſus, fallentes lumina ve-
ſtes Non amat,& nudos ad ſua ſacra vocat.Iuſtinus quoq; magis ex habitu dei
cui ea ſacra fiebãt,quàm ex alio nuditatis cauſam refert, quũ poſt hũc tertio lo
co regnaſſe Faunum ferũt,ſub quo Euander,ab Arcadiæ vrbe Palãteo in Itali,
am cum mediocri turba populariũ venit, cui Faunus et agros et montẽ quem
ille poſtea Palanteũ appellauit benignè aſſignauit:in huius radicibus templum
Lyceo quẽ Græci Pana,Romani Lupercal appellant,cõſtituit,ipſum dei ſimu-
lachrũ nudũ caprina pelle amictum eſt, quo habitu pòſt etiam Romæ Luper-
calibus decurrebatur:vtcunq; res ſe habeat,in tẽpora tamen vſq; C.Cæſaris hu
iuſmodi obſeruationẽ fuiſſe cõpertũ eſt:ea nanq; ſacra quũ ſedens Cęſar ſpecta
ret,& inter eos qui ſolennia celebrarent M..Antonius coſ.qui triũuir poſtea fu
it adeſſet,aiunt eũ diadema capiti Cęſaris imponere conatum,quod quũ Cęſar
amoto capite ac ſimul manibus reieciſſet,Iouis Capitolini ſtatuę ilico iuſſit im
ponendum.De nomine Lupercalium non vna etiam ratio,ſed varia proditur:
alii nanque locum deo Pani ſacratum Arcadiæ ferunt,cui etiam mons in Arca
dia Lyceus conſecratus eſt,& dictus Gręcè λύκος,id eſt,lupus,ꝙ lupos haud ſi-
nat in oues deſæuire:ideo & Euander deo gentis ſuæ ſacrificauit locum,& no-
minauit Lupercal,ꝙ pręſidio ipſius lupi à pecudibus arcerentur. Alii,referẽte
Plutacho,putãt à Lupa quæ Romulum educauit potius emanaſſe,quũ(vt ait)
lupercales ludicrum incohoẽnt,vbi expoſitum Romulũ fuiſſe fama eſt,tametſi
quæ ad ſacra pertinẽt minus ei conueniant rei dũ de Lupa Romuli nutrice lo-
quitur.Idem poëta his verbis fidem facit,Illa loco nomẽ fecit deus ille lupercal
Magna dati nutrix præmia lactis habet. Quis vetat Arcadio dictos de monte
lupercos?

lupercos? Faunus in Arcadia tēpla lyceus habet. Inueniūtur etiā, auctore Quintiliano, q Lupercalia æquè tres partes orationis eſſe contēdant, quaſi ludere per caprum. Ob temporis deniq; obſeruationē ludicrū hoc, vt inquit Plutarchus, ad expediendos manes conſtitutū creditur: fiebat enim, vt ille inqt, nefaſtis diebus mēſe februarii, quē piacularē interpretātur, eodē poëta in Faſtis dicēte, Tertia poſt idus nudos aurora lupercos Aſpicit, & Fauni ſacra bicornis eūt. Conſualia ludi dicebātur quos in honorē Conſi faciebant, quē deū couſilii putabāt. Circenſes verò quos primus Romulus raptis Sabinis Conſualium nomine celebrauit, Neptuno dicabātur. Hi in littore olim fluminis agebantur, ab alio latere poſitis enſibus & gladiis, vt ab vtraq; parte eſſet ignauiæ pręſens periculum, vnde & Circenſes dicti ſunt, q̄ exhibebātur in circuitu poſitis enſibus, licet alii à circuēdo, ab Aſtercienſibus alii circēſes dicāt vocari ſolitos. Horū ratio ludorum quid aliud habeat niſi leuitatē, & vanitatem, & inſaniam, non video: tāto nanq; impetu concitabantur animi in furorem, quāto illuc impetu currebatur, vt iā plus ſpectaculi exhiberent, quàm ſpectādi gratia conueniſſent, cùm exclamare, & efferri, & exiliri cœpiſſent. Equiria, ludi ſunt quos Romulus idem Marti inſtituit, per equorum curſum, qui in campo Martio exercebātur. Gladiatorū quoque munus dictū quòd populo tanquā munus donatur, & qui dònat munerarius: & qui familiā gladiatorū habet, gladiatoréſque domi in diſciplina, & in ludo exercet, ac poſtea vendit, laniſta vocatur: gladiatorumq; ideo dictū, q̄ mos erat in ſepulchris mortuorū virorū fortiū captiuos necari, quod quia poſtea immane viſum eſt, placuit dimicare gladiatores ante ſepulchra: quē morē Homerus noſter Mātuanus his verbis expreſſit, Viuētis rapit inferias quos immolet vmbris, Captiuóque rogi perfūdat ſanguine flāmas. Nec abnuit ille, teſte Floro, de ſtipendiario Thrace miles, de milite deſertor, inde latro, deinde in honore viriū gladiator, qui defunctorū quoque prælio ducū Imperatoris celebrauit exequiis, captiuóſq; circo regio iuſſit armis depugnare, quaſi planè expiaturus omne præteritū dedecus, ſi de gladiatore munerator fuiſſet. Liuius ab vrbe cōd. xxix, Scipio Carthagine ad vota ſoluēda diis, munúſq; gladiatorum quod mortis cauſa patris patruiq; parauerat edēdū redit. Gladiatorū fuit ſpectaculū nō ex eo genere hominū ex quo laniſtas cōparare mos eſt, ſeruorúq; venalē ſanguinē habent, voluntaria omnis & gratuita opera pugnantium fuit. Nam alii miſſi ab regibus ſunt ad ſpecimen inſitæ gēti virtutis oſtendendū, alii ipſi profeſſi ſe pugnaturos in gratiā ducis, alios ęmulatio in certamen vt prouocarent, prouocatíve haud abnuerent, traxit. Quid enim miretur quiſq̄ in hoc primum inuentorē an inuentū, artificem an auctorem, auſum aliquē hoc excogitare, an ſuſpicere, an iubere, an ſuper omnia populi furorem? quàm vile enim nefas animarum iſtarum, quantū inde querelarum, quantū mali potuit hauriri, quis nō videt? Nouendiales ludi ſunt, qui in honorē mortuorum celebrantur. Proinde apud maiores vbi quis fuiſſet extinctus, ad domum ſuam referebatur: vnde eſt, Sedibus hunc refer antè ſuis: & illic ſeptem erat diebus, octauo incendebatur, nono ſepeliebatur domi etiā ſuę: vnde orta eſt cōſuetudo vt dii penates colātur in domibus. Similiter Funebres, Plebeios, Megalenſes, Apollinares, quos omnes

currules

curules ædiles munere publico curabāt, magno plauſu celebratos inuenio. Funebres ad detinendū populū inſtituti, dum pōpa funeri decreta in honorē Patricii viri plenè inſtruitur. Plebeii qui ꝓ ſalute plebis ędūtur exactis regibus, ꝓ libertate, aut ꝓ recōciliatione plebis poſt ſeceſſionē in Auentinū. Magni ludi, Romani ludi appellabantur, quos in honorē Iouis faciebāt: vel Romani Regii ludi, Q. Aſconio teſte, ſuis ſub regibus inſtituti ſunt, magníq; appellati, ꝙ magnis impenſis dati, cū primū ludis impenſa ſunt ducenta milia nummum, adeò magnos ludos factos putant, ꝙ conſiliorū ſecretorū Deo, id eſt, Neptuno, Lari, & diis magnis, id eſt, Laribus vrbis Romæ dati ſūt, q̄bus aiūt raptas Sabinas eſſe, quod videtur Virgilius notaſſe, Et magnis Circēſibus actis. Megalēſes verò nobiliū ludi & magnis diis conſecrati, à loco inuentionis eius ſic dicti. His prætorū erat ludis intereſſe & luſores cōducere. Iuuenalis in Satyris, Interea Megaleſiacæ ſpectacula mappæ Idæum ſolenne colunt, ſimiliſq; triumpho Præda caballorum prætor ſedet, ac mihi pace Immenſæ nimiæq;, licet ſi dicere, plebis, Totam hodie Romam circus capit, & fragor autem Percutit, euentum viridis quo colligo panni. Nam ſi deficeret mœſtam attonitamq; videres Hāc vrbem, veluti Cannarum in puluere victis Cōſulibus, ſpectent iuuenes quos clamor & audax Sponſio, quos cultæ decet aſſediſſe puellę. Ludos ſcenicos Valerius Ancias author eſt, Megaleſia appellatos, &, ſi Firmiano credimus, Libero attributos, cui ex Indis Thebas redeūti, à triennio bis peregrinationis exacto Græcos inſtituiſſe trieteridas tradunt. Ludorū Apollinarium origo victoriæ non valitudinis ergo, vt quidam annalū ſcriptores produnt, ex duobus Martii vatis carminibus, cuius duo in ſenatu volumina illata erāt, memoratur: priore carmine Cannenſis prędicta clades in hęc propemodū verba erat, Amnem troiugenam Romanæ fugæ Cannā, Nec te alienigenę cogāt in cāpo Diomedis cōſerere manus: ſed neque credes Tu mihi donec ſanguine campū, Multáq; milia occiſa tua defert Amnis in pontum magnnm extra frugifera piſcibus Atque auibus feris quoque quæ incolunt terras, his fluat eſca caro tua: nam mihi ita Iupiter fatus eſt, Diomedis argiui campum & Cannam flumen qui militauerat in his locis iuxta atq; ipſam cladem agnoſcebant: tum alterum deinde carmen inuentum eſt ita ſcriptum, Hoſtem Romani ſi ex agro expellere vultis, Vomicā quę gentium venit longè Apollini vouendos cēſeo ludos, qui quotānis comites Apollini fiant. His ludis faciendis pręerit prętor, qui ius populo plebíq; dabit. Summum diem viri græco ritu hoſtiis ſacra faciant. Hoc ſi rectè facietis, gaudebitis ſemper fietq; reſpub. veſtra melior: nā is dies extinguet perduelles veſtros q veſtros cāpos paſcunt placidè. Ex hoc carmine quū procurandi gratia dies vnus rebus diuinis impenſibus eſſet, poſtremò ſenatuſcōſultum factum eſt, vti decē. viri quo magis inſtruerentur de ludis Apollini faciendis, req; diuina rectè facienda, libros Sibyllinos adirent, in quibus quum eadem reperta nunciatū eſſet, cenſuerūt Patres Apollini ludos vouendos faciendoſq; inq; eā rem duodecim milia æris prætori & duas hoſtias maiores dari, Decēuiriſq; præceptū, vt greco ritu, id eſt, capite operti hiſce hoſtiis ſacrum facerent, Apollini boue aurato, & capris duabus albis auratis, Latonæ boue fœmina aurata. Hos ludos in circo populus

pulus coronatus ſpectare iuſſus erat,matronæ ſupplicare,vulgus apertis ianuis in propatulis epulabatur , celebérque dies is omni cerimoniarum genere habebatur : ſicꝗ paulatim cæteris diis huiuſmodi ludorum honos tribui cœpit,ſingulique ludi,ſicut Siſinius Capito in libris ſpectaculorum deſcribit,nominibus eorum conſecrati ſunt.

Principium ex bellis dijs oblata. *Cap.* XIII.

IN ſuprema demùm noſtri laboris parte, ſummam reponemus principum,ex bellis diis oblata in medium relaturi.Quis enim bellorum turbinibus victor egrediens dominum exercituum inhonorum dereliquit,quum illi etiam ipſi qui veri dei cognitionem minus haberent quodcunꝗ illud eſſet numinis haudquaquã prætermitterent,quin ſumma quãdam veneratione proſequerentur? de quibus ne forſan hęſitare quiſpiam poſſit, teſtes adſunt præcellẽtiſſimi duces,ſed in primis Dionyſius qui & Liber dictus eſt, & Alexãder Macedo.Indiã enim ingreſſus ille, primitias Deo Ioui in oriẽte à captiuis habitas primus obtulit:quod ſi non abundè conſtaret, Ouidius in faſtis teſtis eſt opulentiſſimus,dicens, Ante tuos ortus aræ ſine honore fuerunt, Liber,& in gelidis herba reperta focis. Te memorant Gãge totóꝗ Oriẽte ſubacto , Primitias magno ſepoſuiſſe Ioui . Cinnama tu primus captiuáque thura dediſti,Deꝗ triumphato viſcera toſta boue.Nomine ab authoris ducunt libamina nomen,Libáꝗ quòd ſanctis pars datur inde focis .Huic à teneris,Gręcorũ more,vnguiculis ſine parſimonia thura ingerenti aris,pædagogus Leonidas eam thuris profuſionem ægrè ferens,thúſque perſæpe adimens,inquit, Heus tu puer,largè ſic odores offeres quum regionis thuriferę potiere. Qui Arabia tandem potitus,rex thure onuſtam nauim miſit ei, ac epiſtolam in hæc propè verba,Miſi ad te thuris & caſſię talenta,ne quæ minima ſunt,maximi facias in diuinis rebus,vtpote qui non ſis neſcius nos pigmẽtiferi potitos ſoli.Eidem Alexandro poſtea adulto placuere & lychni penſiles in delubris,arborum non mala ferentium,lucentes,vt in templo quondã Apollinis Palatini,quem idẽ Alexander Thebarum expugnatione captum Luciniæ dicauerat . Apud Iunonis quoꝗ Luciniæ templum in Brutiis aſtatem agens Hannibal aram ibi cõdidit dedicauitꝗ cum ingenti rerum ab ſe geſtarum titulo,punicis græciſꝗ literis inſcripto.Idem pro tot tamꝗ feliciter in Italia geſtis,maximè poſt labefactatã ex Cannenſi clade rem Romanã ad internitionemꝗ penè redactam,diis immortalibus ſacrum agi haberiꝗ iuſſit.Iouis autem templo quod primũ in vrbe conſecratũ eſt,Romulus primus ſpolia ab Acrone Cenienſium rege à ſe occiſo detracta retulit.Cornelius deinde Coſſus quũ Columnium Hetruſcum Fidenatũ ducem obtruncaſſet,eidem deo ſpolia cõſecrauit.Nec M.Marcellus ſilẽtio inuoluendus,qui apud Padum Briomatum Gallorum regem ab eo ſuperatum & cęſum armis exuit,inde procedẽs ad Feretrii Iouis templũ aſcẽdit,& ea illi ſolenni dedicatione ſuſpendit.Neꝗ his cõtentus Marcellus eſt,captis nanꝗ Syracuſis,ornamenta,ſigna vrbis,tabulaſꝗ quibus ciuitas illa florebat Romam deuexit,patriiſꝗ diis ſuſpendit,Viſebãtur ea ad portam Capenam in templo ab eo dedicato. Ab eodem legimus Virtutis templum & Honoris renouatum,quod

multis

multis antè annis fuerat bello Lyguſtico Q.Maximo dedicatũ. Tullũ hoſtilium quũ bis de Albanis,de Sabinis tertiò triumphaſſet,inuenio phanum Saturno ex voto conſecrauiſſe,etiam Saturnalia tunc primùm Romæ inſtituta, q̃uis Varro libro qui eſt de ſacris ædibus vi.ſcribat, ædem Saturni ad forum faciendam locaſſe L.Tarquiniũ regẽ,T.verò Lartiũ dictatorẽ,Saturnalibus eã dedicaſſe.Nec me fugit Gelliũ ſcribere ſenatũ decreuiſſe vt ędes Saturni fieret, eiq́; rei L.Furiũ trib.militũ pręfuiſſe.Tarquinius,cui cognomẽ Sup̃bo ex moribus datũ,tẽplũ ex hoſtiũ ſpoliis erexit,quod quũ inauguraretur cedẽtibus diis cęteris,mirabile dictu,reſtitere iumẽta & termini,tãquã numina hæc cõtumacia,firma omnia & ęterna pollicerentur.Scipio Numãtinus Virtutis phanum erexit, deinde C.Marius de manubiis Cymbricis & Theutonis ædẽ Honori & Virtuti fecit.Pòſt Scaurus Aemilius templũ Mẽti,quòd circiter bellũ Cymbricũ natus,cùm ſcilicet eloquentia & eruditio vrbem ingreſſæ, eam cœperint ampliſſimè exornare. Aemilius conſul quum Gallos acie viciſſet,ex ipſis Gallorũ torquibus aureum Ioui trophęũ erexit,quòd deuouiſſent Galli ſi viciſſent,de Romanis ſpoliis Marti Gallico torquem aureum conſecratũ iri.Atqui Furius Camillus quũ Gallorum extinxiſſet incẽdium, & Romam auro liberandã è lance abſtuliſſet,nõ conſilii,nõ fortitudinis,ſed famæ & vaticinii templũ iuxta viam nouam erexit.Pulcherrimũ operum Pantheon Ioui vltori ab Agrippa factum veterum monumenta produnt.Minerua Romę iuxta Capitolium quondã ſita, quę Euphranoris erat, Catulliana poſtea dicta,à Q. Luctatio Catullo dicata: aliam Mineruam Romæ ad ædem Fortunæ Aemilius Paulus dedicauit. Fecit & Spurius Clauilius Iouem in Capitolio victis Samnitibus ſacra lege pugnantibus,ex pectoralibus eorũ,ocreis & galeis. Diuus Iulius thoracem quem Veneri genitrici in templo eius dicauit,ex Britannicis margaritis factũ voluit intelligi.Pompeius Magnus Imperator vitem auream cum botro in tẽplo Iouis Capitolini ſacrauit.Erat autem quingentorum talentorum auri, titulum habens Ariſtoboli filii Alexandri regis. Auguſtus Cæſar omnium templorum conditor legitur aut reſtitutor. Diuus Veſpaſianus Concordiæ ſiue Pacis templum ædificauit,effecitque. Ac ne iſta in re vniuerſa perſequar, quoniam longum nimis & operoſum id quidem eſſet, horum illuſtrium ducum & aliorum ſubſequentium Imperatorum contextu, certamine religionis, ac laudis æmulatione,nec inferior,Sigiſmunde,(vt aliquãdo in te iure ſuo noſtra deſinat,vnde cœpta eſt, oratio) poſt conſũmationem Italici belli, inuicta animi tui virtute cunctis hoſtibus profligatis, proſtratiſque, ab armis ad negotia vrbana mentem conuertens, de manubiis obſeſſarum deditarũmque per te vrbium, ſumma ſacratiſſimi diuiníque principis religione fretus,præter ædes ſacras extra tertio ab vrbe lapide in mõte mariſque proſpectu ſitas, templum illud percelebre omnique admiratione dignum, ac vnicum denique monumentum regii nominis tui, intra mœnia vrbe media ac forotenus à fundamentis extructum deo dicatum reliquiſti, tantáque diuitiarum largitate, tam miririficis picturæ toreumatũmque ornamentis, vt in hac celeberrima vrbe plurima quum ſint cognitu & memoratu digna, nihil antiquius ſit, nihil quod

magis

magis viſendum putetur, ampliſſimis præſertim parietibus, permultiſque al. tiſſimis arcubus, peregino marmore ædeficatis, quibus lapideæ tabulæ veſtiuntur, quibus pulcherrimè ſculptæ inſpiciuntur, vnaq; ſanctorum patrum, virtutum quatuor, ac cœleſtis zodiaci ſignorum, errantiúmq; ſiderum: Sibyllarum deinde muſarúmq; & aliarum permultarũ nobilium rerum imagines, quæ nedum præclaro lapicidę ac ſculptoris artificio, ſed etiam cognitione formarum, liniamentis abs te acutiſſimo & ſine vlla dubitatione clariſſimo huius ſeculi principe ex abditis philoſophiæ penetralibus ſumptis, intuẽtes literarũ peritos, & à vulgo fere penitus alienos, maximè poſſint allicere. Præcellentiſſimis prę-terea loca hæc ſanctiſſima põtificis priuilegiis & innumeris donis ac ſanctorũ reliquiis ornaſti, quum vltra hæc maximum quotannis æris & auri reditũ per te his deo dicatũ, gẽmas, margaritas, pateras aureas, calices, acerras, thuribula, cruces, cãdelabra, tabulas, organa, tunicas purpureas, & trabeas textili auro, plurima deniq; ſacrorũ ethnicorúmq; librorum, ac omnium optimarũ artium volumina vna donatione contuleris. Nouitium ſanè, præclarum, & ingens ad immortalitatem inuentum, quum non auro, argento, ęre, vel marmore, calce, vel lapidibus tantùm, verùm in bibliothecis ab illis dicari volueris quorũ immortales animę in locis iiſdem loquuntur. Cęterarum rerum tuarum cumulũ referre haud facile duxerim, quũ præter hæc tot claris operum monumentis adeò nomen tuum paſſim illuſtretur, vt nulla vnquam tam ſurda poſteritas, nulla tam ingrata fama futura ſit, quæ non illud in cœlũ tollat, ac debitis & optatis laudibus proſequatur. Videor certiſſima ſalus lumenq; ac patriæ decus & pater, Sigiſmunde Pandulphe Malateſta, optatum iuſſionis tuæ meiq; operis rerũ militarium munus abſoluiſſe, non neſcius potiora eſſe quę iubebantur quàm ſuſtinere mediocre cuiuſpiam poſſet ingenium, proindéq; plurima me cognita præteriiſſe, quæ cõmodè potuiſſent his voluminibus inſeri: cęterùm cùm cõmunis humani (vt ita dixerim) animi morbus ſit, vt plura longè quiſq; neſciat quàm ſciat, nec vt Flaccus inquit, quiuis horrẽtia pilis Agmina, nec fracta pereũtes cuſpide Gallos, Aut labẽtis equo deſcribat vulnera Parthi, ſi quid in his libris parũ eſt vel nimiũ, ſi quídque quod ex illo priſco & diſertiſſimo veterũ dicendi more fluere, ac retrò ſublapſum referri viſum ſit, mihi ſuccenſeant ſoli rogo: ſi quid autem ſatis quod poſteritate dignũ, in arceq; poni queat quaſi Minerua illa Phidiæ, vel ex ipſius Mineruæ officina exiiſſe videatur, nõ mihi ſed diuino numini tuóque deinde gratias mecum magnas nedum agant, ſed ingẽtes & cumulatiſſimas referant, quis ad ſuſcepti laboris metã in magnis bellorum æſtibus eſſes licet, ſtudia tamẽ noſtro ductu & auſpiciis tuis lucidiora & alacriora fouẽs, calcar ſemp addidiſti, & currentẽ, vt aiunt, ad curſum aſſiduè prouocaſti.

FINIS.

Lutetiæ apud Chriſtianum Wechelum,
Anno M.D.XXXIIII. Menſe Septẽbri.

VNICVM · ARBVSTVM · NON ALIT DVOSERITHACOS

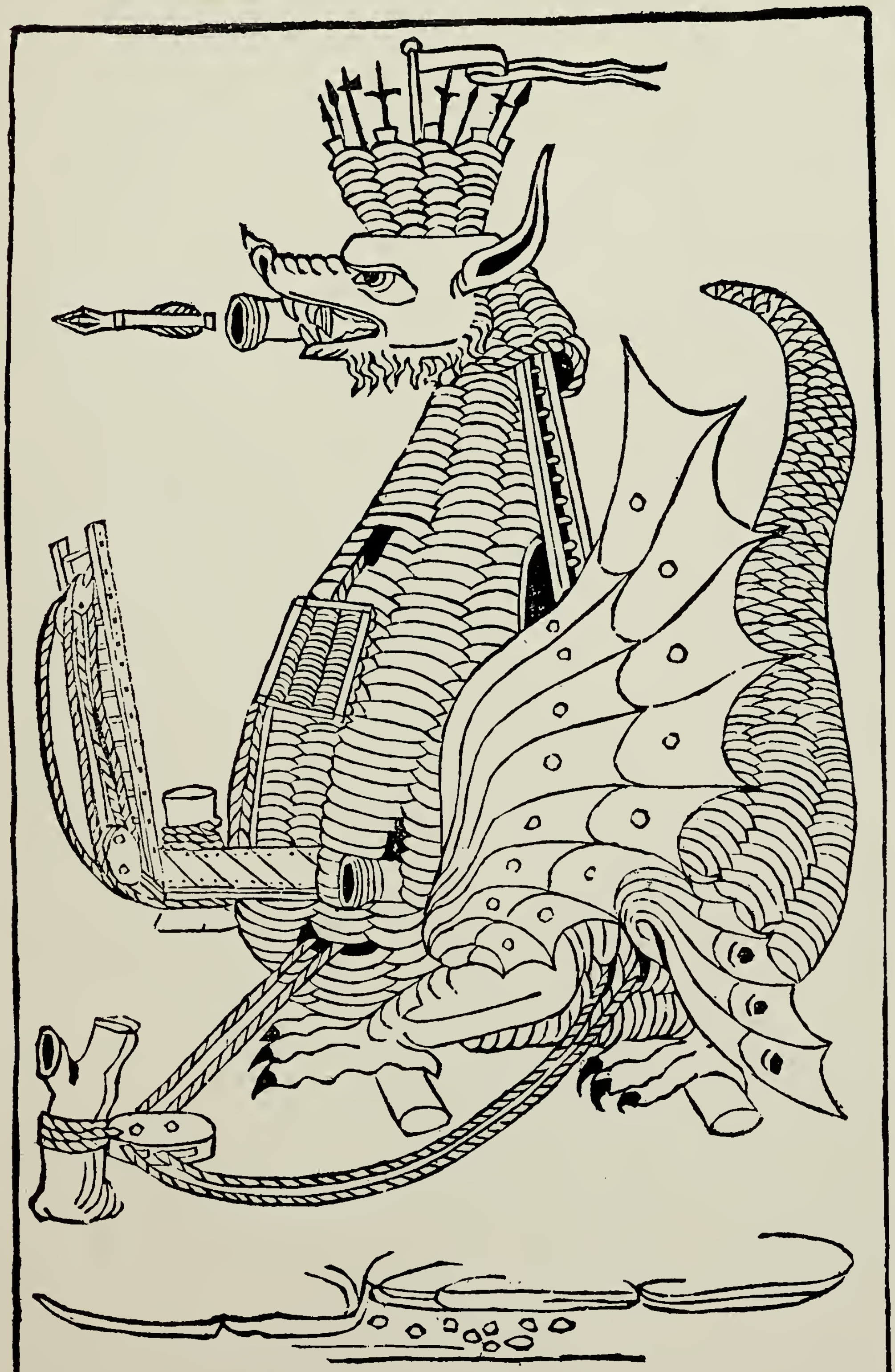
See: "Spenser's Art of War: Chivalric Allegory, Military Technology, and the Elizabethan Mock-Heroic Sensibility"

by Michael West,

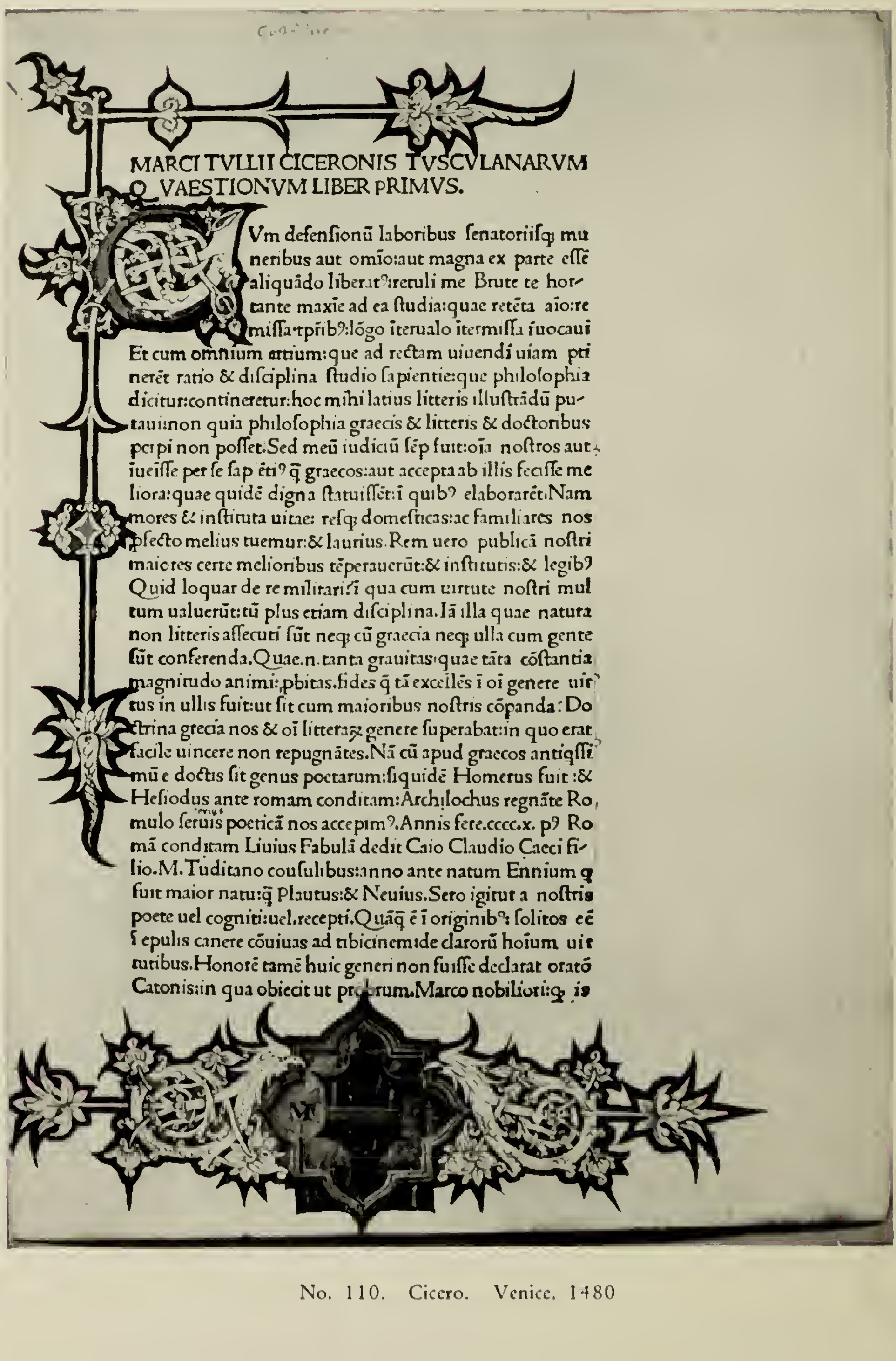
<u>Renaissance Quarterly</u>, XLI, no. 4, Winter 1988, pp. 654-704.

PLATE XII

Arabica machina ad expugnationem urbium magna et ingens ui rispontibus ſchalis uariiſque inſtrumentis bellicis refecta

No. 65. R. Valturius. De Re Militari. Verona, 1483

MARCI TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM QVAESTIONVM LIBER PRIMVS.

CVm defenſionū laboribus ſenatoriiſq; muneribus aut omīo:aut magna ex parte eſſē aliquādo liberat⁹:retuli me Brute te hortante maxīe ad ea ſtudia:quae retēta aīo:remiſſa tpīb⁹:lōgo ītervalo ītermiſſa ſuocaui Et cum omnium artium:que ad rectam uiuendi uiam ptineret ratio & diſciplina ſtudio ſapientie:que philoſophia dicitur:contineretur:hoc mihi latius litteris illuſtrādū putaui:non quia philoſophia graecis & litteris & doctoribus pcipi non poſſet:Sed meū iudiciū ſēp fuit:oīa noſtros aut īueiſſe per ſe ſapīēti⁹ q̄ graecos:aut accepta ab illis feciſſe meliora:quae quidē digna ſtatuiſſēt:ī quib⁹ elaborarēt.Nam mores & inſtituta uitae: reſq; domeſticas:ac familiares nos pfecto melius tuemur:& laurius.Rem uero publicā noſtri maiores certe melioribus tēperauerūt:& inſtitutis:& legib⁹ Quid loquar de re militari:ī qua cum uirtute noſtri multum ualuerūt:tū plus etiam diſciplina.Iā illa quae natura non litteris aſſecuti ſūt neq; cū graecia neq; ulla cum gente ſūt conferenda.Quae.n.tanta grauitas:quae tāta cōſtantia magnitudo animi:pbitas.fides q̄ tā excellēs ī oī genere uirtus in ullis fuit:ut ſit cum maioribus noſtris cōpanda:Doctrina grecia nos & oī litteraꝝ genere ſuperabat:in quo erat facile uincere non repugnātes.Nā cū apud graecos antiqſſimū e doctis ſit genus poetarum:ſiquidē Homerus fuit:& Heſiodus ante romam conditam:Archilochus regnāte Romulo ſeruis poeticā nos accepim⁹.Annis fere.cccc.x. p⁹ Romā conditam Liuius Fabulā dedit Caio Claudio Caeci filio.M.Tuditano couſulibus:anno ante natum Ennium q fuit maior natu:q̄ Plautus:& Neuius.Sero igitur a noſtris poete uel cogniti:uel.recepti.Quāq̄ ē ī originib⁹:ſolitos eē ī epulis canere cōuiuas ad tibicinem:de clarorū hoīum uirtutibus.Honorē tamē huic generi non fuiſſe declarat oratō Catonis:in qua obiecit ut probrum.Marco nobiliori:q is

No. 110. Cicero. Venice, 1480

1974

26 LEONA ROSTENBERG, Box 188, Gracie Station, New York, N.Y. 10028

ILLUSTRATED WAR MACHINES OF THE RENAISSANCE

151 VEGETIUS (Flavius Renatus), De re Militari libri quatuor [& other works]. Bound with: VALTURIUS (Robertus), De Re Militari Libris XII. Paris: Wechel, 1532. 2 works in one. Folio. Vegetius: title woodcut & woodcut on verso of title-page, frontispiece, half-page plate, 121 full-page plates & printer's device at end; Valturius: title device, 47 full-page plates, numerous half-page & smaller woodcuts in text, printer's device at end. Contemporary blind-tooled brown calf over boards (rubbed) with rolls of fleur de lys & floral diapers on back cover (rebacked). Contemporary ownership inscription. 1650.00

Two splendidly illustrated, monumental works on military arts and science. The work of Vegetius concerns recruits and their exercises, camp fortification, field work, attack and defense, etc. It is illustrated with a handsome series of plates depicting war machines of ingenious character, assault devices, charioteers, drill formation, submarine instruments, etc. Later war machines are described and depicted in the treatise by Valturio, d. ca. 1482, including a death-breathing armed dragon. The plates in the Valturio are executed in a more delicate manner than those in the Vegetius—but both works together offer a rich variety of death-dealing machines and bellicose instruments. In a superb contemporary binding. Brun, *Le Livre Illustre en France au XVIe Siecle* 318-319; *STC of French Books* 436, 435. Some dampstain, few repairs.

ILLUSTRATED BY HOLBEIN THE YOUNGER

146 [HOLBEIN]. Erasmus (Desiderius), Precatio Dominica In Septem portiones distributa. Basle: Bebel, [1523]. 8vo. With 8 full-page metallic cuts by Holbein the Younger. Manuscript boards. 2000.00

Superb series of eight plates cut by the monogramist C.V. for Hans Holbein the Younger, who worked in Basle from 1519 to 1526. The full-page cuts represent the Nativity, Adoration, Christ in the Temple and other scenes. The series was executed to illustrate Erasmus' interpretation of the *Pater Noster*. In every likelihood the 1st edition, issued by Bebel, preceding the Froben version of the same year. See Vander Haeghen 157; Muther, *Die Deutsche Buecherillustration* I, 1312; Nagler II, 749. Occasional slight dampstain.

147 ORLANDI (Pellegrino Antonio), Repertorium Sculptile-Typicum: Or a Complete Collection and Explanation of the Several Marks and Cyphers by which the Prints of the best Engravers are distinguished. London: Harding, 1730. 8vo. Numerous cuts in text & publisher's notice at end. Quarter calf. 85.00

Detailed listing of 160 engravers' marks and ciphers, with an alphabetical listing of initial letters used as engravers' marks and a third listing, alphabetically arranged

Unicum arbustum
non alit
duos erithagos

A single tree does not
feed two birds
(erithacus: an unknown bird)